

TURAN
UNIVERSITY

Қазақстан Республикасының
білім және ғылым министрлігі

**«ТУРАН»
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ**
Ғылыми журнал

ВЕСТНИК УНИВЕРСИТЕТА

**«ТУРАН»
Научный журнал**

**№ 3 (91)
2021
Алматы**

НАУЧНО-РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

1. Алшанов Р.А. - ректор университета «Туран», д.э.н., профессор, академик Международной инженерной академии, вице-президент Национальной инженерной академии РК, президент Академии экономических наук Казахстана (**председатель совета**)
2. Нурмуханова Г.Ж. - проректор по стратегическому развитию, науке и инновациям университета «Туран», д.э.н., профессор (**зам. председателя совета**)
3. Алиев У.Ж. - вице-президент корпорации «Туран», д.э.н., профессор
4. Александрова А.Ю. - профессор Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова (РФ), д.г.н.
5. Акимжанов Т.К. - директор Научно-исследовательского института права, д.ю.н., профессор
6. Арупов А.А. - директор Института мировой экономики и международных отношений, д.э.н., профессор, академик МАИ
7. Аханов С.А. - почетный председатель Совета Ассоциации финансистов Казахстана, д.э.н., профессор университета «Туран»
8. Абдиев К.С. - директор Научно-исследовательского института информатизации образования университета «Туран», д.п.н., профессор университета «Туран»
9. Баишев Ж.Н. - председатель Суда Евразийского экономического союза, к.ю.н., профессор университета «Туран»
10. Гизе Р. - Университет прикладных наук Циттау-Герлиц (Германия), член университетского надзорного совета Hochschulrat, д.э.н., профессор
11. Дан Джим - Государственный Пенсильванский университет (США), PhD, профессор
12. Джапаров Б.А. - генеральный директор Ассоциации пользователей научно-образовательной компьютерной сети Казахстана «КазРЕНА», д.т.н., профессор
13. Зоркальцев В.И. - Институт систем энергетики им. Л.А. Мелентьева СО РАН (РФ), д.т.н., профессор
14. Ержанов М.С. - сопредседатель Форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии, д.э.н., профессор
15. Калимолдаев М.Н. - директор Института проблем информатики и управления МОН РК, д.ф.-м.н., профессор
16. Козлов В.В. - профессор Ярославского государственного университета им. П.Г. Демидова (РФ), д.психол.н.
17. Мукамбаева Г.А. - Кыргызский национальный университет им. Ж. Баласагына, д.ю.н., профессор
18. Петров П.С. - Великотырновский университет (Болгария), PhD
19. Попков В.К. - профессор кафедры сетевых информационных технологий Новосибирского государственного технического университета (РФ), д.ф.-м.н.
20. Тазабеков К.А. - президент Казахстанской ассоциации маркетинга, профессор университета «Туран»

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

1. Алшанов Р.А. - **главный редактор**, ректор университета «Туран»
2. Нурмуханова Г.Ж. - **зам. главного редактора**, проректор по стратегическому развитию, науке и инновациям университета «Туран»
3. Алиев У.Ж. - вице-президент корпорации «Туран»
4. Тазабеков К.А. - первый проректор университета «Туран»
5. Тусупова Л.А. - проректор по академической деятельности, д.э.н., профессор университета «Туран»
6. Таяуова Г.Ж. - проректор по внешним связям и докторантуре, PhD
7. Акимжанов Т.К. - директор Научно-исследовательского института права, д.ю.н., профессор
8. Абдиев К.С. - директор Научно-исследовательского института информатизации образования университета «Туран»
9. Бычкова С.Ф. - депутат Мажилиса Парламента РК, д.ю.н., профессор университета «Туран»
10. Биктеубаева А.С. - зав. кафедрой учета и аудита, к.э.н.
11. Бузело А.С. - зав. кафедрой журналистики и переводческого дела, к.филол.н.
12. Вуколов В.Н. - директор Научно-исследовательского института туризма университета «Туран», д.п.н., профессор
13. Дадабаева Д.М. - зав. кафедрой мировой и национальной экономики, к.э.н.
14. Жаппар К.З. - **редактор**, руководитель редакционно-издательского отдела, к.ф.н., PhD
15. Ералина Э.М. - зав. кафедрой менеджмента, PhD
16. Ерубасева Г.К. - декан гуманитарно-юридического факультета, к.б.н.
17. Ескендинова Д.М. - зав. кафедрой информационных технологий, к.т.н.
18. Конырбеков М.Ж. - директор Отдела науки, PhD
19. Куандыкова Д.Р. - декан факультета «Академия кино и телевидения», к.т.н., доцент
20. Разакова Д.И. - декан экономического факультета, к.э.н., PhD
21. Селезнёва И.В. - зав. кафедрой финансов, д.э.н., профессор
22. Төлен Ж.М. - зав. кафедрой регионоведения и международных отношений, PhD
23. Файзуллина Г.Ш. - зав. кафедрой туризма и сервиса, к.ист.н.
24. Чакеева К.С. - зав. кафедрой маркетинга и логистики, к.т.н.

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитетінің
2008 ж. 22 шілдедегі № 9394-Ж куәлігі

Меншіктенуші: «Тұран»
Университеті» мекемесі

1999 ж. қаңтарынан бастап
тоқсанына бір рет шығады

ҒЫЛЫМИ-РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

1. Алшанов Р.А. - «Тұран» университетінің ректоры, э.ғ.д., профессор, Халықаралық инженерлік академияның академигі, ҚР Ұлттық инженерлік академияның вице-президенті, Қазақстанның экономикалық ғылымдар академиясының президенті
(кеңес төрағасы)
2. Нурмуханова Г.Ж. - «Тұран» университетінің стратегиялық даму, ғылым және инновациялар жөніндегі проректоры, э.ғ.д., профессор **(кеңес төрағасының орынбасары)**
3. Алиев У.Ж. - «Тұран» корпорациясының вице-президенті, э.ғ.д., профессор
4. Александрова А.Ю. - М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің профессоры (РФ), г.ғ.д.
5. Акимжанов Т.К. - Құқық ғылыми-зерттеу институтының директоры, з.ғ.д., профессор
6. Арупов А.А. - Әлемдік экономика және халықаралық қатынастар институтының директоры, э.ғ.д., профессор, ХАА академигі
7. Аханов С.А. - Қазақстан қаржыгерлері қауымдастығы кеңесінің құрметті төрағасы, э.ғ.д., «Тұран» университетінің профессоры
8. Абдиев К.С. - «Тұран» университетінің білім беруді ақпараттандыру ғылыми-зерттеу институтының директоры, п.ғ.д., «Тұран» университетінің профессоры
9. Баишев Ж.Н. - Еуразиялық экономикалық одақ соты төрағасы, з.ғ.к., «Тұран» университетінің профессоры
10. Гизе Р. - Циттау-Герлицт қолданбалы ғылымдар институты (Германия), Hochschulrat университеттік қадағалау кеңесінің мүшесі, э.ғ.д., профессор
11. Дан Джим - Пенсильвания мемлекеттік университеті (АҚШ), PhD, профессор
12. Джапаров Б.А. - «КазРЕНА» Қазақстанның ғылыми-білім беру компьютерлік желісін пайдаланушылар қауымдастығының бас директоры, т.ғ.д., профессор
13. Зоркальцев В.И. - Л.А. Мелентьев атындағы энергетикалық жүйе институты СБ РФА (РФ), т.ғ.д., профессор
14. Ержанов М.С. - Орталық Азия елдері бухгалтерлері мен аудиторлары форумының қосарлас төрағасы, э.ғ.д., профессор
15. Калимолдаев М.Н. - ҚР БҒМ информатика және басқару мәселелері институтының директоры, ф.-м.ғ.д., профессор
16. Козлов В.В. - П.Г. Демидов атындағы Ярославль мемлекеттік университетінің профессоры (РФ), психол.ғ.к.
17. Мукамбаева Г.А. - Ж. Баласағұн атындағы Қырғыз ұлттық университеті, з.ғ.д., профессор
18. Петров П.С. - Великотырнов университеті (Болгария), PhD
19. Попков В.К. - Новосибирск мемлекеттік техникалық университетінің желілік ақпараттық технологиялар кафедрасының профессоры (РФ), ф.-м.ғ.д.
20. Тазабеков К.А. - Қазақстан маркетинг қауымдастығының президенті, «Тұран» университетінің профессоры

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

1. Алшанов Р.А. - **бас редактор**, «Тұран» университетінің ректоры
2. Нурмуханова Г.Ж. - **бас редактордың орынбасары**, «Тұран» университетінің стратегиялық даму, ғылым және инновациялар жөніндегі проректоры
3. Алиев У.Ж. - «Тұран» корпорациясының вице-президенті
4. Тазабеков К.А. - «Тұран» университетінің бірінші проректоры
5. Тусупова Л.А. - академиялық қызмет жөніндегі проректор, э.ғ.д., «Тұран» университетінің профессоры
6. Таяуова Г.Ж. - сыртқы байланыс және докторантура жөніндегі проректор, PhD
7. Акимжанов Т.К. - құқық ғылыми-зерттеу институтының директоры, з.ғ.д., профессор
8. Абдиев К.С. - «Тұран» университетінің білім беруді ақпараттандыру ғылыми-зерттеу институтының директоры
9. Бычкова С.Ф. - ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты, з.ғ.д., «Тұран» университетінің профессоры
10. Биктеубаева А.С. - есеп және аудит кафедрасының меңг., э.ғ.к.
11. Бузело А.С. - журналистика және аударма ісі кафедрасының меңг., филол.ғ.к.
12. Вуколов В.Н. - «Тұран» университетінің Туризм ғылыми-зерттеу институтының директоры, п.ғ.д., профессор
13. Дадабаева Д.М. - әлемдік және ұлттық экономика кафедрасының меңг., э.ғ.к.
14. Жаппар К.З. - **редактор**, редакциялық-баспа бөлімінің басшысы, ф.ғ.к., PhD
15. Ералина Э.М. - менеджмент кафедрасының меңг., PhD
16. Ерубасева Г.К. - гуманитарлық-заң факультетінің деканы, б.ғ.к.
17. Ескендірова Д.М. - ақпараттық технологиялар кафедрасының меңгерушісі, т.ғ.к.
18. Қонырбеков М.Ж. - ғылым бөлімінің директоры, PhD
19. Қуандықова Д.Р. - «Кино және теледидар академиясы» факультетінің деканы, т.ғ.к., доцент
20. Разакова Д.И. - экономика факультетінің деканы, э.ғ.к., PhD
21. Селезнёва И.В. - қаржы кафедрасының меңг., э.ғ.д., профессор
22. Төлен Ж.М. - аймақтану және халықаралық қатынастар кафедрасының меңг., PhD
23. Файзуллина Г.Ш. - туризм және сервис кафедрасының меңг., тар.ғ.к.
24. Чакеева К.С. - маркетинг және логистика кафедрасының меңг., т.ғ.к.

«Тұран» университетінің жеке материалдарды қайта басуға, журналды басып шығаруға және коммерциялық пайдалануға айрықша құқығы бар

© «Тұран» университеті, 2021

Certificate № 9394-Zh from July 22, 2008
Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan
Committee for Information and Archives

Owner: Establishment
Turan University

Issued from January 1999
once in quarter

SCIENTIFIC AND EDITORIAL BOARD

1. **Alshanov R.A.** - rector of Turan University, doctor of economic sciences, professor, academician of the International Engineering Academy, vice-president of the National Engineering Academy of the Republic of Kazakhstan, president of the Academy of Economic Sciences of Kazakhstan (**chairman**)
2. **Nurmukhanova G.Zh.** - vice-rector for Strategic Development, Science and Innovation of Turan University, doctor of economic sciences, professor (**chairman deputy**)
3. **Aliev U.Z.** - vice-president of Turan Corporation, doctor of economic sciences, professor
4. **Alexandrova A.U.** - professor of Lomonosov Moscow State University (Russia), doctor of geographical sciences
5. **Akimzhanov T.K.** - director of the Research Institute of Law, doctor of judicial sciences, professor
6. **Arupov A.A.** - director of the Institute of World Economy and International Relations, doctor of economic sciences, professor, Academician of the MAI
7. **Akhanov S.A.** - honorary chairman of the Council of the Association of Financiers of Kazakhstan, doctor of economic sciences, professor of Turan University
8. **Abdiyev K.S.** - director of the Research Institute of Informatization of Education of Turan University, doctor of pedagogical sciences, professor of Turan University
9. **Baishev Zh.N.** - chairman of the Court of the Eurasian Economic Union, candidate of judicial sciences, professor of Turan University
10. **Gize R.** - University of Applied Sciences Zittau-Gerlitz (Germany), Member of the University Supervisory Board Hochschulrat, doctor of economic sciences, professor
11. **Dan Jim** - State University of Pennsylvania (USA), PhD, professor
12. **Dzhaparov B.A.** - general director of the Association of Users of the scientific and educational computer network of Kazakhstan "KazRENA", doctor of technical sciences, professor
13. **Zorkaltsev V.I.** - Melentev Energy Systems Institute SB RAS (Russia), doctor of technical sciences, professor
14. **Yerzhanov M.S.** - co-chairman of the Forum of Accountants and Auditors of Central Asia, doctor of economic sciences, professor
15. **Kalimoldaev M.N.** - director of the Institute of Problems of Informatics and Management of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, doctor of physical and mathematical sciences, professor
16. **Kozlov V.V.** - professor of Demidov Yaroslavl State University (Russia), doctor of psychological sciences
17. **Mukambaeva G.A.** - Balasagyn Kyrgyz National University, doctor of judicial sciences, professor
18. **Petrov P.S.** - Velikotyrnovsky University (Bulgaria), PhD
19. **Popkov V.K.** - professor of the department of Network Information Technologies of the Novosibirsk State Technical University (Russia), doctor of physical and mathematical sciences
20. **Tazabekov K.A.** - president of the Kazakhstan Association of Marketing, professor of Turan University

EDITORIAL BOARD

1. **Alshanov R.A.** - **editor-in-chief**, rector of Turan University
2. **Nurmukhanova G.Zh.** - **deputy of the editor-in-chief**, vice-rector for Strategic Development, Science and Innovation of Turan University
3. **Aliev U.Z.** - vice-president of Turan Corporation
4. **Tazabekov K.A.** - first vice-rector of Turan University
5. **Tussupova L.A.** - vice-rector for academic affairs, doctor of economic sciences, professor of Turan University
6. **Tuyaova G.Zh.** - vice-rector for external affairs and doctoral studies, PhD
7. **Akimzhanov T.K.** - director of the Research Institute of Law, doctor of judicial sciences, professor
8. **Abdiyev K.S.** - director of the Research Institute of Informatization of Education of Turan University
9. **Bychkova S.F.** - deputy of the Mazhilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, doctor of judicial sciences, professor of Turan University
10. **Bikteubaeva A.S.** - head of the department of accounting and audit, candidate of economic sciences
11. **Buzelo A.S.** - head of the department of journalism and translation, candidate of philological sciences.
12. **Vukolov V.N.** - director of the Research Institute of Tourism of Turan University, doctor of pedagogical sciences, professor
13. **Dadabaeva D.M.** - head of the department of world and national economy, candidate of economic sciences.
14. **Zhappar K.Z.** - **editor**, head of the editorial and publishing department, candidate of philological sciences, PhD
15. **Yeralina E.M.** - head of the department of management, PhD
16. **Yerubaeva G.K.** - dean of the faculty of humanities and law, candidate of biological sciences
17. **Yeskendirowa D.M.** - head of the department of information technology, candidate of technical sciences
18. **Konyrbekov M.Zh.** - head of the department of Science, PhD
19. **Kuandykova D.R.** - dean of the faculty "Academy of cinema and television", candidate of technical sciences, associate professor.
20. **Razakova D.I.** - dean of the faculty of economics, candidate of economic sciences, PhD
21. **Selezneva I.V.** - head of the department of finance, doctor of economic sciences, professor
22. **Tolen Zh. M.** - head of the department of regional studies and international relations, PhD
23. **Faizullina G.Sh.** - head of the department of Tourism and Service, c.h.s.
24. **Chakeeva K.S.** - head of the department of marketing and logistics, candidate of technical sciences

Turan University owns the exclusive rights to reprint
certain materials, publish and use the journal commercially

© Turan University, 2021

В НОМЕРЕ

1 ЭКОНОМИКА: ИСТОРИЯ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА

<i>Алтысбаев К.С.</i> Обеспечение экономической безопасности в условиях глобального кризиса.....	11
<i>Абдикаримова А.Т., Аймагамбетова Г.Б.</i> Структурная трансформация экономики: практические аспекты.....	19
<i>Тлеубердиева С.С., Мусина Р.С., Молдашева А.Б., Кодашева Г.С.</i> Региональная безработица и государственное регулирование занятости	28
<i>Тазабеков К.А., Жамкеева М.К., Конырбеков М.Ж.</i> Анализ и оценка доступности жилья в Республике Казахстан	33
<i>Курманов Н.А., Ускеленова А.Т., Оспанов М.М., Рахимбекова А.Е.</i> Машиностроение как драйвер роста экономики Казахстана	43
<i>Сейтхамзина Г.Ж., Бекенова Л.М., Ахатова Э.Х., Ахтанова М.Д.</i> Основные положения современных урбанистических концепций	51
<i>Садуллаева А.П., Байжаксынова Г.К.</i> К вопросу о развитии бренда города: городской стиль как измерение бренда города.....	57
<i>Жанбырбаева А.Н., Муталиева Л.М., Омарова А.И., Усубалиева С.Ж.</i> Регулирование социально-экономического развития Алматинской области.....	65
<i>Хаджиева Г.У.</i> Политико-экономическая трансформация КНР в третьей четверти XX века: от «новой демократии» до «культурной революции»	72
<i>Онюшева И.В., Лаочокчаикул К.</i> Анализ стратегий выхода на зарубежный рынок: на примере выхода «Вол-Март» на рынок Таиланда	80
<i>Аманбаева А.А., Толымгожинова М.К., Азылканова С.А., Ли Чон Ку</i> Анализ и оценка эффективности привлечения инвестиционных ресурсов в регион.....	88
<i>Бримбетова Н.Ж.</i> Особенности и социально-экономические последствия инфляционного процесса в Казахстане.....	96
<i>Лемещенко О.В., Накипова Г.Н., Белкина Е.Н.</i> Аналитические аспекты государственной финансовой поддержки агропромышленного комплекса Казахстана.....	101
<i>Крупина Е.М., Субалова М.А., Селезнёва И.В.</i> Проблемы кредитования малого и среднего бизнеса в Казахстане: факторы, влияющие на доступ к финансированию	108
<i>Абылайханова Т.А., Рахметулина Ж.Б.</i> Мониторинг инновационного потенциала предприятий.....	116
<i>Дуламбаева Р.Т., Жумашева М.Б.</i> Цифровая трансформация: ретроспектива и развитие информационно-коммуникационных технологий в Казахстане	124
<i>Спабеков Г.О., Бурлаков Л.Н.</i> Повышение эффективности управления местными бюджетами.....	133
<i>Юксел К., Ыдырыс С.С., Мустафа Нурсой, Сандыбаева Б.А.</i> АПК в рамках реализации целей устойчивого развития и государственной политики по формированию и развитию конкурентоспособной отрасли.....	143
<i>Утибаев Б.С., Ахметова А.Е.</i> Методические аспекты стратегического анализа развития сельскохозяйственного предприятия	151
<i>Чакеева К.С., Альфонс Денес Энтони, Смаилова Б.К.</i> Особенности управления логистическими предприятиями	161
<i>Мусульманкулова А.А., Сансызбаева Г.Н.</i> Влияние пандемии на развитие женского предпринимательства в Республике Казахстан	166
<i>Өмір А.С., Сатыбалдин А.А., Хаджиева Г.У.</i> Влияние пандемии COVID-19 на ожидаемую продолжительность жизни населения Республики Казахстан.....	174
<i>Оспанова А.К., Закирова Д.И.</i> Экологическая политика в формировании циркулярной экономики	180

2 ТУРИЗМ: МИРОВОЙ ОПЫТ

Шаяхметова Л.М. Экономическая эффективность инвестиций в индустрию туризма Республики Казахстан.....	187
Тлеубердинова А.Т., Салауатова Д.М. Анализ методик конкурентоспособности услуг туристских дестинаций.....	194
Вуколов В.Н. Опыт туристской классификации горных перевалов Северного Тянь-Шаня.....	201

3 ТРИБУНА МОЛОДОГО ИССЛЕДОВАТЕЛЯ

Картов А.Е. Передовые подходы проектного управления для внедрения в систему государственного управления Казахстана	207
Паташкова Е.С. К вопросу о направлениях и тенденциях развития FINTECH.....	216
Сартбаев М.М. Инструменты государственного стимулирования инвестиций в условиях развития индустрии 4.0.....	223
Сембин А.Б. Управление проектами в условиях цифровой трансформации Казахстана	229
Кромм М.В. Современные тенденции антимонопольного регулирования рынка цифровых услуг в мире.....	235
Карибджанов Ч.Е. Стратегия управления организациями здравоохранения. Метод PDRQ-9.....	243

4 ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ: МЕТОДОЛОГИЯ, ТЕОРИЯ, ТЕХНОЛОГИЯ

Калиева С.А., Буйтек Э.К., Мельдаханова М.К. Государственно-частное партнерство в сфере профессионального образования.....	249
Нуркеев А.С. Оценка результатов проекта GUESSS (глобальное исследование предпринимательского духа студентов) в контексте влияния первичного карьерного опыта на выбор выпускников (международный аспект)	258
Оңдаш А.О., Накипова Ж.М. Проблемы образования в развитии цифровой экономики	264
Бугубаева Р.О., Беспяева Р.С., Березюк В.И., Ержанов М.С. Трансформация высшего образования в условиях информатизации и цифровизации	272

5 ЗНАМЕНАТЕЛЬНЫЕ ДАТЫ И СОБЫТИЯ

Алиев У.Ж. Нашему многогранному другу и коллеге Василию Владимировичу Чекмареву – 70!	278
--	-----

НӨМІРДЕ

1 ЭКОНОМИКА: ТАРИХ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА

<i>Алтысбаев К.С.</i> Жаһандық дағдарыс жағдайында экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету	11
<i>Абдиқаримова А.Т., Аймағамбетова Г.Б.</i> Экономиканың құрылымдық трансформациясы: практикалық аспектілер	19
<i>Тлеубердиева С.С., Мусина Р.С., Молдашева А.Б., Кодашева Г.С.</i> Ұйымдағы капиталды басқарудың теориялық негіздері және жетілдіру жолдары	28
<i>Тазабеков К.А., Жамкеева М.К., Коңырбеков М.Ж.</i> Қазақстан Республикасындағы тұрғын үйге қолжетімділікті талдау және бағалау	33
<i>Қурманов Н.А., Ускеленова А.Т., Оспанов М.М., Рахимбекова А.Е.</i> Машина жасау өндірісі қазақстан экономикасы өсуінің қозғаушы күші ретінде.....	43
<i>Сейтхамзина Г.Ж., Бекенова Л.М., Ахатова Э.Х., Ахтанова М.Д.</i> Заманауи урбанистикалық тұжырымдамалардың негізгі ережелері.....	51
<i>Садуллаева А.П., Байжақсынова Г.К.</i> Қалалық брендті дамыту мәселесі бойынша: қала стилі брендтің өлшемі ретінде	57
<i>Жанбырбаева А.Н., Муталиева Л.М., Омарова А.И., Усубалиева С.Ж.</i> Алматы облысының әлеуметтік-экономикалық дамуын реттеу.....	65
<i>Хаджиева Г.У.</i> XX ғасырдың үшінші ширегіндегі ҚХР-ның саяси-экономикалық трансформациясы: «жаңа демократиядан» «мәдени революцияға» дейін.....	72
<i>Онюшева И.В., Лаочокчаикул К.</i> Шетелдік нарыққа шығу стратегияларын талдау: «Вол-Марттың» Таиланд нарығына шығу мысалында	80
<i>Аманбаева А.А., Толымғожинова М.К., Азылканова С.А., Ли Чон Ку</i> Өңірге инвестициялық ресурстарды тарту тиімділігін талдау және бағалау.....	88
<i>Бірімбетова Н.Ж.</i> Қазақстандағы инфляциялық үдерістің ерекшелігі мен әлеуметтік-экономикалық салдары.....	96
<i>Лемещенко О.В., Накипова Г.Н., Белкина Е.Н.</i> Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенін мемлекеттік қаржылық қолдаудың аналитикалық аспектілері	101
<i>Крупина Е.М., Субалова М.А., Селезнёва И.В.</i> Қазақстандағы шағын және орта бизнесті несиелендіру мәселелері: қаржыландыруға қолжетімділікке әсер ететін факторлар	108
<i>Абылайханова Т.А., Рахметулина Ж.Б.</i> Кәсіпорындардың инновациялық әлеуетін мониторингтеу.....	116
<i>Дуламбаева Р.Т., Жумаева М.Б.</i> Цифрлық трансформация: Қазақстандағы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың ретроспективасы және дамуы.....	124
<i>Спабеков Г.О., Бурлаков Л.Н.</i> Жергілікті бюджеттерді басқару тиімділігін арттыру	133
<i>Юксел К., Ыдырыс С.С., Мустафа Нурсой, Сандыбаева Б.А.</i> АӨК орнықты даму мақсаттарын және бәсекеге қабілетті саланы қалыптастыру және дамыту жөніндегі мемлекеттік саясатты іске асыру шеңберінде	143
<i>Утибаев Б.С., Ахметова А.Е.</i> Ауыл шаруашылығы кәсіпорнының дамуын стратегиялық талдаудың әдістемелік аспектілері	151
<i>Чакеева К.С., Альфонс Денес Энтони, Смаилова Б.К.</i> Логистикалық кәсіпорындарды басқару ерекшеліктері.....	161
<i>Мусульманқұлова А.А., Сансызбаева Г.Н.</i> Қазақстан Республикасында әйелдер кәсіпкерлігінің дамуына пандемияның әсері.....	166
<i>Өмір А.С., Сатыбалдин А.А., Хаджиева Г.У.</i> COVID–19 пандемиясының Қазақстан Республикасы халқының өмір сүру ұзақтығына әсері.....	174
<i>Оспанова А.К., Закирова Д.И.</i> Циркулярлық экономиканы қалыптастырудағы экологиялық саясат	180

2 ТУРИЗМ: ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕ

Шаяхметова Л.М. Қазақстан республикасының туризм индустриясына инвестициялардың экономикалық тиімділігі	187
Тлеубердинова А.Т., Салауатова Д.М. Туристік дестинациялар қызметтерінің бәсекеге қабілеттілік әдістемелерін талдау	194
Вуколов В.Н. Солтүстік Тянь-Шань тау асуларының туризмдік жіктелу тәжірибесі	201

3 ЖАС ЗЕРТТЕУШІНІҢ МІНБЕСІ

Қартов Ә.Е. Қазақстанның мемлекеттік басқару жүйесіне енгізу үшін жобалық басқарудың озық тәсілдері	207
Паташкова Е.С. Fintech дамуының бағыттары мен үрдістері туралы мәселелер	216
Саргбаев М.М. Идустрия 4.0 даму жағдайында инвестицияларды мемлекеттік ынталандыру құралдары	223
Сембин А.Б. Қазақстанның цифрлық трансформациясы жағдайында жобаларды басқару	229
Кромм М.В. Әлемдегі цифрлық қызметтер нарығын монополияға қарсы реттеудің қазіргі заманғы үрдістері	235
Карибджанов Ч.Е. Денсаулық сақтау ұйымдарын басқару стратегиясы. PDRQ–9 әдісі	243

4 БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ: ӘДІСТЕМЕ, ТЕОРИЯ, ТЕХНОЛОГИЯ

Қалиева С.А., Буйтек Э.К., Мельдаханова М.К. Кәсіптік білім беру саласындағы мемлекеттік-жекеменшік серіктестік	249
Нуркеев А.С. GUESSS (студенттердің кәсіпкерлік рухын жаһандық зерттеу) жобасының нәтижелерін түлектердің таңдауына бастапқы мансаптық тәжірибенің әсері тұрғысынан бағалау (халықаралық аспект)	258
Оңдаш А.О., Накипова Ж.М. Цифрлық экономиканы дамытудағы білім беру мәселелері	264
Бугубаева Р.О., Беспалева Р.С., Березюк В.И., Ержанов М.С. Ақпараттандыру және цифрландыру жағдайында жоғары білім беруді трансформациялау	272

5 ЕСТЕЛІК ҚҰНДЕР МЕН ОҚИҒАЛАР

Алиев У.Ж. Біздің ізденімпаз досымыз әрі әріптесіміз Василий Владимирович Чекмарев 70 жаста!	278
--	-----

IN THE ISSUE

1 ECONOMY: HISTORY, THEORY, PRACTICE

<i>Alpysbayev K.S.</i> Ensuring economic security in the conditions of global crisis	11
<i>Abdikarimova A.T., Aimagambetova G.B.</i> Structural transformation of the economy: practical aspects	19
<i>Tleuberdiyeva S.S., Mussina R.S., Moldasheva A.B., Kodashева G.S.</i> Regional unemployment and state employment regulation	28
<i>Tazabekov K.A., Zhamkeeva M.K., Konyrbekov M.Zh.</i> Analysis and assessment of housing affordability in the Republic of Kazakhstan.....	33
<i>Kurmanov N.A., Uskelenova A.T., Ospanov M.M., Rakhimbekova A.Ye.</i> Mechanical engineering as a growth driver economy of Kazakhstan	43
<i>Seitkhamzina G.Zh., Bekenova L.M., Akhatova E.Kh., Akhtanova M.D.</i> Main provisions of modern urban concepts.....	51
<i>Sadullaeva A.P., Baizhaksynova G.K.</i> On the city brand development: city style as a city brand dimension	57
<i>Zhandyrbayeva A.N., Mutaliyeva L.M., Omarova A.I., Ussubaliyeva S.D.</i> Regulation of socio-economic development of Almaty region	65
<i>Khajiyeva G.U.</i> Political and economic transformation of the PRC in the third quarter of the XX century: from “new democracy” to “cultural revolution”	72
<i>Onyusheva I.V., Laochockchaikul K.</i> Analyzing foreign market entry strategies: the case of Wal-Mart’s entry into Thailand.....	80
<i>Amanbaeva A.A., Tolymgozhinova M.K., Azylkanova S.A., Tchou Li Ku</i> Analysis and efficiency evaluation of investments resources attraction to the region	88
<i>Brimbetova N.Zh.</i> Features and social-economic consequences of the inflation process in Kazakhstan	96
<i>Lemeshenko O.V., Nakitova G.N., Belkina E.N.</i> Analytical aspects of the state financial support for agro-industrial complex of Kazakhstan.....	101
<i>Krupina Y.M., Subalova M.A., Selezneva I.V.</i> Limitations of small and medium business lending in Kazakhstan: factors affecting access to finance.....	108
<i>Abylaykhanova T.A., Rakhmetulina ZH.B.</i> Monitoring the innovative potential of enterprises.....	116
<i>Dulambayeva R.T., Zhumasheva M.B.</i> Digital transformation: retrospective and development of information and communication technologies in Kazakhstan.....	124
<i>Spabekov G.O., Burlakov L.N.</i> Improving the efficiency of local budget management	133
<i>Yuksel K., Ydyrys S.S., Mustafa Nursoy, Sandybayeva B.A.</i> AIC in the framework of implementing the goals of sustainable development and state policy for formation and development of a competitive industry	143
<i>Utibayev B.S., Akhmetova A.Ye.</i> Methodological aspects of strategic analysis of agricultural enterprise development.....	151
<i>Chakeeva K.S., Antoni Alfonz Denes, Smailova B.K.</i> Features of logistics enterprises management.....	161
<i>Mussulmankulova A.A., Sansyzbayeva G.N.</i> The impact of the pandemic on the development of women’s entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan	166
<i>Omir A.S., Satybaldin A.A., Khadzhiyeva G.U.</i> Impact of the COVID–19 pandemic on the life expectancy of the population of the Republic of Kazakhstan	174
<i>Ospanova A.K., Zakirova D.I.</i> Environment policy in the formation of circular economy	180

2 TOURISM: WORLD EXPERIENCE

<i>Shayakhmetova L.M.</i> Economic efficiency of investments in the tourism industry of the Republic of Kazakhstan.....	187
<i>Tleuberdinova A.T., Salauatova D.M.</i> Analysis of the competitiveness method of tourist destination services.....	194
<i>Vukolov V.N.</i> Experience of tourist classification of mountain passes of the Northern Tien han	201

3 PLATFORM OF YOUNG RESEARCHER

<i>Kartov A.E.</i> Advanced project management approaches for implementation into the public administration system of Kazakhstan	207
<i>Patashkova Y.S.</i> Insights into fintech development and tendencies	216
<i>Sartbayev M.M.</i> Instruments of state stimulation of investments in the conditions of Industry 4.0 development	223
<i>Sembin A.B.</i> Project management in the conditions of digital transformation of Kazakhstan	229
<i>Kromm M.V.</i> Modern trends of antimonopoly regulation of digital services market in the world.....	235
<i>Karibdzhanov Ch.E.</i> Management strategy of healthcare organizations. PDRQ–9 method.....	243

4 EDUCATION AND TRAINING: METHODOLOGY, THEORY, TECHNOLOGY

<i>Kaliyeva S.A., Buitek E.K., Meldakhanova M.K.</i> Public-private partnership in the field of vocational education	249
<i>Nurkeyev A.S.</i> Evaluation of the guess project results (global student entrepreneurship survey) in the context of the influence of primary career experience on graduate choice (international aspect)	258
<i>Ongash A.O., Nakitova ZH.M.</i> Problems of education in the development of the digital economy	264
<i>Bugubayeva R.O., Bespayeva R.S., Berezyuk V.I., Erjanov M.S.</i> Transformation of higher education in the conditions of informatization and digitalization.....	272

5 FAMOUSE DATES AND EVENTS

<i>Aliiev U.Zh.</i> Our versatile friend and colleague Vasily Vladimirovich Chekmarev turned 70!	278
--	-----

ЭКОНОМИКА: ИСТОРИЯ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА
ЭКОНОМИКА: ТАРИХ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА
ECONOMY: HISTORY, THEORY, PRACTICE

МРНТИ 06.51.02
УДК 338.1

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-11-18>

К.С. АЛПЫСБАЕВ,*¹

к.э.н., ст. преподаватель.

*e-mail: kaisaralp@gmail.com

¹Академия «Кайнар»,

Казахстан, г. Алматы

**ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОГО КРИЗИСА**

Аннотация

Цель статьи – изучить вопросы обеспечения экономической безопасности, играющие важную роль в развитии любого государства, особенно в связи с происходящими изменениями, которые углубляют мировой экономический кризис. Автором рассматривается развитие мировой экономики в условиях распространяющейся пандемии. Обеспечение экономической безопасности страны с учетом адаптации мирового опыта позволило глубже увидеть особенности и определить ключевые вопросы, требующие улучшения для социально-экономического развития. Основные тенденции снижения уровня экономической безопасности в современных условиях распространения пандемии на основе изучения аналитических данных позволили определить экономическое положение отдельных зарубежных стран и провести сравнительный анализ предупреждающих действий в сложившейся ситуации в мировом сообществе. В статье приведены примеры зарубежных стран, их подходы и методы, а также рассмотрены используемые ими антикризисные меры, которые направлены на комплексное решение проблемы глобального кризиса. Это позволило снизить социальную напряженность внутри государств и улучшить социальную обстановку, связанную с появившимися рисками и угрозами сохранению стабильности экономического положения и обеспечению экономической безопасности.

Ключевые слова: мировая экономика, экономическая безопасность, риски, угрозы, пандемия, глобальный кризис, инвестиции.

Введение

В центре внимания в мире находится серьезная проблема эпидемии COVID–19. В мире, согласно данным, в феврале 2021 г. зарегистрировано более 100 млн случаев этого заболевания, 61 млн человек выздоровели и 2,4 млн погибли. В большинстве стран происходит повторное заражение, и до сих пор остается неопределенность в отношении распространения новых форм коронавируса. Поэтому карантин в разной степени может быть продлен, а угрозы и риски затяжного экономического кризиса сохраняются.

Мировое сообщество превратилось из общества потребления в общество безопасности. В настоящее время на карантине находятся почти 3 млрд человек. В дальнейшей ситуации с пандемией неопределенность становится главным фактором, который в мировом пространстве негативно влияет на снижение деловой активности.

Глобальный экономический кризис отразился на макроэкономических показателях: резко упали цены на нефть, произошел обвал фондовых (на 30–40%) и валютных рынков (некоторые валюты обесценились на 20–25%). Пандемия стала «черным лебедем» нынешнего столетия, глобальным событием в мировой экономике, возникновение которого невозможно было

предвидеть. Распространение пандемии серьезно усугубляет экономический кризис. Сегодня компании всех стран мира должны серьезно скорректировать свои стратегии развития, так как время стабильности и благоприятной конъюнктуры закончилось [1].

Основные положения

В современных условиях для человечества негативными последствиями коронакризиса являются рост безработицы, падение реальных доходов, падение производства, закрытие или остановка деятельности бизнеса, падение объемов заказов и снижение глобального спроса.

Для того чтобы изменить экономическую ситуацию к лучшему, нужны совместные усилия всех стран мира и необходимы обмен практическим и научным опытом, совместные разработки в области биоинженерии, скоординированные меры помощи фискального и монетарного характера для поддержания мирового экономического роста.

Однако из-за политики протекционизма, изоляционизма, проводимой США, за последние 10 лет мир стал разобщенным. С начала XXI века США теряют мировые лидерские позиции и поэтому стараются ограничить возможности роста своих главных конкурентов – Китая (торговые войны) и России (санкции). Для национальных экономик появилось много различных угроз и рисков.

Международные институты еще не разработали эффективные механизмы регулирования мировых процессов в новых условиях пандемии и углубляющегося глобального кризиса. Национальные экономики должны опираться на имеющиеся ресурсы и возможности для защиты своего населения, страны и экономики.

В 2021 г. основной проблемой станет растущая государственная задолженность стран. Мировой государственный долг в 2019 г. составил 83% ВВП. Согласно оценке государственный дефицит увеличился в 2020 г. примерно на 9% ВВП, а глобальный государственный долг почти достиг рекорда – 100% ВВП.

В связи с этим обеспечение экономической безопасности – это мера ответственности государства, и для него важно выработать целую систему мероприятий как законодательного, так и экономического характера, чтобы защитить национальные интересы.

Материалы и методы

В научной литературе существует множество публикаций по обеспечению экономической безопасности: Сенчагова В.К., Губина Б.П., Григорьевой В.В., Струкова Г.Н. [2], Литвиненко А.Н. [3], Писаренко Г.А. [4]. В отдельных работах экономистов Олейникова Е.А., Алпысбаева К.С., Колосова А.Б. обоснованы вопросы методологии и основные критерии экономической безопасности [5].

Существуют различные методы сравнительного анализа, оценки, которые можно использовать для исследования экономической безопасности государств в условиях кризиса. Современная макроэкономическая ситуация характеризуется очень низкими процентными ставками, высокими частными сбережениями, незначительными частными инвестициями и значительной неопределенностью. В этих условиях государственные расходы за счет наращивания долга могут быть оправданы, а государственные инвестиции станут драйвером роста частных инвестиций [6].

Результаты

Распространение пандемии COVID–19 оказало серьезное влияние на снижение экономического развития всех стран путем уменьшения товарооборота и объемов промышленного производства, сокращения экспорта и импорта, сокращения логистических потоков, банкротства компаний сферы сервиса и услуг, роста безработицы, падения доходов населения и его платежеспособности. Рост безработицы и снижение платежеспособности населения напрямую влияют и на уровень экономической безопасности страны.

Пандемия COVID–19 оказала негативное влияние на развитие мировой экономики, создав серьезный прецедент, превзошедший мировой кризис 2009 г., по оценкам экспертов Всемирного банка, почти в 3 раза. Эпидемия привела к беспрецедентному по сравнению с предыдущими кризисами оттоку капитала с развивающихся рынков. Отток капитала сопровождается весьма резким ужесточением международных условий кредитования.

Последствия пандемии негативно повлияли на снижение уровня развития экономики всех государств и, соответственно, на снижение экономической безопасности. Поэтому возвращение экономики к устойчивому росту возможно только через значительный период времени.

За последние сто лет глобальный экономический кризис, сегодня приведший к таким серьезным социально-экономическим последствиям, стал большим испытанием для всех стран. Дальнейшая неопределенность в будущем развитии ситуации, связанной с пандемией COVID–19, и восстановление экономики всех стран в мире остается ключевой задачей и выдвигается на первый план. Эпидемия оказывает серьезное влияние на восстановление мировой экономики.

Существенно снизилась экономическая активность как ведущих держав мира, так и развивающихся стран. Странам самостоятельно приходится принимать конкретные антикризисные меры по их усилению или ослаблению. Эти мероприятия должны учитывать предложения системы здравоохранения, экономические рекомендации и ограничения с политической точки зрения страны. Поэтому эти меры разные и отличаются во всех странах [7].

Если промышленная сфера и сектор обслуживания с января 2020 г. отмечали подъем деловой активности PMI, то динамика падения мировой торговли в условиях увеличения экспортных заказов серьезно снижалась.

В настоящее время ведущие банки проводят мягкую денежно-кредитную политику. Например, ФРС США, ЕЦБ и Банк Китая сохранили ключевые ставки на текущих уровнях. Из-за пандемии Банк России существенно снизил ключевую ставку в связи с падением деловой активности [6].

Обсуждение

Экономика Республики Казахстан в условиях глобализации интегрирована в мировые тренды, которые серьезно влияют на ее развитие. Это видно при анализе ситуации зарубежных стран, которые пострадали от политической микротурбулентности в условиях глобального экономического регресса.

Развитие партнерских отношений Республики Казахстан с зарубежными странами осуществлялось поступательно. Экономика Китая активно продолжает развиваться, это подтверждается ростом промышленного производства, сферы услуг и торговли. Однако экономика Европейского союза имеет серьезные последствия, связанные с распространением коронавируса COVID–19: происходит спад в промышленной сфере, торговле и сфере услуг. Важную роль играет спад внутреннего спроса в условиях снижения доходов населения и роста безработицы.

Экономика Республики Казахстан в 2020 г. испытала серьезные проблемы, во-первых, вызванные снижением цен на нефть и сокращением добычи нефти и, во-вторых, введением локдауна в связи с пандемией COVID–19. В республике, как и во всем мире, снизилась деловая активность из-за последствий эпидемии. Серьезнее всего пострадала сфера услуг, спад – 5,6%.

Так, индекс деловой активности в апреле 2020 г. снизился до 37,2 пункта. Известно, что если уровень становится ниже 50, то это несет негативные последствия. Деловая активность идет на восстановление. Так, в сентябре 2020 г. индекс составлял 47,6 пункта, что продемонстрировало позитивные изменения в экономике.

В Казахстане экономическая политика направлена на диверсификацию и привлечение прямых иностранных инвестиций. После проведения анализа видно, что в 2015–2019 гг. в структуре ВВП доля обрабатывающей промышленности увеличилась с 10,1% до 11,6%. В Казахстане прямые иностранные инвестиции больше всего привлечены в добывающую промышленность [8].

В республике разработаны План действий по преодолению последствий кризиса, государственные программы «Дорожная карта бизнеса» и «Дорожная карта занятости». Это позволило разработать определенные меры, создать условия для поддержки малого и среднего бизнеса и

сохранить продуктивную занятость в регионах. «Дорожная карта бизнеса» направлена на обеспечение устойчивого роста предпринимательства, создание новых постоянных рабочих мест. В рамках реализации государственных программ предприниматели получают определенную поддержку: гарантирование кредитов, субсидирование процентной ставки, получение государственных грантов, обучение для малого бизнеса.

В Республике Казахстан в 2021 г. ВВП может вырасти до 3%, а в 2022-м вернуться к уровню 2019 г. Всемирный банк считает, что экономика будет и в дальнейшем подвержена разрушающему воздействию пандемии [9].

Национальный фонд играет большую роль и помог справиться со снижением экономических показателей республики, основными его функциями являются сберегательная и стабилизационная. Стабилизационная функция Национального фонда оказала большую помощь путем вливания денег в экономику страны, создав так называемую подушку экономической безопасности. Реализация антикризисных мероприятий во время чрезвычайной ситуации позволила увеличить размер трансферта из Национального фонда до 4,5 трлн тенге [10].

С целью поддержки социально-экономической стабильности в Казахстане во время пандемии направлено около 6 трлн тенге, из них более 3 трлн – из республиканского бюджета и 2 трлн тенге – из внебюджетных средств [9].

В Казахстане была проведена дополнительно индексация до 10% социальных выплат, пенсий и социальных пособий, а также повышены стипендии на сумму свыше 300 млрд тенге.

Население Казахстана получило выплаты из Государственного фонда социального страхования по 42 000 тенге, что связано с утерей доходов в условиях чрезвычайной ситуации – пандемии. В связи с освобождением от уплаты налогов и сборов по фонду оплаты труда для малого, среднего и крупного предпринимательства для возмещения потерь в пострадавших сферах экономики выделено свыше 230 млрд тенге [9].

В Казахстане в 2020 г. реализуется Комплексный план по восстановлению экономического роста республики, направленный на дальнейшее развитие обрабатывающей промышленности, горно-металлургического и агропромышленного комплекса, строительства, малого и среднего бизнеса, туризма и сферы услуг, логистики и социальной сферы.

Необходимо отметить, что в стране на законодательном уровне были внесены изменения в нормативные правовые акты для включения налоговых стимулов с целью социальной поддержки и стабилизации экономики. Эксперты Всемирного банка высоко оценили положительную динамику основных индикаторов социально-экономического развития республики.

В России Центральный банк оказывает поддержку курса рубля по отношению к доллару, увеличив интервенции на рынке, которые оказывают поддержку рублю, до 170 млн долл. за счет дополнительных операций по конвертации валюты, поступившей из Фонда национального благосостояния в оплату пакета акций Сбербанка страны. При дальнейшем же падении цены на нефть курс рубля к иностранным валютам продолжит снижение. В России выделяется 1,2% ВВП на борьбу с экономическим кризисом – 1,3 трлн руб., и такую же сумму выделяет Центральный банк [9].

В России разработан План по стимулированию экономики страны в условиях воздействия пандемии. Основными шагами стали дополнительные выплаты семьям с детьми, увеличение пособий по безработице, ипотечные и кредитные каникулы для различных категорий граждан и налоги на проценты по банковским вкладам, а также для малого бизнеса отсрочка на полгода по кредитам, налогам и снижению страховых взносов [10].

В Республике Кыргызстан, согласно отчету Всемирного банка, экономика весьма серьезно пострадала от пандемии. В 2021 г. при улучшении эпидемиологической и политической обстановки прогнозируется рост экономического развития почти на 5%.

В Грузии наблюдается снижение уровня экономического производства на фоне ослабления налоговой и социальной поддержки. По данным Всемирного банка, прогнозируется экономический рост до 4% в 2021 г. благодаря восстановлению и дальнейшему развитию сферы туризма и услуг при налаживании благоприятной обстановки в стране.

На Украине Всемирный банк прогнозирует падение ВВП в 2021 г. и снижение уровня экономического развития более 6% в условиях разработки мероприятий государственной поли-

тики с целью привлечения инвестиций и формирования макроэкономической стабилизации. Эксперты предполагают рост цен, обвал курса национальной валюты и повышение безработицы [9].

В США в 2020 г. уровень экономической активности весомо снизился и объем производства резко сократился на 31,7%. Как отметили эксперты Всемирного банка, ограничения, связанные с эпидемией, сдерживали частное потребление. В США имеются серьезные проблемы, которые нельзя решить инструментами Федеральной резервной системы (ФРС): снижение нормы сбережений, старение населения, высокая закредитованность экономики, снижение экспорта, снижение роста ВВП, низкий уровень занятости среди молодого населения, недостаточный уровень промышленного производства, зависимость от роста производительности.

Одной из первостепенных проблем США являются демография и процентные ставки. Для роста сбережений в экономике стареющее население страны является тормозом, происходит рост зависимости от социального обеспечения, так как уровень занятости и экономической стабильности падает. Хотя палата представителей приняла План мероприятий по устранению последствий пандемии на сумму 2 трлн долл. Отдельно хочется отметить, что в 2008 г. аналогичный план был принят на сумму гораздо меньшую – 800 млрд долл. Законопроект направлен на помощь населению США, малому бизнесу и крупным отраслям экономики, которые пришли к экономическим потерям в связи с пандемией, то есть на поддержку почти всех сфер экономики, обеспечивая серьезное, хоть и временное, увеличение пособий по безработице, единовременное вливание денежных средств для большинства населения и финансирование продовольственной поддержки, больниц, школ и вузов. План мероприятий также обеспечивает 500 млрд долл. для промышленности, транспорта, 350 млрд долл. – на кредитование малого бизнеса, 150 млрд долл. – для органов государственной власти.

Согласно Плану мероприятий выплаты в размере 1200 долл. получают американцы, имеющие доход менее 75 тыс. долл. в год. Для имеющих доход свыше 75 тыс. и до 99 тыс. долл. сумма будет ниже, а тем, у кого доход свыше 99 тыс. долл., выплаты не выделяются. Семьи с невысоким доходом получают 2400 долл. для двух взрослых и по 500 долл. на ребенка.

Поэтому если принятые меры ФРС и пакет мер стоимостью 2 трлн долл. не помогут экономике США выйти из кризиса, мир ожидает затяжной кризис наподобие Великой депрессии 30-х годов [9].

В Европе в прошлом году наблюдалось серьезное снижение экономической активности и объем производства сократился на 39,4%. В связи с тем, что во второй половине 2020 г. страны Европы ослабили ограничения, связанные с пандемией, экономическая активность повысилась, особенно в торговле.

В Китае объем производства к концу 2020 г. увеличился более чем на 3% благодаря принятию государственных мер в кредитно-денежной политике. Однако восстановление происходит неравномерно, работа предприятий в отдельных отраслях еще не вышла на уровень устойчивого роста, что оказывает влияние и на уровень экономической безопасности.

В Китае наблюдается укрепление юаня к доллару, а в начале декабря 2020 г. курс составил 6,5 – максимальное значение за последние 2 года. Влияние на курс оказало быстрое восстановление экономики страны вместе с динамичным ростом по сравнению с другими странами, что повлияло на ускоренный подъем внешней торговли.

Вырос экспорт, который составил 25,4%. Устойчивый рост экспорта отражают компонент PMI и новые экспортные заказы, он достиг 51,5 в ноябре 2020 г. Импорт увеличился на 5,3%. За 2020 г. положительное сальдо торгового баланса увеличилось на 20% в сравнении с 2019 г.

В 2021 г. главным вектором развития Китая станет сохранение стабильной макроэкономической политики. Экономика Китая полностью направлена на восстановление, хоть отдельные компании в определенных сферах еще не смогли вернуться к нормальной работе в связи со сложной экономической обстановкой.

Несмотря ни на что, необходимо нивелировать негативные последствия пандемии. Особенно важно поддерживать последовательность и стабильность макроэкономической политики, так как 2021 г. также будет сложным.

Китай осуществляет политику реформ и открытости, направленную на упрощение доступа на рынок, содействие честной конкуренции, защиту интеллектуальной собственности, создание для предпринимателей необходимых условий для интернационализации, маркетинга и легализации. Последовательная и стабильная макроэкономическая политика Китая в 2021 г. ориентирована на полную ликвидацию негативных последствий пандемии в стране.

Главной задачей Китая становится ускоренная переориентация на высокотехнологичные услуги и товары. В условиях снижения мировых иностранных инвестиций в Китае в 2020 г. наблюдался приток инвестиций. В Китай поступили иностранные инвестиции около 900 млрд юаней, или на 6,8% больше по сравнению с 2019 г. Это подчеркивает, что, несмотря на распространение глобальной пандемии, Китай является оптимальной страной для вложения инвестиций.

Однако сохраняется проблема внутреннего долга Китая, который в 2020 г. составил 270% ВВП. Основными элементами в долговых обязательствах являются: долги домохозяйства – 70% ВВП, долги некоторых китайских нефинансовых предприятий – 160% ВВП и долги правительства – около 40% ВВП. Гарантом оплаты по долговым обязательствам кредиторам становятся рост экономики и валютные резервы.

В течение ряда лет масштаб внутреннего долга является большой проблемой для Китая, которая сдерживает возможности стимулирования внутреннего спроса. Согласно оценке Всемирного банка, в 2021 г. ВВП должен вырасти на 8% по сравнению с 2020 г., где рост составлял лишь 2%. В странах Азиатского региона, как констатирует Всемирный банк, отмечаются более эффективные меры, предпринятые к снижению влияния пандемии, чем в европейских странах.

Государственная политика Китая помогла восстановить и поднять развитие экономики на 2% в 2020 г. за счет снижения уровня влияния кризиса. В России в 2020 г. хоть и произошло снижение ВВП на 4,1%, однако этот показатель намного лучше, чем в западных государствах. Например, ВВП в Испании снизился на 12,8%, в Италии – на 10,6%, во Франции – на 9,8%. Всемирный банк отметил снижение количества зарубежных туристов почти на 90% во всех странах. Международный валютный фонд прогнозирует снижение вирусной активности лишь во втором полугодии 2021 г. и улучшение ситуации только в конце 2022 г., так как имеется еще ряд стран, где вероятность жестких карантинных ограничений остается в связи с тем, что пандемия еще только начинает широко там распространяться. Поэтому, по оценке Международного валютного фонда, постепенное восстановление глобальной экономики начнется с 2021 г. и составит 5,2% [11].

Заключение

В связи с вышеизложенным можно подчеркнуть, что пандемия и ее последствия серьезно повлияли на экономику всех стран мира и в целом оказали негативное воздействие на экономическую безопасность отдельно каждой страны. Вследствие этого устойчивый рост экономики наступит не скоро и отдельным странам потребуется еще много времени на перезапуск экономики и ее восстановление.

Таким образом, в обеспечении экономической безопасности и восстановлении экономики Казахстана, как и зарубежных стран, приоритетом становятся государственная поддержка, прежде всего системы здравоохранения и сферы образования, вложение инвестиций в дальнейшее развитие цифровизации и зеленых технологий, что окажет позитивное влияние на устойчивый рост экономики и обеспечение экономической безопасности государства.

Сегодня необходимы совместные усилия всех стран мира, обмен практическим и научным опытом, совместные инновационные проекты в области биоинженерии, скоординированные антикризисные меры помощи фискального и монетарного характера для поддержки мирового экономического развития.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Мау В.А., Улюкаев А.В. Глобальный кризис и тенденции экономического развития // Вопросы экономики. – 2014. – № 11. – С. 4–24.
- 2 Григорьева В.В., Струков Г.Н., Слепокурова Ю.И. Экономическая безопасность в России: современное состояние, уровень и угрозы. – 2017. – С. 21.

- 3 Литвиненко А.Н. Экономическая и национальная безопасность: проблемы соотношения понятий // Научно-технические ведомости СПбГПУ. – Экономические науки. – 2013. – № 3(173) – С. 9.
- 4 Баймагамбетов А. Как вторая волна COVID–19 может повлиять на казахстанскую экономику // Курсив. – 2020. – № 11. – С. 4.
- 5 Алпысбаев К.С. Экономическая безопасность: значение и ее устойчивость // KANT. – 2018. – № 1(26). – С. 147–150.
- 6 Мельник А.А. Факторы формирования причин проявления мировых экономических кризисов в условиях глобализации // Приволжский научный вестник. – 2013. – № 6(22). – С. 84–89.
- 7 Вякина И.В. Безопасность экономического развития Российской Федерации в условиях нарастания геополитических угроз // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2016. – С. 178–189.
- 8 Радюкова Я.Ю., Якунина И.Н., Колесниченко Е.А. Согласование экономических интересов в системе обеспечения экономической безопасности страны // Российское предпринимательство. Издательство: «Креативная экономика». – 2017. – Март. – Том 18. – № 5. – С. 761–770.
- 9 Impact of COVID-19 on the key economic sectors of Kazakhstan. URL: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/kz/pdf/2020/05/Impact-of-COVID-19-on-the-key-economic-sectors-of-Kazakhstan.pdf> (дата обращения: 28.04.2021).
- 10 Пороховской А.А., Кайманаков С.В. Обеспечение национальной экономической безопасности: новые вызовы и приоритеты: сборник тезисов докладов международной научной конференции // М.: Экономический факультет МГУ имени М.В. Ломоносова. – 2020. – 164 с.
- 11 Asian Development Bank to Provide \$1 Billion to Kazakhstan to Help Fight COVID-19 Pandemic. URL: <https://astanatimes.com/2020/06/asian-development-bank-to-provide-1-billion-to-kazakhstan-to-help-fight-covid-19-pandemic/> Kazakhstan: Extend, Expand Covid-19 Aid <https://www.hrw.org/news/2020/08/17/kazakhstan-extend-expand-covid-19-aid> (дата обращения: 06.05.2021).

REFERENCES

- 1 Mau V.A., Uljukaev A.V. (2014) Global'nyj krizis i tendencii jekonomicheskogo razvitija // Voprosy jekonomiki, No. 11, pp. 4–24.
- 2 Grigor'eva V.V., Strukov G.N., Slepokurova Ju.I. (2017) Jekonomicheskaja bezopasnost' v Rossii: sovremennoe sostojanie, uroven' i ugrozy, pp. 21.
- 3 Litvinenko A.N. (2013) Jekonomicheskaja i nacional'naja bezopasnost': problemy sootnesenija ponjatij // Nauchno-tehnicheskie vedomosti SPbGPU. – Jekonomicheskie nauki, No. 3(173), pp. 9.
- 4 Bajmagambetov A. (2020). Kak vtoraja volna COVID–19 mozhet povlijat' na kazahstanskuju jekonomiku // Kursiv, No. 11, pp. 4.
- 5 Alpysbaev K.S. (2018) Jekonomicheskaja bezopasnost': znachenie i ee ustojchivost' // KANT, No. 1(26), pp. 147–150.
- 6 Mel'nik A.A. (2013) Faktory formirovanija prichin projavlenija mirovyh jekonomicheskikh krizisov v uslovijah globalizacii // Privolzhsnij nauchnyj vestnik, No. 6(22), pp. 84–89.
- 7 Vjakina I.V. (2016) Bezopasnost' jekonomicheskogo razvitija Rossijskoj Federacii v uslovijah narastanija geopoliticheskikh ugroz // Nacional'nye interesy: prioritety i bezopasnost', pp. 178–189.
- 8 Radjukova Ja.Ju., Jakunina I.N., Kolesnichenko E.A. (2017, Mart) Soglasovanie jekonomicheskikh interesov v sisteme obespechenija jekonomicheskoi bezopasnosti strany // Rossijskoe predprinimatel'stvo. Izdatel'stvo: «Kreativnaja jekonomika», Tom 18, No. 5, pp. 761–770.
- 9 Impact of COVID-19 on the key economic sectors of Kazakhstan. URL: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/kz/pdf/2020/05/Impact-of-COVID-19-on-the-key-economic-sectors-of-Kazakhstan.pdf> (data obrashhenija: 28.04.2021).
- 10 Porohovskoj A.A., Kajmanakov S.V. (2020) Obespechenie nacional'noj jekonomicheskoi bezopasnosti: novye vyzovy i prioritety: sbornik tezisov dokladov mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii // М.: Jekonomicheskij fakul'tet MGU imeni M.V. Lomonosova, 164 p.
- 11 Asian Development Bank to Provide \$1 Billion to Kazakhstan to Help Fight COVID-19 Pandemic. URL: <https://astanatimes.com/2020/06/asian-development-bank-to-provide-1-billion-to-kazakhstan-to-help-fight-covid-19-pandemic/> Kazakhstan: Extend, Expand Covid-19 Aid <https://www.hrw.org/news/2020/08/17/kazakhstan-extend-expand-covid-19-aid> (data obrashhenija: 06.05.2021).

К.С. АЛПЫСБАЕВ,*¹

Э.ғ.к. аға оқытушысы.

*e-mail: kaisaralp@gmail.com

¹«Қайнар» Академиясы,

Қазақстан, Алматы қ.

ЖАҒАНДЫҚ ДАҒДАРЫС ЖАҒДАЙЫНДА ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Аңдатпа

Мақаланың мақсаты – кез-келген мемлекеттің дамуында, әсіресе әлемдік экономикалық дағдарысты тереңдететін өзгерістерге байланысты маңызды рөл атқаратын экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелерін зерттеу. Автор әлемдік экономиканың дамуын белең алып жатқан пандемия жағдайында қарастырады. Әлемдік тәжірибенің бейімделуін ескере отырып, елдің экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету ерекшеліктерін тереңірек көруге және әлеуметтік-экономикалық дамуды жақсартуды талап ететін негізгі мәселелерді анықтауға мүмкіндік берді. Пандемияның таралуының қазіргі жағдайында экономикалық қауіпсіздік деңгейінің төмендеуінің негізгі тенденциялары аналитикалық мәліметтерді зерттеу негізінде жекелеген шет елдердің экономикалық жағдайын анықтауға және әлемдік қоғамдастықтағы қазіргі жағдайдағы алдына алу әрекеттеріне салыстырмалы талдау жасауға мүмкіндік берді. Мақалада шетелдердің мысалдары, олардың тәсілдері мен әдістері келтірілген, сондай-ақ олар қолданып отырған дағдарыс мәселелерін жан-жақты шешуге бағытталған дағдарысқа қарсы шаралар қарастырылған. Бұл мемлекеттер ішіндегі әлеуметтік шиеленісті азайтуға, экономикалық жағдайдың тұрақтылығын сақтауға және экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін туындайтын тәуекелдер мен қатерлерге байланысты әлеуметтік жағдайды жақсартуға мүмкіндік берді.

Тірек сөздер: әлемдік экономика, экономикалық қауіпсіздік, тәуекелдер, қатерлер, пандемия, жағандық дағдарыс, инвестициялар.

K.S. ALPYSBAYEV,*¹

c.e.s., senior lecturer.

*e-mail: kaisaralp@gmail.com

¹Kainar Academy, Kazakhstan, Almaty

ENSURING ECONOMIC SECURITY IN THE CONDITIONS OF GLOBAL CRISIS

Abstract

The aim of the article is to study the issues of ensuring economic security, which play an important role in the development of any state, especially in connection with the ongoing changes that deepen the global economic crisis. The author examines the development of the world economy in the context of a spreading pandemic. Ensuring the country's economic security, taking into account the adaptation of world experience, made it possible to see more deeply the features and identify key issues requiring improvement for socio-economic development. The main trends in the decrease in the level of economic security in the current conditions of the spread of the pandemic, based on the study of analytical data, made it possible to determine the economic situation of individual foreign countries and conduct a comparative analysis of preventive actions in the current situation in the world community. The article provides examples of foreign countries, their approaches and methods, and also considers the anti-crisis measures they use, which are aimed at comprehensively solving the problems of the global crisis. This made it possible to reduce social tension within states and improve the social situation associated with the emerging risks and threats to maintain the stability of the economic situation and ensure economic security.

Key words: world economy, economic security, risks, threats, pandemic, global crisis, investments.

МРНТИ 06.52.41
УДК 330.3, 339.5

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-19-27>

А.Т. АБДИКАРИМОВА,*¹

К.Э.Н.

*e-mail: aliyata78@gmail.com

Г.Б. АЙМАГАМБЕТОВА,¹

докторант.

e-mail: g.aimagambetova@gmail.com

¹Карагандинский университет Казпотребсоюза,
Казахстан, г. Караганда

СТРУКТУРНАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЭКОНОМИКИ: ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация

Цель статьи – рассмотреть практические аспекты структурной трансформации экономики. За последние десятилетия абсолютно все национальные экономики претерпели структурные изменения независимо от их размера, экономического строя и всех прочих политических или экономических отличий. Трансформация структур была связана со многими факторами, среди которых институциональные изменения, изменения технологического характера, повсеместное внедрение результатов научно-технического прогресса, глобализационных и интеграционных процессов. Вместе с тем нужно отметить, что не все структурные сдвиги имели положительный эффект для всех стран, даже несмотря на то, что изменения носили практически одинаковую тенденцию роста доли сектора услуг, снижения доли сельского хозяйства и обрабатывающей промышленности. Данная статья является попыткой систематизировать основные тенденции и последствия структурных трансформаций в мире. Авторами выдвинута гипотеза о том, что мировая экономика стремится к «сервисизации» и деиндустриализации, что имеет диалектическое значение для мировой экономики. Для оценки структурных изменений нами был проведен анализ данных Всемирного банка для исследования динамики изменений в отраслевой структуре стран мира в период с 1990 по 2019 гг. Очень большое влияние на эти процессы оказала глобализация, которая через свои механизмы сделала возможным стремительное изменение отраслевых пропорций не только в развитом мире, но и в развивающихся странах, сформировав при этом общемировую тенденцию «сервисизации» экономики. Авторами сделана попытка провести сравнительный анализ влияния каждого сектора экономики на ВВП с помощью регрессионной модели на основе панельных данных более чем 180 стран мира, представленных Всемирным банком.

Ключевые слова: ВВП, структура экономики, трансформация, отрасль, сектор, услуги, промышленность, сельское хозяйство.

Введение

Структура экономики Республики Казахстан сегодня отличается значительной деформацией. Деформация экономической структуры приводит в итоге к снижению эффективности экономики, повышению материалоемкости, сокращению производительности труда. С этих позиций необходимо находить возможные способы повышения эффективности структуры. Однако для этого есть необходимость в изучении структуры мировой экономики, которая также претерпела значительные изменения.

Основные положения

Первоначально структурные преобразования стали объектом исследования экономистов, которые занимались исследованиями причин и факторов экономического роста, то есть приверженцев теорий структурализма (А. Льюис, У. Ростоу). Нужно отметить, что исследования показывают некую корреляционную связь между уровнем структурных изменений и темпами экономического роста.

Нами был проведен анализ зависимости индекса структурных изменений и темпов роста ВВП на душу населения в 17 странах мира (Азия, Африка) в период с 1990 по 2018 гг. (рисунок 1, по данным Groningen Growth and Development Centre Университета Гронинген) [1, 2].

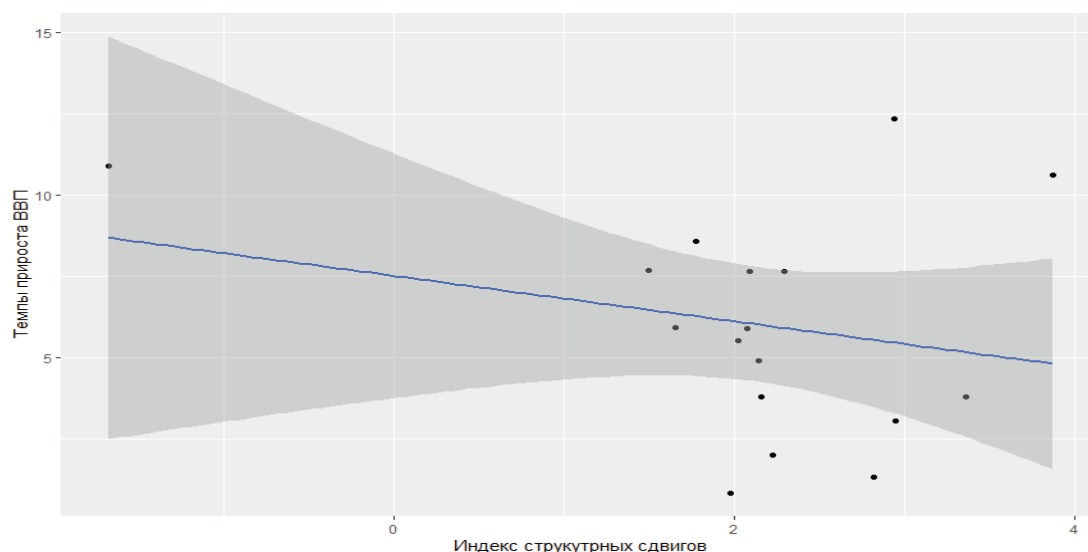

Рисунок 1 – Взаимосвязь структурных изменений и темпов прироста ВВП на душу населения в некоторых странах Азии и Африки в период с 1990 по 2018 гг.

Если утверждать о том, что имеется некоторая зависимость между темпами экономического роста и интенсивностью структурных сдвигов, можно с некоторой долей уверенности, то говорить о том, что на данном этапе происходит общая тенденция «сервисизации», можно со стопроцентной уверенностью. Если рассмотреть структуру экономики в 1990 г. с данными 2018 г. для стран различного уровня развития, являющихся представителями Азии, Африки и Америки, за исключением развитых стран, где эти тенденции еще значительно, то эти тренды становятся очевидными (рисунок 2).

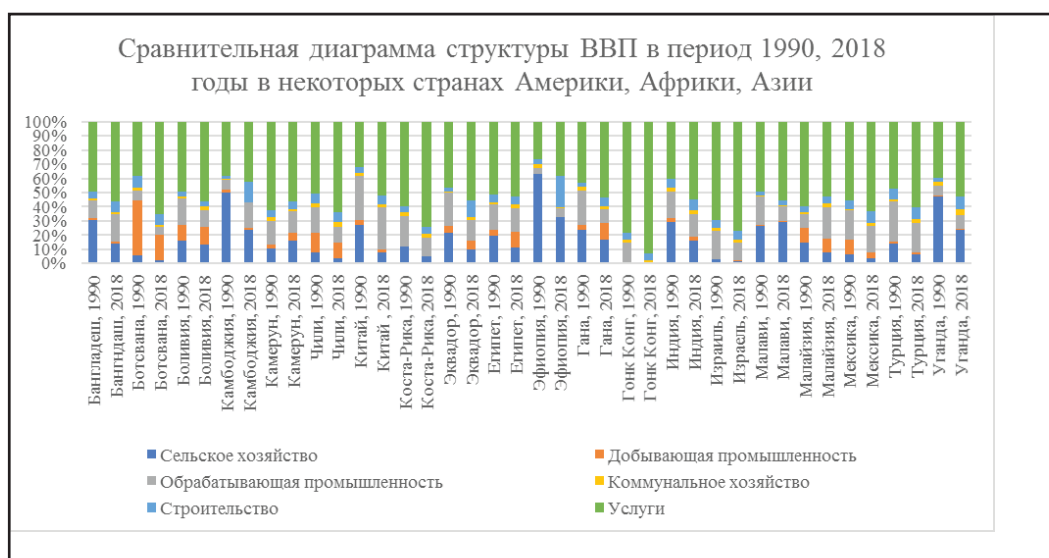

Рисунок 2 – Сравнительная диаграмма структуры ВВП в период 1990, 2018 гг. в некоторых странах Америки, Африки, Азии

Анализ был проведен по данным Groningen Growth and Development Centre Университета Гронингена. В результате анализа очевидно, что имеет место общая тенденция к снижению доли сельского хозяйства даже в таких традиционно аграрных странах, как Бангладеш, Камбоджа, Эфиопия, Уганда, Египет. В то же самое время для некоторых стран характерно снижение доли добывающих отраслей, в таких странах как Бангладеш, Ботсвана, Мексика, при значительном повышении уровня сектора услуг. За исключением таких стран, как Гана, Египет, нужно отметить, что в этом ряду находится и Казахстан – с 5,29% в 1990 г. до 14,40 в 2019 г., по данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [3]. В рамках изучения тенденций развития данных стран можно утверждать о том, что структурные изменения происходили как следствие «голландской болезни» [4].

Если рассматривать мировую экономику более структурированно и сгруппировать страны по методике Всемирного банка, можно проследить уже более четкие тенденции [5], которые ярко демонстрируют дифференциацию уровня развития, так же как и разный уровень структурных изменений и деиндустриализации (рисунок 3, стр. 22). Страны с низким уровнем дохода демонстрируют более высокие доли сельского хозяйства в ВВП, Европа и Северная Америка показывают более низкие доли сельского хозяйства и промышленности в ВВП и намного более высокие доли сектора услуг.

Данные тенденции также являются подтверждением концепции, объясняющей структурные сдвиги в рамках трех секторов экономики (первичного, вторичного, третичного), которые были предложены экономистами-социологами К. Кларком, А. Фишером, Ж. Фурастье [6, 7].

Таким образом, можно сделать вывод о том, что эволюцию структуры экономики рассматривали экономисты, занимающиеся проблемами экономического роста (У. Ростоу, А. Льюис), изменениями в отраслевой структуре с точки зрения занятости и перемещения факторов производства (К. Кларк, А. Фишер, Ж. Фурастье, Ченери), структурными изменениями, связанными с перемещением производственных сил в рамках теорий глобальных цепочек добавленных стоимостей (М. Портер, Асемоглу Д.), а также других аспектов экономической деятельности [8].

Материалы и методы

Для проведения исследования, а также для подтверждения наших утверждений о «сервисизации» экономики и значительных структурных изменениях мы применяли методы описательной статистики и регрессионного анализа, опираясь на панельные данные Всемирного банка, описывающие индикаторы экономического развития более чем 180 стран мира.

Результаты

Сегодняшняя структура мирового ВВП демонстрирует значительные структурные сдвиги и перенос ориентиров с промышленного производства в сектор услуг. Если объем производства в 1990 г. составлял 31,9%, то в 2019 г. этот показатель достиг 24,7% (сюда включаются также добывающая промышленность и строительство). Уровень сельского хозяйства в общем объеме ВВП в 1995 г. был равен 7,5%, в 2019-м снизился до 3,5%. В это же время доля услуг в общем объеме ВВП в 1995 г. занимала 54,2%, а в 2019-м этот показатель достиг 65%. О чем говорят данные показатели, можем ли мы утверждать о таком процессе, как деиндустриализация, в мировой экономике и отдельно взятых странах?

Для того чтобы быть более аргументированными, приведем данные по структуре занятых в различных отраслях экономики в 2000 и 2019 гг. (рисунок 4, стр. 23). По данным Всемирного банка [5], во всех странах мира за 19 лет наблюдается тенденция к росту занятых в секторе услуг. В развитых странах мира эта тенденция более устойчивая и характеризуется большим объемом во всей структуре занятых. В развитых странах доля занятых в сфере услуг составляет более 60% из всего числа занятых.

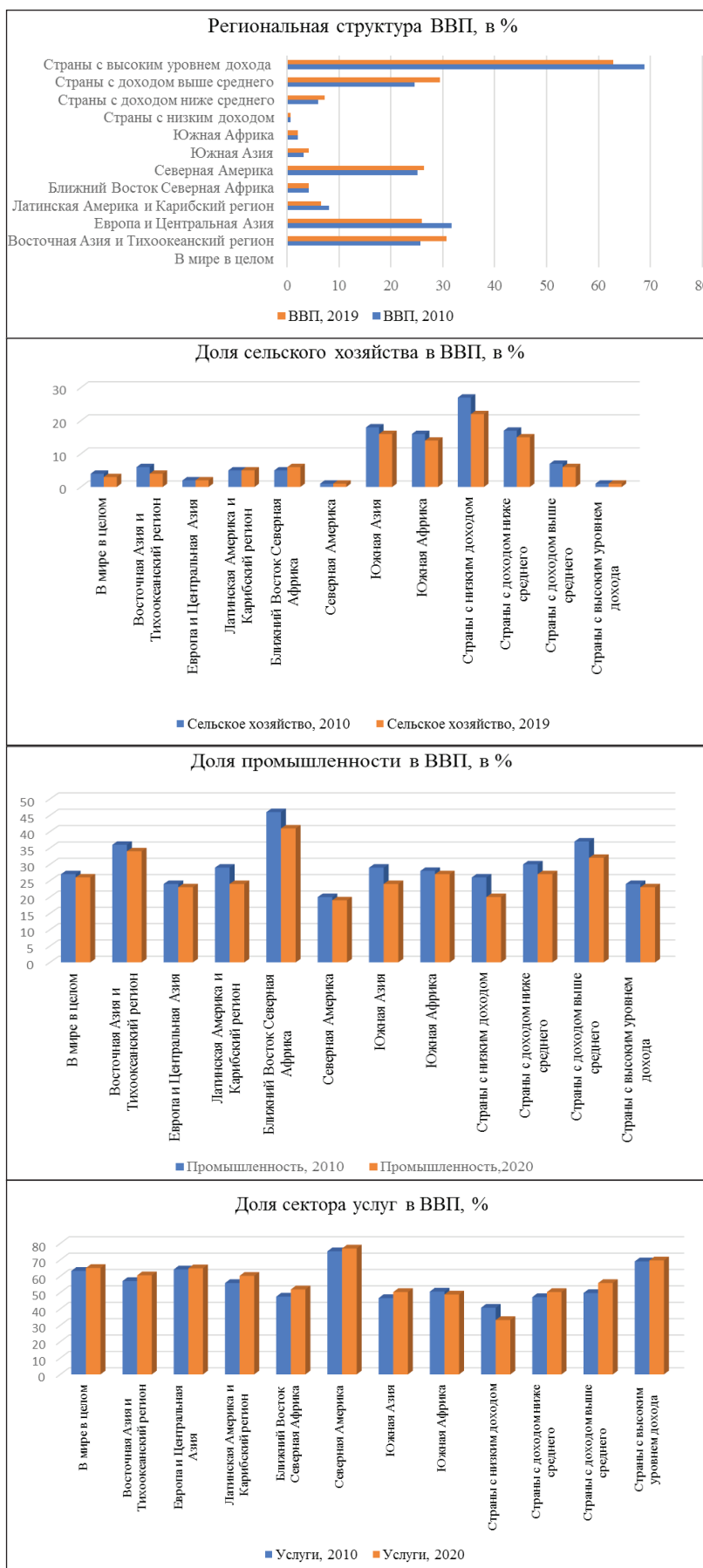

Рисунок 3 – Структура общемирового ВВП по секторам экономики в сравнении 2010 и 2020 гг.

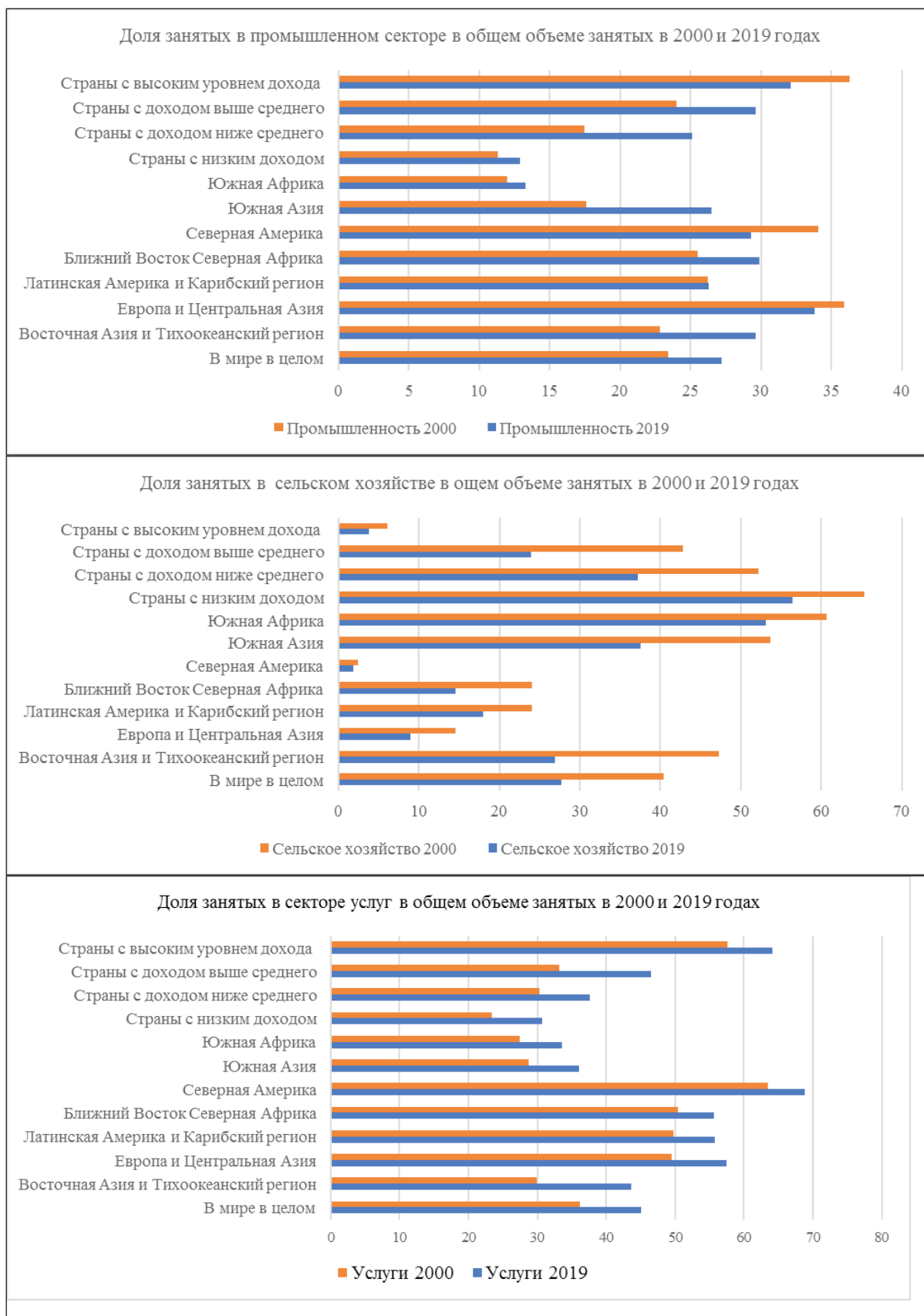

Рисунок 4 – Доля занятых в различных отраслях мировой экономики в 2000, 2019 гг.

Обсуждение

Судя по представленным данным, мы можем утверждать о наличии процесса деиндустриализации во всем мире. Исходя из представленного определения, данного В. Красильщиковым, деиндустриализация характеризуется снижением количества занятых в секторе промышленности и сокращением доли промышленности в общем объеме ВВП [9]. Все эти тенденции мы наблюдаем. Особенно это четко прослеживается в странах Западной Европы и Северной Америки. Некоторые исследователи называют данное явление постиндустриализмом, или новой индустриализацией [10, 11].

Данные процессы проходят под влиянием глобализации, они ускорили эволюцию смены укладов и типов общества ввиду того, что такие страны, как США, страны Западной Европы стали активно переносить свое производство в менее развитые страны, так называемый офшоринг [12, 13]. Благодаря действиям ВТО в области унификации и переноса на наднациональный уровень торгового законодательства процессы переноса производств стали намного легче. Но эти страны прошли свой путь деиндустриализации постепенно, предварительно сформировав промышленную, производственную и научно-техническую базу. В развивающихся странах рост сектора услуг произошел на фоне слабого производственного сектора либо неэффективного, как это было в Казахстане и других странах постсоветского региона. Именно в тот момент, в период расцвета глобализации сформировалось мнение о том, что глобализация и невидимая рука мирового рынка смогут урегулировать все диспропорции структуры мировой и национальной экономики, в том числе и в менее развитых странах. И это привело к повсеместному смещению значения производства и усилению роли сектора услуг во всех странах.

Этот тезис подтверждается нашими исследованиями, в которых мы попытались оценить, насколько изменилась роль разных секторов экономики в формировании ВВП с течением времени. Примеры аналогичных моделей были рассмотрены в трудах разных исследователей [14, 15].

Для эконометрического анализа ВВП мы воспользовались панельными данными Всемирного банка по структуре ВВП более 180 стран в период 1990 г. и 2017 г.

$$GDP = Agri + Service + Industry + Manuf \quad (1),$$

где GDP – объем ВВП в текущих ценах в долларах США;

Agri – объемы производства в отраслях сельского хозяйства;

Industry – объемы промышленности, которая включает в себя секторы 10–45 в соответствии с Международной стандартной отраслевой классификацией всех видов экономической деятельности, разработанной ООН;

Manuf – объемы промышленности, которая включает в себя отрасли 15–37 в соответствии с Международной стандартной отраслевой классификацией всех видов экономической деятельности;

Service – сектор услуг.

Результаты модели представлены в таблице 1 (стр. 25).

Заключение

Результаты регрессионной модели демонстрируют наибольшую значимость промышленности и обрабатывающей промышленности в 1990 г. и значительное повышение роли услуг и снижение роли обрабатывающей промышленности в 2017 г. Это подтверждает нашу гипотезу об общемировой тенденции к «сервисизации» экономики, что является, с одной стороны, следствием повышения инновационности экономики, развитием индустрии 4.0, ростом производительности труда развитых стран и, с другой стороны, приводит к сокращению и упрощению индустриального сектора, снижению аграрного производства при росте примитивного сектора услуг в развивающихся странах.

Таблица 1 – Регрессионная модель: зависимость ВВП от развития секторов экономики в 2017 г.

1990				
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
(Intercept)	-4649688887.87 (4284734629.58)	-2518939113.33 (2259810170.76)	-3805360555.84 (2522417829.87)	-3514428993.70 (2626925292.75)
Indusrty	3.35*** (0.07)	1.58*** (0.16)	2.48*** (0.37)	2.50*** (0.37)
Manuf		3.18*** (0.24)	1.83*** (0.53)	1.82*** (0.53)
Service			0.00 (0.04)	0.00 (0.04)
Agri				-0.11 (0.26)
R2	0.95	0.99	0.99	0.99
Adj. R2	0.95	0.99	0.99	0.99
Num. obs.	125	110	91	91
***p <0.001; **p <0.01; *p <0.05				
2017				
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
(Intercept)	164878401315.79 (101984049411.93)	47208907864.27 (36933679691.34)	-32541870297.08 (30957498173.57)	14785368014.89*** (4329897497.95)
Agri	14.97*** (1.30)	-10.06*** (0.85)	-7.89*** (0.71)	1.18*** (0.12)
Industry		4.92*** (0.14)	11.39*** (0.62)	1.10*** (0.13)
Manuf			-10.08*** (0.95)	-0.24 (0.16)
Service				1.06*** (0.01)
R2	0.42	0.93	0.95	1.00
Adj. R2	0.41	0.92	0.95	1.00
Num. obs.	187	186	179	141
***p <0.001; **p <0.01; *p <0.05				

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Economic Transformation Database // URL: <https://www.rug.nl/ggdc/structuralchange/etd/>
- 2 World Development Indicators//<https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD/1ff4a498/Popular-Indicators>
- 3 Структура ВВП методом производства // <https://stat.gov.kz /official/industry/11/statistic/6>
- 4 Абдикаримова А.Т., Аймагамбетова Г.Б. Отдельные аспекты проявления «голландской болезни» в экономике Республики Казахстан // *Central Asian Economic Review*. – 2021. – № 2. – С. 22–41.
- 5 World Development Indicators: Structure of output // <http://wdi.worldbank.org/table/>
- 6 Lutz R., Spies M., Reusser D.E., Kropp J.P., Rybski D (2013). Characterizing the development of sectoral gross domestic product composition. *Physical Review E*, 88(1). doi:10.1103/physreve.88.012804
- 7 Квасова Д.С. Теоретические аспекты секторного структурирования экономики / Д.С. Квасова // *Вестник Брестского государственного технического университета*. Серия: Экономика. – 2019. – № 3. – С. 39–44.
- 8 Marjanović V. et al. Structural changes and structural transformation in a modern development economy // *Economic Themes*. – 2015. – Т. 53. – № 1. – С. 63–82.
- 9 Красильщиков В.А. Деиндустриализация, реиндустриализация и развитие // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2016. – Т. 60. – № 8. – С. 34–43.
- 10 Юдина Т.Н. Деиндустриализация и новая индустриализация (реиндустриализация): Россия и Китай // *Теоретическая экономика*. – 2015. – № 1(25).

- 11 Структурные изменения в российской экономике и структурная политика. Аналитический доклад под научным руководством Ясина Е.Г. – Москва, 2018. – 252 с.
- 12 Acemoglu D., Gancia G., Zilibotti F. Offshoring and Directed Technical Change // American Economic Journal: Macroeconomics. – 2015. – № 7(3). – С. 84–122.
- 13 The Routledge Handbook to Global Political Economy. Conversations and Inquiries. Edited by Ernesto Vivares. – Taylor & Francis Group. – New York, London. – 2020. – 921 с.

REFERENCES

- 1 Economic Transformation Database // URL: <https://www.rug.nl/ggdc/structuralchange/etd/>
- 2 World Development Indicators//<https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD/1ff4a498/Popular-Indicators>
- 3 Структура VVP методом производства // <https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/6>
- 4 Abdikarimova A.T., Ajmagambetova G.B. (2021) Otdel'nye aspekty projavlenija «gollandskoj bolezni» v jekonomike Respubliki Kazahstan // Central Asian Economic Review, No. 2, pp. 22–41.
- 5 World Development Indicators: Structure of output // <http://wdi.worldbank.org/table/>
- 6 Lutz R., Spies M., Reusser D.E., Kropp J.P., Rybski D (2013). Characterizing the development of sectoral gross domestic product composition. Physical Review E, 88(1). doi:10.1103/physreve.88.012804
- 7 Kvasova D.S. (2019) Teoreticheskie aspekty sektornogo strukturirovanija jekonomiki / D.S. Kvasova // Vestnik Brestskogo gosudarstvennogo tehničeskogo universiteta. Serija: Jekonomika, No. 3, pp. 39–44.
- 8 Marjanović V. (2015) et al. Structural changes and structural transformation in a modern development economy // Economic Themes, T. 53, No. 1, pp. 63–82.
- 9 Krasil'shhikov V.A. (2016) Deindustrializacija, reindustrializacija i razvitie // Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija, T. 60, No. 8, pp. 34–43.
- 10 Judina T.N. (2015) Deindustrializacija i novaja industrializacija (reindustrializacija): Rossiya i Kitaj // Teoreticheskaja jekonomika, No. 1(25).
- 11 Strukturnye izmenenija v rossijskoj jekonomike i strukturnaja politika. Analiticheskij doklad pod nauchnym rukovodstvom Jasina E.G. – Moskva, 2018. – 252 p.
- 12 Acemoglu D., Gancia G., Zilibotti F. (2015) Offshoring and Directed Technical Change // American Economic Journal: Macroeconomics, No. 7(3), pp. 84–122.
- 13 The Routledge Handbook to Global Political Economy. Conversations and Inquiries. Edited by Ernesto Vivares. – Taylor & Francis Group. – New York, London. – 2020. – 921 p.

А.Т. АБДИКАРИМОВА,*¹

Э.Ф.К.

*e-mail: aliyata78@gmail.com

Г.Б. АЙМАГАМБЕТОВА,¹

докторант.

e-mail: g.aimagambetova@gmail.com

¹Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қазақстан, Қарағанды қ.

ЭКОНОМИКАНЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: ПРАКТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕР

Андатпа

Мақаланың мақсаты – экономиканың құрылымдық трансформациясының практикалық аспектілерін қарастыру. Соңғы бірнеше онжылдықта барлық ұлттық экономикалар, олардың көлеміне, экономикалық құрылымына және басқа да саяси немесе экономикалық айырмашылықтарға қарамастан, құрылымдық өзгерістерге ұшырады. Құрылымдардың трансформациясы көптеген факторлармен, олардың ішінде институционалдық өзгерістер, технологиялық сипаттағы өзгерістер, ғылыми-техникалық прогресс нәтижелерін кеңінен енгізу, жаһандану және интеграциялық процестермен байланысты болды. Сонымен қатар, тіпті өзгерістер қызмет көрсету секторы үлесінің өсуінің, ауыл шаруашылығы мен өңдеу өнеркәсібі үлесінің төмендеуінің бірдей үрдісіне ие болғанына қарамастан барлық елдер үшін оң әсерін тигізбегенін атап өткен жөн. Бұл мақала әлемдегі құрылымдық өзгерістердің негізгі тенденциялары мен салдарын жүйелеуге әрекет болып табылады. Авторлар әлемдік экономика үшін диалектикалық маңызы бар «сервисизация»

мен индустриализацияға ұмтылады деген болжам жасады. Құрылымдық өзгерістерді бағалау үшін біз 1990 ж. бастап 2019 ж. дейінгі кезеңде әлем елдерінің салалық құрылымындағы өзгерістер динамикасын зерттеу үшін Дүниежүзілік банктің деректеріне талдау жүргіздік, жаһандану бұл процестерге өте үлкен әсер етті, ол өзінің тетіктері арқылы дамыған әлемде ғана емес, дамушы елдерде де салалық пропорцияларды жылдам өзгертуге мүмкіндік берді, бұл ретте экономиканы «сервисизациялаудың» жалпы әлемдік үрдісін қалыптастырды. Авторлар Дүниежүзілік банк ұсынған әлемнің 180-нен астам елінің панельдік деректері негізінде регрессионалдық модель арқылы экономиканың әрбір секторының ЖІӨ-ге әсерін салыстырмалы талдау жасауға әрекет жасады.

Тірек сөздер: ЖІӨ, экономика құрылымы, трансформация, сала, сектор, қызметтер, өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы.

A.T. ABDIKARIMOVA,*¹

c.e.s.

*e-mail: aliyata78@gmail.com

G.B. AIMAGAMBETOVA,¹

PhD student.

e-mail: g.aimagambetova@gmail.com

¹Karaganda University of Kazpotrebooyuz,
Kazakhstan, Karaganda

STRUCTURAL TRANSFORMATION OF THE ECONOMY: PRACTICAL ASPECTS

Abstract

The purpose of the article is to consider the practical aspects of the structural transformation of economy. Over the past few decades, absolutely all national economies have undergone structural changes, regardless of their size, economic system and all other political or economic differences. The transformation of structures was associated with many factors, including institutional changes, technological changes, the widespread introduction of the results of scientific and technological progress, globalization and integration processes. At the same time, it should be noted that not all structural changes had a positive effect for all countries, even though the changes had almost the same trend of growth in the share of the service sector, a decrease in the share of agriculture and manufacturing. This article is an attempt to systematize the main trends and consequences of structural transformations in the world. The authors put forward the hypothesis that the world economy tends to “servicization” and deindustrialization, which has dialectical significance for the world economy. To assess the structural changes, we analyzed the data of the World Bank to study the dynamics of changes in the sectoral structure of the countries of the world in the period from 1990 to 2019. A very great influence on these processes was exerted by globalization, which through its mechanisms made possible a rapid change in industry proportions not only in the developed world, but also in developing countries, while forming a global trend of “servicization” of the economy. The authors tried to conduct a comparative analysis of the impact of each economic sector on GDP using a regression model based on panel data from more than 180 countries of the world presented by the World Bank.

Key words: GDP, economic structure, transformation, field, sector, services, industry, agriculture.

IRSTI 06.61.33
UDK 33.332.12

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-28-32>

S.S. TLEUBERDIYEVA,^{1*}

PhD, associate professor.

*e-mail: tleuberdieva@yandex.ru

R.S. MUSSINA,²

c.e.s., associate professor deputy.

e-mail: rashka_7878@mail.ru

A.B. MOLDASHEVA,³

c.e.s., associate professor.

e-mail: altun_78@mail

G.S. KODASHEVA,¹

PhD.

e-mail: kodasheva@mail.ru

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Kazakhstan, Nur-Sultan

²S. Seifullin Kazakh AgroTechnical University
Kazakhstan, Nur-Sultan

³ M.Kh. Dulaty Taraz Regional University
Kazakhstan, Taraz

REGIONAL UNEMPLOYMENT AND STATE EMPLOYMENT REGULATION

Abstract

The purpose of the article is to study a unique and planned sphere of life of social and economic society in the regional labor market. As it also covers the market of workforce directly connected to production, the concepts unemployment and workplace safety are important. The loss of work means low quality of life and the instability of the economy for many people. Employment determines the content of important aspects of social development to meet the needs of people in the labor market. The article emphasizes that the main policy of the state in regulating the labor market is the implementation of an employment policy for the entire population that preserves the natural level of employment, does not allow the emergence of cyclical employment, the formation of a “flexible market” that quickly adapts to internal and external changes, allowing to maintain stability and management. This compared to the traditional market creates conditions for flexible employee management in conditions of incomplete working day, temporary employment, replacement. On this flexible market, every citizen, looking for work, is obliged to find a workplace that meets its requests. In the labor market, public policy goes in two directions. Active training and retraining in order to create new jobs, ensuring employment and deliverance from unemployment. This can include events implemented in the framework of programs in our country. Passive is support for unoccupied citizens by providing social benefits. The main methods applied by the state in providing regional employment include stimulating investment in the economy, depending on the specifics of each region, which is the main condition for creating new jobs.

Key words: region, unemployment, state, regulation, efficiency policy, labor force, payments, support.

Introduction

Unemployment is an important element of a market economy that creates excessive reserves of labor that can optimally respond to consumer demand. Its level has stable, developed countries with normal and annually show a positive indicator, such as Kazakhstan, in slowly growing, economically, increased and unstable. Consequently, such unemployment includes policies to protect the rights of unemployed by developing employment programs in developing countries.

Fundamental rules

Orders, rules, regulations, provisions and governments of foreign and domestic scientists for regional unemployment and employment regulation, as well as orders, rules and governments and governments of the Republic of Kazakhstan and decrees, in the details of the Statistical Committee of the Republic of Kazakhstan, the largest program “Roadmap 2020” , covering the regions of Kazakhstan, in the legislation of “Employment”, “to work”, “state targeted social assistance”.

Literature review

The theoretical base of the article is S. Fisher, R. Dornbush, R. Shmalensky, A.I. Beksultanova, M.T. Azimova, A.V. Ashurgina and others. It works.

Materials and methods

The results of each region in the distribution of zones that provide the level of the state as a whole. In this regard, Kazakhstan has formed the main areas of regional employment policies. In order to ensure employment, the state pursues two different policies in the regions. They are active and passive policies to combat unemployment.

We reviewed the policy of state employment regulation using theoretical methods for studying the title of the article. Employment Efficiency Policy is economic activities carried out by the state to eliminate unemployment. In the fight against unemployment, the character turns off to active events in passive measures.

Inactive policies are a policy to regulate the negative effects of unemployment (state nominal payments, financial assistance, financial assistance), aimed at ensuring unemployment. Political policy is considered as a priority level of employment. Active regulations include measures to create conditions for the coverage of the state, increase the number of jobs, and have a positive impact on the skills of labor. In this case, the employment service should help reduce the army of the unemployed.

Using the analysis method, we are considering the areas of state policy in the field of regional labor development:

- ◆ ensuring the free choice of the free choice of citizens without citizenship, citizens of Kazakhstan, foreign citizens and citizens permanently residing in the country, fair and favorable working conditions, social unemployment;
- ◆ effective occupation of the population of the region, reducing unemployment, the formation of positions;
- ◆ focus on training personnel in accordance with the needs of the market and its development, given the investment policy in the regions;
- ◆ assistance in developing business entrepreneurship initiatives at the regional level at the regional level, the development of productive, creative work;
- ◆ encouraging support for previous employers and create new jobs in target groups;
- ◆ protection of the domestic labor market through the import quota in other countries;
- ◆ a set of republican measures in the field of employment with measures taken by bodies in the region;
- ◆ coordination of activities in the field of work with other regions in the field of economic, social policy;
- ◆ ensuring the participation of employers, employees of workers and publications in the implementation of public employment;
- ◆ conducting employment policies, which supports the creation of additional jobs in financial, tax and investment policies.

The state provides for measures to help target groups of the population.

Local executive bodies may form an additional list of people: associated with target groups based on the situation in the labor market and the budget, as well as people in social protection.

The purpose of the state employment policy is to promote employment with full, fruitful, efficient and free chosen people.

The state employment policy includes the policy of formation of demand for labor, the policy of formation of human resources, demand for employees and the policy of balanced impact on demand.

Results

State guarantees of social support for unemployed in the region:

- ◆ Free vocational guidance, training, retraining and advanced training in the field of employment;
- ◆ Free medical care and expertise;
- ◆ Possibility to take part in public services on a paid basis;
- ◆ Reimbursement of expenses related to the voluntary transfer of employment to another settlement to the management of the labor body;
- ◆ Provision of social assistance in the form of unemployment benefits, scholarships (during registration), one-time payments and other types of material assistance (subsidies to social benefits, transport, preschool institutions).

Employment management is carried out by state and regional bodies on the basis of macro and microeconomic indicators of social and labor sectors and its basic parameters – labor and job analysis.

There is a regional classification criteria for the creation of jobs, workplaces of people with disabilities, youth, women's and women's etc. – employees, workers and students, etc. is to divide. Workplaces in addition to the workplace of work and investment elimination (rental workers and entrepreneurs, entrepreneurs can be classified by the new level of work (public, seasonal), the new level of production process.

Discussions

A set of measures to create progressive and creating new jobs in the region, the set of measures to create progressive and creating new jobs in the region is included in the investment program to implement the following strategies:

- ◆ formation of the workplace market, taking into account regional and industry factors.
- ◆ Increasing investment activity to create new jobs in the field of small business and self-employment, expanding the flexible labor market sector, creating favorable investment conditions for domestic and foreign investors.
- ◆ coordination of existing and new jobs on the economic complex of the region due to the demographic and professional structure of the population.
- ◆ Development of a system of specialized jobs aimed at improving the material conditions of workers and improving the working conditions, increasing the material conditions of the region and the amount of services and services of the region.
- ◆ Improving the quality of work on the development of continuing professional education.

The task of the system of employment is explained by the control of the implementation of jobs as a tool to provide employment of workplaces as a tool to manage employment, limited labor and jobs, restricts the increase in labor and external migration.

Conclusion

In conclusion, the issues arising in connection with the specifics of the labor market in the region will still require the improvement of public policy at the region. In particular, unemployment between the unemployment between the unemployment, the education of the market, the direction of the main migration flow to the regional center leads to all interregional issues, not only at the city level. In the Republic of Kazakhstan, various programs have been developed to provide people to work and implement them. The work carried out under the programs must be monitored and regulated by the state.

REFERENCES

- 1 Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated. – December 29, 2016, on approval of the “Program of Effective Employment and Mass Development Development for 2017–2021”. URL: <http://www.adilet.zan.kz/>
- 2 Problems with essentially illustrants, PB Murzakarimova, Politics-Policy. – Almaty, No. 12, 2017.

- 3 Shaimerdinova A.S. Motivation and stimuli. – Polyovoye-Politics. – No. 9, 2017.
- 4 <http://kyzylorda.gov.kz> Website of Kyzylorda city akimat.
- 5 Charter “Employment Center of Kyzylorda”.
- 6 Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Kazakhstan. – URL: <http://www.enbek.gov.kz>
- 7 Internal regulations of the Kyzylorda Center for the Employment Center.
- 8 Description of the “Employment 2020 Program”, B.Ague. URL: <https://www.massaget.kz/>
- 9 Statistical information “Department of employment and social programs of Kyzylorda city”. URL: <http://www.kyzylorda.gov.kz>
- 10 Statistical information “Department of Kyzylorda city employment and social programs”. URL: <http://www.kyzylorda.gov.kz>

С.С. ТЛЕУБЕРДИЕВА,*¹

PhD, доцент.

*e-mail: tleuberdieva@yandex.ru

Р.С. МУСИНА,²

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор м.а.

e-mail: rashka_7878@mail.ru

А.Б. МӨЛДАШЕВА,³

e-mail: э.ғ.к., доцент.

e-mail: altun_78@mail.ru

Г.С. КОДАШЕВА,¹

PhD.

e-mail: kodasheva@mail.ru

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

²С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті,

Қазақстан Нұр-Сұлтан қ.

³М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Қазақстан, Тараз қ.

ҰЙЫМДАҒЫ КАПИТАЛДЫ БАСҚАРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Мақаланың мақсаты – аймақтық еңбек нарығындағы әлеуметтік-экономикалық қоғам өмірінің ерек әрі жоспарлы сферасын зерттеу. Сонымен қатар, өндіріске тікелей қатысатын еңбек нарығын қамтығандықтан, жұмыссыздық пен еңбек қауіпсіздігі ұғымдары маңызды. Жұмыстан айырылу көптеген адамдар үшін өмір сүру сапасының төмендігі мен экономиканың тұрақсыздығын білдіреді. Жұмысбастылық адамдардың еңбек нарығындағы мұқтаждықтарын қанағаттандыру бойынша танылатын әлеуметтік дамудың маңызды аспектілерінің мазмұнын айқындайды. Еңбек нарығын реттеудегі мемлекеттің негізгі саясатына табиғи жұмысбастылық деңгейін сақтайтын, циклдық жұмысбастылықтың орын алуына жол бермейтін, барлық халықты жұмыспен қамтитын саясат жүргізу, тұрақтылық пен басқаруды сақтауға мүмкіндік беретін, ішкі және сыртқы өзгерістерге тез бейімделетін «икемді нарық» қалыптастыру екені мақалада баса айтылған. Бұл дәстүрлі нарықпен салыстырғанда жұмысшыларды толық емес еңбек күнінде, уақытша жұмысбастылық, ауысым бойынша жұмыс істеген уақытта икемді басқаруға жағдай жасайды. Бұндай икемді нарықта әрбір жұмыс іздеуші азамат өзінің сұранысына сай келетін жұмыс орнын табуға міндетті. Еңбек нарығында мемлекеттік саясат екі бағытта жүреді. Жаңа жұмыс орындарын құру, жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету және жұмыссыздықтан арылу мақсатында белсенді оқыту және қайта оқыту. Бұған біздің елімізде бағдарламалар аясында жүзеге асырылатын іс-шаралар кіреді. Енжар – жұмысы жоқ азаматтарды әлеуметтік төлемдер беру арқылы қолдау болып табылады. Аймақтық жұмысбастылықты қамтамасыз етудегі мемлекет қолданатын негізгі әдістеріне жаңа жұмыс орындарын құрудың басты шарты болып табылатын, әрбір аймақтың ерекшелігіне байланысты экономикаға инвестиция тартуды ынталандыру жатады.

Тірек сөздер: аймақ, жұмыссыздық, мемлекет, реттеу, тиімділік саясаты, жұмыс күші, төлемдер, қолдау.

С.С. ТЛЕУБЕРДИЕВА,^{1*}

PhD, доцент.

*e-mail: tleuberdieva@yandex.ru

Р.С. МУСИНА,²

к.э.н., и.о. ассоциированный профессор.

e-mail: rashka_7878@mail.ru

А.Б. МОЛДАШЕВА,³

к.э.н., доцент.

e-mail: altun_78@mail.ru

Г.С. КОДАШЕВА,¹

PhD.

e-mail: kodasheva@mail.ru

¹Евразийский национальный университет Л.Н. Гумилева,

Казахстан, г. Нур-Султан

²Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина,

Казахстан, г. Нур-Султан

³Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати,

Казахстан, г. Тараз

РЕГИОНАЛЬНАЯ БЕЗРАБОТИЦА И ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЗАНЯТОСТИ

Аннотация

Целью статьи является изучение специфики и планируемых сфер жизнедеятельности социально-экономического общества на региональном рынке труда. Поскольку он также охватывает рынок труда, который непосредственно участвует в производстве, важны понятия безработицы и безопасности труда. Потеря работы означает низкое качество жизни и нестабильную экономику для многих людей. Занятость определяет содержание важнейших аспектов общественного развития, общепризнанных с точки зрения удовлетворения потребностей людей на рынке труда. В статье подчеркивается, что основной политикой государства в регулировании рынка труда является проведение политики занятости всего населения, сохраняющей естественный уровень занятости, не допускающей возникновения циклической занятости, формирование «гибкого рынка», быстро адаптирующегося к внутренним и внешним изменениям, позволяющего сохранить стабильность и управление. Это по сравнению с традиционным рынком создает условия для гибкого управления работниками в условиях неполного рабочего дня, временной занятости, сменности. На таком гибком рынке каждый гражданин, ищущий работу, обязан найти рабочее место, отвечающее его запросам. Отмечается, что на рынке труда государственная политика идет в двух направлениях. Активное обучение и переобучение с целью создания новых рабочих мест, обеспечения занятости и избавления от безработицы. К этому можно отнести мероприятия, реализуемые в рамках программ в нашей стране. Пассивной является поддержка незанятых граждан путем предоставления социальных выплат. К основным методам, применяемым государством в обеспечении региональной занятости, относится стимулирование привлечения инвестиций в экономику в зависимости от специфики каждого региона, что является главным условием создания новых рабочих мест.

Ключевые слова: регион, безработица, государство, регулирование, политика эффективности, рабочая сила, платежи, поддержка.

МРНТИ 06.71.05
УДК 332.83(470.12)

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-33-42>

К.А. ТАЗАБЕКОВ,*¹

к.э.н., профессор.

*e-mail: k.tazabekov@turana-edu.kz

М.К. ЖАМКЕЕВА,²

PhD, главный эксперт.

e-mail: zh.makahabbat@mail.ru

М.Ж. КОНЫРБЕКОВ,¹

PhD, доцент.

e-mail: konyrbekov.m@gmail.com

¹Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

²АО «КЦИЭ «QazIndustry», Казахстан, г. Нур-Султан

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ДОСТУПНОСТИ ЖИЛЬЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Целью статьи является исследование теоретических и методологических подходов влияния государственной программы жилищного строительства на определение доступности жилья для населения. Объекты строительства, в том числе объекты жилищного строительства, утрачивают свою рентабельность и не продаются после сдачи. Сформировавшийся спад спроса еще больше ухудшает ситуацию. В исследовании проведен анализ обеспеченности жильем в Республике Казахстан, а также произведены расчеты по определению доступности жилья в стране. Рассмотрены основные показатели по развитию отрасли жилищного строительства: объем рынка, внутреннее производство и потребление в Республике Казахстан. Вклад в развитие отрасли жилищного строительства приходится в основном на инвестиции в строительную отрасль. В Государственной программе также предусмотрено строительство арендного жилья в соответствии с типовыми проектами по строительству пяти- и девятиэтажных крупнопанельных каркасных домов с применением технологии индустриального домостроения. Одной из самых острых социальных проблем в Республике Казахстан остается доступность и обеспеченность населения жильем. Данный показатель зависит от таких факторов, как: высокое расслоение по доходам населения, темпы строительства жилья в разрезе страны на региональном уровне. Решение вопросов по обеспечению жильем населения в регионах Казахстана осуществлялось через реализацию Программы развития регионов – 2020 и государственной программы инфраструктурного развития «Нұрлы жер».

Ключевые слова: жилье, доступность, государственная программа, фонд, регион, жилищные проблемы, развитие, государственная поддержка.

Введение

На сегодняшний день развитие рынка жилищного строительства в Казахстане происходит с непосредственным участием государства. На нынешнем этапе государство пытается повлиять на функционирование рынка недвижимости без учета особенностей развития экономики Казахстана. Все это можно охарактеризовать тем, что данный вопрос был не в полном объеме исследован отечественной научной общественностью. Если рассмотреть данную ситуацию, то можно сделать выводы, что от правильности определения соотношения между регулирующими и рыночными элементами напрямую зависит интенсивность и эффективность обращения недвижимого имущества в потребительской и производственной сфере.

Формирование рынка недвижимости Казахстана ученые, как правило, делят на несколько этапов.

Основные положения

Пошаговое развитие рынка недвижимости в Казахстане закономерно спровоцировало очередную этап, который характеризуется скачкообразным увеличением требований к качеству жилья и оценке недвижимости. Участники рынка недвижимости пришли к пониманию, что достоверность оценки полностью зависит от обоснованности и правильности использования методологической базы оценки [1, с. 592].

Материалы и методы

В исследовании использовались монографические, абстрактно-логические, экономико-статистические методы, а также общенаучные методы: анализ, сравнение, синтез, обобщение.

Результаты

Результатами проведенного исследования являются расчетные данные по определению уровня доступности жилья в регионах Казахстана.

Обсуждение

Для повышения доступности жилья государство ведет работу по подведению инженерной инфраструктуры к районам жилищной застройки, предусматривается строительство арендного жилья без выкупа для социально уязвимых слоев населения и увеличение объемов строительства кредитного жилья для участников системы жилищно-строительных сбережений. Разрабатываются программы по предоставлению удешевленных кредитов населению на приобретение нового жилья и частным застройщикам на строительство жилья.

В рамках реализации государственной программы определены задачи по достижению цели – повышению доступности жилья для населения (рисунок 1).

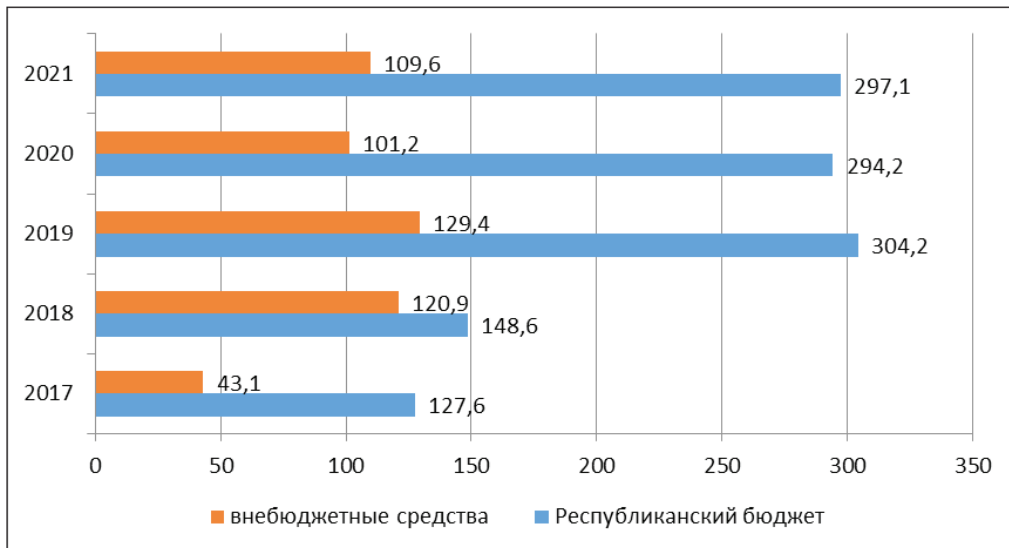

Рисунок 1 – Задачи государственной программы «Нұрлы жер»

Примечание – Составлено по данным источника [2].

Для реализации данной программы предусмотрено выделение средств из республиканского бюджета, а также внебюджетные средства (рисунок 2, стр. 35).

На реализацию государственной программы «Нұрлы жер» запланировано выделение средств общим объемом 1675,9 млрд тенге, в т.ч. в 2018 г. – 170,7 млрд тенге, 2019 г. – 269,5 млрд тенге, 2020 г. – 433,6 млрд тенге.

(млрд тенге)

Рисунок 2 – Финансовые затраты на реализацию государственной программы

Примечание – Составлено по данным источника [2].

Согласно данным официальной статистики в период с 2018 по 2020 гг. в эксплуатацию введено 38 841 тыс. кв. м жилых зданий (в 2018 г. – 13 186 тыс. кв. м, 2019 г. – 12 521 тыс. кв. м, 2020 г. – 13 134 тыс. кв. м). Используя методы математического исчисления, можно предположить, что в среднем за указанный период за счет инвестиций введено в эксплуатацию 10 720,2 тыс. кв. м, тем временем как за счет средств госпрограммы, в т.ч. бюджетных средств, – 1635 тыс. кв. м, за счет внебюджетных средств – 817,5 тыс. кв. м.

Таким образом, следует отметить, что вклад в развитие отрасли жилищного строительства приходится в основном на инвестиции в строительную отрасль.

В государственной программе также предусмотрено строительство арендного жилья в соответствии с типовыми проектами по строительству пяти- и девятиэтажных крупнопанельных каркасных домов с применением технологии индустриального домостроения.

В последние годы в секторе жилищного строительства наблюдается положительная динамика. Так, на рисунке 3 представлена диаграмма, которая наглядно показывает рост общего объема строительства жилых домов за период с 2014 по 2020 гг. За период с 2014 по 2020 гг. общий объем строительства составил 56 272 тыс. кв. м.

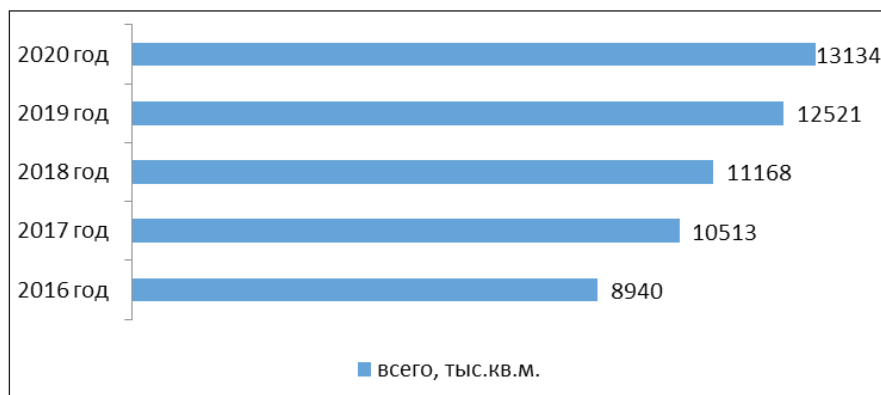

Рисунок 3 – Динамика строительства жилья за период 2015–2020 гг.

Примечание – Составлено по данным КС МНЭ РК.

Согласно данным рисунка 3 наблюдается положительная динамика развития жилищного строительства в Республике Казахстан. Средний прирост составляет: в 2017 г. – 17,5%, 2018 г. – 6 %, 2019 г. – 12% и в 2020 г. – 4%.

Согласно данным официальной статистики Республики Казахстан средняя стоимость 1 кв. м с 2017 по 2020 гг. составила 265,2 тыс. тенге. Данные изменения цен на рынке жилья приведены в таблице 1.

Таблица 1 – Средние цены на рынке жилья

	на конец периода, тысяч тенге за 1 кв. метр			
	Годы			
	2017	2018	2019	2020
Республика Казахстан	247,4	253,2	266,9	293,5
Нур-Султан	338,5	324,1	340,7	373,7
Алматы	304,5	321,3	327,4	357,2
Шымкент	267,5	305,7	317,3	330,3
Ақтау	297,1	297,1	284,6	284,6
Ақтобе	144,2	150	154,3	158,6
Атырау	326,3	326,3	326,3	326,1
Кокшетау	202,8	199,5	192,4	198,5
Караганда	186,7	201,6	201,6	201,6
Костанай	191,4	186,9	195,6	229,8
Қызылорда	119,6	141,0 ³⁾	141,0 ³⁾	141,0 ³⁾
Уральск	144,5	144,5	147,9	166,4
Усть-Каменогорск	229,1	231	231	220,5
Павлодар	233	191,7	146,6	185,5
Петропавловск	158,6	185	140,0 ³⁾	140,0 ³⁾
Семей	140,5	154,6	172,3	212,9
Талдықорған	90,0 ²⁾	141,2 ²⁾	141,2 ²⁾	...
Тараз	116,0 ²⁾	116,0 ²⁾	116,0 ²⁾	140,0 ³⁾
Түркістан
Примечание – Составлено по данным [4].				
1) Цены за один квадратный метр общей площади квартир с черновой, чистовой отделкой.				
2) Цены на новое жилье, реализуемое в рамках программы «Развитие регионов – 2020».				
3) Цены на новое жилье, реализуемое в рамках программы «Нұрлы жер».				

1. Цена за 1 кв. м:
 - ♦ до 180 тыс. тг для гг. Нур-Султана, Алматы, Атырау, Ақтау;
 - ♦ до 140 тыс. тг – остальные регионы.
2. Ставка по кредиту – 5% годовых.
3. Первоначальный взнос – от 20%.
4. Площадь жилья не более 80 кв. м.
5. Распределение не менее 50% жилья для очередников МИО.

Для более детального анализа развития рынка доступного жилья необходимо провести оценку покупательной способности населения.

Покупательная способность является одним из наиважнейших экономических показателей, который отражает потенциальные возможности населения приобрести жилье.

В соответствии с Методикой по формированию прогнозных показателей уровня жизни, утвержденной Приказом председателя Комитета по статистике МНЭ РК от 24 ноября 2018 г. № 185, покупательная способность определяется количеством товаров, приобретаемых на сумму среднедушевого денежного дохода обследуемых домашних хозяйств по средним ценам покупки [8].

Покупательная способность определяется как соотношение среднего дохода к стоимости товара [4].

$$ПС = \frac{C_d}{C}$$

где ПС – покупательная способность;

C_d – средний доход;

C – стоимость жилья.

Для определения покупательной способности необходимо провести анализ доходов населения (таблица 2).

Таблица 2 – Среднемесячная заработная плата по регионам Республики Казахстан (тенге)

Регионы	Годы			
	2017	2018	2019	2020
Республика Казахстан	142 898	150 827	162 673	186 815
Акмолинская	104 816	110 776	121 361	140 272
Актюбинская	117 446	126 640	137 039	156 595
Алматинская	104 903	110 387	115 101	136 212
Атырауская	268 441	264 597	293 572	351 103
Западно-Казахстанская	136 675	144 175	153 782	183 914
Жамбылская	96 044	100 536	109 720	127 043
Карагандинская	125 705	134 494	149 916	172 239
Костанайская	107 997	116 640	125 995	145 890
Кызылординская	118 963	124 107	130 391	152 085
Мангистауская	250 787	259 672	275 679	294 099
Южно-Казахстанская	99 182	103 225	–	–
Павлодарская	122 633	131 706	141 915	160 670
Северо-Казахстанская	97 344	104 139	110 686	130 233
Туркестанская	–	–	104 136	123 853
Восточно-Казахстанская	118 736	125 911	140 126	162 182
г. Астана	212 848	227 003	240 320	266 796
г. Алматы	178 678	190 875	200 919	224 158
г. Шымкент	–	–	115 574	136 995

Примечание – Составлено по данным [4].

Как показывают данные таблицы, среднемесячная заработная плата в республике с 2017 по 2020 гг. выросла с 142 898 тг до 186 815 тг.

Лидерами по уровню среднемесячной заработной платы являются Атырауская, Мангистауская области, города Нур-Султан и Алматы, аутсайдерами – Северо-Казахстанская и Жамбылская области. Покупательная способность населения приведена в таблице 3.

Таблица 3 – Покупательная способность населения регионов Казахстана по жилью

Регион	Средне- месячная заработная плата	Цена за 1 кв.м по ГП	Рыночная цена за 1 кв.м	Стоимость жилья по ГП (54 кв.м)	Рыночная стоимость жилья (54 кв.м)	Покупа- тельная способность по ГП	Покупательная способность по рыночной стоимости
Акмолинская	104 816	140 000	198 500	7 560 000	10 719 000	0,166375	0,117342
Актюбинская	117 446	140 000	158 600	7 560 000	8 564 400	0,186422	0,164559
Алматинская	104 903	140 000	357 200	7 560 000	19 288 800	0,166513	0,065263
Атырауская	268 441	140 000	326 100	7 560 000	17 609 400	0,426097	0,18293
Западно- Казахстанская	136 675	140 000	16 6400	7 560 000	8 985 600	0,216944	0,182525
Жамбылская	96 044	140 000	140 000	7 560 000	7 560 000	0,152451	0,152451

Продолжение таблицы 3

Карагандинская	125 705	140 000	201 700	7 560 000	10 886 400	0,199532	0,138564
Костанайская	107 997	140 000	229 800	7 560 000	12 409 200	0,171424	0,104436
Кызылординская	118 963	140 000	141 000	7 560 000	7 614 000	0,18883	0,187491
Мангистауская	250 787	140 000	284 6 00	7 560 000		0,398075	
Южно-Казахстанская	99 182	140 000	330 300	7 560 000	17 836 200	0,157432	0,066729
Павлодарская	122 633	140 000	185 500	7 560 000	10 017 000	0,194656	0,14691
Северо-Казахстанская	97 344	140 000	140 000	7 560 000	7 560 000	0,154514	0,154514
Туркестанская	–	140 000	–	7 560 000			
Восточно-Казахстанская	118 736	140 000	212 900	7 560 000	11 496 600	0,18847	0,123935
г. Нур-Султан	212 848	180 000	373 700	9 720 000	20 189 800	0,262775	0,126571
г. Алматы	178 678	180 000	357 200	9 720 000	19 288 800	0,22059	0,11116
г. Шымкент	–	140 000	330 300	7 560 000	17 836 200		
Среднее значение по РК						0,182485	0,106002

В соответствии с расчетами, приведенными в таблице 3, среднее значение покупательной способности в рамках реализации государственной программы составляет 0,18, в то время как согласно рыночной стоимости данный показатель составляет 0,10. Таким образом, среднестатистический житель страны может позволить себе приобрести 0,18 кв. м (или 0,10 кв. м по рыночной цене) на среднестатистическую заработную плату.

Как видно из таблицы 4, жилье в Казахстане является существенно недоступным.

Таблица 4 – Классификация рынков жилья по критерию доступности

Категория рынка	Значение КДЖ, лет
Жилье доступно	< 3
Жилье не очень доступно	3-4
Приобретение жилья серьезно осложнено	4-5
Жилье существенно недоступно	>5
Составлено на основании источника [7]	

Решение проблемы по обеспечению жильем чаще всего напрямую зависит от платежеспособности граждан, что определяется динамикой соотношения уровня доходов и цены на жилье.

В соответствии с методикой ООН-Хабитат при определении доступности жилья применяется индекс доступности жилья, который характеризует срок накопления средств на приобретение недвижимости по условиям долгосрочного ипотечного кредитования.

Индекс доступности жилья – это количество лет, которое необходимо среднестатистической семье для накопления первоначального взноса на приобретение жилья.

В мире существует несколько методик определения индекса доступности жилья, характеризующего количество лет накопления, в основе которых лежит методика ООН-Хабитат.

Так, например, страны ОЭСР, США рассчитывают индекс доступности как соотношение средней стоимости жилья и среднегодового дохода населения.

$$\text{Индекс доступности жилья} = \frac{\text{Медианная стоимость жилья}}{\text{Медианный годовой доход домохозяйства}}$$

Здесь: медианная стоимость жилья (средняя стоимость) – это стоимость такого жилья, по отношению к которому 50% имеющихся жилых единиц стоят дешевле, а 50% – дороже; меди-

анный доход (средний доход) – совокупный денежный доход такого домохозяйства, по отношению к которому половина всех домохозяйств имеет доход ниже, а половина – выше.

Согласно данной методике сложность заключается в определении медианной стоимости жилья и медианного годового дохода населения. К тому же согласно методике общая квадратура квартиры не учитывается [5].

Если рассмотреть опыт Российской Федерации, становится понятно, что медианная стоимость определяется в соответствии с методикой, адаптированной с учетом особенностей и потребностей, в основе которой также лежит методика ООН-Хабитат.

Россия использует два подхода к определению индекса доступности жилья: коммерческий и социальный.

Критерием коммерческой доступности является способность домохозяйства выплатить при оформлении долгосрочного кредита первоначальный взнос, который составляет 30% от общей стоимости жилья, а затем и ежемесячные платежи, сумма которых не должна превышать 35% совокупного месячного дохода.

Социальная доступность касается населения, у которого низкий уровень дохода, в результате чего возникает несоответствие между принятым минимальным стандартом и реальными жилищными условиями. Показатель социальной доступности характеризуется возможностью получения частично платного или бесплатного жилья, что, в свою очередь, может быть определено процентным соотношением числа очередников на получение бесплатного жилья и граждан, которые получили бесплатное жилье в течение года.

Таким образом, согласно методике ФЦП «Жилище» России оценка индекса доступности жилья осуществляется по формуле:

$$ИДЖ = \frac{С_m * 54}{Д_{сд} * 3 * 12},$$

где $С_m$ – стоимость 1 м² жилья, руб.;

$Д_{сд}$ – среднедушевой ежемесячный доход, руб.;

54 – площадь условной квартиры, м²;

3 – число членов семьи, чел.;

12 – количество месяцев в году [8].

Согласно данной методике предполагается, что все доходы членов семьи будут откладываться на приобретение жилья.

Недостаток данной методики заключается в том, что не учтен потребительский расход населения, что искажает реальные данные.

Расчет индекса доступности жилья с применением вышеперечисленных методик приведен в таблице 5.

Таблица 5 – Расчет индекса доступности жилья по методике ООН-Хабитат

Регион	Средне- месячная заработная плата	Цена за 1 кв. м по ГП	Рыночная цена за 1 кв. м	Стоимость жилья по ГП (54 кв. м)	Рыночная стоимость жилья (54 кв. м)	Индекс покупательной способности по ГП	Индекс покупательной способности по рыночной стоимости
Акмолинская	104 816	140 000	198 500	7 560 000	10 719 000	3,01	4,26
Актюбинская	117 446	140 000	158 600	7 560 000	8 564 400	2,68	3,04
Алматинская	104 903	140 000	357 200	7 560 000	19 288 800	3,00	7,66
Атырауская	268 441	140 000	326100	7560000	17609400	1,17	2,73
Западно- Казахстанская	136 675	140 000	166 400	7 560 000	8 985 600	2,30	2,74
Жамбылская	96 044	140 000	140 000	7 560 000	7 560 000	3,28	3,28
Карагандинская	125 705	140 000	201 700	7 560 000	10 886 400	2,51	3,61
Костанайская	107 997	140 000	229 800	7 560 000	12 409 200	2,92	4,79

Продолжение таблицы 5

Кызылординская	118 963	140 000	141 000	7 560 000	7 614 000	2,65	2,67
Мангистауская	250 787	140 000	284 6 00	7 560 000		1,26	
Южно-Казахстанская	99 182	140 000	330 300	7 560 000	1 7836 200	3,18	7,49
Павлодарская	122 633	140 000	185 500	7 560 000	10 017 000	2,57	3,40
Северо-Казахстанская	97 344	140 000	140 000	7 560 000	7 560 000	3,24	3,24
Туркестанская	–	140 000	–	7 560 000			
Восточно-Казахстанская	118 736	140 000	212 900	7 560 000	11 496 600	2,65	4,03
г. Нур-Султан	212 848	180 000	373 700	9 720 000	20 189 800	1,90	3,95
г. Алматы	178 678	180 000	357 200	9 720 000	19 288 800	2,27	4,50
г. Шымкент	–	140 000	330 300	7 560 000	17 836 200		
Средний ИДЖ						2,39	3,44

В таблице 5 приведены расчеты индекса доступности жилья согласно методике ООН-Хабитат. Средний индекс доступности в рамках реализации госпрограммы составляет 2,39 года, а в рамках рыночной стоимости – 3,44 года. Таким образом, среднестатистический житель Казахстана для приобретения жилья в рамках долгосрочного ипотечного кредитования по государственной программе должен копить 2,39 года для сбора первоначального взноса без учета потребительских расходов (рыночной стоимости – 3,44 года).

Заключение

Таким образом, среднестатистический житель Казахстана для приобретения жилья в рамках долгосрочного ипотечного кредитования по государственной программе должен копить 9,78 года для сбора первоначального взноса (рыночной стоимости 16,43 – года).

Согласно методике ООН-Хабитат чем меньше срок накопления, тем доступнее жилье.

В свою очередь, в Казахстане обеспеченность жильем определяется как отношение общей площади жилых помещений (квартиры) к числу лиц, проживающих в них (не учитывается общая площадь жилищ по пустующим или бесхозным домам).

Таким образом, покупательная способность населения на рынке недвижимости остается на уровне существенно недоступном как в рамках реализации госпрограммы, так и вне ее. Несмотря на льготные условия кредитования в рамках государственной программы, большая часть населения, нуждающаяся в жилье, является неплатежеспособной.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Стреник Г.М., Стреник С.Г. Методология моделирования и прогнозирования жилищного рынка. – М.: Проспект, 2019. – 592 с.
- 2 Государственная программа «Нұрлы жер», утвержденная Постановлением Правительства Республики Казахстан от 22 июня 2019 года № 372. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000372>
- 3 Данные Национального бюро по Статистике АСПР РК. URL: <https://stat.gov.kz/>
- 4 Порядок расчета (формирования) целевых индикаторов. Приложение к Методике расчетов (формирования) по целевым индикаторам Стратегического плана Министерства индустрии и инфраструктурного развития Республики Казахстан, утвержденного приказом Министра № 93 от 21.02.2020 года.
- 5 Программа ООН по населенным пунктам (ООН-Хабитат). URL: <http://www.un.org/ru/ga/habitat/docs.shtml>
- 6 Хачатрян С.Р. Методы измерения и моделирования процессов расширения социальной доступности улучшения жилищных условий населения // Аудит и финансовый анализ. – 2001. – № 3. – С. 95–112.

7 Доступность жилья в России и за рубежом © Экономический портал // URL: <https://institutiones.com/general/3399-dostupnost-zhilya-v-rossii-i-za-rubezhom.html>

8 Об утверждении Методики по формированию прогнозных показателей уровня жизни. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700016074>

9 Тропникова Т.А., Руди Л.Ю. Методические подходы к определению показателя доступности жилья и их применение // Сибирская финансовая школа. 2006. – № 4. – С. 37–32. URL: <http://journal.safbd.ru/ru/content/metodicheskie-podhody-k-opredeleniyu-pokazatelya-dostupnosti-zhilya-i-ih-primenenie>

REFERENCES

1 Strenik G.M., Sternik S.G. (2019) Metodologija modelirovanija i prognozirovaniya zhilishhnogo rynka. M.: Prospekt, 592 p.

2 Gosudarstvennaja programma «Nырly zher», utverzhennaja Postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 22 ijunya 2019 goda № 372. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000372>

3 Dannie Nacional'nogo bjuro po Statistike ASPR RK. URL: <https://stat.gov.kz/>

4 Porjadok rascheta (formirovanija) celevyh indikatorov. Prilozhenie k Metodike raschetov (formirovanija) po celevym indikatoram Strategicheskogo plana Ministerstva industrii i infrastruktornogo razvitija Respubliki Kazahstan, utverzhennogo prikazom Ministra No. 93 ot 21.02.2020 goda.

5 Programma OON po naselennym punktam (OON-Habitat). URL: <http://www.un.org/ru/ga/habitat/docs.shtml>

6 Hachatrjan S.R. (2001) Metody izmerenija i modelirovanija processov rasshirenija social'noj dostupnosti uluchshenija zhilishhnyh uslovij naselenija // Audit i finansovyj analiz, No. 3, pp. 95–112.

7 Dostupnost' zhil'ja v Rossii i za rubezhom © Jekonomicheskij portal // URL: <https://institutiones.com/general/3399-dostupnost-zhilya-v-rossii-i-za-rubezhom.html>

8 Ob utverzhdenii Metodiki po formirovaniju prognoznyh pokazatelej urovnja zhizni. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700016074>

9 Tropnikova T.A., Rudi L.Ju. (2006) Metodicheskie podhody k opredeleniju pokazatelja dostupnosti zhil'ja i ih primenenie // Sibirskaja finansovaja shkola. No. 4. pp. 37–32. URL: <http://journal.safbd.ru/ru/content/metodicheskie-podhody-k-opredeleniyu-pokazatelya-dostupnosti-zhilya-i-ih-primenenie>

К.А. ТАЗАБЕКОВ,^{*1}

э.ғ.к., профессор.

*e-mail: k.tazabekov@turan-edu.kz

М.К. ЖАМКЕЕВА,²

PhD, бас сарапшы.

e-mail: zh.makahabbat@mail.ru

М.Ж. КОҢЫРБЕКОВ,¹

PhD, доцент.

e-mail: konyrbekov.m@gmail.com

¹«Тұран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²«QazIndustry» ҚИЭО АҚ, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТҰРҒЫН ҮЙГЕ ҚОЛЖЕТІМДІЛІКТІ ТАЛДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ

Аңдатпа

Мақаланың мақсаты – мемлекеттік тұрғын үй құрылысы бағдарламасының халық үшін тұрғын үйдің қолжетімділігін анықтауға ықпалының теориялық және әдіснамалық тәсілдерін зерттеу болып табылады. Құрылыс объектілері, сонымен қатар тұрғын үй құрылысы объектілері жалға өткізілгеннен кейін өзінің табыстылығын жоғалтып, сатылуы қиын болады. Одан қалыптасқан сұраныстың төмендеуі жағдайды одан әрі қиындатады. Зерттеуде Қазақстан Республикасында тұрғын үймен қамтамасыз етуге талдау жүргізілді, сондай-ақ елде тұрғын үйдің қолжетімділігін айқындау бойынша есептеулер жүргізілді. Тұрғын үй құрылысы саласын дамыту бойынша негізгі көрсеткіштер: нарық көлемі, Қазақстан Республикасындағы ішкі өндіріс және тұтыну қарастырылды. Тұрғын үй құрылыс индустриясын дамытуға қосатын үлес негізінен құрылыс индустриясына салынған инвестициялардан келеді. Мемлекеттік бағдарламада индустриялық үй салу технологиясын қолдана отырып, бес және тоғыз қабатты ірі панельді қаңқалы үйлер салу жөніндегі

үлгілік жобаларға сәйкес жалға берілетін тұрғын үй салу көзделген. Қазақстан Республикасындағы ең өткір әлеуметтік проблемалардың бірі – халықтың тұрғын үймен қамтамасыз етілуі және қолжетімділігі болып қала береді. Бұл көрсеткіш халықтың табысы бойынша жоғары дәрежеде жіктелуі, елде өңірлік деңгейде тұрғын үй салу қарқынының көрінісі сияқты факторларға байланысты. Қазақстан өңірлерінде халықты тұрғын үймен қамтамасыз ету жөніндегі мәселелерді шешу өңірлерді дамыту 2020 Бағдарламасын және «Нұрлы жер» инфрақұрылымды дамыту мемлекеттік бағдарламасын іске асыру арқылы жүзеге асырылды.

Тірек сөздер: тұрғын үй, қолжетімділік, мемлекеттік бағдарлама, қор, аймақ, тұрғын үй мәселелері, даму, мемлекеттік қолдау.

K.A. TAZABEKOV,*¹

c.e.s, professor.

*e-mail: k.tazabekov@turanaedu.kz

M.K. ZHAMKEEVA,²

PhD, chief expert.

e-mail: zh.makahabbat@mail.ru

M.ZH. KONYRBEKOV,¹

PhD, associate professor.

e-mail: konyrbekov.m@gmail.com

¹Turan University, Kazakhstan, Almaty.

²JSC KIEC “QazIndustry”, Kazakhstan, Nur-Sultan

ANALYSIS AND ASSESSMENT OF HOUSING AFFORDABILITY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The aim of the study is to study theoretical and methodological approaches to the influence of the state program of housing construction on determining the affordability of housing for the population. Construction objects, as well as housing construction objects, lose their profitability and are not sold after delivery. The resulting decline in demand further aggravates the situation. The study analyzes the provision of housing in the Republic of Kazakhstan, and also makes calculations to determine the affordability of housing in the country. The article discusses the main indicators of the development of the housing construction industry: domestic production and consumption and market size in the Republic of Kazakhstan. The contribution to the development of the housing construction industry comes mainly from investments in the construction industry. The State Program also provides for the construction of rental housing, in accordance with standard projects for the construction of 5 and 9-storey large-panel frame houses using industrial housing technology. One of the most acute social problems in the Republic of Kazakhstan is the availability and provision of housing. This indicator depends on such factors as: the high income stratification of the population, the rate of construction of housing in the country at the regional level. The issues of housing provision in the regions of Kazakhstan were addressed through the implementation of the Regional Development Program 2020 and the state program of infrastructural development “Nurly zher”.

Key words: housing, affordability, state program, fund, region, housing problems, development, state support.

МРНТИ 06.52.135
УДК 330.34

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-43-50>

Н.А. КУРМАНОВ,*¹

PhD, профессор.

*e-mail: Kurmanov_NA@enu.kz

А.Т. УСКЕЛЕНОВА,²

д.э.н.

e-mail: assol_74_leo@mail.ru

М.М. ОСПАНОВ,³

докторант.

e-mail: m_ospanov@bk.ru

А.Е. РАХИМБЕКОВА,⁴

PhD.

e-mail: rahim_asel@mail.ru

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
Казахстан, г. Нур-Султан

²АО «Алматинский технологический университет»,
Казахстан, г. Алматы

³Университет международного бизнеса,
Казахстан, г. Алматы

⁴АОО «Назарбаев интеллектуальные школы»,
Казахстан, г. Нур-Султан

МАШИНОСТРОЕНИЕ КАК ДРАЙВЕР РОСТА ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Цель статьи – рассмотреть вопросы развития производственных процессов в машиностроительной отрасли Казахстана в условиях интеграции, которое позволяет повысить конкурентоспособность отрасли, сконцентрировать производственный, денежный и товарный капитал, внедрить инновации, производить продукты с высокой добавленной стоимостью и выходить на мировые рынки. Проанализированы особенности роста машиностроительной отрасли, определяющие энергоёмкость и материалоемкость экономики, производительность труда, уровень генерации инноваций, уровень экологической безопасности промышленного производства и экономическую безопасность страны. Выявлена и обоснована необходимость концентрации акцента на «усложнение» национальной экономики и диверсификацию отраслей промышленности, дающих максимальный мультипликативный эффект и качественный рост экономики. На основе проведенного исследования авторами предлагается активизация инновационного развития машиностроения как драйвера индустриализации экономики Казахстана. Выявлена и обоснована необходимость роста отечественного машиностроения, которое обеспечивает экономику страны средствами производства, содействует развитию всех обрабатывающих производств, топливно-энергетического, транспортно-логистического, добывающего секторов экономики и сельского хозяйства. На основе проведенного исследования авторами предлагается выделить мультипликативный эффект, отражающий степень влияния отдельной отрасли или сектора на рост экономики в целом посредством создания дополнительного спроса в других отраслях и секторах экономики и, следовательно, рабочих мест. Успешность развития машиностроения определена в предложенных направлениях повышения эффективности мер государственной поддержки и стимулирования отрасли.

Ключевые слова: индустриализация экономики, машиностроение, наукоемкая продукция, производство, промышленность, индустриализация, диверсификация.

Введение

В Казахстане большое значение придается индустриально-инновационному развитию предприятий обрабатывающей промышленности, в котором машиностроение определено базовой отраслью и драйвером индустриализации экономики, что обусловлено такими показателя-

ми, как энергоёмкость, материалоемкость, производительность труда и уровень экологической безопасности промышленного производства. Машиностроительная отрасль Казахстана является лидером по добавленной стоимости продукции и имеет широкий ассортимент выпускаемой продукции: автомобили, электроника, аграрная техника и т.д.

Со времени принятия и реализации первой Государственной программы форсированного индустриально-инновационного развития на 2010–2014 гг. (ГПФИИР) [1] и последующих программ ГПИИР–1 [2], ГПИИР–2 [3] поддержка предприятий обрабатывающей промышленности, в том числе и машиностроения, вошла в число национальных приоритетов. В рамках государственных программ выделяются значительные суммы из республиканского бюджета на меры поддержки и стимулирования инновационной деятельности предприятий. Так, на реализацию ГПИИР-1 из бюджета было предусмотрено 878,3 млрд тенге [2], на ГПИИР–2 – 780,8 млрд тенге [3]. Следует отметить, что реализация программных документов поддержки и стимулирования инновационной деятельности предприятий обрабатывающей промышленности Казахстана имела положительные эффекты. С 2010 по 2019 гг. инновационная активность предприятий обрабатывающей промышленности увеличилась с 4,6% до 14,4% – в 3 раза. По итогам 2019 г. затраты на осуществление инноваций в обрабатывающей промышленности составили 248,4 млрд тенге (183,1 млрд тенге в 2010 г.). В 2019 г. объем произведенной инновационной продукции в обрабатывающей промышленности достиг 686,6 млрд тенге и увеличился по отношению к 2010 г. в 4,9 раза (142,1 млрд тенге). Однако несмотря на положительную динамику роста показателей инновационной деятельности, эффективность затрат на инновации (в лучшие годы – 2,7) и доля инновационной продукции в ВВП (1,6%) остаются на крайне низком уровне. Казахстан по показателю выпуска и реализации инновационной продукции все еще отстает от многих развитых и ряда развивающихся стран мира. Иными словами, результативность инновационной деятельности предприятий обрабатывающей промышленности все еще остается на низком уровне.

В настоящее время проблема машиностроения в Казахстане – это ее конкурентоспособность и инновационность. Достичь высокого уровня конкурентоспособности продукции за счет масштабов производства на внутреннем рынке предприятиям машиностроительной отрасли практически невозможно, так как экономика Казахстана сравнительно небольшая. Из этого следует, что машиностроение в Казахстане может стать более конкурентоспособным по сравнению с иностранными производителями в том случае, если производственный процесс будет основан на инновациях и новых технологиях с ориентацией на экспорт продукции на внешние рынки.

В этой связи актуализируется необходимость проведения исследования производственных процессов в машиностроительной отрасли Казахстана в условиях интеграции, развитие которых позволяет повысить конкурентоспособность отрасли, сконцентрировать производственный, денежный и товарный капитал, внедрить инновации, производить продукты с высокой добавленной стоимостью и выходить на мировые рынки.

Материалы и методы

Для проведения ретроспективного анализа принятых государственных программ и стратегических документов на предмет наличия системных и комплексных мер развития обрабатывающей промышленности в статье изучены следующие документы:

- ◆ Республиканская карта индустриализации на 2010–2014 годы.
- ◆ Схема рационального размещения производственных мощностей Республики Казахстан до 2015 года.
- ◆ Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010–2014 годы.
- ◆ Государственная программа индустриально-инновационного развития РК на 2015–2019 годы.
- ◆ Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2020–2025 годы.

В исследовании использован индекс «2017 Strategy & Global Innovation 1000», основное внимание которого сконцентрировано на машиностроительной отрасли, а главным критерием являются научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы (НИОКР).

Для реализации поставленных исследовательских задач использованы следующие научные методы: анализ научной литературы, сравнительный анализ, мониторинг и анализ трендов. Проведение анализа научной литературы по проблеме исследования предполагает использование приемов систематизации и обобщения.

Результаты и их обсуждение

Индекс «2017 Strategy & Global Innovation 1000» характеризует применение преимуществ 10 из 20 крупных индексов по объемам инвестиций компаний в НИОКР. Так, например, в 2016 г. – 9/20, 2015-м – 9/20, 2013-м – 4/10, 2012-м – 4/10, 2011-м – 4/10, в 2010-м – 4/10 [4]. Сравнительный тренд индекса «2017 Strategy & Global Innovation 1000» демонстрирует рост инвестирования в машиностроительный комплекс в развитых странах мира. Отметим, что доля производства машиностроительной отрасли в развитых странах составляет 30–50% от общего объема промышленной продукции. Так, например, в Германии этот показатель составляет 53,6%, Японии – 51,5%, Англии – 39,6%, Италии – 36,4%, в Китае – 35,2%. Отметим, что уровень роста машиностроения определен развитием разных его направлений. Например, в США – рост авиационной, автомобильной промышленности, судостроения и т.д., которые являются производителями наукоемкой продукции около 40% мирового производства; в Японии это автомобилестроение, электрооборудование и робототехника, являющиеся ведущими отраслями и способствующие выходу экономики Японии на 3-е место в мире по показателю уровня ВВП.

Рост стимулирования и развития машиностроительной отрасли в Республике Казахстан стартовал после утверждения Государственной программы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015–2019 годы [2] и состоял из двух этапов:

- ♦ первый этап индустриализации Казахстана был ориентирован на утверждение и реализацию Карты индустриализации Казахстана на 2010–2014 годы [5] и Схемы рационального размещения производственных мощностей до 2015 года [6];
- ♦ второй этап индустриализации страны базировался на отраслевых программах для преодоления фрагментации, которые переформулировали цели индустриальной политики и были ориентированы на инновации и кластерное развитие.

Данный второй этап индустриализации содержал меры индустриального развития в финансовом секторе, человеческих ресурсах, инфраструктуре, малом и среднем предпринимательстве, технологиях и инновациях, интернационализации, промышленном регулировании. Были приняты адресные меры поддержки 14 секторов обрабатывающей промышленности. В настоящее время в рамках ГПИИР-2 определена приоритетная цель – повышение конкурентоспособности обрабатывающей промышленности Казахстана на внешнем и внутреннем рынке [3]. Следствием этого стало Послание народу Казахстана от 10 января 2018 года Первого Президента РК – лидера нации Н.А. Назарбаева «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» [7], в котором определено, что драйвером роста национальной экономики и модели энергоэффективного производства является индустриализация.

Индустриализация предполагает создание крупной и технически развитой промышленности и заключается в усложнении компетенций, формировании высокотехнологических производств, научно-технологической базы и, соответственно, передислокации в цепочке добавленной стоимости. Поэтому необходим рост влияния обрабатывающей промышленности на национальную экономику. Анализ структуры ВВП продемонстрировал, что максимальную часть в его структуре занимает рынок услуг¹ – 63,6%, промышленность – 24,5%. Структура промышленности определяется господством горнодобывающей промышленности (13,3%) [8]. Объяс-

¹ Сектор услуг или третичный сектор – сектор экономики, который включает все виды коммерческих и некоммерческих услуг (персональные или деловые услуги, например туризм, страхование, банковское дело); сводная обобщающая категория, включающая воспроизводство разнообразных видов услуг, оказываемых предприятиями, организациями, а также физическими лицами.

няется это тем, что узловой курс в отечественной экономике приходится на разведку и добычу нефти и твердых природных ресурсов. Тем не менее обрабатывающая промышленность занимает 11,2% в структуре ВВП. При этом отметим, что вся обрабатывающая промышленность составляет 11,2% ВВП страны. Драйверами обрабатывающей промышленности являются металлургия – 43,6% от общего объема производства, 15,8% – производство продуктов питания, 10,7% – машиностроение, 7,7% – производство кокса и нефтепродуктов.

На машиностроительную отрасль вместе с производством, ремонтом и установкой машин и оборудования приходится 0,9% в общей структуре ВВП. Отметим, что в Республике Казахстан крупнейшей отраслью обрабатывающей промышленности на современном этапе остается металлургия. При этом машиностроение без сектора «ремонт и установка машин и оборудования» составляет 0,6% в общей структуре ВВП и относится к отрасли с высокой технологической сложностью производимой продукции.

Анализируя структуру обрабатывающей промышленности, можно сделать вывод, что программы индустриально-инновационного развития оказали большое влияние на развитие металлургической промышленности по сравнению с машиностроительной. Также отметим, что развитие металлургической отрасли показывает как сохранение доли, так и ее рост в структуре развития обрабатывающей промышленности, и обратим внимание, что в денежном выражении причины роста объема производства взаимосвязаны с процессом девальвации национальной валюты к доллару США в 2,25 раза на период с 2010 по 2017¹ гг. Сектора, которые работают на внутренний рынок, показывают снижение своей доли в обрабатывающей промышленности.

Мировой индекс технологической сложности состоит из трех секторов: машиностроение, химическая промышленность и фармацевтика. Данные направления промышленности располагают максимальной дополнительной ценностью и технологической сложностью, имеют потенциал качественного роста как в смежных секторах экономики, так и во всей национальной экономике в целом [9]. Сравнивая показатели развития отечественного машиностроения с показателями развитых стран мира, можно заключить, что его низкая доля формирует точки роста на перспективу. Поэтому необходимо акцентировать внимание на отраслях, дающих максимальный эффект от реализации поставленных задач, а также на процессе диверсификации промышленности. Генераторами и технологическими модулями в обрабатывающей промышленности являются машиностроение, химическая промышленность и фармацевтика. В Республике Казахстан на рассматриваемые три отрасли приходится 1,4% в структуре ВВП, что характеризует небольшую долю рынка. Качественный рост обрабатывающей промышленности и национальной экономики в целом требует роста этих отраслей. Объясняется это в первую очередь тем, что машиностроение дает максимальный мультипликативный эффект [10], который является фактором качественного роста как отрасли, так и национальной экономики в целом.

Импортная зависимость Республики Казахстан отражается в машиностроительной продукции как на уровне конечной, готовой продукции, так и на уровне промежуточных товаров и средств производства. В настоящее время импортная зависимость машиностроения находится в объеме 40%, то есть соотношение объема производства к импорту составляет 1 к 4. Пропорция объема производства к импорту в нефтегазовом машиностроении составляет 1:6, в горнорудном машиностроении – 1:20. Отметим, что в мире нет государства, которое могло бы обеспечить свой внутренний рынок полностью собственной продукцией, однако во многих развитых странах этот показатель стремится к соотношению 1:1. Преимуществом развития и роста отраслей машиностроения является мультипликативный эффект на развитие экономики в целом посредством дополнительного спроса в других отраслях экономики и, следовательно, стимулирования создания новых рабочих мест. Например, в США автомобильная промышленность с объемом производства 735 млрд долларов США формирует в других отраслях экономики мультипликативный эффект в размере 2 триллионов долларов. Другими словами, 1 доллар автомобильной промышленности формирует 2,72 доллара в производстве других секторов экономики, таких как энергетика, торговля, логистика и др. Подобный эффект формируется при росте других отраслей машиностроения, например производственной, сельскохозяйственной.

¹ По данным Национального банка Республики Казахстан курс казахстанского тенге к доллару США составил: на 31.12.2010 г. – KZT/USD = 147,40; на 31.12.2017 г. – KZT/USD = 332,33.

Таким образом, при исследовании системного мышления развития машиностроительного комплекса как драйвера индустриально-инновационного развития можно обнаружить наличие следующих структурных проблем и особенностей их развития [11]:

- ♦ рост и устойчивое развитие таких секторов отрасли, как нефтегазовое, сельскохозяйственное и горнорудное машиностроение, крупное железнодорожное машиностроение, автомобилестроение, производство электрооборудования. Примерами точек роста можно назвать создание в Карагандинской области с инвесторами из Германии СП «Бемер арматурен Казахстан» по производству шаровой запорной арматуры; в Павлодарской области – производство стрелочных переводов и ж/д колес в ТОО «Проммашкомплект»; в столичной СЭЗ – создание СП с французской компанией «Альстом» по производству электровозов; в Актау ТОО «Куду Индастриз Казахстан» начало выпускать винтовые насосы, а также на действующих предприятиях запущено производство новых видов силовых трансформаторов (группа компаний АО «Алагеум Групп»), начали производиться рефрижераторные вагоны в АО «ПЗТМ» и алюминиевые колесные диски в ТОО «Вектор Павлодар», была налажена сборка новых моделей автомобилей в Костанае и ВКО. И этот список можно продолжать долго;

- ♦ проблемой можно назвать ограничение рынка спроса продукции отечественного машиностроения и выход на внешние рынки сбыта. Некоторые производители стремятся организовать сборочные производства в других странах. Например, ТОО «Алматинский вентиляторный завод» (АВЗ) сейчас строит завод в г. Казани. Кроме АВЗ можно привести в качестве примера ТОО «Вектор Павлодар», АО «ЕПК Степногорск», ТОО «Бемер Арматурен Казахстан», АО «Алагеум Электрик», ТОО «Кайнар-АКБ». Кстати, продукция аккумуляторного завода за годы индустриализации вышла в Китай;

- ♦ требуется изменение подходов к государственной поддержке развития машиностроительного комплекса с целью уменьшения зависимости отрасли от импортных технологий и комплектующих. Это и изменение законов, и принятие мер финансовой поддержки путем кредитования под низкие проценты, лизинг, инновационные гранты, возмещение расходов на транспортировку, предэкспортное и экспортное кредитование, страхование кредитов экспортерам, возмещение затрат на совершенствование технологических процессов, на повышение эффективности организации производства и многое другое. Эти меры могут быть в полном производственном цикле представлены такими организациями, как Казахстанский центр индустрии и экспорта QazIndustry, «КазАгроФинанс», дочерние организации холдинга «Байтерек»: Банк развития Казахстана, «БРК-Лизинг», экспортно-кредитная страховая корпорация KazakhExport;

- ♦ цифровизация и технологическая модернизация производства. В нынешнем году элементы индустрии 4.0 планируется внедрить на 7 модельных цифровых фабриках, в том числе на трех предприятиях машиностроения: Кентауском трансформаторном и Алматинском вентиляторном заводах и в ТОО «Карлскрона». Внедрение цифровых технологий повысит эффективность производства и снизит себестоимость производимой продукции ориентировочно на 20% [12]. Однако значительным условием является заинтересованность самих предприятий в повышении своей конкурентоспособности за счет внедрения цифровых технологий. Ожидается, что взамен господдержки бизнес возьмет на себя обязательства по достижению определенных показателей, таких как локализация, экспорт, производительность.

Заключение

Исследовав особенности развития обрабатывающей промышленности Казахстана на примере рынка машиностроения, можно сделать выводы о ее зависимости от внешних макроэкономических воздействий, низкой локализации производимой продукции, сильной зависимости от государственной поддержки, недиверсифицированности рынков сбыта. Вместе с тем значительными помехами развития внутреннего рынка машиностроения, производственного потенциала Казахстана является ряд системных проблем и рисков.

Во-первых, в государственных программах, несмотря на наличие задач и мероприятий по стимулированию инновационной деятельности предприятий обрабатывающей промышленности, отсутствует системный и комплексный подход, необходимый для развития национальной

инновационной системы (НИС) в целом и отдельных элементов инновационной инфраструктуры. Единственной программой, где наиболее детально раскрывались отдельные компоненты НИС, была Программа по формированию и развитию национальной инновационной системы РК на 2005-2015 годы. В этой связи предлагается в рамках новой программы ГПИИР предусмотреть отдельное направление по дальнейшему развитию НИС и всех ее элементов.

Во-вторых, каждая новая принятая программа является логическим продолжением ранее принятых программ и учитывает опыт их реализации. При этом анализ показывает, что в новых принимаемых программах слабо выражена преемственность инновационной политики, также отсутствует преемственность новых принимаемых мер и задач. Кроме того, не рассматривается текущее состояние развития инновационной инфраструктуры с учетом проделанной работы по приватизации и ликвидации технопарков и конструкторских бюро, а также с учетом создания новых элементов. Учитывая низкую эффективность отдельных элементов инновационной инфраструктуры, стоит также затронуть вопросы повышения эффективности корпоративного управления элементами.

Таким образом, предлагается в программных документах отражать общую картину текущего состояния развития НИС в целом и ее отдельных элементов. Такой подход позволяет выявить сильные и слабые стороны системы, на основании которых можно определить конкретные мероприятия, обеспечивая общую системность развития обрабатывающей промышленности Казахстана. Кроме того, в последние годы государство все меньше участвует в создании инновационной инфраструктуры, в связи с чем считаем целесообразным уделить особое внимание вопросам стимулирования частного сектора в создании новых элементов инновационной инфраструктуры, в том числе на принципах ГЧП.

В-третьих, для обеспечения устойчивого и долгосрочного функционирования национальных институтов развития в области технологического и инновационного развития обрабатывающей промышленности, уполномоченных на реализацию мер государственной поддержки инновационной деятельности, вопросы реорганизации институтов развития предлагается рассматривать после анализа оценки деятельности, эффективности оказания мер государственной поддержки и стимулирования, а также возможных последствий и рисков как со стороны государства, так и со стороны субъектов инновационной деятельности. В связи с этим считаем целесообразным разработать единый подзаконный нормативно-правовой акт, где будут определены возможные механизмы реорганизации институтов развития, а также вопросы оценки эффективности их деятельности.

Информация о финансировании

Статья подготовлена по результатам исследования по гранту № AP09058009 Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Указ Президента Республики Казахстан от 19 марта 2010 года № 958 «Об утверждении Государственной программы по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010-2014 годы». URL: https://zakon.uchet.kz/rus/docs/U100000958_ (дата обращения: 05.06.2021)
- 2 Указ Президента Республики Казахстан от 1 августа 2014 года № 874 «Об утверждении Государственной программы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31588425_ (дата обращения: 05.06.2021)
- 3 Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2019 года № 1050 «Об утверждении Государственной программы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2020–2025 годы». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32424143 (дата обращения: 05.06.2021)
- 4 Исследование Global Innovation 1000 в 2018 году. URL: <https://www.strategyand.pwc.com/> (дата обращения: 05.06.2021)
- 5 Постановление Правительства Республики Казахстан от 14 апреля 2010 года № 303 «О Республиканской карте индустриализации на 2010–2014 годы» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.08.2018 г.). URL: <https://online.zakon.kz/> (дата обращения: 05.06.2021)

6 Постановление Правительства Республики Казахстан от 14 апреля 2010 года № 304 «Об утверждении Схемы рационального размещения производственных мощностей Республики Казахстан до 2015 года» (с изменениями и дополнениями от 15.03.2011 г.). URL: <https://online.zakon.kz/> (дата обращения: 05.06.2021)

7 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 г. «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции». URL: <https://www.akorda.kz/ru/> (Дата обращения: 05.06.2021)

8 Dolgikh A. Monitoring of introduction resources of the Kulunda arboretum and allocation of valuable gene pool for protective afforestation. World Ecology Journal. – 2018 – 8(1). – P. 29–42.

9 Kurmanov N., Aliyev U., Satbayeva A., Kabdullina G., Baxultanov D. Energy Intensity of Kazakhstan's GDP: Factors for its Decrease in a Resource-export Developing Economy//International Journal of Energy Economics and Policy. – 2020. – No. 10(5). – P. 447–453.

10 Seitzhanov S., Kurmanov N., Petrova M., Aliyev U., Aidargaliyeva N. Stimulation of entrepreneurs' innovative activity: evidence from Kazakhstan // Entrepreneurship and Sustainability Issues. – 2020. – No. 7(4). – P. 2615–2629.

11 Адахаев А. Машиностроение в Казахстане – итоги индустриализации за 10 лет. – ж. Капитал. Центр деловой информации. 14.04.2020. URL: <https://kapital.kz/economic/>

12 Муканова А. В условиях Индустрии 4.0 Казахстанская правда, 24 Сентября 2018. URL: <https://kazpravda.kz/articles/view/v-usloviyah-industrii-40>

Н.А. КУРМАНОВ,*¹

PhD, профессор.

*e-mail: Kurmanov_NA@enu.kz

А.Т. УСКЕЛЕНОВА,²

Э.Ф.Д.

e-mail: assol_74_leo@mail.ru

М.М. ОСПАНОВ,³

докторант.

e-mail: m_ospanov@bk.ru

А.Е. РАХИМБЕКОВА,⁴

PhD.

e-mail: rahim_asel@mail.ru

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

²«Алматы технологиялық университеті» АҚ, Қазақстан, Алматы қ.,

³Халықаралық бизнес университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

⁴«Назарбаев зияткерлік мектептері» ДББҰ, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

МАШИНА ЖАСАУ ӨНДІРІСІ ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫ ӨСУІНІҢ ҚОЗҒАУШЫ КҮШІ РЕТІНДЕ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – интеграция жағдайында Қазақстанның машина жасау саласындағы өндірістік үдерістерді дамыту мәселелерін қарастыру, олардың дамуы саланың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, өндірістік, ақшалай және тауарлық капиталды шоғырландыруға, инновацияларды енгізуге, жоғары құнды өнімдер шығаруға және әлемдік нарықтарға шығуға мүмкіндік береді. Экономиканың энергия және материалдық сыйымдылығын, еңбек өнімділігі, инновацияның қалыптасу деңгейі, өнеркәсіптік өндірістің экологиялық қауіпсіздігі және елдің экономикалық қауіпсіздігі деңгейлерін анықтайтын машина жасау саласының өсу ерекшеліктері талданды. Ұлттық экономиканың «күрделенуіне» және максималды мультипликативті әсер мен сапалы экономикалық өсуге мүмкіндік беретін салаларды әртарапандыруға баса назар аудару қажеттілігі анықталып, дәлелденді. Жүргізілген зерттеулер негізінде автор Қазақстанда индустрияландырудың қозғаушысы ретінде машина жасаудың инновациялық дамуын жандандыруды ұсынды. Ел экономикасын өндіріс құралдарымен қамтамасыз ететін, өңдеуші өнеркәсіптің, отын-энергетика, көлік және логистика, экономиканың өндіруші салалары мен ауылшаруашылық салаларының дамуына ықпал ететін отандық машина

жасаудың өсу қажеттілігі анықталып, негізделген. Зерттеуге сүйене отырып, авторлар экономиканың басқа салалары мен секторларында және жұмыс орындарында қосымша сұраныс тудыру арқылы белгілі бір саланың немесе сектордың тұтастай экономиканың өсуіне әсер ету дәрежесін көрсететін мультипликативті әсерді бөліп көрсетуді ұсынады. Машина жасауды дамытудың табыстылығы саланы мемлекеттік қолдау және ынталандыру шараларының тиімділігін арттыру бойынша ұсынылған бағыттарда айқындалған.

Тірек сөздер: экономиканы индустрияландыру, машина жасау, ғылыми сыйымды өнімдер, өндіріс, өнеркәсіп, индустрияландыру, әртараптандыру.

N.A. KURMANOV,*¹

PhD, professor.

*e-mail: Kurmanov_NA@enu.kz

A.T. USKELENOVA,²

d.e.s.

e-mail: assol_74_leo@mail.ru

M.M. OSPANOV,³

PhD student.

e-mail: m_ospanov@bk.ru

A.YE. RAKHIMBEKOVA,⁴

PhD.

e-mail: rahim_asel@mail.ru

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Kazakhstan, Nur-Sultan,

²Almaty Technological University,
Kazakhstan, Almaty

³University of International Business
Kazakhstan, Almaty

⁴AEO «Nazarbayev Intellectual Schools»
Kazakhstan, Nur-Sultan

MECHANICAL ENGINEERING AS A GROWTH DRIVER ECONOMY OF KAZAKHSTAN

Abstract

This article discusses the development of production processes in the context of integration, which makes it possible to increase the competitiveness of the industry, concentrate production, money and commodity capital, increase the speed of production, introduce innovations, produce products with high added value and enter the world markets. The features of the growth of the machine-building industry, which determine the energy and material consumption of the economy, labor productivity, the level of generation of innovations, the level of environmental safety of industrial production and the economic security of the country, are analyzed. Revealed and substantiated the need to focus on the “complication” of the national economy and diversification of those industries that give the maximum multiplier effect and high-quality economic growth. On the basis of the conducted research, the author proposes to activate the innovative development of mechanical engineering as a driver of industrialization in Kazakhstan. The need for the growth of domestic mechanical engineering, which provides the country's economy with means of production, promotes the development of all manufacturing industries, fuel and energy, transport and logistics, extractive sectors of the economy and agriculture is revealed and substantiated. On the basis of the study, the author proposes to highlight the multiplier effect, reflecting the degree of influence of a particular industry or sector on the growth of the economy as a whole by creating additional demand in other industries and sectors of the economy, and, consequently, jobs. The success of the development of mechanical engineering is determined in the proposed directions for increasing state support and stimulating the industry.

Key words: industrialization of the economy, engineering, high technology products, production, industry, industrialization, diversification.

FTAXP 06.61.53

ЭОЖ 332.711

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-51-56>

Г.Ж. СЕЙТХАМЗИНА,*¹

э.ғ.к., профессор.

*e-mail: gau17erj@mail.ru

Л.М. БЕКЕНОВА,¹

э.ғ.к., профессор.

e-mail: bekenova_l@mail.ru

Э.Х. АХАТОВА,¹

э.ғ.к., доцент.

e-mail: eahatova@mail.ru

М.Д. АХТАНОВА,²

докторант.

e-mail: merey.kz@gmail.com

¹Алматы гуманитарлық-экономикалық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²«Туран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

ЗАМАНАУИ УРБАНИСТИКАЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРДЫҢ НЕГІЗГІ ЕРЕЖЕЛЕРІ

Андатпа

Мақалада заманауи урбанистикалық түсініктердің негізгі ережелері қарастырылды. Мақаланың мақсаты – оларды жүйелеу және талдау, сонымен қатар қазіргі жаһандық қоғам үшін әмбебап қалаларды дамыту мен жаңғыртудың модельдері мен стратегияларын анықтау. Заманауи урбанистикалық түсініктер мен олардың жүйеленуіне жан-жақты және терең талдау жасау үшін авторлар урбанизация ұғымының өзін және қазіргі урбанизацияның негізгі принциптері мен тұжырымдамаларын зерттеді. Қазіргі кезеңдегі урбанизацияның жаһандық көрінісінің философиялық-идеологиялық, проблемалық және кеңістіктік (географиялық) негізгі аспектілері зерттелді. Сондай-ақ, жаңа урбанизация тұжырымдамасы аясында әзірленген қала құрылысының негізгі ережелері берілген. Қарастырылған негізгі ережелерді талдай келе, бұл тұжырымдама адамның өмір сүруі мен табиғатты сақтау үшін жайлы, экологиялық, эргономикалық және әлеуметтік теңдестірілген жағдай жасауға бағытталған деген қорытынды жасалды. Урбанизацияның негізгі түсініктерін зерттеу кезінде экономикалық зерттеулердің келесі әдістерінің жиынтығы қолданылды: монографиялық, мақсатқа бағытталған және логикалық. Зерттеу жұмысында салыстыру мен жалпылау, ғылыми абстракция және синтез сияқты теориялық зерттеу әдістері де қолданылды.

Тірек сөздер: урбанизация, заманауи урбанизм, қала, агломерация, қалалық қоныстар, қала халқы, урбанизациялану көрсеткіштері, урбанистикалық тұжырымдамалар.

Негізгі ережелері

Бұл мақалада қазіргі кезеңдегі урбанистік тұжырымдамалардың негізгі ережелері мен урбанизацияның жаһандық көрінісінің негізгі аспектілері қарастырылған. Урбанизация және урбанизация ұғымдарының анықтамалары берілген.

Кіріспе

Барлық әлемдегідей Қазақстан Республикасында урбанизация процесі белсенді жүріп жатыр. Егер урбандалу процесіне әсер еткен тарихи процестерге көз жүгіртсек, Қазақстанда урбандалу процесі 1960 ж. бастап 1990 ж. дейін (Қазақстанда тың жерлерді игеру, содан кейін индустрия мен өнеркәсіптің дамуы және соның салдарынан жаңа қалалардың құрылысы) неғұрлым белсенді жүріп жатқаны байқалады, осы кезеңде урбандалу пайызы 44-тен 56

пайызға дейін өсті. Дегенмен қайта құру, КСРО-ның ыдырауы және Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің қалыптасу кезеңі, яғни 1990–2000 жж. қала халқының қысқаруы (9 588,9 мың адамнан 8 405,4 мың адамға дейін), бұл адамдардың Қазақстаннан өзінің тарихи отанына қоныс аударуының үлкен толқынымен байланысты. Ал осы кезеңде урбанизация деңгейі 0,5 пайыздық тармаққа өсіп, 2000 ж. 56,5% құрады, 2014 ж. елдегі қала халқының саны 90-шы жылдың көрсеткіштеріне жетті және 9 635,3 мың адамды құрады, мұндай көрсеткішке халықтың ішкі көші-қоны, ауыл тұрғындары қалада жұмыс іздейтіндігі, жастар оқудан кейін ауылға оралғысы келмейтіндігі әсер етті.

Зерттеу әдістері мен материалдары

Урбанизацияның негізгі тұжырымдамаларын зерттеуде экономикалық зерттеулердің келесі әдістерінің жиынтығы қолданылды: монографиялық, бағдарламалық-мақсатты, логикалық. Зерттеу жұмысында салыстыру және жалпылау, ғылыми абстракция және синтез сияқты теориялық зерттеу әдістері қолданылды.

Нәтижелер, талқылау

Қазақстан Республикасының 2025 ж. дейінгі Стратегиялық даму жоспарында – «Адамдардың әл-ауқатын экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы елдерінің деңгейіне көтеруге алып келетін экономиканың сапалы және тұрақты өрлеуіне қол жеткізу» мақсаты қойылған. Осылайша, Республика өңірлерін әлеуметтік-экономикалық дамытудың негізгі мақсаты – халықтың өмір сүру сапасын жақсарту болып табылады. Ел экономикасының орнықты көтерілуі және халықтың әл-ауқатының артуы басқарудың өңірлік ерекшеліктеріне, аймақ бойынша қоныстандыру жүйесіне, қалалар мен қоныстардың дамуына да байланысты.

Қоныстандыру жүйесінің негізгі көрсеткіштерінің бірі – урбанизация болып табылады, ол Г.М. Лаппо бойынша: «...халықтың әлеуметтік-кәсіби және демографиялық құрылымында өзгерістер тудыратын, оның мәдениетіне, өмір салтына, психологиясына және т.б. әсер ететін, қоғамның дамуындағы қалалардың рөлін арттырудың тарихи процесі» болып табылады [1].

Қазіргі кезеңдегі урбанистік тұжырымдамаларды жан-жақты, терең талдау және оларды жүйелеу үшін урбанизация түсінігі, урбанизмнің негізгі принциптері және тұжырымдамаларымен танысу қажет.

Урбанизация – бұл қалалар мен қалалық елді мекендердің өсуімен, қала тұрғындарының санының артуымен және қалалық өмір салтының басым болуымен көрінетін әлеуметтік-экономикалық процесс.

Урбанизацияның жаһандық процесі үш негізгі аспектіде көрінеді [2]:

◆ Философиялық және дүниетанымдық көзқараспен алғанда, қалалардың өсуі мен дамуы адамзат өркениетінің дамуының негізгі факторларының бірі болғандықтан, қалаларда адамдар көп шоғырланған жерде көптеген әлемдік мәселелер туындайды және адамзаттың даму перспективалары анықталады;

◆ Мәселелік. Урбанизацияны анықтайтын негізгі мәселелер мен сұрақтар [3]:

- табиғат пен қоғам, қала аумақтары мен ауылшаруашылық жерлер, саябақтар мен орман алқаптары арасындағы тепе – теңдік;

- урбанизацияланған және ауылдық аумақтар арасындағы мәдени және экономикалық айырмашылық, экономиканың құлдырауы және демографиялық айырмашылықтар;

- ресми түрде қала халқының өсуі мен оның төмен мәдени және әлеуметтік дамуы арасындағы алшақтық, жаңа урбанизацияланған аумақтар инфрақұрылымының жеткіліксіз дамуы (псевдоурбанизация немесе жалған урбанизация);

- жергілікті тұрғындар мен келген иммигранттар арасындағы әлеуметтік, мәдени және этникалық қақтығыстар.

Кеңістіктік (географиялық). Урбанизация процесі бүкіл әлемде, барлық мемлекеттерде байқалады. Бұл процестің глобалдылығы тек оның аумақтық және аймақтық айырмашылықтарымен расталады.

Сонымен, урбанизация жаһандық әлеуметтік-кеңістіктік процесс екенін атап өтуге болады. Бұл процесс келесі негізгі сипаттамаларға ие:

- 1) қала тұрғындары санының тұрақты өсуі;
- 2) халық негізінен экономикалық орталықтарда тұрақталады (мегаполистерде, ірі қалаларда) шоғырланған;
- 3) урбандалған аймақтарды кеңейту.

Урбанизация процесін сипаттайтын көрсеткіш урбандалу болып табылады. Урбандалудың екі көрсеткіші бар. О.А. Констатиновтың айтуы бойынша, бұл қала халқының пайызы және әр түрлі адамдар тұратын қалалық елді мекендер арасында қала халқының бөлінуі. Ф.М. Листенгурт бойынша бірінші көрсеткіш-қала тұрғындарының үлесі, ал екінші көрсеткіш үлкен қалалар тұрғындарының үлесі (100 мыңнан астам тұрғын).

Сондай-ақ, қалалық үлгідегі белсенді өндірістік, көлік және инженерлік құрылыстары бар жерлер урбандалған аумақтар болып саналады. [1]

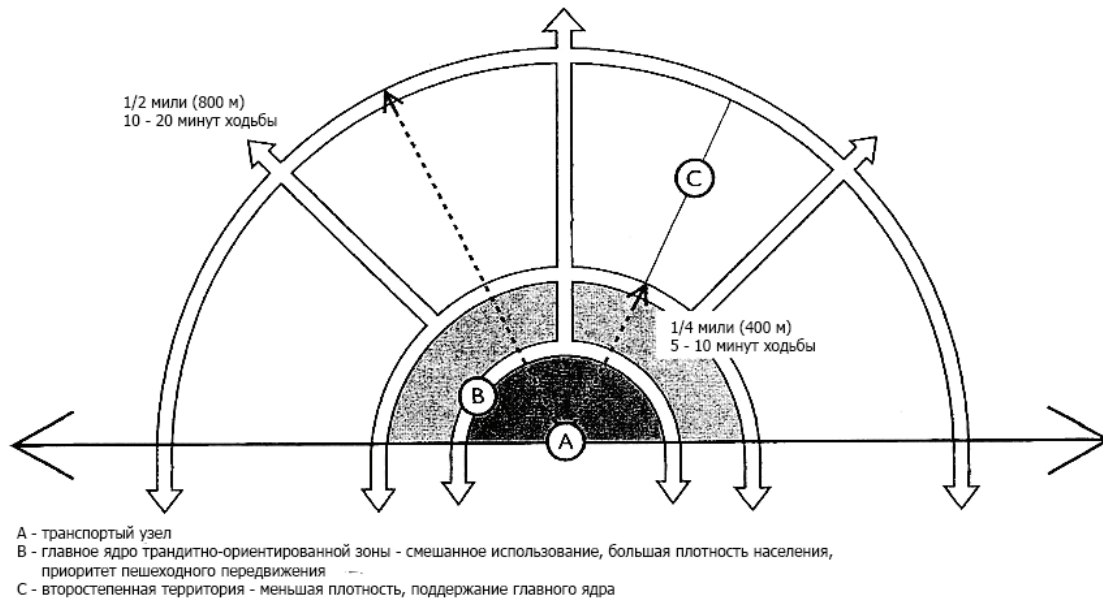
Қазіргі кезеңдегі урбанистік тұжырымдамалар – экологиялық, эргономикалық қалалық кеңістікті құруға бағытталған заманауи қала құрылысының тұжырымдамалары болып саналады.

Жаңа урбанизм тұжырымдамасы аясында келесі негізгі ережелер жасалған [4]:

1. Көліктік-бағдарлауды дамыту (transit-oriented development) [4].

Дуглас Келбах алғаш рет 1989 ж. «The Pedestrian Pocket Book» кітабында «...жаппай көлік түрлеріне бағытталған ғимарат» ретінде ұсынды, содан кейін 1993 ж. Питер Карлтруп «The Next American Metropolis: Ecology, Community, and the American Dream» кітабында жалғастырып, аяқтады.

Осы идея авторларының ойынша, урбандалған аймақтың орталығында көлік-ауыспалы торабы орналасуы тиіс, яғни көліктің бірнеше түрінің қиылысатын жері, оның айналасында тұрғын үйлер мен инфрақұрылымдардың тығыз құрылысы жүріп жатқандығы көрсетіледі [5] (сурет 1).

Сурет 1 – Қаланың көліктік -бағдарлауды дамыту сызбасы [5]

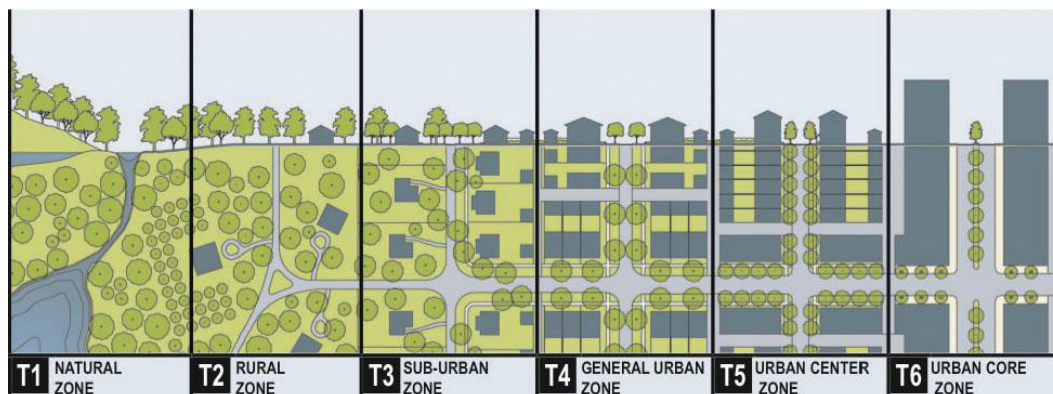
2. Шағын даму немесе ақылды өсу (smart growth)

Бұл тұжырымдама қала аумақтарының бақылаусыз өсуіне және жаңа жерлерді игеруге емес, қала кеңістігін неғұрлым тиімді пайдалануға, құрылыстың ықшамдылығына және қала тұрғынына қажетті барлық жағдайларға бағытталған.

Қала құрылысының осы тұжырымдамасын пайдалану экологиялық, экономикалық және әлеуметтік сипаттағы артықшылықтарды алуға мүмкіндік береді (тұрғындардың автомобильдерді күнделікті пайдаланудан бас тартуы, қала айналасындағы жасыл белдеудің өсуі, тауарлар мен қызметтерді жеткізуге шығындарды азайту, тұрақты қалалық қоғамдастықтар құру және т.б.).

3. Трансектілік жоспарлау (transect planning).

Қаланы дамыту тұжырымдамасының бұл идеясын Андрес Дуэни әзірледі және белгілі бір параметрлері бар қалаға қолайлы аймақтардан бір-біріне еркін ауыса алатын бірқатар аймақтарды білдіреді (сурет 2).

Сурет 2 – Андрес Дуанидің қалалық бөлімі (urban-to-rural transect) [4]

Ақпарат көзі: SmartCode

T1 аймағы – табиғи аумақтар, қорықтар, қаумалдар, ерекше қорғалатын табиғи аумақтар, сондай-ақ геологиялық, климаттық, гидрологиялық және басқа да белгілері бойынша қоныстандыруға жарамсыз жерлер.

T2 аймағы – ауыл шаруашылығы аумақтары мен алқаптары және фермалар мен үй шаруашылықтары.

T3 аймағы – тығыздығы төмен жеке тұрғын үй құрылысы аймағы және қала шекарасында орналасқан.

T4 аймағы – негізгі қалалық аймақ, орта қабатты құрылыстармен ұсынылған және функциялардың кең спектрін қамтиды.

T5 аймағы – қала орталығы, көпфункционалы жоғары тығыздықтағы құрылыспен ұсынылған және жаяу жүргіншілерге арналған.

T6 аймағы – бұл қалалық ядро, функциялардың кең спектрі бар, тек ірі қалаларға ғана тән, қажет болған жағдайда көп қабатты ғимараттар болуы мүмкін

Тұрғын аудандарға жақын болмауы тиіс зиянды өндірістер, арнайы мекемелер мен құрылыстар мамандандырылған аудандарға көшіріледі (SD – special district). Осы тұжырымдама бойынша құрылыс салу және аймақтардың орналасу ережелерін реттейтін құжат – SmartCode болып табылады.

4. Аралас функционалдық пайдалану (mixed-use development).

Бұл тұжырымдама тұрғын үй, сауда, мәдени, рекреациялық және қаланың басқа да функциялары қатар орналасқан кезде аудандастырудан тыныш және өнеркәсіптік аудандарға кетуді және қалалардың тарихи қалыптасқан, аралас құрылысына оралуды көздейді. Бұл модель қалалық кеңістікті тиімді пайдалану, автомобильдер санын азайту, көлік жүйесіне жүктемені азайту және т. б. сияқты бірқатар артықшылықтарға ие.

Қорытынды

Сонымен, жаңа урбанизмнің негізгі ережелерін талдай отырып, оның тұжырымдамасы адамға бағытталған қала құрылысына, яғни адамның өмір сүруі мен табиғатты сақтау үшін қолайлы, экологиялық, эргономикалық және әлеуметтік теңгерімді жағдай жасауға бағытталғанын атап өтуге болады. Бұл тұжырымдама бойынша жаңа қала, арман қала – бұл әлеуметтік өмір қауіпсіз көшелер мен қоғамдық кеңістіктерге шоғырланған қала, тұрғындары негізінен қоғамдық көліктер мен велосипедтерді пайдаланады деп қорытынды жасауға болады.

Қаржыландыру туралы ақпарат

Мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің ғылыми жобаларын гранттық қаржыландыру шеңберінде дайындалған (ЖТН: АР09260795 «Пандемиядан кейінгі кезеңде урбанизация үрдістерін басқарудың ұйымдық-экономикалық тетігі»).

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Лаппо Г.М. Қалалар географиясы. – М.: Владос, 1997.
- 2 Козлова И.В. Геоурбанистика. – 2010. URL: <https://uchebnikfree.com/geografiya-sotsialnayaekonomicheskaya/geourbanistika.html>
- 3 Глазычев В.Л., Гольц Г.А., Сайко Э.В., Карпов С.П., Князевская Т.Б., Ястребицкая А.Л. Қала тарихи процестердің әлеуметтік-мәдени құбылысы ретінде. – Мәскеу, 1995.
- 4 Иванкина Н.А., Перькова М.В. Жаңа урбанизм тұжырымдамасы: дамудың алғышарттары және негізгі ережелері // БМТУ хабаршысы. В.Г. Шухов. – 2018.
- 5 Carltrap Peter. The Next American Metropolis: Ecology, Community, and the American Dream. New York City: Princeton Architectural Press, 1993. – 176 p.

REFERENCES

- 1 Lappo G.M. (1997.) Qalalar geografiasy. M.: Vlados.
- 2 Kozlova I.V. Geourbanistika. – 2010. URL: <https://uchebnikfree.com/geografiya-sotsialnayaekonomicheskaya/geourbanistika.html>
- 3 Glazychev V.L., Göls G.A., Saiko E.V., Karpov S.P., Knäzevskaia T.B., İastrebitskaia A.L. (1995) Qala tarihi prosesterdiñ äleumettik-mädeni qūbylysy retinde. Mäskeu.
- 4 İvänkina N.A., Perkova M.V. (2018) Jaña urbanizm tūjyrymdamasy: damudyñ alğyşarttary jäne negizgi erejeleri // BMTU habarşysy. V.G. Şuhov.
- 5 Carltrap Peter (1993) The Next American Metropolis: Ecology, Community, and the American Dream. New York City: Princeton Architectural Press. 176 p.

Г.Ж. СЕЙТХАМЗИНА,*¹

к.э.н., профессор.

*e-mail: gau17erj@mail.ru

Л.М. БЕКЕНОВА,¹

к.э.н., профессор.

e-mail: bekanova_l@mail.ru

Э.Х. АХАТОВА,¹

к.э.н., доцент.

e-mail: eahatova@mail.ru

М.Д. АХТАНОВА,²

докторант.

e-mail: merrey.kz@gmail.com

¹Алматинский гуманитарно-экономический университет, Казахстан, г. Алматы

²Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ УРБАНИСТИЧЕСКИХ КОНЦЕПЦИЙ

Аннотация

В статье рассмотрены основные положения современных урбанистических концепций. Целью данной статьи является их систематизация и анализ, а также выявление универсальных для современного глобального общества моделей и стратегий развития, модернизации городов. Для проведения комплексного и глубокого анализа современных урбанистических концепций и их систематизации авторы исследуют само понятие урбанизации и основные принципы, концепции современного урбанизма. Изучены основные аспекты проявления глобальности урбанизации на современном этапе, философско-мировоззренческие, проблемные и про-

странственные (географические), а также даны основные положения градостроительства, разработанные в рамках концепции нового урбанизма. После анализа рассмотренных основных положений сделан вывод, что данная концепция направлена на создание комфортных экологически, эргономически и социально сбалансированных условий для проживания человека и сохранения природы. При изучении основных концепций урбанизации применялся комплекс следующих методов экономических исследований: монографический, программно-целевой, логический. В работе над исследованием также были использованы такие теоретические методы исследования, как сравнение, обобщение, научная абстракция, синтез.

Ключевые слова: урбанизация, современный урбанизм, город, агломерация, городские поселения, городское население, показатели урбанизированности, урбанистические концепции.

G.ZH. SEITKHAMZINA,*¹

c.e.s., professor.

*e-mail: gau17erj@mail.ru

L.M. BEKENOVA,¹

c.e.s., professor.

e-mail: bekenova_l@mail.ru

E.KH. AKHATOVA,¹

c.e.s., professor.

e-mail: eahatova@mail.ru

M.D. AKHTANOVA,²

PhD student.

e-mail: merey.kz@gmail.com

¹Almaty humanitarian and economic university, Kazakhstan, Almaty

²Turan University, Kazakhstan, Almaty

MAIN PROVISIONS OF MODERN URBAN CONCEPTS

Abstract

The article considers the main provisions of modern urban concepts. The purpose of this article is to systematize and analyze them, as well as to identify universal models and strategies for the development and modernization of cities for modern global society. The authors explore the very concept of urbanization and the basic principles, concepts of modern urbanism to conduct a comprehensive and in-depth analysis of modern urban concepts and their systematization. The main aspects of the manifestation of the globality of urbanization at the present stage, philosophical and ideological, problematic and spatial (geographical), are studied. The main provisions of urban planning developed within the framework of the concept of New Urbanism are also given. After analyzing the main provisions considered, it is concluded that this concept is aimed at creating comfortable environmentally, ergonomically and socially balanced conditions for human habitation and for nature conservation. When studying the basic concepts of urbanization, a set of the following methods of economic research was used: monographic, program-target, logical. In the work on the study, such theoretical research methods as comparisons and generalizations, scientific abstraction and synthesis were also used.

Key words: urbanization, modern urbanism, city, agglomeration, urban settlements, urban population, indicators of urbanization, urban concepts.

IRSTI 06.81.55

UDC 659

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-57-64>

A.P. SADULLAEVA,*¹

Master of sciences, PhD student.

*e-mail: sp-aigul@mail.ru

G.K. BAIZHAKSYNOVA,¹

c.e.s., associate professor.

e-mail: gulshat.baizhaksynova@narxoz.kz

¹Narxoz University, Kazakhstan, Almaty

ON THE CITY BRAND DEVELOPMENT: CITY STYLE AS A CITY BRAND DIMENSION

Abstract

The article discusses the issues of the development of the city brand. The main purpose of the study was to identify the factors and components that contribute to the development of the city brand. The city brand model of Thomas Gad has been taken as a theoretical basis of the study. This model describes four dimensions of a city brand: mental, spiritual, social and functional. The author of the article has made an attempt to describe and add one more dimension to above-mentioned model-the dimension of “city style” with its visual and aesthetic aspect. The literature review has been conducted in order to clarify the concepts of “brand” and “city brand”. The questionnaire has been carried out among residents of two cities of Kazakhstan to identify the influence of the city style on the recognition of the city. The above is the theoretical and practical contribution of this study to the development and formation of the city’s brand. The proposal of the author of the study to develop design codes for cities of the Republic of Kazakhstan is of applied importance.

Key words: city brand, dimensions, brand awareness, model, branding, city style, design-city code.

Introduction

An increased attention of researchers and practitioners to the formation and development of city brands is due to several reasons. Firstly, mass media influences the way how citizens perceive and understand city brands. Secondly, an increased interest of many parties has created the need to use branding technologies in city management.

The notion of the city brand has now become a common trend, which is determined by the increasing competition of territories for attracting resources in the context of globalization. At the same time, brands of larger territorial entities are subsequently formed around cities. This is due to the following reasons:

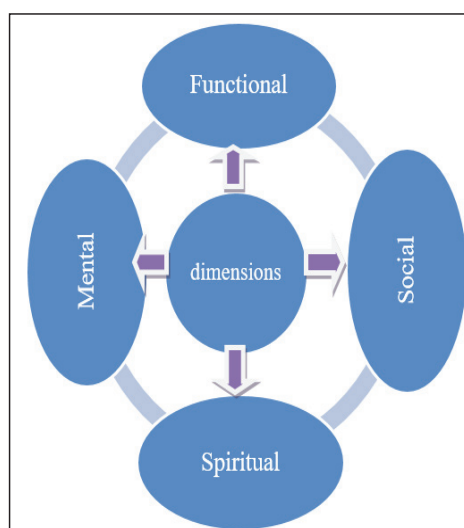
- ◆ Cities are the centers of local cultures, forming the mentality of the population.
- ◆ City advertising is becoming an effective tool for strengthening the economy. It contributes to the emergence of the so-called world cities (global cities).
- ◆ The image of the city is always diverse, and this is its advantage. The city is its famous citizens and a unique history, architectural appearance and local products. Each city is unique and helps to shape and maintain the uniqueness of the brand.
- ◆ The city brand is the most stable of all types of brands; it is less exposed to political and economic risks [1].

Article aim

The aim of the article is to study the city brand dimensions and to offer the city style as an additional dimension to the concept of the city branding.

Article objectives

This article contributes to the body of knowledge in the field of marketing, especially in the area of the city brand development and formation. The objectives of the study are: to conduct the literature review and to analyze various definitions of the city brand related terms, to conduct a questionnaire and examine the notion of the city style that can serve as a dimension to the concept of the city branding. The theoretical contribution lies in the fact that some efforts have been done to identify the importance of the city style in the city brand recognition and a practical implication is in the recommendation for Kazakhstan cities to implement the programs of city design codes that have been successfully used and verified in many well-known cities of the globe.

History

This section starts with a brief description of Thomas Gad's city brand model. Thomas Gad in his book "4-D Branding: Cracking the Corporate Code of the Network" proposed the city brand model that comprises of four different dimensions. These are: functional dimension, social dimension, spiritual dimension and mental dimension (Figure 1).

Figure 1 – City brand model by Thomas Gad

Note – based on source [2].

The city brand model will be taken as a theoretical basis of the article. Further studies will describe the author's intention to add one more dimension to this model with the aim to expand it and with the aim to point out the importance of the city style in the recognition of the city that can help to promote the city brand. However, prior to defining the "city brand" term, it is necessary to identify the meaning of the "brand" definition.

According to Pierre [3] the brand is an image in the consumer's mind of functional and psychological features. As for the American Marketing Association [4] brand is a name, symbol, design, or a blended mix of them, with the intention to distinguish the products and services of one seller from a group of sellers. Also, it is possible to define brand as a combination of material and immaterial attributes aimed to provide knowledge and identity as well as to create a reputation for a product, service, individual, place, or organization [5].

Brands are ubiquitous; they infiltrate nearly every aspect of our life: economic, social, cultural, sporting, even religion. Because of their tendency to penetrate everywhere they have become the object of increasing criticism. In post-modern societies where people are willing to give names to their consumption, brands may and ought to be analyzed through different viewpoints: macro-economics, sociology, anthropology, history, semiotics, philosophy and so forth [6].

As for the definition of the term "city brand", N. Nickerson and R. Moisey [7] describe it as creating relationships between citizens and the image of their city.

Derivation of a 'city brand' definition from a 'nation brand' has been proposed by other field contributors. In this respect, a nation brand has been characterized as "the exceptional multidimensional mix of elements that provide cultural differentiation and relevance to the nation for all its target audiences [8].

The branding of sites and cities in particular has achieved extraordinary traction among city officials. For this reason, marketers aim to identify the city as a brand has been placed, so as to promote existing and potential target units; and distinguish themselves from others, to uphold their identity for achieving various economic, political or socio-psychological aims [9].

In addition to the definitions of the “brand” and “city brand” it is useful to learn about such terms as – destination branding, city branding and nation brand.

When it comes to the definition of the term – “destination branding”, it should be said that its meaning has evolved over the past forty years and several concepts have emerged such as the place branding, city branding, town branding etc with their focus on a various spatial scale. It is about identification the strongest and most competitive assets of a destination in the eyes and minds of tourists [10, 11].

City branding is an effort to create and enrich the city’s qualities. City branding is associated with a marketing practice in which city officials and their representatives design a symbol or create a name that can be easily identified by others [12].

A nation brand is not only specific goods produced in the country, but also all symbols, names and attractions and sightseeing. National branding is an area of knowledge and practice that aims to measure, build and manage the reputation of countries. National branding is closely related to the concept of place marketing (territorial marketing) [13, 14].

Due to the severe competition in a modern world it is time to search for better approaches to enhance the picture of the city in order to attract visitors. Based on the literature review, the author has come to the conclusion that destination branding on the whole and the city branding particularly remain at their earliest stages implying that these fields can be studied further.

Research methods

Several sources were employed to collect data for this article: a brief exploratory questionnaire was used with the aim to understand the opinions and attitudes of citizens regarding the notions of “city style” and “city brand” and to identify the citizens’ opinions if the city style affected the recognition of the city – this was the first source of data. The second sources of data were Internet and publicly available newspapers and online websites. These sources were needed to compare the information regarding city styles and city brands in many territorial and urban places. Furthermore, data for the research came from scientific articles and official reports.

The research question was – “Do citizens think that there is a connection between the notions of city style and city recognition”. The hypothesis was around the following statement: “there is a relationship between the city style and the city recognition”.

The author used a “convenience approach” to conduct questionnaire and the respondents were selected because they were available and accessible. The questionnaire was designed from the literature reviews and analysis from different cities website content. The identities of respondents were not disclosed, they were kept confidential. An online questionnaire in Russian language was prepared and sent to the emails of citizens in the cities of Almaty and Shymkent in the Republic of Kazakhstan with a cover letter, to a total sample of 232 respondents. However, the response rate was of 48.3% with n=112 full replies with 0 missing values. Out of 112 replies, 80 respondents were from the city of Almaty (71,4%) and 32 citizens from the city of Shymkent (28,5% respectively). The questionnaire was carried out in summer 2020.

The cities of Almaty and Shymkent were chosen because the author of the article has some professional ties with these cities and because they are the country’s largest cities with population of over a million. These two facts are important: professional ties help to reach out more people and since it is stated that the city style and city recognition notions are under the study, it is argued that citizens of larger cities may be more prone to express their opinions regarding these notions.

The questionnaire was analyzed and presented in a descriptive style. First of all, the author analyzed the statistical data, and then emerging concepts were grouped into categories. The authors compared the data with data found in the literature review [15].

Since the recognition of the city also relates to one of the characteristics of the city’s brand, it is argued that the city style affects the recognition of the city. Therefore, the aim of the questionnaire was to determine the opinions of citizens of two cities regarding their understanding of the concepts of “city style” and “city brand”, as well as to identify their opinions on whether the city style affected

the recognition of the city. This was an introductory questionnaire that consisted of five questions and underlying implications required for further studies.

In response to the question: “What is your understanding about the concept – “the city style”, 27% of respondents reported that “the city style for them is a manifestation, recognition of an image that is well recognized by residents of the city, it is also an image that is unique and creates conditions to distinguish one city from other cities”. 9% of respondents answered that the style of the city for them means the “soul” of the city, and that because of this the city has its own appearance and uniqueness. 19% of respondents said that by the style of the city they understood an identical design of urban objects, such as benches, lamps, lawns, sizes and colors of garbage bins and shop windows. 39% of respondents said that the style of the city was both the image and the unified design of urban objects. The remaining 6% refrained from responding.

The answers to the question: “Is there any city style in the place where you reside?” were as follows: 59% of respondents said that their city did not possess a style. 15% of respondents said that their city was green and clean and claimed those attributes to be their city style. 26% respondents found it difficult to answer this question.

To the question: “Would you like your city to have its own (distinct) style?” 58% of respondents said that they would like to have a unified architectural style in the city in which they live, they want more modern buildings, parks and places of entertainment, and that these places should be appropriately decorated in a single style. 10% of respondents said that they did not want to change anything in the style of their city, whereas 15% of respondents said that their city already had a style. 17% found it difficult to answer this question, the reasons are unclear.

To the fourth question: “Do you think that the concepts of “city brand” and “city style” are interrelated? 46% of respondents said that definitely was a connection in these terms, 21% said that there was no interrelation between the aforementioned terms, and the remaining respondents found it difficult to provide an answer to this question.

To the fifth question: “Does the style of the city affect the recognition of the city?” a major portion of respondents agreed that the style of the city affected the recognition of the city (77%), 16% of respondents replied that the style of the city did not affect the city’s recognition fact and the remaining 5% of surveyed people found it difficult to answer this question.

The author of the article hypothesized that the city style had a relationship to the recognition of the city. Since recognition is an element of people’s knowledge about a brand [16], it is stated by the author of the article that the city style is an important element of the city brand. It has been identified that majority of respondents (59% that constitute 66 people out of 112 surveyed) in two major cities of Kazakhstan state that their cities do not have a distinct city style. Citizens have expressed positive attitude to the idea of their own cities to have its style (58%, n=65). Moreover, it appears that the city style comprises the image of the city, its design and architectural views for the respondents (39%, n=44). Majority of respondents state that there is an interrelation between the concepts of “city brand” and “city style” (46%, n=52). Respondents of both cities have stated that the style of the city affects its recognition (77%, n=86).

Results and discussion

Hence, this article started with a literature review on the main concepts of the topic. The review was about various definitions of the terms – “brand” and “city brand”. This review was needed in order to explain and understand the notions of brand in terms of its usage in respect to cities and identify different views of researchers regarding multifaceted dimensions of brands.

Joseph Newman defines brand as everything that people associate with it [17]. F. Clark states that customers pay attention to the brand value and find it important in their personal experience [18]. As for the brand of the city, it must be said, that K. Dinnie in 2011 identifies it as a unique mix of elements based on culture and targeted on special types of audiences [19]. City brand allows differentiating one city from another and in pursuit of reaching uniqueness stands for positioning the city as a place of living that satisfies the needs of its citizens and tourists: be it economical, political, and social etc.

Since this article is focused on examining the measure of the city brand, the modeling of Thomas Gad has been taken as a theoretical foundation for the study. It is also stated in the article that brand awareness and brand knowledge consisting of brand recognition and brand recall performance, according to K. Keller and the city style has a relation to the recognition of the city.

The questionnaire has been conducted with the aim to determine the citizens' opinions if the city style affected the recognition of the city. Majority of respondents have stated that the city style affected the recognition of the city and the extant literature on this topic provides evidences on this fact [20].

This way, the author of the article offers one more dimension to Thomas Gad's city brand model – the city style. The city style is understood as a manifestation and recognition of a city image that is close to the inhabitants of the city. It is an image that would attract tourists, city guests and investors. The city style comprises of the city's architectural image and visual-aesthetic aspects of the city objects.

It is argued in the article that from the position of target consumers, a city's brand is formed under the influence of the following components:

- ◆ city status;
- ◆ urban folklore;
- ◆ stereotypes about the city;
- ◆ urban mythology;
- ◆ emotional connections with the city (emotions, feelings, expectations, hopes associated with the city, and attitude to it);
- ◆ urban symbols (name, flag, coat of arms, emblem, motto, anthem, etc.);
- ◆ the appearance of the city [21].

Out of these components, the author states that the appearance of the city and urban symbols relate to the style of the city and its visual-aesthetic aspect. A unified styling of urban objects such as city garbage bins, lanterns, benches, irrigation ditches, bus stops and even the facades of city shops will contribute to the city style and in turn will enable the recognition of the city brand.

One of the ways to enhance the visual-aesthetic aspect of the city that is included in the city style notion is to use the design code of the city.

Design code of the city – a set of rules and recommendations for the design of signboards and outdoor advertising, building facades and the surrounding area (city). The design code urges the owners and tenants of institutions and buildings to adhere to a uniform design of names, information plates and shop windows of institutions located on the facades of buildings to which the design code applies [22].

Many European cities like Barcelona in Spain possess design codes. Due to the design code, Barcelona is a well-planned beautiful city with its special city style, architecture and culture that attracts millions of visitors from many countries [23].

The design code of the city adds value to the visual-aesthetic aspect of the city which is part of the style of the city. The correct design code returns the culture of walking pedestrians, provides conditions to the design requirement conformities like – all sewer lines, sidewalks, streets and drainage ways, alleys, landscapes, public sites, lightings and other types of city improvements must be constructed and designed in accordance to the city design code.

Summing up, it should be said that, in addition to the four functional, social, spiritual and mental dimensions of the city brand model of Thomas Gad, the author proposes the fifth dimension. This dimension is the city style that incorporates the aspects of visual-aesthetic appearance of the city that could be put in place by means of the city design code. This added dimension improves the image of the city and may be a good tool to attract more tourists and investments to the city, more than that, a well-established city style may have an impact on the city recognition and develop a city as a brand.

Conclusion

This article was centered around examining one of the dimensions of the city brand. Finding out factors and components that contribute to and identifying the city's brand dimensions was the main purpose of the research. The city brand model of Thomas Gad has been taken as a theoretical basis of the study. This model describes four dimensions of a city brand: mental, spiritual, social and

functional. The mental dimension has a relation to a mental programming and considers the idea that every human being has an inner landscape. The spiritual dimension implies understanding the relationships between the product, the brand and the company. The social dimension is based on the customers' perceptions of their social identities and this dimension has become strong nowadays because brands are powerful definers of social well-being of customers. The functional dimension of a city brand relates to the taste, efficiency and physical quality. The author of the article made an attempt to describe and add one more dimension to the aforementioned model – the “city style” dimension with its visual-aesthetic aspect.

This dimension seemed important to the author for several reasons: firstly, cities are well remembered by their appearances and due to their architectural images and the city style contributes to this fact. Secondly, in addition to other factors that form and develop city brand, the city style dimension with its visual-aesthetic aspect creates conditions to distinguish one city from the other.

Next, the literature review was conducted in order to clarify prevailing concepts of “brand” and “city brand”. This review aimed to explain and understand the notions of brand in terms of its usage in respect to cities and identify different views of researchers regarding multifaceted dimensions of concepts of the “city brand”. The questionnaire was carried out to determine the citizens' opinions if the city style affected the recognition of the city. The hypothesis was around the following statement: “there is a relationship between the city style and the city recognition”. Majority of respondents stated that the city style affected the recognition of the city. Thus, the hypothesis of the study was confirmed and existing literature provided theoretical evidences for that. Also, it was identified that majority of respondents (59% out of 112) in two major cities of Kazakhstan stated that their cities did not have a distinct city style. 58% of citizens expressed their positive attitude to the idea of their own cities to have its style. Moreover, it appeared to the respondents that the city style comprised the image of the city, its design and architectural views (39%). Majority of respondents stated that there was an interrelation between the concepts of “city brand” and “city style” (46%).

Since the issue of the city style in the development and formation of a city brand was studied, the author of the article described the definition of the term “city style” that incorporated a visual-aesthetic aspect – a unified styling of urban objects such as city garbage bins, lanterns, benches, irrigation ditches, bus stops and even the facades of city shops etc. The author stated that one of the ways to enhance the visual-aesthetic aspect of the city was to use the design code of the city. The design code of the city was about a set of rules and recommendations for the design of signboards and outdoor advertising, building facades and the surrounding area (city). This recommendation was offered based on international experience of city branding of European and American cities.

This article contributes to the body of knowledge in the sphere of marketing, especially in the field of the city brand development and formation. The theoretical contribution is in the fact that some attempts have been done to determine the importance of the city style in the city brand recognition and a practical implication suggesting Kazakhstan cities to implement the programs of city design codes that are successfully realized in many cities of the world.

REFERENCES

- 1 Szold T. Afterword, the changing regulatory template in regulating place, standards and the shaping of urban America. – Routledge, New York, 2005. – 370 p.
- 2 Gad T. 4-D branding: cracking the corporate code of the network economy. – Financial Times Prentice Hall, New York, 2001. – 192 p.
- 3 Martineau P. Sharper focus for the corporate image. – Harvard Business Review. 3S. 1959. №1. – P. 49-58.
- 4 American Marketing Association Marketing Definitions: A glossary of marketing terms. – American Marketing Association, Chicago, 1993. – 203 p.
- 5 Ataman M.B., Van Heerde H.J., Mela C.F. The long-term effect of marketing strategy on brand sales. – Journal of Marketing Research, 2010. 47(5). – P. 866–882.
- 6 Kapferer J.N. The new strategic brand management: creating and sustaining brand equity long term. – Kogan Page, London, 2004. – 560 p.

- 7 Nickerson N., Moisey R. Branding a state from features to positioning: making it simple? – Journal of Vacation Marketing, 1999. Vol. 5. No. 3. – P. 217–226.
- 8 Dinnie K. City branding: theory and cases. – Palgrave Macmillan, New York, 2011. – 239 p.
- 9 Kavaratzis M., Ashworth G. City branding: An effective assertion of identity or a transitory marketing trick? – The journal of royal Dutch geographical society, 2005. Vol. 96(5). – P. 506–514.
- 10 Zenker S., Braun E., Petersen S. Branding the destination versus the place: The effects of brand complexity and identification for residents and visitors. – Tourism Management journal, 2017. Vol. 58. – P. 15–27.
- 11 Oguztimur S., Akturan U. Synthesis of city branding literature (1988–2014) as a research domain. – International journal of tourism research, 2016. Vol. 18. – P. 357–372.
- 12 Vanolo A. City branding: The ghostly politics of representation in globalising cities. – Routledge, New York, 2017. – 218 p.
- 13 Kavaratzis M. Place branding: Are we any wiser? – Cities journal, 2018. Vol. 80. – P. 61–63.
- 14 Dinnie K. Nation branding: concepts, issues, practice. – Routledge, New York, 2015. – 289 p.
- 15 Strauss A., Corbin J. Basics of qualitative research: grounded theory procedures and techniques. – Sage Publications, Newbury Park, 1990. – 456 p.
- 16 Keller K.L. Strategic brand management: building, measuring and managing brand equity. – Prentice-Hall, New Jersey, 2008. – 608 p.
- 17 Newman J.W. Motivation research and marketing management. The Plimpton Press, Norwood, 1957. – 345 p.
- 18 Clark H.F.Jr. Consumer and corporate values: yet another view on global marketing. – International Journal of Advertising. 1987. No. 6(1). – P. 29–42.
- 19 Dinnie K. Place branding: overview of an emerging literature. – Journal of place branding and Public Diplomacy, 2004. Vol. 1. No. 1. – P. 106–110.
- 20 Sevin H.E. Understanding cities through city brands: City branding as a social and semantic network. – Cities journal, 2014. Vol. 38. – P. 47–56.
- 21 Weilbacher W.M. Brand marketing. – NTC Business Books, Chicago, 1995. – 210 p.
- 22 Siegan B. The benefits of non-zoning in regulating place, standards and the shaping of urban America. – Routledge, New York, 2005. – 232 p.
- 23 Strum S. Barcelona Architecture. – Watermark Press, New York, 2005. – 320 p.

А.П. САДУЛЛАЕВА,*¹

ғылымдар магистрі, докторант.

*e-mail: sp-aigul@mail.ru

Г.К. БАЙЖАҚСЫНОВА,¹

э.ғ.к., доцент.

e-mail: gulshat.baizhaksynova@narxoz.kz

¹Нархоз университеті, Қазақстан, Алматы қ.

ҚАЛАЛЫҚ БРЕНДТІ ДАМУ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕСІ БОЙЫНША: ҚАЛА СТИЛІ БРЕНДТІҢ ӨЛШЕМІ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақалада қала брендині дамыту туралы сұрақтар қарастырылған. Зерттеудің негізгі мақсаты – қала брендинің өлшемдерін дамытуға ықпал ететін факторлар мен компоненттерді анықтау. Зерттеудің теориялық негізі ретінде Томас Гэдтің қалалық бренд моделі қолданылды. Бұл модель бойынша қалалық брендтің төрт өлшемі сипатталады: менталдық, рухани, әлеуметтік және функционалды. Мақала авторы жоғарыда аталған модельге тағы бір өлшем – визуалды және эстетикалық аспектілі «қалалық стиль» өлшемін сипаттап, қосуға тырысты. «Бренд» және «қалалық бренд» ұғымдарын түсіндіру мақсатында әдебиеттерге шолу жасалды. Сондай-ақ, қаланың танымалдылығына қала стилінің әсерін анықтау үшін Қазақстанның екі қаласының тұрғындары арасында сауалнама жүргізілді. Жоғарыда аталған зерттеу қаланың брендинің қалыптасуы мен дамуына қосқан теориялық және практикалық үлесі. Зерттеу авторының Қазақстан Республикасы қалаларына арналған дизайн-кодтарды әзірлеу туралы ұсынысы тәжірибелік маңызға ие.

Тірек сөздер: қалалық бренд, өлшеулер, брендтің танымалдылығы, модель, брендинг, қалалық стиль, қаланың дизайн-коды.

А.П. САДУЛЛАЕВА,*¹

магистр наук, докторант.

*e-mail: sp-aigul@mail.ru

Г.К. БАЙЖАКСЫНОВА,¹

к.э.н., доцент.

e-mail: gulshat.baizhaksynova@narхоз.kz

¹Университет Нархоз, Казахстан, г. Алматы

К ВОПРОСУ О РАЗВИТИИ БРЕНДА ГОРОДА: ГОРОДСКОЙ СТИЛЬ КАК ИЗМЕРЕНИЕ БРЕНДА ГОРОДА

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы развития бренда города. Выявление факторов и компонентов, которые способствуют развитию бренда города, и было основной целью исследования. Модель бренда города Томаса Гэда была применена в качестве теоретической основы исследования. Эта модель описывает четыре измерения городского бренда: ментальное, духовное, социальное и функциональное. Автор статьи предпринял попытку описать и добавить еще одно измерение к вышеупомянутой модели – измерение «городской стиль» с его визуально-эстетическим аспектом. Обзор литературы был проведен с целью уточнить понятия «бренд» и «городской бренд». Также было проведено анкетирование среди жителей двух городов Казахстана, чтобы выявить влияние стиля города на узнаваемость города. Вышеописанное и есть теоретико-практический вклад данного исследования в область развития и формирования бренда города. Прикладное значение имеет предложение автора исследования разработать дизайн-коды для городов Республики Казахстан.

Ключевые слова: городской бренд, измерения, узнаваемость бренда, модель, брендинг, городской стиль, дизайн-код города.

FTAXP 06.52.17
ЭОЖ 332.122

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-65-71>

А.Н. ЖАНБЫРБАЕВА,*¹

PhD.

*e-mail: ardak.zhanbyrbaeva@narxoz.kz

Л.М. МУТАЛИЕВА,²

Э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

e-mail: mutalieva_leila@mail.ru

А.И. ОМАРОВА,³

Э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

e-mail: zeynegul.yesimkhanova@mail.ru

С.Ж. УСУБАЛИЕВА,¹

ғ.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

e-mail: amaniyazova_2020@mail.ru

¹Нархоз университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

³Yessenov University, Қазақстан, Ақтау қ.

АЛМАТЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫН РЕТТЕУ

Аңдатпа

Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан–2050 Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында еліміздің аймақтарының әлеуметтік-экономикалық даму мәселелеріне көп көңіл бөледі. Қазақстанда қалыптасқан қазіргі экономикалық жағдайда аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуының теңсіздігі макроэкономикалық мәселелерді шешуді қиындатады. Өңірлердің тұрақты дамуы мемлекеттік саясаттың басым міндеттерінің бірі болғандықтан, бұл мақаланың мақсаты – Қазақстан өңірлерінің, оның ішінде Алматы облысының әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін талдау болып табылады. Аймақтардың әлеуметтік-экономикалық жағдайын тиімді реформалау мемлекеттің де, оның жекелеген аймақтарының да әлеуметтік-экономикалық дамуына үлкен әсер етеді. Сондықтан өңірлердің әлеуметтік-экономикалық жағдайының ерекшеліктеріне тоқталу қажет. Аймақтың әлеуметтік-экономикалық жағдайының дамуына әсер ететін бірнеше мәселелердің ішіндегі негізгілері нарықты экономикада аймақтарды сапалы, бәсекелі басқару және реттеу, өндірістің барлық саласын жаңа талаптармен дамыту, әлеуметтік саланы басқару және қаржыландыру, т.б. Қазір біздің республикамызда нарықтық экономика қаланып қана қоймай, барлық қазақстандықтардың игілігі үшін үлкен ішкі ресурстарға ие әлеуметтік-экономикалық дамудың нақты нышандары қалыптасуда. Біздің еліміздің аймақтарының ішінде Алматы облысы ірі өнеркәсіптік орталық, сонымен қатар көпсалалы аграрлық өндіріс құрылымы болып табылады. Осыған байланысты мақалада Алматы облысының әлеуметтік-экономикалық дамуын реттеуді қалыптастыру бойынша тұжырымдамалық ұсыныстар қаралды.

Тірек сөздер: экономика, аймақ, әлеуметтік даму, реттеу, басқару, салалық даму, бәсекелестік.

Кіріспе

Кез-келген әлеуметтік-экономикалық жүйенің даму базисі болып тұрақтылық, тепетеңдік, толықтылық және орнықтылық дәрежесін анықтайтын, әртүрлі қарым-қатынасты қалыптастыратын элементтер жүйесінің ара-қатынасымен анықталады.

Негізгі ережелер

Сол себепті халық болып мемлекет бекіткен индустрияландырудың бағдарламасын іске асыруға ас салысудамыз. Бүгінгі күнде Қазақстан экономикасына инвестицияға қатысты жаңашыл саясат қажет. Яғни, экономикаға қатысты өсімдердің өңірлік қозғаушы күшін дұрыс жолға қою мәнді болуда. Инвестициялық жобалардың түгелдей дерлігі ел аймағында дұрыс жолға қойылып, іске асырылуы керек.

Әдебиетке шолу

Аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуын реттеу барысында әр өңірдің әлеуетін бағалауға Н.Ж. Бримбетова [2], Б.Т. Аймурзина, И.Т. Оразғалинова [3], И.А. Бибатырова [4], М.Г. Исаева, Н.К. Нурланова [5], А.С. Сейдахметов [5] сияқты авторлардың еңбектері арналған. Жоғарыда аталған ғалымдардың еңбектерінде аймақтардың даму мәселесінің теориялық жағдайлары келтірілген.

Материалдар мен әдістер

Бағдарламалы-мақсаттық құрылымдық моделі Алматы облысының әлеуметтік-экономикалық дамуының басты мәселелерін шешу негізінде құрылған. Статистикалық деректерге талдау жүргізу аймақтардың даму кемшілігін анықтауға мүмкіндік береді.

Нәтижелер

Алматы облысының негізгі мақсатын іске асырудың тиімді нәтижесі – елдің тұрмыс-тіршілігі мен жай-күйі, яғни, әлеуметтік жағдайларын көтеріп, бәсекелестікке қабілетті, қандай жағдай болса да нық тұра алатын экономиканы қалыптастыру болып табылады. Осыған байланысты мақалада бірқатар ұсыныстар келтірілген.

Талқылаулар

Еліміздің екінші президенті Қ.К. Тоқаевтың 2020 ж. 1 қыркүйек айындағы халыққа Жолдауында: «Қазіргі күрделі жағдайдағы басты міндетіміз – әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты, жұмыспен қамтуды және халықтың табысын сақтау болып табылады», -деп айтылған [1].

Оңтүстік, Солтүстік, Орталық-Шығыс, Батыс, Алматы және Нұр-Сұлтан яғни, 6 макро-аймақтар үшін жекелеген бағдарламалар жасауды қажет етеді. Ауқымды жобалар аясында еліміздегі ШОБ-ті дұрыс жолға қойып, дамыту қажет. Сол себептен, елдегі кәсіпкерліктерді қолдау үшін «Бизнестің жол картасы – 2020» мемлекеттік бағдарламасы аталған аймақтардың инвестициялық бағдарламасының негізі болуы керек. Бірінше ретте, еңбек ресурстарын жоғарғы деңгейде дамыту керек. Еңбек күші басым аймақтардан еңбек күші аз өңірлерге ынталандыруға қатысты іс-қимылдарды уақытында қолға алу керек [2].

Қазіргі әлемде барлық мемлекеттер әлеуметтік-экономикалық жүйені басқару, оның шикізатты әлеуетімен келісілмегендігімен қарама-қайшы келеді, жүйелі күрделі дағдарыс себебі өндірістік қабілеттілік және табиғат заңы болып табылады. Сондықтан қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуы және оның жүзеге асуы үшін жаһандық мүмкіндіктер арасында қарама-қарсылықтар өршиді.

Аймақтың тұрақты дамуының тепе-теңдігін сақтау үшін, экономика құбылысының қарапайым түрінен күрделіге біртіндеп өтуді қамтамасыз ету үшін қажет жағдай мен алғышарттар болатындығын анықтауға болады, соған сәйкес аймақтың әлеуметтік-экономикалық жүйе шарттарының жаңа сапалы жағдайы қалыптасады [3].

Аймақтың тұрақты дамуы ерекше сапа ретінде көптеген тосқаулар мен теріс ықпалды жою нәтижесінде қалыптасады. Әлемдік дағдарыс жағдайында тұрақтылық – бұл өмір сүрудің негізгі ортасына бейімделу және алға басқан жетістік. Соған сәйкес егер оның барлық қосалқы жүйелері тұрақты болса, жүйе де тұрақты. Басқа сөзбен айтқанда, аймақтың тұрақтылығы оның барлық салалары, кәсіпорындары және территориялық құрылымдарының тұрақтылығын білдіреді. Демек, аймақтың тұрақты дамуын басқару – бұл мақсат пен тапсырмаларды қою, жағдайды жан-жақты бағалау, шешім қабылдау, оларды жүзеге асыруды ұйымдастыру, қабылданған шешімдердің орындалуы мен түзетулерін бақылау мен талдау сияқты басқару қызмет түрлерін құрайтын үздіксіз үдеріс [4].

Аймақтық экономика дамуының өзекті тапсырмалары мен бағыттарын анықтаудан басқа қойылған мақсаттарға қандай ықпалдар есебінен жетуге болатындығын нақты түсіну керек. Соған байланысты, аймақтың тұрақты даму стратегиясының ажырамас бөлігі болып аймақ дамуының негізгі динамикалық және құрылымдық сипаттамаларын білдіретін кешенді болжамы болуы керек [5].

Алматы облысының негізгі стратегиялық келешегі өңдеудің деңгейі мен тереңдігін жоғарылатуда әртүрлі ауылшаруашылық өнімдерінің ірі жабдықтаушысы ретінде аймақ рөлін қолдау мен күшейтуге байланысты болады, сонымен қатар әлеуетті қалпына келтіру және өнеркәсіпті қазіргі заманғы жаңа өндіріс түрлерін игеру арқылы дамыту.

Болашақта Алматы облысы елдегі аграрлық өндіріс пен ауылшаруашылық өнімдерін өңдеудегі ірі рөлін сақтап қалады, сонымен қатар, аймақтың индустриалды және инновациялы мүмкіндігін өңдеу өнеркәсібінің мамандандырылған бәсекеге қабілетті түрлерін дамыту, инновациялы кәсіпкерлікті дамыту есебінен күшейеді.

Аграрлы секторды дамыту аймақ үшін басым болады және құрылған мал семірту алаңдары, ет өңдеушілік, диірмен және сүт кешендері, сүт-тауарлық ферма, құс фабрикаларына негізделеді, болашақта құс етін өңдеуді жаңғырту мен кеңейту тұр.

Қазіргі таңда дағдарыстан кейінгі дамуда аймақтық саясаттың болашақтағы бағыты – бұл өнеркәсіп кешенінде жылдамдатылған жаһандануды қолдау, мемлекеттік билікті орталықсыздандыру, сапаны жақсарту және тұрғындардың өмір сүру деңгейін көтеру, Қазақстанда толықтай, сонымен қоса жеке аймақтарда экономикалық өсу.

Аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуын реттеудің әдістер жүйесі ұйымдастыру-құқықтық, экономикалық, үгіттеушілік және арнайы әдістерден тұрады, оларға бағдарламалы-нысаналық басқару әдісі жатады, оны әдіс, тәсіл және құралдар кешені ретінде аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына да билік органдарының стратегиялық жоспарды, бағдарламаларды және жобаларды қолдану арқылы анықтай аламыз.

Сәйкесінше, бағдарламалы-нысаналық басқару тәсілі арқылы, аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуын реттеу – бұл ғылыми-экономикалық шаралар жүйесі, салааралық және аймақаралық түрдегі және ел мен аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуындағы ұзақ мерзімді мақсаттарды жасаумен байланысты қиындықтарды шешуді қамтамасыз етеді. Жоспарлау үлгісі келесі түрде болуы мүмкін: басқару объектісін және сыртқы ортаны зерттеу – ойды болжау және оның даму мүмкіншілігі – басқару объектісінің даму мақсаты – стратегия баламасын зерттеу және жасау – қолайлы стратегияны таңдау.

Суретте көрсетілген Алматы облысының әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі мәселелерін шешу негізінде құрылған бағдарламалы-мақсаттық басқару тәсілімен әлеуметтік-экономикалық дамуды реттеудің құрылымдық моделі 1-суретте көрсетілген (б. 68).

Аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуының мақсаттық бағдарламасы мен стратегиясын қалыптастыратын келесі деңгейлерін анықтауға болады:

- ♦ жалпымемлекеттік – бұл аймақтың дамуын ынталандыру, болашақ бағдарламаларды және аймақаралық мәселелерді шешу үшін салалық бағдарламаларды мемлекеттің анықтауы және жүзеге асыруы, бұлар аймақтық экономиканың жеке аспектілері – өнеркәсіп, кәсіпкерлік, ауыл шаруашылығына әсер етеді;

- ♦ аймақтық – бұл кешендік стратегиялардың және экономикаға демеу бағдарламалардың, әлеуметтік сектордың аймақтық басқару мүшесі деңгейіндегі инфрақұрылымның жергілікті аймақтық қалыптасуы болып табылады [6].

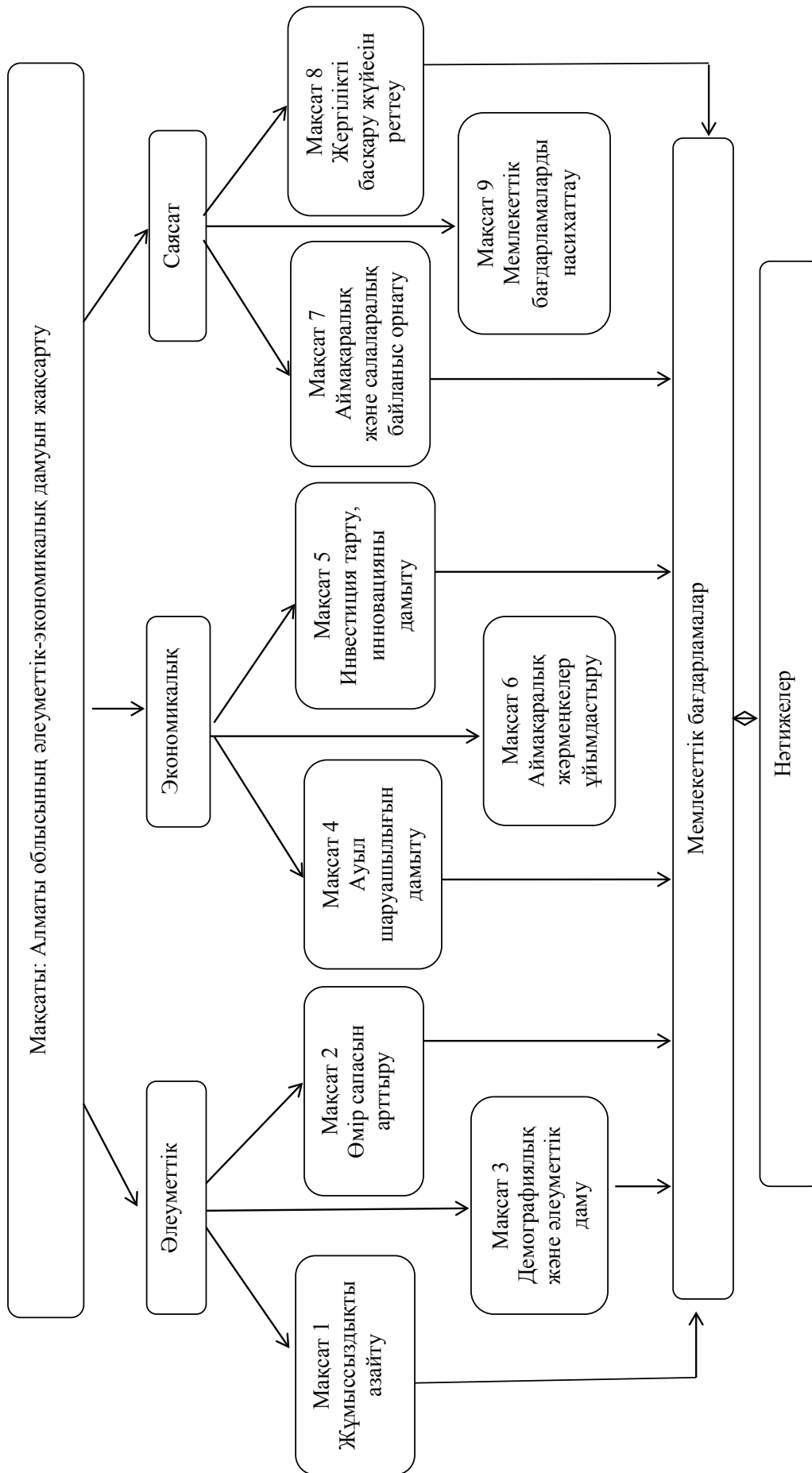
Алматы облысында бірнеше жылдың ішінде әлеуметтік-экономикалық дамудың негізгі көрсеткіштерінде тұрақты өсуі байқалып отыр. Облыстың жалпы өңірлік өнімі әр жыл сайын орташа есеппен 20%-ға өсуде және 2020 ж. 3125,8 млрд-қа жетті. Сонымен қатар, мемлекеттің жалпы ішкі өнімінде облыстың үлесі 4,5% құрайды.

2006–2020 жж. облыстың жалпы аймақтық өнімінің өзгеруі 2-суретте көрсетілген (б. 69).

2008 ж. 2020 ж. салыстырғанда облыстың жалпы аймақтық өнімі 11,2 есеге өскен. Жалпы аймақтық өнім 2008 ж. 677,3 млрд теңгені құрады, халықтың жан басына шаққанда – 59,9 мың теңге болды. Ал, 2020 ж. ЖАӨ 3125,8 млрд теңгеден тұрды, халықтың жан басына шаққанда – 560,9 мың теңге болды. Осылай, 2008 ж. салыстырғанда ЖАӨ 11,2 есеге өсті, халық жанына шаққанда – 8,9 есеге өсті [7].

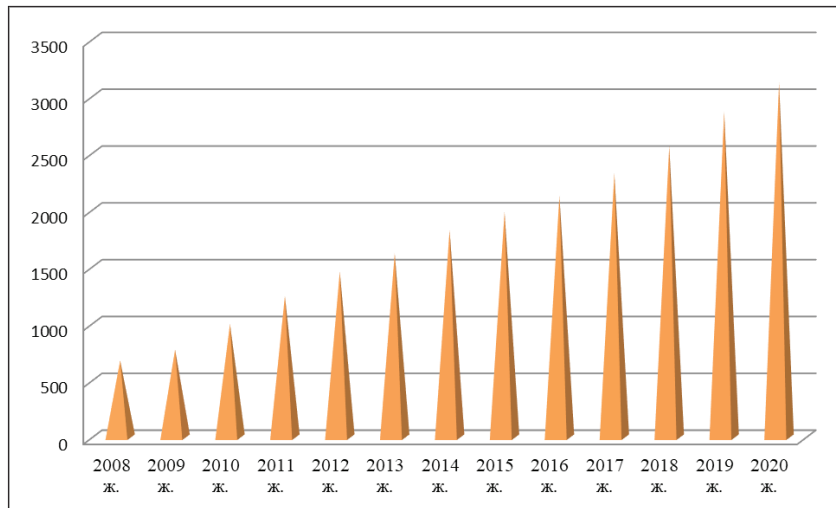
Алматы облысы орта көрсеткішті аймақтарға жататындықтан, дамудың маңызды стратегиялық бағыттарына көңіл қою керек. Алматы облысы бір тұрғынға ішкі аймақтық өнімге, өнеркәсіптік өнім өндіруге, өнімді инновациялық дамытуға, орта айлық еңбекақы, күн көріс минимумын өсіруге әрекет етуді қажет етеді.

Алматы облысының негізгі мақсатын іске асырудың тиімділігі – жалпы елдің әлеуметтік жағдайын көтеру болып табылады.

Сурет 1 – Мақсаттық-бағдарламалық басқару тәсілі арқылы әлеуметтік-экономикалық даму реттеудің құрылымдық моделі

Ескертпе – Автормен құрастырылды.

Сурет 2 – Жалпы аймақтық өнім, млрд тенге

Ескертпе – Автормен құрастырылған.

Алматы облысының әлеуметтік-экономикалық дамуын реттеуді қалыптастыруда үлес қосу мақсатында мынандай ұсыныстар жасауға болады:

- 1) аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуын реттеуді мемлекеттік жоспарлау жүйесінің құжаттары бойынша қалыптастыру;
- 2) аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуының бірден бір құралы және өзін-өзі басқарудың нақты жүйесі – мемлекеттік бағдарламалар болып табылады. Осы орайда, мемлекеттік бағдарламаларды қағаз жүзінде емес, іс жүзінде жүзеге асыру, қадағалау;
- 3) аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуының нәтижесі ретінде экспортқа бағдарланған ғылыми сиымды және жоғары технологиялы өндірісті дамыту;
- 4) Алматы облысы бойынша жаңа экономикалық бағыттың саясаты ретінде инвестициялар тарту мен кластерлер дамытуды жүйелі міндетке қою;
- 5) Алматы облысы Қытай Халық Республикасымен және Қырғызстан Республикасымен шектесетіндіктен, шекара маңындағы сауда орталықтарының инфрақұрылымын дамытуды нақты жолға қою, жүзеге асырылуын қадағалау;
- 6) Алматы облысының туристік әлеуеті табиғи-рекреациялық ресурстардың жеткілікті болуына байланысты дамуы жағынан алда тұрған қызмет көрсету жүйесі дұрыс жолға қойылған халықаралық туристік орталықты жандандыру;
- 7) әлеуметтік сала және инфрақұрылымды дамыту негізінде Алматы облысына қарасты аудандар мен шағын қалалардың даму жағдайын сәйкестендіру;
- 8) түлектерді, яғни жас мамандарды жұмыспен қамтуды әрбір мекемеге заңды түрде жүктеу;
- 9) жақын аралық мерзімде аймақаралық, мемлекетаралық жәрмеңкелер ұйымдастыру;
- 10) аймақтың ақпараттық саласын дамыту үшін, алыс жерлерде орналасқан ауылдық округтердегі халықтың «электронды үкімет» инфрақұрылымын толықтай пайдалануды қолға алу.

Қорытынды

Қорытындылай отырып, осы ұсыныстарды ескерген жағдайда, жалпы аталған облысымыз елдегі ауыл шаруашылық өнімдері жағынан үлкен көлемдегі өндіруші, ал өңдеу өнеркәсібі жағынан дамыған аймақ болып табылады. Көлік-логистикалық қызмет, халықаралық сауда, туризм инфрақұрылымдары да тұрақты дамыған аймақ болатынына көз жеткізуге болады.

Жаһандық пандемияға қарамастан, Алматы облысының бәсекелестілігін арттыру мақсатында кластерлік даму және инвестиция тарту жолдарын тиімді екенін айтуға болады. Жалпы бұл екі саланы дамытудың мақсаты – кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін ғылым мен бизнес салаларының жоғарғы деңгейде дамуын және отандық экономикамыздың барынша тұрақты түрде өсуін қамту болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Президент Қ. Тоқаевтың 01.09.2020 ж. Қазақстан еліне жолданған Жолдауы // www.akorda.kz/
- 2 Бримбетова Н.Ж. Модернизация территориального развития Казахстана: методология и приоритеты – Алматы: Институт экономики КН МОН РК, 2011. – С. 11–12.
- 3 Аймурзина Б.Т., Оразгалинова И.Т. Основные проблемы развития бюджетной системы Республики Казахстан // Вестник Академии педагогических наук Казахстана. – 2010. – № 3. – С. 87–92.
- 4 Бибатырова И.А. Государственное регулирование национальной экономики: учебное пособие. – Алматы: Қазақ университеті. – 2004. – С. 65–68.
- 5 Исаева М.Г., Нурланова Н.К. Методы и практика оценки уровня устойчивости развития регионов Казахстана. – Алматы: Институт экономики МОН РК, 2006. – С. 26.
- 6 Сейдахметов А.С. Кластердің экономикасы және ұйымдастыру негіздері: оқу құралы. Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ. – Алматы: Экономика, 2011. – 372 б.
- 7 «Алматы облысының әлеуметтік – экономикалық дамуы» талдамалы – ақпараттық журналы // <http://www.almatyobl.stat.kz/>

REFERENCES

- 1 Prezident Q. Toqayevtyñ 01.09.2020 j. Qazaqstan eline joldanğan Joldauy // www.akorda.kz/
- 2 Brimbetova N.Zh. (2011) Modernizacija territorial'nogo razvitija Kazahstana: metodologija i priority – Almaty: Institut jekonomiki KN MON RK. pp. 11–12.
- 3 Ajmurzina B.T., Orazgalinova I.T. (2010) Osnovnye problemy razvitija bjudzhetnoj sistemy Respubliki Kazahstan // Vestnik Akademii pedagogicheskikh nauk Kazahstana. No. 3. pp. 87–92.
- 4 Bibatyrova I.A. (2004) Gosudarstvennoe regulirovanie nacional'noj jekonomiki: uchebnoe posobie. – Almaty: Қазақ universiteti. pp. 65–68.
- 5 Isaeva M.G., Nurlanova N.K. (2006) Metody i praktika ocenki urovnja ustojchivosti razvitija regionov Kazahstana. – Almaty: Institut jekonomiki MON RK. pp. 26.
- 6 Seidahmetov A.S. (2011) Klasterdiñ ekonomikasy jäne üiymdastyru negizderi: oqu qūraly. T. Rysqūlov atyndaғы QazEU. – Almaty: Ekonomika. 372 p.
- 7 «Almaty oblysynyñ äleumettik – ekonomikalыq damuy» taldamaly – aqparattyq jurnaly // <http://www.almatyobl.stat.kz/>

А.Н. ЖАНБЫРБАЕВА,^{*1}

PhD.

*e-mail: ardak.zhanbyrbaeva@narхоз.kz

Л.М. МУТАЛИЕВА,²

к.э.н., ассоциированный профессор.

e-mail: mutalievaleila@mail.ru

А.И. ОМАРОВА,³

к.э.н., ассоциированный профессор.

e-mail: zeynegul.yesimkhanova@mail.ru

С.Ж. УСУБАЛИЕВА,¹

к.г.н., ассоциированный профессор.

e-mail: amaniyazova_2020@mail.ru

¹Университет Нархоз, Казахстан, г. Алматы

²Евразийский национальный университет

им. Л.Н. Гумилева, Казахстан, Нур-Султан

³Yessenov University, Казахстан, г. Актау

РЕГУЛИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ АЛМАТИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация

Первый Президент РК Н.А. Назарбаев в Послании народу «Стратегия Казахстан–2050: новый политический курс состоявшегося государства» большое внимание уделил проблемам социально-экономического развития регионов страны. При сложившейся экономической ситуации в Казахстане решение макроэкономических проблем обостряется неравнозначным социально-экономическим развитием регионов. Посколь-

ку устойчивое развитие регионов является одной из приоритетных задач государственной политики, целью данной статьи является анализ уровня социально-экономического развития регионов Казахстана, в том числе Алматинской области. Эффективное реформирование социально-экономического состояния регионов оказывает огромное влияние на социально-экономическое развитие как государства, так и отдельных его регионов. Поэтому необходимо остановиться на особенностях социально-экономического состояния регионов. Основными проблемами, влияющими на социально-экономическое развитие регионов, являются качественное и конкурентное управление и регулирование регионов в условиях рыночной экономики, развитие по новым требованиям всех отраслей производства, управление и финансирование социальной сферы и т.д. Сейчас в нашей республике не только заложена рыночная экономика, но и формируются реальные символы социально-экономического развития, обладающие большими внутренними ресурсами на благо всех казахстанцев. Среди регионов нашей страны Алматинская область является крупным промышленным центром, а также многопрофессиональной аграрной производственной структурой. В связи с этим в статье рассмотрены концептуальные предложения по формированию регулирования социально-экономического развития Алматинской области.

Ключевые слова: экономика, регион, социальное развитие, регулирование, управление, отраслевое развитие, конкуренция.

A.N. ZHANDYRBAYEVA,*¹

PhD.

*e-mail: ardak.zhanbyrbaeva@narxoz.kz

L.M. MUTALIYEVA,²

c.e.s., associate professor.

e-mail: mutalieva_leila@mail.ru

A.I. OMAROVA,³

c.e.s., associate professor.

e-mail: zeynegul.yesimkhanova@mail.ru

S.D. USSUBALIYEVA,¹

PhD, associate professor.

e-mail: amaniyazova_2020@mail.ru

¹Narxoz University, Kazakhstan, Almaty

²L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Kazakhstan, Nur-Sultan

³Yessenov University, Kazakhstan, Aktau

REGULATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF ALMATY REGION

Abstract

First President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev in his Address «Strategy Kazakhstan–2050: a new policy of the established state» has paid great attention to the problems of social and development of the country. Under the current economic situation in Kazakhstan solving macroeconomic problems is exacerbated by disparate socio-economic development of regions. Since the sustainable development of the regions is one of the priorities of state policy. The purpose of this article is to analyze the level of socio-economic development of the regions of Kazakhstan, including the Almaty region. Also, effective reform of the socio-economic condition of the region has a huge impact on the social-economic development of both the state and its individual regions. Therefore, it is required to stop at the features of the socio-economic condition of the region. The main problems affecting the socio-economic development of regions are high-quality and competitive management and control of regions in the conditions of market economy, the development of new requirements for all branches of production management and financing of social services, etc. Now our republic not only has a market economy, but also real symbols of socio-economic development are being formed, which have large internal resources for the benefit of all Kazakhstanis. Among the regions of our country Almaty region is a major industrial center, as well as many professional agricultural production structure. In this regard, the article discusses conceptual proposals for a regulation of social and economic development of Almaty region.

Key words: economy, region, social development, regulation, management, sectoral development, competition.

IRSTI 03.09.55
UDC 338.2(510)

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-72-79>

G.U. KHAJIYEVA,*¹

c.e.s., professor.

*e-mail: g.khajiyeva@turan-edu.kz

Turan University, Kazakhstan, Almaty

POLITICAL AND ECONOMIC TRANSFORMATION OF THE PRC IN THE THIRD QUARTER OF THE XX CENTURY: FROM “NEW DEMOCRACY” TO “CULTURAL REVOLUTION”

Abstract

The purpose of this article is to investigate the essence and destructive consequences of political and economic campaigns carried out in the third quarter of the XX century in China. The author makes an attempt to reconstruct the picture of the political, economic and social development of China in the period under study, to substantiate the specifics of the implementation of reforms in Xinjiang, to trace the interrelationships of economic, political and interethnic relations that are developing both in the region itself and between the central government and national autonomy. This study is aimed at identifying the relationship between socio-economic transformations in China and mass migration of the population, primarily of national minorities, to Kazakhstan. Particular attention was paid to the study of the radical transformations carried out in Xinjiang province since 1955 in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region (XUAR), since here the general negative consequences were aggravated by the ethno-political factor, increasing the push-out effect of the migration of the indigenous population of the ethnic minorities region. Based on the studied scientific literature, as well as the application of the method of historical detailing, several stages of China's modernization were identified, which were uneven and extremely painful. The features of each stage were studied in details, the accumulated facts were ordered, cause-and-effect relationships were established between the political and economic development of China and the mass migration from China to Kazakhstan in the 1950–1970s. The use of a multifactorial integrated approach made it possible to understand the nature of many phenomena in the economic life of the XUAR and their dependence on political events, solving issues of nation-building, interethnic relations.

Key words: migration, politics, economic development, national minorities, PRC, Xinjiang, Kazakhstan.

Introduction

Population migration, its direction and structure, are peculiar markers of the era. Chinese migration to Central Asia and Kazakhstan during the XIX–XX centuries had several large-scale waves due to historical prerequisites, geopolitical and socio-economic realities. The research within the framework of the research project was carried out in order to identify the connection and the degree of influence of the consequences of political campaigns and economic reforms of the PRC in the period of 1949–1976 on the mass migration of the population, primarily of national minorities, to Kazakhstan. Based on the study of a large array of scientific literature, official documents of congresses and plenums of the CPC, messages from the State Investigative Directorate of the PRC, reference publications, the processes and events that served as the so-called pushing factors of several waves of migration of representatives of national minorities of the PRC, primarily Uyghurs, Kazakhs, Tatars, Dungans to Soviet Kazakhstan. It should be noted that the reconstruction of the picture of the economic and socio-political development of China and Xinjiang in 1949–1976, according to sources is available both in Soviet and foreign historiography, it is complicated by the ideological layers of the past. Some of the materials, although they are valuable, are often politicized and require critical reflection.

Literature review

In the study of the political and economic development of China, the author relied on such generalizing works of Soviet and Russian sinology as “The Social and Economic System and Economic Policy of the PRC, 1949–1975” edited by M.I. Sladkovsky [1], “Economy of the People's

Republic of China: Opportunities and Reality” edited by A.I. Petrov, L.I. Molodtsova [2], “The Art of Mao Zedong’s Political Struggle and Reforms in China” by I.Ye. Pozhilova [3], “CPC. Political and ideological campaigns of 1949–1976” by V.N. Usova [4], “Great Leap Forward» and People’s Communes in China” by Yu.V. Yaremenko. A whole series of works raises problems of the national policy of the PRC and reveals the features of its implementation in national regional autonomies [5–8]. Of the most interesting works on the specifics of the socio-economic, political and cultural-national development of Xinjiang, one should highlight the works of L.I. Molodtsova [9], G. Bakhamov [10], O.A. Omelchenko [11], V.S. Krechetova [12]. In the studies of modern western Sinologists, with the participation of Remy Caste [13], June T. Dreyer [14], James D. Seymour [15], the features of the formation of political organization institutions in Xinjiang after the formation of the PRC, complex interethnic relations developing both in the region itself and between the central government and autonomy.

Methods of research

In the study of the political and economic development of China, the method of historical detailing was used, with the help of which the period of complex socialist transformations was considered in stages, and at each stage precisely those features, events, reforms that entailed negative economic and social consequences, a significant decrease in the standard of living were revealed, and could have influenced the migration sentiments of the population.

The study of a large body of scientific literature required the application of the method of critical analysis. Since many scientific publications devoted to the issues of socialist construction in China were written in the 1950–1960s, the research was carried out by the authors through the prism of the prevailing ideology and political course at that time, which often reduced the objectivity of the interpretation of historical events and the conclusions drawn. A critical rethinking of the sources involved contributed to identification of inconsistencies, contradictions, as well as filtering important information, correlating it with reality. An important place in the research methodology is occupied by the multifactorial equilibrium method, which makes it possible not only to consider the complex relationship between politics and economics, but also to introduce other objective and subjective factors into this relationship and trace their interdependence in the course of the historical development of the state and nations. This allows us to understand the nature of many phenomena in the economic life of the XUAR and their dependence on political events, solving issues of nation-building, interethnic relations, external assistance. For example, carrying out the factorial operationalization of the concept of “forced migration”, one can single out both objective factors influencing this process (such as unemployment, poverty, oppression on the basis of ethnicity, political, religious and other beliefs, etc.), as well as subjective characteristics (family reunification, the factor of comfort and attractiveness of life in the USSR, etc.).

Main provisions

Based on the study, several stages of China’s modernization were identified, which were uneven and extremely painful. The features of each stage were studied more deeply, the accumulated facts were analyzed, the cause-and-effect relationships of the political and economic development of China and the mass migration of the population, primarily of national minorities, to Kazakhstan in the 1950–1970s were revealed and characterized.

Considering migration as a social phenomenon and analyzing the migration behavior of the population of ethnic minorities’ region, we have identified extreme stress factors that cause forced migration. Economic factors played a decisive role in making the migration decision. Depletion of material, raw materials and human resources, natural disasters, widespread hunger, a sharp decline in industrial production led to a significant deterioration in the standard of living of the population.

However, the unfavorable economic situation in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, the most “non-Chinese”, atypical peripheral region of China, is aggravated by the ethnic factor. The devastating consequences of economic experimentation during the Great Leap Forward and Cultural Revolution campaigns have been a disaster for the entire population of China, but it is the non-Han

peoples that have suffered the most. During these years in Xinjiang, the process of the artificially created numerical superiority of the Han people, especially in the strategically important areas of Xinjiang from the standpoint of national security, is intensifying. Under the pretext of fighting local nationalism, a massive replacement of national cadres by Han Chinese took place. This was followed by a course of “fusion of nationalities”, as a continuation of the policy of communization, and in fact, the implementation of ethnic assimilation. Under these conditions, another wave of mass repressions is unfolding against representatives of the clergy and local intelligentsia. The language and writing of non-Han peoples is actually outlawed.

All these processes served as pushing factors of migration, the reasons for the massive movements of residents of the westernmost districts of the XUAR of the PRC, bordering the USSR, to Kazakhstan and other Central Asian republics.

Results and discussion

The beginning of a new stage of modernization was establishing of the People’s Republic of China in 1949. A new structure of political power was established in the country, headed by the CCP, which from now on officially became the ruling party. The implementation of the program of building new China continued to rely on the principles of the “new democracy” approved in 1945 at the VII Congress of the CPC, although the “new democratic” term has been falling out of use since 1949.

In the political sphere, these principles proclaimed the transition to a multiparty system with the leading role of the CPC, the creation of a coalition government, and the provision of the rights and freedoms of citizens. The socio-economic program of the new system included development of market relations, protection of private property, including land, stimulation of private entrepreneurship while maintaining the dominant position of the public sector, and attraction of foreign capital. As can be seen from quite liberal orientation of the CCP’s program, Mao Zedong, in his struggle for support not only of the broad Chinese public, but also of western countries, primarily the United States of America, sought to attract influential western allies and their capital to his side. However, later attempts by the chief theoretician and ideologist of the CPC Mao Zedong to become the leader of the world communist community and to speed up socialist transformations through various ideological campaigns led to opposite results. He was not satisfied with the too slow progress towards socialism. The victorious “great helmsman’s correct line,” demanding revolutionary transformations through the complete socialization of ownership of the means of production, plunged China into an endless series of colossal experiments for decades and led to economic collapse by the end of the 1970s. [3, p. 10, 12].

As for the initial period of socialist construction in Xinjiang, the CPC’s transformation in the political structure and economy of the ethnic minorities’ province had some peculiarities. First, all power in Xinjiang was transferred to the military-administrative committees with the broad participation of representatives of the People’s Liberation Army of China (PLA), which oversaw the creation of local government and administration at all levels. The activities of the PLA, which represent the main political force, were more intense and prolonged here than in most regions of China. Secondly, due to the geographical proximity, the coincidence at that time of the strategic plans of the USSR and the PRC, the development of Xinjiang’s industry, the construction of new industrial facilities here, was largely facilitated by the assistance of the Soviet Union. Thirdly, the multinational composition of the province, a strong religious factor, uneven levels of socio-economic development of different districts of Xinjiang predetermined the specifics of the agrarian reform being carried out here. In the fall of 1952, a “united antifeudal front” (UAF) was created in the provinces. It was decided to consider the land and property of religious institutions inviolable, and the reform itself was carried out in stages. Fourth, given the specific conditions for the development of the cattle-breeding economy in Xinjiang, its great role in meeting the country’s needs for livestock products and the fact that for 1950–1954 livestock products accounted for 91.94% of the total export value of the region, the Xinjiang party organization, in order to preserve the farms of large livestock owners, did not speed up the land reform, weaning and distribution of the property of large livestock breeders.

One more feature is associated with the functioning of the Xinjiang Production and Construction Corps (XPCC) in the national province since October 7, 1954. It is a special unit of an administrative-territorial nature, formed from several military units and up to 80% subsidized by the central government. At the time of the creation of the XPCC, there were about 100 thousand members, of which 90% were

Han, 1/3 of them began to live in Xinjiang on a permanent basis. The functional purpose of the XPCC included the expansion of arable land, mainly for cotton, irrigation and construction work, assistance in the creation of self-help groups and cooperatives, the production of industrial goods, construction work, as well as ensuring law and order and security in the border area [13, 15].

An important political event of the period under review was abolition of Xinjiang Province on September 12, 1955, and the creation on its territory on October 1 of the same year of the Xinjiang Uyghur Autonomous Region (XUAR). However, the essence of the economic strategy in the XUAR remained the same and consisted in carrying out a solid and final integration of this “troublesome,” but strategically important region into the economic structure of the country. In 1958, in the XUAR, as well as throughout the country, a course was taken for a sharp acceleration of economic development, forcing the growth rates of industry and agriculture. The Great Leap Forward policy meant a revision of all planning targets and demanded a change in the methods of economic construction. Now economic construction had to rely not on specialists, but on the broad masses of the people. The large-scale expansion of industrial production was to rely on the forces of the peasantry.

According to the new exchange rate, the growth rate of industrial production in 1958–1962 should have amounted to an average of 45% per year. The total volume of industrial production was supposed to increase 6.5 times instead of 2 times according to the second five-year plan. It was planned to increase the volume of agricultural products by 2.5 times. The average annual growth rate of agriculture was to be 20%. It was planned to develop ferrous metallurgy at a particularly high rate. Steel smelting was supposed to increase more than 18 times, while according to the indicators of the second five-year plan, it increased slightly more than 2 times. It is quite obvious that a sharp increase in the rate of economic growth is impossible without a significant expansion of capital investments and the attraction of additional labor resources. In China, and even more so in the outlying regions inhabited by ethnic minorities, in 1958 there were neither financial nor material conditions for such economic shifts [5, p. 12, 13].

The negative consequences of the policy of the “three red banners», the widespread hasty creation of “people’s communes” in the Xinjiang countryside, and especially in the livestock areas that were less prepared at that time, began to manifest themselves at the beginning of 1959. The policy of forced transformation of industrial and agricultural production was carried out in the national region without taking into account local conditions. Just as in the whole country, “jump” methods and forms of work were imposed. Agriculture in the XUAR has ceased to cope with its main function – food supply of the population. During the period under review, Xinjiang turned from an area exporting food into an area in need of food aid from outside. The seizure of a large share of the production of the communes undermined the interest of the peasants in the results of labor, which affected the decline in discipline and labor productivity. Regional gross income and budgetary receipts fell sharply. The catastrophic consequences of the “Great Leap Forward” became especially noticeable in 1960–1961, the region’s economy as a whole found itself in a deep and comprehensive crisis. Depletion of material, raw materials and human resources, natural disasters, widespread hunger, a sharp decline in agricultural and industrial production have led to a significant deterioration in the standard of living of the population. On the contrary, the intensity of labor costs and the length of the working day were constantly increasing. All this caused a negative reaction from the main producers, which resulted in protests of the local population, uprisings in the oil fields of the XUAR. However, any criticism of the Great Leap Forward course was regarded as a manifestation of nationalism.

It should be noted that in the national region, the general negative consequences were aggravated by the ethnic and political factor. It was during this period that, in order to ensure national security, suppress separatist actions and preserve the state unity of the PRC, the process of the artificially created numerical superiority of the Han Chinese in the national autonomy was activated due to their massive influx into the ethnic minority region. Under the pretext of fighting local nationalism, they began to massively replace national cadres with Han Chinese. All of these processes intensified the push-out effect of migration of the indigenous population of the national region. As a result, in 1961–1962 cases of mass transitions of residents of border areas to the Soviet Union became more frequent.

But the most destructive disaster since the founding of the PRC, according to the country’s historians, is the decade of the “cultural revolution”, which lasted from May 1966 to October 1976 and

brought the most disastrous setbacks and colossal losses. By the start of this campaign, Mao Zedong's personality cult was at its peak.

Starting with discussions on the problems of literature and art, the campaign has grown into a line of eliminating commodity-money relations by creating so-called "great schools" capable of independently producing everything you need and supplying yourself with everything you need. Mao Zedong saw the future socio-economic model of China's development in the form of "barracks communism." To create an ideal society, it was required to abolish the division of labor, the system of commodity production, to achieve the erasure of distinctions between workers and peasants, town and country, mental and physical labor. Achievement of these goals was outlined by the method of general leveling, as well as by extending military forms of organization to all spheres of society, militarizing the entire national economy of the country. Such utopian designs drew criticism and resistance from many CCP members. Serious clashes began on a wide range of ideological and political problems, irreconcilable confrontation in the upper echelon of power.

An unseemly role in the period of the "cultural revolution" was played by the Chinese youth, brought up in the first half of the 1960s in the spirit of nationalism, "the ideas of Mao Zedong." Having united in the Hongweibing movement, it actively joined in the implementation of mass political terror against party, trade union and Komsomol leaders, cadres, and the intelligentsia.

During the "cultural revolution", from 1.4 to 1.6 million Chinese were killed, more than 6 thousand cultural monuments were destroyed, 2.357 million history books, 185 thousand paintings and scrolls with calligraphy were destroyed, 1 thousand steles were broken, 70 of them which are priceless cultural monuments, previously protected by the state as national relics, 520 thousand residential buildings were illegally confiscated from private individuals [4, p. 347].

The "cultural revolution" also had grave consequences for the socio-economic development of the XUAR. Beginning in 1966, the bias in the direction of the advanced development of heavy industry began to intensify here again. The aggravation of relations between the PRC with practically all neighboring countries, and first of all with the USSR, led to the need for a further build-up of the military-industrial complex of the region, which was considered the "advanced line of defense." Therefore, the main attention was paid to such strategically important sectors of the economy as electricity, mining and metallurgy. And in the development of the light industry of the region, especially the textile industry, there was a deep recession.

In the national policy of the PRC during the "cultural revolution", unfavorable tendencies intensified. It was aimed at creating such a spiritual culture of non-Han peoples, which would contribute to the accelerated modernization of the economy in the national regions. The priority of the national policy being pursued was to change the spiritual culture so as to reduce their cultural differentiation and prevent the threat of the disintegration of China.

The period of the "cultural revolution" was the culmination of the CPC's struggle against such important constituents of culture as language and religion. In the second half of the 1960–1970s in China, national and linguistic development stops. The languages and writing of non-Han peoples are effectively outlawed. Books and manuscripts in national languages kept in libraries and private collections are systematically destroyed, and non-Han literature was declared a "feudal-bourgeois-revisionist black commodity." Mosques were closed and destroyed everywhere. At this time, the central government again advocated the "fusion of nationalities." An offensive against the regional national autonomy begins. Self-governing bodies were replaced by revolutionary committees, which were absolutely dominated by Han people, most of them military. One of the results of the "cultural revolution" and the period of destruction was the adoption of the Constitution of the PRC in 1975. Many provisions concerning the rights and freedoms of non-Han nationalities were excluded from it, for example, the ability to develop their own languages and scripts, preserve and develop ethnic customs [8, p. 41].

Conclusions

The analysis of the peculiarities of the internal political situation in the PRC during the Great Leap Forward (1958–1960) campaigns, the policy of "settlement" of the national economy (1960–1966) and the "cultural revolution" (1966–1976) revealed their destructive consequences for the economic,

social, demographic, cultural spheres of life of the country's population. The focus on the development of heavy industry, adherence to "jump" methods of economic growth, coupled with isolation from the outside world, led to deep imbalances in the national economy, underinvestment in the production of consumer goods, and the collapse of the agrarian reform. The consequences of Mao Zedong's radical experiments on the "communization of the countryside," the "great leap forward" in industry, and the "cultural revolution" led to decline in the standard of living of the population, hunger, repression and many millions of victims.

In addition, the unfavorable economic situation in the ethnic regions of the PRC, primarily in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region (XUAR), the most "non-Chinese", atypical national region of China, is significantly aggravated by the ethnic factor. The period of destruction in the economy and social sphere, caused first by the "great leap forward" and then by the "cultural revolution", is characterized by harsh repressive measures against the non-Han peoples of the PRC. The intensification of the process of the artificially created numerical superiority of the Han people, the massive replacement of ethnic cadres by the Han people, the toughening of repressive measures against representatives of the clergy, local intelligentsia, the closure of national schools, the destruction of mosques – all this led to ethnic assimilation. This, in turn, served as pushing factors of migration, the reasons for the massive movements of residents of Xinjiang, bordering the USSR, to Kazakhstan and other Central Asian republics.

Funding information

This research is funded by the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (project "Oral history of migration of the 1950–1970s from China to Kazakhstan", IRN AP08856732). (Проект-ред.)

REFERENCES

- 1 Социально-экономический строй и экономическая политика КНР: 1949-1975 / Под общей редакцией М.И. Сладковского – М.: Наука, 1978. – 260 с.
- 2 Экономика КНР: возможности и реальность / ответственные редакторы А.И. Петров, Л.И. Молодцова. – М.: Наука, 1976. – 234 с.
- 3 Пожилов И.Е. Искусство политической борьбы Мао Цзэдуна и реформы в Китае // Вестник ТГУ. – 1997. – Выпуск 3. – С. 9–12.
- 4 Усов В.Н. КПК. Политико-идеологические кампании 1949–1976 гг. // Духовная культура Китая: Энцикл.: в 5 т. Т. 4: Историческая мысль. Политическая и правовая культура / Гл. ред. М. Л. Титаренко; Ин-т Дальнего Востока РАН. – М.: Вост. лит. – 2009. – С. 308-351. URL: http://www.lib.csu.ru/ER/ER_China/fulltexts/TitarenoMLT4_308-351.pdf
- 5 Яременко Ю.В. «Большой скачок» и народные коммуны в Китае. – М., Политиздат, 1968. – 143 с.
- 6 Богословский В.А., Москалев А.А. Национальный вопрос в КНР (1949-1994) / Ответственный редактор Т.Р. Рахимов. – М.: Наука, 1984. – 260 с.
- 7 Жоголев Д.А. Малые народности и Великий Китай / Информационный бюллетень №2 Института Дальнего Востока РАН. – М., 1994. – 199 с.
- 8 Буяров Д.В. Национальная политика Китая в конце 1950-х – конце 1970-х гг. // ИСОМ. – 2016. – №1/1. – С. 39–43.
- 9 Молодцова Л.И. Особенности формирования промышленной системы КНР (1949-1985). – М.: Наука, 1988. – 282 с.
- 10 Бахамов Г. Сущность аграрных преобразований и последствия «коммунизации» в Синьцзян-Уйгурском автономном районе. Автореф. дисс. на соискание степени канд. истор. наук. – Алма-Ата, 1955. – 16 с.
- 10 Омельченко О.А. Экономическое развитие Синьцзяна в 1949–1978 гг. Автореф. дисс. на соискание степени канд. истор. наук. – Барнаул, 2000. – 25 с. – URL: <http://cheloveknauka.com/v/37271/a/#?page=1>
- 11 Кречетова В.С. Эволюция хозяйственно-культурных территориальных комплексов Китая. Автореф. дисс. на соискание степени канд. географ. наук. – М., 2008. – 25 с. URL: <http://earthpapers.net/preview/262588/a/#?page=24>

12 Castets R. The Uyghurs in Xinjiang – The Malaise Grows, China Perspectives [En ligne], 49 | september-october 2003, mis en ligne le 17 janvier 2007, consulté le 28 octobre 2019. URL: <https://journals.openedition.org/chinaperspectives/648>

13 Dreyer J.T. The Xinjiang Uigur Atonomous Region at Thirty: A Report Card // Asian Survey. Berkeley. – 1986. – Vol. 26. – № 7. – P. 721–744.

14 Seymour J.D. “Xinjiang’s Production and Construction Corps and the Sinification of Eastern Turkestan”, Inner Asia. – 2000. – Vol. 2. – No. 2. – P. 94–171.

REFERENCES

1 Social'no-jekonomicheskij stroj i jekonomicheskaja politika KNR: 1949-1975 / Pod obshej redakciej M.I. Sladkovskogo – M.: Nauka, 1978, 260 p.

2 Jekonomika KNR: vozmozhnosti i real'nost' / otvetstvennye redaktory A.I. Petrov, L.I. Molodcova. – M.: Nauka, 1976, 234 p.

3 Pozhilov I.E. (1997) Iskusstvo politicheskoy bor'by Mao Czjeduna i reformy v Kitae // Vestnik TGU. Vypusk 3, pp. 9–12.

4 Usov V.N. (2009) KPK. Politiko-ideologicheskie kampanii 1949–1976 gg. // Duhovnaja kul'tura Kitaja: Jencikl.: v 5 t. T. 4: Istoricheskaja mysl'. Politicheskaja i pravovaja kul'tura / Gl. red. M. JI. Titarenko; In-t Dal'nego Vostoka RAN. M.: Vost. lit, pp. 308–351. URL: http://www.lib.csu.ru/ER/ER_China/fulltexts/TitarenkoMLT4_308-351.pdf

5 Jaremenko Ju.V. (1968) «Bol'shoj skachok» i narodnye kommuny v Kitae. M., Politizdat, 143 p.

6 Bogoslovskij V.A., Moskalev A.A. (1984) Nacional'nyj vopros v KNR (1949-1994) / Otvetstvennyj redaktor T.R. Rahimov. M.: Nauka, 260 p.

7 Zhogolev D.A. (1994) Malye narodnosti i Velikij Kitaj / Informacionnyj bjulleten' №2 Instituta Dal'nego Vostoka RAN. M., 199 p.

8 Bujarov D.V. (2016) Nacional'naja politika Kitaja v konce 1950-h – konce 1970-h gg. // ISOM. No. 1/1, pp. 39–43

9 Molodcova L.I. (1988) Osobennosti formirovaniya promyshlennoj sistemy KNR (1949–1985). – M.: Nauka, 282 p.

10 Bahamov G. (1955) Sushhnost' agrarnyh preobrazovanij i posledstvija «kommunizacii» v Sin'czjan-Ujgurskom avtonomnom rajone. Avtoref. diss. na soiskanie stepeni kand. istor. nauk. – Alma-Ata, 16 p.

10 Omel'chenko O.A. Jekonomicheskoe razvitie Sin'czjana v 1949–1978 gg. Avtoref. diss. na soiskanie stepeni kand. istor. nauk. – Barnaul, 2000. – 25 p. – URL: <http://cheloveknauka.com/v/37271/a/#?page=1>

11 Krechetova V.S. (2008) Jevoljucija hozjajstvenno-kul'turnyh territorial'nyh kompleksov Kitaja. Avtoref. diss. na soiskanie stepeni kand. geograf. nauk. M., 25 p. URL: <http://earthpapers.net/preview/262588/a/#?page=24>

12 Castets R. The Uyghurs in Xinjiang – The Malaise Grows, China Perspectives [En ligne], 49 | september-october 2003, mis en ligne le 17 janvier 2007, consulté le 28 octobre 2019. URL: <https://journals.openedition.org/chinaperspectives/648>

13 Dreyer J.T. (1986) The Xinjiang Uigur Atonomous Region at Thirty: A Report Card // Asian Survey. Berkeley. Vol. 26. No. 7, pp. 721–744.

14 Seymour J.D. (2000) “Xinjiang’s Production and Construction Corps and the Sinification of Eastern Turkestan”, Inner Asia. Vol. 2. No. 2, pp. 94–171.

Г.У. ХАДЖИЕВА,*¹

э.ғ.к., профессор.

*e-mail: g.khajiyeva@turan-edu.kz

¹«Тұран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

XX ҒАСЫРДЫҢ ҮШІНШІ ШИРЕГІНДЕГІ ҚХР-НЫҢ САЯСИ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: «ЖАҢА ДЕМОКРАТИЯДАН» «МӘДЕНИ РЕВОЛЮЦИЯҒА» ДЕЙІН

Аңдатпа

Мақаланы жазудың мақсаты – XX ғасырдың үшінші ширегінде Қытайда өткізілген саяси және экономикалық науқандардың мәні мен жойқын салдарын зерттеу. Автор зерттеу кезеңінде Қытайдың саяси-экономикалық және әлеуметтік дамуының көрінісін қайта құруға, Шыңжаңдағы реформаның жұмыс

істеу ерекшелігін қалпына келтіруге, аймақтың өзінде де, орталық билік пен ұлттық автономия арасында қалыптасқан экономикалық, саяси және этносаралық қатынастардың өзара байланысын бақылауға тырысады. Бұл зерттеу Қытайдағы әлеуметтік-экономикалық қайта құрулар мен халықтың, ең алдымен ұлттық азшылықтардың Қазақстанға жаппай көші-қоны арасындағы өзара байланысын анықтауға бағытталған. 1955 ж. бастап Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданында (ШҰАА) Синьцзян провинциясында жүргізілген түбегейлі өзгерістерді зерттеуге ерекше назар аударылды, өйткені мұнда жалпы келенсіз салдар ұлттық ауданның байырғы халқының көші-қонына әсерін күшейтетін этно-саяси факторлармен күрделеніп отырған. Зерттелген ғылыми әдебиеттердің, сондай-ақ тарихи талдау әдісін қолданудың негізінде Қытайдың модернизациялануының бірнеше кезеңдері анықталды, олар біркелкі емес, өте ауыр сипатта болды. Әр кезеңнің ерекшеліктері терең зерттелді, жинақталған фактілер тіркелді, Қытайдың саяси және экономикалық дамуы мен 1950–1970 жж. Қытайдан Қазақстанға жаппай көші-қоның себеп-салдарлық байланыстары анықталды. Көпфактуралы кешенді тәсілді қолдану ШҰАА экономикалық өмірінің көптеген құбылыстарының сипатын және олардың саяси оқиғаларға тәуелділігін, ұлттық-мемлекеттік құрылыс, ұлтаралық қатынастар мәселелерін шешуді түсінуге мүмкіндік берді.

Тірек сөздер: көші-қон, саясат, экономика, экономикалық даму, ұлттық азшылықтар, ҚХР, Шыңжаң, Қазақстан.

Г.У. ХАДЖИЕВА,*¹

к.э.н., профессор.

*e-mail: g.khajiyeva@turana-edu.kz

¹ Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

ПОЛИТИКО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ КНР В ТРЕТЬЕЙ ЧЕТВЕРТИ XX ВЕКА: ОТ «НОВОЙ ДЕМОКРАТИИ» ДО «КУЛЬТУРНОЙ РЕВОЛЮЦИИ»

Аннотация

Цель написания статьи – исследовать суть и деструктивные последствия политических и экономических кампаний, проводимых в третьей четверти XX века в Китае. Автором предпринимается попытка реконструировать картину политико-экономического и социального развития Китая в исследуемый период, обосновать специфику осуществления реформирования в Синьцзяне, проследить взаимосвязи экономических, политических и межэтнических отношений, складывающихся как в самом районе, так и между центральной властью и национальной автономией. Данное исследование направлено на выявление взаимосвязи между социально-экономическими преобразованиями в Китае и массовой миграцией населения, прежде всего национальных меньшинств, в Казахстан. Особое внимание уделяется изучению радикальных преобразований, проводимых в провинции Синьцзян, с 1955 г. в Синьцзян-Уйгурском автономном районе (СУАР), так как здесь общие негативные последствия усугублялись этно-политическим фактором, усиливающим выталкивающий эффект миграции коренного населения национального района. На основе изученной научной литературы, а также применения метода исторической детализации были выявлены несколько этапов модернизации Китая, которые носили неравномерный, крайне болезненный характер. Глубоко изучены особенности каждого этапа, упорядочены накопленные факты, установлены причинно-следственные связи политического и экономического развития Китая и массовой миграции из Китая в Казахстан в 1950–1970-е гг. Использование многофакторного комплексного подхода позволило понять характер многих явлений экономической жизни СУАР и их зависимость от политических событий, решения вопросов национально-государственного строительства, межнациональных отношений.

Ключевые слова: миграция, политика, экономическое развитие, национальные меньшинства, КНР, Синьцзян, Казахстан.

IRSTI 06.51.51
UDC 330

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-80-87>

I.V. ONYUSHEVA,*¹

PhD, Associate Professor,
Professor of RAM, RANH.

*e-mail: dr.irina.onyusheva@gmail.com

K. LAOCHOCKCHAIKUL,²
MBA.

e-mail: k.laochockchaikul@gmail.com

¹Turan University, Kazakhstan, Almaty

²Stamford International University,
Thailand, Bangkok

ANALYZING FOREIGN MARKET ENTRY STRATEGIES: THE CASE OF WAL-MART'S ENTRY INTO THAILAND

Abstract

The paper is devoted to foreign market entry strategies, particularly, studying the case of the entry of the US company Wall-Mart – the world leader in wholesale and retail trade – into the Thailand market. In terms of globalization, many firms are trying to expand their business by entering foreign markets which determines the relevance of the study. That brings many social and economic benefits. However, the process is related with big risks which requires developing proper strategies for business success. In the research it is analyzed the external business environment, and causes why Wall-Mart has decided to enter the Thailand market, taking into account macroeconomic characteristics, growing domestic consumer demand, purchasing trend, as well as positive forecasts of sales growth in the overall retail sector. Moreover, the entry modes of Wal-Mart entering the Thai market are considered. It is performed the risk assessment and risk management strategies developed, accordingly. The importance for international businesses to conduct an in-depth external business environmental and risk analysis is proved before entering into other markets, as it provides insightful information about the features of the host country, its culture, knowledge of the local market and consumer needs, competitive business strategies and etc.

Key words: international business, foreign market, entry strategy, risk management, Wal-Mart, Thailand.

Introduction

The Wal-Mart Incorporation is an American based multinational retail corporation, headquartered in Bentonville, Arkansas. It is currently operating in 28 countries, with approximately 11,600 stores worldwide. 'Everyday low prices' strategy has helped Wal-Mart in achieving success on a global scale. Wal-Mart is continuously expanding chain of supermarkets, hypermarkets, discount-department, and grocery stores in different European and Asian markets. It is also operating e-commerce channels in almost 11 countries. It has successfully sustained retail and wholesale businesses in many countries outside the US, which include China, the United Kingdom, India, Canada, and Japan. However, its operations failed in Germany, Brazil, and South Korea [1].

Main Provisions

Main Provisions of the given article are based on the analysis of foreign market entry strategies conducted, particularly, studying the case of the entry of the US company Wall-Mart. Thus, it is reflected in the key research results divided in two parts: the country industry and entry mode analysis (US and Thailand), the external business environmental analysis and risk assessment and management plan, accordingly.

Materials and methods

The research methodology of this paper is based on conducting the comparative analysis of existing patterns of macroeconomic development, political and social issues in the context of foreign market entry strategies, particularly the US and Thailand, considering the case of Wal-Mart entry into Thailand. It is implemented PESTEL analysis, defined the features of external business environment. Based on the PESTEL, the risk identification, risk assessment and risk management analysis conducted, as well as the causes and consequences analysis, and expert assessment.

The risk assessment, risk management and mitigation strategies have been developed based on in-depth processing materials and respectful international research, macroeconomic and statistical data bases including Trade Economics, Reuters, World Bank, IMD and TMF group reports and etc.

Results

In this section it is included analysis of the US retail industry, analysis of entry modes and their motives and reasons. It is studied the features of external environment, and risk assessment and risk management, respectively.

Analyzing the US retail industry, the US retail chains comprising convenience stores, supermarkets, and hypermarkets are continuously expanding their global reach across the world. As per the ‘Global Powers of Retailing’ report in 2015, there are 76 largest retail corporations in the world that are based in the United States. Analysts estimate that the retail industry contributes two-third of GDP (gross domestic product) in the US economy. There are several retail giant leaders in the US retail industry, among which Wal-Mart is considered as one of the most valuable retail leaders. Other largest retail companies are Amazon, Target, The Kroger Co., J.C. Penny, and Costco, which shows that there is fierce competition in the domestic retail industry of the United States [2]. The overall U.S retail industry’ success is also dependent on the online retail segment. As per analysts, total retail sales in the United States from the year 2012 to 2023 can be analyzed in the below graph (see Figure 1).

Figure 1 – Total retail sales in the US, trillion US\$, 2012–2023

Note – Source – Compiled on the base of [3].

The above statistics showed that total US retail sales have significantly increased to 5.46 trillion dollars in the year 2019 from 4.35 trillion dollars in the year 2012. Moreover, according to the analysts forecast, it is projected from the ongoing sales trend that retail sales can be further increased to 5.99 trillion dollars by 2023 [3]. It can be concluded that U.S retail companies can strengthen their international presence in upcoming years if they continue to meet consumer demands across the world by focusing on effective growth and expansion strategies.

Regarding the motives for Wal-Mart to have the proposed international engagement, it should be mentioned several possible motives for Wal-Mart to have more international engagements. Firstly, Wal-Mart is facing fierce competition from its competitors, and its growth process of internationalization is slower than other retail brands worldwide. Its competitors in the home country (Target Corporation and Costco) and in Germany (Aldi and Lidl) have started offering a wide range of products through digital channels, and they are continuously developing effective retail strategies to attract a broad range of customers. Online retailing is capturing share in the retail industry day by day, and companies are now using more online retail platforms to meet changing consumer needs. Although Wal-Mart has started partnering with digital brands like Jet.com and Bonobos to sustain competitive positioning, it is still facing tough competition in its home country because of Amazon’s huge e-commerce platform for online retailing, which compels it to explore other growth opportunities that may include entering in new markets [4].

Secondly, ongoing trade wars and conflicts between the US and China are also impacting Wal-Mart’s overall retail sales as its revenue’s one major portion comes from the Chinese region. Wal-Mart’s international-segment sale is declining over the past four to five years due to fierce competition and tensed international relations between countries. Analysts reported that Wal-Mart’s international sales have dropped in third and fourth quarters by 2.3% in the year 2019 due to currency fluctuation and de-consolidation of operations in Brazil [4; p.12]. Wal-Mart’s ‘everyday low prices’ and ‘one-stop-shop’ strategies didn’t work well in the Brazilian market, which led Wal-Mart to sell its 80% stake to private equity firm Advent International. However, this strategy worked well in the Indian market, which suggests Wal-Mart exploits other Asian markets by adopting a similar strategy. Thirdly, Wal-Mart can’t further penetrate in its existing markets as it has already saturated most of its present markets domestically and internationally. All these factors can drive Wal-Mart to look for other markets that have high growth potential.

Speaking about reasons to enter Thailand, to fully exploit growth opportunities, Wal-Mart should opt for the Thailand market due to its high consumer purchasing power. In South-East Asia, Thailand is considered one of the most economically-stable countries. People in Thailand are inclined towards shopping at chain convenience stores, supermarkets, hypermarkets, and large scale shopping centers. An increasing number of tourists in Thailand are contributing a major part in the consumption of retail goods. Tourists’ heavy expenditure on retail items has attracted many local and international retailers to invest in the Thai market. As per analysts, a significant rise in the number of supermarkets in Thailand was observed between 2015 (175) and 2018 (214) period. Currently, there are 14.4 thousand convenient stores [5].

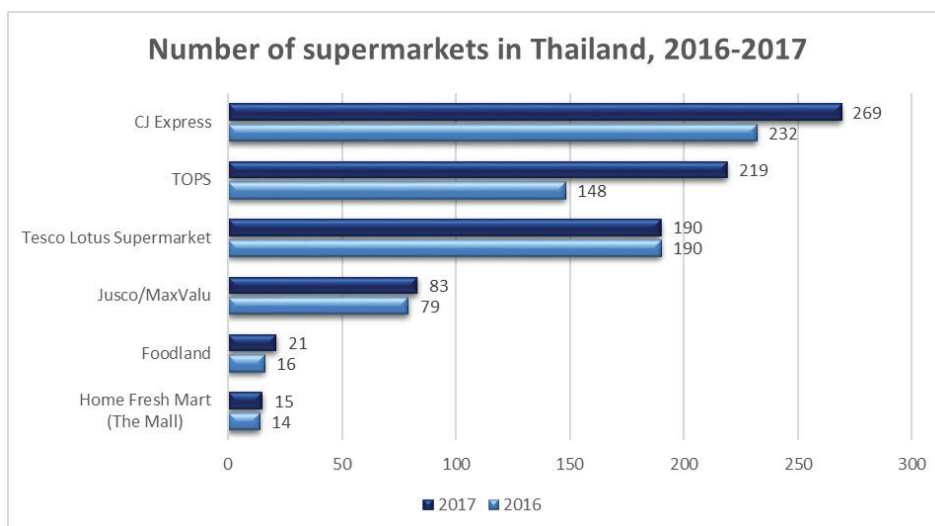

Figure 2 – Number of supermarkets in Thailand, 2016-2017

Note – Source – Compiled on the base of [5].

It is observed a significant rise in a number of supermarkets and hypermarkets in Thailand during 2016–2017, as depicted in the Figure 2 and Figure 3, accordingly:

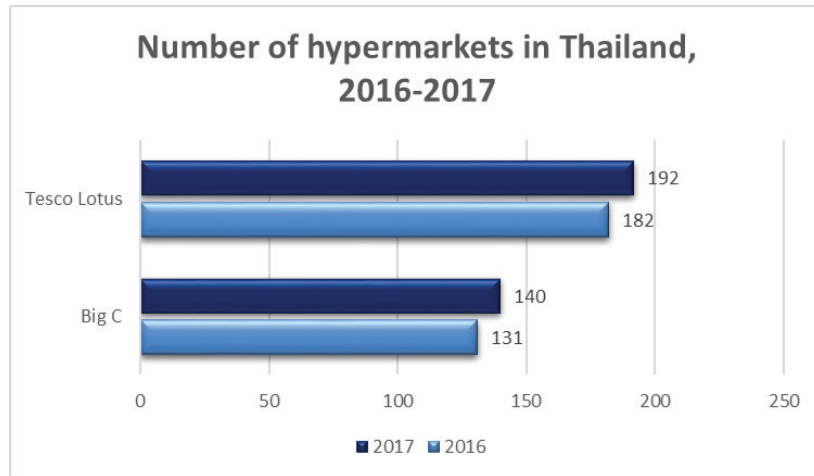

Figure 3 – Number of hypermarkets in Thailand, 2016–2017

Note – Source – Compiled on the base of [5].

From the graphs above, it can be concluded that there is an increasing demand of consumers for retail goods in Thailand due to which domestic and international retailers have continued to increase retail chains supermarkets and hypermarkets. This also shows that the Thai retail sector has fierce competition. According to analysts’ forecast, Thailand retail sale is projected to grow by 6.10% in 2021 [5]. The discussed findings and forecasts of analysts show huge growth potential for international retailers like Wal-Mart in the Thai retail industry.

As a next step of the research results, the PESTEL External environment analysis of Thailand Retail Industry is presented in Table 1 below.

Table 1 – External Environment Analysis of Thai Retail Industry

Political	Economic	Social
<p>The Thai government has built good relationships with other countries. Although border tensions have arisen with Cambodia, Myanmar, and Laos. But, its relationship with the US and China are strong. Corruption can be a threat to foreign retail investors. As per transparency international-corruption index ranking (2018), Thailand took 99th position out of 180 countries .</p> <p>The democratic governmental structure of Thailand shows overall political stability.</p>	<p>Thailand scored 25th position in the world's largest economies. The nominal GDP rate has increased to \$140.2 Billion in the 4th Qtr of 2019 from \$137.8 Billion in the 3rd Qtr of 2019 and is projected to grow further in the future. As per the World Bank report (2019), the rapid shift from lower-income to the upper-income country has been observed in Thailand due to economic development.</p> <p>The lower unemployment rate was reported in Thailand at 0.90% in 2019. The growth rate of the Thai economy has been temporarily slowed down due to lowering exports and increasing trade conflicts between the US and China. Thailand's currency (Baht) volatility can pose a threat to retail investors like Wal-Mart.</p>	<p>The total Thai population has increased by 0.28%, i.e., from 69.4 Million (2018) to 69.6 Million (2019), which is a positive indication of an increase in domestic demand. The rapid change in consumers' behaviour is observed in recent years as people are now more likely to spend on luxury items.</p> <p>Thai people are mostly seen as brand-conscious, which can benefit Wal-Mart due to its strong brand reputation.</p>

Continuation of table 1

Technological	Environmental	Legal
<p>Thailand is moving steadily towards technological advancement and is estimated to increase e-commerce and other tech-related activities in upcoming years.</p> <p>Thai government supports companies to invest heavily in technology-infrastructure and innovation.</p> <p>The well-developed infrastructure of Thailand increases the ease of doing business.</p>	<p>Attractive environment and weather conditions are attracting millions of tourists every year, which shows a positive indication of high consumer spending for Wal-Mart.</p> <p>Thai environmental laws are becoming strict due to the quick depletion of resources and growing issues of air, water pollution, deforestation, and water scarcity.</p> <p>Stringent environmental laws are pressuring companies to adopt sustainable practices for environmental protection.</p>	<p>Wal-Mart needs to understand Thai's strict employment laws to avoid lawsuits.</p> <p>In Thailand, disrespecting Royal Family is considered a criminal offense. Marketing and communication strategies of Wal-Mart must be developed accordingly.</p> <p>Strong law enforcement is a positive indicator, which shows that if Wal-Mart faces any harm, then a transparent legal environment would protect its rights.</p>
<p>Note – Source – Compiled by authors on the base of [1–5].</p>		

Based on the PESTEL analysis provided, defining the features of external business environment, it is moving to the next part of the given research, regarding risk identification, risk assessment and risk management plan, respectively.

The successful operations in Thailand require Wal-Mart to firstly conduct a detailed risk assessment and devise mitigation strategies for each identified risk so that it could avoid failure due to some unexpected circumstances.

Thus, in Table 2 below, it is presented the types of risks identified, their description provided, risk intensity assessed, and the risk management strategies proposed those could be implemented, in terms of mitigation possibility.

Table 2 – Risk Assessment and Mitigation Plan

Risk Type	Description	Intensity	Mitigation strategies
Political	<p>Political instability has raised due to controversial election results that were held in March 2019.</p> <p>Although the Thai legal environment is strict, it can be perceived that the Thai judiciary system is subjected to corruption. On the basis of Thailand's ranking in the Transparent International Corruption Perception Index, it can be assumed that corruption can disrupt its economic environment.</p>	Moderate	<p>Political risk cannot be controlled. However, Wal-Mart can somehow reduce its effect by increasing its readiness towards operating in an uncertain environment and making a contingency plan to cope with unexpected situations.</p>
Economic- Taxation	<p>The Thai government is likely to increase the taxation burden that may affect customer spending. An increase in corporate tax in the future can also affect Wal-Mart's profitability.</p>	Low	<p>Wal-Mart should try to control this risk by minimizing its costs so that lower prices could be charged if consumer spending declines.</p> <p>Some business practices could be standardized to avail the economies of scale. Lower costs will also reduce the effect of the increase in corporate taxation.</p>

Continuation of table 2

Economic- currency volatility	Thai's local currency is highly volatile, which means the exchange rate lacks stability. It can affect Wal-Mart's market value and future cash flows.	Medium to High	Wal-Mart can mitigate this risk by conducting a thorough quantitative analysis of a company's financial transactions to assess currency risk exposure and then using different mitigation tools like natural hedging.
Commercial	Inadaptability to Thai consumer needs because of ineffective marketing, promotional and pricing strategies, and poor selection of business partners can hamper Wal-Mart's reputation and international presence.	Moderate	Wal-Mart can reduce commercial risk by doing broad-level research on marketing and pricing strategies of dominant Thai retail players that have captured the interest of a huge audience.
Expropriation	Thai's government welcoming and supportive attitude with strong legal enforcement minimize the chances of expropriation risk. However, corruption in various institutions can put Wal-Mart's interest in the stake.	Low	Wal-Mart should make sure that the contractual agreements with the government while entering the Thai market are flexible. The contractual agreements should be developed in a way to protect the business interest in the best possible way.
Legal	Non-compliance with Thai legal obligations regarding employment, labor wages, taxes, and environmental protection laws may result in financial penalties and litigation	Moderate	Wal-Mart must comply with legal obligations by establishing policies and procedures that ensure compliance with country laws and should adopt environmental protection practices.
Culture	Thailand's culture is distinctive from that of U.S. Thailand's culture is collectivist and has high power distance as compared to the US that has individualistic and low power distance culture.	High	Wal-Mart can mitigate this risk through joint venture with Big C to gain extensive cultural knowledge of Thailand (as discussed above).
Control	Control risk can be faced in the case of the joint venture as the company's operations would not be solely controlled by Wal-Mart. Conflicts can arise in a strategic partnership/ joint venture decision.	Moderate	Wal-Mart can mitigate control risk by inducing contractual obligations regarding operations' control in the joint venture business agreement. Both partners will be restricted to follow terms and conditions.
Funds Transfer and currency inconvertibility	Funds transfer risk can affect Wal-Mart's ability to convert local currency into foreign currency and can disrupt its payment cycle	Medium to low	Wal-Mart should remain aware of the government's fund transfer policies to avoid unnecessary payment delays. Moreover, it should avoid getting indulged in legally suspicious activities that may put it on the government's watch list and affect its fund transfer abilities.
Note – Source – Compiled by authors.			

Discussion

In addition, in the discussion section, it is interesting to consider possibilities for entry modes within Thai grocery retail industry. Multinational companies consider various entry modes to enter into other countries, which include contractual and investment modes. In the case of Wal-Mart entry in the Thai retail industry, contractual modes are not preferable as they are relatively less profitable as compared to investment modes. Other issues include franchisee/ licensee's lack of international experience and high risk of disloyalty. While investment modes are more profitable and can help in building a strong image in the local market [6]. Amongst investment modes, Wal-Mart is suggested to choose joint-venture as Thailand's institutional and cultural environment is significantly different from the US, due to which Wal-Mart has inadequate knowledge of the local Thai market. Wal-Mart can also face tough competition from local and international retail companies like Tesco Lotus and Big C that have captured huge market share in the Thai market.

In order to handle this competition and increase local market knowledge, Wal-Mart should make a joint venture with Big C or any other strong local player. Joint venture mode will allow Wal-Mart to share risks and benefit from its partner's extensive local market knowledge. The combined knowledge of both Wal-Mart and local partners would ultimately boost the synergy effect. A wholly-owned subsidiary is less preferable in the short run due to- high risk, high entry cost, and comprehensive procedure for registration. But, after successfully gaining extensive knowledge and exposure to the Thai market, Wal-Mart can shift to Wholly-owned subsidiary mode.

Conclusion

The purpose of this paper is to consider how an international business like Wal-Mart can successfully enter into other countries such as Thailand, and what factors should be considered before going to have international engagements. The overall analysis revealed that Wal-Mart is facing tough competition from its competitors worldwide, and to handle this competition, Wal-Mart needs to pursue more internationalization. Wal-Mart should concentrate on the Asian region and choose Thailand for its rapid growth and expansion. It is suggested that Wal-Mart should opt for joint-venture entry mode as it can help in gaining cultural knowledge and get exposure to the local retail market and consumption patterns. External environmental and risk analysis of the Thai retail market showed that Wal-Mart can face several potential risks, which include control, culture, expropriation, legal, political, currency volatility, and currency inconvertibility. It is, therefore, important for Wal-Mart to make effective risk mitigation strategies to successfully operate in the Thai market.

REFERENCES

- 1 Reuters. Walmart Inc. WMT.N. [Electronic source]. – 2020. – URL: <https://www.reuters.com/companies/WMT.N> (accessed: 7.07.2021)
- 2 Tyler J. These are the 20 biggest retailers in America. Business Insider. [Electronic source]. – 2020. – URL: <https://www.businessinsider.com/biggest-retailers-in-america-based-on-sales-2018-8> (accessed: 7.07.2021)
- 3 E-Marketer. Total retail sales in the United States from 2012 to 2023 Statista. [Electronic source]. – 2020. – URL: <https://www-statista-com.lib.pepperdine.edu/statistics/443495/total-us-retail-sales/> (accessed: 7.07.2021)
- 4 Singh A. What's Hurting Walmart's International Sales? Market Realist. [Electronic source]. – 2019. – URL: <https://marketrealist.com/2019/02/whats-hurting-walmarts-international-sales/> (accessed: 7.07.2021)
- 5 Trading Economics. Thailand Retail Sales YoY. [Electronic source]. – 2020. – URL: <https://tradingeconomics.com/thailand/retail-sales-annual> (accessed: 7.07.2021)
- 6 Saxena D. Modes of Entry into International Business: Advantages & Disadvantages. Super heuristics. [Electronic source]. – 2019. – URL: <https://www.superheuristics.com/5-modes-of-entry-into-international-markets/> (accessed: 7.07.2021)

И.В. ОНЮШЕВА,*¹

PhD, қауымдастырылған профессор, АМА, РЖА профессоры.

*e-mail: dr.irina.onyusheva@gmail.com

К. ЛАОЧОКЧАЙКУЛ,²

MBA.

e-mail: k.laochockchaikul@gmail.com

¹«Туран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²«Стэмфорд» Халықаралық Университеті, Таиланд, Бангкок қ.

ШЕТЕЛДІК НАРЫҚҚА ШЫҒУ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ТАЛДАУ: «ВОЛ-МАРТТЫҢ» ТАИЛАНД НАРЫҒЫНА ШЫҒУ МЫСАЛЫНДА

Андатпа

Бұл мақала шетелдік нарықтарға шығу стратегиясына, атап айтқанда, көтерме және бөлшек сауда сала-сындағы әлемдік көшбасшы – американдық «Вол-Март» компаниясының Таиланд нарығына шығуын зерттеу мысалына арналған. Жаһандану жағдайында көптеген фирмалар шетелдік нарықтарға шығу арқылы бизнесін кеңейтуге тырысады, бұл зерттеудің өзектілігін анықтап, көптеген әлеуметтік-экономикалық артықшылықтар әкеледі. Алайда, сонымен қатар, бұл процесс елеулі тәуекелдермен байланысты болғандықтан, бизнесті сәтті іске асыру үшін белгілі бір стратегияларды әзірлеуді талап етеді. Бұл зерттеуде сыртқы бизнес-орта факторларына, сондай-ақ елдің макроэкономикалық ерекшеліктерін, тұтынушылардың өсіп келе жатқан ішкі сұранысы мен сатып алу тенденциясын, сондай-ақ тұтастай алғанда бөлшек сауда секторындағы сатылымның өсуінің оң болжамдарын ескере отырып, «Вол-Март» пен оның Таиланд нарығына шығу шешімі туралы себеп-салдарлық талдау жүргізілді. Сонымен қатар, «Вол-Март» Таиланд нарығына шығу жолдары қарастырылды, тәуекелдерді бағалау жүргізілді және тәуекелдерді басқарудың тиісті стратегиялары жасалды. Халықаралық компаниялар үшін басқа нарықтарға шықпас бұрын сыртқы әлеуметтік-экономикалық орта мен тәуекелдерге терең талдау жүргізу маңызды, өйткені мұндай тәсіл қабылдаушы елдің ерекшеліктері, оның мәдениеті, жергілікті нарық туралы білімі және тұтынушылардың қажеттіліктері, бәсекеге қабілетті бизнес-стратегиялар және т.б. туралы толық ақпарат бере алады.

Тірек сөздер: халықаралық бизнес, шетелдік нарық, шығу стратегиясы, тәуекелдерді басқару, Вол-Март, Таиланд.

И.В. ОНЮШЕВА,*¹

PhD, ассоциированный профессор, профессор РАМ, РАЕ.

*e-mail: dr.irina.onyusheva@gmail.com

К. ЛАОЧОКЧАЙКУЛ,²

MBA.

e-mail: k.laochockchaikul@gmail.com

¹Университет «Туран», Қазақстан, г. Алматы

²Международный университет «Стэмфорд», Таиланд, г. Бангкок

АНАЛИЗ СТРАТЕГИЙ ВЫХОДА НА ЗАРУБЕЖНЫЙ РЫНОК: НА ПРИМЕРЕ ВЫХОДА «ВОЛ-МАРТ» НА РЫНОК ТАИЛАНДА

Аннотация

Данная статья посвящена стратегиям выхода на зарубежные рынки, в частности на примере изучения выхода американской компании «Вол-Март» – мирового лидера в сфере оптовой и розничной торговли – на рынок Таиланда. В условиях глобализации многие фирмы пытаются расширить свой бизнес за счет выхода на зарубежные рынки, что определяет актуальность исследования и приносит множество социально-экономических преимуществ. Однако вместе с тем этот процесс связан с серьезными рисками, что требует разработки определенных стратегий для успешной реализации бизнеса. В данном исследовании проведен анализ факторов внешней бизнес-среды, а также причинно-следственный анализ «Вол-Март» и его решения выйти на рынок Таиланда с учетом макроэкономических особенностей страны, растущего внутреннего спроса потребителей, растущей покупательной тенденции, а также положительных прогнозов роста продаж в розничном секторе в целом. Более того, рассмотрены способы выхода «Вол-Март» на тайский рынок, проведена оценка рисков и разработаны соответствующие стратегии риск-менеджмента. Для международных компаний важно провести углубленный анализ внешней социально-экономической среды и рисков, прежде чем выходить на другие рынки, поскольку такой подход может предоставить исчерпывающую информацию об особенностях принимающей страны, ее культуре, местном рынке и потребностях потребителей, конкурентных бизнес-стратегиях и др.

Ключевые слова: международный бизнес, зарубежный рынок, стратегия выхода, управление рисками, «Вол-Март», Таиланд.

IRSTI 06.61.33
UDC 332.1

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-88-95>

A.A. AMANBAEVA,*¹

PhD, Senior Lecturer.

*e-mail: asema.31.1983@mail.ru

M.K. TOLYMGÖZHINOVA,²

c.e.s.

e-mail: maigylyt@mail.ru

S.A. AZYLKANOVA,³

c.e.s.

e-mail: azsaule@mail.ru

TCHON LI KU,⁴

c.e.s., associate professor.

e-mail: tchonli@yahoo.com

¹Kazakh Innovative University of Humanities and Law,
Kazakhstan, Semey

²Shakarim Semipalatinsk State University,
Kazakhstan, Semey

³Gumilyov Eurasian National University,
Kazakhstan, Nur-Sultan

⁴Yanka Kupala Grodno State University,
Belarus, Grodno

ANALYSIS AND EFFICIENCY EVALUATION OF INVESTMENTS RESOURCES ATTRACTION TO THE REGION

Abstract

The article presents a methodology for assessing the investment activity of the regions. The economic policy of the region at the macroeconomic level is implemented by the state through its governing bodies, legislative and executive bodies. At this high level, decisions on the development of the national economy and each region are made taking into account national interests. At the same time, it is necessary to consider the national economy not only as a whole, but also as a system that differs and works together in different aspects. In this system, regardless of the specific territory, they determine the production and economic potential of the whole country, its place in the world economic space, national economic security and the stability of the national economy. It is a military-industrial complex, competitive, large-scale scientific and high-tech industries, important cultural and social facilities. Regulation of the development of these facilities is the main direction of the state regional economic policy at the highest level. The national approach to the regulation of the regional economy is in the interests of ensuring social justice in the country as a whole. This, in turn, requires the development of special programs to improve the living standards of the population in socially disadvantaged areas for various reasons or to justify the decisions of major governments. Such programs have been developed in rural areas of Kazakhstan in the past, but some are not satisfied with their implementation.

Key words: economy, investment, region, special program, evaluation, analysis, development, regulation.

Introduction

The development of a state depends on its economy. Many projects are needed to implement the state plan. Funds are needed to implement projects. It is clear that the state cannot attract funds from the budget for the implementation of all these projects. Thus, there are currently no funds for the timely financing of all projects. Based on this, our state supports investors. It is clear that the support of investors will contribute to the development of the country. In this regard, investors need government support. It is obvious that the correct and sustainable implementation of this support in accordance with modern requirements will be the key to the development of our country. Several scientists have

studied this issue in detail. The current policy of innovation capacity also requires funds from these investors. Investor support is a very important policy issue.

Literature review

The works of Russian and foreign researchers on many theoretical and practical issues on the subject can be noted: L. Abalkin, N. Kaftunkina, I. Balabanov, N. Kondratiev, K. Kireeva, E. Krolivetsky, D. Labin, M. Kulagin, L. Simkina, J. Worst, I. Firova, L. Gitman, P. Reventlow, M. Jonk, J. Keynes, M. Reiser, et al. Also, the views and opinions on this issue were expressed by M. Ashimbayev, U. Baimuratov et al. This is reflected in the works of Kazakhstani scientists.

Methodology and results

The purpose of state support for investment is to create a favorable investment environment for economic development and the creation of new industries, to expand and modernize existing industries using modern technologies, to improve the skills of the Kazakh workforce and to encourage investment in environmental protection [1].

State investment support consists of providing investment incentives.

State support for investments is carried out by accredited investment institutions designated by the Government of the Republic of Kazakhstan to conclude investment contracts and monitor their implementation.

In accordance with the laws of the Republic of Kazakhstan, there is a procedure for giving investment priority to investments, investment priorities and individual investment projects.

Investment priority is a benefit of the subject qualification provided under the laws of the Republic of Kazakhstan.

A corporation of the Republic of Kazakhstan carrying out an investment project, a company that leases a company that imports technical equipment as part of an investment project on the basis of a financial lease agreement of a corporation of the Republic of Kazakhstan carrying out an investment project [2].

Legal entities of the Republic of Kazakhstan – legal entities established under the laws of the Republic of Kazakhstan, including foreigners.

Investment projects offer the following investment preferences:

- ◆ Exemption from customs duties and VAT on imports
- ◆ Grants in kind – The maximum amount of grants in kind does not exceed 30% of the investment in fixed assets (land, buildings, structures, machinery and equipment, computers, measuring and technical tools) of legal entities of the Republic of Kazakhstan. and devices, vehicles (automobiles), production and household equipment).

Tax exemption is provided in the form of investment preferential treatment for individual investment projects (hereinafter referred to as investment preferential treatment for individual investment projects).

Import duties and taxes according to the tax laws of the Republic of Kazakhstan.

As the Akmola region is suitable for agriculture, attracting investment in agriculture is one of the top investment projects in the region.

When studying economic growth factors, a common factor of growth is characterized by an increase in resources. Rapid growth drivers, production scale and resource efficiency will increase.

To study the effect of key growth factors such as capital, labor and technological progress on economic growth, the Solow model is used, which is described as a function of production at the expense of (formula):

$$Y = F(K, L, E) \quad (1)$$

Y – output or gross domestic product,

K – capital or production assets,

L – real life business,

Electronic labor productivity per worker [3].

The sources or factors of production are estimated according to well-known capital and labor models. Solow or financial, financial and labor resources [3].

Variable E represents the level of 'knowledge' accumulated in a labor-saving science and technology progressive society (hereinafter STP) or the quality of human capital that affects the productivity of employees.

The most commonly used products are products multiplied by the properties given by the formula (2):

$$Y = A \cdot K^{\alpha} \cdot L^{\beta}, \quad (2)$$

where A is a neutral factor of scientific and technological progress;

α , β are the coefficients of expenditure flexibility for fixed capital and labor.

For the function 2010–2020 years of agricultural, forestry and fishing services between economic activity according to the National Statistics Committee of the Ministry of Economy of the Republic of Kazakhstan on the type of products (services), the total volume of investment in fixed assets and use the statistics of the number of workers in the economy of Kazakhstan.

You need to move from dynamic indicators in current prices to comparative values based on the concept of time value of money, because the statistics for each year are not equivalent. Money, inflation, devaluation, etc. in different periods. It has different values under the influence of economic factors. It was "reduced" when comparing economic indicators with comparable prices in accordance with the consumer price index.

In order to measure the actual current economic indicators, it is necessary to "clear" the nominal indicators from the effect of changes in price levels and bring the base money prices to the base period prices, using the coefficient of depreciation of money during the period.

In addition, the transaction must be made before the economic time series is analyzed, which should lead to such a change at all levels of the series. Such a reduction in data on the unit scale is achieved by normalizing the values of each variable in the distribution range. Thanks to this transformation, the analyzed original data can be obtained in dimensionless units

Thus, after the reduction and standardization procedures until 2010, the production function of the increase in GDP of the republic in relation to investment in fixed assets and employment for the period 2010–2020 years was obtained by formula (2):

$$Y = 0,011 \cdot K^{0,952} \cdot L^{0,599}$$

Y – Gross output of agricultural, forestry and fishery products (services), mln. tenge;

K – Investments in fixed assets of agriculture, forestry and fisheries, mln. tenge;

L – Population working in agriculture, forestry and fisheries, thousand people.

Investment in fixed assets will increase by 1%, gross output by 0.952%, and the number of employees will increase by 0.5% and 0.599%, because $\alpha > \beta$, then the labor force increases.

Detection factor = 0.923, which indicates the high quality and adequacy of the obtained mathematical model. In addition, the Fisher test has a significance of $F < 0.05$ and the regression equation is statistically significant with a 95% probability.

Identification of factors of comprehensive and intensive production.

If products and costs are expressed in comparable units, the scale and efficiency of production can be expressed as a function of production. However, the problem of comparing the current and past labor force has not yet been satisfactorily resolved, so they resort to relatively unmeasured indicators. In these indicators, the product of multiplication is written by the formula (3) as follows:

$$\frac{Y}{Y_0} = \left(\frac{K}{K_0} \right)^{\alpha} \cdot \left(\frac{L}{L_0} \right)^{\beta} \quad (3)$$

ere is the value of funds and performance and costs in the base year.

Calculates the productivity and production scale of the production function (2).

20 of 10 from the standard price of 20 10 10 20 Total production since 20 20 8.378 times until, that is, 8.378 times, and investments in fixed assets during the same period increased by a factor of 14 601. 14 601, the number of people working in the economy decreased by 0.561 times, = 0.561. Flexibility in terms of fixed assets and investment is equal

$$\gamma = \frac{\alpha}{\alpha + \beta} = 0,614, \quad 1 - \gamma = \frac{\beta}{\alpha + \beta} = 0,386$$

The value of these coefficients indicates that the total production of goods (services) will increase by 0.614% with an increase in investment in fixed assets by 1% and employment by 0.384%.

Since $(\alpha + \beta) > 1$, the output increases faster than the average factors.

Now we determine the efficiency of special resources = 0.574 and = 14,922 .

$$E_K = \frac{\tilde{Y}}{\tilde{K}} = 0,574 \text{ and } E_L = \frac{\tilde{Y}}{\tilde{L}} = 14,922.$$

Then the general indicator of economic efficiency as a geometric value of sections

$$E = E_K^\gamma \cdot E_L^{1-\gamma} = 0,574^{0,614} \cdot 14,922^{0,386} = 2,019.$$

We defined scale as a geometric value of resource growth:

$$M = \tilde{K}^\gamma \cdot \tilde{L}^{1-\gamma} = 14,601^{0,614} \cdot 0,561^{0,386} = 4,149.$$

Thus, between 2007 and 2017, the total growth of gross output (services) of agriculture, forestry and fisheries increased by 4.15 times on a scale of production and by 8.32 times due to increased production efficiency.

There is a close quantitative and qualitatively positive relationship between the dynamics of agricultural subsidies and the gross output and correlation coefficient.

Despite the reduction of subsidies, 20 in total production 20 20 10 20 compared to 20 in 4 times.

However, the financing of crop and livestock production is not uniform. State support is an important tool of state regulation of agriculture. The state policy in the field of support of agricultural enterprises is a driving force for the opening of new industries and the opening of the export potential of Kazakhstan's economy. Over the past decade, the country has developed and implemented large-scale programs in the Republic of Kazakhstan, such as the Agribusiness Development Program for 2013–2020 and the State Agribusiness Development Program for 2017–2021 [4].

In addition, the Ministry of Agriculture has met the forecast funding requirements to achieve the indicative indicators of the state program of agro-industrial complex development for 2017–2021, shown in Table 1.

Table 1 – Estimated need for funding to achieve the indicative indicators of the state program for the development of the agro-industrial complex, mln. Tenge

Measures	2017	2018	2019	2020	2021	All
Necessary funding	322 554	362 291	357 356	310 396	272 166	1 624 764
including working capital for projects	44 281	43 186	36 470	29 234	25 193	178 363
Current assets of agricultural producers	34 919	42 642	42 671	36 334	30 666	187 232
Investment funds	109 147	197 343	184 290	135 926	81 569	708 275

Note – Based on the data of the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan.

There is a close quantitative and qualitatively positive relationship between the dynamics of agricultural subsidies and the gross output and correlation coefficient.

Currently, KazAgro Holding implements various loan programs for the development of agriculture in Akmola region for investment projects in animal husbandry and crop production, financed from the national budget and the National Fund.

State support for agriculture is provided in the following ways.

1) Public funding in the form of direct budget subsidies, the state itself is the largest and most influential market participant: subsidies for the purchase of machinery and equipment for agricultural businesses, interest rates on loans and leases, subsidies for fuels and lubricants, subsidies for goods and materials, herbicides, insurance etc. reducing the cost of production through

2) lending to agricultural producers through the budget-subsidized banking system: the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan and TTBs.

3) Indirect financing from agricultural producers: preferential taxation, interference in goods and supplies, protectionist policies in domestic and foreign markets.

WTO support of farmers, this trade is distorted due to the impact of the measures taken to support the sector, the three “baskets” – “green”, “yellow” and “blue” [5].

To determine the investment attractiveness, it is necessary to assess the economic efficiency of existing agricultural producers in accordance with the economic categories.

Table – 2 shows the main characteristics of the existing agro-industrial complex by farm categories

Indicators	Agricultural enterprises	Farms	Private farms
Total number of farms	12 217	187 900	1,645,739
The size of farms	large	Small and medium	Small
The share of agricultural production in the gross output of agricultural products (services),%	25.7	29.7	50.1
The share of agricultural production in crop production ,%	31.1	37.2	30.9
The share of livestock products, agricultural products, %	14.4	17.0	68.6
Total area of agricultural land , ha	500–10000	50–2000	0.10–0.5

Note – Based on the data of the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan.

Gross production of agricultural products (services) by economic categories at current prices in 2020 compared to 2010 shows a high growth rate:

- ◆ agricultural enterprises 3.4 times;
- ◆ Peasant (farming) farms 4.3 times;
- ◆ households 3.7 times.

However, the actual indicators show a significantly lower growth:

- ◆ agricultural enterprises 1.5 times;
- ◆ Peasant (farmer) farms 1.9 times;
- ◆ 1.6 times for households.

Figure 1 shows the regression linear and polynomial relationship between the total agricultural production of legal entities for the period 20 10 20 20 – agricultural producers and STB loans.

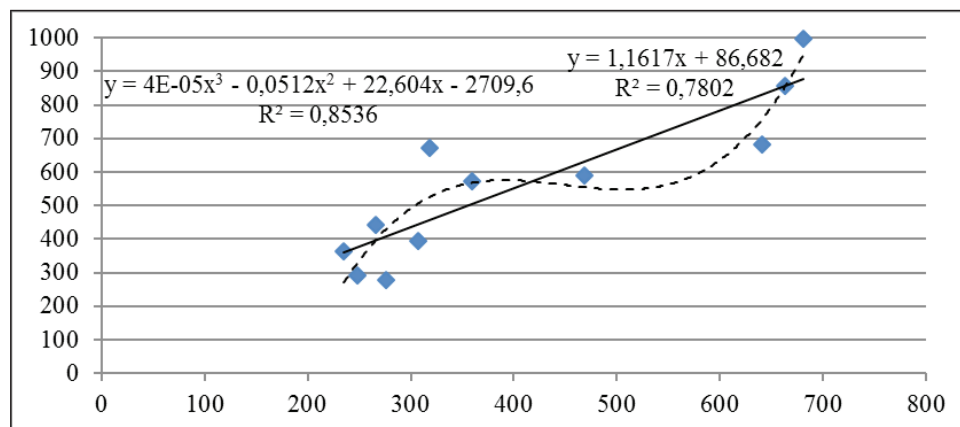

Figure 1 – 2010–2020 y. regression relationship between legal entities and total issue of STB loans

As shown in Figure 1, the share of individuals in the population, such as households and peasants or farms (hereinafter – K (F) X) is in the range of 2–6%.

The economic efficiency of agricultural production in the form of gross agricultural output is strongly dependent on the volume of loans of tier two banks, and its linear regression equation takes the following form:

$$y = 1,161x + 86,68$$

The coefficient of 1.161 means that an increase in lending by 1 thousand tenge will lead to an increase in production by 1,161 thousand tenge. There is a positive correlation between the dynamics of lending and investment and gross output. Gross domestic product growth in 20 20 was 3.4 times compared to 20 10 years.

Figure 2 shows the regression linear and polynomial relationship between the gross output of individuals – peasant (farming) farms and debts of private farms and second-tier banks.

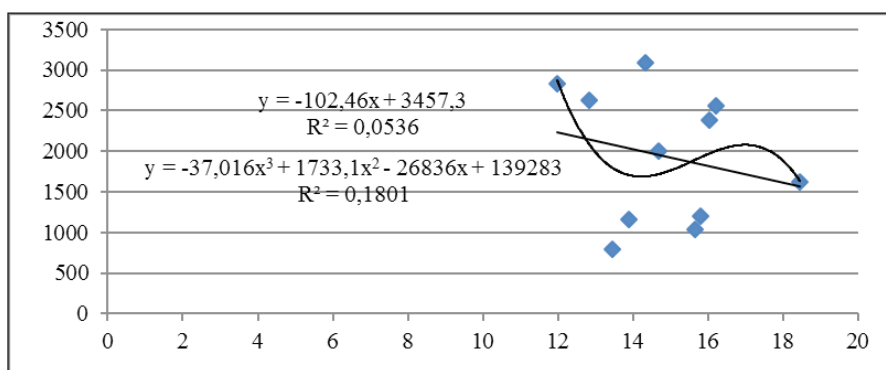

Figure 2 – Regression relationship between the gross product of individuals

In general, the economic efficiency of agricultural production and the national economy is inversely related to the amount of loans received from tier two banks with a correlation coefficient, and the linear regression equation is as follows:

$$Y = -102,41x + 3457$$

That is, despite the very low level of lending, it can be concluded that the results of financial and economic activities of farms and farms show a positive trend. At the same time, their growth rate is 3.8 times higher than the growth of gross output of agricultural producers in 2020 compared to 20 10 years, which is still higher than that of agricultural producers.

Conclusions and recommendations

The purpose of the strategic plans of the state regional policy is to reduce the gaps in the level of socio-economic development between the regions through the implementation of priority investment projects that contribute to the economic, social and cultural development of the regions and improve living standards.

The balanced development of the regions is a major global trend. Each country has relatively prosperous and backward regions – these are natural regional differences related to socio-economic, natural, climatic, resource and other conditions. In this context, the task of the state is to prevent excessive regional differentiation.

REFERENCES

- 1 Finance Money and credit: textbook. manual [Text] / Ed. B.K. Сенчагова, А.И. Arkhipova. – М.: Prospect, 2017. – 650 p.
- 2 Finance, money supply and credit: textbook. manual [Text] / Ed. N.F. Samsonova. – М.: INFRA-M, 2016. – 236 p.
- 3 Finance, money supply and credit: textbook. for universities [Text] / Under ed. M.V. Romanovskogo, OV Vrublevskaya. – М.: Yurait – М., 2014. – 450 p.
- 4 Solow RM Technical change and general production function // Review of Economics and Statistics. – 1957. – August 39, Volume 3 – P. 312–320.
- 5 The state program of development of agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017–2021. – Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan. – dated July 12, 2018. – No. 423.

А.А. АМАНБАЕВА,^{*1}

PhD.

*e-mail: asema.31.1983@mail.ru

М.К. ТОЛЫМГОЖИНОВА,²

Э.Ф.К.

e-mail: maigylt@mail.ru

С.А. АЗЫЛКАНОВА,³

Э.Ф.К.

e-mail: azsaule@mail.ru

ЛИ ЧОН КУ,⁴

Э.Ф.К., доцент.

e-mail: tchonli@yahoo.com

¹Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Қазақстан, Семей қ.

²Шәкәрім атындағы Семей мемлекеттік университеті, Қазақстан, Семей қ.

³Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

⁴Янки Купалы атындағы Гродно мемлекеттік университеті, Беларусь, Гродно қ.

ӨНІРГЕ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ТАРТУ ТИІМДІЛІГІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – өңірлердің инвестициялық белсенділігін бағалау әдістемесін ұсыну. Аймақтың экономикалық саясатын макроэкономикалық деңгейде мемлекет өзінің басқару органдары, заң шығарушы және атқарушы билік органдары арқылы жүзеге асырады. Осы жоғары деңгейде ұлттық экономиканы және әрбір өңірді дамыту жөніндегі шешімдер ұлттық мүдделерді ескере отырып қабылданады. Сонымен бірге, ұлттық экономиканы тек бірлік ретінде ғана емес, сонымен бірге әртүрлі қатынастарда бір-бірінен ерекшеленетін және бірге жұмыс істейтін жүйе ретінде қарастыру қажет. Бұл жүйеде нақты аумаққа қарамастан, олар бүкіл елдің өндірістік және экономикалық әлеуетін, оның әлемдік экономикалық кеңістіктегі орнын, ұлттық және экономикалық қауіпсіздік пен ұлттық экономиканың тұрақтылығын анықтайды. Бұл әскери-өнеркәсіптік кешен, бәсекеге қабілетті, ауқымды ғылыми және жоғары технологиялық өндірістер, маңызды мәдени және әлеуметтік нысандар. Бұл объектілердің дамуын реттеу – бұл мемлекеттік аймақтық экономикалық саясаттың жоғары деңгейдегі негізгі бағыты. Өңірлік экономиканы реттеуге жалпы мемлекеттік көзқарас тұтастай алғанда елдегі әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ету мүдделеріне де жауап береді. Бұл өз кезегінде әртүрлі себептермен немесе үкіметтердің шешімдерін негіздеу үшін әлеуметтік артта қалған аймақтар халқының өмір сүру деңгейін жақсарту үшін арнайы бағдарламалар әзірлеуді талап етеді. Мұндай бағдарламалар бұрын Қазақстанның ауылдық жерлерінде әзірленген болатын, бірақ кейбіреулері олардың іске асырылуына қанағаттанбайды.

Тірек сөздер: экономика, инвестициялар, аймақ, арнайы бағдарлама, бағалау, талдау, даму, реттеу.

А.А. АМАНБАЕВА,*¹

PhD.

*e-mail: asema.31.1983@mail.ru

М.К. ТОЛЫМГОЖИНОВА,²

к.э.н.

e-mail: maigylyt@mail.ru

С.А. АЗЫЛКАНОВА,³

к.э.н.

e-mail: azsaule@mail.ru

ЛИ ЧОН КУ,⁴

к.э.н., доцент.

e-mail: tchonli@yahoo.com

¹Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, Казахстан, г. Семей

²Семипалатинский государственный университет им. Шакарима, Казахстан, г. Семей

³Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Нур-Султан

⁴Гродненский государственный университет им. Янки Купалы, Беларусь, г. Гродно

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫХ РЕСУРСОВ В РЕГИОН

Аннотация

Цель статьи – представить методику оценки инвестиционной активности регионов. Экономическая политика региона на макроэкономическом уровне осуществляется государством через его органы управления, законодательную и исполнительную ветви власти. На этом высоком уровне решения по развитию национальной экономики и каждого региона принимаются с учетом национальных интересов. При этом необходимо рассматривать национальную экономику не только как единое целое, но и как систему. В этой системе, независимо от конкретной территории, определяют производственный и экономический потенциал всей страны, ее место в мировом экономическом пространстве, национальную и экономическую безопасность и стабильность национальной экономики. Это военно-промышленный комплекс, конкурентоспособные, масштабные научные и высокотехнологичные производства, важные культурные и социальные объекты. Регулирование развития этих объектов является основным направлением государственной региональной экономической политики на высшем уровне. Общегосударственный подход к регулированию региональной экономики также отвечает интересам обеспечения социальной справедливости в стране в целом. Это, в свою очередь, требует разработки специальных программ для повышения уровня жизни населения социально отсталых регионов по разным причинам или для обоснования решений правительств. Такие программы были разработаны в сельской местности Казахстана в прошлом, но некоторые не удовлетворены их реализацией.

Ключевые слова: экономика, инвестиции, регион, специальная программа, оценка, анализ, развитие, регулирование.

МРНТИ 06.61.01.
УДК 338(574)

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-96-100>

Н.Ж. БРИМБЕТОВА,*¹

к.э.н., доцент.

*e-mail: nbrimbetova@mail.ru

¹Институт экономики Комитета науки
Министерства образования и науки
Республики Казахстан, Казахстан, г. Алматы

ОСОБЕННОСТИ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ИНФЛЯЦИОННОГО ПРОЦЕССА В КАЗАХСТАНЕ¹

Аннотация

Цель статьи – определить особенности инфляционного процесса в Казахстане в условиях спада экономики, обосновать социально-экономические последствия проявления инфляции на территории страны. В современных условиях для науки и практики важно по-новому определить содержание понятия «инфляция», дополнительно выявить причины ее возникновения. Диспропорции в экономическом и социальном развитии являются главной причиной инфляции, поскольку они способствуют повышению цен и снижению покупательной способности населения. В этой связи выделены конкретные причины инфляционного роста: несбалансированность государственных доходов и расходов; рост расходов, связанных с укреплением обороноспособности; изменение структуры рынка; рост открытости экономики. Диспропорции в экономике и социальной сфере углубляют неравенство между регионами. Это отразилось на уровне инфляции в Казахстане за последние 27 лет весьма негативно. Социально-экономические последствия инфляционных процессов весьма значительны. Они коснулись денежных средств государства; управления и принятия решений в экономике; повышения производительности труда, технологической модернизации; появления слабых регионов; дестабилизации внешнеэкономических связей. В целях правильного решения проблем, связанных с инфляцией, предложен алгоритм изучения данного вопроса. В рекомендациях особое внимание уделяется необходимости изучения проблемы денежно-кредитной политики в условиях спада экономики. Особый акцент делается на правильное построение антиинфляционной политики с учетом последствий пандемий.

Ключевые слова: экономика, инфляция, регион, особенности инфляции, инфляционный процесс, модернизация, антиинфляционная политика.

Введение

Появление денег и денежных отношений в обществе способствовало возникновению перекосов в ценах. Диспропорции во всех сферах экономики способствуют возникновению инфляции, которая проявляется в повышении цен и снижении покупательной способности населения. В конечном итоге это ведет к снижению жизнеобеспечения населения.

В этом контексте весьма актуально выявление неблагоприятных результатов инфляции, как то:

- ◆ ухудшение уровня жизни населения (низкие доходы, обесценивание сбережений);
- ◆ выпуск низкокачественной промышленной и сельскохозяйственной продукции;
- ◆ неадекватные требования времени к положению пенсионеров, студентов и государственных служащих.

Эти положения позволили сделать анализ ситуации в экономике в контексте инфляции и дать некоторые рекомендации.

¹ Статья подготовлена в рамках проекта грантового финансирования МОН РК «Приоритеты и механизмы инклюзивного регионального развития в условиях преодоления спада экономики» (ИРН АР09259004).

Основные положения

Причины инфляционного роста цен

Из всей совокупности причин, непосредственно влияющих на инфляционный процесс, выделили пять значимых.

1. Несбалансированность государственных доходов и расходов:

♦ интенсивные поиски государством источников дохода для ликвидации бюджетного дефицита (возможен выпуск дополнительных денег) [1].

2. Рост расходов, связанных с обороноспособностью:

♦ такая причина приводит к хроническому дефициту госбюджета и увеличению государственного долга. В этом случае инфляционно опасными являются инвестиции, связанные с милитаризацией.

3. Изменение структуры рынка:

♦ в ходе разгосударствления и приватизации государственной собственности рыночное поле существенно изменилось. Власть над ценами взяли монополии и олигополии. В Казахстане идет взвинчивание цен, когда практически отсутствуют конкуренция и государственное регулирование экономики.

4. Рост открытости экономики:

♦ увеличивает опасность импортируемой инфляции, прежде всего на продукты первой необходимости [2].

5. Инфляционные ожидания:

♦ в антиинфляционной политике закладываются меры преодоления, инфляционные издержки и риски, которые впоследствии влияют на стоимость займов и кредитов. Например, повышение заработной платы и пенсий приводит к росту денежной массы и, соответственно, цен на продукты.

Особенности инфляции в Казахстане

Главная особенность инфляционного процесса в стране – это неэффективность методов его регулирования. На фоне несбалансированности экономики, преобладания сырьевой направленности, социального и экономического неравенства между регионами проблемы инфляционного процесса усугубляются.

Динамика уровня инфляции в Казахстане почти за 30 лет независимости страны весьма противоречива: в 1994 г. – 45%, 1995 г. – 60,4%, 1999 г. – 18,1%, 2000-2004 гг. – 6,7%, 2005–2006 гг. – 7,5%, 2007 г. – 18,8%, 2015 г. – 13,5%, 2016 г. – 8,3%, 2017 г. – 7,2%, 2018 г. – 5,4%, 2019 г. – 5,4%, 2020 г. – 6,4%, 2021 г. – 7,4% (ожидание).

Самое болезненное в инфляции как в явлении – это рост цен на продукты, которые значатся в списке социально значимых товаров. Чтобы сдерживать цены в областях, созданы стабилизационные фонды и специальные группы по мониторингу. Предполагается, что это позволит каждому региону полностью обеспечить себя продуктами питания.

Каждый регион полностью не обеспечивает себя продуктами питания. В этой связи усиливаются межрегиональные поставки, импорт из РФ, с Украины, из Беларуси, Грузии, США. Однако взаимовыгодной торговле мешают «войнушки» таможенников, ветеринаров, контролирующих органов. Конечно, все это влияет на цены и динамику инфляции.

В этом контексте правительством страны принято решение о пересмотре подходов к формированию стабилизационных фондов в регионах, чтобы сократить импорт мяса, колбасных изделий, сыров, сахара и рыбы.

Социально-экономические последствия инфляционного процесса

В период пандемии значительное повышение цен привело к следующему:

♦ все денежные доходы (населения, фирм, государства) фактически уменьшились. Разница между номинальными и реальными доходами стала существенной, вследствие чего возникают «издержки стоптанных башмаков»;

♦ инфляция порождает проблему координации хозяйственной деятельности. Договоры заключаются с большими усилиями, долгосрочные договоры не основаны на доверии, и могут быть перебои;

♦ в условиях инфляции нет предпосылок к высокопроизводительному труду, эффективно-му производству и технологическому обновлению;

- ♦ перераспределение доходов между группами населения, сферами производства, фирмами, регионами и государством, что в конечном итоге приводит к «выживанию» слабых в экономическом отношении субъектов [3];
- ♦ обесцениваются сбережения населения;
- ♦ наблюдается ухудшение условий жизни у бюджетников (студенты, пенсионеры, служащие);
- ♦ дестабилизация внешнеэкономической деятельности: преобладание вывоза сырья, увеличение импорта, усиление бремени долгов;
- ♦ подрыв методов балансирования на всех уровнях: издержки будущих периодов не прогнозируются; вследствие бартеризации и валютного замещения деградирует монетарная система;
- ♦ существование массовой группы торговых и финансовых посредников, завышающих цены на 50%, криминализация розничного рынка [4].

Обсуждение

Если обратиться к классикам экономической мысли по вопросам преодоления роста инфляции в различных условиях экономического развития, то можно представить мнения ведущих направлений экономистов. Так, Кейнс предпочтение отдавал бюджетному регулированию инфляции. Тем самым считал, что осуществляется регулирование экономики через госбюджет с использованием стабилизаторов. Тогда как монетаристы считают главным регулятором экономики денежные импульсы. Это означает, что следует ориентироваться не на краткосрочную денежную политику, а использовать политику одновременного воздействия на экономику, чтобы укреплять производственный потенциал.

Методы исследования

Инфляция – это порок любой экономики, обусловленный социально-экономическими диспропорциями, которые коснулись всех сегментов национального хозяйства. В этой связи важно выработать алгоритм изучения этой проблемы:

- ♦ уточнение определения инфляции, ее видов. Например, развивающиеся страны в начале своего развития имеют галопирующую инфляцию или гиперинфляцию;
- ♦ правильное определение причин и последствий инфляции, которые в случае неустранения могут быть катастрофическими для развития экономики регионов в условиях спада. В частности, инфляция приводит к обесцениванию имеющихся денежных запасов, включая вклады, кредиты, остатки по банковским счетам. Обесценивание ценных бумаг способно привести к обострению проблем денежной ремиссии;
- ♦ инфляционный процесс оценивается с помощью показателей, к которым относят индекс цен, рассчитываемый за определенный период;
- ♦ измерение инфляции в виде соотношения цен потребительской корзины за разные периоды, что может оказать влияние на фактический рост цен в стране и ее регионах.

Заключение и рекомендации

- ♦ В целях обеспечения сбалансированности экономики в условиях ее спада большой приток денег от экспорта должен быть использован на развитие человеческого потенциала.
- ♦ Вступление Казахстана во Всемирную торговую организацию может рассматриваться в качестве фактора, повышающего инфляционное давление на отечественную экономику. Для того чтобы вступление в ВТО принесло пользу, необходимо перестраивать, модернизировать экономику, развивать обрабатывающую промышленность, ориентированную на потребительский спрос.
- ♦ Особую актуальность в экономических исследованиях в условиях спада экономики приобретают проблемы денежно-кредитной политики. Появлению финансового кризиса в некоторой степени способствовало недостаточное внимание со стороны власти к экономической науке. Базисом экономики всегда являются производство и производственные отношения, а

отношения по поводу денег, кредита, финансов – это надстройка к нему. В этой связи теории денег, денежного обращения и инфляции следует уделять особое внимание в вузах и научно-исследовательских институтах.

♦ Совершенствование методологии исследования преодоления инфляции предполагает рассмотрение следующих вопросов:

- негативные последствия в результате монополизации в нефтегазовой, металлургической, химической отраслях;
- существенное влияние торговых и финансовых посредников на рост цен;
- отсутствие достоверной информации, статистики уровня инфляции по регионам, мониторинга инфляционных ожиданий.

♦ Антиинфляционная политика Казахстана должна быть нацелена на обеспечение национальной (экономической, продовольственной, энергетической, транспортной) безопасности через:

- снижение доли экспорта сырьевого сектора экономики;
- стимулирование сельскохозяйственного производства на основе кооперации;
- снижение социального неравенства в уровне жизни населения регионов и обеспечение инклюзивного развития в социальной сфере;
- активное использование механизма государственно-частного партнерства в решении социальных проблем на территории страны;
- формирование новой системы оплаты труда во всех сферах экономики.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Перевышина Е.А., Егоров Д.А. Причины инфляции в России // Российское предпринимательство. – 2015. – № 23. – С. 61–70.
- 2 Косьмин А.Д. Инфляция – от назначения к определению // Российское предпринимательство. – 2019. – № 2. – С. 471–492.
- 3 Мирзоев С.С. Особенности современных макроэкономических условий инфляции в Республике Таджикистан // Экономика Центральной Азии. – 2017. – №1. – С. 39–44.
- 4 Котова А.В., Агафонова М.С. Инфляция и ее социально-экономические последствия // Международный студенческий научный вестник. – 2014. – № 1.

REFERENCES

- 1 Perevyshina E.A., Egorov D.A. (2015) Prichiny infljacji v Rossii // Rossijskoe predprinimatel'stvo. No. 23, pp. 61–70.
- 2 Kos'min A.D. (2019) Infljacija – ot naznachenija k opredeleniju // Rossijskoe predprinimatel'stvo. No. 2, pp. 471–492.
- 3 Mirzoev S.S. (2017) Osobennosti sovremennyh makroekonomicheskix uslovij infljacji v Respublike Tadzhikistan // Jekonomika Central'noj Azii. No. 1, pp. 39–44.
- 4 Kotova A.V., Agafonova M.S. (2014) Infljacija i ee social'no-jekonomicheskie posledstvija // Mezhdunarodnyj studencheskij nauchnyj vestnik. No. 1.

Н.Ж. БІРІМБЕТОВА,*¹

Э.Ф.К., доцент.

*e-mail: nbrimbetova@mail.ru

¹Қазақстан Республикасы Білім және Ғылым министрлігі Ғылым комитетінің Экономика Институты, Қазақстан, Алматы қ.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИНФЛЯЦИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ МЕН ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ САЛДАРЫ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – экономиканың құлдырауы жағдайында Қазақстандағы инфляциялық үдерістің ерекшеліктерін анықтау, ел аумағындағы инфляцияның әлеуметтік-экономикалық салдарын негіздеу. Қазіргі жағдайда ғылым мен тәжірибе үшін «инфляция» ұғымының мазмұнын жаңаша анықтау, оның пайда

болу себептерін қосымша айқындау маңызды. Экономикалық және әлеуметтік дамудағы сәйкессіздіктер инфляцияның негізгі себебі болып табылады. Өйткені олар бағаның өсуіне және халықтың сатып алу қабілетінің төмендеуіне ықпал етеді. Осыған байланысты инфляциялық өсудің нақты себептері айқындалды: мемлекеттік кірістер мен шығыстардың теңгерімсіздігі; қорғаныс қабілетін нығайтуға байланысты шығыстардың өсуі; нарық құрылымының өзгеруі; экономиканың ашықтығының өсуі. Экономика мен әлеуметтік саладағы сәйкессіздіктер өңірлер арасындағы теңсіздікті тереңдетеді. Осы жағдай соңғы 27 жылда Қазақстандағы инфляция деңгейіне теріс әсерін тигізді. Инфляциялық процестердің әлеуметтік-экономикалық салдары өте күрделі. Олар мемлекеттің ақшалай қаражатына; экономикадағы басқару мен шешімдер қабылдауға; еңбек өнімділігін арттыруға, технологиялық модернизацияға; әлсіз өңірлердің пайда болуына; сыртқы экономикалық байланыстардың тұрақсыздануына себеп болды. Инфляцияға байланысты мәселелерді дұрыс шешу үшін осы мәселені зерттеу алгоритмі ұсынылды. Ұсыныстарда экономиканың құлдырауы жағдайында ақша-несие саясаты мәселесін зерттеу қажеттігі баса айтылады. Пандемия салдарын ескере отырып, инфляцияға қарсы саясатты дұрыс құруға ерекше назар аударылады.

Тірек сөздер: экономика, инфляция, аймақ, инфляцияның ерекшеліктері, инфляциялық үдеріс, модернизация, инфляцияға қарсы саясат.

N.ZH. BRIMBETOVA,*¹

c.e.s., associate professor.

*e-mail: nbrimbetova@mail.ru

Institute of Economics of Science Committee
of the Ministry of Education and Science
of the Republic of Kazakhstan,
Kazakhstan, Almaty

FEATURES AND SOCIAL-ECONOMIC CONSEQUENCES OF THE INFLATION PROCESS IN KAZAKHSTAN

Abstract

The purpose of the article is to determine the features of the inflationary process in Kazakhstan in the conditions of economic downturn, to justify the socio-economic consequences of the manifestation of inflation in the country. In present conditions for science and practice, it is important to redefine the content of the concept of "inflation", to further identify the causes of its occurrence. Imbalances in economic and social development are the main cause of inflation as they increase prices and reduce the purchasing power of the population. In this regard, the following specific reasons for inflationary growth are highlighted such as imbalance of government revenues and expenditures; an increase in costs associated with strengthening the defence capability; changes in the structure of the market; an increase in the openness of the economy. Economic and social disparities deepen inequality between regions. This has had a very negative impact on the inflation rate in Kazakhstan over the past 27 years. The socio-economic consequences of inflationary processes are very significant. They touched the state funds; management and decision making in the economy; increasing labor productivity, technological modernization; the emergence of weak regions; destabilization of external environmental relations. To solve the problems associated with inflation, an algorithm for studying this issue is proposed. The recommendations pay special attention to the need to study the problem of monetary policy in the context of a downturn in the economy. Particular emphasis is placed on the correct construction of the anti-inflationary policy, taking into account the consequences of the pandemic.

Key words: economy, inflation, region, features of inflation, inflationary process, modernization, anti-inflationary policy.

МРНТИ 82.15.17
УДК 338.434

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-101-107>

О.В. ЛЕМЕЩЕНКО,*¹

докторант.

*e-mail: lemolvit1992@gmail.com

Г.Н. НАКИПОВА,¹

д.э.н., профессор.

e-mail: nakipovage@mail.ru

Е.Н. БЕЛКИНА,²

д.э.н., доцент.

e-mail: enbelkina@list.ru

¹Карагандинский университет Казпотребсоюза,
Казахстан, г. Караганда

²Кубанский государственный аграрный
университет им. И.Т. Трубилина,
Россия, г. Краснодар

АНАЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ФИНАНСОВОЙ ПОДДЕРЖКИ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА КАЗАХСТАНА

Аннотация

В статье поднимается проблема правильной оценки величины государственной финансовой поддержки агропромышленного комплекса (АПК), которая выступает неотъемлемым условием эффективного функционирования и динамичного развития отрасли. Актуальность данной оценки возрастает всякий раз, когда перед субъектами АПК возникают риски, характерные как для сельскохозяйственного производства, так и вызываемые неблагоприятными природными условиями. Цель статьи заключается в проведении сравнительного анализа величин государственной поддержки АПК Казахстана, полученных с использованием разных методик оценки. В работе приведены результаты анализа показателей международных методик оценки государственной поддержки, разработанных Организацией экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), Программой развития Организации Объединенных Наций (ПРООН) в области реализации Целей устойчивого развития (ЦУР), Всемирной торговой организацией (ВТО). Второй, но не менее значимой целью статьи является обоснование достаточности величины бюджетной поддержки для достижения целей устойчивого развития АПК. Для этого проведена оценка величины бюджетных средств, выделяемых государством на поддержку сельского хозяйства. Данная величина сопоставлена с вкладом сельского хозяйства в ВВП Казахстана. Рассмотрена также структура государственной финансовой поддержки. Результаты оценки показали, что имеется резерв для увеличения объема государственной финансовой поддержки аграрного сектора. Таким образом, методология настоящего исследования основывается на проведении сравнительного, статистического и системного анализа международных методик оценки государственной финансовой поддержки.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, государственная поддержка, методика, расходы, бюджет, производители, субсидирование.

Введение

Развитие агропромышленного комплекса имеет стратегическое значение для государства, поскольку реализация имеющегося в стране сельскохозяйственного потенциала способна решить проблему продовольственной безопасности и вывести республику как крупнейшего аграрного производителя на мировой продовольственный рынок [1, с. 74]. Однако в силу того, что деятельность субъектов АПК сопряжена с большим количеством рисков, для достижения данных приоритетов необходима поддержка со стороны государства [2, с. 40–41]. На сегодняшний день широкое распространение получила государственная финансовая поддержка, которая основана на применении стимулирующих инструментов бюджетной, налоговой, денежно-кредитной, ценовой и внешнеторговой политики [3, с. 6–7]. Между тем нерешенным остается вопрос правильной оценки величины государственной поддержки АПК [4, с. 57].

Основные положения

Государственная поддержка является неотъемлемой составляющей эффективного функционирования и динамичного развития АПК [5, с. 159]. Поскольку данный сектор не относится к саморегулируемым, от финансовой поддержки со стороны государства зависит достижение целей его устойчивого развития.

В связи с этим цели статьи заключаются в проведении сравнительного анализа величин государственной поддержки АПК Казахстана, полученных с использованием разных методик оценки государственной поддержки; обосновании достаточности величины рассматриваемого показателя для достижения целей устойчивого развития отрасли.

Материалы и методы

В качестве материалов исследования применены международные методики оценки государственной поддержки; исследования казахстанских и зарубежных экспертов в области оценки достоверности и качества расчетов, проведенных на основе данных методик; сводные статистические показатели, характеризующие величину государственной поддержки АПК.

При обработке данных материалов были использованы методы сравнительного, статистического и системного анализа. В частности, были проанализированы показатели государственной финансовой поддержки, рассчитанные с помощью:

- ♦ методики оценки государственной поддержки аграрного сектора, разработанной Организацией экономического сотрудничества и развития (далее – методика ОЭСР) [2, 4, 6];
- ♦ национальных метаанных показателей Целей устойчивого развития ООН до 2030 года для оценки степени достижения цели номер 2 «Ликвидация голода, обеспечение продовольственной безопасности и улучшение питания и содействие устойчивому развитию сельского хозяйства» [7];
- ♦ правил внутренней поддержки сельского хозяйства в рамках присоединения Казахстана к Марракешскому соглашению об учреждении Всемирной торговой организации [8].

Результаты и обсуждение

Изучение вышеперечисленных международных методик и правил оценки государственной поддержки, а также условий их применения позволило авторам прийти к выводу о том, что они не являются совершенными и с течением времени корректируются.

Так, среди основных недочетов методики ОЭСР выделяют «неравномерность объемов государственной поддержки», которые часто оказываются завышенными или заниженными [4, с. 59]. Вторым значимым ограничением данной методики является «выбор и обоснование мировой цены» на сельскохозяйственную продукцию, поскольку усредненная цена экспорта и импорта не учитывает качество произведенной продукции, а также колебания валютных курсов [4, с. 61].

В целях эффективного мониторинга продолжается процесс национализации глобальных показателей ЦУР [7]. Например, требует замены показатель «субсидирование экспорта сельскохозяйственной продукции», так как данный показатель для Казахстана отменен к концу 2018 г. в рамках договоренностей с ВТО. На стадии разработки находится ряд других показателей.

Таким образом, вопросы совершенствования данных методик остаются открытыми, и в связи с этим целесообразно продолжать работу по адаптации национальных статистических данных к глобальным показателям. Также параллельно необходимо вести работу по разработке внутренней методики оценки величины государственной поддержки АПК.

Сравнительный анализ показателей государственной поддержки позволил выделить ряд сопоставимых показателей в рамках разных методик. В первую очередь это показатели, которые показывают отношение величины бюджетных средств, выделяемых государством на под-

держку сельского хозяйства, к объему ВВП в сельском хозяйстве. На рисунке 1 отображены величины данных показателей:

- ♦ показатель общей бюджетной поддержки сельского хозяйства (Total Budget Support Estimate – TBSE), рассчитанный по методике ОЭСР;
- ♦ индекс ориентированности на сельское хозяйство, определяемый по структуре государственных расходов (The agriculture orientation index for government expenditures – AOI) в рамках метаданных ЦУР;
- ♦ объем государственной поддержки сельского хозяйства (далее – ОГП), рассчитанный по формуле предыдущего показателя ЦУР на основе открытых отчетных данных Министерства финансов Республики Казахстан [9] и Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [10].

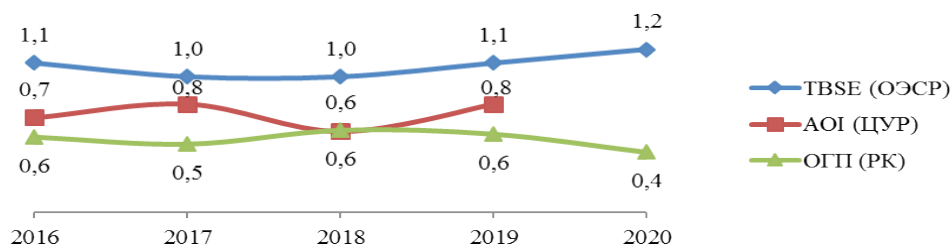

Рисунок 1 – Сравнительный анализ величин государственной поддержки сельского хозяйства в рамках разных методических подходов, в % от ВВП

Примечание – Составлено авторами на основе источников [6], [7], [9], [10].

По данным рисунка 1 видно, что величина государственной поддержки, несмотря на альтернативность показателей, имеет очень большой разброс. Особенно высокий объем государственной поддержки в стране отмечается по данным ОЭСР. Величина государственной поддержки по методике ЦУР и на основе национальной статистики совпала в 2018 г. и составила 0,6% от генерируемого сельским хозяйством ВВП. На протяжении рассматриваемого периода объем государственной поддержки сельского хозяйства, рассчитанный нами, демонстрирует ее минимальный уровень.

Методика ЦУР рекомендует «интерпретировать АОI по числителю и знаменателю отдельно: по доле сельского хозяйства в государственных расходах и по доле сельского хозяйства в ВВП» [7]. Результаты подробной интерпретации АОI отражены на рисунке 2.

Рисунок 2 – Составляющие индекса ориентированности на сельское хозяйство по методике ЦУР

Примечание – Составлено авторами на основе источников [9], [10].

На рисунке видно, что доля сельского хозяйства в ВВП стремительно выросла в 2020 г. до 9%, между тем его доля в расходах государственного бюджета сократилась до 4%. Следовательно, поскольку значения величин АОI и ОГП менее единицы (рисунок 1), это говорит о низком уровне бюджетной поддержки сектора в сравнении с его вкладом в экономическое развитие.

Изучив правила ВОТ, согласно которым меры внутренней поддержки сельского хозяйства делятся на освобожденные («зеленая корзина», «голубая корзина») и неосвобожденные

(«янтарная корзина») от обязательств по сокращению, мы провели анализ мер поддержки, применяемых в Казахстане. Проанализировав отчеты о результатах мониторинга реализации бюджетных программ (подпрограмм) Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан (далее – МСХ) за 2016–2020 гг., нами было установлено, что бюджетная поддержка осуществляется в рамках «зеленой» и «янтарной» корзин (рисунок 3).

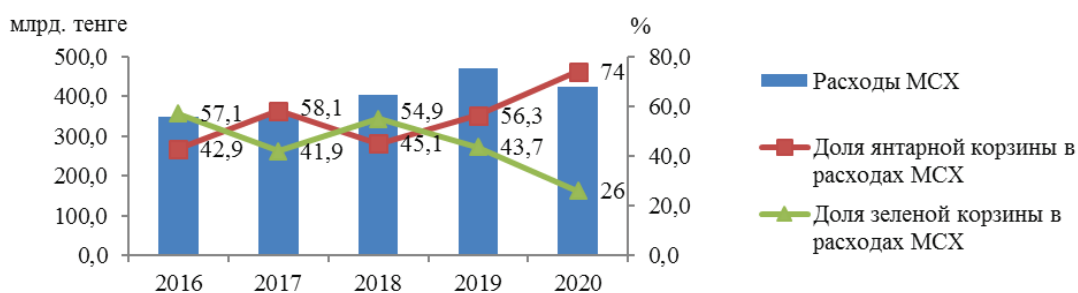

Рисунок 3 – Структура внутренней поддержки сельского хозяйства в рамках требований ВТО

Примечание – Составлено авторами на основе источника [11].

Доля мер в рамках «зеленой корзины» в 2016 и 2018 гг. превалировала над мерами «янтарной корзины», однако в 2020 г. наблюдается резкое падение доли данной поддержки в общих расходах МСХ до 26%. В свою очередь, доля мер «янтарной корзины» в 2017, 2019 и 2020 гг. составила более половины объема всей поддержки. Наиболее высокий рост затрат на данную категорию поддержки зафиксирован в 2020 г. и составил 74% всех расходов МСХ. Рост объема поддержки в рамках «янтарной корзины» связан преимущественно с увеличением затрат на повышение доступности финансовых услуг с 76,2 млрд тенге в 2018 г. до 176,3 млрд тенге в 2020 г. [11].

Системный анализ позволил установить, что методологическое наполнение отдельных показателей государственной поддержки в рамках ВТО и ОЭСР схоже (рисунок 4).

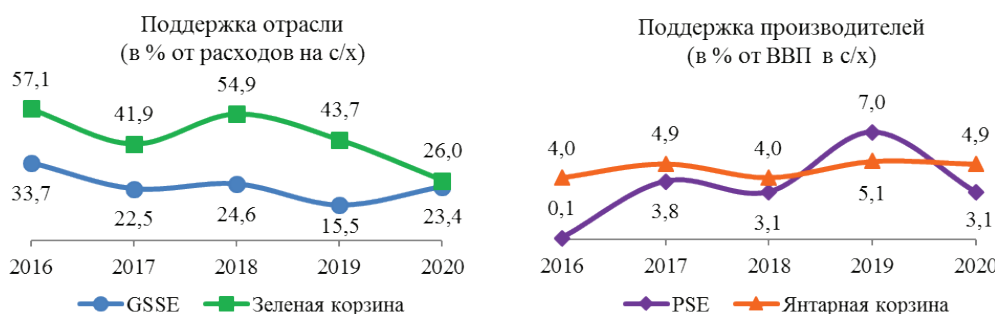

Рисунок 4 – Сопоставление показателей государственной поддержки в рамках методик ОЭСР и ВТО

Примечание – Составлено авторами на основе источников [ОЭСР], [10], [11].

Так, в рамках методических подходов ВТО и ОЭСР сопоставимы меры «зеленой корзины» и показатель оценки поддержки общих услуг аграрного сектора (General Services Support Estimate – GSSE), поскольку они включают в себя затраты на мероприятия по созданию благоприятных условий для развития аграрного сектора в целом: программы развития, научные и маркетинговые исследования, развитие инфраструктуры, выполнение надзорных и контрольных функций и другие. Однако, как видно на рисунке 4, доля данных мероприятий, по отчетным данным МСХ, за исключением 2020 г., значительно превышает расчетные данные, предоставленные ОЭСР.

Сопоставимы также меры «янтарной корзины» и показатель оценки поддержки производителя (Producer Support Estimate – PSE), поскольку оба данных показателя относятся к ис-

кажающим производство и торговлю. На рисунке 4 видно, что *de minimis* (пороговый уровень финансирования мер «янтарной корзины») не превышает 5%. Однако соглашением между ВТО и Казахстаном оговорена возможность увеличения данного показателя до 8,5%, следовательно, существует резерв для увеличения объема государственной финансовой поддержки АПК. Данные показатели включают в себя меры поддержки производителя за счет трансферов от потребителей и отчислений налогоплательщиков: льготное кредитование субъектов АПК; субсидирование ставок вознаграждения; субсидирование в рамках гарантирования и страхования займов; субсидирование купонного вознаграждения по облигациям; субсидирование заготовительным организациям в АПК суммы налога на добавленную стоимость [10].

Заключение

Результаты анализа и оценки величин государственной поддержки АПК Казахстана за пятилетний период, рассчитанные с использованием разных методик оценки государственной поддержки, следующие:

- ♦ показатели, имеющие аналогичное методологическое наполнение, но анализируемые в рамках разных методик, имеют большой разброс фактических значений. Данное обстоятельство затрудняет процесс оценки достаточности величины государственной поддержки;
- ♦ объем государственной финансовой поддержки аграрного сектора остается недостаточным для достижения целей устойчивого развития. Во-первых, это связано с низким уровнем бюджетной поддержки сектора в сравнении с его вкладом в экономическое развитие. Во-вторых, с возможностью увеличить пороговый уровень финансирования мер «янтарной корзины» с 5% до 8,5% от генерируемого в сельском хозяйстве ВВП;
- ♦ невысокая доля сельского хозяйства в расходах государственного бюджета частично объясняет причину, по которой промежуточные целевые индикаторы Государственной программы развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017–2021 годы в большинстве своем не достигнуты [12].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Лемещенко О.В. Казахстанская практика программно-целевого управления агропромышленным комплексом / Управление в XXI веке – проблемы и перспективы. Материалы Международной научно-практической конференции. – Краснодар, 2021. – С. 330–336. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45760406> (дата обращения: 15.07.2021)
- 2 Крицкая А.А. Оценка эффективности государственной поддержки сельского хозяйства: методика ОЭСР и предложения по ее совершенствованию // Аграрная Россия. – 2018. – № 12. – С. 40–48.
- 3 Пинская М.Р., Тихонова А.В. Государственная финансовая поддержка АПК: налоговые и бюджетные инструменты. – Москва: Инфра-М, 2018. – 178 с.
- 4 Эпштейн Д.Б. Об оценке государственной поддержки сельского хозяйства // Инновации. – 2014. – № 9(191). – С. 57–67.
- 5 Daulieva G.R., Doszhan R.D., Fedorenko R.V., Kumarova S.K. State financial support of the agrarian sector of Kazakhstan: current state and problems // The Journal of Economic Research & Business Administration. – No. 4(126). – 2018. – P. 158–169.
- 6 The annual Agricultural Policy Monitoring and Evaluation reports. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation_22217371 (date accessed: 15.07.2021)
- 7 Цели устойчивого развития в Республике Казахстан. URL: <https://egov.kz/cms/ru/zur> (дата обращения: 15.07.2021)
- 8 Анализ мировых тенденций государственной поддержки сельского хозяйства. Департамент агропромышленной политики Евразийской экономической комиссии. – Москва, 2015. – 125 с.
- 9 Статистические бюллетени Министерства финансов Республики Казахстан. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin?lang=ru> (дата обращения: 15.07.2021).
- 10 Официальный интернет-ресурс Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. URL: <https://stat.gov.kz> (дата обращения: 15.07.2021)
- 11 Отчеты о результатах мониторинга реализации бюджетных программ (подпрограмм) Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/moa?lang=ru> (дата обращения 15.07.2021)
- 12 Накипова Г.Н., Лемещенко О.В., Белкина Е.Н. Проблемы создания эффективной системы мониторинга государственных программ развития агропромышленного комплекса // Вестник Казахского университета экономики, финансов и международной торговли. – 2021. – № 2(43). – С. 39–47.

REFERENCES

- 1 Lemeshhenko O.V. (2021) Kazhastanskaja praktika programmno-celevogo upravlenija agropromyshlennym kompleksom / Upravlenie v XXI veke – problemy i perspektivy. Materialy Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. Krasnodar, pp. 330–336. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45760406> (data obrashhenija: 15.07.2021)
- 2 Krickaja A.A. (2018) Ocenka jeffektivnosti gosudarstvennoj podderzhki sel'skogo hozjajstva: metodika OJeSR i predlozhenija po ee sovershenstvovaniju // Agrarnaja Rossija. No. 12. – pp. 40–48.
- 3 Pinskaja M.R., Tihonova A.V. (2018) Gosudarstvennaja finansovaja podderzhka APK: nalogovye i bjudzhetye instrumenty. Moskva: Infra-M, 178 p.
- 4 Jepshtejn D.B. (2014) Ob ocenke gosudarstvennoj podderzhki sel'skogo hozjajstva // Innovacii. No. 9(191), pp. 57–67.
- 5 Daulieva G.R., Doszhan R.D., Fedorenko R.V., Kumarova S.K. (2018) State financial support of the agrarian sector of Kazakhstan: current state and problems // The Journal of Economic Research & Business Administration. No. 4(126), pp. 158–169.
- 6 The annual Agricultural Policy Monitoring and Evaluation reports. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation_22217371 (date accessed: 15.07.2021)
- 7 Celi ustojchivogo razvitija v Respublike Kazahstan. URL: <https://egov.kz/cms/ru/zur> (data obrashhenija: 15.07.2021)
- 8 Analiz mirovyh tendencij gosudarstvennoj podderzhki sel'skogo hozjajstva. Departament agropromyshlennoj politiki Evrazijskoj jekonomicheskoj komissii. – Moskva, 2015. – 125 p.
- 9 Statisticheskie bjulleteni Ministersva finansov Respubliki Kazahstan. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin?lang=ru> (data obrashhenija: 15.07.2021).
- 10 Oficial'nyj internet-resurs Bjuro Nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniju i reformam Respubliki Kazahstan. URL: <https://stat.gov.kz> (data obrashhenija: 15.07.2021)
- 11 Otchety o rezul'tatah monitoringa realizacii bjudzhetyh programm (podprogramm) Ministerstva sel'skogo hozjajstva respubliki Kazahstan. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/moa?lang=ru> (data obrashhenija 15.07.2021)
- 12 Nakipova G.N., Lemeshhenko O.V., Belkina E.N. (2021) Problemy sozdaniya jeffektivnoj sistemy monitoringa gosudarstvennyh programm razvitija agropromyshlennogo kompleksa // Vestnik Kazahskogo universiteta jekonomiki, finansov i mezhdunarodnoj trgovli. No. 2(43), pp. 39–47.

О.В. ЛЕМЕЩЕНКО,*¹

докторант.

*e-mail: lemolvit1992@gmail.com

Г.Н. НАКИПОВА,¹

э.ғ.д., профессор.

e-mail: nakipovage@mail.ru

Е.Н. БЕЛКИНА,²

э.ғ.д., доцент.

e-mail: enbelkina@list.ru

¹Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қазақстан, Қарағанды қ.

²И.Т. Трубилин атындағы Кубан
мемлекеттік аграрлық университеті,
Ресей, Краснодар қ.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІН МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЖЫЛЫҚ ҚОЛДАУДЫҢ АНАЛИТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Андатпа

Мақалада саланың тиімді жұмыс істеуі мен қарқынды дамуының ажырамас шарты болып табылатын агроөнеркәсіптік кешенді (АӨК) мемлекеттік қаржылық қолдау көлемін дұрыс бағалау мәселесі қарастырылады. Агроөнеркәсіптік кешен субъектілері ауылшаруашылық өндірісіне тән және қолайсыз табиғи жағдайлардан туындаған тәуекелдерге тап болған сайын бұл бағалаудың өзектілігі артады. Мақаланың басты мақсаты – әртүрлі бағалау әдістерін қолдана отырып алынған Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенін мемлекеттік қолдаудың көлеміне салыстырмалы талдау жүргізу болып табылады. Мақалада Экономикалық

Ынтымақтастық және Даму Ұйымы (ЭЫДҰ), Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму Бағдарламасы (БҰҰДБ), Дүниежүзілік сауда ұйымы (ДСҰ) мен Тұрақты Даму Мақсаттарын (ТДМ) іске асыру барысында әзірленген мемлекеттік қолдауды бағалаудың халықаралық әдістемелерінің индикаторларын талдау нәтижелері келтірілген. Мақаланың екінші, бірақ одан кем емес маңызды мақсаты – агроөнеркәсіптік кешенді тұрақты дамыту мақсаттарына жету үшін бюджеттік қолдау көлемінің жеткіліктілігін негіздеу. Ол үшін ауылшаруашылығын қолдауға мемлекет бөлген бюджеттік қаражаттың көлеміне баға берілді. Бұл көрсеткіш ауылшаруашылығының Қазақстанның ЖІӨ-ге қосқан үлесімен салыстырылды. Мемлекеттік қаржылық қолдаудың құрылымы да қарастырылған. Бағалау нәтижелері көрсеткендей, аграрлық сектордың мемлекеттік қаржылық қолдау көлемін ұлғайтуға арналған қоры бар. Сонымен қатар, бұл зерттеудің әдістемесі мемлекеттік қаржылық қолдауды бағалаудың халықаралық әдістерін салыстырмалы, статистикалық және жүйелік талдауға негізделген.

Тірек сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, мемлекеттік қолдау, әдістеме, шығындар, бюджет, өндірушілер, субсидиялау.

O.V. LEMESHENKO,*¹

PhD student.

*e-mail: lemolvit1992@gmail.com

G.N. NAKITOVA,¹

d.e.s., professor.

e-mail: nakipovage@mail.ru

E.N. BELKINA,²

d.e.s., associate professor.

e-mail: enbelkina@list.ru

¹Karaganda University of Kazpotrebovsoyuz,
Kazakhstan, Karaganda

²I.T. Trubilin Kuban State Agrarian University
Russia, Krasnodar

ANALYTICAL ASPECTS OF THE STATE FINANCIAL SUPPORT FOR AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article raises the problem of the correct evaluation of state financial support amount for the agro-industrial complex (AIC), which is an essential condition for the effective functioning and dynamic development of the industry. The relevance of this evaluation increases whenever agribusiness entities face risks that are characteristic of both agricultural production and caused by unfavorable natural conditions. In this regard, the primary purpose of the article is to conduct a comparative analysis of the amount of state support for the AIC of Kazakhstan, obtained using different evaluation methods. The article presents the results of the indicators analysis of international estimation methodologies for state support developed by the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), the United Nations Development Program (UNDP) in the field of implementing the Sustainable Development Goals (SDGs), the World Trade Organization (WTO). The second, but no less significant purpose of the article is to justify the sufficiency of the amount of budget support for achieving the goals of the AIC sustainable development. To achieve this, an evaluation of the amount of budget funds allocated by the state to support agriculture was carried out. This amount is compared with the contribution of agriculture to the GDP of Kazakhstan. The structure of state financial support has been considered. The evaluation results have showed that there is a reserve for increasing the amount of state financial support for the agricultural sector. Thus, the methodology of this research is based on a comparative, statistical and systematic analysis of international estimation methodologies for state financial support.

Key words: agro-industrial complex, state support, methodology, expenditures, budget, producers, subsidization.

МРНТИ 06.73.75
УДК 33.061.1(574)

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-108-115>

Е.М. КРУПИНА,*¹

докторант.

*e-mail: 19201252@turand.edu.kz

М.А. СУБАЛОВА,²

PhD, ассоциированный профессор.

e-mail: m.subalova@satbayev.university

И.В. СЕЛЕЗНЁВА,¹

д.э.н., профессор.

e-mail: i.selezneva@turand.edu.kz

¹Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

²Satbayev University, Казахстан, г. Алматы

ПРОБЛЕМЫ КРЕДИТОВАНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ: ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ДОСТУП К ФИНАНСИРОВАНИЮ

Аннотация

В статье рассматриваются факторы, влияющие на доступ предприятий малого и среднего бизнеса (МСБ) к внешнему финансированию в Казахстане. Данные для анализа были получены из результатов анкетирования, которое было проведено среди предприятий Казахстана в 2019 г. в рамках исследования «Характеристика деловой и предпринимательской среды» Всемирным банком (Business Environment and Enterprise Performance Surveys (BEEPS)). Результаты анализа показали, что такие факторы, как выручка, наличие залогового обеспечения, полученные ранее кредиты, положительно влияют на решение о предоставлении кредита финансовыми институтами. Однако результаты анализа не показали статистически значимого эффекта, оказываемого размером и возрастом предприятия на доступ к кредитованию, который был доказан рядом исследований в других странах. Результаты анализа также показали, что доступ к внешнему финансированию значительно ограничен для предприятий, внедряющих инновационные продукты или услуги, что объясняется рискованностью данных предприятий с точки зрения кредиторов. Интересно отметить, что анализ показал статистически значимую положительную связь между доступом к кредиту и женщиной-руководителем, что доказывает отсутствие дискриминации по гендерным признакам при принятии решения о выдаче займа в Казахстане. Полученные результаты могут быть использованы для разработки более эффективных условий кредитования предприятий МСБ, а также для усовершенствования скоринговых моделей для МСБ, где основными критериями могут стать история и потенциал компании, а не текущее финансовое положение и наличие залогового обеспечения.

Ключевые слова: экономика, малый и средний бизнес, кредитование, залоговый кредит, финансирование, развитие, предприятие.

Введение

Предприятия малого и среднего бизнеса уже стали неотъемлемой частью частного сектора экономики большинства развитых и развивающихся стран, где МСБ рассматривается как один из основных факторов экономического роста страны [1]. Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) еще в 1997 г. определила предприятия МСБ как «движущую силу роста и развития» и «ключевые источники динамизма, инновации и гибкости» в экономическом развитии [2]. В настоящее время стимулирование сектора МСБ является одним из обязательных условий стабильного роста национальной экономики. Правительство Республики Казахстан также поручило определить дополнительные меры поддержки МСБ, в том числе через расширение доступа к кредитованию, участие в госзакупках, снижение регуляторной нагрузки на бизнес [3].

Вклад МСБ в экономическое развитие можно оценить через его долю в ВВП страны, которая, согласно данным, представленным на рисунке 1, в развитых странах достигает 60-65%, тогда как в Казахстане только 28%.

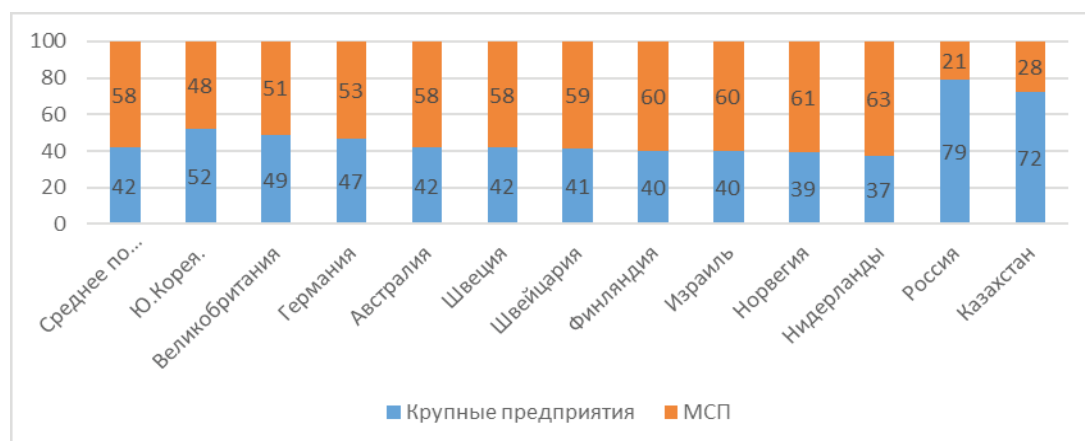

Рисунок 1 – Доля крупных субъектов МСБ и крупного бизнеса в ВВП, в %

Примечание – Составлено авторами на основе данных Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстана и оперативных данных ОЭСР, ООН, ФНС России.

Экономическое развитие страны во многом зависит от отсутствия препятствий для ведения и создания новых предприятий. В частности, усложненные нормативные процедуры регистрации, их стоимость и бюрократические процессы негативно отражаются на развитии сектора МСБ. С другой стороны, нормативные положения, регулирующие защиту прав собственности и доступ к финансированию, наоборот, способствуют развитию бизнес-активности [4]. Однако для стран Центральной Азии, включая Казахстан, доступ к финансированию остается одним из главных препятствий на пути развития МСБ [5]. Несмотря на то что правительство Республики Казахстан ведет активную работу по поддержке МСБ, что также отражается в улучшении позиций страны в рейтинге Всемирного банка Doing Business (25-е место в 2020 г.), в стране наблюдается снижение банковского кредитования МСБ. Причинами данного сокращения, по мнению некоторых казахстанских экспертов, являются длительная процедура выдачи кредитов, высокие требования к залоговому обеспечению, отсутствие данных о финансовом положении и разработанных скоринговых моделей для МСБ [6].

Многие ученые изучают влияние факторов, ограничивающих доступ МСБ к получению внешнего финансирования, используя данные исследования «Характеристика деловой и предпринимательской среды» (Business Environment and Enterprise Performance Surveys (BEEPS)), проводимого на регулярной основе Всемирным банком в странах Европы и Центральной Азии. К примеру, Т. Бек провел исследование на основе данных 9000 компаний из 80 стран, полученных в 2002 г. В результате исследования автором было доказано, что такие факторы, как размер, возраст и структура собственности, влияют на доступ к финансированию: дольше существующий, более крупный МСБ, принадлежащий иностранным владельцам, имеет более свободный доступ к получению внешнего финансирования [7]. Л. Киршеман также обнаружил, что банки чаще отказывают компаниям с меньшим опытом существования, которые ранее не получали банковских займов, так как банкам сложнее оценить их финансовое положение и нет возможности проверить кредитную историю [8]. Е. Ханедар провел исследования на основе данных 14 394 компаний МСБ, полученных в 2002 и 2006 гг. В результате данного исследования автор выявил сильную связь между наличием залогового обеспечения и возможностью получить внешнее финансирование и его стоимостью [9]. В развивающихся странах доступ к финансированию предприятий МСБ также сильно ограничен информационной асимметрией, возникающей между заемщиком и кредитором. Выстраивание доверительных отношений и предоставление запрашиваемой информации могут существенно сократить время рассмотрения кредитной заявки и снизить требования к залоговому обеспечению [10].

В. Ботрик на основе данных 30 стран с постпереходной экономикой, полученных также из вышеупомянутого исследования Всемирного банка, обнаружила, что компании, внедряющие инновационные продукты, чаще обращаются к внешнему финансированию, но при этом сталкиваются со сложностями в его получении, так как новые продукты/услуги еще не утвердились на рынке и финансовые институты относят подобные компании к рискованным из-за их неподтвержденной финансовой стабильности [11].

В контексте Казахстана такие исследования еще не были проведены. Помимо понимания ключевых факторов, влияющих на доступ к кредитованию в Казахстане, данное исследование также поможет оценить, имеется ли существенная разница между казахстанским и мировым опытом.

Методология исследования

Принимая во внимание вышеприведенные международные исследования по факторам, ограничивающим или упрощающим доступ МСБ к внешнему финансированию, в данной статье рассматривается влияние следующих факторов на доступ к финансированию МСБ в Казахстане: объем выручки, размер, возраст предприятия, наличие залога, наличие других займов, инновационные продукты, гендерная идентичность руководства, размер населенного пункта. Для выявления степени влияния вышеперечисленных факторов на доступ к финансированию была использована следующая модель множественной линейной регрессии.

$$\text{ПослЗаем} = \beta_0 + \beta_1 \text{ОбщийЗаем} + \beta_2 \text{Выручка} + \beta_3 \text{Размер} + \beta_4 \text{Возраст} + \\ + \beta_5 \text{Залог} + \beta_6 \text{Инновации} + \beta_7 \text{ЖенРук} + \beta_8 \text{Город} + \mu$$

ПослЗаем – сумма последнего займа, полученного предприятием;

ОбщийЗаем – сумма всех займов предприятия;

Выручка – выручка компании в год получения займа;

Размер – размер компании, представленный количеством сотрудников согласно Предпринимательскому кодексу РК;

Возраст – возраст компании по состоянию на 2019 г.;

Залог – вспомогательная переменная = 1, если для получения займа требовался залог;

Инновации – вспомогательная переменная = 1, если компания за последние 3 года вводила новые или улучшенные продукты/сервис;

ЖенРук – вспомогательная переменная = 1, если руководитель компании – женщина;

Город – размер населенного пункта, количество населения (человек).

Используемые для анализа данные были взяты из результатов анкетирования, которое было проведено среди предприятий Казахстана в 2019 г. в рамках исследования «Характеристика деловой и предпринимательской среды» (Business Environment and Enterprise Performance Surveys (BEEPS)). После исключения больших предприятий с количеством сотрудников более 250 человек (крупный бизнес), компаний с отсутствующими необходимыми для анализа данными была идентифицирована 931 казахстанская компания. Используя классификацию предприятий, предлагаемую Предпринимательским кодексом РК, полученная выборка состоит из 505 микропредприятий с количеством сотрудников 0–15 человек, 355 малых предприятий с количеством сотрудников 16–100 человек и 74 средних предприятий с количеством сотрудников 101–250 человек.

Результаты анализа

Согласно опросу про доступность внешнего финансирования, согласно таблице 1 (стр. 111), 15% компаний отметили, что доступ к финансированию является для них сложным и особо тяжело преодолимым препятствием для текущей деятельности, а для 18% – препятствием средней степени. Интересным фактом стало то, что почти для 50% доступ к финансированию не является препятствием. Коммерческие банки являются главным источником финансирования МСБ: 82% предприятий получили займы от коммерческих банков и только 7% – от небан-

ковских финансовых институтов, включая микрофинансовые организации. Однако владельцы 12% предприятий имеют личный непогашенный заем, который был взят для финансирования операционной деятельности предприятия. Данные также показывают, что 28% предприятий руководят женщины и 24% внедрили новые продукты/сервис в течение последних трех лет.

Таблица 1 – Доступ к финансированию как препятствие для текущей деятельности предприятия

Степень препятствия	Микропред- приятия	Малые предприятия	Средние предприятия	Итого
Не знаю	2	2	1	5
Не применимо	22	21	5	48
Не является препятствием	247	148	41	436
Небольшое препятствие	74	70	7	151
Средней степени препятствие	88	66	7	161
Сложно преодолимое	46	30	7	83
Особо тяжело преодолимое	26	18	3	47
Примечание – Составлено авторами в STATA на основе данных BEEPS.				

Стоит также отметить, что, согласно таблице 2, 67% предприятий выборки не подавали заявки на получение займа, потому что у них не было необходимости в привлечении внешнего финансирования, а 12% посчитали неприемлемой процентную ставку, тогда как для 8% процедура подачи заявки на заем оказалась сложной.

Таблица 2 – Основные причины, почему предприятия не подали заявку на получение займа

Причина	% предприятий от общего в выборке
Не знаю	0,12
Нет необходимости в займе – достаточный уровень капитала	66,79
Процедура подачи заявки на получение займа сложная	8,46
Высокая процентная ставка	11,89
Высокие требования к залоговому обеспечению займа	5,51
Размер займа и срок погашения были неподходящими	0,25
Не уверены, что заявку одобрят	3,55
Другое	3,43
Примечание – Составлено авторами в STATA на основе данных BEEPS.	

В таблице 3 представлены результаты множественной линейной регрессии. Анализ результатов на основе р-значения не выявил статистически значимого эффекта размера и возраста предприятия на доступ к кредитованию в Казахстане. Несмотря на то что ряд исследований, проведенных в других странах, показали, что по мере «взросления» и «роста» компании могут выстраивать более тесные и доверительные отношения с банками и другими финансовыми институтами, что, в свою очередь, облегчает доступ к финансированию и уменьшает асимметричность информации, казахстанские финансовые институты не уделяют особого внимания данным критериям. Однако статистически значимая положительная связь была обнаружена между суммой последнего займа и объемом выручки, суммой общего займа и наличием залогового имущества, что соответствует ранее полученным результатам других исследований. Данные результаты показывают, что для казахстанских банков и других финансовых институтов важна финансовая стабильность компании на момент подачи заявки.

Несмотря на то что уровень инновационной активности за 2013–2018 гг. в Казахстане увеличился на 2,6% и был принят ряд законов и программ, направленных на развитие инновационной деятельности предприятий [12], результаты анализа показали статистически значимую отрицательную связь между инновациями и доступом к кредитованию.

Предыдущие исследования доказали, что на региональном уровне остро стоит проблема доступа МСБ к заемным средствам [13,14]. Во-первых, развитие филиальных сетей в небольших населенных пунктах ограничено высокими издержками на обслуживание. Во-вторых, в регионах рыночная стоимость активов предпринимателей, которые могут быть использованы в качестве залогового обеспечения займа, может быть гораздо ниже, чем в крупных городах, что приводит к получению нужной суммы займа. Тем не менее данные регрессии показали, что между местонахождением предприятия МСБ и доступом к заемным средствам нет статистически значимой связи.

Таблица 3 – Результаты множественной линейной регрессии

	Количество наблюдений			931
	F (8, 922)			3783.10
	R			0.9704
	скорректированный R ²			0.9702
ПослЗаем	Коэф.	Станд. ошибка	t	P-значение
Размер	-119486.4	467072	-0.26	0.798
Возраст	34694.88	29136.36	1.19	0.234
Выручка	0.00114118	0.0003872	2.95	0.003
ОбщийЗаем	0.9858593	0.0068232	144.49	0.000
Залог	1.05e+07	1100071	9.57	0.000
Инновации	-1260668	612237.8	-2.06	0.040
ЖенРук	1070638	580326.4	1.84	0.065
Город	-221413.2	262007	-0.85	0.398
_конс	123424	11033743	0.11	0.911
Примечание – Составлено авторами в STATA на основе данных BEEPS.				

Сравнительный анализ по странам показывает, что женщины-предприниматели в целом берут меньше кредитов или банки применяют к женщинам более высокие процентные ставки, чем к мужчинам [15]. В Казахстане в целом также прослеживается тенденция к тому, что женщины не берут большие суммы в кредит даже при высоких процентах возвратности. Эксперты объясняют это тем, что женщины не занимаются крупными проектами, для которых нужны большие инвестиции, а больше задействованы в малом бизнесе, в таких сферах, как ретейлинг, производство одежды, салоны красоты, детские сады, еда навынос или ресторанный бизнес [16]. По результатам анализа, представленного в таблице 3, в Казахстане не наблюдается дискриминации по гендерным признакам, так как прослеживается статистически значимая положительная связь между доступом к кредитованию и руководителем-женщиной.

Заключение

Несмотря на то что данный анализ базируется на опросе представителей предприятий МСБ и не учитывает официальные статистические, финансовые и банковские данные, полученные результаты отражают видение представителей предприятий МСБ, которое может не совпадать с официальными данными. Тем не менее полученные результаты могут быть использованы для улучшения условий кредитования и доступа к другим источникам финансирования, а также для разработки эффективных для МСБ скоринговых моделей оценки кредитоспособности при формировании кредитной политики банков и микрофинансовых организаций (МФО), где основной упор будет делаться на потенциал и историю компании, а не только на наличие и качество залогового обеспечения. Также для увеличения роста предприятий МСБ и их вклада в экономику можно расширить источники фондирования МФО, что позволило бы снизить процентную ставку по кредитам для МСБ.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Beck T., Demirguc-Kunt A. Small and medium-size enterprises: access to finance as a growth constraint // *Journal of Banking and Finance*. – 2006. – Vol. 30. – No. 11. – P. 2931–2943.
- 2 Organisation for Economic Cooperation and Development. Synthesis Report. Globalisation and small and medium enterprises. – 1997.
- 3 Аскар Мамин поручил расширить доступ МСБ к кредитованию. kapital.kz. URL: <https://kapital.kz/business/94263/askar-mamin-poruchil-rasshirit-dostup-msb-k-kreditovaniyu.html>
- 4 Klapper L., Laeven L., Rajan R. Barriers to entrepreneurship // *Journal of Financial Economics*. – 2006. – Vol. 82. – No. 3. – P. 591–629.
- 5 Organisation for Economic Cooperation and Development. Synthesis Report. Improving Access to Finance for SMEs in Central Asia through Credit Guarantee Schemes. – 2013.
- 6 Опыт в потребительском кредитовании поможет банкам с МСБ. kapital.kz. URL: <https://kapital.kz/finance/91187/opyt-v-potrebitel'skom-kreditovanii-pomozhet-bankam-s-msb.html>
- 7 Beck T., Demirguc-Kunt A., Laeven L., Maksimovic V. The determinants of financing obstacles // *Journal of International Money and Finance*. – 2006. – Vol. 25. – No. 6. – P. 932–952.
- 8 Kirschmann L. Credit rationing in small firm bank relationships // *Journal of financial Intermediation*. – 2016. – Vol. 26. – P. 68–99.
- 9 Hanedar E., Broccardo E., Bazzana F. Collateral requirements of SMEs: The evidence from less-developed countries // *Journal of Banking & Finance*. – 2013. – Vol. 38. – No. 1. – P. 106–121.
- 10 Behr P., Entzian A., Guettler, A. How do lending relationships affect access to credit and loan conditions in microlending? // *Journal of Banking & Finance*. – 2011. – Vol. 35. – No. 8. – P. 2169–2178.
- 11 Botrić V., Božić L. Access to Finance – Innovation Relationship in Post-Transition // *EBEEC Conference Proceedings*. – 2017.
- 12 Баймухаметова А.Ж. Влияние инновационной активности на развитие венчурного финансирования в Республике Казахстан // *Научный журнал «Вестник университета «Туран»*. – 2019. – № 3(83). – С. 213–218.
- 13 Мухамедьярова-Левина Т.Т. Особенности механизма финансово-кредитной поддержки малого бизнеса в Республике Казахстан // *Научный журнал «Вестник университета «Туран»*. – 2017. – № 2(74) – С. 121–127.
- 14 Крупина Е.М. Перспективы развития рынка микрофинансирования малого и среднего бизнеса в Казахстане // *Материалы II Международной научно-практической конференции «Инновационно-предпринимательское образование в контексте повышения качества жизни»*. – 2019.
- 15 Muravyev A., Dorothea S., Talavera O. Entrepreneur's gender and financial constrains: Evidence from international data // *Journal of Comparative Economics*. – 2009. – No. 37. – P. 270–286.
- 16 Женщин, занятых в МСБ, становится больше. kapital.kz. URL: <https://kapital.kz/business/85253/zhenzhin-zanyatykh-v-msb-stanovit-sya-bol-she.html>

REFERENCES

- 1 Beck T., Demirguc-Kunt A. (2006) Small and medium-size enterprises: access to finance as a growth constraint // *Journal of Banking and Finance*. Vol. 30. No. 11, pp. 2931–2943.
- 2 Organisation for Economic Cooperation and Development. Synthesis Report. Globalisation and small and medium enterprises. 1997.
- 3 Askar Mamin poruchil rasshirit' dostup MSB k kreditovaniyu. kapital.kz. URL: <https://kapital.kz/business/94263/askar-mamin-poruchil-rasshirit-dostup-msb-k-kreditovaniyu.html>
- 4 Klapper L., Laeven L., Rajan R. (2006) Barriers to entrepreneurship // *Journal of Financial Economics*. Vol. 82. No. 3, pp. 591–629.
- 5 Organisation for Economic Cooperation and Development. Synthesis Report. Improving Access to Finance for SMEs in Central Asia through Credit Guarantee Schemes. 2013.
- 6 Opyt v potrebitel'skom kreditovanii pomozhet bankam s MSB. kapital.kz. URL: <https://kapital.kz/finance/91187/opyt-v-potrebitel'skom-kreditovanii-pomozhet-bankam-s-msb.html>
- 7 Beck T., Demirguc-Kunt A., Laeven L., Maksimovic V. (2006) The determinants of financing obstacles // *Journal of International Money and Finance*. Vol. 25. No. 6, pp. 932–952.

- 8 Kirschmann L. (2016) Credit rationing in small firm bank relationships // Journal of financial Intermediation. Vol. 26, pp. 68–99.
- 9 Hanedar E., Broccardo E., Bazzana F. (2013) Collateral requirements of SMEs: The evidence from less-developed countries // Journal of Banking & Finance. Vol. 38. No. 1, pp. 106–121.
- 10 Behr P., Entzian A., Guettler A. (2011) How do lending relationships affect access to credit and loan conditions in microlending? // Journal of Banking & Finance. Vol. 35. No. 8, pp. 2169–2178.
- 11 Botrić V., Božić L. Access to Finance – Innovation Relationship in Post-Transition // EBEEC Conference Proceedings. 2017.
- 12 Bajmuhametova A.Zh. (2019) Vlijanie innovacionnoj aktivnosti na razvitie venchurnogo finansirovaniya v Respublike Kazahstan // Nauchnyj zhurnal «Vestnik universiteta «Turan». No. 3(83), pp. 213–218.
- 13 Muhamed'jarova-Levina T.T. (2017) Osobennosti mehanizma finansovo-kreditnoj podderzhki malogo biznesa v Respublike Kazahstan // Nauchnyj zhurnal «Vestnik universiteta «Turan». No. 2(74), pp. 121–127.
- 14 Krupina E.M. Perspektivy razvitija rynka mikrofinansirovaniya malogo i srednego biznesa v Kazahstane // Materialy II Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Innovacionno-predprinimatel'skoe obrazovanie v kontekste povysheniya kachestva zhizni». 2019.
- 15 Muravyev A., Dorothea S., Talavera O. (2009) Entrepreneur's gender and financial constrains: Evidence from international data // Journal of Comparative Economics. No. 37, pp. 270–286.
- 16 Zhenshchin, zanjatyh v MSB, stanovitsja bol'she. kapital.kz. URL: <https://kapital.kz/business/85253/zhenshchin-zanyatykh-v-msb-stanovit-sya-bol-she.html>

Е.М. КРУПИНА,*¹

докторант.

*e-mail: 19201252@turan-edu.kz

М.А. СУБАЛОВА,²

PhD, қауымдастырылған профессор.

e-mail: m.subalova@satbayev.university

И.В. СЕЛЕЗНЁВА,¹

э.ғ.д., профессор.

e-mail: i.selezneva@turan-edu.kz

¹«Тұран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²Satbayev University, Қазақстан, Алматы қ.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ НЕСИЕЛЕНДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ҚАРЖЫЛАНДЫРУҒА ҚОЛЖЕТІМДІЛІКKE ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР

Андатпа

Мақалада Қазақстандағы шағын және орта бизнес (ШОБ) кәсіпорындарының сыртқы қаржыландыруға қолжетімділікке әсер ететін факторлар қарастырылады. Талдауға арналған деректер 2019 ж. Қазақстан кәсіпорындарының арасында Дүниежүзілік Банктің (Business Environment and Enterprise Performance Surveys (BEEPS) «Іскерлік және кәсіпкерлік ортаның сипаттамасы» зерттеуінің аясында өткізілген сауалнамалардың нәтижелерінен алынды. Талдау нәтижелері түсім, кепілдік қамтамасыз етудің болуы, бұрын алынған несиелер сияқты факторлардың қаржы институттарының несие беру туралы шешімге оң әсер ететінін көрсетті. Алайда, талдау нәтижелері басқа елдердегі бірқатар зерттеулермен дәлелденген кәсіпорынның көлемі мен жасының несиеге қол жеткізуге статистикалық маңызды әсерін көрсетпеді. Талдау нәтижелері сонымен қатар, инновациялық өнімдерді немесе қызметтерді енгізетін кәсіпорындар үшін сыртқы қаржыландыруға қол жетімділік айтарлықтай шектеулі екенін көрсетті, бұл несие берушілердің көзқарасы бойынша осы кәсіпорындардың қауіптілігімен түсіндіріледі. Бір қызығы, талдау несиеге қолжетімділік пен әйел-басшы арасындағы статистикалық маңызды оң байланысты көрсетті, бұл Қазақстанда қарыз беру туралы шешім қабылдау кезінде гендерлік белгілер бойынша кемсітушіліктің жоқтығын дәлелдейді. Алынған нәтижелерді ШОБ үшін неғұрлым тиімді несиелендіру шарттарын әзірлеу, сондай-ақ ШОБ үшін скорингтік модельдерді жетілдіруге қолдануға болады, мұнда негізгі өлшемшарттар ағымдағы қаржылық жағдай мен кепілзаттық қамтамасыз ету емес, компанияның тарихы мен әлеуеті болуы мүмкін.

Тірек сөздер: экономика, шағын және орта бизнес, несиелендіру, кепілді несие, қаржыландыру, даму, кәсіпорын.

Y.M. KRUPINA,*¹

PhD student.

*e-mail: 19201252@turan-edu.kz

M.A. SUBALOVA,²

PhD, associate professor.

e-mail: m.subalova@satbayev.university

I.V. SELEZNEVA,¹

d.e.s., professor.

e-mail: i.selezneva@turan-edu.kz

¹Turan University, Kazakhstan, Almaty

²Satbayev University, Kazakhstan, Almaty

LIMITATIONS OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS LENDING IN KAZAKHSTAN: FACTORS AFFECTING ACCESS TO FINANCE

Abstract

This paper aims to investigate factors affecting the access of small and medium-sized enterprises (SMEs) to external financing in Kazakhstan. The data set of this research is obtained from the Business Environment and Enterprise Performance Surveys (BEEPS) conducted by the World Bank in Kazakhstan in 2019. The results of the analysis showed that such factors as revenue, the availability of collateral, previously received loans, have a positive impact on the decision to grant a loan by financial institutions. However, the results of the analysis did not show a statistically significant effect of the size and age of the enterprise on access to credit, which was proved by a number of studies in other countries. The results of the analysis also showed that access to external financing is significantly limited for enterprises implementing innovative products or services, which is explained by the riskiness of these enterprises from the point of view of creditors. It is interesting to note that the analysis showed a statistically significant positive relationship between access to credit and a female manager, which proves that there is no discrimination on gender grounds when making a decision to issue a loan in Kazakhstan. The results obtained can be used to develop more effective conditions for lending to SMEs, as well as to improve scoring models for SMEs, where the main criteria may be the history and potential of the company, rather than the current financial situation and the availability of collateral.

Key words: economy, small and medium-sized businesses, lending, collateral loan, financing, development, enterprise.

FTAХР 06.71.02
ӘОЖ 338.22.021.1

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-116-123>

Т.А. АБЫЛАЙХАНОВА,*¹

Э.ғ.к.

*e-mail: tablaihanova@mail.ru

Ж.Б. РАХМЕТУЛИНА,²

Э.ғ.к., профессор.

e-mail: rahmetulina_zh@mail.ru

¹С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті,
Қазақстан, Өскемен қ.

²Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН МОНИТОРИНГТЕУ

Андатпа

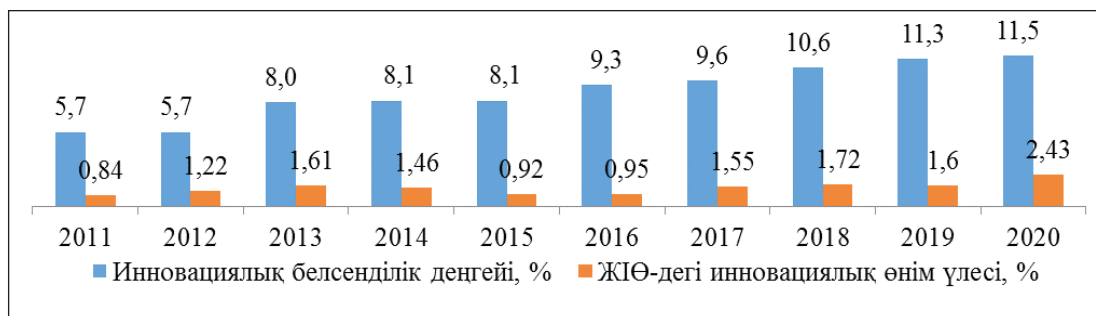
Мақаланың мақсаты – кәсіпорындардың инновациялық әлеуетіне мониторинг жүргізу мәселесін қарастыру. Қазіргі жағдайда инновациялық қызмет кез-келген кәсіпорынның бәсекелестік артықшылықтарын қамтамасыз етеді, бірақ айтарлықтай жетістіктерге инновацияларды дамыту, енгізу, сүйемелдеу және пайдаланумен мақсатты түрде айналысатын кәсіпорындар жетеді. Кәсіпорындардың инновациялық қызметіне әр түрлі өзгерістер әсер етеді, осыған байланысты кәсіпорындардың инновациялық әлеуетіне тұрақты мониторинг пен талдау жүргізу қажет. Жүргізілген жұмыс нәтижесінде авторлар мониторингтің көп мақсатты ақпараттық жүйе екенін анықтады, сондықтан оны жүзеге асырған кезде оны жүргізудің барлық ерекшеліктерін ескеріп, міндеттерді қалыптастырып, оны жүзеге асыру механизмін әзірлеу қажет. Кәсіпорынның инновациялық әлеуетін қалыптастыру, дамыту және ұтымды пайдалануды мониторингтеу тәртібі әрбір кезеңде көрсеткіштердің (индикаторлардың) жиынтығын, себептер мен туындайтын сәйкессіздіктерді талдауды, сондай-ақ нәтижелерді құжаттауды белгілей отырып, белгілі бір жүйелілікпен жүргізілуі тиіс. Мониторинг рәсімдерін орындау кезінде негізделген басқару шешімдерін жасауға ықпал ететін деректер ауқымын өңдеудің жаңа технологияларын қолдану қажет екенін айта кету керек. Мониторингтеуге қолданылатын бұл тәсіл кәсіпорындардың инновациялық әлеуетін қалыптастыру, дамыту және ұтымды пайдалану бойынша басқару шешімдерінің тиімділігін қамтамасыз етеді. Сонымен, кәсіпорындардың инновациялық қызметі басқарудың негізделген шешімдерін әзірлеу үшін инновациялық әлеуеттің жай-күйін мониторингтеудің заманауи әдістері мен құралдарын қолдану арқылы жүзеге асырылуы керек.

Тірек сөздер: инновациялық әлеует, кәсіпорын, шағын және орта бизнес, мониторинг, технологиялар, тәсілдер, құралдар.

Кіріспе

Қазіргі уақытта Қазақстанда инновацияларды дамытудың ағымдағы көрсеткіштері әлсіз серпінді көрсетіп отыр: ЖІӨ құрылымындағы ҒЗТҚЖ-ға арналған шығындардың үлесі – 0,12%-ды, инновациялар саласындағы белсенділік деңгейі – 11,5%-ды құрайды. Қазақстан «Жаһандық инновациялық индекс – 2020» (ГИ) индексында 129 елдің ішінде 77-ші орынды иеленеді, ГИ-дегі ең жоғары көрсеткіш – адами әлеует. Келесі көрсеткіштер аутсайдерлер болып табылады: білім және технологиялар саласындағы нәтижелер (80-ші орын), креативті қызмет деңгейі (105-ші орын), яғни елдің қолда бар инновациялық әлеуетінің одан әрі дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасалмай, өте тиімсіз пайдаланылады. Дүниежүзілік экономикалық форумның жаһандық бәсекеге қабілеттілік туралы 2020 ж. баяндамасына сәйкес Қазақстан 55-ші орынды иеленеді, алайда бүгінгі таңда мемлекет инновациялық критерийлердің тұтас жиынтығы бойынша көптеген елдерден айтарлықтай артта қалып отыр. Елімізге бірінші кезекте өнертапқыштықты жандандыру және зияткерлік еңбек нәтижелерін коммерцияландыру мәселелерін қамтитын инновациялар саласын одан әрі дамытудың пәрменді стратегиясы қажет.

Талдау көрсеткендей, 2011 ж. бастап 2019 ж. дейін Қазақстан Республикасында инновациялық өнім көлемі 142,1-ден 1064,0 млрд теңгеге дейін ұлғайды. 1-суретте көрсетілгендей 2010–2020 жж. инновациялық белсенділік деңгейінің көрсеткіштері мен ЖІӨ-дегі инновациялық өнім үлесі бойынша ұқсас үдерістер орын алған.

Сурет 1 – 2011–2020 жж. инновациялық белсенділік және ЖІӨ-дегі инновациялық өнім үлесінің көрсеткіштері

Ескертпе – <http://www.stat.gov.kz/> бойынша құрастырылған.

Жоғарыдағы суреттерден байқағанымыздай, екі көрсеткіш те өте төмен деңгейде. 2020 ж. Қазақстан кәсіпорындарының инновациялық белсенділігі небәры 11,5%. Экономикалық дамыған елдерде (Германия, Бельгия, АҚШ, Швеция, Италия, Франция) инновациялық белсенді кәсіпорындардың үлесі 50–80% аралығында.

ШОБ кәсіпорындары жүзеге асыратын инновациялық қызметтің табыстылығы үшін, үнемі қарқынды өзгерумен сипатталатын инновациялық әлеуетін қалыптастыру, дамыту және ұтымды пайдалану маңызды. Өзгерістер инновацияға оң және теріс әсер етуі мүмкін болғандықтан, инновациялық әлеуетті үнемі бақылау және талдау объективті қажеттілік болып табылады.

Негізгі ережелер

Бұл мақалада біз кәсіпорындардың инновациялық әлеуетінің жай-күйін бақылау және оларды жүргізу тәртібін анықтау рәсімдерін қарастырамыз.

Әдебиетке шолу

Инновациялық әлеуетін бағалау әдістерінің мәселелерін шешу маңызды теориялық негізге негізделуі керек. Көптеген қазіргі заманғы ғалымдардың, экономистердің және саясаткерлердің шығармашылығында инновациялық әлеуетті, оның экономикалық мәні мен оны бағалау әдістерін зерттеуге ерекше назар аударылды. Н. Алексеева [1], М. Батьковский [2], Ж. Блок [3], М. Марек [4], С. Полосков [5], С. Терджесен [6] және басқа да шетелдік ғалымдардың еңбектерінде инновациялық басқару теориясының теориялық, және әдістемелік мәселелері зерттелді. Бұған дейін зерттеушілер мониторинг міндеттерінің шеңберін белгілеп, оны жүргізу кезеңдері дәйектілігінің тұжырымдамалық-логикалық схемасын әзірледі, инновациялық әлеует жай-күйінің көрсеткіштеріне (индикаторларына) қойылатын талаптарды және оларды тағайындау бойынша ұсынымдарды қалыптастырды [5]. Бірақ, мониторинг процедураларының тікелей тәртібі, сондай-ақ тиісті әдістер мен құралдарды таңдауды негіздеу нақтылауды қажет етеді.

Материалдар мен әдістер

Бірқатар дереккөздерді талдау нәтижелері [1] мониторинг рәсімдерін жүзеге асыру кезінде келесі негізгі ұсыныстарды басшылыққа алу қажет екенін атап өтуге мүмкіндік берді:

- ♦ таңдалған көрсеткіштер жүйесі инновациялық әлеуетті басқару процестерінің кешенді сипаттамасын қамтамасыз етуі тиіс;

♦ индикаторлар жиынтығы мүмкін болатын басқару әсеріне реакцияны ескеруі керек; олардың өзгеру динамикасын қадағалауға мүмкіндік беретін жеткілікті ұзақ қатарлармен ұсынылған көрсеткіштерді пайдалану қажет;

♦ мүмкіндігінше қаржылық есеп материалдарына сүйену керек, өйткені мемлекеттік емес ақпарат алу белгілі бір шығындарды талап етеді;

♦ басқа кәсіпорындармен салыстырылатын көрсеткіштерге (индикаторларға), оның ішінде есептеу әдіснамасы, өлшем бірліктері, көлемдік және бағалық сипаттамалар бойынша ғана бағдарлануы тиіс;

♦ мониторинг жүйелерін, олардың мүмкіндіктерін кеңейте отырып, оның ішінде ақпаратты талдау және өңдеу, сондай-ақ оның мақсаттары мен бағыттарын түзету арқылы үнемі жаңартып отыруды және жетілдіруді қамтамасыз еткен жөн.

Нәтижелер

Осы ұсыныстарға кәсіпорындарының инновациялық қызметінің табыстылығын қамтамасыз етуге бағытталған инновациялық әлеуеттің мониторингін жүзеге асыру қағидалары толық сәйкес келеді, олардың көптеген әзірлемелері ҚР-да ғылымды, технологиялар мен техниканы дамытудың басым бағыттары үшін маңызды.

Талқылаулар

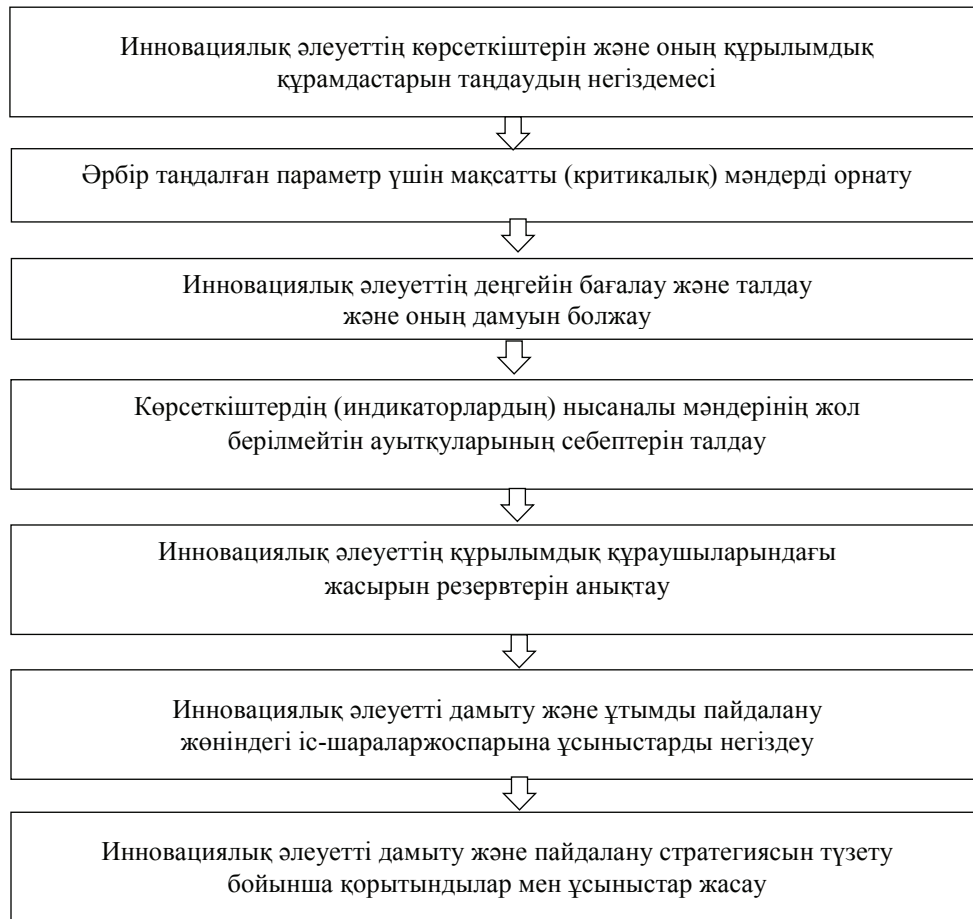
Мониторинг белгілі бір мақсаттар мен міндеттерді шешуді қамтамасыз етуге арналған. Мониторингтің сәттілігін барынша қамтамасыз ететін негізгі қағидалар 1-кестеде келтірілген.

Ұсынылған қағидалар қажетті басқарушылық шешімдерді әзірлеу мен негіздеу негізінде жатқан инновациялық әлеует мониторингінің болжамды, талдамалық, ақпараттық және бақылау функцияларын қамтамасыз етуге, сондай-ақ инновациялық қызмет процесінде олардың орындалуын бақылауды жүзеге асыруға тиіс.

Алайда, біздің ойымызша, инновациялық әлеуетті қалыптастыру, дамыту және ұтымды пайдалану мониторингінің жоғарыда аталған қағидаларын іс жүзінде жүзеге асыру үшін оларды белгілі бір дәйектілікпен, берілген көрсеткіштердің (индикаторлардың) мәндерін әр кезеңде белгілеп, ықтимал ауытқуларға негізделген рұқсаттарды ескере отырып жүзеге асыру қажет (2-сурет, 119 б.). Бұл тәсіл сәйкессіздіктердің себептерін неғұрлым сенімді анықтауға және түсіндіруге ғана емес, сонымен бірге нәтижелерді тез құжаттауға мүмкіндік береді.

Кесте 1 – Мониторинг рәсімдерін жүзеге асыру қағидалары

Қағида	Қағида мәні
Объективтілік	Жүйе ретінде кәсіпорынның жалпы шаруашылық қызметіне мониторингтің объективтілік талаптарын сақтау
Синхрондау	Мониторинг нәтижелерін өзара тәуелді жеке және жалпылама көрсеткіштерде синхрондау
Стандарттау	Бірыңғай сәйкестендіру жүйесіндегі мониторинг бағалауларын стандарттау
Бейімделу	Мониторинг индикаторлары жиынтығының қолданыстағы статистикалық есептілікке бейімделуі
Бағыттау	Мониторинг нақты мақсаттар мен міндеттерді шешуге бағытталуы тиіс
Сабастастық	Нақты мақсаттар мен міндеттерді шешу нәтижелері ұқсас мәселелерді шешуде қолданылуы керек
Сенімділік	Мониторинг рәсімдерін жүргізу үшін ақпараттың жеткілікті санын қамтамасыз ету
Жеделділік	Мониторинг нәтижелері тиісті басқару шешімдерін негіздеу үшін жедел өңделуі тиіс
Ескертпе – Авторлармен құрастырылған.	

Сурет 2 – Иновациялық әлеуетті қалыптастыру, пайдалану және дамыту мониторингі кезеңдерінің бірізділігі

Ескертпе – Авторлармен құрастырылған.

Мониторинг нәтижелері тиісті ақпараттық-талдау жүйесімен қорытындыланады. Мониторинг процедураларының негізгі әдістері мен құралдары 3-суретте көрсетілген (120 б.).

Кәсіпорындар әлеуетінің мониторингі – олардың инвестициялық тартымдылығын, қаржы мен инновациялық тиімділіктің инновациялық бағдарлануын, сондай-ақ инновациялық белсенділікті бағалау негізінде кәсіпорындардың инновациялық даму деңгейін талдауды көздейді. 2-кестеде (120 б.) кәсіпорындардың инновациялық әлеуетінің деңгейін бағалау көрсеткіштері келтірілген.

Иновациялық әлеуетті мониторингтеу кезінде алынатын ақпарат ұсынылатын әсерлердің релеванттылық, тиімділік, нәтижелілік, тұрақтылық, ұтымдылық және өлшемділік өлшемдеріне сәйкес келуі тиіс. Ұсынылған ақпаратқа бірқатар талаптар 3-кестеде келтірілген (121 б.).

Жоғарыда аталған талаптардың тізімі жеткілікті шартты және қажет болған жағдайда кеңейтілуі мүмкін екенін есте ұстаған жөн. Сонымен қатар, талаптарды орындау инновацияны жүзеге асыру тәжірибесі туралы мәліметтер базасын құруға және басқарудың негізделген шешімдерін қабылдауға жақсы негіз бола алады. Теңгерімді басқару шешімдері талдау, болжау және ең қолайлы нұсқаны саналы таңдау нәтижесі екені белгілі [7].

Кейбір зерттеушілер бақылаудың мақсаттарына қарамастан, бұл ең қолайлы нұсқаны жылдам және оңтайлы түрде таңдауға жағдай жасайтын аспаптық және ұйымдастырушылық қолдаудың кері байланысы екендігіне сенімді [2]. Осыған байланысты, мониторинг инновациялық әлеуетті басқарудың көптеген мәселелерін шешуге ықпал етеді.

Сурет 3 – Иновациялық әлеуетті мониторингтеу рәсімдерінің негізгі әдістері мен құралдары

Ескертпе – Авторлармен құрастырылған.

Кесте 2 – Кәсіпорынның иновациялық даму деңгейін талдау көрсеткіштері

Иновациялық даму деңгейін талдау кезеңі	Көрсеткіштер
Кәсіпорындардың инвестициялық тартымдылығын бағалау	<ul style="list-style-type: none"> - ағымдағы өтімділік коэффициенті; - қаржылық леверидж коэффициенті; - қосылған экономикалық құн көрсеткіші; - активтердің рентабельділік коэффициенті; - жалпы маржа коэффициенті
Кәсіпорындар қаржысының иновациялық бағдарлануын және иновациялық нәтижелілігін бағалау	<ul style="list-style-type: none"> - инвестициялық қызмет нәтижелілігінің коэффициенті; - зияткерлік меншік объектілерінің болу коэффициенті; - негізгі құралдарды жаңарту коэффициенті; - инвестициялық белсенділік коэффициенті; - иновациялық дамуды қаржыландыру коэффициенті
Кәсіпорындардың иновациялық белсенділігін бағалау	<ul style="list-style-type: none"> - иновациялық белсенді кәсіпорындардың үлес салмағының көрсеткіші; - шығарылған иновациялық өнімнің жалпы көлеміндегі иновациялық өнім шығарудың үлес салмағының көрсеткіші; - технологиялық иновацияларға жұмсалатын шығындардың үлес салмағының көрсеткіші

Кесте 3 – Мониторинг нәтижелері бойынша ақпаратқа қойылатын талаптар

Талап	Талаптың сипаттамасы
Қысқалық	Ақпарат қысқа әрі артық болмауы керек
Толықтығы	Инновациялық әлеуетті сипаттайтын ақпараттың жеткілікті мөлшерде болуы
Сенімділік	Ақпарат дәл және сенімді, қателіктер мен алаяқтық болмауы керек
Тиімділік	Деректер қажеттілігіне қарай берілуі тиіс
Салыстырмалылық	Ақпарат алдыңғы талдаулардағыдай көрсеткіштерге негізделуі керек
Рентабельділік	Ақпарат алуға жұмсалатын шығындар оны пайдаланудың әсерінен аспауға тиіс
Мақсаттылық	Мониторинг нәтижелері оны жүргізудің мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келуге тиіс
Ескертпе – Авторлармен құрастырылған.	

Авторлар [5] бұл жұмыста мониторинг нәтижелері бойынша ақпаратты жедел өңдеу, дерек-қорды толықтыру заманауи ақпараттық-талдау жүйелерін пайдалану арқылы ғана мүмкін болатынына баса назар аударады. Бүгінгі таңда ақпараттық жүйелер нарығы кәсіпорынға өз қызметін жүзеге асыруға көмектесетін әртүрлі шешімдерді ұсынады.

ҚР-да шетелдік және отандық фирмалардың ақпараттық-талдау жүйелері кеңінен ұсынылған. Олар икемділікке және әмбебаптыққа ие болғандықтан, кейбіреулерін инновацияны, инновациялық әлеуетті, сондай-ақ күрделі құрылымның басқа объектілерін бақылау кезінде құрамдас бөлік ретінде пайдалануға болады. Айта кету керек, көптеген жүйелерге ақпаратты жинау және өңдеу, талдау және болжау, деректерді визуализациялау және жариялау модульдері, сонымен қатар талдау, болжау, оңтайландыру, экономикалық негіздеу және балама таңдау нәтижелері бойынша басқару шешімдерін ұсыну кіреді.

Нарықтағы ақпараттық-аналитикалық жүйелерді сыни талдау олардың көпшілігінде қолдануға бірқатар шектеулер бар екенін көрсетті, өйткені басқарушылық шешімдерді әзірлеу және қабылдау тәжірибесі әр кәсіпорында қызметтік ерекшеліктеріне байланысты әртүрлі болады. Алайда, осы жағдайларға қарамастан, математикалық модельдеу және болжау бойынша мұндай жүйелердің мүмкіндіктері оларды инновацияны жетілдіруде қолдану үшін маңызды дәлел болып табылады. Сондықтан, егер стандартты бағдарламалық өнімдер тапсырмаларды шешуді қамтамасыз етпесе, онда басқа бағдарламалық құралдармен оңай өзара әрекеттесуі керек түпнұсқа бағдарламалық жасақтама қажет.

Бұл цифрлық экономика салаларын кеңейту, оның ішінде «Индустрия 4.0» тұжырымдамасы аясында шешімдерді орындау, инновациялық қызметке қатысушылар арасындағы байланыс және өнімді құру және коммерцияландыру кезінде құндылықтар тізбегін құруда жедел есеп беру үшін бірыңғай құралдарды қажет ететіндігімен байланысты.

Осыған байланысты жалпы (үйлесімді) платформада ақпаратты жинау мен өңдеуді ғана емес, басқарушылық шешімдерді орындаудың әртүрлі нұсқаларын ұсына отырып, оны талдауды қамтамасыз ете алатын мониторингтің зияткерлік жүйелерін пайдалану ШОБ кәсіпорындарының инновациялық әлеуетін қалыптастырудың, дамытудың және пайдаланудың ұтымдылығының әртүрлі деңгейлерінде бағалаудың ең перспективалы жолы болып табылады. Мұндай жүйелер инновациялық әлеуетті мониторингтеу кезінде ғана емес, сондай-ақ инновациялық қызметтің табыстылығын бағалау, оған тән тәуекелдерді болжау кезінде де пайдалы болуы мүмкін [8–10].

Қорытынды

Сонымен, қазіргі заманғы жағдайдағы кәсіпорындардың инновациялық қызметі индикаторлардың объективті жүйесін құра отырып және қажетті жауап шараларын әзірлеумен, соның ішінде саналы басқару шешімдерін қабылдаумен, инновациялық әлеуеттің жай-күйін мониторингтеудің заманауи әдістері мен құралдарын қолданумен жүзеге асырылуы керек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Алексеева Н.В., Барсова Т.Н., Орлова О.В. Сущность и содержание системы мониторинга промышленных предприятий // Вестник Университета: Государственный университет управления. – 2018. – № 11. – С. 68–71.
- 2 Батьковский М.А., Кравчук П.В. Создание системы мониторинга деятельности инновационно-активных предприятий // Экономические исследования и разработки. – 2019. – № 1. – С. 101–110.
- 3 Block J., Fisch C., van Praag, C.M. The Schumpeterian entrepreneur: A review of the empirical evidence on the antecedents, behavior, and consequences of innovative entrepreneurship // Industry & Innovation. – 2016. – Vol. 24, No. 1. – P. 61–95.
- 4 Matejun Marek. The effect of innovation potential on small business performance. PEOPLE: International Journal of Social Sciences. – 2017. – Vol. 3.– №1.– P. 80.
- 5 Полосков С.С., Желтенков А.В., Моттаева А.Б. Методические основы мониторинга инновационного потенциала высокотехнологичных наукоемких предприятий // Экономика и предпринимательство. – 2018. – № 4. – С. 576–580.
- 6 Terjesen S., Patel P.C. In search of process innovations: the role of search depth, search breadth, and the industry environment // Journal of Management. – 2015. – Vol. 43(5). – P. 1421–1446.
- 7 Danyang Z., Feng Y. Study on construction of standardized enterprise information management system // International Journal of Business and Social Science. – 2014. – Vol. 5. – No. 8. – P. 306–309.
- 8 Фролов Д.П. Многоуровневая иерархия экономического пространства: формирование эволюционной таксономии // Пространственная экономика. – 2013. – № 4. – С. 122–150.
- 9 Чекмарев В.В., Носков В.А. Принципиальные основы анализа экономического пространства как объекта и предмета экономической науки // Инновационное развитие экономики. – 2017. – № 5(41). – 173 с.
- 10 Рахметулина Ж.Б., Ауелбекова А.К. Кәсіпорынның инновациялық әлеуетіне әсер ететін факторларды жіктеу // Вестник университета «Тұран». – Алматы, 2019. – № 4(84). – 27–31 б.

REFERENCES

- 1 Alekseeva N.V., Barsova T.N., Orlova O.V. (2018) Sushhnost' i sodержanie sistemy monitoringa promyshlennykh predpriyatij // Vestnik Universiteta: Gosudarstvennyj universitet upravlenija. No. 11, pp. 68–71.
- 2 Bat'kovskij M.A., Kravchuk P.V. (2019) Sozdanie sistemy monitoringa dejatel'nosti innovacionno-aktivnykh predpriyatij // Jekonomicheskie issledovaniya i razrabotki. No. 1, pp. 101–110.
- 3 Block J., Fisch C., van Praag, C.M. (2016) The Schumpeterian entrepreneur: A review of the empirical evidence on the antecedents, behavior, and consequences of innovative entrepreneurship // Industry & Innovation. Vol. 24. No. 1, pp. 61–95.
- 4 Matejun Marek (2017) The effect of innovation potential on small business performance. PEOPLE: International Journal of Social Sciences. Vol. 3. No. 1, pp. 80.
- 5 Poloskov S.S., Zheltenkov A.V., Mottaeva A.B. (2018) Metodicheskie osnovy monitoringa innovacionnogo potenciala vysokotekhnologichnykh naukoemkih predpriyatij // Jekonomika i predprinimatel'stvo. No. 4, pp. 576–580.
- 6 Terjesen S., Patel P.C. (2015) In search of process innovations: the role of search depth, search breadth, and the industry environment // Journal of Management. Vol. 43(5), pp. 1421–1446.
- 7 Danyang Z., Feng Y. (2014) Study on construction of standardized enterprise information management system // International Journal of Business and Social Science. Vol. 5. No. 8, pp. 306–309.
- 8 Frolov D.P. (2013) Mnogourovnevaja ierarhija jekonomicheskogo prostranstva: formirovanie jevoljucionnoj taksonomii // Prostranstvennaja jekonomika. No. 4, pp. 122–150.
- 9 Chekmarev V.V., Noskov V.A. (2017) Principial'nye osnovy analiza jekonomicheskogo prostranstva kak ob#ekta i predmeta jekonomicheskoy nauki // Innovacionnoe razvitie jekonomiki. No. 5(41), 173 p.
- 10 Rahmetulina J.B., Auelbekova A.K. (2019) Käsiporynyñ innovasialyq äleuetine äser etetin faktorlardy jikteu // Vestnik universiteta «Turan». – Almaty. No. 4(84), 27–31 p.

Т.А. АБЫЛАЙХАНОВА,*¹

к.э.н.

*e-mail: tablaihanova@mail.ru

Ж.Б. РАХМЕТУЛИНА,²

к.э.н., профессор.

e-mail: rahmetulina_zh@mail.ru

¹Восточно-Казахстанский университет им. С. Аманжолова,
Казахстан, г. Усть-Каменогорск

²Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
Казахстан, г. Нур-Султан

МОНИТОРИНГ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация

Цель статьи – рассмотреть вопрос о мониторинге инновационного потенциала предприятий. В современных условиях инновационная деятельность обеспечивает конкурентные преимущества любым предприятиям, но наиболее значимых успехов достигают предприятия, целенаправленно занимающиеся разработкой, внедрением, сопровождением и использованием инноваций. Различные изменения влияют на инновационную деятельность предприятий, в связи с чем необходимо проводить постоянный мониторинг и анализ инновационного потенциала предприятий. В результате проведенной работы авторами установлено, что мониторинг является многоцелевой информационной системой, поэтому при его реализации нужно учитывать все особенности его проведения, формировать задачи, а также разработать механизм его осуществления. Процедура мониторинга формирования, развития и рационального использования инновационного потенциала предприятия должна проводиться в определенной последовательности, с фиксацией на каждом этапе совокупности показателей (индикаторов), анализом причин и возникающих несоответствий, а также с документированием результатов. Отметим, что при выполнении процедур мониторинга нужно использовать новейшие технологии обработки массивов данных, которые будут способствовать выработке обоснованных управленческих решений. Данный подход к мониторингу будет обеспечивать эффективность управленческих решений по формированию, развитию и рациональному использованию инновационного потенциала предприятий. Итак, инновационная деятельность предприятий должна осуществляться с использованием современных методов и инструментов мониторинга состояния инновационного потенциала для разработки обоснованных управленческих решений.

Ключевые слова: инновационный потенциал, предприятие, малый и средний бизнес, мониторинг, технологии, методы, инструменты.

T.A. ABYLAIKHANOVA,*¹

c.e.s.

*e-mail: tablaihanova@mail.ru

ZH.B. RAKHMETULINA,²

c.e.s., professor.

e-mail: rahmetulina_zh@mail.ru

¹S. Amanzholov East Kazakhstan University, Казахстан, г. Усть-Каменогорск

²L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan, Nur-Sultan

MONITORING THE INNOVATIVE POTENTIAL OF ENTERPRISES

Abstract

The aim of the article is to consider the issue of monitoring the innovative potential of enterprises. In modern conditions, the innovative activity provides competitive advantages to any enterprise, but the most significant successes are achieved by enterprises that are purposefully engaged in the development, implementation, maintenance, and use of innovations. Various changes affect the innovative activity of enterprises, and therefore it is necessary to constantly monitor and analyze the innovative potential of enterprises. As a result of the study, the authors found that monitoring is a multi-purpose information system with active goal-setting, therefore, during implementation, the specifics of its implementation should be taken into account, the tasks, the conceptual framework and the implementation mechanism should be formed. The procedures for monitoring the formation, development and rational use of innovative potential should be carried out in a certain sequence, with a set of indicators recorded at each stage, followed by an analysis of the causes of the inconsistencies, documentation and interpretation of the results. In addition, the monitoring procedures should use modern technologies for processing data sets that contribute to the development of justified management decisions. This approach to monitoring will ensure effective management decisions on the formation, development and rational use of the innovative potential of enterprises. As a result the innovative activity of enterprises should be carried out using modern methods and tools for monitoring the state of innovative potential for the development of justified management decisions.

Key words: innovation potential, enterprise, small and medium business, monitoring, technology, methods, tools.

МРНТИ 11.15.25
УДК 351:004(519.5)(574)

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-124-132>

Р.Т. ДУЛАМБАЕВА,¹
д.э.н., профессор.
e-mail: r.dulambayeva@apa.kz
М.Б. ЖУМАШЕВА,^{*1}
докторант.
*e-mail: m.zhumasheva@apa.kz

¹Академия государственного управления
при Президенте Республики Казахстан,
Казахстан, г. Нур-Султан

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ: РЕТРОСПЕКТИВА И РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Цель статьи – рассмотрение вопроса о цифровой трансформации на уровне ретроспективы и развития информационно-коммуникационных технологий в Казахстане. Проведен анализ формирования и развития информационно-коммуникационных технологий в Республике Казахстан, происходивших в течение нескольких десятилетий. Выделены основные этапы развития информационно-коммуникационных технологий, а также представлены особенности каждого этапа. Вместе с тем проведен анализ нормативных правовых актов, направленных на обеспечение цифровизации. Наряду с этим в работе рассмотрено понятие «цифровизация» как ключевой термин в процессе цифровой трансформации общества. В частности, выделены основные характеристики процесса цифровизации и представлено авторское определение данного понятия. В статье особое внимание уделяется системе оказания государственных услуг как неотъемлемой части государственного управления. В процессе цифровой трансформации электронные государственные услуги играют особую роль как основной показатель качества жизни и удовлетворенности населения. В работе государственные услуги рассматриваются в качестве ключевого элемента системы государственного управления. Электронные государственные услуги выделены как одно из основных направлений государственной политики, что прослеживается через ключевые программные документы.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, информатизация, автоматизация, цифровизация, цифровая трансформация, государственное управление, государственные услуги.

Введение

Цифровизация является неотъемлемой частью процесса формирования каждой современной экономики. Развитие информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) послужило импульсом для повышения эффективности как системы государственного управления, так и экономики в целом. Каждое современное государство проходит через этапы цифровой трансформации, формируя собственные подходы, используя политические, экономические и технологические инструменты. Как правило, на пути к экономическому росту применение цифровых технологий неизбежно. Благодаря технологиям развитие экономики ушло далеко вперед по уровню жизни населения, развивающиеся находятся на этапе технологического становления.

Развитие цифровизации является актуальным вопросом для международного сообщества, включая Республику Казахстан. Сегодня Казахстан успешно продвигается по пути поэтапного перехода к цифровой экономике. Поэтому целью работы является анализ поэтапного развития сферы ИКТ в Казахстане как одного из ключевых этапов цифровой трансформации.

Десятилетиями государством проводилась планомерная работа по развитию ИКТ и созданию инфраструктуры. Формирование инфраструктуры ИКТ в Казахстане получило свое развитие в начале 1990-х годов в рамках развития системы государственного управления. Одновременно были заложены основы формирования системы оказания государственных услуг.

Следует отметить, что вся деятельность по развитию ИКТ, как правило, направлена на обеспечение условий для перехода к цифровой экономике. Цифровая экономика определена основной долгосрочной целью в ключевых программных документах в области цифровизации Республики Казахстан.

На фоне постоянного технологического развития международного сообщества тема цифровой трансформации на сегодня является особо актуальной для Казахстана. Государство находится на этапе активного развития сферы ИКТ и поэтапной цифровой трансформации.

Цель данного исследования – выстроить хронологический порядок развития ИКТ в Казахстане; выявить особенности каждого этапа развития; проанализировать нормативное правовое регулирование; рассмотреть понятие «цифровизация» и дать его авторское толкование.

Основные положения

Своевременно принятое нормативное правовое регулирование, а также четко определенные термины являются залогом успешного развития любой отрасли. В данной работе проведен хронологический экскурс по этапам развития сферы ИКТ в Казахстане; изучены принятые нормативные акты и программные документы, их цели и результаты. Наряду с этим выявлены недостатки в терминологии в вопросах ИКТ и выработаны предложения по их введению.

Материалы и методы

Основными исходными материалами данного исследования явились нормативные правовые акты Республики Казахстан, а также программные документы и концепции в сфере ИКТ и оказания государственных услуг.

Наряду с этим изучены исследования различных авторов в области цифровизации и цифровой трансформации общества, а также оказания электронных государственных услуг.

В ходе работы исследовано понятие «цифровизация», его основы, особенности и характеристики. В частности, были изучены исследования таких авторов, как С.М. Зубарев, В.Г. Халин, Г.В. Чернова, С.С. Цукарь и другие. Данное исследование позволило выявить общее понимание термина «цифровизация», рассмотреть его с разных точек зрения, что дало возможность авторам выработать его новую интерпретацию.

Также вопросы цифровизации государственных услуг были рассмотрены в работах других зарубежных авторов, в том числе Matthias Daub, Axel Domeyer, Abdulkader Lamaa, Frauke Renz, Alan W. Brown, Jerry Fishenden, Mark Thompson, Ida Lindgren, Sara Hofmann, Ulf Melina.

Ключевыми методами исследования явились системный анализ, сравнительный анализ, методы наблюдения, синтез и другие.

Результаты

Процессу цифровизации в Казахстане предшествовали все этапы развития ИКТ, такие как компьютеризация, информатизация, автоматизация. Период формирования сферы ИКТ в Казахстане условно можно разделить на четыре этапа (рисунок 1), которые четко прослеживаются через события и принятые нормативные акты.

Рисунок 1 – Этапы развития информационно-коммуникационных технологий в Республике Казахстан

Примечание – Составлено авторами.

Первый этап: компьютеризация (1997–2001 гг.).

Компьютеризация в Казахстане началась со сферы образования в рамках Государственной программы по информатизации системы среднего образования Республики Казахстан (1997 г.). Программа была направлена на информатизацию среднего образования посредством компьютеризации, а также на создание условий для интеграции отечественной образовательной системы в мировое информационно-образовательное пространство. В программе впервые применялось понятие «информатизация» как организационный процесс, направленный на создание и развитие информационных систем и интернет-ресурсов с использованием ИКТ [1].

В течение последующих шести лет была обеспечена полная компьютеризация всех уровней школьного образования, включая все городские и сельские школы страны. Также в рамках программы был разработан ряд базовых нормативных правовых актов в сфере ИКТ.

В этот период была поставлена цель повысить информированность населения о деятельности государственных органов, обеспечить реализацию прав граждан на информацию, а также интеграцию с мировым информационным пространством. Так, была принята Концепция единого информационного пространства Республики Казахстан (1998 г.) [2]. Эта концепция послужила началом формирования сферы ИКТ в Казахстане.

Второй этап: информатизация (2002–2010 гг.).

В ходе этого этапа происходило активное развитие информационного общества – началось становление сферы ИКТ. В этот период в Казахстане запустился процесс формирования информационной инфраструктуры во всех отраслях экономики, разработки системы управления информационными ресурсами. Таким образом, была разработана Программа формирования и развития национальной информационной инфраструктуры Республики Казахстан (2001 г.) [3]. Именно в рамках данной программы создавались первые государственные интернет-ресурсы и информационные системы.

В 2004 г. в Казахстане был запущен процесс формирования «электронного правительства». Для реализации данного проекта была разработана Государственная программа формирования «электронного правительства» на 2005–2007 годы [4]. В программе были заложены основы ключевых понятий «государственная услуга», «е-услуга», «е-правительство», а также упоминаются понятия «реинжиниринг административных процессов», «оптимизация», «трансформация», «информационное общество».

Целью программы стало обеспечение населения широким доступом к государственным услугам, а также широкое применение информационно-коммуникационных технологий для повышения эффективности деятельности государственных органов. Также в рамках программы были определены первые 85 государственных услуг, которые планировалось перевести в электронную форму.

Для того чтобы дальше двигаться по пути развития ИКТ, было необходимо подготовить население, в частности повысить уровень компьютерной образованности. С этой целью был принят еще один важный документ – Программа снижения информационного неравенства на 2007–2009 годы (2006 г.). Целью программы было повышение уровня компьютерной грамотности до 20%, а также количества пользователей Интернета до 20%. В ходе программы были подготовлены обучающие кадры; обучено пользованию компьютером население; стали развиваться компьютерные специальности в высших учебных заведениях; снижались тарифы на пользование сетью Интернет; проводилась пропаганда важности владения компьютерными навыками и т.д. [5].

После завершения процесса формирования «электронного правительства» последовал этап его развития. В 2007 г. была принята Программа развития «электронного правительства» на 2008–2010 годы. Программа была разработана для повышения эффективности государственного управления и улучшения процессов оказания социально значимых государственных услуг. В программе были раскрыты такие понятия, как «бизнес-процесс», «реинжиниринг», «электронная государственная услуга», «управление бизнес-процессами» и другие. Наряду с этим впервые применяются понятия «автоматизация», «интеграция» [6].

В связи с динамичным развитием «электронного правительства» появилась острая потребность в урегулировании всех отношений, возникающих по вопросам информатизации. В этой связи впервые был принят Закон Республики Казахстан «Об информатизации» (2007 г.) [7].

Закон урегулировал такие понятия, как «информатизация», «информационные технологии», «информационно-коммуникационная сеть», «информационные системы» и т.д.

Третий этап: автоматизация (2011–2017 гг.).

В Казахстане начался осознанный процесс массовой автоматизации государственных услуг и бизнес-процессов организаций. Было необходимо создать условия для поэтапного перехода к информационному обществу. Для этих целей была принята программа «Информационный Казахстан – 2020» (2013 г.), которая завершилась к 2018 г. В программе определены ключевые направления, в числе которых – развитие информационного пространства, расширение информационно-коммуникационной структуры, повышение эффективности деятельности государства, в том числе оказания государственных услуг [8]. Данную программу по праву можно считать основополагающей, в ходе которой был сделан большой рывок в сфере информатизации системы государственного управления.

Такой значительный скачок в области информатизации потребовал кардинальных изменений в законодательстве. И как следствие, был принят Закон Республики Казахстан «Об информатизации» (2015 г.) в новой редакции [9]. Этот закон стал ключевым нормативным актом, регулирующим общественные отношения в сфере информатизации и развития информационно-коммуникационных технологий.

В законе понятие «информатизация» определено как «организационный, социально-экономический и научно-технический процесс, направленный на автоматизацию деятельности субъектов информатизации». В то же время понятие «автоматизация» было определено как «процесс использования средств информационно-коммуникационных технологий для оптимизации создания, поиска, сбора, накопления, хранения, обработки, получения, использования, преобразования, отображения, распространения и предоставления информации» [9]. Следует отметить, что понятие «цифровизация» в законодательном акте, как и в предшествующей версии, не упоминается.

С принятием нового Закона «Об информатизации» была создана законодательная основа для следующего шага – массовой автоматизации бизнес-процессов.

Тем временем цифровизация охватила все отрасли экономики во всем мире. Передовые государства десятилетиями оказывают электронные государственные услуги, внедрили цифровизацию в промышленность, сельское хозяйство, здравоохранение, образование и в другие отрасли экономики. «Нецифровые» государства стали неконкурентоспособными. В то же время в Казахстане планомерно проводились мероприятия, ведущие к цифровизации системы государственного управления и других отраслей.

Четвертый этап: цифровизация (2018 г. – по настоящее время).

В 2018 г. Казахстан преступил к этапу цифровой трансформации. Вступил в силу ключевой документ, в рамках которого произошел качественный переход от автоматизации процессов к цифровизации экономики – Государственная программа «Цифровой Казахстан» (2017 г.).

Целью программы стали ускорение развития экономики за счет применения цифровых технологий, повышение качества жизни населения, а также поэтапный переход к цифровой экономике. Большое внимание в программе уделяется развитию государственных услуг. Цифровизация государственных услуг в различных отраслях жизнедеятельности является одним из ключевых направлений программы.

Программа содержит четкие целевые индикаторы по направлениям цифровизации ключевых отраслей экономики, включая сельское хозяйство, промышленность, электроэнергетику, транспорт и другие. Наряду с этим программа предусматривает развитие электронной торговли, расширение покрытия сетей связи и ИКТ инфраструктуры, повышение цифровой грамотности населения, цифровизацию деятельности государственных органов [10].

Подводя итоги анализа, следует отметить, что каждый этап процесса формирования и развития ИКТ в Казахстане является одной ступенью на пути к цифровой трансформации общества.

Немаловажным шагом в развитии системы государственного управления было принятие Закона Республики Казахстан «О государственных услугах» (2013 г.) [11]. Закон урегулировал правоотношения в сфере оказания государственных услуг, благодаря чему государственные услуги стали существовать как отдельная отрасль.

В настоящее время качество оказания государственных услуг, в том числе электронных, является ключевым аспектом развития государственного управления. Современная тенденция к концентрированию деятельности государства на потребностях населения определила новый тренд высокого качества государственных услуг. Сегодня качество стало звучать на новом уровне благодаря внедрению новых инструментов и методов его повышения. Деятельность государственных органов целиком и полностью направлена на эффективность, оптимизацию и качество бизнес-процессов. Так, повышение качества оказываемых государственных услуг явилось одной из главных задач государственных учреждений.

Правильно выстроенная система оказания государственных услуг позволит удовлетворить потребности населения, тем самым повысить уровень доверия граждан к правительству. В целях создания эффективной и гибкой системы оказания государственных услуг внедряются новые инструменты и методы. Одной из мировых тенденций совершенствования бизнес-процессов оказания государственных услуг является цифровизация. Цифровизация охватила все отрасли экономики, в том числе сферу оказания государственных услуг. Цифровизация бизнес-процессов позволила выявить дублирование функций, необоснованно затянутые сроки оказания государственных услуг, позволила определить сектора, не требующие излишних финансовых затрат.

На сегодняшний день мероприятия по цифровизации государственных услуг предусмотрены в рамках ключевых программных документов и полностью направлены на повышение уровня жизни и удовлетворенности населения.

Обсуждение

На сегодняшний день цифровизация является одним из ключевых инструментов деятельности государства, направленных на обеспечение доверия населения, а также повышение эффективности системы государственного управления [12]. Цифровизация в будущем повлечет за собой революцию в построении работы государственных структур, которые извлекут выгоду из развития технологий. Так, цифровизация позволит создавать услуги, которые лучше соответствуют потребностям граждан, развивать каналы, обеспечивающие эффективность и повышающие доступность услуг для всех граждан, а также позволит переосмыслить бизнес-процессы оказания государственных услуг, чтобы предоставлять их еще более эффективно [13]. В связи со стремительной тенденцией к развитию технологий введение понятия «цифровизация» на нормативный уровень стало необходимостью.

В научной литературе понятие «цифровизация» используется в довольно широком понимании. Следует понимать, что цифровизация и информатизация – различные понятия.

Цифровизация представляет собой последующий этап развития после компьютеризации, информатизации и автоматизации. Данные этапы можно назвать эволюцией экономического процесса. Информатизация подразумевает внедрение в деятельность вычислительной техники и информационных технологий. В свою очередь, цифровизация предполагает более широкий процесс экономического развития, при котором происходит преобразование информации в цифровую форму. Процесс цифровизации позволяет решать более серьезные экономические проблемы, что в итоге обеспечивает не только повышение уровня жизни населения, но и позитивную тенденцию в эффективности экономики.

По мнению некоторых авторов, термин «цифровизация» может рассматриваться в нескольких смыслах:

- 1) перенесение информации с аналоговой формы в цифровую форму;
- 2) перенесение информации с бумажного формата в цифровой формат в целях хранения или распространения;
- 3) ряд экономических мер, осуществляемых с применением информационно-коммуникационных технологий, принимаемых во всех сферах жизнедеятельности в целях повышения качества жизни человека [14].

Как уже подразумевалось, цифровые технологии, применение которых лежит в основе цифровизации, направлены на решение комплексных экономических проблем, а также в сферах социальной, правовой политики и т.д. [15].

Другие авторы также отмечают, что «цифровизация представляет собой главный современный тренд развития экономики и общества, основанный на переходе к цифровому формату

предоставления информации, который направлен на повышение эффективности экономики и улучшение качества жизни» [16].

В то же время авторы, рассматривающие влияние цифровизации на отношения между государством и гражданином, полагают, что под цифровизацией можно понимать «социотехнический процесс применения цифровых технологий в широком социальном и институциональном контексте» [17].

Резюмируя изложенное, можно утверждать, что цифровизация в широком смысле оказывает глобальное влияние на процесс развития человечества.

Проведя анализ исследований различных авторов на тему определения понятия «цифровизация», а также на основе полученных знаний предполагается, что цифровизация как фактор, влияющий на развитие экономики, имеет несколько основных характеристик. Во-первых, цифровизация предусматривает широкое применение ИКТ во всех отраслях жизнедеятельности. Во-вторых, цифровизация, безусловно, обеспечивает повышение эффективности бизнес-процессов и снижение издержек. В-третьих, экономический эффект от цифровизации легко просчитать и он очевиден. В-четвертых, результаты внедрения цифровизации позитивно отражаются на повышении качества жизни населения, что является ключевым аспектом современной государственной политики.

Таким образом, по мнению авторов, понятие «цифровизация» можно определить как «трансформацию бизнес-процесса с применением информационно-коммуникационных технологий, направленную на повышение эффективности деятельности и обеспечение высокого уровня жизни населения». Предлагаемое определение полностью охватывает особенности цифровизации как процесса и обладает перечисленными характеристиками.

Следует отметить, что полноценное толкование понятия «цифровизация» в системе государственного управления позволит повысить эффективность бизнес-процессов, снизить уровень издержек, а также обеспечить экономию финансовых средств.

Заключение

За годы независимости Казахстан достиг больших успехов в сфере ИКТ. Сегодня, говоря о цифровой трансформации, можно утверждать, что казахстанское общество поэтапно движется по направлению к цифровой экономике. Формирование сферы ИКТ в Казахстане происходило в течение нескольких десятилетий и продолжает свое развитие. Условно данный процесс можно разделить на четыре этапа, каждый из которых имеет свои особенности.

На первом этапе были заложены основы информационного общества. Впервые были определены ключевые направления сферы ИКТ. На втором этапе была создана национальная информационная инфраструктура, а также сформировано «электронное правительство» Казахстана. Во время третьего этапа произошло расширение информационно-коммуникационной инфраструктуры. В этот период свое развитие получили государственные услуги, а также происходил активный процесс автоматизации бизнес-процессов. На современном, четвертом этапе происходит трансформация казахстанского общества и постепенный переход к цифровой экономике.

Электронные государственные услуги стали показателем уровня развития экономики, качества жизни населения и степени его удовлетворенности. В процессе цифровой трансформации казахстанского общества государственные услуги рассматриваются как отдельная отрасль, процессы в которой сконцентрированы на человеке и его потребностях. Электронные государственные услуги стали показателем уровня развития экономики, качества жизни населения и степени его удовлетворенности. Основной задачей государственной политики в сфере оказания государственных услуг является обеспечение доступности и высокого качества услуг, оказываемых населению. В данном аспекте цифровизация является самым технологичным и своевременным инструментом, который позволяет не только оказывать качественные и быстрые услуги, но и предполагает экономию средств на процессах оказания государственных услуг.

Понятие «цифровизация» до сих пор вызывает споры и дискуссии в научном сообществе. Современные исследования рассматривают процесс цифровизации под разными аспектами. Авторами данной статьи предлагается рассматривать цифровизацию как процесс трансформации бизнес-процесса с обязательным применением ИКТ, который направлен на повышение уровня жизни населения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 О Государственной программе Президента Республики Казахстан информатизации системы среднего образования Республики Казахстан: утв. Распоряжением Президента Республики Казахстан 22 сентября 1997 г. № 3645. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/N970003645_/links (дата обращения: 06.06.2021).
- 2 О Концепции единого информационного пространства Республики Казахстан и мерах по ее реализации: утв. Постановлением Правительства Республики Казахстан 29 июля 1998 г. № 715. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P980000715_/links (дата обращения: 06.06.2021).
- 3 О Государственной программе формирования и развития национальной информационной инфраструктуры Республики Казахстан: утв. Указом Президента Республики Казахстан 16 марта 2001 г. № 573. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U010000573_/history (дата обращения: 06.06.2021).
- 4 О Государственной программе формирования «электронного правительства» в Республике Казахстан на 2005-2007 годы: утв. Указом Президента Республики Казахстан 10 ноября 2004 г. № 1471. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U040001471_ (дата обращения: 06.06.2021).
- 5 Об утверждении Программы снижения информационного неравенства в Республике Казахстан на 2007-2009 годы: утв. Постановлением Правительства Республики Казахстан 13 октября 2006 г. № 995. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P060000995_ (дата обращения: 06.06.2021).
- 6 Об утверждении Программы развития «электронного правительства» Республики Казахстан на 2008-2010 годы: утв. Постановлением Правительства Республики Казахстан 30 ноября 2007 г. № 1155-1. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P0700011551> (дата обращения: 06.06.2021).
- 7 Закон Республики Казахстан № 217 «Об информатизации»: принят 11 января 2007 г.
- 8 О Государственной программе «Информационный Казахстан – 2020» и внесении дополнения в Указ Президента Республики Казахстан от 19 марта 2010 года № 957 «Об утверждении Перечня государственных программ»: утв. Указом Президента Республики Казахстан 8 января 2013 г. № 464. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000464/history> (дата обращения: 06.06.2021).
- 9 Закон Республики Казахстан №88-V «О государственных услугах»: принят 15 апреля 2013 г.
- 10 Закон Республики Казахстан № 418-V ЗРК «Об информатизации»: принят 24 ноября 2015 г.
- 11 Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан: утв. Постановлением Правительства Республики Казахстан 12 декабря 2017 г. № 827. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827> (дата обращения: 06.06.2021).
- 12 Daub M., Domeyer A., Lamaa A., Renz F. Digital public services: How to achieve fast transformation at scale. – 2020. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/public-and-social-sector/our-insights/digital-public-services-how-to-achieve-fast-transformation-at-scale> (дата обращения: 06.06.2021).
- 13 Brown A.W., Fishenden J., Thompson M. Revolutionising Digital Public Service Delivery: A UK Government Perspective. – 2014. URL: https://www.researchgate.net/profile/Mark-Thompson-30/publication/277115283_Reinventing_Public_Service_Delivery_A_UK_Government_Perspective/links/5561a74208ae9963a11a1169/Reinventing-Public-Service-Delivery-A-UK-Government-Perspective.pdf (дата обращения: 06.06.2021).
- 14 Зубарев С.М. Правовые риски цифровизации государственного управления // Актуальные проблемы российского права. – 2020. – № 6. – С. 23–32.
- 15 Халин В.Г., Чернова Г.В. Цифровизация и ее влияние на российскую экономику и общество: преимущества, вызовы, угрозы и риски // Управленческое консультирование. – 2018. – № 10. – С. 46–63.
- 16 Цукарь С.С. Особенности оценки качества предоставления государственных услуг в электронной форме // Управленческое консультирование. – 2014. – № 10. – С. 137–144.
- 17 Ida Lindgren, Sara Hofmann, Ulf Melina. Close encounters of the digital kind: A research agenda for the digitalization of public services // Government Information Quarterly. – 2019. – Vol. 36. – No. 3. – P. 427–436.

REFERENCES

- 1 O Gosudarstvennoj programme Prezidenta Respubliki Kazahstan informatizacii sistemy srednego obrazovanija Respubliki Kazahstan: utv. Rasporjazheniem Prezidenta Respubliki Kazahstan 22 sentjabrja 1997 g. №3645. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/N970003645_/links (data obrashhenija: 06.06.2021).
- 2 O Konceptcii edinogo informacionnogo prostranstva Respubliki Kazahstan i merah po ee realizacii: utv. Postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazahstan 29 ijulja 1998 g. №715. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P980000715_/links (data obrashhenija: 06.06.2021).
- 3 O Gosudarstvennoj programme formirovanija i razvitija nacional'noj informacionnoj infrastruktury Respubliki Kazahstan: utv. Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan 16 marta 2001 g. №573. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U010000573_/history (data obrashhenija: 06.06.2021).

4 О Gosudarstvennoj programme formirovanija «jelektronnogo pravitel'stva» v Respublike Kazahstan na 2005-2007 gody: utv. Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan 10 nojabrja 2004 g. №1471. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U040001471_ (data obrashhenija: 06.06.2021).

5 Ob utverzhdenii Programmy snizhenija informacionnogo neravenstva v Respublike Kazahstan na 2007-2009 gody: utv. Postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazahstan 13 oktjabrja 2006 g. №995. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P060000995_ (data obrashhenija: 06.06.2021).

6 Ob utverzhdenii Programmy razvitija «jelektronnogo pravitel'stva» Respubliki Kazahstan na 2008-2010 gody: utv. Postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazahstan 30 nojabrja 2007 g. № 1155-1. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P0700011551> (data obrashhenija: 06.06.2021).

7 Zakon Respubliki Kazahstan № 217 «Ob informatizacii»: prinjat 11 janvarja 2007 g.

8 О Gosudarstvennoj programme «Informacionnyj Kazahstan – 2020» i vnesenii dopolnenija v Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 19 marta 2010 goda № 957 «Ob utverzhdenii Perechnja gosudarstvennyh programm»: utv. Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan 8 janvarja 2013 g. № 464. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000464/history> (data obrashhenija: 06.06.2021).

9 Zakon Respubliki Kazahstan №88-V «O gosudarstvennyh uslugah»: prinjat 15 aprelja 2013 g.

10 Zakon Respubliki Kazahstan № 418-V ZRK «Ob informatizacii»: prinjat 24 nojabrja 2015 g.

11 Ob utverzhdenii Gosudarstvennoj programmy «Cifrovoj Kazahstan: utv. Postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazahstan 12 dekabrja 2017 g. № 827. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827> (data obrashhenija: 06.06.2021).

12 Daub M., Domeyer A., Lamaa A., Renz F. Digital public services: How to achieve fast transformation at scale. – 2020. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/public-and-social-sector/our-insights/digital-public-services-how-to-achieve-fast-transformation-at-scale> (data obrashhenija: 06.06.2021).

13 Brown A.W., Fishenden J., Thompson M. Revolutionising Digital Public Service Delivery: A UK Government Perspective. – 2014. URL: https://www.researchgate.net/profile/Mark-Thompson-30/publication/277115283_Reinventing_Public_Service_Delivery_A_UK_Government_Perspective/links/5561a74208ae9963a11a1169/Reinventing-Public-Service-Delivery-A-UK-Government-Perspective.pdf (data obrashhenija: 06.06.2021).

14 Zubarev S.M. (2020) Pravovye riski cifrovizacii gosudarstvennogo upravlenija // Aktual'nye problemy rossijskogo prava. No. 6, pp. 23–32.

15 Halin V.G., Chernova G.V. (2018) Cifrovizacija i ee vlijanie na rossijskuju jekonomiku i obshhestvo: preimushhestva, vyzovy, ugrozy i riski // Upravlencheskoe konsul'tirovanie. No. 10, pp. 46–63.

16 Cukar' S.S. (2014) Osobennosti ocenki kachestva predostavlenija gosudarstvennyh uslug v jelektronnoj forme // Upravlenche skoe konsul'tirovanie. No. 10, pp. 137–144.

17 Ida Lindgren, Sara Hofmann, Ulf Melina (2019) Close encounters of the digital kind: A research agenda for the digitalization of public services // Government Information Quarterly. Vol. 36. No. 3, pp. 427–436.

Р.Т. ДУЛАМБАЕВА,¹

э.ғ.д., профессор.

e-mail: r.dulambayeva@apa.kz

М.Б. ЖУМАШЕВА,^{*1}

докторант.

*e-mail: m.zhumasheva@apa.kz

¹Қазақстан Республикасы Президентінің
жанындағы мемлекеттік басқару академиясы,
Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ- КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РЕТРОСПЕКТИВАСЫ ЖӘНЕ ДАМУЫ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – Қазақстандағы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы және ретроспективасы деңгейінде цифрлық трансформация туралы мәселені қарастыру. Қазақстан Республикасында бірнеше онжылдық ішінде болған ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қалыптасуы мен дамуына талдау жүргізілді. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуының негізгі кезеңдері бөлініп, әр кезеңнің ерекшеліктері көрсетілді. Сонымен қатар, цифрландыруды қамтамасыз етуге бағытталған нормативтік құқықтық актілерге талдау жүргізілді. Сонымен қатар, мақалада «цифрландыру» ұғымы қоғамды

цифрлық трансформациялау үдерісінің негізгі термині ретінде қарастырылады. Атап айтқанда, цифрландыру үдерісінің негізгі сипаттамалары бөліп көрсетіліп, автордың осы тұжырымдамаға берген анықтамасы ұсынылған. Мақалада мемлекеттік басқарудың ажырамас бөлігі ретінде мемлекеттік қызметтер көрсету жүйесіне ерекше назар аударылады. Цифрлық трансформация процесінде электронды мемлекеттік қызметтер – халықтың өмір сүру сапасы мен қанағаттануының басты көрсеткіші ретінде ерекше рөл атқарады. Осы жұмыста мемлекеттік қызметтер мемлекеттік басқару жүйесінің негізгі элементі ретінде қарастырылады. Электронды мемлекеттік қызметтер негізгі бағдарламалық құжаттар арқылы бақыланатын, мемлекеттік саясаттың басты бағыттарының бірі ретінде көрсетілген.

Тірек сөздер: ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, ақпараттандыру, автоматтандыру, цифрландыру, цифрлық трансформация, мемлекеттік басқару, мемлекеттік қызметтер.

R.T. DULAMBAYEVA,¹

d.e.s., professor at the Institute of Management

e-mail: r.dulambayeva@apa.kz

M.B. ZHUMASHEVA*¹

PhD student

*e-mail: m.zhumasheva@apa.kz

¹Academy of Public Administration

under the President of Kazakhstan,

Kazakhstan, Nur-Sultan

DIGITAL TRANSFORMATION: RETROSPECTIVE AND DEVELOPMENT OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN KAZAKHSTAN

Abstract

The purpose of the article is to consider the issue of digital transformation at the level of hindsight and the development of information and communication technologies in Kazakhstan. The analysis of the formation and development of information and communication technologies in the Republic of Kazakhstan, taking place over several decades has been carried out. The main stages of development of information and communication technologies are highlighted, and features of each stage are presented. At the same time, the analysis of regulatory legal acts aimed at ensuring digitalization. Along with this, the paper considers the concept of “digitalization” as a key term in the process of digital transformation of society. In particular, the main characteristics of the digitalization process are highlighted and the author’s definition of this concept is presented. The article pays special attention to the system of public services as an integral part of public administration. In the process of digital transformation, electronic public services play a special role as the main indicator of quality of life and public satisfaction. The paper considers public services as a key element of the public administration system. E-government services are highlighted as one of the main directions of public policy, which is traced through key policy documents

Key words: information and communication technologies, informatization, automation, digitalization, digital transformation, public administration, public

МРНТИ 06.35.01
УДК 330.101

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-133-142>

Г.О. СПАБЕКОВ,*¹

докторант.

*e-mail: galm366@mail.ru

Л.Н. БУРЛАКОВ,¹

к.э.н., доцент.

e-mail: Burlakov.Leonid@mail.ru

¹Академия государственного управления
при Президенте РК, Казахстан, г. Нур-Султан

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ МЕСТНЫМИ БЮДЖЕТАМИ

Аннотация

В статье рассматриваются социально-экономические преобразования, берущие начало после обретения независимости Казахстана и побудившие реформирование существующей финансовой системы. Формирование собственной и эффективной бюджетной системы стало основной задачей на пути развития страны в условиях рыночной экономики. При этом роль бюджетной системы в условиях рынка как одного из главных инструментов в ограниченных условиях влияния на экономические процессы значительно возросла. Основной задачей стало формирование трехуровневой бюджетной системы: республиканского, местного областного и местного городского (районного) бюджетов. Принятые в этой связи Бюджетный кодекс РК и Закон «О местном государственном управлении и самоуправлении в РК» ознаменовали начало казахстанской модели формирования собственных бюджетов местными исполнительными органами. Однако законодательство в сфере бюджетной системы не перестает меняться. Модернизация в системе государственного управления, промышленная и технологическая конкуренция, экономическая интеграция государств с общими границами и интересами, а также многие внутренние проблемы требуют от местных властей перемен и соответствия нынешним реалиям. Цель исследования – выработать предложения по повышению эффективности управления местными бюджетами.

Ключевые слова: экономика, бюджет, самоуправление, эффективность управления, финансовая система, реформирование, конкуренция.

Введение

Бюджеты местных исполнительных органов являются одним из элементов консолидированного бюджета Республики Казахстан. В условиях бюджетного законодательства, предполагающего на сегодня четыре уровня, местный бюджет представляет собой систему формирования и расходования денежных средств для обеспечения местного самоуправления. Анализ развития роли местных бюджетов демонстрирует исторические особенности развития бюджетной политики нашего государства, основой которой является регулирование средств местного бюджета, традиционно осуществляющееся вертикально, сверху вниз. Строгая вертикаль и уровень централизации власти доказывают факт того, что система местного самоуправления является не продуктом эволюции гражданского общества, а продолжением системы государственного управления, то есть видением руководителями центрального аппарата взаимосвязи между жителями отдельных территорий и государственной властью.

Степень научной разработанности проблемы. Вопросы управления местными бюджетами и повышения их эффективности затрагивались в научных трудах многих отечественных и зарубежных экономистов. Так, вопрос формирования и исполнения местных бюджетов изучен такими отечественными учеными, как К.К. Жуйриков, Б.С. Утибаев, А.Б. Зейнельгабдин, С.М. Омирбаев, З.Д. Искаков, Н.К. Кучукова, М.Б. Кадырова и другие. Также теоретические основы бюджетного процесса были рассмотрены рядом зарубежных авторов, в их числе В.А. Федосов, И.С. Рабин, Г.Б. Поляк, М.П. Афанасьев и другие, по исследованиям которых можно сделать анализ исполнения бюджета и его эффективности.

Методологическая основа

Методологической основой исследования является комплексная система научных методов, использованных при изучении предмета исследования. При анализе предмета исследования и формулировании выводов по его результатам использовались историко-логический, аналитический и системный методы.

Вопрос распределения бюджетных средств между центральными и местными уровнями является наиболее важным. Существующий механизм межбюджетных отношений, при котором финансовая помощь местным бюджетам устанавливается вышестоящими органами индивидуально под прогнозируемые расходы, ориентирован в основном на покрытие текущих расходов местных органов власти и не стимулирует местное самоуправление увеличивать собственные доходы с целью развития своей экономической базы.

В современной экономической литературе вопросы теории и концептуальных основ построения эффективной бюджетной политики на местном уровне не получили достаточной разработки, не раскрыты методы оценки эффективности бюджетной политики, не определены процедуры ее совершенствования. В связи с этим имеется необходимость в разработке методологических основ и практических рекомендаций, направленных на повышение качества управления местными финансами.

Результаты и обсуждение

Самостоятельная сфера распределения благ общества предопределена самим обществом, ее развитие нуждается в централизованных механизмах. Поэтому для организации бесперебойного кругооборота денежных средств в масштабах народного хозяйства и обеспечения функционирования экономики требуется централизация бюджета, а в интересах оптимальной структуры производства – распределение трудовых, материальных и финансовых ресурсов между составляющими его звеньями [1, с. 69].

Существование специфической бюджетной среды денежного распределения обусловлено также функциями государства. Именно оно нуждается в централизованных механизмах финансирования вопросов, социально-культурных мероприятий, решения характерных задач оборонной отрасли, возмещения издержек в государственном управлении. Принцип финансовой централизации, реализуемый государством, воплощен в государственном бюджете. Благодаря мерам централизованной системы государство обеспечивает достижение запланированных темпов и пропорций общественного воспроизводства. Совершенствуются отраслевая и территориальная структуры, формируются в необходимых размерах средства для первоначального развития отраслей экономики [2, с. 142].

Государственный бюджет выполняет особую роль – служить на удовлетворение потребностей общества. Бюджетные средства обеспечивают покрытие затрат на разработку научно-технических открытий и обеспечение намеченных сдвигов в отраслевом и территориальном сегменте производства; создаются резервные фонды; производится оплата потребностей нетрудоспособных граждан; расходы по обеспечению сохранности государственной границы; содержанию вооруженных сил и т.д. [3].

Вопрос распределения бюджета занимает центральное место, выполняя ведущую роль по отношению к другим звеньям финансовой системы. С помощью бюджета обеспечиваются денежными средствами решающие участки экономического, социального и оборонного строительства, отличаясь высокой степенью влияния на стоимостную структуру производства и развитие непродовольственного сектора [4, с. 121].

Во все периоды бюджет государства активно воздействует на локальную экономику, выступая в качестве казны всего народного хозяйства. Также большую роль играет государственный бюджет в вопросе материального производства в качестве генератора роста. Бюджет используется для удовлетворения как общественного (народное хозяйство), так и индивидуального (отдельное хозяйство) оборота средств [5].

Финансирование в оборотные средства и капитальные вложения на действующих и вновь вводимых предприятиях позволяет бюджету включаться в индивидуальный бюджет отдельных предприятий, способствуя его бесперебойности и равномерности [6, с. 41].

Для выяснения значения бюджетных расходов в экономической природе их классифицируют по определенным критериям. По мнению ученых С.М. Омирбаева, С.Ж. Интыкбаевой, А.А. Адамбековой, Р.С. Пармановой, бюджетные расходы подразделяются на текущие и капитальные. Текущие расходы направляются на покрытие текущих потребностей юридических лиц. В данные статьи расходов включаются также затраты на государственное потребление (функционирование экономической и социальной инфраструктуры, секторов хозяйства, закупка товаров и услуг госорганов и иные затраты госучреждений), субсидии нижестоящим бюджетам, транспортные расходы, выплату процентов по госдолгу и другое.

Капитальные расходы направляются на финансирование инновационной и инвестиционной деятельности. К ним относятся инвестиционные расходы в соответствии с инвестиционной программой; инвестиционные бюджетные кредиты; расходы на развитие инфраструктуры; инвестирование в научную сферу, развитие человеческого капитала, а также в создание и развитие информационных систем [7].

Ученые Б.С. Утибаев, Р.М. Жунусова, В.А. Саткалиева считают, что для планирования бюджета и расходования средств существует экономическая классификация статей расходов. Связаны они с выделением бюджетных средств на развитие экономики и процессы расширенного воспроизводства. По этим основным признакам выделяются капитальные расходы (бюджеты развития) и текущие расходы (текущий бюджет) [8].

Наиболее развитой формой государственного планирования является государственное программирование, представляющее собой в национальном масштабе стратегические документы социально-экономического развития республики, государственные программы, программы развития территорий, а также отраслевые и региональные подпрограммы [9].

В свою очередь, государственный бюджет реализуется путем формирования бюджетных программ конкретных государственных органов, намеченная цель которых должна быть ясной, реалистичной и достижимой [10].

Сложившаяся на сегодня система межбюджетных отношений предопределила положение местных бюджетов, стремящихся создать максимальное количество финансовых источников. При этом степень децентрализации бюджетов разных уровней на протяжении небольшого периода независимости и в союзную эпоху зависит от степени демократизации общества. Например, система организации местного самоуправления и придание ей большей самостоятельности, как принято считать, привели к отмене крепостного права в России. Похожий процесс характерен для послереволюционного периода (1917–1921 гг.) и начала создания местного самоуправления в социалистических государствах.

С принятием Бюджетного кодекса впервые был систематизирован вопрос межбюджетных отношений на среднесрочный период. Разработаны шесть законов об объемах трансфертов на среднесрочные периоды: 2008–2010 гг., 2005–2007 гг., 2014–2016 гг., 2011–2013 гг., 2017–2019 гг. и 2020–2022 гг., то есть по настоящее время [11].

Цель начатых бюджетных преобразований в Казахстане – переориентация на эффективность и результативность бюджетных расходов. Измерение результатов исполнения бюджета не степенью освоения бюджетных ассигнований, а получением социально значимого эффекта проводимой бюджетной политики. Это привело от системного финансирования ежегодных расходов на ориентирование к основной деятельности государственного органа [12].

Отдельной категорией бюджетов как централизованных денежных фондов являются государственный и консолидированный бюджеты, бюджеты областей. Данные бюджеты необходимы для повышения эффективности управления государственными финансовыми потоками, планирования и анализа основных показателей и пропорций бюджетной системы. Они являются совокупным бюджетом соответствующих уровней бюджетной системы и не носят взаимопогашаемых операций между собой, не утверждаются каким-либо законодательным (представительным) органом власти и не являются нормативным документом [13].

Таким образом, местные бюджеты являются финансовыми ресурсами государственного аппарата по реализации государственных программ, экономических и социальных задач. Через бюджеты в мере предусмотренных административных правил и норм финансируются отрасли производственной сферы (индустриальной, сельскохозяйственной, легкой промышленности и иные). Конечно же, в первую очередь удовлетворяется социальная потребность и обеспечивается надежность коммунального хозяйства и деятельность соцкультбыта, а также оказание услуг, в которых нуждается местное население.

Зарубежный опыт управления бюджетами местных уровней. Для совершенствования бюджетного процесса и повышения эффективности бюджетных средств с 2012 г. в Казахстане применяется ряд мероприятий программного бюджета. Таким образом, возрастает необходимость изучения опыта развитых зарубежных стран, внедривших инструмент управления бюджетными расходами.

История государственного управления бюджетом началась в США в 1947 г., и связана она с созданием Первой комиссии Гувера. Целью комиссии стала разработка мер по развитию экономики страны и повышению эффективности использования бюджета. Первые реформы в США и далее во многих развивающихся странах в программном бюджете были проведены в 1965 г. Однако изначально их результаты были неоднозначными. Основной причиной явилась необходимость внедрения «встраиваемого» бюджета в систему управления финансами, которое зависело от многих фундаментальных факторов политической системы.

Новый этап в развитии бюджетирования ознаменовался внедрением в 1977 г. планирования бюджета «с нуля». Суть планирования заключалось в предъявлении требований разрабатывать варианты путей для достижения одной и той же цели. При этом расходы не могли быть выше текущего значения. Расходы на следующий год высчитывались не на основе предыдущих расходов, а путем доказательства их необходимости [14].

Внедрение программного бюджетирования во Франции послужило основанием принятия в 2001 г. Конституционного закона о финансах. Бюджетный процесс в рамках закона основывался на двух утверждениях: ориентирование цели на логику успеха и уверенность в необходимости управления бюджетным процессом. Переход процесса контролирования за привлечением и использованием государственных средств Парламенту Франции обеспечил переход к трехлетнему программному бюджетированию [15].

По некоторым международным оценкам, одной из наиболее успешной считается канадская система государственного управления бюджетами местных уровней.

В 1995 г. правительство Канады решило внедрить во всех государственных органах и на федеральном уровне принцип управления, ориентированного на достижение результатов.

В 2000 г. концепция управления расходами была скорректирована и теперь нацелена на оценку результатов и качество оказания услуг. Для проведения оценки эффективности правительством Канады была применена новая система эффективности управления (MAF).

С 1980 г. в бюджетный процесс Австралии в рамках Программы совершенствования финансового управления внедряются механизмы бюджетирования, ориентированного на результат, предусматривающие бюджетное финансирование на местах на 3 года, а система оценки результатов делегирует значительные бюджетные полномочия.

В 1996 г. понятие «непосредственный результат» в бюджетировании было расширено. Бюджеты местных уровней получили значительное делегирование полномочий. Программа позволяла министерствам и ведомствам самим оценивать приоритеты в пределах имеющихся лимитов.

Среди стран ОЭСР Австралия и Канада являются обладателями самой развернутой системы оценки бюджетных программ. Кроме этого, Австралия – одна из первых стран, создавшая и применяющая государственную систему мониторинга и оценки.

Со второй половины 1990-х гг. правительство Южной Кореи реализует программу управления эффективностью государственных органов и оценки бюджетных программ. Это способствовало развитию конкурентоспособности и созданию эффективного госаппарата, нацеленного на результат. Итоги оценки бюджетных программ применялись для совершенствования или упразднения (реформирования) неэффективных ведомств.

Таким образом, все исторически принятые бюджетные реформы преследуют две основные цели: снижение государственных расходов и ориентирование бюджета на результат. Анализ международного опыта демонстрирует механизм управления бюджетами местных уровней путем применения государственного бюджетирования, ориентированного на результат, как одну из эффективных форм государственного управления бюджетным процессом [16].

Анализ организации управления местными бюджетами РК. Анализ организации управления местными бюджетами в Республике Казахстан проведен в области планирования и исполнения бюджетного процесса.

Анализ бюджетного процесса на стадии планирования. В Послании народу Казахстана от 6 февраля 2008 г. «Рост благосостояния граждан Казахстана – главная цель государственной

политики» особо указано на необходимость ускоренной реализации мер по развитию системы государственного управления на принципах результативности [17].

Кроме того, с целью ежегодной оценки деятельности центральных и местных исполнительных органов 19 марта 2010 г. вышел соответствующий Указ №954 о переходе к системе государственного управления по результатам предыдущего исполнения [18].

Политика бюджетирования, ориентированного на результат, как одно из направлений реформы бюджетной системы РК, также должна быть ответственна за решение задачи по переходу от «управления затратами» к «управлению результатами». Однако внедрение нового метода по управлению бюджетом, ориентированному на результат, требует продолжительного времени для анализа. В развитых зарубежных странах данный процесс осуществлялся в течение длительного времени и проходит по сегодняшний день.

На основании вышесказанного предлагаемые меры в области бюджетной политики также должны учитывать административные особенности. Во-первых, рассмотрение предлагаемых зарубежных административных норм, а также механизмов реализации реформ, предлагаемых отечественными учеными, и принятие наиболее эффективных способов их внедрения. Во-вторых, проведение анализа апробированных методов и достигнутых показателей Казахстана за последние десять лет с определением наиболее эффективных.

В целом бюджет, ориентированный на результат, является на сегодня функционирующим методом управления. Он охватывает все ступени бюджетного процесса от планирования до утверждения и исполнения бюджета, контролирует использование бюджетных средств в соответствии с приоритетами социально-экономической политики государства, а также достижение прямых и конечных результатов.

Анализ исполнения бюджетного процесса. Структуру доходной части местного бюджета РК составляют налоговые и неналоговые поступления, трансферты из вышестоящего бюджета, а на уровне государственного бюджета – трансферты из Национального фонда. Обязательные невозвратные платежи в бюджет, установленные Бюджетным кодексом и другими законодательными актами РК, являются неналоговыми поступлениями. В структуре доходов государственного бюджета они составляют доли 70/30.

Однако практика показывает, что в результате всемирного экономического кризиса в 2008 г. доля объемов налоговых поступлений в государственный бюджет РК снизилась с 17,56% до 13,10%.

Также сокращение сумм платежей в бюджет прямо зависит от административного законодательства. В Налоговый кодекс РК были внесены изменения, такие как отмена прогрессивной шкалы ставок по социальному налогу, снижение индивидуального подоходного налога до 10%, ставок налога на добавленную стоимость с 13% до 12% в 2009 г.

Либерализация в налоговой политике принесла в 2010 г. положительные результаты. Наблюдалась первая после кризиса положительная динамика увеличения сумм налоговых поступлений на 705 399 млн тенге (с 2 228 682 млн до 2 934 081 млн тенге), а также валового внутреннего продукта на 4 505 826 млн тенге (с 17 007 647 млн до 21 513 473 млн тенге).

В посткризисный период соотношение налоговых поступлений составляло 26,33% и 73,47% соответственно (в местные и республиканский бюджеты). Данные показатели изменились в течение года и составили 34,89% и 65,11% соответственно. Рост поступлений в местные бюджеты объясняется тем, что объемы косвенных налогов в республиканский бюджет значительно сократились, а темпы прироста прямых налогов остались без изменения.

Повышение эффективности управления местными бюджетами. Бюджетный кодекс РК определяет расходование бюджета с увязкой со стратегическими направлениями, целями и задачами, определенными результатами государственного органа [19]. Однако на практике программы формируются исходя из расходов в соответствии с предстоящим финансированием, то есть для выполнения одной задачи реализуется несколько бюджетных программ.

При формировании государственными органами бюджетных расходов недостаточно полно проводится анализ эффективности расходов и соответствия их стратегическим и иным целям государственного органа.

Кроме того, при формировании республиканского и местных бюджетов утверждается программа развития соответствующего региона на основе налоговых и иных поступлений. При этом индикативные показатели планируются без учета региональных особенностей, что негативно

влияет на формирование основных параметров бюджета. Также слабая взаимоувязка стратегического и бюджетного планирования, отсутствие в отчете по исполнению бюджета информации о расходовании средств и на достижение каких целей и задач государственного органа или программ, а также показателей.

Реализуемые программные документы с большим количеством показателей приводят к неэффективному расходованию бюджетных средств, одновременно усложняя мониторинг за их реализацией. На сегодня около 30% стратегических целей программных документов не измеримы, что затрудняет оценку эффективности. Ввиду отсутствия научно обоснованных методов планирования и оценки имеет место необоснованное занижение или завышение плановых показателей. Более того, максимальному охвату оценкой препятствуют ресурсоемкость процесса, обусловленная отсутствием развитых механизмов внутренней оценки, недостаточное участие общественного сектора и отсутствие автоматизированных информационных систем в процессе оценки.

Членом ревизионной комиссии А.А. Курмановой в числе наиболее актуальных проблем отмечаются многоуровневость и сложность исполнения бюджета, обусловленные отсутствием ответственности за нецелевое и несвоевременное использование средств [20].

Счетным комитетом РК указано, что некоторыми государственными органами применяется практика недостижения индикаторов при освоении бюджетных средств. Фактические результаты превышают запланированные в связи с включением в стратегические планы необоснованных показателей, охватывающих до 60% бюджетных программ. По данным программам осуществляется оценка достижения целевых индикаторов, а по остальным, не включенным в стратегический план, в большей степени формально [21].

Принятие эффективной системы планирования, оптимизация и слияние некоторых программных документов, регламентирование оценки способствовали бы четкой взаимосвязи программ с бюджетом, а также повышению эффективности расходования средств [22].

Следующим шагом повышения эффективности бюджета является предварительная оценка программ. Полученные данные анализируются на предмет соответствия их цели и задачам, объективности показателей, эффективности ресурсов. Данная оценка проводится на стадии разработки бюджетных программ и подразумевает получение прямых и промежуточных результатов с внесением необходимых корректирующих решений [23].

На сегодня в Казахстане строго регламентирован порядок проведения внешнего контроля при слабой развитости методов внутреннего. Основными способствующими этому причинами являются пробелы в законодательстве, отсутствие должного разграничения между формами контроля и единой методологии и соответствующих кадров.

Администраторы бюджетных программ для повышения эффективности смогут переносить бюджетные средства, предусмотренные на инвестиционные проекты трехлетнего планового периода, но не более пяти процентов от общей стоимости проекта бюджета [24].

Рекомендации

1. Связь между бюджетом и планируемыми результатами должна выражать непосредственную связь бюджетных программ в соответствии со стратегическими целями государственных органов. Из-за нечеткого формулирования цели и задач планируемых мероприятий они основываются на затратах, а не на действиях и конкретных показателях.

2. Законодательно косвенно предусмотрена ответственность руководителей государственных органов за недостижение показателей, в результате чего неэффективные бюджетные программы продолжают финансироваться.

3. Оценка достижения запланированных результатов должна проводиться в соответствии со стратегическим планом государственного органа. Правильность оценки зависит от информации в бюджетной программе, и отсутствие единых критериев оценки говорит о некачественно подготовленной информации. Критерии оценок и их количество должны быть адекватными и понятными для применения.

4. Из изучения зарубежного опыта следует, что универсальных механизмов для эффективного управления бюджетом не существует. Каждое государство, вырабатывая собственную политику, должно учитывать особенности каждого региона, поскольку эффективность расходов затрагивает интересы общественные и бизнес-среды.

Заключение

Страны, проводившие бюджетные реформы, столкнулись с проблемой качества информации о результативности деятельности государственных органов и использования ее в бюджетном процессе. Отсюда возникает необходимость определения зависимости между полученными результатами и бюджетными ресурсами, какие нужно применить методы для совершенствования оценки эффективности.

Опыт зарубежных стран, практикующих бюджетирование, ориентированное на результат, позволил Казахстану внедрить весьма ценную практику. Однако не существует единой модели бюджетирования, ориентированного на результат. Каждой стране следует разработать свою политику с учетом институциональных и иных особенностей.

В целях эффективной реализации бюджетных программ необходимо разрабатывать стратегические планы государственных органов, чтобы прямые и конечные результаты имели логическую взаимосвязь. Оценка эффективности бюджетных программ должна проводиться в процессе реализации, что позволит анализировать прямые и промежуточные результаты и принимать на основе полученных данных корректные решения по реализации стратегического плана.

В рамках бюджетной реформы министрам можно делегировать полномочия самим определять приоритеты в пределах лимитов. Выбор определения конкретной структуры ресурсов, необходимой для производства объема результатов, будет предоставлен нижестоящим государственным органам в рамках ассигнования по операционным расходам.

Таким образом, для повышения эффективности управления государственным бюджетом необходим комплексный подход для реализации предложенных инициатив. Потребуется реализовать ряд преобразований в учреждениях бюджетной сферы и системы управления бюджетными ресурсами в целом. Дальнейшая модернизация отечественной бюджетной системы должна быть не менее эффективной, и тогда внедряемые новые механизмы будут способны более рационально использовать бюджетные ресурсы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Исатаев К.Б. Вопросы эффективности и результативности бюджетных расходов // Вестник университета «Туран». – 2014. – № 14 (574). – С. 35–41.
- 2 Зейнелгабдин А.Б. Финансовая система Казахстана: становление и развитие / Монография. – Астана: Изд. КазЭУФиМТ, 2008. – С. 226.
- 3 Концепция разграничения полномочий между уровнями государственного управления и совершенствования межбюджетных отношений, одобренная Постановлением Правительства РК от 10.02.2003 г. № 147.
- 4 Омирбаев С.М. Бюджетная система РК. Учебник. – Астана, 2007. – С. 487.
- 5 Бюджетная система России / под ред. проф. Г.Б. Поляка – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 1999. – С. 550.
- 6 Ильясов К.К., Исахова П.Б. Расходы государственного бюджета: учебное пособие. – Алматы: Экономика. – 2003.
- 7 Адамбекова А.А. Государственный бюджет [Текст] / Омирбаев С.М., Интыкбаев С.Ж., Адамбекова А.А., Парманова Р.С. – Алматы: ТОО РПИК «Дәуір», 2011. – С. 343–354.
- 8 Утибаев Б.С., Жунусова Р.М., Саткалиева В.А. Государственный бюджет: Учебник / Под общ. ред. к.э.н., доцент Утибаева Б.С. – Алматы: Экономика, 2006. – С. 412
- 9 Афанасьев М.П., Алехин Б.И. Программный бюджет: цели, классификация и принципы построения // Финансовый журнал Академии бюджета и Казначейства. – 2010. – № 3. – С. 5–18.
- 10 Приказ министра национальной экономики РК от 30.12.2014г. № 195 «Об утверждении правил разработки и утверждения (переутверждения) бюджетных программ (подпрограмм) и требований к их содержанию».
- 11 Бюджетная политика РК. Электронный источник // URL: <https://egov.kz/> (дата обращения: 07.10.2020)
- 12 Актуальные вопросы реформирования бюджетного процесса в РК. АО «Институт экономических исследований» МЭБП РК. Электронный источник // URL: <http://refleader.ru/jgeotrmerujgmer.html> (дата обращения: 07.10.2020)

- 13 Национальная бюджетная сеть Казахстана. Академия государственного управления при Президенте РК // URL: <http://budget.kz/> (дата обращения: 07.10.2020)
- 14 Иванов Е.В. Зарубежный опыт управления расходами бюджета и возможность его применения в России в целях повышения эффективности использования бюджетных средств // Вестник Омского университета. – 2012. – № 3. – С. 342–346. // URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=26124350> (дата обращения: 11.10.2020)
- 15 Бельская Е.В. Государственные программы как инструмент повышения эффективности бюджетных расходов / Е.В. Бельская // Задачи повышения эффективности бюджетных расходов и пути их реализации: материалы конференции. – М., 2010.
- 16 Молдагаипов Р., Жакенова А. Роль субсидии в выполнении государственных функций реализации социально значимых задач развития.
- 17 Послание Президента страны Н.Н. Назарбаева народу Казахстана от 6 февраля 2008 года «Рост благосостояния граждан Казахстана – главная цель государственной политики». // URL: <https://www.zakon.kz/> (дата обращения: 29.11.2020)
- 18 Указ Президента РК «О Системе ежегодной оценки эффективности деятельности центральных государственных и местных исполнительных органов областей, городов республиканского значения, столицы» // URL: <https://online.zakon.kz/> (дата обращения: 29.11.2020)
- 19 Бюджетный кодекс РК. // URL: <https://online.zakon.kz/> (дата обращения: 29.11.2020)
- 20 Курманалиева А.А. Проблемы финансирования расходов государственного учреждения и пути их решения [Текст] А.А. Курманалиева. – Павлодар: Вестник Инновационного Евразийского университета, 2015. – № 2. – С. 16–19. – ISN 1729-53GX.
- 21 Счетный комитет Казахстана высказал замечания по исполнению бюджета [Электронный ресурс]. – Астана: Информационное агентство «Региум», 2017. URL: <http://regnum.ru/news/2276691.html> (дата обращения: 28.11.2020).
- 22 Мишаева Е.А. Анализ факторов, влияющих на эффективность государственного финансового контроля за расходами бюджета на реализацию целевых программ // Вестник финансового университета. – 2013. – № 4. – С. 120–130.
- 23 Концепция совершенствования системы государственного планирования, ориентированного на результаты, утвержденная Указом Президента РК от 28.08.2013г. № 625.
- 24 Минаева Е.А. Оценка эффективности государственного финансового контроля за расходами федерального бюджета за реализацией целевых программ // Финансовая аналитика: проблемы и решения. – 2014. – № 30(216). – С. 56–63.

REFERENCES

- 1 Isataev K.B. (2014) Voprosy jeffektivnosti i rezul'tativnosti bjudzhetnyh rashodov // Vestnik universiteta «Turan». No. 14 (574), pp. 35–41.
- 2 Zejnel'gabdin A.B. (2008) Finansovaja sistema Kazahstana: stanovlenie i razvitie / Monografija. – Astana: Izd. KazJeUFiMT, pp. 226.
- 3 Konceptcija razgranichenija polnomochij mezhdru urovnjami gosudarstvennogo upravlenija i sovershenstvovaniija mezhbjudzhetnyh otnoshenij, odobrennaja Postanovleniem Pravitel'stva RK ot 10.02.2003 g. No. 147.
- 4 Omirbaev S.M. (2007) Bjudzhetnaja sistema RK. Uchebnik. – Astana, pp. 487.
- 5 Bjudzhetnaja sistem a Rossii / pod red. prof. G.B. Poljaka – M.: JuNITI – DANA, 1999. – pp. 550.
- 6 Il'jasov K.K., Isahova P.B. (2003) Rashody gosudarstvennogo bjudzheta: uchebnoe posobie. – Almaty: Jekonomika.
- 7 Adambekova A.A. (2011) Gosudarstvennyj bjudzhet [Tekst] / Omirbaev S.M., Intykbaev S.Zh., Adambekova A.A., Parmanova R.S. – Almaty: TOO RPIK «Dəuir», pp. 343–354.
- 8 Utibaev B.S., Zhunusova R.M., Satkalieva V.A. (2006) Gosudarstvennyj bjudzhet: Uchebnik / Pod obshh. red. k.je.n., docent Utibaeva B.S. – Almaty: Jekonomika, pp. 412.
- 9 Afanas'ev M.P., Alehin B.I. (2010) Programmnyj bjudzhet: celi, klassifikacija i principy postroeniija // Finansovyj zhurnal Akademii bjudzheta i Kaznachejstva. No. 3, pp. 5–18.
- 10 Prikaz ministra nacional'noj jekonomiki RK ot 30.12.2014g. № 195 «Ob utverzhdenii pravil razrabotki i utverzhdenija (pereutverzhdenija) bjudzhetnyh programm (podprogramm) i trebovanij k ih sodержaniju».
- 11 Bjudzhetnaja politika RK. Jelektronnyj istochnik // URL: <https://egov.kz/> (data obrashhenija: 07.10.2020)

12 Aktual'nye voprosy reformirovaniya bjudzhetnogo processa v RK. AO «Institut jekonomicheskikh issledovanij» MJeBP RK. Jelektronnyj istochnik // URL: <http://refleader.ru/jgeotrmerujgmer.html> (data obrashhenija: 07.10.2020)

13 Nacional'naja bjudzhetnaja set' Kazahstana. Akademiya gosudarstvennogo upravlenija pri Prezidente RK // URL: <http://budget.kz/> (data obrashhenija: 07.10.2020)

14 Ivanov E.V. (2012) Zarubezhnyj opyt upravlenija rashodami bjudzheta i vozmozhnost' ego primenenija v Rossii v celjah povyshenija jeffektivnosti ispol'zovanija bjudzhetnyh sredstv // Vestnik Omskogo universiteta. No. 3, pp. 342–346. // URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=26124350> (data obrashhenija: 11.10.2020)

15 Bel'skaja E.V. (2010) Gosudarstvennye programmy kak instrument povyshenija jeffektivnosti bjudzhetnyh rashodov / E.V. Bel'skaja // Zadachi povyshenija jeffektivnosti bjudzhetnyh rashodov i puti ih realizacii: materialy konferencii, M.

16 Moldagaipov R., Zhakenova A. Rol' subsidii v vypolnenii gosudarstvennyh funkcij realizacii social'no znachimyh zadach razvitija.

17 Poslanie Prezidenta strany N.N. Nazarbaeva narodu Kazahstana ot 6 fevralja 2008 goda «Rost blagosostojaniya grazhdan Kazahstana – glavnaja cel' gosudarstvennoj politiki». // URL: <https://www.zakon.kz/> (data obrashhenija: 29.11.2020)

18 Ukaz Prezidenta RK “O Sisteme ezhegodnoj ocenki jeffektivnosti dejatel'nosti central'nyh gosudarstvennyh i mestnyh ispolnitel'nyh organov oblastej, gorodov respublikanskogo znachenija, stolicy” // URL: <https://online.zakon.kz/> (data obrashhenija: 29.11.2020)

19 Bjudzhetnyj kodeks RK. // URL: <https://online.zakon.kz/> (data obrashhenija: 29.11.2020)

20 Kurmanalieva A.A. (2015) Problemy finansirovaniya rashodov gosudarstvennogo uchrezhdenija i puti ih reshenija [Tekst] A.A. Kurmanalieva. – Pavlodar: Vestnik Innovacionnogo Evrazijskogo universiteta. No. 2, pp. 16–19. – ISN 1729-53GX.

21 Schetnyj komitet Kazahstana vyskazal zamechanija po ispolneniju bjudzheta [Jelektronnyj resurs]. – Astana: Informacionnoe agentstvo «Regium», 2017. URL: <http://regnum.ru/news/2276691.html> (data obrashhenija: 28.11.2020).

22 Mishaeva E.A. (2013) Analiz faktorov, vlijajushhih na jeffektivnost' gosudarstvennogo finansovogo kontrolja za rashodami bjudzheta na realizaciju celevyh programm // Vestnik finansovogo universiteta. No. 4, pp. 120–130.

23 Koncepcija sovershenstvovanija sistemy gosudarstvennogo planirovaniya, orientirovannogo na rezul'taty, utverzhdennaja Ukazom Prezidenta RK ot 28.08.2013g. No. 625.

24 Minaeva E.A. (2014) Ocenka jeffektivnosti gosudarstvennogo finansovogo kontrolja za rashodami federal'nogo bjudzheta za realizaciej celevyh programm // Finansovaja analitika: problemy i reshenija. No. 30(216), pp. 56–63.

Г.О. СПАБЕКОВ,*¹

докторант.

*e-mail: galm366@mail.ru

Л.Н. БУРЛАКОВ,¹

э.ф.к., доцент.

e-mail: Burlakov.Leonid@mail.ru

¹ҚР Президенті жанындағы
мемлекеттік басқару Академиясы,
Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

ЖЕРГІЛІКТІ БЮДЖЕТТЕРДІ БАСҚАРУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Андатпа

Мақалада Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан кейін қаржы жүйесін реформалауға түрткі болған әлеуметтік-экономикалық қайта құрулар қарастырылады. Меншікті және тиімді бюджет жүйесін қалыптастыру мемлекеттің нарықтық экономика жағдайында даму жолында негізгі міндетке айналды. Сонымен қатар, экономикалық процестерге шектеулі әсер ету жағдайында негізгі құралдардың бірі ретінде нарық жағдайындағы бюджет жүйесінің рөлі айтарлықтай өсті. Негізгі міндет үш деңгейлі бюджеттік жүйені қалыптастыру болды: республикалық, жергілікті облыстық және жергілікті қалалық (аудандық). Осыған байланысты қабылданған ҚР Бюджет кодексі мен «Қазақстан Республикасындағы жергілікті

мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Заң жергілікті атқарушы органдардың өз бюджеттерін қалыптастыруының қазақстандық моделінің негізін қалады. Алайда, бюджет жүйесі саласындағы заңнама өзгеруді тоқтатпайды. Мемлекеттік басқару жүйесіндегі модернизация, өндірістік және технологиялық бәсекелестік, шекаралары мен мүдделері ортақ мемлекеттердің экономикалық интеграциясы, сондай-ақ көптеген ішкі проблемалар жергілікті биліктен өзгерістерді және қазіргі болмысқа сәйкестікті талап етеді. Зерттеудің мақсаты – жергілікті бюджеттерді басқарудың тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстар әзірлеу болып табылады.

Тірек сөздер: экономика, бюджет, өзін-өзі басқару, басқару тиімділігі, қаржылық жүйе, реформалау, бәсекелестік.

G.O. SPABEKOV,*¹

PhD student.

*e-mail: galm366@mail.ru

L.N. BURLAKOV,¹

c.e.s., professor.

e-mail: Burlakov.Leonid@mail.ru

¹Academy of Public Administration under
the President of the Republic of Kazakhstan,
Kazakhstan, Nur-Sultan

IMPROVING THE EFFICIENCY OF LOCAL BUDGET MANAGEMENT

Abstract

The article examines the socio-economic transformations that began after the independence of Kazakhstan, which prompted the reform of the existing financial system. The formation of its own and effective budget system has become the main task on the path of the country's development in a market economy. At the same time, the role of the budget system in market conditions, as one of the main tools, in limited conditions of influence on economic processes, has significantly increased. The main task was the formation of a three-level budget system: republican, local regional and local city (district). The Budget Code of the Republic of Kazakhstan and the Law "On Local Public Administration and Self-Government in the Republic of Kazakhstan" adopted in this regard marked the beginning of the Kazakh model of forming their own budgets by local executive bodies. However, the legislation in the field of the budget system does not stop changing. Modernization in the system of public administration, industrial and technological competition, economic integration of states with common borders and interests, as well as many internal problems require changes from local authorities and compliance with current realities. The purpose of the study is to develop proposals for improving the efficiency of local budget management. Improving the efficiency of local budget management determines the practical significance of the issue under consideration.

Key words: economy, budget, self-government, management efficiency, financial system, reforming, competition.

IRSTI 06.71.07
UDC 338.43

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-143-150>

K. YUKSEL,*¹

PhD student.

*e-mail: Kadiryuksel@live.com

S.S. YDYRYS,¹

d.e.s., professor.

e-mail: serikbay-s@mail.ru

MUSTAFA NURSOY,²

professor.

e-mail: mustafanursoy@mu.edu.tr

B.A. SANDYBAYEVA,³

Master of economic sciences, senior lecturer.

e-mail: balzhan_s@list.ru

¹Khoja Ahmed Yasawi International

Kazakh-Turkish University,

Kazakhstan, Turkestan

²Muğla Sitki Koçman University

Dean Of The Faculty Of Engineering, Turkey, Muğla

³Kazakh University of Economics,

Finance and International Trade,

Kazakhstan, Nur-Sultan

AIC IN THE FRAMEWORK OF IMPLEMENTING THE GOALS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND STATE POLICY FOR FORMATION AND DEVELOPMENT OF A COMPETITIVE INDUSTRY

Abstract

The article deals with the role of the agrarian sector in the socio-economic development of the country, in ensuring its export orientation and competitiveness in the conditions of the necessity to meet the requirements of the UN Sustainable Development Goals. Consequently, agriculture is an integral and important sector of the national economy and the main long-term priority of state economic policy, as the agro-industrial complex provides one of its most important components is the food security of the country. Meeting the country's demand for food, as well as ensuring food production with agricultural raw materials are the most important tasks of state policy. Besides ensuring the country's domestic market the agrarian sector should focus on its competitiveness and possibility to enter world markets in order to export its own production. One of the most important functions of public administration is the implementation of control and supervisory functions of the state for all types of activities of economic entities, whose purpose is to protect the rights and legitimate interests of state bodies, individuals and legal entities. In conditions of economic instability the search of optimal way of sustainable development of agrarian market of the Republic of Kazakhstan, able to provide food and economic security of the state, preserve and strengthen national independence of the country is of particular importance. However, for this purpose it is necessary to evaluate the development of the agrarian market for years of independence and identify the most urgent problems and factors that hinder its sustainable development. In this regard, new mechanisms of state regulation of the industry are required, ensuring the transition of the country's agro-industrial complex to a new innovative level of development.

Key words: economy, agro-industrial complex, agriculture, export, products, import, development.

Literature review

Political and socio-economic changes in the economy had an undoubted influence on the development of the country's agro-industrial complex, which influenced the level and structure of consumption of agricultural products. This, in turn, led to the formation of the consumer market, which is characterized by the saturation of the market with goods depending on the demand and price of goods. Thus, the share of spending on consumer goods increased, which led to a limited budget of the population. In this regard, there is a need for state support of the agro-industrial complex. The works of domestic and foreign scientists are devoted to the problems of state support of the agro-industrial complex.

The works of domestic and foreign economists are devoted to the issues of improving state support of agricultural producers: A.A. Abalkin, N.A. Aldabergenov, J.B. Balapanov, V.V. Grigoruk, A.G. Zeldner, K.A. Sagadiyev, G.A. Kaliev, J.K. Korgasbaev, T.I. Yespolov, A.A. Satybaldin, O. Sabden, M.I. Sigiraev, E.S. Savas, J.N. Sadu, O.K. Eskaraev, M.G. Isaeva, A.E. Kovalev, A.B. Moldashev, M.A. Sazhina, U.K. Kerimova, L. Leutsky, J. Sundetov, P.P. Shevchik, A. Chelekbay, Koshanov A.K., Kantarbayeva Sh.M., Smagulova Sh.A., Gamarnik G.N., etc.

The works of these authors reveal conceptual approaches, methodological and methodological foundations, as well as the main ways and directions of formation of the economic mechanism of economic activity in agriculture with active state intervention.

However, despite the active development of the above-mentioned issues, today there are still certain gaps in the theoretical and methodological aspects of state regulation and support of agricultural producers, and in particular – in the sphere of animal husbandry. Modern requirements were caused the needs for state regulation and support of domestic agricultural producers, which imposes WTO. In this regard, given the current realities in the economy, in particular changes in agriculture, determine the need for deepening research on this issue.

Introduction

One of the most important functions of public administration is the implementation of control and supervisory function of the state for all types of activities of economic entities, the purpose of which is to protect the rights and legitimate interests of state bodies, individuals and legal entities. The system of state audit and financial control is an integral attribute of state power. Improvement of its efficiency contributes to strengthening of financial, budgetary and tax discipline. Response measures, taken by the results of audits and evaluations, allow reducing promptly the material and financial damage to the state, its citizens and the natural environment.

In the conditions of economic instability the search of optimal way of sustainable development of agrarian market of the Republic of Kazakhstan, which is able to provide food and economic security of the state, preserve and strengthen national independence of the country acquires particular importance. However, for this purpose it is necessary to evaluate the development of the agrarian market for years of independence and identify the most urgent problems and factors that hinder its sustainable development. In this connection new mechanisms of state regulation of the branch, providing transition of agro-industrial complex of the country to a new innovative level of development, are required.

To date, the main problem of competitive development of the economy of any state is to ensure the self-sufficiency of the national economic system, which is achieved by ensuring the progressive systematization of its main elements, which interact harmoniously with each other.

The main elements are sectors of the economy, among which strategic and focused on ensuring the integrity of the economy of the country is agro-industrial complex, which is a complex, multi-branch production and economic system and is one of the most important elements of the system of economic security of the country, including food.

Consequently, the further development of agriculture is one of the main strategic tasks of state policy, where the state of agro-industrial complex for today is characterized by insufficient level of development, technological backwardness, significant physical and moral deterioration of material and technical base of agricultural sector.

Significant attention is paid to the development of the agro-industrial complex in the framework of the Sustainable Development Goals (hereinafter – SDGs) – the document “Transforming our world: a sustainable development agenda for the period up to 2030”. The SDGs are a UN document, adopted and signed by the heads of member states in September 2017 at the UN summit at the 70th General Assembly of the United Nations, including the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev. Therefore, it confirms the need for compliance of priorities and objectives of the country’s development with the goals and benchmarks of the SDG [1]. This document also concerns the agro-industrial complex, in particular goal 2 “End hunger, food security and better nutrition, promote sustainable development of rural areas”.

Methodology

The methodological basis of this study was the fundamental works in the field of assessing the economic efficiency and impact of the agrarian sector on the economic development of the state, as

well as scientific articles in leading economic journals of domestic and foreign scholars on the problem under study. The works generalizing the achievements of the world economic literature concerning the issues of financing and crediting of agro-industrial complex are widely used.

During the systematization, study and analysis of the accumulated material, both theoretical and practical, the complex of general scientific principles and methods used in economic research, including systemic approach, structural and functional analysis of the state and development of agriculture of the country were used. In addition, analytical, graphic, economic-statistical, abstract-logical, comparative and other methods of research were used.

Results and discussion

To implement the SDGs related to the agro-industrial complex and to establish the achievement of the goal, the indicator “Agriculture Oriented Index (AOI)” is calculated as the ratio of the share of agriculture in public expenditures to the share of agriculture in GDP, which depends on the structure of public expenditures of the country (Table 1).

Table 1 – Agricultural orientation index based on the structure of public expenditures under the SDGs

Countries	2017	2018	2019
Azerbaijan	0,5	0,6	0,5
Armenia	0,1	0,1	0,1
Belarus	1,3	1,1	0,8
Kazakhstan	0,9	0,9	0,8
Kyrgyzstan
Moldova	0,4
Russia	0,3	0,3	0,3
Tajikistan	0,1	0,1	0,2
Uzbekistan
Ukraine
Note – Compiled from [2].			

A significant size of this indicator is observed in Belarus for the CIS countries, which, however, since 2017, tends to decrease from 1.3 to 0.8 in 2019. Also indicator – AOI insignificantly decreased and for Kazakhstan from 0.9 in 2017 to 0.8 in 2019. This indicator reflects the allocation of funds from the budget to support agriculture in the country.

It can be noted that Kazakhstan is traditionally an agricultural country on this basis, where the agricultural population is more than 40% of the population of the country (Table 2), which is also confirmed by the SDG indicator, reflecting the allocation of significant funds of state support for the development of the agricultural sector.

Table 2 – Population of the Republic of Kazakhstan for 2012–2019, thousand people

Region	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019 г
	16 203,3	16 440,5	16 674,	16 910,2	17 160,9	17 415,7	17 669,9	17 918,2
Total	7 383,6	7 466,5	7 546,4	7 632,4	7 578,7	7 634,3	7 668,1	7 733,8
Rural areas	45,6	45,4	45,3	45,1	44,1	43,5	43,8	43,2
Note – Compiled on the basis of data from the Statistics Committee of the MNE RK [3].								

At the same time, there is a tendency of decrease in the share of population living in rural areas from 45.6% in 2012 to 43.2% in 2019.

There is a similar decrease in the indicator that characterizes the employment of the population in the context of industries. In particular, the share of those employed in agriculture decreased from 28.3% in 2012 to 14.1% in 2020, which may indicate a decrease in the number of jobs in the agricultural sector and a decrease in interest in the agricultural sector (Table 3, p. 146).

Table 3 – Population employed in agriculture in 2012–2020, thousand people

Name	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Employed in the economy, total	8 114,2	8 301,6	8 507,1	8 570,6	8 510,1	8 433,3	8 553,4	8 585,2	8 695,0
Agriculture, forestry and fishery	2 294,9	2 196,1	2 172,7	2 073,6	1 605,1	1 362,9	1 385,5	1 319,0	1 228,2
Share of workers in agriculture, forestry, and fisheries	28,3	26,5	25,5	24,2	18,9	16,2	16,2	15,4	14,1

Note – Compiled on the basis of data from the Statistics Committee of the MNE RK [3].

In developed countries there is also a downward trend in the number of people employed in this sector of the economy, which is explained by the accelerated development of industrial-innovative spheres of the economy, as well as the growth of labor productivity in agriculture itself. In the early 2000s the share of the employed in the primary sector (as a % of the total number of the employed) was: in the USA – 2.6, Germany – 2.7, Great Britain – 1.4, Canada – 3.3, Japan – 5.1. Accordingly, in the countries with transitional and developing economies this share is higher and amounts to: in Russia 12.7% of the employed population, in Ukraine – 23.6, in Poland – 18.8, China – 46.8, Pakistan – 47.3, Indonesia – 43.2%.

Despite the declining share of those employed in agriculture, this sector in Kazakhstan is one of the key sectors of the country's economy, which allows to ensure food security almost completely, and to export agricultural products abroad. Consequently, the agricultural sector has always been and continues to be a determining factor in the economic and socio-political stability of Kazakh society. At the same time, there has been a slight decrease in its share of GDP during the period from 2009 to 2019, varying between 4.7–5.5% (Table 4). According to Statistics Committee, this indicator was about 4.3% in 2020.

Table 4 – Share of agriculture in GDP, %

№	Name	2009	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	Russia	4,2	3,5	3,9	3,7	3,6	4,1	4,3	4,3	4,7
2	Indonesia	14,3	14,3	13,8	13,7	13,7	13,7	13,9	14,0	13,7
3	Brazil	5,2	4,8	5,1	4,9	5,3	5,0	5,0	5,1	6,6
4	India	18,4	18,9	18,5	18,2	18,6	18,0	17,5	17,4	15,4
5	China	10,1	9,8	9,7	9,7	9,6	9,3	9,1	8,9	7,9
6	USA	0,96	1,1	1,3	1,2	1,3	1,2	1,0	0,95	0,9
7	Canada	1,5	1,4	1,7	1,8	1,8	1,5	1,7	1,7	1,6
8	Belarus	9,4	10,1	9,1	9,3	7,7	8,3	7,2	8,0	8,1
9	Kazakhstan		4,7	5,5	4,7	4,9	4,7	5,0	4,8	4,3

Note – Compiled from sources [4, 5].

According to Table 4, agriculture has a significant share in the economies of such countries as India, Indonesia, China and Belarus, which are exporters of agricultural products.

At the same time, it should be noted that the main exporting countries are the USA, Russia, Brazil, Canada, which have a low share of agriculture in GDP of about 1–6%.

For example, in the US the structure of the economy consists of services – 78%, industry – 21% and agriculture – 1%. The U.S. is in the top 10 countries in terms of agricultural exports, in particular, it ranks first in soybeans production, third in sugar beets, ninth in cane harvesting and 11th in rice harvesting.

Thus, agriculture in the United States, regardless of its share in the country's GDP (1%), has a high level of development and is a competitive industry, due to a combination of science, agricultural production, processing of agricultural raw materials, transportation and marketing of products.

Agriculture in Kazakhstan, despite its low share in the national GDP, has a high socio-economic importance and remains a very important branch of the country's economy, since more than 40% of the population lives in rural areas. Thus, in the structure of the country's GDP by type of economic activity, agriculture occupied: in 2020 – 4.3%, in 2005 – 6.5% in 2005, and 8.1% in 2000 – 8.1%, and in 1990 – 34%.

Peasant (private) farms and agricultural enterprises occupy the largest share in the structure of gross crop production in 2020 – 71%. Households account for 67% in the structure of gross livestock production.

The volume of gross agricultural production increases annually and amounts to 4,376.8 billion tenge in 2020. In comparison with 2016 this indicator increased by almost 40%, and in comparison with 2014 – by 83%.

In the structure of gross production, 53.3% accounts for crop production, 46.7% – livestock.

Despite the positive trends in the industry, agriculture in Kazakhstan is characterized by low labor productivity due to low crop yields and low productivity of farm animals, as well as the use of outdated labor-intensive technologies, weak innovation activity of the industry entities, which is reflected in the unattractiveness of the industry for investment. Thus, the share of agriculture in the total volume of investment in 2020 was 3.5%, in 2016 – 2.6%.

The industry needs to update agricultural equipment, which has a high level of wear and tear. Most of the agricultural machinery was manufactured before 1991. The annual rate of renewal of agricultural machinery in the country is about 1.5–2%, which is significantly lower than the analogous indicator in Russia – 4% and in OECD countries, which is about 10–12%.

At the same time, investment in agriculture 2020 increased by 14.2% compared to the previous year and amounted to 395,6 billion tenge.

In addition to agriculture, the agricultural sector also includes the sector related to food production, which until 2018 showed a tendency to increase the volume of food production, and in 2019–2020 – its insignificant changes. Thus, the volume of food production increased 1.8 times by 2020 compared to 2013.

The support measures implemented through state and government development programs have a significant impact on this industry, which is reflected in an increase in investment in fixed assets. Thus, in 2020, investments invested in the production of products increased by 3.6 times compared to 2013.

Today, Kazakhstan has a great potential for the production of agricultural products, but food imports (40%) occupy a significant share, and the industry itself is not developing fast enough.

Over the past four years, the volume of exports in physical terms has increased by 72.6%, while imports have also increased, growing by about 9% over the same period.

In monetary terms, exports and imports also increased by 36.6% and 4.6%, respectively.

At the same time, in terms of exports of types of agricultural products, significant changes in the dynamics downward by 2020 compared to the previous year occurred in the following analyzed positions:

- ◆ “poultry eggs, in shell, fresh, canned or boiled” from 232.5% to 172.3%;
- ◆ “butter and other fats and oils made from milk, milk paste” from 202.6% to 133.7%;

At the same time, a significant increase in export volumes by 2020 according to changes occurred in the context of commodity positions – “cattle meat, fresh or chilled” and “butter and other fats and oils made from milk, milk pastes”, which amounted to more than 6 times.

In general, for all commodity positions of agricultural products for three years there was a downward trend in the volume of exports from 136.3% to 110.6%.

In terms of import types of agricultural products, significant changes in the downward trend for 2019 compared to 2018 occurred for export items:

- ◆ “butter and other fats and oils made from milk, milk pastes” from 117.1% to 79.1%;
- ◆ “sunflower, safflower or cotton oil and their fractions, unrefined or refined, but without changing the chemical composition” from 86.9% to 80.2%.

At the same time, imports of the following items increased significantly in dynamics:

- ◆ “bovine meat, fresh or chilled” from 106.4% to 793.2%;
- ◆ “wheat or wheat and rye flour” from 39.2% to 117.1%.
- ◆ “Bird eggs, in shell, fresh, canned or boiled” from 108% to 156.9%.

In terms of the volume of imports, there were no significant fluctuations in 2020 in relation to 2019, except for the position – “cattle meat, fresh or chilled”, which decreased by almost 8 times.

In general, there were no significant fluctuations in all commodity items of agricultural products for the last two years, except for two items – “cattle meat, fresh or chilled” and “butter and other fats and oils made from milk, milk pastes”. A 10% decrease in imports was observed in the previous year, 2019.

Based on the above, it follows that for 2018–2020, there is a positive trend in the difference in the decrease in the volume of imports of agricultural products compared to the rate of decrease in the volume of exports of agricultural products.

Thus, the development of the agricultural sector of the country depends largely on the consistent implementation of public policy aimed at the formation and development of competitive and export-oriented agricultural industry, corresponding to world benchmarks, since Kazakhstan has all the advantageous conditions for this: the vast areas of agricultural land, industry specialization, proximity to major markets and, most importantly, the availability of funds obtained through government support measures in the form of subsidies.

REFERENCES

- 1 UN in Kazakhstan – URL: <http://kz.one.un.org/content/unct/kazakhstan/ru/home/mdgs-sdgs/sustainable-development-goals.html>
- 2 Monitoring of SDG indicators in the CIS region 2017-2019 // Statistical abstract MOSCOW2019 MONITORING OF SDG INDICATORS IN THE CIS REGION 2017-2019.
- 3 Bureau of National Statistics Agency for Strategic Planning and Reforms <http://stat.gov.kz/>
- 4 Republic of Kazakhstan Macroeconomic research. – URL: <http://be5.biz/makroekonomika/agriculture/ca.html>
- 5 UNECE. – URL: <https://w3.unece.org/PXWe>

К. ЮКСЕЛ,*¹

докторант.

*e-mail: Kadiryuksel@live.com

С.С. ЫДЫРЫС,¹

э.ғ.д., профессор.

e-mail: serikbay-s@mail.ru

МУСТАФА НУРСОЙ,²

профессор.

e-mail: mustafanursoy@mu.edu.tr

Б.А. САНДЫБАЕВА,³

Экономика ғылымының магистрі,

аға оқытушы.

e-mail: balzhan_s@list.ru

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық

қазақ-түрік университеті, Қазақстан, Түркістан қ.

²Мугла Сытқи Косман Университеті, Түркия, Мугла

³Қазақ экономика,

қаржы және халықаралық сауда университеті,

Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

АӨК ОРНЫҚТЫ ДАМУ МАҚСАТТАРЫН ЖӘНЕ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ САЛАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ДАМУ ЖӨНІНДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫ ІСКЕ АСЫРУ ШЕҢБЕРІНДЕ

Аңдатпа

Мақаланың мақсаты – аграрлық саланың елдің әлеуметтік-экономикалық дамуындағы, БҰҰ-ның тұрақты даму Мақсаттарының талаптарына сәйкес болу қажеттілігі жағдайында оның экспортқа бағдарлануы мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етудегі рөлін қарастыру. Демек, агроөнеркәсіп кешені елдің ма-

ңызды компоненттерінің бірі – азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ететіндіктен, ауыл шаруашылығы – ел экономикасының ажырамас, маңызды саласы және мемлекеттік экономикалық саясаттың негізгі ұзақ мерзімді басымдығы болып табылады. Еліміздің азық-түлікке деген қажеттіліктерін қанағаттандыру, сондай-ақ азық-түлік өндірісін ауылшаруашылық шикізатымен қамтамасыз ету – мемлекеттік саясаттың маңызды міндеттері болып табылады. Елдің ішкі нарығын қамтамасыз етуден басқа, аграрлық сала өзінің бәсекеге қабілеттілігін және өз өнімін экспорттау мақсатында әлемдік нарықтарға шығу мүмкіндігін қамтамасыз етуге бағдарлануы тиіс. Мемлекеттік басқарудың маңызды функцияларының бірі – бұл мемлекеттік органдардың, жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау мақсатында, шаруашылық жүргізуші субъектілер қызметінің барлық түрлеріне мемлекеттің бақылау және қадағалау функциясын жүзеге асыру. Экономикалық тұрақсыздық жағдайында мемлекеттің азық-түлік және экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, елдің ұлттық тәуелсіздігін сақтауға және күшейтуге қабілетті Қазақстан Республикасының аграрлық нарығын орнықты дамытудың оңтайлы жолын іздестіру ерекше маңызға ие болуда. Алайда, бұл үшін тәуелсіздік жылдарындағы аграрлық нарықтың дамуына баға беріп, оның тұрақты дамуына кедергі келтіретін өзекті проблемалар мен факторларды анықтау қажет. Осыған байланысты, елдің агроөнеркәсіптік кешенінің дамуында жаңа инновациялық деңгейіне өтуін қамтамасыз ету үшін саланы мемлекеттік реттеудің жаңа тетіктері қажет.

Тірек сөздер: экономика, агроөнеркәсіптік кешен, ауыл шаруашылығы, экспорт, өнім, импорт, даму.

К. ЮКСЕЛ,*¹

докторант.

*e-mail: Kadiryuksel@live.com

С.С. ЫДЫРЫС,¹

д.э.н., профессор.

e-mail: serikbay-s@mail.ru

МУСТАФА НУРСОЙ,²

профессор.

e-mail: mustafanursoy@mu.edu.tr

Б.А. САНДЫБАЕВА,³

магистр экономических наук, ст. преподаватель.

e-mail: balzhan_s@list.ru

¹Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмеда Ясави,

Казахстан, г. Туркестан

²Университет Муглы Сытки Космана,

Турция, Мугла

³Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, Казахстан, г. Нур-Султан

АПК В РАМКАХ РЕАЛИЗАЦИИ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ И ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ ПО ФОРМИРОВАНИЮ И РАЗВИТИЮ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОЙ ОТРАСЛИ

Аннотация

Цель статьи – рассмотреть роль аграрной отрасли в социально-экономическом развитии страны, в обеспечении ее экспортоориентированности и конкурентоспособности в условиях необходимости соответствия требованиям Целей устойчивого развития ООН. Следовательно, сельское хозяйство является неотъемлемой и важной отраслью экономики страны и основным долгосрочным приоритетом государственной экономической политики, так как агропромышленный комплекс обеспечивает одну из важнейших ее составляющих – продовольственную безопасность страны. Обеспечение потребности страны в продовольствии, а также обеспечение производства продуктов питания сельскохозяйственным сырьем являются важнейшими задачами государственной политики. Кроме обеспечения внутреннего рынка страны аграрная отрасль должна ориентироваться на обеспечение своей конкурентоспособности и возможности выхода на мировые рынки с целью экспортирования собственной продукции. Одной из важнейших функций государственного управле-

ния является осуществление контрольной и надзорной функции государства за всеми видами деятельности субъектов экономики, целью которой является защита прав и законных интересов государственных органов, физических и юридических лиц. В условиях экономической нестабильности особую значимость приобретают поиски оптимального пути устойчивого развития аграрного рынка Республики Казахстан, способного обеспечить продовольственную и экономическую безопасность государства, сохранить и усилить национальную независимость страны. Однако для этого необходимо дать оценку развитию аграрного рынка за годы независимости и выявить наиболее актуальные проблемы и факторы, препятствующие его устойчивому развитию. В этой связи требуются новые механизмы государственного регулирования отрасли, обеспечивающие переход агропромышленного комплекса страны на новый инновационный уровень развития.

Ключевые слова: экономика, агропромышленный комплекс, сельское хозяйство, экспорт, продукция, импорт, развитие.

МРНТИ 68.43:06.84

УДК 631.115.1:005.21:303.722.2(045)

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-151-160>

Б.С. УТИБАЕВ,*¹

к.э.н., профессор.

*e-mail: ubs_51@mail.ru

А.Е. АХМЕТОВА,¹

м.э.н.

e-mail: ahmetovan1978@gmail.com

¹Казахский агротехнический университет
им. С. Сейфуллина, Казахстан, г. Нур-Султан

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация

Целью данного исследования является оценка влияния факторов внутренней и внешней среды функционирования сельскохозяйственного предприятия на эффективность его развития по наиболее значимому показателю – прибыли от реализации. Особо подчеркивается фундаментальное значение для получения прибыли выбираемых организацией бизнес-стратегий. Авторы статьи считают, что стратегический анализ развития предприятия, основанный на оценке влияния не только производственных показателей, но и с учетом оценки влияния факторов внешней среды – объема рынка, доли занимаемого предприятием рыночного сегмента, рыночных цен и структуры продаж – позволит существенно улучшить качество управления ресурсами предприятия. Полученные результаты такого факторного анализа прибыли от реализации дают возможность сформировать гибкую стратегию развития предприятия, позволяющую производить в случае необходимости ее корректировку, пересматривать допущения, положенные в основу достижения планового уровня прибыли, выявить неточности планирования и предопределить последствия изменения влияния факторов внешней и внутренней среды. В качестве основных методов исследования применялись традиционные базовые методы, используемые для предварительной обработки информации: систематизация, сравнение экономических показателей, исследование показателей в динамике, факторный анализ функциональных зависимостей. При этом с научной точки зрения наибольший интерес представляет система факторного анализа на стратегическом уровне. Он имеет междисциплинарный характер и применяется в практике маркетинга, стратегического управления, стратегического планирования. Это обстоятельство, в свою очередь, предопределило цель исследования. Научная новизна исследования состоит в выявлении перспективных направлений совершенствования и внедрения методики факторного анализа в систему стратегического управления развитием и позиционирования сельскохозяйственных формирований, позволяющей эффективно модернизировать экономику отраслей агропромышленного комплекса (АПК).

Ключевые слова: развитие, управление, стратегия, эффективность, стратегический анализ, факторная модель, деловая активность.

Введение

Развитие предприятий агропромышленного комплекса является стратегической целью любого государства, поскольку АПК обеспечивает экономическую и продовольственную безопасность страны. Между тем современные условия хозяйствования сельхозпредприятий характеризуются высокой динамичностью внешней среды, что проявляется в быстро меняющемся стратегическом пейзаже, расширенном предложении продукции, работ, услуг, конвергенции технологий, размывании границ между отраслями и сегментами рынка, быстром устаревании информации. В настоящий момент применение инновационных технологий, владение брендом, качественная деловая репутация не гарантируют стабильного положения на рынке в течение длительного времени. Наступил момент, когда без выбора качественно спроектированной стратегии долгосрочного развития, основанной на всестороннем анализе влияния факторов внешней и внутренней среды, невозможно обеспечить долгосрочную конкурентоспособность предприятий аграрного сектора.

Казахстанские предприятия АПК должны научиться функционировать в открытой экономической системе с минимальными потерями и гибкой адаптивностью к изменяющимся условиям. Проведение стратегического анализа дает возможность определить пути развития деятельности как всей компании, так и ее стратегических единиц, определить слабые звенья в функционирующем бизнесе компании и оценить успешность выбранной стратегии путем достижения наибольших конкурентных преимуществ [1].

Основные положения

Основная цель стратегического управления предприятием – принятие стратегических решений, позволяющих обеспечить достижение конкурентного преимущества. Для достижения целевой прибыли особое значение имеет организационная структура управления предприятием на основе выделения в ней наиболее значимых стратегических бизнес-единиц. Как известно, в теории и практике управления затратами и финансовыми результатами выделяют ряд базовых стратегий, обзор которых дает возможность выделить два типа конкурентных преимуществ: лидерство в издержках (в ценах) и лидерство продукции (качество, уникальность продукции) [2].

Оценка успешности стратегического развития субъекта производится на основании сравнительного анализа выбранных показателей эффективности деятельности предприятия. При этом сравнение данных показателей может осуществляться путем их сопоставления с достигнутым уровнем прошлого периода, заданным уровнем плана, средними показателями в отрасли, а также с соответствующими показателями успешных конкурентов. Отклонения от принятой стратегии могут проявляться по различным причинам, которые для целей анализа классифицируются как факторы внешней и внутренней среды.

В целом стратегический анализ является самостоятельным элементом системы учетно-аналитического обеспечения стратегического управления хозяйствующим субъектом. Информация, сформированная в системе стратегического учета, служит основой для проведения внешнего (стратегического) и внутреннего анализа.

Анализ выполнения плана по целевой прибыли достигается путем решения следующих задач:

1. Комплексный анализ выполнения плана по достижению целевой прибыли.
2. Оценка доходности деятельности предприятия и конкурентных преимуществ в занимаемом сегменте рынка, расчет влияния факторов внешней и внутренней среды на размер отклонения фактически достигнутой прибыли от заданной в плане.
3. При наличии существенной суммы выявленных отклонений от плана по целевой прибыли пересмотр допущений и степени связи факторных и результативных показателей, положенных в основу анализа плана по целевой прибыли, проверка достижимости, рациональности и гибкости принятой стратегии.
4. Разработка возможных резервов увеличения прибыли, определение рекомендаций по их применению для устранения негативных тенденций.
5. Определение вклада работников предприятия в достижение намеченной цели, введение возможной системы премирования за полученные результаты эффективности [7].

В процессе факторного анализа проверяются допущения, принятые при планировании, и оценивается влияние значимых факторов на достигнутый уровень прибыли. Расчет отклонения от плана или от уровня прошлого года по показателям продаж и размеру рынка, а также отклонения по окупаемости переменных и постоянных затрат показывают эффективность или убыточность функционирования предприятия и его конкурентные позиции на рынке.

Обзор литературы

Систематизация научных исследований позволила установить, что предложенная Р. Банкером, С. Дататром и Р. Капланом методика обобщенного стратегического анализа развития предприятия в дальнейшем получила успешное развитие в трудах Ч. Хорнгрена, С. Дататра и

Дж. Фостера. Данная методика базируется на оценке влияния на изменение прибыли от продаж количественных и качественных факторов эффективности использования ресурсов.

При этом детальные вопросы управления прибылью рассматриваются углубленно и в других исследованиях. Так, на стратегических аспектах управления прибылью основываются методики М. Портера и И. Ансоффа, а также Г.Т. Демеуовой и С.Д. Ташеновой. Управление прибылью в финансовом плане исследовано в научных трудах Дж. Ван-Хорна, К. Бернара, Ю. Бригхема, Л. Гапенски. Важность методики учета и анализа прибыли как информационной базы управленческих систем рассмотрена в трудах О.В. Ефимовой, М.В. Мельник, В.В. Ковалева, А.Д. Шеремета. Среди отечественных ученых это К.Ш. Дюйсембаев, Т.А. Кусаинов, Б.С. Утибаев, Б.Ж. Акимова, Ж.К. Нургазина.

В целом проведенный анализ отечественной и зарубежной литературы [2–7, 10] свидетельствует о сложности, многоаспектности стратегического анализа как системы. Стратегический анализ многолик и включает следующие направления: стратегический анализ собственности, затрат, прибыли, денежных потоков, человеческих ресурсов и др.

Материалы и методы исследования

Методология стратегического анализа представлена совокупностью методов, которые можно подразделить на две группы: традиционные экономико-статистические и экономико-математические методы стратегического анализа и специальные методы стратегического анализа. Очевидно, что традиционных методов стратегического анализа для этого недостаточно. Однако, отмечая концептуальную важность специальных методов стратегического анализа (анализ цепочки ценностей; система сбалансированных показателей; пирамида эффективности; методы анализа внешней среды), необходимо помнить, что традиционные методы исследования остаются базовыми в исследовании. Именно на основе традиционных методов исследования исходная информация приобретает необходимую форму путем ее предварительной систематизации, распределения по требуемым параметрам в исследуемой совокупности, расчета частных и обобщающих показателей, установления причинно-следственных связей между ними и проведения на их основе факторного анализа выявленных зависимостей. При этом с научной точки зрения наибольший интерес представляет система факторного анализа на стратегическом уровне. Он имеет междисциплинарный характер и применяется в практике маркетинга, стратегического управления, стратегического планирования. Это обстоятельство, в свою очередь, предопределило цель исследования, предполагающего проведение глубокого анализа эффективности намеченной стратегии развития предприятия на основе комплексной оценки влияния значимых факторов на уровень имеющегося ресурсного потенциала фирмы и обоснования наиболее выгодных направлений его реализации.

Объектом исследования является одно из ведущих сельскохозяйственных предприятий в Акмолинской области РК – ТОО «АФ «Родина». Как указывается в уставе предприятия, «главным направлением деятельности ТОО «АФ «Родина» являются производство, переработка, хранение, закуп и реализация высококачественной продукции растениеводства и животноводства» [8]. Основные показатели деятельности предприятия по производству и реализации молока за 2018–2019 гг., которые послужили исходными данными для стратегического анализа прибыли от продаж, представлены в таблице 1 (стр. 154) [9].

Исследование основывается на проведении двухуровневого стратегического анализа прибыли. На первом уровне должна быть дана общая оценка стратегического потенциала деятельности предприятия по достижению лидерства по затратам. На втором уровне осуществляется более углубленный анализ динамики прибыли и исследование факторов, являющихся причиной изменения фактического показателя прибыли.

Результаты исследования и их обсуждение

Данные таблицы 1 показывают, что в 2019 г. прибыль предприятия от реализации молока сырого увеличилась на 141 161 тыс. тенге, тогда как валовая прибыль возросла всего лишь на 86 491 тыс. тенге, что объясняется снижением общих управленческих и коммерческих расходов в 2019 г. почти на 24%.

Произведем оценку величины компонентов роста, возмещения цен и эффективности в общем отклонении прибыли от продаж, для того чтобы определить, какая часть изменения прибыли сформировалась в результате осуществления основных направлений стратегии лидерства по затратам.

Таблица 1 – Основные показатели деятельности ТОО «АФ «Родина» по производству и реализации молока сырого

Показатели	2018 г.	2019 г.	Изменение, %
Объем продаж, т	10 171,479	12 271,940	20,7
Цена реализации 1 т, тенге	176 302	185 806	5,4
Выручка от реализации продукции, тыс. тенге	1 793 252	2 280 200	27,2
Количество использованного корма, т	23 895,5	28 806	20,5
Средняя стоимость 1 т корма, тенге	22 666	28 983	27,9
Материальные затраты, тыс. тенге	541 615,4	834 884,3	54,1
Производственная мощность, т	16 000	20 000	25,0
Конверсионные затраты, тыс. тенге	906 517,6	1 013 705,7	11,8
Затраты в расчете на 1 т продукции, тенге	142 372	150 635	5,8
Всего затрат, тыс. тенге	1 448 133	1 848 590	27,6
Валовая прибыль, тыс. тенге	345 119	431 610	25,1
Расходы периода, тыс. тенге	230 143	175 473	-23,8
Максимальная мощность предприятия по числу заказов, которые могут быть обработаны	1600	1500	-6,3
Расходы периода по обработке одного заказа, тенге	143 839	116 982	-18,7
Прибыль, тыс. тенге	114 976	256 137	в 2,2 раза
Размер рынка по реализации молока в Акмолинской области, т	385 778,2	396 118,5	2,7
Рыночная доля предприятия, %	2,6	3,1	-

Рост выручки обуславливается практически одновременным увеличением объемов продаж и затрат предприятия. Оценка влияния изменения объемов продаж на выручку от реализации продукции можно произвести по формуле [10]:

$$\pm Д \text{ рост} = (ОП_1 - ОП_0) \times Ц_0, \quad (1)$$

где $\pm Д \text{ рост}$ – влияние изменения объемов продаж на выручку;

$ОП_1$ – фактический размер продаж в отчетном периоде, т;

$ОП_0$ – фактический размер продаж в базовом периоде, т;

$Ц_0$ – цена реализации базового периода, тенге.

В ТОО «АФ «Родина» в результате того, что объем реализации молока сырого возрос с 10 171,5 т до 12 271,9 т, выручка и, соответственно, прибыль от реализации увеличились на 370 315,475 тыс. тенге:

$$\pm Д \text{ рост} = (12 271,940 - 10 171,479) \times 176 302 = + 370 315,475 \text{ тыс. тенге}$$

Теперь произведем оценку влияния изменения объемов продаж молока сырого на уровень затрат в ТОО «АФ «Родина» на основе следующей формулы [10]:

$$\pm З \text{ рост} = (ОП_1 * З'_0) - ОП_0, \quad (2)$$

где $\pm З \text{ рост}$ – влияние изменения объемов продаж на затраты, тыс. тенге;

$З'_0$ – объем затрат, необходимых для изготовления продукции в отчетном году при сохранении уровня затрат на единицу продукции предыдущего года, тыс. тенге;

$$\pm З \text{ рост} = (12 271,940 \times 142,372) - 1 448 133 = +299 047,642 \text{ тыс. тенге}$$

Анализ влияния изменения объемов продаж на уровень затрат предполагает определение суммы изменения затрат, связанной с изменением объемов производства и продаж при сохранении соотношения «затраты – результаты» (производительность) на уровне базового периода. При этом очевидно, что рост затрат предполагает сокращение прибыли, а их уменьшение будет способствовать росту прибыли.

Поскольку материальные затраты, в частности корма, занимают в затратах наибольший удельный вес и являются переменными затратами, то их влияние при сохранении базового уровня эффективности развития предприятия становится значительной величиной. Так, из 299 047,642 тыс. тенге роста затрат на их долю приходится 37,4%, или они увеличились на 111 845,377 тыс. тенге:

$$\pm \text{МЗ рост} = \left(\frac{23895,5}{10171,479} \times 12271,940 - 23895,5 \right) \times 22\ 666 = (28\ 830 - 23\ 895,5) \times 22\ 666 = +111\ 845,377 \text{ тыс. тенге}$$

В 2019 г. ТОО «АФ «Родина» имело достаточные мощности для выполнения объемов производства и продаж продукции от уровня 2018 года. Поэтому изменение конверсионных затрат, а также расходов периода за счет роста объемов деятельности равно нулю:

$$\begin{aligned} \pm \text{КЗ рост} &= (20\ 000 - 20\ 000) \times 56,657 = 0 \text{ тыс. тенге;} \\ \pm \text{УКЗ рост} &= (1600 - 1600) \times 143,839 = 0 \text{ тыс. тенге} \end{aligned}$$

Таким образом, рост уровня деятельности послужит увеличению как доходов на 370 315,475 тыс. тенге, так и затрат на 299 047,642 тенге. Следовательно, при прочих равных условиях увеличение прибыли от продаж под влиянием фактора роста составило +71 267,9 тыс. тенге:

$$\begin{aligned} \pm \text{П рост} &= (\pm \text{Д рост}) - (\pm \text{З рост}) & (3) \\ \pm \text{П рост} &= 370\ 315,5 - 299\ 047,6 = +71\ 267,9 \text{ тыс. тенге} \end{aligned}$$

Следующий фактор, оказывающий влияние на изменение прибыли, основывается на возмещении цены реализации продукции за счет цен закупок необходимых ресурсов. Данный анализ показывает, как некоторое изменение цен реализуемой готовой продукции и цен приобретения используемых для производства данной продукции ресурсов влияет на выручку и затраты при условии сохранения эффективности (соотношение «затраты – ресурсы») на уровне предыдущего периода.

Влияние изменения цены реализации продукции на доходы ($\pm \text{Д цен}$) определяется по формуле:

$$\pm \text{Д цен} = (\text{Ц}_1 - \text{Ц}_0) \times \text{ОП}_1, \quad (4)$$

где Ц_1 – цена реализации отчетного периода, тенге;
 Ц_0 – цена реализации базового периода, тенге.

В ТОО «АФ «Родина» за счет повышения продажной цены молока сырого уровень выручки возрос на 116 632,518 тыс. тенге:

$$\pm \text{Д цен} = (185\ 806 - 176\ 302) \times 12\ 271,940 = +116\ 632,518 \text{ тыс. тенге}$$

Влияние изменения цен приобретения необходимых для производства продукции ресурсов на затраты ($\pm \text{З цен}$) оценивается по формуле:

$$\pm \text{З цен} = (\text{ЦР}_1 - \text{ЦР}_0) \times \text{R}_1, \quad (5)$$

где ЦР_1 – цена закупа ресурсов в отчетном периоде, тенге;
 ЦР_0 – цена закупа ресурсов в базовом периоде, тенге;
 R_1 – фактический объем ресурсов в отчетном году.

Произведем оценку влияния изменения цен ресурсов на каждый элемент затрат. Так, в ТОО «АФ «Родина» увеличение цен на используемые корма способствовало возрастанию материальных затрат на 181 967,5 тыс. тенге:

$$\pm \text{МЗ цен} = (28\ 983 - 22\ 666) \times 28\ 806 = +181\ 967,5 \text{ тыс. тенге}$$

Если рост объемов производства, как мы выяснили ранее, потребовал увеличения затрат на корма в сумме 111 845,4 тыс. тенге, то повышение цен на использованные корма привело к возрастанию затрат еще на 181 967,5 тыс. тенге.

В отчетном периоде происходит экономия затрат в сумме 119 440 тыс. тенге за счет уменьшения среднего уровня конверсионных затрат на единицу производственной мощности с 56 657 тенге/т до 50 685 тенге/т:

$$\pm \text{КЗ цен} = (50,685 - 56,657) \times 20\,000 = -119\,440 \text{ тыс. тенге}$$

Таким образом, в увеличении всех затрат на +299 047,642 тыс. тенге доля кормов составляет +293 812,879 (111 845,377 + 181 967,502) тыс. тенге, доля конверсионных затрат – (-) 119 440 тыс. тенге, а остальная сумма составляет долю прочих затрат.

В результате того, что среднегодовая сумма расходов периода на единицу максимальной мощности принятия заказов клиента снизилась, зафиксирована экономия затрат в сумме 40 285,5 тыс. тенге:

$$\pm \text{УКЗ цен} = (116,982 - 143,839) \times 1500 = -40\,285,5 \text{ тыс. тенге}$$

Изменение прибыли в результате влияния изменения цен на приобретаемые ресурсы и реализуемую продукцию определяется по формуле:

$$\pm \text{П цен} = (\pm \text{Д цен}) + (\pm \text{КЗ цен}) + (\pm \text{УКЗ цен}) \quad (6)$$

На исследуемом предприятии общая величина изменения прибыли за счет изменения цен составила:

$$\pm \text{П цен} = (-)181\,967,5 + 119\,440 + 40\,285,2 = (-)22\,242,3 \text{ тыс. тенге}$$

Таким образом, результаты анализа влияния изменений цен на доходы и расходы подтверждают успешность принятой ТОО «АФ «Родина» стратегии лидерства в издержках, поскольку, несмотря на общее увеличение цен на материальные затраты, происходит значительная экономия управленческих и коммерческих расходов за счет снижения ставок их распределения на единицу мощности. Кроме того, в ТОО «АФ «Родина» наблюдается рост цены и объемов реализации молока за анализируемый период, что положительно повлияло на рост выручки, что, в свою очередь, способствовало росту прибыли предприятия.

Уровень изменения прибыли за счет фактора эффективности (в нашем случае – материалоемкости) позволяет определить влияние степени эффективности использования ресурсов, производственных и административных мощностей на величину прибыли предприятия. Формула для оценки влияния эффективности на прибыль имеет следующий вид:

$$\pm \text{П произ.} = (P_1 - P'_1) \times ЦР_1, \quad (7)$$

где P_1 – объем ресурсов, израсходованных в отчетном периоде, уровень имеющихся мощностей при изготовлении продукции в отчетном периоде.

В ТОО «АФ «Родина» за счет снижения материалоемкости продукции происходит экономия материальных затрат на 695 592 тыс. тенге.

$$\pm \text{МЗ произ.} = (28\,806/12\,271,9) - (28\,895,5/10\,171,5) \times 28\,983 = -14\,317,6 \text{ тыс. тенге}$$

Однако за счет увеличения мощностей в производстве продукции происходит повышение конверсионных затрат на сумму 202 740 тыс. тенге:

$$\pm \text{КЗ произ.} = (20\,000 - 16\,000) \times 50,685 = -202\,740 \text{ тыс. тенге}$$

В свою очередь, сокращение административной мощности способствовало уменьшению суммы расходов периода на 11 698,2 тыс. тенге:

$$\pm \text{УКЗ произ.} = (1500 - 1600) \times 116,982 = - 11 698,2 \text{ тыс. тенге}$$

Общая сумма экономии (роста) затрат за счет изменения производительности определяется по формуле:

$$\pm 3 \text{ произ.} = (\pm \text{МЗ произ.}) + (\pm \text{КЗ произ.}) + (\pm \text{УКЗ произ.}) \quad (8)$$

В ТОО «АФ «Родина» полученная экономия материальных затрат на тонну молока, экономия административных и коммерческих расходов послужили росту прибыли от продаж за счет повышения эффективности, однако рост конверсионных затрат привел к недополучению прибыли на сумму 176 724,2 тыс. тенге:

$$\pm \text{П произ.} = (+14 317,6) + (-20 2740) + (+11 698,2) = (-) 176 724,2 \text{ тыс. тенге}$$

В целом ТОО «АФ «Родина» выполнило значительный объем работы по улучшению эффективности использования ресурсов, что свидетельствует об успешной реализации стратегии лидерства по затратам.

Общее влияние рассмотренных выше факторов изменения прибыли рассчитывается путем их сложения:

$$\pm \text{П} = (\pm \text{П рост}) + (\pm \text{П цен}) + (\pm \text{П произ.}) \quad (9)$$

$$\pm \text{П} = +71 267,9 + 22 242,3 + (-)176 724,2 = 83 214 \text{ тыс. тенге}$$

Некоторое расхождение полученной расчетной величины совокупного влияния компонентов от фактического изменения величины прибыли в 2019 г. по сравнению с 2018 г. можно отнести на погрешность округления.

Однако следует иметь в виду, что прибыль является абсолютным показателем и не может служить единственной основой для определения уровня эффективности развития любого предприятия. С этой целью применяются относительные показатели эффективности, основанные на соотношении прибыли организации с потребленными или имеющимися в ее распоряжении ресурсами. Обобщенную оценку деловой активности предприятия можно также произвести по данным финансовой отчетности путем сопоставления темпов роста таких показателей, как чистая прибыль (ТРЧП), выручка от реализации продукции (ТРВ) и общая сумма активов (ТРА) [11]:

$$\text{ТРЧП} > \text{ТРВ} > \text{ТРА} > 100\% \quad (10)$$

Экономисты называют представленное соотношение (формула 10) золотым правилом экономики предприятия. В случае если представленные пропорции выполняются, это свидетельствует о динамичности развития бизнеса и успешности его функционирования.

Произведем расчет темпов роста указанных показателей по данным финансовой отчетности за 2019 г. ТОО «АФ «Родина»:

$$\text{ТРПч} = 1 930 295 / 449 464 = 4,29$$

$$\text{ТРВ} = 6 730 224 / 54 66 829 = 1,23$$

$$\text{ТРА} = 12 475 434 / 10 825 437 = 1,15$$

На исследуемом предприятии ТОО «АФ «Родина» данное соотношение выполняется в 2019 г. по сравнению с 2018 г.: $4,29 > 1,23 > 1,15 > 100\%$. Рассмотрим более детально значение каждого соотношения.

- ♦ $\text{ТРА} > 100\%$ показывает, что масштабы деятельности компании расширяются.

♦ ТРВ > ТРА подтверждает, что темпы роста объемов продаж (доход от реализации, общая сумма дохода) опережают уровень наращивания экономического потенциала, что служит доказательством увеличения интенсивности использования приобретаемых ресурсов на предприятии.

♦ ТРЧП > ТРВ демонстрирует, что темпы роста финансового результата деятельности предприятия опережают темпы роста объемов продаж и совокупного капитала, что приводит к повышению рентабельности продаж и совокупного капитала [11].

По результатам исследования деятельности ТОО «АФ «Родина» можно с уверенностью утверждать, что задачей стратегического управления предприятием является обеспечение такого взаимодействия предприятия со средой, которое позволяло бы ему поддерживать свой потенциал на уровне, необходимом для достижения его целей, обеспечивало бы выживание предприятия в долгосрочной перспективе.

Заключение

В целом по результатам исследования необходимо отметить, что эффективность деятельности организации выражается сравнительно небольшим количеством абсолютных и относительных показателей, но для каждого из этих показателей можно выделить целую систему оказывающих влияние факторов, детализированных по различным параметрам. Установление причинно-следственных связей между результативными и факторными показателями, умение применять методики оценки их влияния на выбранные показатели эффективности дают возможность создавать научный инструментарий для управления этими факторами и поиска резервов их освоения.

Рассмотренная методика факторного анализа стратегии развития предприятия приобретает неоспоримую ценность в условиях усиления динамичности рынков конкурентной борьбы. В основе рассмотренной методики лежит допущение об отсутствии установленных на государственном уровне плановых показателей по объемам продаж. Следовательно, возникает необходимость не только планирования производственных показателей, но и прогнозирования объемов рынка, предполагаемого рыночного сегмента предприятия, цен и структуры по реализации продукции.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Сыздыкбаева Н.Б. Роль агропромышленного комплекса в экономике Казахстана. Экономика: стратегия и практика. – 2018. – № 4(48) – С. 152–159.
- 2 Портер Е. Майкл. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
- 3 Вахрушина М.А. Стратегический управленческий учет: полный курс МВА / М.А. Вахрушина, М.И. Сидорова, Л.И. Борисова. – М.: Рид Групп, 2011. – 191 с.
- 4 Томпсон А.А., Стрикленд Ф.Дж. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации. – М.: Инфра – М. – 2001. – 165 с.
- 5 Зенкина И.В. Основы формирования системы показателей экономического субъекта в русле современных концепций стратегического управления. – Экономический анализ: теория и практика. – 2009. – С. 34–39.
- 6 Толкач В., Данишевич С., Гавриш М. Концепция контроллинга: Управленческий учет. Система отчетности. Бюджетирование. – М.: Альпина Бизнес Букс. – 2005. – 269 с.
- 7 Шохнех А.В., Шиндялова Т.Н., Мыкоц Д.Р. Концепция контроллинга в системе финансового контроля экономической безопасности. Аудит и финансовый анализ. – 2014. – С. 22–26.
- 8 Устав ТОО «АФ «Родина», утвержденный собранием участников от 25.01.2010 г.
- 9 Финансовая и производственная отчетность ТОО «Агрофирма «Родина» за 2018–2019 гг.
- 10 Шигаев А.И. Контроллинг стратегии развития предприятия / Учебное пособие. – М. – Юнити-Дана. – 2008. – 351 с.
- 11 Утибаев Б.С., Аленова К.Т., Ахметова Д.Т., Байдаков А.К., Утибаева Г.Б., Жунусова Р.М. Комплексный экономический анализ / Учебник. – Астана. – Издательство КАТУ им. С. Сейфуллина. – 2016.

REFERENCES

- 1 Syzdykbaeva N.B. (2018) Rol' agropromyshlennogo kompleksa v jekonomike Kazahstana. Jekonomika: strategija i praktika. No. 4(48), pp. 152–159.
- 2 Porter E. Majkl. (2005) Konkurentnaja strategija: metodika analiza otraslej i konkurentov. – M.: Al'pina Biznes Buks, 454 p.
- 3 Vahrushina M.A. (2011) Strategicheskij upravlencheskij uchet: polnyj kurs MBA / M.A. Vahrushina, M.I. Sidorova, L.I. Borisova. – M.: Rid Grupp, 191 pp.
- 4 Tompson A.A., Striklend F.Dzh. (2001) Strategicheskij menedzhment: koncepcii i situacii. – M.: Infra – M., 165 pp.
- 5 Zenkina I.V. (2009) Osnovy formirovanija sistemy pokazatelej jekonomicheskogo sub#ekta v rusle sovremennyh koncepcij strategicheskogo upravlenija. – Jekonomicheskij analiz: teorija i praktika, pp. 34–39.
- 6 Tolkach V., Danishevich S., Gavrish M. (2005) Koncepcija kontrollinga: Upravlencheskij uchet. Sistema otchetnosti. Bjudzhetrovanie. – M.: Al'pina Biznes Buks, 269 pp.
- 7 Shohneh A.V., Shindjalova T.N., Mykoc D.R. (2014) Koncepcija kontrollinga v sisteme finansovogo kontrolja jekonomicheskoy bezopasnosti. Audit i finansovyy analiz, pp. 22–26.
- 8 Ustav TOO «AF «Rodina», utverzhdenyj sobranie uchastnikov ot 25.01.2010 g.
- 9 Finansovaja i proizvodstvennaja otchetnost' TOO «Agrofirma «Rodina» za 2018–2019 gg.
- 10 Shigaev A.I. (2008) Kontrolling strategii razvitija predpriyatija / Uchebnoe posobie. – M. – Juniti-Dana, 351 pp.
- 11 Utibaev B.S., Alenova K.T., Ahmetova D.T., Bajdakov A.K., Utibaeva G.B., Zhunusova R.M. (2016) Kompleksnyj jekonomicheskij analiz / Uchebnik. – Astana. – Izdatel'stvo KATU im. S. Sejfullina.

Б.С. УТИБАЕВ,*¹

Э.Ф.К., профессор.

*e-mail: ubs_51@mail.ru

А.Е. АХМЕТОВА,¹

Э.Ф.М.

e-mail: ahmetovan1978@gmail.com.

¹С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ КӘСІПОРНЫНЫҢ ДАМУЫН СТРАТЕГИЯЛЫҚ ТАЛДАУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл зерттеудің мақсаты – ауылшаруашылық кәсіпорнының жұмыс істеуіне ішкі және сыртқы орта факторларының оның даму тиімділігіне әсер ететін ең маңызды көрсеткіш – сатудан түскен пайда бойынша бағалау. Ұйымның пайда табу үшін таңдаған бизнес-стратегияларының іргелі маңызы ерекше атап өтіледі. Мақала авторлары кәсіпорынның дамуын тек өндірістік көрсеткіштердің әсерін ғана бағалау емес, сонымен қатар қоршаған орта факторларын – нарық мөлшері, кәсіпорынның нарықтық үлесі, бағалар мен сату құрылымдарының да әсерін бағалауды ескере отырып стратегиялық талдау – кәсіпорын ресурстарын басқару сапасын едәуір жақсартады деп санайды. Сатудан түскен кірісті осындай факторлық талдаудың нәтижелері кәсіпорын менеджерлеріне пайда жоспарының негізін құрайтын болжамдарды қайта бағалауға, себептерін анықтауға және нарық мөлшерінің өзгеруінің салдарынан, кәсіпорынның нарықтық үлесін, сатылатын өнім бағаларын, іске асырудағы құрылымдық өзгерістерді болжауға, сондай-ақ кәсіпорынның даму стратегиясын қайта қарауға мүмкіндік береді. Зерттеудің негізгі әдістері ретінде ақпаратты алдын-ала өңдеу үшін қолданылатын дәстүрлі негізгі әдістер қолданылды: жүйелеу, экономикалық көрсеткіштерді салыстыру, динамикадағы көрсеткіштерді зерттеу, функционалдық тәуелділіктерді факторлық талдау. Сонымен қатар, ғылыми тұрғыдан алғанда, стратегиялық деңгейдегі факторлық талдау жүйесі үлкен қызығушылық тудырады. Ол пәнаралық сипатқа ие және маркетинг, стратегиялық басқару, стратегиялық жоспарлау тәжірибесінде қолданылады. Бұл жағдай өз кезегінде зерттеу мақсатын анықтады.

Тірек сөздер: даму, басқару, стратегия, тиімділік, стратегиялық талдау, факторлық модель, іскерлік белсенділік.

B.S. UTIBAYEV,*¹

c.s.s., professor.

*e-mail: ubs_51@mail.ru.

A.YE. AKHMETOVA,¹

Master of sciences, senior lecturer.

e-mail:ahmetovan1978@gmail.com

¹S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Kazakhstan, Nur-Sultan.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF STRATEGIC ANALYSIS OF AGRICULTURAL ENTERPRISE DEVELOPMENT

Abstract

The purpose of this study is to assess the impact of factors of the internal and external environment of the functioning of an agricultural enterprise on the effectiveness of its development by the most significant indicator – profit from sales. The fundamental importance of the business strategies chosen by the organization for profit is emphasized. The authors of the article believe that a strategic analysis of the development of the enterprise, based on the assessment of the impact of not only production indicators, but also taking into account the assessment of the impact of environmental factors: market size, market share of the enterprise, prices and sales structure, will significantly improve the quality of enterprise resource management. The obtained results of such a factor analysis of the profit from sales make it possible to form a flexible strategy for the development of the enterprise, allowing it to be adjusted, if necessary, to revise the assumptions underlying the achievement of the planned profit level, to identify planning inaccuracies and to determine the consequences of changes in the influence of external and internal factors. The main research methods used were traditional basic methods used for preliminary information processing: systematization, comparison of economic indicators, study of indicators in dynamics, factor analysis of functional dependencies. At the same time, from a scientific point of view, the system of factor analysis at the strategic level is of the greatest interest. It has an interdisciplinary nature and is used in the practice of marketing, strategic management, and strategic planning. This circumstance, in turn, predetermined the purpose of the study. The scientific novelty of the research is identifying promising areas for improving and introducing the method of factor analysis into the system of strategic management of the development and positioning of agricultural formations, which allows effectively modernizing the economy of the agro-industrial complex (AIC).

Key words: development, management, strategy, efficiency, strategic analysis, factor model, business activity.

IRSTI 73.01.75
UDC 338.47

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-161-165>

K.S. CHAKEEVA,*¹

c.t.s., associate professor.

*e-mail: k.chakeyeva@turan-edu.kz

ANTONI ALFONZ DENES,²

Professor, Vice President

of the European Logistics Association.

e-mail: aantoni@t-online.hu

B.K. SMAILOVA,¹

m.e.s., senior lecturer.

e-mail: bahyt_kalitova@mail.ru

¹Turan University, Kazakhstan, Almaty

²Metropolitan University, Hungary, Budapest

FEATURES OF LOGISTICS ENTERPRISES MANAGEMENT

Abstract

The article discusses the features of management of logistics enterprises. The need for logic, practical approaches and a scientific approach coincided with the beginning of Kazakhstan's transition to market relations. The possibilities and dynamics of a logical approach in domestic business are inseparable from the current socio-economic and political situation in Kazakhstan and the forecast of economic reforms. The introduction of logistics management practices into business practice allows many firms to reduce all inventories in production, supply and sales, accelerate working capital, reduce production costs, reduce distribution costs and ensure complete satisfaction of consumers with goods and services. A set of economic effects when using logistics is obtained from the sum of the effects of improving these indicators. This is due to the emergence of integrative properties of logistic systems, that is, properties specific to the entire system, but not specific to its elements. Today, the development of logistics in Kazakhstan is based on the laws and principles of the market, the development of logic and its integration with the enterprise management system reflects the level of development of the market economy. The industry must pursue a well-thought-out and long-term growth strategy based on national diversification and the search for new markets. They use our transport and communication services. This strategy will reduce the cost of transport, tourism, services, roads and capital construction, as well as domestic goods.

Key words: logistics, enterprise, logistics chain, management, trade system, material flows, production.

Introduction

The science of logistics, which has attracted the attention of the whole world, is a concept that is familiar to the Kazakh society and the world of domestic business: there is a lack of advertising. For now, of course. After all, without logistics, it is unlikely that any entrepreneur will succeed. Logic allows you to reduce the time between the purchase of raw materials and semi-finished products and the delivery of finished products to the consumer, which leads to a sharp reduction in inventories. The use of logic accelerates the process of obtaining information and increases the level of service. Today, the concept of "logistics" is a word often used by the business community. After all, logistics determines the theory and practice of the movement of raw materials, materials, production, labor, finished products from producer to consumer. In other words, logistics is the study of planning, management and control of material, information and financial resources in various fields. The interest of domestic scientists, university professors, scientific and technical workers, managers of industrial and transport enterprises, engineers and businessmen in logic is not only a new and inconvenient term for the domestic economy, but also a logical method used in the economies of industrialized countries explained by the results.

Literature review

Logistics associations, organizations and communities have been established and are functioning effectively in most foreign countries. Logic is a relatively young and actively developing science and business. Abroad, logic has developed rapidly over the past decade. The formation and development of logical production, trade, and transport and information systems is very important for Kazakhstan, as it will accelerate the integration of our country into the world economic and information space.

The role of logical problems in the economic literature of industrialized countries is important and many works are devoted to the study of its development.

The need for logic, practical approaches and scientific approach coincided with the beginning of Kazakhstan's transition to market relations. The opportunities and dynamics of the logical approach in domestic business cannot be separated from the current socio-economic and political situation in Kazakhstan and the forecast of economic reforms.

Methodology and results

Logistics plays a strategically important role in modern business. It is no coincidence that many successful professionals in their field move to leading positions in the company's management. From a business point of view, logic is the effective management of material and other flows (information, finance, services) to achieve corporate goals at the optimal cost of all resources. At present, the leading companies combine different functional areas of logic on the basis of a single information and computer platform, creating a strategic innovation (innovation) system. The introduction of logical management methods in business practice allows many firms to reduce all inventories, supply and sell products, accelerate working capital, reduce production costs, reduce distribution costs and ensure full satisfaction of consumers with goods and services [1].

The work in the field of logic is multifaceted. It includes transport, warehousing, inventory management, personnel management, organization of information systems, commercial activities, etc. b. applies. Each of these functions is studied and described in depth in the relevant industry discipline.

Management of material flows is always an important aspect of economic activity. The main reason is the transition from the seller's market to the buyer's market, which requires the rapid adaptation of production and trading systems to the rapidly changing tastes of consumers.

Abroad, logic has developed rapidly over the past decade. The formation and development of logical production, trade, and transport and information systems is very important for Kazakhstan, as it will accelerate the integration of our country into the world economic and information space.

Today, the development of logic in Kazakhstan is based on the laws and principles of the market, the development of logic and its integration with the management system of the enterprise reflects the level of development of a market economy.

Severe competition in the market, low solvency of the population, insufficient working capital of the enterprise, the constant growth of production costs reduce the competitiveness of domestic products and make it difficult to sell [2].

Logic is as necessary as air for every enterprise to enter the market, but it is difficult to say that this logic serves as a complex industry in itself, because it is unknown to the enterprise to conduct logic, how to conduct it, how to plan, and what method to use. One of them raises questions on its own, and the misuse of all of them does not reveal the facts, so it is a good idea to turn to organizations that specialize in the implementation of professional logic in the market.

Let's consider the main components of the economic effect of the application of the logical approach in the management of material flows. Using the productive and working calalarında lođictikanı kelecidey allows you to:

- ◆ reduction of stocks along the entire flow of material flows;
- ◆ reduction of the time of movement of goods along the logical chain;
- ◆ reduction of transportation costs;
- ◆ reduction of manual labor costs and the corresponding costs of cargo operations [3].

Most of the economic impact is due to the reduction of resources along the entire path of material flows. According to the European Industrial Association, internal control of material flows provides

a 30–70% reduction in inventories (according to the US Industrial Association, inventory reductions are around 30–50%).

The high importance of resource optimization is explained by the following:

- ◆ In the general structure of costs for logistics, the cost of maintaining stocks is 50%, including the cost of the administration, as well as losses from damage or theft of goods;
- ◆ most of the working capital of the enterprise is allocated to funds (from 10 to 50% of all assets of the enterprise);
- ◆ Production costs for the creation of reserves, up to 25–30% of total costs.

The reduction of resources in the use of logic is provided by a high degree of coordination of actions of participants in the logical process, due to increased reliability of delivery, due to the correct allocation of resources, as well as a number of other reasons.

The next component of the economic effect of the use of logic is the reduction of the time of movement of goods along the logical chain. Today, the share of time spent on warehousing, production operations and delivery is on average from 2 to 5% [4].

Thus, more than 95% of the turnaround time is due to logical operations. The reduction of this component will accelerate capital turnover, respectively, reduce profits per unit of time, and reduce the cost of production.

The economic effect of the use of logic also arises from the reduction of transportation costs. Traffic routes will be optimized, procedures will be harmonized, traffic will be reduced, and other indicators of vehicle use will be improved.

The set of economic effects in the use of logic is derived from the sum of the effects of improving these indicators. This is explained by the emergence of integrative properties of logically organized systems, properties that are characteristic of the whole system, but not specific to its elements [5].

People have carried out material flow management activities, such as production, trade and other economic activities, since the early stages of its economic development. The novelty of the logic is, first, the shift of preference between various economic activities to the services of material flow management. Entrepreneurs have only recently learned about the potential of internal control of all stages of the movement of raw materials, parts and finished products in the economy to increase efficiency.

The concept of logic is a system of views on the improvement of economic activities through the optimization of material flows.

The basic, constructive principle on which the management of material flows is based is the principle of consistency. It means procurement, organization, storage, production, sales and transportation as a single process.

Rationalization of material flows is possible only within one enterprise or its division. However, the maximum effect can be obtained only on the way from the primary source of raw materials to the final consumer, by optimizing the flow of aggregate material or by optimizing its individual important parts. However, all links in the material transmission chains, ie all elements of macrological and micrological systems, must work as a single mechanism. To solve this problem, it is necessary to look systematically at the choice of equipment, the design of interconnected technological processes in different parts of the material, the combination of conflicting economic interests, as well as other issues related to the organization of material flows.

The issues of a systematic approach to the management of material flows are discussed in detail below.

Conclusions and recommendations

The desire of the economy of any state for further socio-economic development – as well as the main component. The working part of the state is temporary trade and economic firms.

Tough competition in the market, low solvency of the population, lack of working capital of the enterprise, the constant growth of production costs reduce the competitiveness of domestic products and make it difficult to sell.

In conclusion, for the development of the developing domestic logistics industry, it is necessary to constantly update the material base, using the experience of partner countries. To increase the efficiency of logistics organizations, it is necessary to move to a new level of development, using innovative methods and technologies. At the same time, it is necessary to satisfy the demand, ensuring

the safety of the cargo and the quality of service. In addition, develop relations with foreign countries, reduce customs bureaucracy and create favorable conditions for entrepreneurs in order to attract investment.

REFERENCES

- 1 Логистика: учебник: по специальностям 0602 «Менеджмент» (по отраслям), 0607 «Маркетинг» (по отраслям), 0608 «Коммерция» (по отраслям) / А.А. Канке, И.П. Кошечая. – Москва: Инфра-М: Форум, 2007. – 384 с.
- 2 Логистика: интеграция и оптимизация логистических бизнес-процессов в цепях поставок: [учебник] / В.В. Дыбская [и др.]. – Москва: Эксмо, 2008. – 939 с.
- 3 Логистика складирования: учебник по специальности 080506 «Логистика и управление цепями поставок» / В.В. Дыбская. – Москва: Инфра-М, 2012. – 557 с.
- 4 Мельников В.П., Схирладзе А.Г., Антонюк А.К. – М.: Юрайт, 2014. – 288 с.
- 5 Модели и методы теории логистики: по специальностям 080502 «Экономика и управление на предприятии транспорта» и 062200 «Логистика» / [Лукинский В.С. и др.]: Питер Пресс, 2007. – Санкт-Петербург [и др.]: Питер – 447 с.
- 6 Моисеева Н.К. Экономические основы логистики: учебник по специальности 080506 «Логистика и управление цепями поставок» / Н.К. Моисеева. – Москва: Инфра-М, 2010. – 527 с.

REFERENCES

- 1 Logistika: uchebnik: po special'nostjam 0602 «Menedzhment» (po otrasljam), 0607 «Marketing» (po otrasljam), 0608 «Kommercija» (po otrasljam) / A.A. Kanke, I.P. Koshevaja. – Moskva: Infra-M: Forum, 2007. – 384 p.
- 2 Logistika: integracija i optimizacija logisticheskikh biznes-processov v cepjah postavok: [uchebnik] / V.V. Dybskaja [i dr.]. – Moskva: Jeksmo, 2008. – 939 p.
- 3 Logistika skladirovanija: uchebnik po special'nosti 080506 «Logistika i upravlenie cepjami postavok» / V.V. Dybskaja. – Moskva: Infra-M, 2012. – 557 p.
- 4 Mel'nikov V.P., Shirladze A.G., Antonjuk A.K. (2014). M.: Jurajt, 288 p.
- 5 Modeli i metody teorii logistiki: po special'nos tjam 080502 «Jekonomika i upravlenie na predprijatii transporta» i 062200 «Logistika» / [Lukinskij V.S. i dr.]: Piter Press, 2007. – Sankt-Peterburg [i dr.]: Piter – 447 p.
- 6 Moiseeva N.K. (2010) Jekonomicheskie osnovy logistiki: uchebnik po special'nosti 080506 «Logistika i upravlenie cepjami postavok» / N.K. Moiseeva. – Moskva: Infra-M, 527 p.

К.С. ЧАКЕЕВА,*¹

Т.Ф.К., доцент.

*e-mail: k.chakeyeva@turan-edu.kz

АЛЬФОНС ДЕНЕС ЭНТОНИ,²

профессор, Еуропалық логистикалық
қауымдастықтың вице-президенті.

e-mail: aantoni@t-online.hu

Б.К. СМАИЛОВА,¹

Э.Ф.М., аға оқытушы.

e-mail: bahyt_kalitova@mail.ru

¹«Тұран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

² Будапешт Метрополитан университеті,
Венгрия, Будапешт қ.

ЛОГИСТИКАЛЫҚ КӘСІПОРЫНДАРДЫ БАСҚАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – логистикалық кәсіпорындарды басқару ерекшеліктерін қарастыру. Логика, тәжірибелік және ғылыми тәсілдердің қажеттілігі Қазақстанның нарықтық қатынастарға көшуінің басталуымен сәйкес келді. Отандық бизнестегі логикалық тәсілдің мүмкіндіктері мен динамикасы Қазақстанның қазіргі

элеуметтік-экономикалық және саяси жағдайынан және экономикалық реформалардың болжамынан ажырамайды. Логистиканы басқару тәжірибесін бизнес-тәжірибеге енгізу көптеген фирмаларға өндірістегі, жеткізілімдегі және саудадағы барлық қорларды азайтуға, айналым капиталын жеделдетуге, өндіріс және айналым шығындарын азайтуға, тауарлар мен қызметтерге тұтынушылардың толық қанағаттануын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Логистиканы қолдану кезіндегі экономикалық эффектілердің жиынтығы осы көрсеткіштерді жақсарту әсерінің қосындысынан алынады. Бұл логистикалық жүйелердің интегративті қасиеттерінің пайда болуына байланысты, яғни бүкіл жүйеге тән, бірақ оның элементтеріне тән емес қасиеттер. Бүгінгі таңда Қазақстанда логистиканың дамуы нарықтың заңдылықтары мен принциптеріне негізделген, логистиканың дамуы және оның кәсіпорындарды басқару жүйесімен бірігуі нарықтық экономиканың даму деңгейін көрсетеді. Сала ұлттық әртараптандыруға және жаңа нарықтар іздеуге негізделген жақсы ойластырылған және ұзақ мерзімді өсу стратегиясын ұстануға тиіс. Олар біздің көлік және байланыс қызметтерін пайдаланады. Бұл стратегия автокөлік, туризм, қызмет көрсету, жол және күрделі құрылыс, сонымен қатар отандық тауарлардың құнын төмендетуге мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: логистика, кәсіпорын, логистикалық тізбек, басқарма, сауда жүйесі, материалдық ағымдар, өндіріс.

К.С. ЧАКЕЕВА,*¹

к.т.н., доцент.

*e-mail: k.chakeyeva@turana.edu.kz

АЛЬФОНС ДЕНЕС ЭНТОНИ,²

профессор. вице-президент Европейской логистической ассоциации.

e-mail: aantoni@t-online.hu

Б.К. СМАИЛОВА,¹

м.э.н., ст. преподаватель.

e-mail: bahyt_kalitova@mail.ru

¹Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

²Будапештский университет Метрополитан, Венгрия, г. Будапешт

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ЛОГИСТИЧЕСКИМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

Аннотация

Цель статьи – рассмотреть особенности управления логистическими предприятиями. Потребность в логике, практических подходах и научном подходе совпала с началом перехода Казахстана к рыночным отношениям. Возможности и динамика логического подхода в отечественном бизнесе неотделимы от текущей социально-экономической и политической ситуации в Казахстане и прогноза экономических реформ. Внедрение практики управления логистикой в бизнес-практику позволяет многим фирмам сократить все запасы в производстве, поставках и продажах, ускорить оборотный капитал, снизить издержки производства, снизить издержки обращения и обеспечить полное удовлетворение потребителей товарами и услугами. Набор экономических эффектов при использовании логистики получается из суммы эффектов улучшения этих показателей. Это связано с появлением интегративных свойств логистических систем, то есть свойств, специфичных для всей системы, но не специфичных для ее элементов. Сегодня развитие логистики в Казахстане основывается на законах и принципах рынка, развитие логики и ее интеграция с системой управления предприятиями отражают уровень развития рыночной экономики. Отрасль должна следовать хорошо продуманной и долгосрочной стратегии роста, основанной на национальной диверсификации и поиске новых рынков. Они пользуются нашими услугами транспорта и связи. Эта стратегия позволит снизить стоимость транспорта, туризма, услуг, дорог и капитального строительства, а также отечественных товаров.

Ключевые слова: логистика, предприятие, логистическая цепочка, управление, торговая система, материальные потоки, производство.

МРНТИ 06.56.31
УДК 334.02

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-166-173>

А.А. МУСУЛЬМАНКУЛОВА,*¹

докторант.

*e-mail: aigulm_m@mail.ru

Г.Н. САНСЫЗБАЕВА,¹

д.э.н., профессор.

e-mail: gns1981@mail.ru

¹Казахский национальный
университет им. аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы

ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ НА РАЗВИТИЕ ЖЕНСКОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Последствия объявленной пандемии, к которой привела вспышка COVID–19, год спустя показали изменения почти во всех сферах, в особенности в здравоохранении, экономике, образовании, бизнесе и др. Цель исследования – рассмотреть влияние пандемии на развитие женского предпринимательства в Казахстане, с какими последствиями столкнулся женский бизнес, какие меры были предприняты и насколько они были эффективны, в том числе меры государственной поддержки предпринимательства в целом. Если в 2019 г. была разница в финансировании проектов, возглавляемых женщинами и мужчинами (гендерный разрыв в финансировании 2019 г. составил почти 80%, а в 2020 г. – 96%), то предварительно за 2020 г. ситуация показывает, что кризис в равной степени ощущают как мужчины, так и женщины-предприниматели. Учитывая, что пока есть некоторые оперативные данные за 2020 г., сложно сразу определить, какие из экономических мер были наиболее действенные, какие – менее эффективные, и связано это с тем, что период пандемии не закончился и их эффективность зависит от эпидемиологической ситуации в регионах республики. В основном меры оказываются неэффективными по причинам недостаточной осведомленности субъектов малого и среднего бизнеса, непопадания в ту категорию, на которую распространяются те или иные меры, либо оказываемые меры были недостаточно существенными в сравнении с потерями. В целом меры государственной поддержки, предпринимательские страны, включают широкий спектр, но наиболее действенные финансовые меры.

Ключевые слова: женское предпринимательство, COVID–19, Казахстан, государственная поддержка, гендер, проекты, финансирование.

Введение

Пандемия, объявленная Всемирной организацией здравоохранения в начале 2020 г., повлияла не только в целом на жизнь людей, но и на мировую экономику и показала наиболее слабые места в экономике многих стран. Вспышка COVID–19 и масштабы распространения вируса оказались непредсказуемыми, что сравнимо с эффектом «черного лебедя».

Основные положения

Введение карантинных мер негативно повлияло на женский бизнес. Для женщин-предпринимателей оказалось непросто в сложных условиях планировать текущую и операционную деятельность, не говоря уже о том, что выполнение семейных и домашних обязанностей никто не отменял. Если крупные компании на первых порах выходили за счет собственных фондов, то для микро- и малого бизнеса это было тяжелым периодом, и большие надежды возлагались на поддержку государства.

Наибольшую часть бизнеса представляет малый и средний бизнес (МСБ), число занятых в данной сфере составляет около 40% от общего числа занятых. Наиболее явные проблемы в период пандемии – это отсутствие спроса, перебои с поставками сырья и комплектующих, невозможность выполнения работы ввиду перехода в онлайн-режим, соответственно, и невоз-

возможность планирования работы или деятельности в постоянно меняющихся условиях и другие [1, 2].

Также следует отметить, что закрытие границ и вследствие этого закрытие заводов иностранного производства, ограничение импорта также повлияли на бизнес в стране, что привело к дефициту определенных товаров, повышению цен, ограничению торговли.

Женщины-предприниматели руководствовались различными стратегиями в период пандемии. При этом самыми популярными мерами можно назвать использование государственной помощи, новые либо измененные виды деятельности (выход на новые рынки, новые товары), онлайн-продажи, приостановление деятельности, сокращение рабочего времени, оплачиваемый отпуск и небольшой процент – это сокращение рабочей силы как крайняя мера [3].

Материалы и методы

В статье использованы методы статистического анализа, наблюдения, сравнения. Как известно, основными инструментами государственной поддержки женского предпринимательства являются как финансовые меры – льготное кредитование, субсидирование процентной ставки, гарантирование кредитов, так и нефинансовые – обучение, консультирование. Инструменты поддержки реализуются через ряд государственных программ, таких как «Дорожная карта бизнеса – 2025» (ДКБ–2025), программа развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017–2021 гг. «Еңбек» и другие. Целью таких программ является сохранение действующих и создание новых рабочих мест, развитие малого и среднего предпринимательства, в особенности в несырьевых секторах экономики.

Правительствами ряда государств, в том числе и Казахстана, в целях поддержки субъектов малого и среднего бизнеса, которые столкнулись с негативными последствиями пандемии, было введено чрезвычайное положение [4] и предпринят ряд мер [5].

В целом меры государственной поддержки, предпринимаемые странами, включают широкий спектр, начиная от предоставления финансовой поддержки до программ отпусков и даже господдержки по уходу за детьми.

При этом экономические меры, предпринимаемые для поддержки бизнеса в целом, можно разделить примерно на 4 направления: а) налоговые вычеты, б) снижение процентных ставок по кредитам, в) отсрочка налогов и сборов, г) отсрочка платежей по кредитам.

В Казахстане для поддержания экономики в период пандемии был предпринят ряд мер, включая: а) налоговое стимулирование, б) меры защиты заемщиков финансовых организаций и в) меры по поддержке граждан, столкнувшихся с безработицей из-за пандемии [6]. Меры налогового стимулирования бизнеса включают отсрочку на уплату всех налогов и социальных платежей, для некоторых секторов экономики обнулена ставка налога на имущество; в сельскохозяйственной отрасли ставка земельного налога снижена до нуля до конца года и т.д. Снижена ставка для заемщиков через субсидирование по программе ДКБ–2025, сняты многие ограничения и упрощены механизмы кредитования.

Были задействованы все источники средств, использовались инструменты финансирования через государственные институты развития «Байтерек», «Аграрная корпорация» и другие. В рамках программы «Экономика простых вещей» также было представлено доступное кредитование субъектов частного предпринимательства. Данная программа направлена на улучшение инвестиционной активности в стране и на поддержку частного предпринимательства через низкую ставку кредитования [7]. Помимо этого были сокращены сроки по рассмотрению и выдаче гарантий, расширен перечень видов деятельности по программе ДКБ–2025, сняты отраслевые ограничения, что позволит МСБ независимо от формы деятельности получить льготное финансирование.

Эффект от введения государством ограничительных мер для борьбы населения с COVID–19 еще до конца не выявлен, статистические данные за 2020 г. находятся в разработке. Данные по поддержке предпринимательских инициатив в городах и малых городах о выданных проектах в разрезе областей, опубликованные фондом «Даму» и предоставленные Министерству национальной экономики и Минтруда в рамках реализации государственной программы «Еңбек» [8], показывают следующее.

Результаты

В 2020 г. количество профинансированных проектов составило 331 на сумму 4036,86 млн тенге, в 2019 г. их количество было 1524 на сумму 17 276,9 млн тенге, что в 4–4,5 раза больше по сравнению с 2019 г. (рисунки 1, 2, 3). Наибольшее количество заемщиков, соответственно, и сумм финансирования в 2019 г. наблюдается в гг. Алматы, Шымкенте (с Туркестанской областью), в Восточно-Казахстанской (ВКО) и Жамбылской областях, наименьшее – в Атырауской и Алматинской областях.

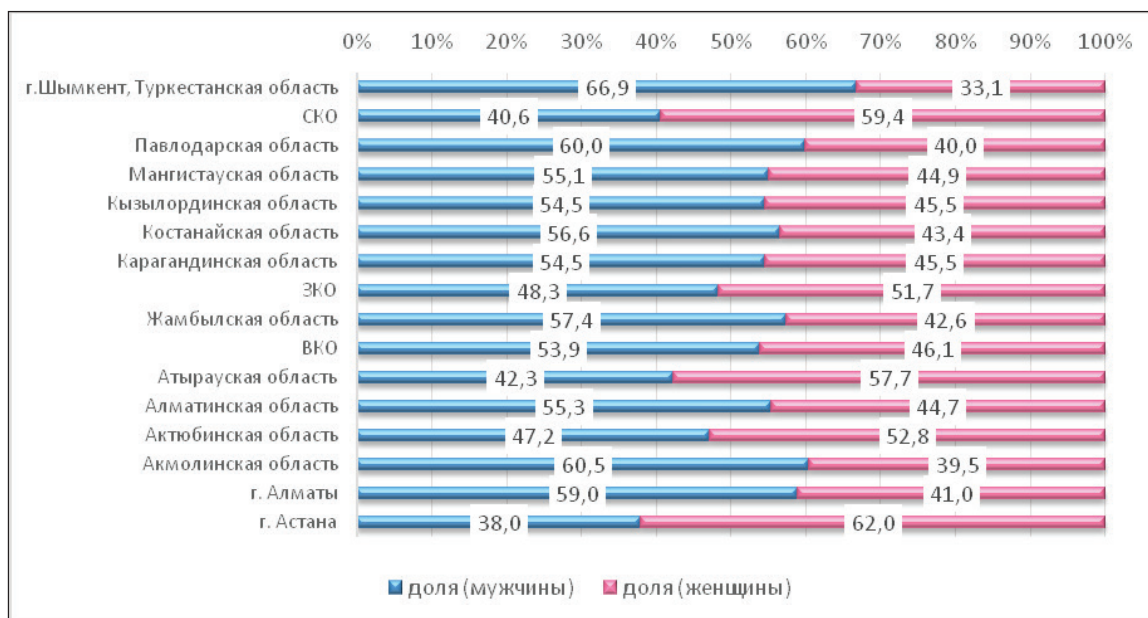

Рисунок 1 – Выданные проекты за 2019 г. по регионам в гендерном аспекте

Примечание – Источник [9].

В 2020 г. есть общее снижение по всем регионам, но наибольшее количество заемщиков – в Карагандинской и Акмолинской областях. Доля женщин преобладала в Северо-Казахстанской (СКО), Атырауской, Актюбинской областях и в г. Нур-Султане, в 2020 г. – в Жамбылской, Западно-Казахстанской, Акмолинской и Карагандинской областях.

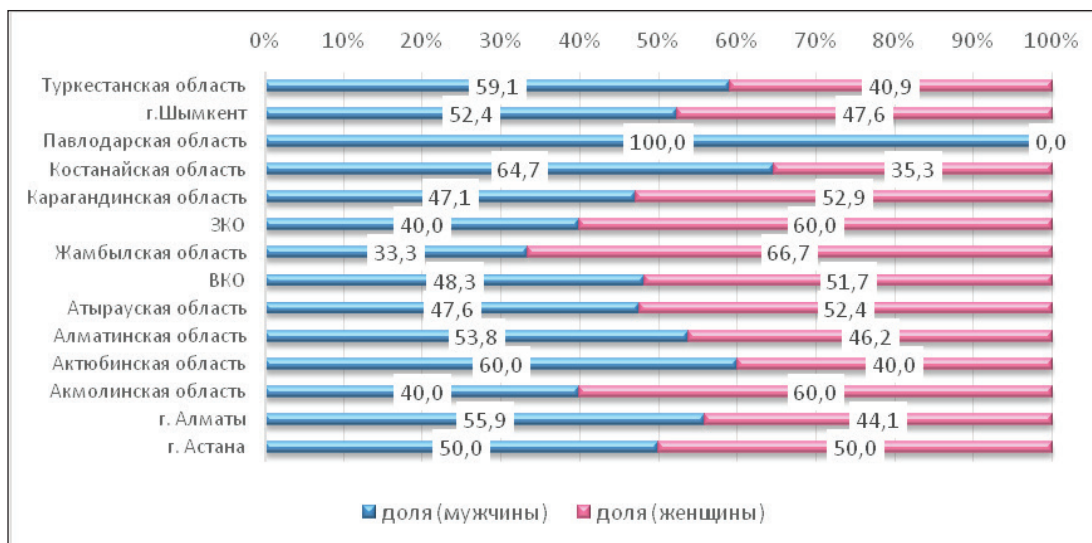

Рисунок 2 – Выданные проекты за 2020 г. по регионам в гендерном аспекте*
*по Кызылординской, Мангистауской области и СКО данных нет

Примечание – Источник [9].

Обсуждение

Средняя сумма в 2019 г. составила 1080 млн тенге, а медианное значение – 986 млн тенге. В 2020 г. среднее значение – 237,4 млн тенге, медианное – 182 млн тенге, что в 4,5 раза меньше, чем в 2019 г.

В 2019 г. среднее значение выданных проектов женщинам составляло сумму 474 млн тенге, мужчинам – 605 млн тенге. В 2020 г. среднее значение выданных проектов женщинам снизилось в 4 раза и составило 116 млн тенге, мужчинам – 121 млн тенге. При этом гендерный разрыв в финансировании в 2019 г. составил почти 80%, а в 2020 г. – 96%, свидетельствуя, что женщины в равной степени с мужчинами ощущают влияние экономического кризиса (рисунок 3).

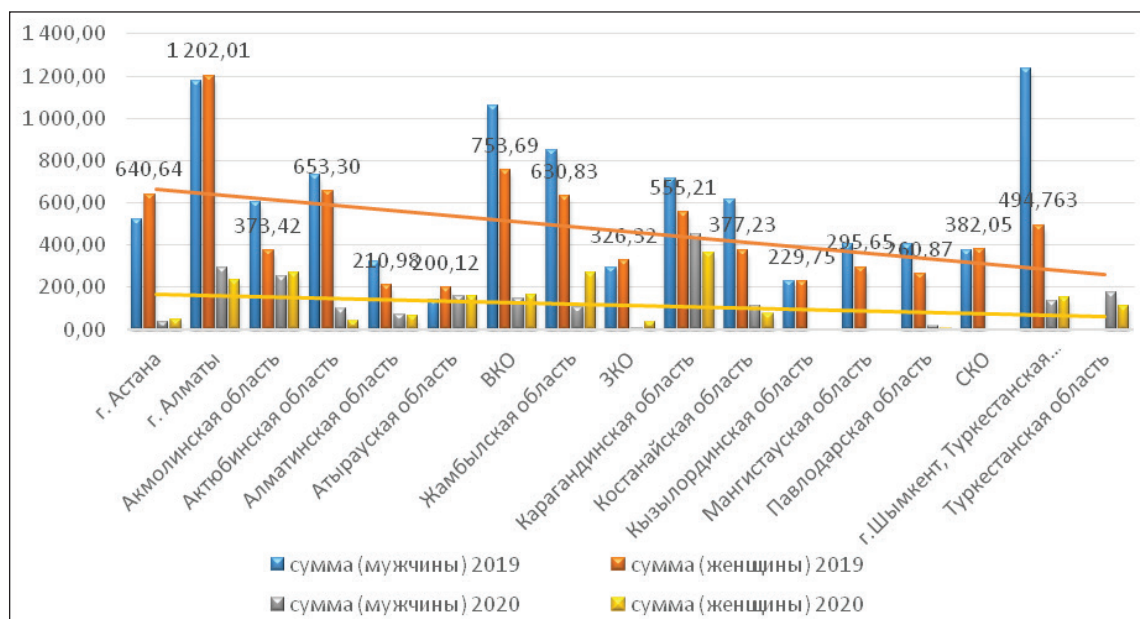

Рисунок 3 – Выданные проекты за 2019 и 2020 гг. на сумму по регионам в гендерном аспекте*
*по Кызылординской, Мангистауской области и СКО данных за 2020 г. нет

Примечание – Источник [9].

В 2019 г. в равной степени финансировались как действующие (56%), так и начинающиеся проекты (44%). В 2020 г. влияние ограничительных мер сыграло свою роль, и действующие проекты составили 62%, начинающиеся – 38%, а доля стартап-проектов за этот период сократилась в 5 раз.

По отраслям в 2019 и 2020 гг. преобладали торговля, финансовая деятельность, образование, операции с недвижимым имуществом и другие отрасли (более 75%), что в очередной раз свидетельствует о сосредоточении субъектов МСБ в сфере торговли.

Фондом «Даму» в банки второго уровня из средств 2019 г. по программе «Енбек» была размещена сумма в размере 12 524 млн тенге, из которых доведено до конечных заемщиков 12 442,39 млн тенге, или 99,35% от размещенных средств 2019 г. В разрезе регионов более половины средств от общей суммы получили гг. Алматы (8,6%), Нур-Султан (7,1%), Актюбинская (9,5%), Жамбылская (8,3%), Акмолинская (7,8%), Туркестанская области (6,9%) и ВКО (7,4%).

Основная часть средств размещается в системообразующих банках АО «Народный банк», АО «Fortebank» и ДБ «АО «Сбербанк России» (86%), и в равной степени финансируются как мужчины, так и женщины во всех регионах республики (соотношение 51/49).

АО «Альфа-банк» финансирует инвестиционные проекты г. Алматы, и более 55% заемщиков составляют женщины, подтверждая тот факт, что женщины в городе более активные и осведомленные. В противоположность Альфа-банку ТОО «МФО «Ырыс» финансирует проекты в Туркестанской области и способствует развитию предпринимательства в сельской местности.

При этом 71% заемщиков представляют мужчины, 29% – женщины, отчасти это связано с тем, что до 90% кредитуемых проектов находятся в сельской местности, где преобладает труд мужчин. Кредитование осуществляет и ряд других банков и микрофинансовых организаций, таких как ДО «АО «ВТБ Банк», АО «Альфа-банк», ТДО «МФО «Актобе ауыл микрокредит» и т.д.

Таблица 1 – Размещение средств в банках второго уровня (2019) и финансирование по гендерному признаку на 01.01.2021

	Выдано (мужчины)			Выдано (женщины)			Всего	
	заемщики		сумма	заемщики		сумма	коли- чество	сумма
	коли- чество	доля		коли- чество	доля			
АО «Fortebank»	97	50,5%	1194,211	95	49,5%	1192,157	192	2386,37
ДБ «АО «Сбербанк России»	179	50,9%	2236,72	173	49,1%	2178,85	352	4415,57
АО «Народный банк Казахстана»	184	52,6%	2116,31	166	47,4%	1783,508	350	3899,82
МФО «Ырыс»	49	71,0%	423,976	20	29,0%	144,1	69	568,08
АО «Альфа-банк»	9	45,0%	136	11	55,0%	164	20	300
Итого	518	52,7%	6107,217	465	47,3%	5462,615	983	11569,83
Источник – Составлено авторами на основе [9].								

На текущий момент сложно определить, какие из экономических мер наиболее действенные, какие же менее эффективные, ввиду того, что период пандемии не закончился и их эффективность зависит от эпидемиологической ситуации в регионах республики. В основном меры оказываются неэффективными по причинам недостаточной осведомленности субъектов МСП, непопадания в ту категорию, на которую распространяются те или иные меры, либо оказываемые меры были недостаточно существенными в сравнении с потерями.

Комплекс государственных мер проводимой политики в целях развития бизнеса найдет свое отражение в формируемой Концепции развития предпринимательства до 2025 г. Необходимо, чтобы в рамках концепции были четко продуманы меры по поддержке женского предпринимательства.

Заключение

Экономический ущерб влияния пандемии огромен, но в зависимости от отрасли отмечают и положительные моменты. Положительные последствия пандемии наблюдаются в сфере фармацевтики, некоторых медицинских услуг, в сервисах услуг и доставки, учитывая, что запрет покидать дома действовал повсеместно. Развитие онлайн-магазинов и других дополнительных онлайн-услуг дало новые возможности.

Согласно исследованию [10] фирмы, возглавляемые женщинами, пострадали больше, нежели компании, возглавляемые мужчинами, подтверждая факт, что женский бизнес более чувствителен к кризисным ситуациям и имеет меньше вариантов поддержки. Аналогичная ситуация и у молодых предпринимателей, которые подверглись высокому риску закрытия своего бизнеса, что еще раз подтверждает наличие одинаковых рисков для всех. Молодые предприниматели более восприимчивы и менее способны справиться со сложными условиями, имеют меньше опыта, доступа к ресурсам, у них отсутствуют более широкие возможности.

Но с другой стороны, такие экономические кризисы дают женщинам новые толчки для развития. Так, в исследовании [11] отмечается, что женщины могут проявить себя в бизнесе намного лучше, чем мужчины, несмотря на гендерные стереотипы, включающие культурные или ментальные особенности. В качестве примера выделяют первых руководителей-женщин государств (Германия, Финляндия), которые, применяя те или иные меры по ограничению распространения COVID-19, старались обеспечивать уверенность, доверие и спокойствие в обще-

стве. Женщины более приспособлены к меняющимся условиям (переход в онлайн-формат), более адаптивны и быстрее находят альтернативные решения. Также, несмотря на гендерные барьеры, пандемия привела к некоторым структурным преобразованиям, так как в кризисное время принимались ускоренные, прогрессивные решения, которые помогли раскрытию потенциала возможностей женщин в бизнесе. В некоторых странах это способствовало снижению гендерного разрыва по многим направлениям, например улучшению финансового равенства между мужчинами и женщинами.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Gökhan Yılmaz & Ayşe Şahin. How does the COVID-19 outbreak affect the food and beverage industry in Turkey? Proposal of a holistic model, *Journal of Foodservice Business Research*. – 2021. DOI: 10.1080/15378020.2021.1883216.
- 2 Vanessa Ratten (2020). Coronavirus (covid-19) and entrepreneurship: changing life and work landscape, *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 32:5, 503-516. DOI: 10.1080/08276331.2020.1790167.
- 3 Popovic-Pantic, Sanja & Semenčenko, Dušica & Vasilic, Nikola. (2020). Women Entrepreneurship in the Time of COVID-19 Pandemic: The case of Serbia. DOI:10.28934/jwee20.34.pp. 23–40.
- 4 Указ Президента Республики Казахстан от 15 марта 2020 года № 285 «О введении чрезвычайного положения в Республике Казахстан».
- 5 Указ Президента Республики Казахстан от 16 марта 2020 года № 286 «О мерах по обеспечению социально-экономической стабильности», Указ Президента Республики Казахстан от 16 марта 2020 года № 287 «О дальнейших мерах по стабилизации экономики».
- 6 Меры, принимаемые в Казахстане для стабилизации экономики и поддержания общественного согласия в период пандемии. Режим доступа: https://prg.kz/pravmedia/webinars_list/3949-mery-prinimaemye-v-kazahstane-dlya-stabilizacii-ekonomiki-i-podderzhaniya-obschestvennogo-soglasiya-v-period-pandemii.html (дата обращения: 20.02.2021)
- 7 Убытки и прибыль: что потерял и что получит Казахстан в период пандемии / 01 октября 2020. Режим доступа: https://forbes.kz/process/economy/hvatit_li_sredstv_u_gosudarstva_na_vtoruyu_volnu_otvet_alihana_smailova/ (дата обращения: 16.02.2021)
- 8 Программа развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017-2021 годы «Еңбек» // «Казахстанская правда» от 21.11.2018 г., № 223.
- 9 АО «Фонд развития предпринимательства «Даму». Режим доступа: <https://damu.kz/>
- 10 International Trade Centre (2020). SME Competitiveness Outlook 2020: COVID-19: The Great Lockdown and its Impact on Small Business. ITC, Geneva. Report. Режим доступа: <https://www.intracen.org/>
- 11 The Mastercard Index of Women Entrepreneurs 2020 Report. Режим доступа: <https://www.mastercard.com/>

REFERENCES

- 1 Gökhan Yılmaz & Ayşe Şahin. How does the COVID-19 outbreak affect the food and beverage industry in Turkey? Proposal of a holistic model, *Journal of Foodservice Business Research*. – 2021. DOI: 10.1080/15378020.2021.1883216.
- 2 Vanessa Ratten (2020). Coronavirus (covid-19) and entrepreneurship: changing life and work landscape, *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 32:5, 503-516. DOI: 10.1080/08276331.2020.1790167.
- 3 Popovic-Pantic, Sanja & Semenčenko, Dušica & Vasilic, Nikola. (2020). Women Entrepreneurship in the Time of COVID-19 Pandemic: The case of Serbia. DOI:10.28934/jwee20.34.pp. 23–40.
- 4 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 15 marta 2020 goda No. 285 «O vvedenii chrezvychajnogo polozhenija v Respublike Kazahstan».
- 5 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 16 marta 2020 goda No. 286 «O merah po obespecheniju social'no-jekonomicheskoj stabil'nosti», Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 16 marta 2020 goda № 287 «O dal'nejshih merah po stabilizacii jekonomiki».
- 6 Mery, prinimaemye v Kazahstane dlja stabilizacii jekonomiki i podderzhaniya obshestvennogo soglasija v period pandemii. Rezhim dostupa: https://prg.kz/pravmedia/webinars_list/3949-mery-prinimaemye-v-kazahstane-dlya-stabilizacii-ekonomiki-i-podderzhaniya-obschestvennogo-soglasija-v-period-pandemii.html (data obrashhenija: 20.02.2021).
- 7 Ubytki i pribyl': chtopoteriali chtopoluchitKazahstanvperiodpandemii/01 oktjabrja2020.Rezhimdostupa: https://forbes.kz/process/economy/hvatit_li_sredstv_u_gosudarstva_na_vtoruyu_volnu_otvet_alihana_smailova/ (data obrashhenija: 16.02.2021).

8 Programma razvitija produktivnoj zanjatosti i massovogo predprinimatel'stva na 2017-2021 gody «Еңбек» // «Kazahstanskaja pravda» ot 21.11.2018 g., No. 223.

9 АО «Fond razvitija predprinimatel'stva «Damu». Rezhim dostupa: <https://damu.kz/>

10 International Trade Centre (2020). SME Competitiveness Outlook 2020: COVID-19: The Great Lockdown and its Impact on Small Business. ITC, Geneva. Report. Rezhim dostupa: <https://www.intracen.org/>

11 The Mastercard Index of Women Entrepreneurs 2020 Report. Rezhim dostupa: <https://www.mastercard.com/>

А.А. МУСУЛЬМАНКУЛОВА,*¹

докторант.

*e-mail: aigulm_m@mail.ru

Г.Н. САНСЫЗБАЕВА,¹

э.ғ.д, профессоры

e-mail: gns1981@mail.ru

¹әл-Фараби атындағы Қазақ

Ұлттық Университеті,

Қазақстан, Алматы қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ӘЙЕЛДЕР КӘСІПКЕРЛІГІНІҢ ДАМУЫНА ПАНДЕМИЯНЫҢ ӘСЕРІ

Андатпа

COVID–19-дың таралуынан жарияланған пандемияның салдары бір жылдан кейін барлық саладағы, әсіресе денсаулық сақтау, экономика, білім беру, бизнес және т.б. салалардағы өзгерістерді көрсетті. Зерттеудің мақсаты – пандемияның Қазақстандағы әйелдер кәсіпкерлігінің дамуына әсерін, әйелдер бизнесі қандай салдарға тап болғанын, қандай шаралар қабылданғанын және олардың қаншалықты тиімді болғанын, оның ішінде жалпы кәсіпкерлікте мемлекеттік қолдау шараларын қарастыру. Егер 2019 ж. әйелдер мен ерлер басқаратын жобаларды қаржыландыруда айырмашылық болса (2019 ж. қаржыландырудағы гендерлік алшақтық 80%-ға жуық, ал 2020 ж. 96%-ды құрады), онда алдын ала 2020 ж. жағдай дағдарысты ерлер де, әйел-кәсіпкерлер де бірдей сезінетінін көрсетеді. Әзірге 2020 ж. арналған кейбір жедел деректер бар екенін ескере отырып, экономикалық шаралардың қайсысы неғұрлым тиімді, қайсысы тиімсіз болғанын бірден анықтау қиын, бұл пандемия кезеңінің аяқталмағанымен және олардың тиімділігі республика өңірлеріндегі эпидемиологиялық жағдайға байланысты. Негізінен шаралар шағын және орта бизнес субъектілерінің жеткіліксіз хабардар болуы, қандай да бір шаралар қолданылатын санатқа түспеуі, не көрсетілетін шаралар шығындармен салыстырғанда жеткілікті елеулі болмауы себептері бойынша тиімсіз болып табылады. Тұтастай алғанда, елдер қабылдайтын мемлекеттік қолдау шаралары кең ауқымды, бірақ барынша тиімді қаржылық шараларды қамтиды.

Тірек сөздер: әйелдер кәсіпкерлігі, COVID–19, Қазақстан, мемлекеттік қолдау, гендер, жобалар, қаржыландыру.

А.А. MUSSULMANKULOVA,*¹

PhD student.

*e-mail: aigulm_m@mail.ru

G.N. SANSYZBAYEVA,¹

d.e.s, professor.

e-mail: gns1981@mail.ru

¹Al-Farabi Kazakh National University,

Kazakhstan, Almaty

THE IMPACT OF THE PANDEMIC ON THE DEVELOPMENT OF WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The consequences of the declared pandemic, which led to the COVID–19 outbreak, a year later showed changes in almost all areas, especially in such areas as health, economy, education, business, etc. The purpose of the study is to consider the impact of the pandemic on the development of women's entrepreneurship in Kazakhstan, what

consequences women's business faced, what measures were taken and how effective they were, including measures of state support for entrepreneurship in general. If in 2019 there was a difference in the financing of projects headed by women and men (the gender gap in funding in 2019 was almost 80%, and in 2020 – 96%), then the preliminary situation for 2020 shows that the crisis is equally felt by both men and women entrepreneurs. Given that while there are some operational data for 2020, it is difficult to immediately determine which of the economic measures were the most effective, which were less effective, and this is due to the fact that the pandemic period is not over, and their effectiveness depends on the epidemiological situation in the regions of the republic. In general, the measures are ineffective for reasons of insufficient awareness of small and medium-sized businesses, not falling into the category to which these or other measures apply, or the measures provided were not sufficiently significant in comparison with the losses. Government support measures taken by countries include a wide range, but the most effective financial measures.

Key words: women's entrepreneurship, COVID-19, Kazakhstan, government support, gender, projects, funding.

ҒТАХР 06.71.47
ӘОЖ 330.3

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-174-179>

А.С. ӨМІР,*¹

докторант.

*e-mail: omir.aida1@gmail.com

А.А. САТЫБАЛДИН,²

э.ғ.д., профессор, академик.

e-mail: ieconomkz@gmail.com

Г.У. ХАДЖИЕВА,¹

э.ғ.к., доцент, профессор.

e-mail: g.khajieva@turand-edu.kz

¹«Тұран» университеті,

Қазақстан, Алматы қ.

²ҚР Ұлттық ғылым академиясы,

Қазақстан, Алматы қ.

COVID–19 ПАНДЕМИЯСЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ХАЛҚЫНЫҢ ӨМІР СҮРУ ҰЗАҚТЫҒЫНА ӘСЕРІ¹

Андатпа

Мақаланың мақсаты – COVID–19 пандемиясы жағдайында халықтың өмір сүру ұзақтығына әсер ететін факторларды анықтау. Бүгінде бүкіл адамзаттың және әр елдің алдында тұрған басты міндет – адам денсаулығын жақсарту және ұзарту. Денсаулық ең алдымен, адамның қалыпты өмірінің негізі болып табылады. Бұл адамдардың және жалпы елдің психикалық, физикалық және әлеуметтік-экономикалық әлауқатын көрсететін, яғни әлеуметтік, демографиялық және медициналық салаларды қамтитын көп өлшемді үрдіс. Сонымен қатар, адам денсаулығы – қоғамның, еңбек әлеуеті мен адами капиталдың ең маңызды мәселесі. Осындай мәселелерге байланысты бұл мақалада COVID–19 пандемиясы жағдайында Қазақстан Республикасындағы өмір сүру ұзақтығына әсер ететін факторлардың корреляциялық талдауы жүргізіледі. Бұл талдау бір жағынан халықтың өмір сүру ұзақтығы, екінші жағынан халықтың цифрлық сауаттылық деңгейі мен денсаулық сақтау шығындары арасында айтарлықтай және күшті өзара байланысы бар екенін көрсетеді. Барлық мамандықтағы дәрігерлердің саны мен медициналық қызметкерлердің саны сияқты факторлар халықтың өмір сүру ұзақтығына оң әсер етті. Аурухана төсектерінің және аурухана ұйымдарының саны сияқты факторлар өзара теріс байланысты көрсетті. Сондықтан адамдардың денсаулығын жақсарту, олардың өмір сүру ұзақтығын ұлғайту мақсатында цифрлық технологияларды, медициналық ақпараттық жүйелерді енгізуді, сондай-ақ халықтың цифрлық сауаттылығын арттыруды талап етеді.

Тірек сөздер: денсаулық, өмір сүру ұзақтығы, COVID–19, цифрлық сауаттылық, еңбек әлеуеті, шығындар, денсаулық сақтау факторлары.

Кіріспе

Қазіргі таңдағы глобалдық мәселе – адамзаттың өмір сүру ұзақтығын ұлғайтып, сапасын арттыру. Бұл мақсатты іске асыру мақсатында денсаулық сақтау саласы көп іс-әрекеттер атқаруда [1]. Бұл сала елдің денсаулығын жақсарту үшін көптеген амалдар орындауда, өйткені халықтың денсаулығы – адамзат дамуының басты факторы болып табылады. Адамзат денсаулығы – елдің әлауқатының барлық аспектілеріне әсер етіп, дамуының басты тіреуі болып табылады. Халық денсаулығы – өз өмірін қоғамда жүзеге асыратын адамдардың психикалық, физикалық және әлеуметтік-экономикалық әлауқатын бейнелейтін көп өлшемді процесс, яғни әлеуметтік, демографиялық және медициналық салаларды қамтиды. Сонымен қатар, денсаулық – адамның еңбек әлеуетінің және адами капиталдың ең маңызды мәселесі.

¹ Зерттеу Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитетімен қаржыландырылады (Грант ЖТН № АРАР09561767).

Негізгі ережелер

Денсаулық сақтау саласының үрдісіне баға беру мақсатында елдің өмір сүру ұзақтығын зерттеу талап етіледі. Бұл мақалада Қазақстан Республикасы халқының өмір сүру ұзақтығына әсер ететін факторлар тізімі құрылып, олардың әсерін білу мақсатында корреляциялық эконометриялық зерттеу жүзеге асырылды.

Бұл әдіснамалық зерттеуді көптеген шетелдік зерттеушілер өз жұмыстарында іске асырған. Көптеген шетелдік зерттеушілер елдің өмір сүру ұзақтығына өзара әсер ететін факторларды өлшеу мақсатында корреляциялық зерттеу әдіснамасын қолданды. Бұндай зерттеу барысында елдің өмір сүру ұзақтығына мемлекеттің жалпы ішкі өнімінен бөлінген қаражаттың тікелей, онды, әрі қатты әсер ететіндігін хабарлады. Бұл мақалада адамның өмір сүру ұзақтығына тек қана жалпы ішкі өнімнен бөлінген шығын ғана емес, сонымен қатар халықтың цифрлық сауаттылық деңгейі әсер ететіндігі байқалынды.

Цифрлік құралдарды қолдану арқылы көптеген елдер COVID–19 пандемия дағдарысына төтеп бере алды. Көптеген елдер денсаулық сақтау саласын осы заманға сай цифрландыруда [2].

Материалдар мен әдістер

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы – халықаралық қоғамдық денсаулыққа жауап беретін мамандандырылған мекеме. 1947 ж. әзірленген құжатта денсаулық күрделі мәлімдеме ретінде қарастырылады. ДДСҰ тұжырымдамасында адамзаттың өмір ұзақтығы және денсаулық сақтау жүйесінің тиімділігі жайлы талқыланды [3].

Қоғамдық денсаулық өте күрделі және көп өлшемді. Біздің көз алдымызда ұсынылған көптеген белгілер мен құбылыстар оны тәуелсіз ұғым ретінде қабылдауға кедергі келтіреді. Сондай-ақ, бұл туралы пікірлердің бөлінуін жеңе отырып, халықтың денсаулығы туралы кешенді суретті жүйелі түрде құру қажет. Сарапшылар мен статистиктер денсаулық жағдайындағы өмір сүру ұзақтығы сияқты көрсеткіштер экономиканың өсуіне әсер етеді деп санайды. Блум (2004) өмір сүру ұзақтығы экономикаға оң әсер ететінін және статикалық маңызды екенін айтады. Сондай-ақ, Паскаль (2005) сияқты басқа экономистер бұл көрсеткіш денсаулық сақтау саласындағы оң көрсеткіш емес екенін айтады. Сонымен қатар өлім, ана өлімі сияқты теріс көрсеткіштер бар. В.А.Райсберг өлімді жеке өмірдің тоқтауы ретінде қарастырды, сонымен қатар экономикалық өсудің теріс көрсеткіші екенін айтты [4].

Сонымен қатар, Дешпанде, Наташа Кумар, Ануша Рамасвами және Рохини сияқты ғалымдар өмір сүру ұзақтығы мен оған кететін мемлекеттік шығындар арасындағы байланысты анықтады. Олар қарым-қатынасты зерттеп, бұл көрсеткіштер арасында қатты тәуелділікті көрсетті [5].

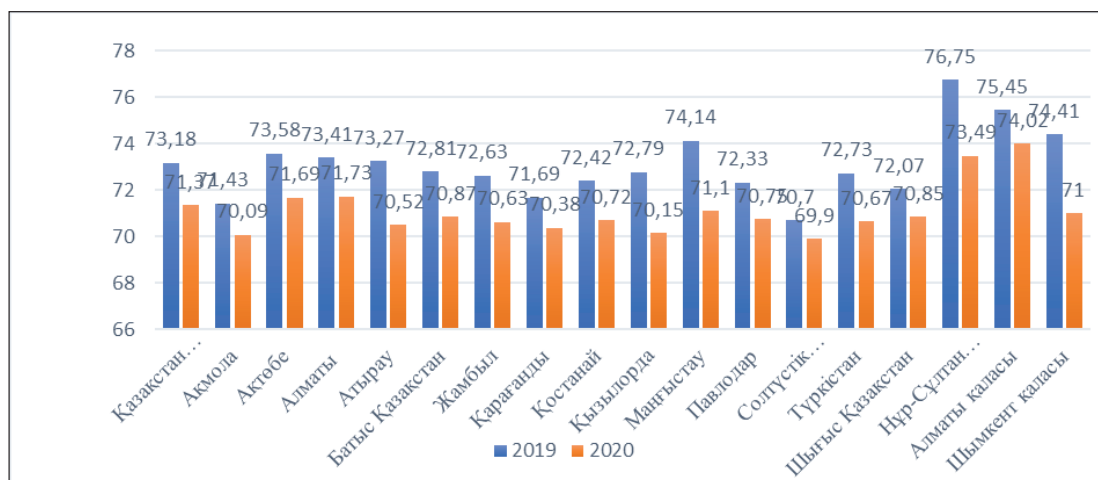
Мақалада техникалық-экономикалық көрсеткіштер жүйесі қолданылады. Ол денсаулық сақтау жүйесін өндіруші күштерді дамытудың экономикалық тиімділігінің әр түрлі әдістерін қолданады. Экономикалық-математикалық әдістердің екі түрі жиі қолданылды.

Салыстырмалы әдіс – бұл жағдайды жеткілікті түрде бағалай алатын әмбебап тәсіл. Соған қарамастан, факторлар мен элементтерді салыстыру – денсаулық сақтау жүйесін жақсартатын кейбір ұсыныстарға әкеледі. Көптеген зерттеушілер денсаулық сақтау жүйесін сипаттау үшін салыстырмалы әдісті қолданды (Дж. Бекфилд, С. Олафсдоттир және Б. Соснауд, 2018) және басқалары экономикалық өсім, демография және эпидемиологияға қатысты көрсеткіштерді қолдана отырып ұлттық денсаулық сақтау жүйелерін салыстырды (Д. Механик, Д. Рошфорт), 2013) және COVID–19-дан кейінгі жағдайды визуализациялау үшін салыстырмалы әдіс қолданылды (Люси Лвке, М.Отас, Хантао Луи, Ли Чжан, 2021) [6].

Бұрын айтылғандай, өмір сүру ұзақтығы денсаулық сақтау жүйесінің тиімділігін көрсетеді және бағалауға мұрша береді. Осылайша біз корреляция әдісін қолдануды жөн көрдік. Корреляция – факторлар арасындағы тәуелділікті анықтаудың экономикалық-математикалық әдісі. Көптеген зерттеулер денсаулық сақтау индикаторларының тиімділігін білу үшін осындай әдісті қолданды (Ш. Сринивасан, Ф. Кофман, Кэткенн Кирк, 2016 ж.) және денсаулық сақтаудың қолжетімділігі, өмір сүру ұзақтығы, демография мен COVID–19 индикаторлары арасындағы корреляцияны қолданған басқа да шетелдік еңбектер бар (Г. Вираван және П.П. Жанурага, 2021) [7].

Сонымен қатар, мақала Medline, WHO PubMed және ЭЫДҰ статистикасы сияқты электронды мәліметтер қорынан алынған шолулардан тұрды.

Қазақстан Республикасы халқының өмір сүру ұзақтығына шолу беру үшін келесі диаграмма құрылды. Бұл суретте 2019–2020 жж. аралығындағы аймақаралық өмір сүру ұзақтығы көрсетіледі.

Сурет 1 – Қазақстан Республикасы халқының аймақаралық өмір сүру ұзақтығы

Ескертпе – Дереккөз негізінде автормен құрастырылған [8].

Бұл суретте 2020 жылы 2019 жылға қарағанда төмендеген, сонымен қатар өмір сүру ұзақтығы Нұр-Сұлтан қаласында ең жоғарғы (74 жас) және ең төменгі көрсеткіш Солтүстік Қазақстан аймағында (69 жас) көрсетеді. Біріккен Ұлттар Ұйымы Тұрақты Даму мақсатындағы 2020 жылғы өмір сүру ұзақтығының индексіне 191 мемлекеттің ішінде Қазақстан (73.6 жас) 99 орынды иеленген, алдыңғы қатарда Гонконг (84.9 жас), Япония (84.6 жас) мен Швейцария (83.8 жас), ал Ресей (72.6 жас) 109 орында орналасқан [9].

Талқылаулар

Өмір сүру ұзақтығына қандай факторлар қалайша әсер етуін түсіну мақсатында корреляциялық эконометриялық әдістама қолданылды.

Корреляциялық зерттеу – халықтың өмір ұзақтығы, барлық мамандықтағы дәрігерлер саны, мейірбикелік қызметкерлер саны, аурухана ұйымдарының саны, аурухана төсегінің саны, халықтың денсаулығын сақтауға және әлеуметтік қызметтерге ЖІӨ-нен бөлінген шығындар және 6–74 жас аралығындағы халықтың цифрлық сауаттылық деңгейі атты көрсеткіштер арасында жүзеге асырылды.

Бұл корреляциялық эконометриялық зерттеу 1-кестеде бейнеленген (177 б).

Нәтижелер

Бұл зерттеу жұмысының нәтижесінде Қазақстан Республикасы халқының өмір сүру ұзақтығына жалпы ішкі өнімнен бөлінген шығындар (0,95) және 6–74 жас аралығындағы халықтың цифрлық сауаттылық деңгейі (0,96) қатты, әрі оңды әсер етеді, дегенмен елдің цифрлік сауаттылығы жалпы ішкі өнімнен бөлінген шығындардан қарағанда әсері (0.1-ге) артығырақ. Ал аурухана ұйымдарының саны мен аурухана төсектерінің саны өмір сүру ұзақтығына кері әсер етсе, дәрігерлер саны өмір сүру ұзақтығына оңды әсерін көрсетеді. Қазіргі пандемия кезінде денсаулық сақтау шарасында адамдарды бір-бірінен оқшаулату мақсатында мемлекет көптеген іс-шараларды цифрландырды. Сонымен қатар, мемлекет заманға сай денсаулық сақтау жүйесін цифрландыруын жүзеге асыра бастады. Бұл іс-шараны жүзеге асыру мақсатында халықтың цифрлық сауаттылық деңгейі аса маңызды екендігі аңғарылды. Заманға сай цифрландыру тек қана өмір сүру ұзақтығына ғана емес, оның сапасына да әсер ететіндігін байқаған жөн.

Кесте 1 – Денсаулық сақтау факторларының арасындағы корреляциялық байланыс

	y	x1	x2	x3	x4	x5	x6
y	1						
x1	0,90	1					
x2	0,73	0,62	1				
x3	-0,95	-0,84	-0,71	1			
x4	-0,97	-0,93	-0,77	0,96	1		
x5	0,95	0,82	0,87	-0,98	-0,96	1	
x6	0,96	0,91	0,79	-0,91	-0,99	0,93	1

Ескертпе – Дереккөз негізінде автормен құрастырылған [8].

Корреляциялық талдауда: y айнымалысы – өмір сүру ұзақтығы;
 X1 – Барлық мамандықтағы дәрігерлер саны, мың адам ($r = 0,90$);
 x2 – Мейірбикелік персонал саны, мың адам ($r = 0,73$);
 x3 – Аурухана ұйымдарының саны ($r = - 0,95$);
 x4 – Аурухана төсегінің саны, мың ($r = - 0,97$);
 x5 – халықтың денсаулығын сақтауға және әлеуметтік қызметтерге шығындар ($r = 0,95$);
 x6 – 6–74 жас аралығындағы халықтың цифрлық сауаттылық деңгейі ($r = 0,96$).

Қорытынды

Зерттеу нәтижелері елдің денсаулық көрсеткіштерін ашады. Статистикаға сәйкес, денсаулық сақтау жүйесі тұтастай алғанда 2013–2019 жж. аралығында баяу қарқынмен жақсарды. Денсаулық сақтауды қаржыландыру тұрақты, бірақ дамыған елдерге қарағанда 3–4 есе аз. Сондықтан корреляциялық талдау бағаланды, мұнда негізгі айнымалы – халықтың өмір сүру ұзақтығы және басқа әсер ететін факторлар болды. Корреляциялық талдау өмір сүру ұзақтығы факторлары мен 6–74 жас аралығындағы халықтың цифрлық сауаттылық деңгейі, денсаулық сақтау шығындары мен әлеуметтік қызметтер арасында қатты тәуелділікті көрсетті. Сонымен, цифрлық сауаттылық өсіп келе жатқанда, өмір сүру ұзақтығы жақсарады. Ол денсаулық сақтау жүйесінде цифрлық құралдарды қолдану қажеттілігі туралы айтады. Сонымен қатар, біз өмір сүру ұзақтығы, аурухана төсектері мен ұйымдардың саны сияқты айнымалылар арасында теріс тәуелділікті байқадық, бұл біздің денсаулық сақтау жүйесін жақсарту қажет екендігін болжайды. Денсаулықты нығайту және аурудың алдын алу – өмір ұзақтылығының ұлғаюында маңызды рөл атқарады. Сонымен, біздің жүйеге цифрлық құралдарды енгізу және қоғамның цифрлық сауаттылығын қолдану арқылы аурулар мен жарақаттардың алдын алу қажет. Дәл осылай біз өмір сүру ұзақтығы мен денсаулық сақтау шығындарының арасында қатты тәуелділікті байқадық, бірақ бұл тәуелділік өмір сүру ұзақтығы мен цифрлық сауаттылық арасындағы қатынастан сәл аз. Соған қарамастан, бұл денсаулық сақтау шығындарының ұлғаюы – Қазақстан Республикасының тұрғындарының денсаулығы мен әл-ауқатын жақсартады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Towards a new public health. URL: <https://watermark.silverchair.com/1-1-1.pdf> (дата обращения: 25.06.2021)
- 2 Цифровые технологии и кибербезопасность в контексте распространения COVID-19. URL: <https://ach.gov.ru/upload/pdf/Covid-19-digital.pdf> (дата обращения: 25.06.2021)
- 3 World Health Organization: A global brief on hypertension: silent killer, global public health crisis. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/a-global-brief-on-hypertension-silent-killer-global-public-health-crisis-world-health-day-2013> (дата обращения: 12.07.2021)
- 4 Bray F., Parkin DM. Evaluation of data quality in the cancer registry: Principles and methods. Part I: Comparability, validity and timeliness. European Journal of Cancer. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19117750/> (дата обращения: 14.07.2021)

- 5 The effect of National Healthcare Expenditure on Life Expectancy – School of Economics 2016. URL: <https://smartech.gatech.edu/handle/1853/51648?show=full> (дата обращения: 16.07.2021)
- 6 How Important Are Health Care Expenditures for life expectancy? A comparative, European Analysis. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S152586101630559X#!> (дата обращения: 18.07.2021)
- 7 Health Systems: Health, wealth and societal well-being, Maidenhead: Open University Press. URL: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0007/164383/e96159.pdf (дата обращения: 22.07.2021)
- 8 Statistics of Health Protection: Main Indicators 2021. URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/63/statistic/7> (дата обращения: 02.08.2021)
- 9 Organization for Economic Co-operation and Development: Health expenditure and financing 2021. URL: <https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=SHA>, (дата обращения: 04.08.2021)

REFERENCES

- 1 Towards a new public health. URL: <https://watermark.silverchair.com/1-1-1.pdf> (дата обращения: 25.06.2021)
- 2 Cifrovye tehnologii i kiberbezopasnost' v kontekste rasprostraneniya COVID-19. URL: <https://ach.gov.ru/upload/pdf/Covid-19-digital.pdf> (дата обращения: 25.06.2021)
- 3 World Health Organization: A global brief on hypertension: silent killer, global public health crisis. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/a-global-brief-on-hypertension-silent-killer-global-public-health-crisis-world-health-day-2013> (дата обращения: 12.07.2021)
- 4 Bray F., Parkin DM. Evaluation of data quality in the cancer registry: Principles and methods. Part I: Comparability, validity and timeliness. European Journal of Cancer. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19117750/> (дата обращения: 14.07.2021)
- 5 The effect of National Healthcare Expenditure on Life Expectancy – School of Economics 2016. URL: <https://smartech.gatech.edu/handle/1853/51648?show=full> (дата обращения: 16.07.2021)
- 6 How Important Are Health Care Expenditures for life expectancy? A comparative, European Analysis. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S152586101630559X#!> (дата обращения: 18.07.2021)
- 7 Health Systems: Health, wealth and societal well-being, Maidenhead: Open University Press. URL: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0007/164383/e96159.pdf (дата обращения: 22.07.2021)
- 8 Statistics of Health Protection: Main Indicators 2021. URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/63/statistic/7> (дата обращения: 02.08.2021)
- 9 Organization for Economic Co-operation and Development: Health expenditure and financing 2021. URL: <https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=SHA>, (дата обращения: 04.08.2021)

А.С. ӨМІР,*¹

докторант.

*e-mail: omir.aidal@gmail.com

А.А. САТЫБАЛДИН,²

д.э.н, профессор, академик.

e-mail: ieconomkz@gmail.com

Г.У. ХАДЖИЕВА,¹

к.э.н, доцент, профессор.

e-mail: g.khajieva@turana-edu.kz

¹Университет «Туран»,

Казахстан, г. Алматы

²Национальная академия наук РК,

Казахстан, г. Алматы

ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ COVID-19 НА ОЖИДАЕМУЮ ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТЬ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

Цель статьи заключается в выявлении факторов, влияющих на продолжительность жизни населения в условиях пандемии COVID-19. Сегодня без преувеличения можно сказать, что главной задачей, стоящей перед всем человечеством и каждой страной в отдельности, является улучшение здоровья и продление жизни

людей. Здоровье прежде всего является основой нормальной жизнедеятельности человека. Это многомерный процесс, отражающий психическое, физическое и социально-экономическое благополучие людей, реализующих себя в обществе, то есть охватывающий социальную, демографическую и медицинскую сферы. Кроме того, здоровье человека – важнейшая проблема общества, трудового потенциала и человеческого капитала. В связи с этими вопросами в данной статье проводится корреляционный анализ факторов, влияющих на продолжительность жизни в Республике Казахстан в условиях пандемии COVID–19. Данный анализ показывает, что существует значительная и сильная корреляция между продолжительностью жизни, с одной стороны, уровнем цифровой грамотности населения и расходами на здравоохранение, с другой стороны. Положительно на продолжительность жизни населения повлияли такие факторы, как количество врачей всех специальностей и количество медперсонала. Такие факторы, как количество больничных коек и количество больничных организаций, показали отрицательную взаимосвязь. Поэтому улучшение здоровья людей, увеличение продолжительности их жизни в современных условиях требуют существенного совершенствования системы здравоохранения, внедрения цифровых технологий, медицинских информационных систем, а также повышения цифровой грамотности населения.

Ключевые слова: здоровье, продолжительность жизни, COVID–19, цифровая грамотность, трудовой потенциал, расходы, факторы здравоохранения.

A.S. OMIR,*¹

PhD student.

*e-mail: omir.aidal@gmail.com

A.A. SATYBALDIN,²

d.e.s., professor, academician.

e-mail: ieconomkz@gmail.com

G.U. KHADZHIEVA,¹

c.e.s., professor.

e-mail: g.khajieva@turana-edu.kz

¹Turan university, Kazakhstan, Almaty

²National Academy of Sciences

of the Republic of Kazakhstan, Kazakhstan, Almaty

IMPACT OF THE COVID–19 PANDEMIC ON THE LIFE EXPECTANCY OF THE POPULATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The purpose of the article is to identify factors affecting life expectancy of the population in the context of the COVID–19 pandemic. Today the main aim all of humanity and each country individually is to improve and prolong human health. It should be noted that health, first of all, is the basis of normal human life. This is a multidimensional process that reflects the mental, physical and socio-economic well-being of people and the country as a whole, realizing themselves in society, covering the social, demographic and medical spheres. In addition, human health is the most important problem of society, labor potential and human capital. In connection with such issues, this article conducts a correlation analysis of factors affecting life expectancy in the Republic of Kazakhstan during COVID–19. This analysis shows that there is a significant and strong correlation between life expectancy, on the one hand, the level of digital literacy of the population and health care costs, on the other hand. Such factors as the number of doctors of all specialties and the number of medical staff positively affected the life expectancy of the population. Factors such as the number of hospital beds and the number of hospital organizations showed a negative relationship. Therefore, improving people's health, increasing their life expectancy in modern conditions require significant improvement of the healthcare system, the introduction of digital technologies, medical information systems, as well as improving the digital literacy of the population.

Key words: health, life expectancy, COVID–19, digital literacy, labor potential, expenses, health factors.

FTAXP 06.39.02
ӘОЖ 330.3

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-180-186>

А.К. ОСПАНОВА,*¹

магистр, аға оқытушысы.

*e-mail: a.ospanova@turand.edu.kz

Д.И. ЗАКИРОВА,¹

PhD.

e-mail: ulasdila@gmail.com

¹«Тұран» университеті,

Қазақстан, Алматы қ.

ЦИРКУЛЯРЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САЯСАТ

Андатпа

Зерттеудің мақсаты – материалдар мен өнімдер қысқа уақыт ішінде ғана пайдаланылып тасталатын, содан кейін теріс әлеуметтік және экологиялық әсер ететін сызықтық экономиканың қазіргі моделіне балама ретінде циркулярлық экономиканы зерттеу. Циркулярлық экономика – бұл өндіріс пен тұтынудың моделі, ол материалдарды экономикада ұзақ уақыт қолдануға және қалдықтардың пайда болуын азайтуға бағытталған, бұл өз кезегінде қоғам мен қоршаған ортаға зиянды азайтады. Мақала экологиялық мәселелер мен оларды циркулярлық экономиканы енгізу арқылы шешу жолдарына арналған. Тұрақты дамудың, жасыл экономиканың және айналма экономиканың негізгі сипаттамалары талданды, олардың міндеттері, бір-бірімен ұқсастықтар мен айырмашылықтар егжей-тегжейлі қарастырылды. Мақалада әр түрлі саладағы халықаралық компанияларының циркулярлық экономиканы енгізуінің нақты мысалдары келтірілген. Заманауи компаниялар инновациялық стратегиялар мен құралдарды қолдана отырып, циркулярлық экономика принциптерін жүзеге асырады, олар да мақалада талқыланды. Циркулярлық экономика моделіне көшу шикізат шығындарын азайтады, жаңа нарық пен жаңа өнім құрады, тұтынушылармен қарым-қатынасты жақсартады, клиенттердің адалдығын арттырады, бәсекеге қабілетті бизнес-моделін құрады және бренд беделін жақсартады. Мақаланы дайындау кезінде талдау мен синтез әдістері қолданылды, теориялық және практикалық материалдар жалпыланды, экономикалық және салыстырмалы талдаудың негізгі ережелері қолданылды.

Тірек сөздер: экология, қоршаған орта, жасыл экономика, өндіріс, тұтыну, циркулярлық экономика, даму.

Кіріспе

Давостағы Дүниежүзілік экономикалық форумның сарапшылары жыл сайынғы Global Risk баяндамасында соңғы онжылдықтағы климаттың нашарлауы, қоршаған ортаны қорғауға қатысты мемлекеттердің үйлестірілген әрекеттердің тапшылығы және табиғи апаттардың алдын алу үшін инфрақұрылым құруға инвестициялардың жетіспеушілігі сияқты тәуекелдер адамзат үшін келесі он жылға арналған ең үлкен 5 қауіп-қатердің тізіміне кіру мүмкіндігі туралы айтылған [1].

Басқа халықаралық ұйымдар да дабыл қағуда: БҰҰ Жер халқы санының қазіргі 7,8 млрд-тан 2030 ж. – 8,5, 2050 ж. – 9,7 млрд және 2100 ж. 11,2 млрд-қа өсуін күтуде. Жер шарымыз таяу жылдары соншалықты адамдардың тіршілігін қамтамасыз ету үшін ресурстардың тапшылығы мәселесіне тап болуы мүмкін: әлемде бүгінде 800 миллионға жуық адам аштыққа ұшырайды, ал жылына барлық азық-түліктің үштен бірі – 1,3 млрд т – тұтынушыға жетпей полигондар мен қоқыс жағатын зауыттарға жіберіледі [2]. Аштық статистикасы, ең алдымен, дамушы елдердің есебінен көбейе түседі.

Әдебиетке шолу

Соңғы үш онжылдықта жарияланған екі мыңға жуық ғылыми мақалаларға библиометриялық шолу негізінде еуропалық ғалымдар жасыл және циркулярлық экономика тұжырымдамаларын салыстырмалы талдау жасыл экономика аясында тұрақты дамуға, жасыл инвестициялар,

туризм, білім беру және жұмыспен қамту мәселелеріне, жаңартылатын энергия көздерін дамытуға, жер ресурстарын сақтауға, шығарындыларды азайтуға ерекше назар аударылатынын көрсетті; ал циркулярлық шеңберде – индустрияландыру және урбандалу, өнімнің өмірлік циклын қысқарту, қалдықтарды кәдеге жарату және қайта пайдалану және т.б. аспектісінде даму ерекшеліктері көрсетілген (1-кесте).

Кесте 1 – Жасыл және циркулярлық экономикадағы негізгі зерттеу тақырыптары

№	Жасыл экономикасы	Циркулярлық экономика
1	Тұрақты даму	Индустриализация және урбанизация аспектісінде тұрақты даму
2	Жасыл инвестициялар	Қалдықтарды азайту үшін өнімнің өмірлік циклінде қайта өңдеу
3	Туризм, бизнес, білім беру, жұмыспен қамту	Өнеркәсіптік симбиоз, технологиялық салааралық платформаларды құру
4	Биомасса мен жаңартылатын энергия көздеріне сұраныс пен ұсыныс	Логистика / жеткізу тізбегін басқару жүйесіндегі тиімділікті бағалау әдістері
5	Өндірістік кәсіпорындардағы көміртегі шығарындылары	Кәдеге жарату, қайта пайдалану, өнімнің өмірлік циклін қысқарту
6	Жер ресурстарын сақтау және пайдалану	Жеткізу тізбегін көгалдандыру

Ескертпе – Дереккөзі [3].

Негізгі ережелер

БҰҰ жылжытатын тұрақты даму тұжырымдамасы аталған сын-қатерлерді реттеуге және болашақ ұрпақтың өмір сүруіне жарамды планетаны сақтауға арналған. Оның негізінде соңғы онжылдықтарда жасыл, сондай-ақ циркулярлық экономика идеологиясы даму үстінде. Жыл сайын жаһандық экологиялық күн тәртібіне сәйкес мемлекеттер, трансұлттық корпорациялар, орта және шағын бизнес, жекелеген азаматтар өздерінің экономикалық белсенділігін арттыруға тырысады.

Қоқысты бөлек жинау және қайта өңдеудің максималды деңгейі, жаңартылатын энергия көздеріне көшу, жауапты тұтыну әдеттерін дамыту және жасыл мен циркулярлық экономиканың басқа да буындары прогрессивті салаға қатыстылығын түсініп қана қоймай, сондай-ақ экономикалық өсудің жаңа нүктелерін табуға әкеледі. Жылдан жылға қоқысты қайта өңдеу саласында қызмет ететін адамдардың саны артуда. Авторлар қоқысты бөлек жинау және қайта өңдеуде жұмыспен қамту мәселелерін осыған дейінгі мақалада қарастырған [4]. Research and Markets аналитикалық компаниясы 2026 ж. қарай қалдықтарды кәдеге жаратудың әлемдік нарығы 7,9%-ға өседі және \$ 643 млрд-қа бағаланады деп болжайды.

Саналы тұтыну – циркулярлық экономиканың негізі. Трендте жаңа сипаттағы модельдерді үйренетін, қоршаған ортамен қарым-қатынас жүйесін түбегейлі өзгертетін жеке тұтынушылар және бастапқыда экологиялық дамыған аудиторияға бағытталған немесе өндіріс пен сату тізбегіне экологиялық элементтерді енгізетін бизнес өкілдері орын алуда.

Қоқыстың пайда болу көлемі мемлекеттің әл-ауқатына тікелей байланысты. Мәселен, жан басына шаққандағы ЖІӨ көрсеткіші ең жоғары елдер, Дүниежүзілік Банктің деректері бойынша, барлық қалдықтардың 34%-ын өндіреді, дегенмен ол әлем тұрғындарының тек 16%-ын ғана құрайды. Сонымен қатар, жоғары кірістер инфрақұрылымды дамытуға да әсер етеді: аталған мемлекеттерде қалдықтардың тек 2%-ы полигондарда «жоғалып», қоршаған ортаға зиян келтіреді.

Жер шарымызда жыл сайын шығаратын 2 млрд тоннадан астам қоқыстың орташа есеппен 13,5%-ы ғана қайта өңдеуге жіберіледі, тағы 5,5%-ы биоотын мен био тыңайтқыштар үшін шикізат ретінде қызмет етеді. Шамамен бүкіл әлемдік қоқыстың 40%-ы әлі күнге дейін кәдеге жаратылмайды немесе экологияға үлкен зиянмен технологиялық емес түрде жағылады [5].

Пластикалық пакеттерді әлемдік тұтыну минутына миллион данадан асады, жылдық қайта есептеу кезінде триллионнан астам бірлік туралы сөз қозғалып жатыр. Сонымен қатар, пакеттің

өмірлік циклының белсенді кезеңі орта есеппен 12 минутқа созылады, ал пластиктің ыдырау процесі жүздеген жылдарға созылады. Дегенмен, әлемде 200-ден тек 1 пакет қана қайта өңдеуге жіберіледі [6].

Материал мен әдістер

Аталған жаһандық мәселелерді шешуге бағытталған экономиканың түрі – циркулярлық экономика. Жабық цикл экономикасы немесе циркулярлық экономиканың дәстүрлі сызықтық тұжырымдамасын алмастырады. Сызықтық модельде өнімдер шығарылады, қолданылады және жойылады (take-make-dispose). Ал дөңгелек тәсіл 3-R принципіне негізделген:

- ♦ Reduce: ресурстарды пайдалануды азайтып, жаңартылатын материалдарға басымдық беру;
- ♦ Reuse: өнімдерді барынша тиімді пайдалану;
- ♦ Recycle: экономикада одан әрі пайдалану үшін жанама өнімдер мен қалдықтарды қалпына келтіру [7].

Экологиялық саясатты ұстана отырып, әлемнің көптеген елдері циркулярлық экономикаға көше бастады.

Циркулярлық модельде пайдаланылған материалдар мен қалдықтар қайтадан экономика үшін шикізатқа айналады. Бұл табиғи ресурстардың тапшылығы, шикізаттың жоғары бағасы мәселелерін шешеді және импортталатын материалдарға тәуелділікті азайтады. Соңғысы, әсіресе карантин мен шекаралар жабық кезінде өзекті болды. Пандемия дәстүрлі жеткізілім тізбегіне қауіп төндіріп және көптеген бизнес үшін бұл үлкен сынақ немесе тіпті тоқтап қалуға себеп болды.

Циркулярлық экономика стратегиялары оқшауланудың теріс әсерін болдырмауға көмектеседі, өйткені бұл тұжырымдаманың шеңберінде жеткізу тізбектері мен тарату арналары көбінесе географиялық тұрғыда өндіріс орнына жақын болады.

Талқылау

Циркулярлық экономикадағы басымдылық – қоршаған орта ресурстарын аз тұтыну, сонымен қатар олардың қоршаған ортаға аз қалдық түрінде қайтарылуы. Бұл ретте тұрақты даму мақсаттары үнемі бейімделіп, өзгеріп отырады, бұл осы тұжырымдаманы іске асыру үшін уақыт шеңберінің ашықтығын көрсетеді, ал жасыл және циркулярлық экономиканың нақты жобаларын тиімді енгізуді қамтамасыз ету үшін уақыт бойынша шектеу талап етіледі. Тұрақты дамудың, жасыл және циркулярлық экономиканың негізгі белгілері 2-кестеде көрсетілген.

Кесте 2 – Тұрақты даму, жасыл және циркулярлық экономика тұжырымдамаларының негізгі сипаттамалары

Концепция аты	Тұрақты даму	Жасыл экономикасы	Циркулярлық экономика
Мәні	қазіргі қажеттіліктерді қанағаттандыруда болашақ ұрпақтың өз қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндігіне нұқсан келтірмейтін даму	экологиялық тәуекелдер мен экологиялық тапшылықты айтарлықтай төмендететін, адамдардың әл-ауқаты мен әлеуметтік теңдікті жақсартатын экономика	жабық табиғи жүйені көшіруге тырысатын экономика, онда экологиялық мәселелер туындамайтындай өндірілген немесе пайдаланылатынның бәрі жүйе ішінде толығымен қайта өңделеді
Мақсаты	кедейлікті жою, планетаның ресурстарын сақтау және барлығының әл-ауқатын қамтамасыз ету	адамдардың әл-ауқатын жақсарту және әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ету, сонымен бірге қоршаған ортаға және оның кедейлену қаупін айтарлықтай төмендету	өнімнің немесе қызметтің өмірлік цикліндегі әрбір процестен максималды тиімділікті қамтамасыз ету

1-кестенің жалғасы

Негізгі бағыттары	экономикалық, әлеуметтік және экологиялық компоненттердің тепе -теңдігі	табиғи капиталды тиімді пайдалану, оны сақтау және ұлғайту; теріс әсердің барлық түрлерінің, соның ішінде ластанудың төмендеуі; экожүйелік қызметтер мен био әртүрлілікті жоғалтудың алдын алу; экономикалық динамиканың инновациялық сипаты, табыс пен жұмысбастылықтың өсуі; кедейліктің күрт төмендеуі	қоршаған орта ресурстарын аз тұтыну, сондай -ақ қоршаған ортаға аз қалдықтар түрінде қайтарылу
Қандай жүйелерге әсер етеді	табиғи органы, қоғам мен экономиканы қоршап, қоғамның дамуын қамтамасыз ету	Ең төменгі экологиялық ізі бар еңбек пен табиғи ресурстарды пайдаланатын өндірістік жүйе	екінші реттік ресурстар басым болып табылатын жүйе
Ескертпе – [8] дереккөзі негізінде құрастырылды.			

Кестеде көрсетілген мәліметтерден тұрақты дамудың, жасыл және циркулярлық экономиканың басты және негізгі мақсаты – экологиялық қауіпсіздікті сақтау.

Нәтиже

Экономиканың циркулярлық моделіне көшу кезінде шикізат шығындары азаяды, жаңа нарықтар пайда болады, тұтынушылармен ара-қатынас жақсарады, олардың адалдығы артады, жаңа өнімдер, бәсекеге қабілетті бизнес-модель жасалады, брендтің беделі жақсарады.

Заманауи компаниялар инновациялық стратегиялар мен құралдарды қолдана отырып, циркулярлық экономиканың қағидаларын жүзеге асырады.

1. Болашақ дизайны – бұл дәстүрлі материалдарды жаңартылатын немесе қайта өңделетін өнімдермен алмастыруға болатын өнімдер жасап шығару.

Бұл ресурстарды пайдалануды оңтайландырады және өндіріс процесінде қалдықтардың мөлшерін азайтады. Мысалы, Adidas 100% қайта өңделген материалдардан жасалған кроссовкаларды жасап шығарады. Өндірісте материалдың бір түрі қолданылады және оған желім қолданылмайды. Осылайша, аяқ киімді қолданғаннан кейін жаңа жұп шығару үшін қайта өңдеуге болады. Ал General Electric компаниясы материалды үнемдеу үшін қосалқы бөлшектерді дайындау кезінде 3D басып шығаруды пайдаланады.

2. «Тауар қызмет ретінде» стратегиясы тауарды сатудың дәстүрлі модельдерін қызметтерді сатумен алмастыруға тырысады. Мұнда классикалық мысал – Rolls Royce концерні, ол нарыққа 60 жыл бұрын осындай көзқарасты ұсынған.

«Power-by-the-Hour» қызметімен компания авиациялық қозғалтқыштарды сатып алудың орнына авиация индустриясының клиенттеріне оларды пайдалануды 1 сағат жұмыс үшін белгіленген мөлшерлеме негізінде төлеуді ұсынады. Сервистік тәсілдің арқасында қозғалтқыштың өмірлік циклі 25% артады. Тағы бір мысал – Volvo автокөліктеріне жазылымды сәтті іске қосу. Клиент сайт арқылы модельді тандап, ай сайынғы белгіленген төлеммен жазыла алады. Бұл модель лизингке немесе автокөлік сатып алуға балама болып табылады.

3. Пайдаланылған өнімдерді немесе компоненттерді жаңа тауарлардың өндірісінде қайта пайдалану. Осылай, «Canon» компаниясы өмірлік циклдің соңында өнімді кері қабылдайды және компоненттерді материалдардың функционалдық сипаттамаларын төмендетпестен жаңа құрылғыларда пайдаланады.

Дәл осындай тәсілді «Dell» корпорациясы қосалқы бөлшектерді өндіру үшін пайдаланылған өнімдерді қолдана отырып жүзеге асырады. Ал «Michelin» тобы жыл сайын өндірістік процеске 17 млн тонна пайдаланылған автомобиль шиналарын қайтарады. R&D әзірлемелерінің арқасында олар қайтадан құнды материалға айналады [9].

4. Қызмет көрсетуді оңтайландыру арқылы компаниялар өнімнің өмірлік циклін арттыра алатын кезде тұтынуды қайта пайдалану. Мысалы, «eBay» маркетплейсі бүлінуден немесе сынғаннан кейін қалпына келтіріліп, бірақ толықтай жұмыс істейтін құрылғыларды арнайы сайтта арзан бағамен ұсынады.

Қайта пайдалану стратегиясы сонымен қатар, пайдаланылған өнімдерді сатуды және сатып алуды ұсынады. Швецияда «Retina» супермаркетінің ассортименті жиһаздан кітаптарға дейін, екінші қол заттарынан тұрады.

5. Индустриялық симбиоз және өндіріс қалдықтарын қайта өңдеу бизнестің тиімділігін айтарлықтай арттыра алады. Циркулярлық экономика тұжырымдамасындағы симбиоздың алғашқы мысалы ретінде Данияның Калундборг қаласындағы жобаны атап айтуға болады. Онда қатысушы компаниялар бір бизнестің өндіріс қалдықтары басқа бизнес үшін ресурсқа айналған кезде өзара іс-қимыл қағидатын біріктірді. Сонымен бірге экономикалық шығындар мен CO₂ шығарындылары азаяды.

Консорциум құрамына энергетикалық алып «Equinor», «Novo Nordisk» фармацевтикалық компаниясы, қала тұрғындарына су және жылумен жабдықтау бойынша муниципалдық компания, қалдықтарды басқару бойынша оператор және басқа да қатысушылар тиесілі Данияның ірі мұнай өңдеу компаниясы кіреді.

6. Циркулярлық экономиканың «қайта өңдеу» басты стратегиясы өнімнің өмірлік циклі аяқталғаннан кейін материалдарды қауіпсіз түрде өңдейді. Мысалы, «Nike» спорттық аяқ киім өндірушісі шамамен 30 жыл бұрын «Nike Grind» бастамасын іске қосты. Бүкіл әлемде жиналған ескі кроссовкалар спорт алаңдарын жабдықтайтын материал ретінде пайдаланылды. Іске қосылғаннан бері шамамен 28 млн жұп аяқ киім спорт алаңдарының бетіне қайта өңделді [10].

Қорытынды

Жүргізілген талдау циркулярлық экономика моделін енгізу инклюзивті болуы керек және экономиканың барлық салаларын қамтуы керек деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді, себебі бұл барлық салалардың, өндірістік байланыстардың, сауда мен тұтынушылық қатынастардың өзара тығыз байланысы мен өзара тәуелділігі, қолда бар ресурстардан максималды пайданы қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасы үшін қалдықтарды қайта өңдеудің жеткіліксіздігі мәселесін шешу өте маңызды, өйткені екінші реттік шикізатты қолданудың қосымша пайдасы жоғалады, өйткені жаңа затты жағу мен жасау кезінде оған қарағанда көбірек энергия мен ресурстар жұмсалады. Сондықтан ресурстарды қайта-қайта пайдалана отырып, мемлекет болашақта қоршаған ортаның ластану мәселесін біртіндеп шешіп қана қоймайды, сонымен қатар бастапқы шикізатты сатып алуға кететін шығынды азайта алады [11].

Циркулярлық экономика болашақ экономикасының моделі ретінде қазіргі заманның көптеген экономикалық, әлеуметтік, экологиялық мәселердің кешенді шешімі болып табылады.

Циркулярлық экономиканы енгізу нарықтың барлық субъектілерінің өзара әрекеттесу механизмін өзгертуді, жаңа жеткізілім тізбектерін құруды талап етеді. Бастапқы кезеңде өндірістік және коммуналдық қалдықтардың статистикасын талдауға тұрарлық, қоршаған орта үшін неғұрлым қауіпті және экономикалық жағынан ең құндысын анықтау қажет. Импорттық ресурстар статистикасымен салыстыру және қай ресурстар бірінші кезекте сақталуы керек екенін анықтау. Бұл модельді енгізу қоғамда кез келген ресурстың құндылығына қарамастан оны сақтау қажеттілігін қалыптастыруы тиіс. Сондықтан азаматтарды тұтынушы ретінде олардың экологиялық жауапкершіліктің салдары туралы ақпараттандыру арқылы білім беру бағдарламаларын жетілдіру маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Дүниежүзілік Экономикалық форумның ресми сайты. URL: <https://www.weforum.org/> (үндеу күні 27.07.2021)
- 2 Сочеева В.Е. Циркулярная модель экономики как новый подход к проблеме устойчивого развития / В.Е. Сочеева // Экономика и бизнес: теория и практика. – 2018. – № 7. – С. 122–125.
- 3 D’Amato D. et al. Green, circular, bio economy: A comparative analysis of sustainability avenues. *Journal of Cleaner Production*. – 2017. doi: 10.1016/j.jclepro.2017.09.053.
- 4 Ospanova A.K., Zakirova D.I. Condition and prospects of employment in the renewable energy sector // Вестник университета Туран. – 2020. – № 2(86). – P. 112–116. URL: <https://vestnik.turan-edu.kz/jour/article/view/609>
- 5 2020 Дүниежүзілік Банктің жылдық есебі. URL: <http://www.worldbank.org/annualreport>
- 6 Geocograph Ғылыми-зерттеу блогының ресми сайты. URL: <http://geocograph.blogspot.com/2014/11/Polijetilenovye-pakety-kak-jekologicheskaja-problema.html>
- 7 Geissdoerfer M. et al. The circular economy – a new sustainability paradigm // *Journal of Cleaner Production*. – 2017. – vol. 143. – P. 757–768.
- 8 Kalmykova Y., Sadagopan M., Rosado L. Circular economy – From review of theories and practices to development of implementation tools // *Resources, Conservation and Recycling*. – 2018. – vol. 135. – P. 190–201.
- 9 Пилюгина М. Циркулярная модель экономики как новый подход к проблеме устойчивого развития / В. Сочеева // Междисциплинарный научно-технический кружок. – 2016. – С. 148–149.
- 10 Машукова Б. Основные принципы цикличной экономики (экономика замкнутого цикла) / Б. Машукова // *European science*. – 2016. – № 7(17). – С. 14–16.
- 11 Почему утилизация мусора в Казахстане – проблемный вопрос? URL: <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-problemy-utilizatsii-i-pererabotki-otkhodov-v-kazakhstane/29741211.html>

REFERENCES

- 1 Düniejüzılık Ekonomikalıyq forumnyñ resmi saıty. URL: <https://www.weforum.org/> (üндеu күni 27.07.2021)
- 2 Socheeva V.E. (2018) Cirkuljarnaja model’ jekonomiki kak novyj podhod k probleme ustojchivogo razvitija / V.E. Socheeva // Jekonomika i biznes: teorija i praktika. No. 7, pp. 122–125.
- 3 D’Amato D. et al (2017) Green, circular, bio economy: A comparative analysis of sustainability avenues. *Journal of Cleaner Production*. doi: 10.1016/j.jclepro.2017.09.053.
- 4 Ospanova A.K., Zakirova D.I. (2020) Condition and prospects of employment in the renewable energy sector // *Vestnik universiteta Turan*. No. 2(86), pp. 112–116. URL: <https://vestnik.turan-edu.kz/jour/article/view/609>
- 5 2020 Düniejüzılık Banktıñ jyldyq esebı. URL: <http://www.worldbank.org/annualreport>
- 6 Geocograph Fylymi-zertteu blogynyñ resmi saıty. URL: <http://geocograph.blogspot.com/2014/11/Polijetilenovye-pakety-kak-jekologicheskaja-problema.html>
- 7 Geissdoerfer M. et al (2017) The circular economy – a new sustainability paradigm // *Journal of Cleaner Production*. vol. 143, pp. 757–768.
- 8 Kalmykova Y., Sadagopan M., Rosado L. (2018) Circular economy – From review of theories and practices to development of implementation tools // *Resources, Conservation and Recycling*. vol. 135, pp. 190–201.
- 9 Piljugina M. (2016) Cirkuljarnaja model’ jekonomiki kak novyj podhod k probleme ustojchivogo razvitija / V. Socheeva // *Mezhdisciplinarnyj nauchno-tehnicheskij kruzok*. pp. 148–149.
- 10 Mashukova B. (2016) Osnovnye principy ciklichnoj jekonomiki (jekonomika zamknutogo cikla) / B. Mashukova // *European science*. No. 7(17), pp. 14–16.
- 11 Pochemu utilizacija musora v Kazahstane – problemnyj vopros? URL: <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-problemy-utilizatsii-i-pererabotki-otkhodov-v-kazakhstane/29741211.html>

А.К. ОСПАНОВА,*¹

магистр, ст. преподаватель.

*e-mail: a.ospanova@turand.edu.kz

Д.И. ЗАКИРОВА,¹

PhD.

e-mail: ulasdila@gmail.com

¹Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА В ФОРМИРОВАНИИ ЦИРКУЛЯРНОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация

Целью исследования является изучение циркулярной экономики как альтернативы текущей модели линейной экономики, в которой материалы и продукты используются в течение короткого времени, а затем выбрасываются, вызывая негативное социальное и экологическое воздействие. Циркулярная экономика – это модель производства и потребления, которая направлена на более длительное использование материалов в экономике и сокращение образования отходов, что, в свою очередь, уменьшает ущерб для общества и окружающей среды. Статья посвящена экологическим проблемам и путям их решения через внедрение циркулярной экономики. Проанализированы основные характеристики устойчивого развития, зеленой экономики и циркулярной экономики, детально рассмотрены их задачи, схожесть и отличия. В статье приведены конкретные примеры внедрения циркулярной экономики международными компаниями разных отраслей. Современные компании реализуют принципы циркулярной экономики, используя инновационные стратегии и инструменты, которые также рассмотрены в статье. Переход к циркулярной модели экономики позволит снизить затраты на сырье, создать новые рынки и новые продукты, улучшить отношения с клиентами, повысить их лояльность, создать конкурентоспособную бизнес-модель, улучшить репутацию бренда. При подготовке статьи применялись методы анализа и синтеза, был обобщен теоретический и практический материал, а также использовались основные положения экономического и сравнительного анализа.

Ключевые слова: экология, окружающая среда, зеленая экономика, производство, потребление, циркулярная экономика, развитие.

A.K. OSPANOVA,*¹

Master student, senior lecturer.

*e-mail: a.ospanova@turand.edu.kz

D.I. ZAKIROVA,¹

PhD.

e-mail: ulasdila@gmail.com

¹Turan University, Kazakhstan, Almaty

ENVIRONMENT POLICY IN THE FORMATION OF CIRCULAR ECONOMY

Abstract

The research aims to study the circular economy as an alternative to the current linear economy model in which materials and products are used quickly and then thrown away, causing adverse social and environmental impacts. A circular economy is a production and consumption model that aims to use materials for longer in the economy and reduce waste generation, which reduces damage to society and the environment. The article is devoted to environmental problems and ways to solve them by introducing a circular economy. The main characteristics of sustainable development, green economy, and circular economy are analyzed, their tasks, similarities, and differences are considered in detail. The article provides specific examples of the implementation of the circular economy by international companies from various industries. Modern companies implement the principles of a circular economy using innovative strategies and tools, which are also discussed in the article. The transition to a circular economy model will reduce raw material costs, create new markets and products, improve customer relationships, increase customer loyalty, create a competitive business model, and improve brand reputation. In preparing the article, the methods of analysis and synthesis were used, theoretical and practical material was generalized, and the main provisions of economic and comparative analysis were used.

Key words: ecology, environment, green economy, production, consumption, circular economy, development.

ТУРИЗМ: МИРОВОЙ ОПЫТ
ТУРИЗМ: ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕ
TOURISM: WORLD EXPERIENCE

FTAXP 06.52.17

ӘОЖ 33.336

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-187-193>

Л.М. ШАЯХМЕТОВА,*¹

докторант.

*e-mail: Liliya-shayahmetova@mail.ru

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия

ұлттық университеті,

Қазақстан, Нұр-сұлтан қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТУРИЗМ ИНДУСТРИЯСЫНА
ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – Қазақстан Республикасының туризм индустриясына инвестициялардың экономикалық тиімділігін зерттеу. Мақалада Қазақстан Республикасында туризм индустриясын тиімді дамыту үшін инвестициялар тарту тетіктері және индустрияға салымдарды шоғырландыру мәселелері зерттеліп, қалыптасқан жағдайды талдау арқылы даму перспективалары айқындалды. ҚР туризм индустриясындағы инвестициялық процестің тиімділік көрсеткіштері зерттелді, COVID–19 пандемиясының салдары қаралды. Экономика мен қоғамдағы соңғы тенденцияларды ескере отырып, саланы қалпына келтіру үшін қажетті жағдайлар бағаланды. Коронавирус пандемиясы 2020 ж. басында әлемдік экономиканың барлық салаларының, соның ішінде туризм индустриясының жағдайы мен одан әрі дамуына үлкен әсер етті. Туризм индустриясындағы мұндай ауыр дағдарыс Екінші дүниежүзілік соғыстан бері байқалмаған. Дегенмен, кез-келген дағдарыс тек теріс салдарға ғана әкеле бермейді. Жүргізілген талдау туристік инфрақұрылымның дамымағандығын, туристік бизнестің оны дамытуға қаражат салуға дайын еместігін көрсетті, ал бұл жаһандық инвестицияларды қажет етеді. Мақалада туристік қызметтерді цифрландыру процестерін жеделдету, заманауи технологияларды белсенді енгізу, сондай-ақ туризмнің экологиялық аспектісін өзектендіру, бүкіл ел бойынша туристік бағыттардың географиясын кеңейту және т.б. сияқты бүкіл туристік индустрия үшін маңызды осы сынақтың қазіргі заманғы шындықтары мен инновациялық сын-қатерлері қарастырылады. Зерттеу нәтижелері бойынша жасалған қорытындылар мен ұсыныстар инвестициялық шешімдер қабылдау кезінде пайдаланылып, туризмдегі инвестициялық процестерді зерделеу кезінде оқу-әдістемелік материалдар ретінде қолданыла алады.

Тірек сөздер: туризм индустриясы, инвестициялар, тиімділік, перспективалар, экономика, қызмет көрсету, технологиялар.

Кіріспе

Туризм индустрия ретінде заңды түрде қарастырылады, себебі туристік қызмет өнім өндірумен және қызмет көрсетумен және оларды сатумен байланысты [1, 13].

Мақаланы жазудың негізгі мақсаты – ҚР туризм индустриясындағы инвестициялық процестің тиімділігін зерттеу, сондай-ақ қазіргі жағдайды талдау негізінде мәселелерді анықтап, дамудың негізгі бағыттарын айқындау.

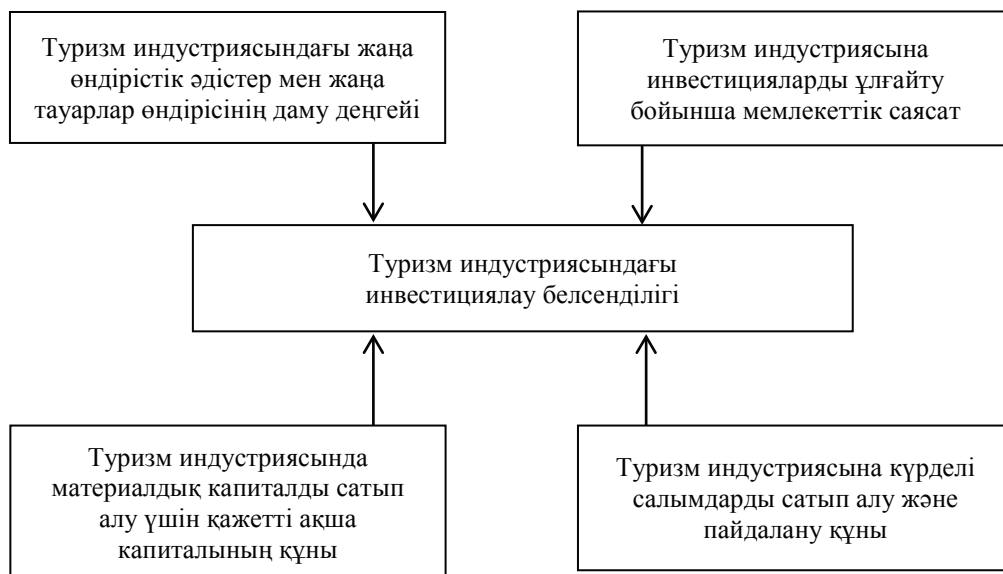
Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізін туризм индустриясындағы инвестициялық көрсеткіштер, инвестициялық процестің тиімділік мәселелері бойынша отандық және шетелдік экономистердің еңбектері құрады. Мақаланы жазу барысында монографиялық, экономикалық және статистикалық зерттеулердің кешенді әдістері қолданылды. Талдаудың бастапқы материалы ретінде Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің жинақтары және «KazakhTourism» ҰК статистикалық деректері пайдаланылды.

Негізгі ережелер

Туризм индустриясының өзіне тән ерекшелігі – ол материалдық және материалдық емес өнімдер өндіретін кәсіпорындарды біріктіреді. Туристік қызметтер мен туристік тауарлар туризм индустриясының дайын өнімі ретінде танылады.

Әлемдегі пандемияға дейін даму қарқыны мен экономикалық көрсеткіштері бойынша туризм индустриясы локомотив саналды, тек мұнай-газ өнеркәсібі даму көрсеткіштерінің өсуі бойынша озып отырды, әлемдік қызметтердің шамамен 10%-ы қонақжайлылық саласында көрсетілді, индустрияға қатысушылар салықтың 5%-ын төледі, инвестицияның әлемдік көлемінің 7%-ы туризм индустриясының үлесіне тиді. 2020 жылдың наурыз айының соңында Дүниежүзілік саяхат және туризм кеңесі WTTC COVID–19 жаһандық қауіп-қатері салдарынан туризмдегі жұмыс орындарының қысқаруы туралы болжам жасады (50 миллион орынға дейін).

Туризм индустриясын инвестициялау – бұл инвесторларды пайда табу мақсатында туризм объектілеріне капиталды тарту болып табылады. Бірақ инвесторларға ең басты талап – ол пайда табудың үздіксіз және тәуекелсіз болуы. Инвестицияланған қаражаттың қайтарым пайызы инвестицияланған капитал көлемінен асқан кезде туризм индустриясына инвестиция салу көлем артады. Туризм индустриясына инвестициялар көлемі қайтарым көлеміне тең болған кезде туристік инвестициялардың тиімділігі нөлге тең болады. Туризм индустриясындағы инвестициялық белсенділік инвесторлардың инвестицияларынан алатын пайдасына байланысты. Инвесторларды индустрияға шоғырландырудың негізгі факторлары 1-суретте көрсетілген.

Сурет 1 – Туризм индустриясындағы инвестициялардың белсенділігіне әсер ететін негізгі факторлар

Қазақстан Республикасы шикізат саласына ғана емес, сондай-ақ қызмет көрсету саласына да инвестициялар салу үшін тартымды ел болып табылады. Елдің экономикасы соңғы жылдары айтарлықтай өсті, халықтың өмір сүру деңгейі айтарлықтай өсті, өмір сапасы жақсарды. Қазақстандықтар демалыс сапасына көп көңіл бөле бастады. Туризм индустриясы ҚР-да жеке перспективалы кластерге айналды, себебі еліміздің осы кластерді дамытуға жағдайы бар.

Әдебиетке шолу

Туризм индустриясының даму тарихы отандық қазақстандық авторлар Г.Р. Мырзағұлов пен М.О. Тұмажановтың еңбектерінде көрініс тапты, онда олар адам өмірінің сапасын арттыру және халықтың өмір сүру деңгейін жақсарту болып табылатын туризмнің басты әлеуметтік мақсатын белгіледі. Туризмнің негізгі әлеуметтік құндылығы – кездесулер ұйымдастыру, табиғатпен және жаңа адамдармен қарым-қатынас жасау. Өйткені, адамзат қоғамының ең жоғары

деңгейі (идеал) – бұл адами қатынастардың оң формаларын көбейту, сондай-ақ осы формаларды тиімді пайдалану [2, 7].

И.В. Зорин өз ғылыми еңбектерінде туристік жүйе үш супер жүйенің – табиғаттың, қоғамның, ұлттық экономиканың қиылысында қалыптасады және барлық көрсетілген супер-жүйелердің құрамдас бөліктерін қамтиды: табиғи туристік ресурстар, туристер, туристік құралдар екенін айқындап суреттейді. Туризм индустриясының жағдайы осы үш супер жүйенің жағдайына тікелей байланысты [3, 14].

Нарықтық экономика жағдайында қонақ үй кәсіпорындарының жұмыс істеу ерекшеліктерін ескере отырып, туризм индустриясы экономикасының негізгі аспектілері және туризмнің экономикаға әсерін жоспарлау және бағалау үшін туризм статистикасының маңызы орыс ғалымы М.А. Морозовтың еңбектерінде көрсетілген [4, 113].

Туризм индустриясына инвестиция салу дегеніміз – пайда табу мақсатында туристік бизнеске инвесторлардың капиталын орналастыру. Капитал өндірістің негізгі факторларының бірі болғандықтан, туристік индустрияның өнімді өткізу мүмкіндігі инвестицияланған капиталға тікелей байланысты.

Бүгінгі таңда бүкіл әлем бойынша «Ұлы карантин» деп аталатын COVID-19 жаһандық пандемиясының пайда болуы жағдайында Қазақстан экономикасының ағымдағы жай-күйі және туризм индустриясының орта мерзімді даму перспективасын айқындап жоспарлауға мүмкіндік бермейді. Ағымдағы жылдың бірінші тоқсанының қорытындысы бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялардың өсу қарқынының өткен жылғы 8,5 көрсеткіштен кейін 5,1%-ға дейін баяулауы байқалады.

Үкімет Қазақстанның ұзақ мерзімді даму бағдарламасында туризм индустриясын басым деп белгіледі. Қазіргі заманғы туризм индустриясы Халықаралық қызметтер нарығының жоғары табысты және қарқынды дамып келе жатқан сегменттерінің бірі болып табылады. Туризм – тез және тұрақты дамып келе жатқан, экономиканың барлық салаларына және қоғамның әлауқатына қоршаған ортаға күшті әсерін тигізетін индустрия.

Қазақ елінде туризм индустриясының даму алғышарты заманауи экономикалық, әлеуметтік пайдасы орасан зор және шекаралас елдермен бәсекеге қабілетті туристік кешен құру болып табылады.

Материалдар мен әдістер, нәтижелер

Еліміздің Ұлттық Банк деректеріне сүйенетін болсақ, тәуелсіздік жылдары Қазақстан Республикасы экономикасына тікелей шетелдік салымдардың жалпы ағынының жиынтық көлемі шамамен \$350 миллиардты құрады, бұл ретте 2019 жылдың қорытындысы бойынша ТШИ-дің (тікелей шетелдік инвестициялар) Қазақстанға жалпы ағыны 2018 жылғы \$24,3 миллиардқа карағанда \$24,1 миллиардты құрады.

2019 жылда Қазақстан экономикасына тікелей шетелдік инвестициялар көлемі ең жоғары бес ел өзгеріссіз қалды. Нидерландыдан келген инвесторлар ең көп инвестиция салды – \$7,3 млрд (30,2% үлесімен), АҚШ-тан инвесторлар – \$5,5 млрд (23,0%), Швейцариядан – \$2,2 млрд орналасты, Қытай инвесторлары Ресей Федерациясынан инвесторларды ығыстырып, 4-орынды – \$1,7 млрд (7,0%) иеленді, ал РФ көшбасшылар бестігін – \$1,4 млрд (5,8%) жауып тастады.

Сондай-ақ, Беларусь пен Франциядан тікелей шетелдік инвестициялар ағынының оң динамикасын атап өткен жөн. 2019 жылдың қорытындысы бойынша Беларусь инвесторлары салым көлемін 50%-ға \$59 млн-нан \$87 млн-ға дейін, ал француз инвесторлары – 17%-ға \$916 млн-нан \$1,1 млрд-қа дейін ұлғайтты. Өз кезегінде белсенділіктің төмендеуін Бельгия, Канада, Люксембург, Германия және Үндістанның инвестициялық ағындары көрсетті. 2018 жылғы \$2,1 млрд-пен салыстырғанда, өткен жылы бұл елдердің үлесіне тек \$1,6 млрд келді.

2019 жылы Қазақстан Республикасында туризмге инвестициялар ел тарихындағы рекордтық көрсеткішке жетті – 153,7 млрд теңге.

Туризм индустриясы ұлттық ауқымда әлеуметтік-экономикалық әсері аз қалыпты қарқынмен дамуда. 2019 жылы WTTC әдіснамасы бойынша туризмнің ЖІӨ-нің жалпы көлеміндегі жиынтық үлесі 5,6%-ды құрады [3]. Қазақстан экономикасына келетін болсақ, Азия Даму Банкі

(АДБ) Қазақстанның жалпы ішкі өнімінің (ЖІӨ) өсуі 2020 жылы COVID-19 экономикалық салдарынан және оларға бағаның төмендеуіне байланысты мұнай мен газ өндірудің қысқаруына байланысты 1,8%-ға дейін қысқарады деп болжайды. Алайда, 2021 жылы экономика өсуді көрсетеді деген болжам бар және 3,6% құрайды деп күтілуде, бұл инвестициялардың өсуіне және мұнайдан жоғары кіріс көрсеткішіне байланысты болуы ықтимал.

Еліміздің туристік әлеуетін дамытуды тартылған қормен жеткілікті деңгейде қамтамасыз ету мақсатында «KazakhTourism» ҰК отандық және шетелдік инвестицияларды тарту бойынша жұмыстарды жоспарлап, жүзеге асырады.

Талқылаулар

Осылайша, 2028 жылға дейін туристік сала жобаларына кемінде 39 млрд теңге инвестиция тарту жоспарлануда. Жобаларды іске асыру шеңберінде «KazakhTourism» ҰК қатысуымен 2028 жылға қарай басым туристік дестинацияларда 1800 төсек-орынға арналған нөмірлік қорды ұлғайту жоспарлануда. 2018 жылы туризм индустриясында ең танымал америкалық McKinsey&Company консалтингтік компаниясының Қазақстандық филиалы мен австриялық MasterconceptConsulting компаниясының қатысуымен туризм индустриясындағы объектілерді дамытудың мастер-жоспарлары әзірленді.

Шетелдік компаниялар елде қалыптасқан жағдайларда жүйелі тәсілді талап ететін аумақты кешенді басқаруды, оның орнықты дамуын міндет етіп қоймайды және ондағы елді мекендер мен басқа да объектілерді қоса алғанда, оның ықпал ету аймағымен жиынтығында жергілікті туристік объектінің әлеуетін қарастырмайды.

Объектінің тарихына экскурсияны, дәстүрлер мен менталитеттің ерекшеліктерін зерделеуге уақыттың жетіспеуіне байланысты олар бір тар міндетті орындауға – бүкіл туристік-аумақтық кешеннің ерекшеліктері мен даму әлеуетін ескермей, тапсырыс берілген объектіге мастер-жоспар жасауға бағытталған. Дайын мастер-жоспарлардың негізгі мақсаттарының бірі инвесторларды тарту қажеттілігін айқындау.

Бірақ бұл жергілікті әкімдіктерге инвесторларды іздеуді және инвестициялық объектінің тартымдылығын арттыруды басымдыққа қою керек екенің айқындайды. Туризм индустриясына инвесторларды тарту мақсатында кәсіпкерлер келесі талаптарды ұмытпауы қажет: процестің барлық қатысушылары үшін «ойын ережелері» анықталған жерге, яғни өзара әрекеттесудің заңды механизм қызметі тиімді, тәуекел аз объектіге назар аударатыны және ақша салудың бастапқы кезеңінде ғана емес, сонымен қатар эксплуатация сатысын да бағалайтыны, инфра-структураны даму перспективасына және т.б.

Нәтижелер. Жүргізілген зерттеулер туристік саланың әлеуеті жеткіліксіз пайдаланылатынын көрсетеді. Қазақстан Республикасының Туризм индустриясы қазақстандық ғалым-экономистермен жеткілікті зерттелмеген.

Елімізде туризм индустриясын тиімді дамыту үшін келесі бағыттарда жұмыс жүргізілуі тиіс:

1. Туристік ресурстарды, инфрақұрылымды, адами ресурстар мен көрсетілетін қызметтердің сапасын, стратегиялық орналасу мекен-жайын туристік ағынды басқару, аударма қызметтеріне қолжетімділікті, экологиялық қауіпсіздікке талдау жүргізу.

2. Маркетингтік талдау жүргізу және маусымдық сапарлар жайлы толық деректер жинау, жергілікті туризм қызметтерінің негізгі тенденциялары жайлы сапалы жарнамалық хабар беруді қамтамасыз ету.

3. Инфраструктураны бағалау, жолдардың, қоғамдық көліктердің, тұрғын үйлердің, өнімдердің, туристік қызметтердің сапасын тексеру.

4. Туристік сервистерді цифрландыру процестерін жеделдету, қазіргі заманғы технологияларды (мысалы, үлкен деректер, жасанды интеллект және т.б. неғұрлым белсенді енгізу, сондай-ақ туристік өнімнің экологиялық аспектісін өзектендіру, туристік маршруттардың географиясын кеңейту және т.б. 2019 жылғы мамырда ҚР-ның туризмды дамытудың 2019–2025 жылдарға арналған бағдарламасы бекітілді [5].

Туризм индустриясы көптеген байланысты салалармен өзара әрекеттеседі және бүкіл индустрияның тиімділігі олардың келісілген қызметіне байланысты. Бірегейлі үйлестіруші және бренд-менеджер рөлін орындау үшін, сондай-ақ Қазақстанның туристік саласын жүйелі және институционалдық дамытуды қамтамасыз ету мақсатында «KazakhTourism» ҰК акционерлік қоғамы құрылды.

Туризм индустриясы – өзге салалармен селбесе жұмыс жүргізеді. Яғни, оның дамуы өзге де салалардағы жұмыстардың жолға қойылуымен тікелей байланысты [6]. Осыған орай, «KazakhTourism» ҰК акционерлік қоғамы 2019–2028 жылдарға арналған даму стратегиясын бекіту туралы қаулы жариялады.

Қазақстан Республикасында туризмді дамытудың ең басты шарты жергілікті халықтың ел ішінде демалуға шешім қабылдауына сапалы жағдай жасау, қазіргі кездегі COVID–19 байланысты пандемия жағдайы осы шешімнің өзекті екенін айқындады [7].

Қысқа мерзімді перспективада COVID–19 өршуі қазақстандық премиум-класс қонақ үй бизнесіне қатты соққы беруі мүмкін. Өйткені, 5 жұлдыз сегментінде шетелдік бизнес-туризм қонақтар құрылымының 75%-дан астамын алады. Халықаралық тасымалдарды шектеу іскерлік туризмді қысқартты. 3 жұлдызды сегмент неғұрлым тұрақты, өйткені қонақтардың 50%-дан астамы – жергілікті халық, тұрақты жолаушылар қатынастары пандемияның екінші толқыны бойынша тыйым салынған шараларды жойғаннан кейін қалпына келеді деп болжауға болады.

Халықаралық әуе және теңіз қатынастарына тәуелді нарықтар лезде құлдырауға бейім. Ішкі автомобиль туризміне бағытталған нарықтар (әсіресе ашық ауада демалуды ұсынатындар) кез-келген туризм нарығындағы сұраныс белсенділігінің төмендеуіне төзімді болып келеді.

Қорытынды

ҚР-да туристік индустрияны тиімді дамыту үшін бүгінгі күні жеке секторларда, жергілікті қоғамдастықтарда, өңірлерде туристік дестинацияларын басқару жөніндегі ұйымдардың тартылуын бағалау үшін стейкхолдерлердің талдауы жоқ, туристік дестинациядағы сервис әлі де төмен деңгейде қалып отыр. Оған басты себеп – қаражаттардың жетіспеушілігі, туристерге қызмет көрсететін кәсіпорындар сауалнама жүргізбейді немесе қызметтер сапасын бақылау жөнінде зерттеу жүргізбейді, фидбек жоқ, «Қазақ Туризм» АҚ осы мәселелерге мониторинг жүргізумен айналыспайды. Бұл мәселелерді шешу үшін инвестициялық қаржыларды елге шоғырландыру қажет.

КВИ-ға байланысты дағдарыс аяқталған кезде, шетелден туристер ағының қалпына келтіруге көп уақыт кетуі мүмкін, бірақ тарихқа үнілетін болсақ, кез-келген дағдарыс жаңару мүмкіндігін береді. Тіпті ең пессимистік сценарий экономикалық белсенділікті қалпына келтіруді болжауға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Абенова Е.А. Инфраструктура туризма: учебное пособие. – Алматы, 2013. – 180 с.
- 2 Мырзагулова Г.Р., Тұмажанова М.О. Туризм тарихы және оның әдіснамасы. – Алматы, 2019.
- 3 Зорин И.В., Квартальнов В.А. Энциклопедия туризма. – М.: Финансы и статистика, 2003.
- 4 Морозов М.А., Морозова Н.С., Карпова Г.А., Хорева Л.В. Экономика туризма. – Москва: Федеральное агентство по туризму, 2014. – 320 с.
- 5 ҚР туристік саласын дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. URL: <https://primeminister.kz/ru/gosprogrammy/gosudarstvennaya-programma-razvitiya-turistskoy-otrasli-respubliki-kazahstan-na-2019-2025-gody> (өтініш берген күні: 19.11.2020)
- 6 Shayakhmetova L., Maidyrova A., Moldazhanov M. State Regulation of the Tourism Industry for Attracting International Investment. *Journal of Environmental Management and Tourism*, [S. l.], v. 11, n. 6, sep. 2020. – P. 1489–1495.
- 7 Ішкі туризмді дамыту, онлайн-платформаларды кеңейту және Қазақстанда демалатын орындардың топ-10 – Kazakh Tourism. URL: <https://primeminister.kz/kz/news/interviews/razvitie-vnutrennego-turizma-rasshirenie-online-platform-i-top-10-mest-dlya-otdiha-v-kazahstane-kazakh-tourism-18570>

REFERENCES

- 1 Abenova E.A. (2013) *Infrastruktura turizma: uchebnoe posobie*. Almaty, 180 p.
- 2 Myrzagulova G.R., Tūmajanova M.O. (2019) *Turizm tarihy jāne onyñ ādisnamasy*. Almaty.
- 3 Zorin I.V., Kvartal'nov V.A. (2003) *Jenciklopedija turizma*. – M.: Finansy i statistika.
- 4 Morozov M.A., Morozova N.S., Karpova G.A., Horeva L.V. (2014) *Jekonomika turizma*. – Moskva: Federal'noe agentstvo po turizmu, 320 p.
- 5 QR turistik salasyn damytudyñ 2019-2025 jyldarğa arnalğan memlekettik baғdarlamasy. URL: <https://primeminister.kz/ru/gosprogrammy/gosudarstvennaya-programma-razvitiya-turistskoy-otrasli-respubliki-kazahstan-na-2019-2025-gody> (ōtiniş bergen küni: 19.11.2020)
- 6 Shayakhmetova L., Maidyrova A., Moldazhanov M. (2020) State Regulation of the Tourism Industry for Attracting International Investment. *Journal of Environmental Management and Tourism*, [S. 1.], v. 11, n. 6, sep. pp. 1489–1495.
- 7 Işkı turizmdı damytu, onlain-platfomalardy keñeitu jāne Qazaqstanda demalatyn oryndardyñ top-10 – Kazakh Tourism. URL: <https://primeminister.kz/kz/news/interviews/razvitie-vnutrennego-turizma-rasshirenie-online-platform-i-top-10-mest-dlya-otdiha-v-kazahstane-kazakh-tourism-18570>

Л.М. ШАЯХМЕТОВА,*¹

докторант.

*e-mail: Liliya-shayahmetova@mail.ru

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Нур-Султан

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНВЕСТИЦИЙ В ИНДУСТРИЮ ТУРИЗМА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Цель статьи – исследование экономической эффективности инвестиций в индустрию туризма Республики Казахстан. В статье изучены механизмы привлечения инвестиций для эффективного развития индустрии туризма в Республике Казахстан и вопросы консолидации вложений в индустрию, определены перспективы развития путем анализа сложившейся ситуации. Изучены показатели эффективности инвестиционного процесса в индустрии туризма РК, рассмотрены последствия пандемии COVID–19. С учетом последних тенденций в экономике и обществе оценивались условия, необходимые для восстановления отрасли. Пандемия коронавируса в начале 2020 г. оказала большое влияние на состояние и дальнейшее развитие всех отраслей мировой экономики, в том числе индустрии туризма. Такого серьезного кризиса в индустрии туризма не наблюдалось со времен Второй мировой войны. Однако далеко не каждый кризис может привести только к негативным последствиям. Проведенный анализ показал неразвитость туристической инфраструктуры, неготовность туристического бизнеса вкладывать средства в его развитие, что требует более глобальных объемов инвестиций. В статье рассматриваются современные реалии и инновационные вызовы этого важного для всей туристской индустрии испытания: ускорение процессов цифровизации туристских сервисов, более активное внедрение современных технологий, а также актуализация экологического аспекта туризма, расширение географии туристских маршрутов по всей стране и др. Выводы и предложения, сделанные по результатам исследования, могут быть использованы при принятии инвестиционных решений, применяться в качестве учебно-методических материалов при изучении инвестиционных процессов в туризме.

Ключевые слова: индустрия туризма, инвестиции, эффективность, перспективы, экономика, сервис, технологии.

L.M. SHAYAKHMETOVA,*¹

PhD student.

*e-mail: Liliya-shayahmetova@mail.ru

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan, Nur-Sultan

ECONOMIC EFFICIENCY OF INVESTMENTS IN THE TOURISM INDUSTRY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article examines the mechanisms of attracting investment for the effective development of the tourism industry in the Republic of Kazakhstan and the issues of consolidation of investments in the industry, determines the

prospects for development by analyzing the current situation. The efficiency indicators of the investment process in the tourism industry of the Republic of Kazakhstan were studied, and the consequences of the COVID–19 pandemic were considered. Taking into account the latest trends in the economy and society, the conditions necessary for the recovery of the industry were evaluated. The coronavirus pandemic in early 2020 has had a major impact on the state and further development of all sectors of the world economy, including the tourism industry. Such a serious crisis in the tourism industry has not been observed since the second world war. However, not every crisis can only lead to negative consequences. The analysis showed the underdevelopment of the tourist infrastructure, the unwillingness of the tourism business to invest in its development, which requires more global investment volumes. The article examines modern realities and innovative challenges of this test, which is important for the entire tourism industry, such as accelerating the digitalization of tourist services, more active implementation of modern technologies, as well as updating the ecological aspect of tourism, expanding the geography of tourist routes throughout the country, etc. The conclusions and suggestions made based on the results of the study can be used in making investment decisions, used as educational and methodological materials in the study of investment processes in tourism.

Key words: tourism industry, investments, efficiency, perspectives, economy, service, technology.

FTAXP 06.71.57; 06.52.13
ӘОЖ 338.48

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-194-200>

А.Т. ТЛЕУБЕРДИНОВА,¹

э.ғ.д., профессор, бас ғылыми қызметкер.

e-mail: tat404@mail.ru

Д.М. САЛАУАТОВА,^{*2}

PhD.

*e-mail: Di_kz010@mail.ru

¹Қазақстан Республикасы білім

және ғылым министрлігі ғылым

комитетінің «Экономика институты» РМҚК,

Қазақстан, Алматы қ.

²Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,

Қазақстан, Қарағанды қ.

ТУРИСТІК ДЕСТИНАЦИЯЛАР ҚЫЗМЕТТЕРІНІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІК ӘДІСТЕМЕЛЕРІН ТАЛДАУ¹

Андатпа

Туризмнің көптеген елдер экономикасының маңызды секторларының бірі ретінде, айтарлықтай табыс, жұмыс орындарын қамтамасыз ету, сыртқы әлемде елдің имиджі мен халықаралық қабылдауға ықпал ететін рөлі – оның қызметтерінің бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың маңыздылығын анықтайды. Туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілігі мәселелерін қазіргі туристік дестинациялардың көпшілігі қарқынды бәсекелестікке тартылған уақытта талдау өте өзекті болып табылады. Осыған байланысты туристік дестинациялардың бәсекеге қабілеттілік деңгейін айқындау мәселелері туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілігін айқындау жөніндегі көрсеткіштер жүйесін терең ғылыми зерделеуді және әзірлеуді талап етеді. Туризм саласындағы бәсекеге қабілеттілікті дұрыс бағалау – негізделген шешім қабылдауда маңызды аспект. Туристік дестинациялардың бәсекеге қабілеттілігін өлшеу тәсілін айқындаудың және оның сенімділігін негіздеудің күрделілігі туризм индустриясы құрылымының саяси, экономикалық, әлеуметтік және экологиялық өзгерістерге, оның ішінде табиғи апаттар тәуекелдеріне жоғары сезімталдығымен байланысты, мұны қазіргі кездегі COVID–19 пандемиясы да растайды. Бұл мақала туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілігін бағалаудағы авторлық әдістеменің негізін қалайтын көрсеткіштерді анықтауға арналған. Зерттеудің теориялық және әдістемелік негізі – туризм саласындағы бәсекелестік пен бәсекеге қабілеттілік мәселелерін зерттеу саласындағы іргелі және қолданбалы зерттеулердің нәтижелерін ұсынатын ғалымдардың ғылыми еңбектері болды. Талдау жүргізу барысында ғылыми абстракциялаудың, талдау мен синтездің жалпы ғылыми әдістері мен жүйелі тәсілдері қолданылды.

Тірек сөздер: экономика, туризм саласы, қызметтер, бәсекеге қабілеттілік, туристік дестинация, тәсіл, зерттеу.

Кіріспе

Экономика мен туризмдегі әлемдік тенденциялар, соның ішінде нарықтық тенденциялар мен саяхат мінез-құлқының өзгеруі, әлеуметтік желілердің рөлі және сұраныс пен өсудің жаңа катализаторларын іздеу бәсекеге қабілеттіліктің өзгергіштігінің жоғары деңгейіне әсер етеді. Мұндай динамика талданып отырған индикаторларды тұрақты зерттеу мен әзірлеуге қосымша қажеттілікті туғызады.

Туристік бағыттардың бәсекеге қабілеттілік проблемасы туризмге тәуелді елдер мен өңірлер үшін едәуір дәрежеде маңызды болып табылады [1]. Егер әлеуетті туристерді тарта алатын

¹Зерттеу Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырған 0121PK00495 «Туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілік деңгейін бағалау әдістемесінің дамуы» ғылыми жобасы аясында жүргізілді.

және олардың үміттерін қанағаттандыра алатын болса, дестинацияны бәсекеге қабілетті деп санауға болады. Бағыттардың бәсекеге қабілеттілігі келушілер саны мен олардың шығындарының өсуі нәтижесінде туризмнен түсетін кірістерге тікелей әсер етіп қана қоймайды, сонымен қатар туризммен байланысты барлық бизнеске жанама әсер етеді: орналастыру, тамақтану, көлік, сауда, қызмет көрсету салалары. Әлемдік туристік нарықтағы бәсекелестіктің жоғары деңгейі одан әрі даму стратегияларын әзірлеу мақсатында олардың күшті және әлсіз жақтарын анықтау үшін туристік дестинациялар ұсынатын қызметтердің бәсекеге қабілеттілігін бағалау қажеттілігін анықтайды.

Ішкі нарықта және сыртқы нарықтарда бәсекеге қабілетті туристік өнімді құру қажеттілігі 2019–2025 жж. арналған Қазақстан Республикасының туристік индустриясын дамытудың мемлекеттік бағдарламасында көрсетілген және аймақтық дамуды қамтамасыз ететін факторлардың бірі ретінде қарастырылады, өйткені Қазақстанның ресурстық қамтамасыз етілуіне қарамастан, өкінішке орай, ол әлі де болса бар туристік әлеуетті толық көлемде жүзеге асырмайды [2]. Бұл мәселені шешудің маңызды тәсілі – отандық туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілік деңгейін арттыру.

Зерттеу мақсаты

Осы мақала шеңберінде туристік дестинациялардың бәсекеге қабілеттілік деңгейін бағалаудың қолданыстағы әдістері мен әдістемелеріне талдау жүргізу, сондай-ақ оның неғұрлым маңызды құрамдастарын анықтау үшін кейіннен қазақстандық туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілігін өлшеу әдісін авторлық әзірлеуде қолданылатын өлшемшарттар тізбесін айқындау көзделді.

Зерттеу әдістері

Зерттеу туризм саласындағы бәсекеге қабілеттілікті зерттеу саласындағы іргелі және қолданбалы зерттеулердің нәтижелерін көрсететін ғылыми еңбектерге негізделген.

Зерттеу мақсатына қол жеткізу үшін ғылыми абстракцияның, талдау мен синтездің жалпы ғылыми әдістері, жүйелі тәсіл қолданылды, оларды қолдану туристік дестинацияның бәсекеге қабілеттілік деңгейін бағалау әдістемесін қалыптастырудың ғылыми тәсілдерінің жиынтығын кешенді және жүйелі түрде жалпылауға мүмкіндік берді. Туристік өнімнің бәсекеге қабілеттілігін бағалау бойынша қолданыстағы әдістер мен әдістемелерге шолу жүргізілді, қазақстандық туристік салаға жекелеген элементтерді қолдану мүмкіндіктерін анықтау мақсатында ұқсас зерттеулер жүргізу бойынша шетелдік тәжірибеге талдау жүзеге асырылды.

Теориялық шолу

Саяхат және туризм саласындағы бәсекеге қабілеттілікті бағалаудың кеңінен танымал әдісі 2008 ж. Дүниежүзілік экономикалық форум ұсынған саяхат және туризм бәсекеге қабілеттілік индексі есептеу әдісі болып табылады (Travel and Tourism Competitiveness Index – TTCI) [3]. Бұл әдістеменің мақсаты – ел туризмінің тартымдылығына ықпал ететін факторлар мен елдердің саясатын бағалау болып табылады. TTCI бәсекеге қабілеттілікке ықпал ететін айнымалылардың үш негізгі санатына негізделген. Бұл санаттар үш қосалқы индексте келтірілген: нормативтік-құқықтық база; бизнес-орта және инфрақұрылым; адами, мәдени және табиғи ресурстар. Талданатын көрсеткіштер тізбесі тектен-текке қалыптаспаған, ол N. Gooroochurn және G. Sugiyarto (2005) зерттеулеріне негізделген, Дүниежүзілік туризм және саяхат жөніндегі кеңестің (World Travel and Tourism Council – WTTC) бастамасымен туризмнің бәсекеге қабілеттілігі мониторингінің сегіз негізгі индикаторын ұсынды [1]. Бұдан басқа, пайдаланылатын көрсеткіштер факторлармен қамтамасыз етілуді бағалау [3], қоршаған орта сапасының тұжырымдамасы [4, 5, 6] арқылы айқындалады. Мамандардың пікірінше, экологиялық саясат туристік секторды дамыту үшін өте маңызды. Сонымен қатар, туристер көбінесе бағаларға сезімтал болғандықтан, туристік дестинацияның бағалық бәсекеге қабілеттілігіне ерекше назар аудару керек [7]. Туристік саладағы бәсекеге қабілеттіліктің бірқатар зерттеулері саланы талдау бірлігі ретінде фирмаға бағытталған [8]. Бағалық бәсекеге

қабілеттілік индексі есептеуге негізделген L. Dwyer (2000) әдістемесі дестинацияның бәсекеге қабілеттілігі тек халықаралық туризм секторына ғана емес, сондай-ақ валюталардың айырбас бағамының, тұтыну бағалары индексінің немесе ел ішіндегі басқа тауарлар мен қызметтерге қатысты туристік қоржын құнының өзгеруі нәтижесінде кезеңге қарай ерекшеленуі мүмкін екенін көрсетті [7].

T.G. Vavra (1997) ұсынған екі өлшемді мән әдісі критерийлердің маңыздылығын бағалауға негізделген клиенттердің қанағаттануының құрылымдық көрінісі болып табылады [9]. Ол туристер қызмет көрсету функцияларының айқын және жасырын маңыздылығын ажырата алады деген болжам жасады, олар өз кезегінде қанағаттанудың детерминанттарының үш түрлі деңгейін анықтай алады: қанағаттандыратын факторлар, тиімділік факторлары және қанағаттандырмайтын факторлар.

Брандт әдісі туристердің қанағаттанушылығының факторлық-құрылымдық конфигурациясын анықтауда үлкен әлеуетке ие, оған сәйкес бақыланатын дестинация атрибуттары «айыппұлдар/сыйақылар» жүйесі бойынша жіктеледі. Бұл тәсіл туристің қанағаттанушылығына ғана бағытталған [10]. Бұл әдіс екі айнымалы жиынтығы бар дихотомиялық регрессиялық модельді қолданады, олардың біріншісі – негізгі факторлардың тізімі, екіншісі – факторлардың қанағаттанушылығын сандық бағалауды көрсетеді.

M. Kozak (1999) дестинациялардың бәсекеге қабілеттілігін бағалау әдістерін талдай отырып, пайдаланылатын критерийлердегі айырмашылықтардан басқа, қолданылатын деректерді жинау әдістеріндегі айырмашылықтарды атап өтті. Оның пікірінше, қайталама деректер ең алдымен сандық талдауда қолданылады, ал бастапқы деректер тек клиенттердің қарым-қатынасын зерттеуге немесе дестинациялардың тартымдылығын қабылдауды салыстыруға бағытталған. Көптеген эмпирикалық зерттеулерде туристердің қанағаттану дәрежесін зерттеуге және демалған жерге оралу ықтималдығын анықтау үшін алдыңғы тәжірибені бағалауға баса назар аударылады [11].

Дестинацияның жалпы бәсекеге қабілеттілігі туристік қызметтерге сұранысты анықтайтын әлеуметтік-экономикалық, демографиялық және сапалық факторлармен анықталады. H. Song, P. Romilly және X. Liu (2000) туристік бағыттарды таңдауға экономикалық емес әсерлердің маңыздылығын атап өтті. Олар туристің әлеуметтік мәртебесі, жеке мүдделері, мәдени шығу тегі және тағайындалған елдің географиялық сипаттамалары сияқты әлеуметтік, мәдени және психологиялық факторларды ескеретін туристік бағыттың артықшылық индексіні ұсынды [12].

J.R.V. Ritchie және G.I. Crouch (2000) бағыттардың бәсекеге қабілеттілігіне әсер ететін бес компонентті анықтайды, атап айтқанда: жаһандық орта, бәсекелестік орта және жоспарлау мен даму саясаты (макро деңгейде); негізгі ресурстар, көрнекті орындар және көмекші ресурстар (микро деңгейде). Олардың пікірінше, бағыттарды басқару мен оларды анықтайтын факторлардың сапасына дәл осы өлшемдер әсер етеді [13].

Осылайша, қолданыстағы әдістемелерге жүргізілген талдау туризм және қонақжайлық сияқты көпқырлы индустрияда туристік бағыттың бәсекеге қабілеттілігіне ықпал ететін атрибуттар олардың орналасқан жеріне, өнім ассортиментіне және нарықтың мақсатты сегменттеріне байланысты маңыздылығы бойынша ерекшеленетінін көрсетті. Сондықтан әр ел үшін қазіргі уақытта туризмді дамытудың ең маңызды критерийлерін таңдау негізінде өзіндік бағалау әдісін қолдану керек. Сонымен қатар, талдау дестинацияның туристік қызметтерінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуде екі деңгей (макро және микро) параметрлерінің маңыздылығын және оларды бағалауға енгізу қажеттілігін дәлелдейді.

Нәтижелер

Жүргізілген зерттеудің түпкі мақсаты кейіннен қазақстандық туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілігін өлшеудің авторлық әдісін әзірлеуде пайдаланылатын дестинациялардың бәсекеге қабілеттілігінің неғұрлым маңызды құрауыштарын анықтау үшін критерийлер тізбесін айқындау болып табылатындықтан, шетелдік ғалымдардың теориялық модельдеріне, оларда пайдаланылатын көрсеткіштер жиынтығына және бәсекеге қабілеттілік детерминантына талдау жүргізілді. Авторлардың көпшілігі бәсекелестік орта жағдайында дестинация позициясын нығайтудың кілті деп санайтын параметрлер бойынша және бәсекеге қабілеттіліктің әртүрлі

компоненттері бойынша көрсеткіштердің сипатын интеграцияланған талдау сыртқы және ішкі ортаның индикаторларымен анықталады, бұл қазақстандық дестинациялардың туристік қызметтерінің бәсекеге қабілеттілігін бағалау әдісін әзірлеу үшін өзіндік қосалқы индекстер жиынтығын қалыптастыруға мүмкіндік берді.

Қазақстандық дестинациялардың туристік қызметтерінің бәсекеге қабілеттілігін бағалау да анықталды. Бағалау индикаторлары келесідей:

- ♦ макро деңгейдегі төрт қосалқы индекс – қоршаған орта (13 көрсеткіш), туризм саласындағы саясат (15 көрсеткіш), туристік нарық инфрақұрылымы (12 көрсеткіш), туризм индустриясын дамыту (8 көрсеткіш);

- ♦ микродеңгейдің екі субиндексі – дестинацияның туристік қызметтердің сапасы мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету қабілеті (9 көрсеткіш), дестинацияның тартымдылығы (14 көрсеткіш).

Макро деңгейдің төрт субиндексі елдің/аймақтың туристік саласының бәсекеге қабілеттілік деңгейін сипаттайды, ал микро деңгейдің субиндекстері дестинация қызметтерінің бәсекеге қабілеттілігін бағалауға мүмкіндік береді деп айтуға болады.

Әзірленген индикаторлар тізбесі негізінде қазақстандық туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілік деңгейін бағалау әдістемесін әзірлеуге мүмкіндік беретін туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілік деңгейін қалыптастырудағы құрамдастардың маңыздылығына сараптамалық бағалау жүргізілді. Туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілігі критерийлерінің маңыздылығын анықтау үшін респонденттерден олардың маңыздылық дәрежесін кему ретімен бағалау ұсынылды.

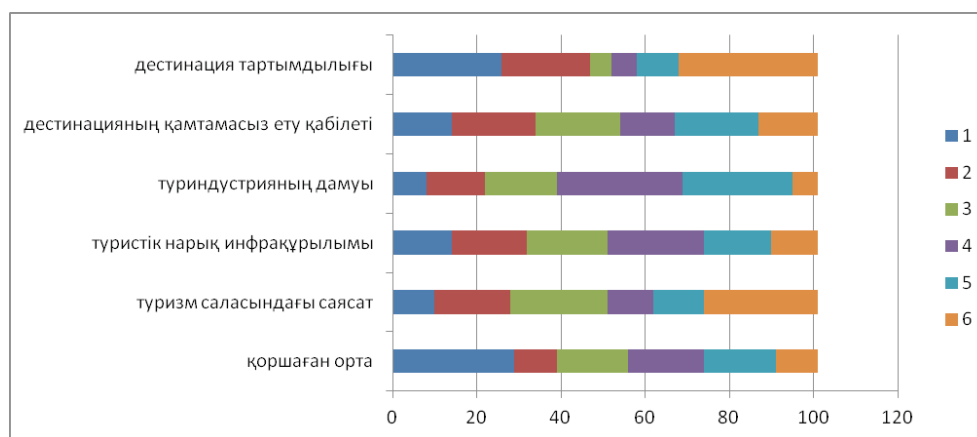
Сауалнама қызметі туристік қызметтерді дамытумен байланысты 400 әлеуетті респондентке жіберілді. Бұл мемлекеттік құрылымдар – Қазақстан Республикасы Үкіметінің қызметкерлері, барлық облыстардың өңірлік кәсіпкерлік басқармалары, Туризмдегі кәсіпкерлікті дамытуды қолдайтын құрылымдар «Атамекен» Қазақстан Республикасы Ұлттық Кәсіпкерлер палатасының, «ДАМУ» кәсіпкерлікті дамыту қоры» акционерлік қоғамының, «кәсіпкерлікті қолдау және дамыту қоры» корпоративтік қорының қызметкерлері; отандық және шетелдік туристік операторлар мен агенттердің, отандық қонақ үйлер мен санаторийлердің өкілдері; жолаушылар тасымалын жүзеге асыратын, бос уақытты ұйымдастыратын компаниялар. Респонденттерден 101 жауап алынды, олардың қызметі туризмге қатысты белгілі бір бизнесті жүзеге асырумен тікелей байланысты немесе белгілі бір жолмен туризм саласымен байланысты болды. Респонденттердің қызмет саласының өкілеттілігі келесі салаларды құрады: мемлекеттік басқару 10%, тасымалдауды ұйымдастыру 12%, орналастыру 6%, қоғамдық тамақтандыру 6%, бос уақыт және ойын-сауық 14%, турларды ұйымдастыру 17%, қоғамдық бірлестіктер 3%, ғылым және білім 32 %. Сауалнамаға қатысқандардың жартысына жуығы нарықта қалыптасқан кәсіпкерлер мен өз саласының мамандары (10 жылдан астам). Туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілігі критерийлерінің маңыздылығын анықтау үшін респонденттерге кему шамасына қарай олардың маңыздылық дәрежесін саралау ұсынылды (1-сурет, 198 б.).

Сауалнама нәтижесінде туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілігін анықтаудың макродеңгейдегі неғұрлым маңызды факторлары «Қоршаған орта», ал микродеңгейіндегі «Дестинацияның тартымдылығы» субиндексінің факторлары анықталды.

Қорытынды

Әрине, ұсынылған мақалада одан әрі эмпирикалық зерттеулер жүргізуге байланысты белгілі бір шектеулер бар. Бәсекеге қабілеттіліктің индикаторлар тобына тәуелділігін анықтау үшін сараптамалық сауалнама жүргізу, қазақстандық туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілігін бағалау әдісін айқындау, оны ел өңірлерінің бірінің тұтынушыларына сауалнама жүргізу негізінде сынақтан өткізу жоспарлануда.

Бәсекеге қабілеттілікті бағалау – орынды және сенімді деп саналатын көрсеткіштерді пайдалануды қамтиды. Бұдан басқа, елдің барлық аумағына ортақ индикаторларды пайдалану қажет, бұл салыстырмалы зерттеулер жүргізуге мүмкіндік береді. Бәсекеге қабілеттілік ішкі және сыртқы аспектілерді де қамтиды, сәйкесінше туристік жүйені стратегиялық басқару екі аспектіні де ескеруі керек. Бұл үшін ақпараттың дұрыстығын қамтамасыз етуге және туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілік деңгейін өлшеуге мүмкіндік беретін индикаторлар жиынтығының болуы өте маңызды.

Сурет 1 – Туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілік факторларын маңыздылығы бойынша 1 – ден 6-ға дейін саралау (1 – ең маңызды, 6 – маңыздылығы ең аз)

Дестинацияның бәсекеге қабілеттілігінің қолданыстағы теориялық модельдеріне жүргізілген талдау бәсекеге қабілеттілікті анықтайтын факторлардың тұтас жиынтығының маңыздылығын анықтауға мүмкіндік берді. Осы факторларды бағалау туристік саланы дамыту саясатының дұрыс бағытын анықтауға, туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге барлық мүдделі тараптардың тиімді қатысуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижесі – туризмнің экономикалық, әлеуметтік, мәдени және экологиялық аспектілерін қамтитын объективті деректерді қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін көрсеткіштер жүйесін анықтау болды. Алынған көрсеткіштер тізбесі дестинациялардың бәсекеге қабілеттілік деңгейін бағалау кезінде қолданылады, бұл өз кезегінде туристік сектордың жай-күйі мен эволюциясын болжауға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Gooroochurn N., Sugiyarto G. Competitiveness indicators in the travel and tourism industry. *Tourism Economics*. – 2005. – 11(1): 25–43. [Google Scholar]

2 Государственная программа развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2019–2025 годы // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000360>

3 The Travel & Tourism Competitiveness Report. Official website of World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/focus>

4 Crouch G.I. and Ritchie J.R.B. Tourism, competitiveness and societal prosperity. *Journal of Business Research* – 1999. – 44(3): 137–152. [Crossref], [Web of Science ®], [Google Scholar]

5 Inskeep E. *Tourism planning: An integrated and sustainable development approach*, New York: Van Nostrand Reinhold. – 1991. [Google Scholar]

6 Middleton V.T. Sustainable tourism: A marketing perspective. In *Tourism sustainability: Principles to practice*. Edited by: Stabler M., Wallingford J., UK: CAB International. – 1997. [Google Scholar]

7 Dwyer L., Forsyth P., Rao P. The price competitiveness of travel and tourism: A comparison of 19 destinations. *Tourism Management* – 2000. – 21(1): 9–22. [Crossref], [Web of Science ®], [Google Scholar]

8 Mikolaychuk K., Savina G. Features of evaluation of the competitive status of the enterprises // *Baltic journal of Economic Studies*. – 2017. – Vol. 3. – No. 4. – P. 179–184. [cyberleninka.ru]

9 Vavra T.G. *Improving your measurement of customer satisfaction: A guide to creating, conducting, analyzing and reporting customer satisfaction measurement program*, Milwaukee, WI: ASQC Quality Press. – 1997. [Google Scholar]

10 Brandt R.D. A procedure for identifying value-enhancing service components using customer satisfaction survey data. In *Add value to your service*. – Edited by: Surprenant. Chicago: American Marketing Association. – 1987. – P. 61–65. [Google Scholar]

11 Gitelson R.J., Crompton J.L. The Planning Horizons and Source of Information used by Pleasure Vacationers. *Journal of Travel Research*, Winter: 2–7.

- 12 Song H., Romilly P., Liu X. An empirical study of outbound tourism demand in the UK. *Applied Economics*. – 2000. – 32(5): 611–624. [Web of Science ®], [Google Scholar]
- 13 Ritchie J.R.B., Crouch G.I. The competitive destination: A sustainability perspective. *Tourism Management*. – 2000. – 21(1): 1–7. [Web of Science ®], [Google Scholar]

REFERENCES

- 1 Gooroochurn N., Sugiyarto G. (2005) Competitiveness indicators in the travel and tourism industry. *Tourism Economics*. 11(1): 25–43. [Google Scholar]
- 2 Gosudarstvennaja programma razvitiya turistskoj otrasli Respubliki Kazahstan na 2019–2025 gody // Informacionno-pravovaja sistema normativnyh pravovyh aktov Respubliki Kazahstan. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000360>
- 3 The Travel & Tourism Competitiveness Report. Official website of World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/focus>
- 4 Crouch G.I. and Ritchie J.R.B. (1999) Tourism, competitiveness and societal prosperity. *Journal of Business Research*. 44(3): 137–152. [Crossref], [Web of Science ®], [Google Scholar]
- 5 Inskeep E. (1991) *Tourism planning: An integrated and sustainable development approach*, New York: Van Nostrand Reinhold. [Google Scholar]
- 6 Middleton V.T. (1997) Sustainable tourism: A marketing perspective. In *Tourism sustainability: Principles to practice*. Edited by: Stabler M., Wallingford J., UK: CAB International. [Google Scholar]
- 7 Dwyer L., Forsyth P., Rao P. (2000) The price competitiveness of travel and tourism: A comparison of 19 destinations. *Tourism Management*. 21(1): 9–22. [Crossref], [Web of Science ®], [Google Scholar]
- 8 Mikolaychuk K., Savina G. (2017) Features of evaluation of the competitive status of the enterprises // *Baltic journal of Economic Studies*. Vol. 3. No. 4, pp. 179–184. [cyberleninka.ru]
- 9 Vavra T.G. (1997) *Improving your measurement of customer satisfaction: A guide to creating, conducting, analyzing and reporting customer satisfaction measurement program*, Milwaukee, WI: ASQC Quality Press. [Google Scholar]
- 10 Brandt R.D. (1987) A procedure for identifying value-enhancing service components using customer satisfaction survey data. In *Add value to your service*. – Edited by: Surprenant. Chicago: American Marketing Association, pp. 61–65. [Google Scholar]
- 11 Gitelson R.J., Crompton J.L. The Planning Horizons and Source of Information used by Pleasure Vacationers. *Journal of Travel Research*, Winter: 2–7.
- 12 Song H., Romilly P., Liu X. (2000) An empirical study of outbound tourism demand in the UK. *Applied Economics*. 32(5): 611–624. [Web of Science ®], [Google Scholar]
- 13 Ritchie J.R.B., Crouch G.I. (2000) The competitive destination: A sustainability perspective. *Tourism Management*. 21(1): 1–7. [Web of Science ®], [Google Scholar]

А.Т. ТЛЕУБЕРДИНОВА,¹

д.э.н., профессор, главный научный сотрудник.

e-mail: tat404@mail.ru

Д.М. САЛАУАТОВА,^{*2}

PhD.

*e-mail: Di_kz010@mail.ru

¹РГКП «Институт экономики» Комитета науки

Министерства образования и науки Республики Казахстан,

Казахстан, г. Алматы

²Карагандинский университет Казпотребсоюза,

Казахстан, г. Караганда

АНАЛИЗ МЕТОДИК КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ УСЛУГ ТУРИСТСКИХ ДЕСТИНАЦИЙ

Аннотация

Роль туризма как одного из ключевых секторов экономики большинства стран, обеспечивающего значительные доходы, рабочие места, продвижение имиджа и международное восприятие страны во внешнем мире, определяет важность оценки конкурентоспособности его услуг. Анализ вопросов конкурентоспособности

туристских услуг особенно актуален в настоящее время, когда большинство туристских направлений оказались вовлечены в острую конкурентную борьбу. В связи с этим вопросы определения уровня конкурентоспособности туристских направлений требуют глубокого научного изучения и разработки системы показателей по определению конкурентоспособности туристских услуг. Правильная оценка конкурентоспособности в сфере туризма является важным аспектом для принятия обоснованных решений. Сложность определения способа измерения конкурентоспособности туристских направлений и обоснования его надежности обусловлена высокой чувствительностью структуры индустрии туризма к политическим, экономическим, социальным и экологическим изменениям, включая риски стихийных бедствий, что подтверждает и нынешняя ситуация с пандемией COVID-19. Цель данной статьи – анализ существующих методик определения конкурентоспособности туристских услуг и определение индикаторов, которые будут положены в основу авторской методики оценки конкурентоспособности туристских услуг. Теоретико-методологической базой исследования стали научные труды ученых, представляющие результаты фундаментальных и прикладных исследований в области изучения вопросов конкуренции и конкурентоспособности в сфере туризма. При проведении анализа были использованы общенаучные методы научной абстракции, анализа и синтеза, системного подхода.

Ключевые слова: экономика, отрасль туризма, услуги, конкурентоспособность, туристская дестинация, методика, исследование.

A.T. TLEUBERDINOVA,¹

d.e.s., professor, chief researcher.

e-mail: tat404@mail.ru

D.M. SALAUATOVA,^{*2}

PhD.

*e-mail: Di_kz010@mail.ru

¹Institute of Economics SC MES RK,

Kazakhstan, Almaty

²Karaganda University of Kazpotreboysuz,

Kazakhstan, Karaganda

ANALYSIS OF THE COMPETITIVENESS METHOD OF TOURIST DESTINATION SERVICES

Abstract

The role of tourism, as one of the key sectors of the economy of most countries, providing significant income, jobs, promoting the image and international perception of the country in the outside world determine the importance of assessing the competitiveness of its services. The analysis of the competitiveness of tourist services is especially relevant at the present time, when the majority of tourist destinations are involved in an intense competitive struggle. In this regard, the issues of determining the level of competitiveness of tourist destinations requires a deep scientific study and development of a system of indicators to determine the competitiveness of tourist services. A correct assessment of competitiveness in the tourism industry is an important aspect for making informed decisions. The difficulty of determining a way to measure the competitiveness of tourist destinations and justifying its reliability is due to the high sensitivity of the structure of the tourism industry to political, economic, social and environmental changes, including the risks of natural disasters, which is confirmed by the current situation with the COVID-19 pandemic. This article is devoted to the analysis of existing methods for determining the competitiveness of tourist services and the definition of indicators that will form the basis of the author's methodology for assessing the competitiveness of tourist services. The theoretical and methodological basis of the research was the scientific works of scientists presenting the results of fundamental and applied research in the field of studying the issues of competition and competitiveness in the field of tourism. During the analysis, general scientific methods of scientific abstraction, analysis and synthesis, and a systematic approach were used.

Key words: economy, tourism industry, services, competitiveness, tourist destination, methodology, research.

МРНТИ 71.37.75.
УДК 796/799:378

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-201-206>

В.Н. ВУКОЛОВ,*¹

д.п.н., профессор.

*e-mail: vukolov_vn@mail.ru

¹НИИ туризма университета «Туран»,
Казахстан, г. Алматы

ОПЫТ ТУРИСТСКОЙ КЛАССИФИКАЦИИ ГОРНЫХ ПЕРЕВАЛОВ СЕВЕРНОГО ТЯНЬ-ШАНЯ

Аннотация

Цель статьи – объективная классификация горных перевалов Северного Тянь-Шаня, сбор максимальной информации о них, что обеспечит максимальную безопасность участникам горных туристских походов. Системная работа по классификации перевалов горных районов СССР началась сразу после формирования туризма как вида спорта. И к 1990 г. было классифицировано более 4 тысяч перевалов. После распада СССР туристы начали интенсивно совершать спортивные походы по горным районам дальнего зарубежья. К 2001 г. (год выпуска нового «Перечня...») было классифицировано уже 5 тысяч перевалов. В 2020–2021 гг. начался новый этап обновления «Перечня высокогорных перевалов...». Автор еще с советских времен был ответственным за осуществление этой работы по перевалам Северного Тянь-Шаня и Джунгарского Алатау. Поэтому именно по этим горным районам шла интенсивная работа силами НИИ туризма университета «Туран» (г. Алматы, Казахстан), которым автор руководит более 10 лет. Кроме дополнения перечня новыми перевалами, пройденными туристами за 20 лет (с 2001 по 2021 гг.), была поставлена задача включить в текст максимум информации о точных координатах перевальных точек, фамилиях первопроходцев и датах первопрохождения. Кроме того, был проведен большой объем работы по уточнению именно указанного раздела информации о перевалах. Рассмотрению этих вопросов посвящена данная статья. За указанный период автором вместе с коллегами перечень был дополнен 64 сегментами новой информации и шестью сегментами уточнений. Особое внимание уделено выбору надежных источников информации о координатах и первопроходцах.

Ключевые слова: спорт, туризм, классификация, горные перевалы, первопроходцы, инструктор, поход.

Введение

Спортивный туризм как вид спорта построен на прохождении классифицированных туристских маршрутов различной категории сложности. При этом определение категории сложности каждого маршрута осуществляется по трем критериям: 1) продолжительность (в днях); 2) протяженность (в км); 3) количество и сложность естественных препятствий. Третий критерий имеет различную специфику в зависимости от вида туризма. Так, например, для водного спортивного туризма таким критерием являются водные пороги, а для горного туризма – горные перевалы, которые имеют собственную классификацию.

Сам процесс классификации горных перевалов, как и естественных препятствий в других видах туризма, имеет задачу определения их сложности и, соответственно, правильного определения сложности классифицированных маршрутов. Весь этот сложный процесс подчинен главной цели – выпуску на спортивные маршруты туристов, имеющих спортивный опыт, соответствующий сложности естественных препятствий (в нашем случае – горных перевалов), включенных в «нитку» похода. И как результат, обеспечение максимального уровня безопасности туристов.

Системная работа по классификации перевалов горных районов СССР началась сразу после формирования туризма как вида спорта. И к 1990 г. было классифицировано более 4 тысяч перевалов. После расчленения СССР на суверенные государства туристы начали интенсивно совершать спортивные походы по горным районам дальнего зарубежья. Поэтому к 2001 г. (год выпуска нового «Перечня...») было классифицировано уже 5000 перевалов.

Основные положения

В 2020–2021 гг. начался новый этап обновления «Перечня высокогорных перевалов...». Автор еще с советских времен был определен ответственным за осуществление этой работы по перевалам Северного Тянь-Шаня и Джунгарского Алатау. Поэтому именно по этим горным районам шла интенсивная работа силами НИИ туризма университета «Туран», которым автор руководит более 10 лет.

От ФСТР в группу экспертов вошли Михаил Ворожищев (г. Томск, РФ), Сергей Титов и Екатерина Зеленцова (г. Москва, РФ). Кроме дополнения перечня новыми перевалами, которые были пройдены туристами за 20 лет (с 2001 по 2021 гг.), была поставлена задача включить в текст максимум информации о точных координатах перевальных точек, фамилиях первопроходцев и датах первопрохождения. Кроме того, был проведен большой объем работы по уточнению указанного раздела информации о перевалах. Именно об этом пойдет речь в нашей статье.

Используя указанные источники информации, удалось установить, что значительное количество перевалов было пройдено по Северному Тянь-Шаню еще до революции 1917 г. русскими исследователями с помощью проводников-казахов. Так, первопроходцем перевалов Аманжол (1а), Кок-Булак (1а), Тогузак (2а), Большой и Малый Талгарский (н/к) в период с 1903 по 1910 гг. является Сергей Евгеньевич Дмитриев (1861 – 1931 гг.), живший в г. Верном (ныне Алматы) и ставший основоположником гляциологии в Казахстане. Это он смог сделать вместе с казахами-скотоводами, жившими в верховьях реки Чилик.

Например, перевал Тогузак им был хорошо знаком, и они, много раз за один световой день пройдя перевалы Большой и Малый Талгарский (они называли «Кокашик»), достигали г. Верного. Много раз, переваливая через Челико-Каминскую перемычку (вероятнее, через перевалы Чон-Кемин и Чилико-Кеминский), они приходили к чабанам в долине реки Чон-Кемин. Как способ отблагодарить своих храбрых и знающих проводников, Дмитриев назвал перевал именем главы их рода Тогузака [3].

По различным источникам известно, что перевал Алматы (Проходной) в 1380 г. проходило войско Тимура (Тамерлана), после чего на выходе из ущелья Проходного он с помощью китайских и арабских врачей создал бальнеологическую лечебницу на минеральном источнике. При прохождении перевала Тимур по старой тюркской традиции приказал каждому проходящему воину бросить на перевальную точку камень. На обратном пути каждый возвращающийся воин должен был забрать один камень. Оставшиеся камни – это своеобразный памятник погибшим воинам. Огромные кучи камней (туров) до сих пор высятся на перевале Алматы.

Первопрохождение многих перевалов Северного Тянь-Шаня совершили альпинисты и туристы Казахстана еще до начала Великой Отечественной войны. Так, перевал Копр – Л.П. Кельса (1937 г.); перевал МЮД – Х. Рахимов (1935 г.) [4]; перевал Аристова – инструкторы Среднеазиатской школы инструкторов альпинизма (САШИА) в 1937 г. под рук. В. Орлянкина, после гибели Олега Аристова в его честь; перевал Иглы Туюксу – Е. Алексеев (1940 г.); перевал Комсомола – Г. Белоглазов, В. Горбунов, И. Мысовский (1930 г.); перевал Локомотив – В. Кузьмин (1940 г.); перевал Молодежный – Е. Алексеев (1940 г.); перевал Орждоникидзе – С. Мамонтов (1936 г.); перевал Партизан – инструкторы САШИА под рук. О. Аристова (1937 г.); перевал плато Кок-Джайляу – В.М. Зимин (1938 г.); перевал Советов – В.М. Зимин (1938 г.); перевал Титова – В.М. Зимин (1938 г.); перевал Пионер – И. Ежелев (1937 г.); перевал Учитель – В.М. Зимин (1940 г.); перевал Физкультурник – алматинские альпинисты с участием Л.П. Кельса под рук. А. Алексеева (1937 г.); перевал Чкалова – Х. Рахимов (1936 г.) [1].

Во время Великой Отечественной войны на т/б «Горельник» в Малом Алматинском ущелье близ Алматы с сентября 1941 г. проводилась подготовка горных стрелков, а с февраля 1943 г. – Всесоюзная школа инструкторов горной подготовки. Инструкторы этой школы не только обучали горных стрелков, но и совершали первопрохождение на близлежащие вершины.

Так, инструкторы школы горных стрелков «Горельник» совершили первопрохождение следующих перевалов: Антикайна, в том числе через вершину Антикайна – П. Семенов и Л. Карапетян (1944 г.); Зои Космодемьянской – В. Неаронский (1945 г.); Маншук Маметовой – П. Семенов и Л. Карапетян; Отечественной войны – В. Неаронский (1944 г.) [4].

В послевоенные годы казахстанские альпинисты совершили первопрохождение на перевалы: Ак-Куль – Сарым Кудерин (1962 г.); Дружные ребята – С. Кудерин (1962 г.); Мира – М.Э. Грудзинский (1954 г.); Снежный – М.Э. Грудзинский (1954 г.).

Много первопрохождений совершали участники Всесоюзных и Казахских республиканских сборов подготовки руководителей горных путешествий. Так, в июле 1974 г. на т/б «Иссык» проводились подобные сборы, где начальником был мастер спорта СССР А.Ф. Харченко, начальником учебной части – мастер спорта СССР О. Лушников, а инструктором сбора – автор. И участники сборов под руководством указанных инструкторов совершили первопрохождение на следующие перевалы: Уральцев – рук. О. Лушников; Бир-Карагай – рук. О. Лушников; Кассина Центральный – О. Лушников (1974 г.).

Несколько квалифицированных горных туристов Казахстана совершили достаточно первопрохождений перевалов Северного Тянь-Шаня. Так, под руководством братьев Сергея и Петра Архиповых совершили первопрохождение перевалов Адмиралтейский, Балтийский (1975 г.), Жарсай (1973 г.), Траверсный (1973 г.), Алексеича. Кандидат в мастера спорта А.Н. Рекубратский совершил первопрохождение перевалов: Зимина (1981 г.); Орешек (1989 г.); Погребецкого Центральный (1987 г.).

В 60-х – начале 70-х годов прошлого века на турбазах Казахстана, как в альпинистских лагерях, существовало правило. Инструктор, отработавший с туристами три смены, имел право участвовать (руководить) за счет базы в походах, которые существенно повышали его спортивную квалификацию. Кроме того, добровольные спортивные общества (ДСО) начали финансировать спортивные походы кандидатов в мастера (два руководства похода 5 к.с.). Только для того, чтобы получить баллы за выполнение звания очередного мастера спорта. Таким образом, можно выполнить звание КМС, работая инструктором на турбазах, семинарах, а звание мастера спорта – за счет ДСО. Опыт автора это подтверждает.

За время работы инструктором на турбазах «Иссык» и «Горельник» автор, осуществляя руководство различными группами туристов и инструкторов, совершил первопрохождение следующих перевалов Северного Тянь-Шаня: Каскабас, Амангельды (2011 г.); Тройной (1967 г.); 1000-летия Алматы (2016 г.); Котурбулак (1968 г.); 40 лет ВЛКСМ (1972 г.); Инструкторский (Выпускников, 1967 г.); Карабастау (1967 г.); Акгюль (1974 г.); Аксу Северный (1968 г.); Ата-Джайляу (1970 г.); Ата-Джайляу Вост. (1988 г.); Кара-Бас-Тау (1970 г.); Курметы, Шадо (2002 г.); Корженевского (1987 г.); Талгар Центральный (1990 г.); Труд (1978 г.); Чойбалсан (1990 г.); Чойбалсан Вост. (2004 г.); Школьник и Академический (2006 г.); 60 лет Казахской академии спорта и туризма (2004 г.); Гвардейцев-панфиловцев, Каркытау (1990 г.); Марьяшева (2018 г.); Молодежный Сев. (1999 г.); Седло Туюксу (1990 г.); Кунгей, Жассык (1990 г.); Титова Сев. (2019 г.); Трапедия, Трапедия Южн. (2010 г.); Наука (2006 г.); Акгюль Южный, Белый (1974 г.); Бозтери Зап. (1969 г.); Кугантор (1969 г.); Вершинный (1990 г.); Жангырык (1974 г.).

Материалы и методы

Очень важно было выбрать надежные источники информации о координатах и первопроходах. Нами использованы следующие источники информации:

- 1) В.И. Степанова «По Заилийскому Алатау» (Алма-Ата, 1981, С.135);
- 2) В.Н. Вуколов «По Северному Тянь-Шаню» (Алматы, 2006, 344 с.);
- 3) А.Г. Лухтанов, А.Н. Марьяшев «Очерки и рассказы» (Алматы, 2014, 160 с.);
- 4) В.Н. Вуколов «Альпинисты Казахстана в Великой Отечественной войне» (Алматы, 2020, 364 с.);
- 5) Собственные отчеты автора и справки о горных походах по Северному Тянь-Шаню с 1965 по 2020 гг., отчеты о горных походах туристов разных стран, которые были представлены на международных соревнованиях. Имеется в виду чемпионат мира по спортивному туризму с 2006 по 2020 гг.; первенство мира по спортивным походам детско-юношеских команд; Открытые соревнования по горным походам на Кубок Украины. А это информация о 159 перевалах 1-й – 6-й категории сложности, которые автор читал и оценивал в качестве судьи международной категории.

Для выполнения работы использовались следующие методы исследования: структурно-содержательный анализ текстов описаний горных перевалов в отчетах о спортивных туристских походах, метод экспертных оценок, методы самоотчета и экстраполяции, системный метод.

Обсуждение

У наших российских коллег были сомнения о первопрохождении перевала Жангирова М.И. Иргебаевым. Однако автор сам руководил экспедицией КазАСТ в 2006 г. по Северному Тянь-Шаню, где одна группа шла маршрут 6-й к.с., а вспомогательная группа – 3-й, и этой группой руководил М.И. Иргебаев. И единственным первопрохождением этой группы был перевал Жангирова – первого генерала-казаха, служившего в Российской армии. Все было сделано как положено, в отчете о походе был представлен паспорт о первопрохождении этого перевала. Сомнения наших московских коллег об истинности первопрохождения были необоснованны.

Мы не можем согласиться с мнением членов центральной маршрутно-квалификационной комиссии (ЦМКК) Федерации спортивного туризма России по следующей проблеме. Наши российские коллеги считают, что нужно исключить из «Перечня классифицированных горных перевалов» всю информацию о тех людях и датах, когда альпинисты Казахстана совершали первопрохождение на вершины и перевалы Северного Тянь-Шаня. Эти люди поднимались на перевалы, ставили перевальные туры, составляли описание пути и давали названия перевалам. Да, многие из этих альпинистских групп не совершали сквозного прохождения перевалов, но это не означает, что эта информация бесполезна и приоритет первоисследователей нужно игнорировать.

Результаты

В течение всего периода работы над новым вариантом «Перечня высокогорных перевалов» автор с казахстанскими коллегами дополнил его 64 сегментами новой информации о первопроходах горных перевалов Северного Тянь-Шаня и 6 сегментами уточнений аналогичных сведений.

Кроме того, автором в период с 1967 по 2019 гг. совершены первопрохождения более 40 горных перевалов Северного Тянь-Шаня, информация о которых включена в новый вариант «Перечня...».

Заключение

Первичный сбор информации о горных перевалах Северного Тянь-Шаня и добавочные сведения о них начиная с 1930-х гг. до настоящего времени осуществляли альпинисты и туристы Казахстана и Киргизии. Поэтому считаем совершенно некорректным утверждение российских коллег, что «издание (т.е. «Перечень перевалов») подготовлено и редактируется силами инициативной группы ЦМКК ФСТР» [5].

Считаем, если есть сомнения в том, что это было действительно первопрохождение, то в этом случае следует указывать в этом качестве руководителя группы, о прохождении которого известно достоверно. Считаем, что так следует поступать в отношении первопроходцев перевалов, по которым есть сомнения. Считаем, что окончательный вердикт по информации о перевалах, входящих в «Перечень...», должны делать казахстанские и киргизские специалисты-резиденты, системно наблюдающие эти перевальные склоны в динамике.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Степанова В.И. По Заилийскому Алатау. – Алма-Ата, 1981. – 172 с.
- 2 Вуколов В.Н. По Северному Тянь-Шаню. – Алматы, 2006. – С. 54–55.
- 3 Лухтанов А.Г. Марьяшев А.Н. Очерки и рассказы. – Алматы, 2014. – С. 3–4; 34–37.
- 4 Вуколов В.Н. Альпинисты Казахстана в Великой Отечественной войне. – Алматы, 2020. – 364 с.

5 Перечень классифицированных высокогорных перевалов // URL: <http://www.tssr.ru> > mountain > pereval; <https://tssr.ru/mountain/pereval/intro/> (дата обращения: 22 апреля 2018 г.)

REFERENCES

- 1 Stepanova V.I. (1981) Po Zailiyskomu Alatau. – Alma-Ata, 172 p.
- 2 Vukolov V.N. (2006) Po Severnomu Tjan'-Shanju. – Almaty, pp. 54–55.
- 3 Luhtanov A.G. (2014) Mar'jaeshev A.N. Ocherki i rasskazy. – Almaty, pp. 3–4; 34–37.
- 4 Vukolov V.N. (2020) Al'pinisty Kazahstana v Velikoj Otechestvennoj vojne. – Almaty, 364 p.
- 5 Perechen' klassificirovannyh vysokogornyh perevalov // URL: <http://www.tssr.ru> > mountain > pereval; <https://tssr.ru/mountain/pereval/intro/> (data obrashhenija: 22 aprelya 2018 g.)

В.Н. ВУКОЛОВ,*¹

п.ф.д., профессор.

* e-mail: vukolov_vn@mail.ru

¹«Тұран» университетінің туризм ҒЗИ,
Қазақстан, Алматы қ.

СОЛТҮСТІК ТЯНЬ-ШАНЬ ТАУ АСУЛАРЫНЫҢ ТУРИЗМДІК ЖІКТЕЛУ ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа

Мақаланың мақсаты – Солтүстік Тянь-Шань тауларының асуларын объективті жіктеу, олар туралы барынша ақпарат жинау, бұл таудағы туристік жорықтарға қатысушылардың барынша қауіпсіздігін қамтамасыз етеді. КСРО-ның таулы аймақтарының асуларын жіктеу бойынша жүйелі жұмыс туризм спорт түрі ретінде қалыптасқаннан кейін бірден басталды. 1990 ж. қарай 4 мыңнан астам асулар жіктелді. КСРО ыдырағаннан кейін туристер қарқынды түрде алыс шетелдердің таулы аймақтарында спорттық жорықтар жасай бастады. 2001 ж. қарай (жаңа «Тізім...» шығарылған жыл) 5 мың асу жіктелді. 2020–2021 жж. «Биіктаулы асулар тізімін...» жаңартудың жаңа кезеңі басталды. Автор кеңес заманынан бері Солтүстік Тянь-Шань мен Жоңғар Алатауы асулары бойынша осы жұмыстарды жүзеге асыруға жауапты болды. Сондықтан, дәл осы таулы аудандар бойынша автор 10 жылдан астам уақыт басқарып келе жатқан «Тұран» университетінің (Алматы қ., Қазақстан) туризм ҒЗИ күшімен қарқынды жұмыс жүргізілді. Тізімді 20 жыл ішінде (2001-ден 2021 жж. дейін) туристер жүріп өткен жаңа асулармен толықтырудан басқа, мәтінге асу нүктелерінің нақты координаттары, ізашарлардың тегі мен бірінші жүріп өткен күндері туралы барынша көп ақпаратты қосу міндеті қойылды. Сонымен қатар, асулар туралы ақпараттың дәл осы көрсетілген бөлімін нақтылау бойынша үлкен жұмыс жүргізілді. Бұл мақала осы мәселелерді қарастыруға арналған. Осы кезеңде автор әріптестерімен бірге тізімді 64 жаңа ақпарат сегментімен және түсіндірмелердің алты сегментімен толықтырды. Координаттар мен ізашарлар туралы сенімді ақпарат көздерін таңдауға ерекше назар аударылды.

Тірек сөздер: спорт, туризм, жіктеу, тау асулары, ізашарлар, нұсқаушы, жорық.

V.N. VUKOLOV,*¹

d.p.s., professor.

*e-mail: vukolov_vn@mail.ru

¹Tourism Research Centre
Turan University, Kazakhstan, Almaty

EXPERIENCE OF TOURIST CLASSIFICATION OF MOUNTAIN PASSES OF THE NORTHERN TIEN HAN

Abstract

The purpose of the article is an objective classification of the mountain passes of the Northern Tien Shan, collecting maximum information about them, which will ensure maximum safety for participants of mountain hiking trips. Systematic work on the classification of mountain passes of the USSR began immediately after the formation of tourism as a sport. By 1990, more than 4 thousand passes were classified. After the collapse of the USSR, tourists

began to intensively make sports trips to the mountainous regions of far abroad. By 2001 (the year of the release of the new “ List...”), 5 thousand passes had already been classified. In 2020–2021. a new stage of updating the “List of high mountain passes...” has begun. Since Soviet times, the author has been responsible for the implementation of this work on the passes of the Northern Tien Shan and the Dzungarian Alatau. Therefore, it was in these mountainous areas that intensive work was carried out by the Research Institute of Tourism of the University “Turan” (Almaty, Kazakhstan), which the author has been leading for more than 10 years. In addition to supplementing the list with new passes passed by tourists over 20 years (from 2001 to 2021), the task was set to include in the text as much information as possible about the exact coordinates of the pass points, the names of the pioneers and the dates of the first passage. In addition, a large amount of work was carried out to clarify exactly this section of information about the passes. This article is devoted to the consideration of these issues. During this period, the author, together with colleagues, supplemented the list with 64 segments of new information and six segments of clarifications. Special attention is paid to the choice of reliable sources of information about coordinates and pioneers.

Key words: sport, tourism, classification, mountain passes, pioneers, instructor, hiking.

**Трибуна Молодого Исследователя
ЖАС ЗЕРТТЕУШІНІҢ МІНБЕСІ
PLATFORM OF YOUNG RESEARCHER**

МРНТИ 06.35.51

УДК 338.24, 351/354, 65.01

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-207-215>

А.Е. КАРТОВ,*¹

докторант.

*e-mail: kartov_alish@mail.ru

¹Академия государственного управления
при Президенте Республики Казахстан,
Казахстан, г. Нур-Султан

**ПЕРЕДОВЫЕ ПОДХОДЫ ПРОЕКТНОГО УПРАВЛЕНИЯ
ДЛЯ ВНЕДРЕНИЯ В СИСТЕМУ ГОСУДАРСТВЕННОГО
УПРАВЛЕНИЯ КАЗАХСТАНА**

Аннотация

Цель статьи – рассмотреть основные подходы управления программами и проектами, которые применяются в Великобритании, Российской Федерации и Малайзии. Данный обзор был проведен с целью определения наилучшей практики для возможного внедрения в систему государственного управления Казахстана. Целью написания статьи явился краткий обзор подходов управления программами и проектами ряда развитых стран мира для определения наиболее оптимального из них в систему государственного управления Казахстана. Обзор был проведен с точки зрения организационного взаимодействия между структурными подразделениями при реализации программ и проектов, обеспечения прозрачности протекающих процессов, способов вовлечения заинтересованных сторон в проект. Также проведен краткий обзор стандартов управления проектной деятельностью в рассматриваемых странах. При написании статьи использовался общенаучный метод исследования, а именно сравнительно-сопоставительный метод рассматриваемых подходов управления проектами в ряде развитых экономик мира. Проанализирована законодательная база в части новой концепции развития государственного управления. В результате исследования автором был определен опыт Малайзии. Эффективный подход управления национальными реформами и проектами, разработанный институтом PEMANDU, наиболее полно отражает принципы, заложенные в новом видении государственного развития Республики Казахстан. Автором дана конкретная рекомендация в части внесения изменений в правовые акты.

Ключевые слова: проектный менеджмент, государственное управление, PEMANDU, Routemap, организационная структура, методологическая часть, информационная поддержка.

Введение

В Казахстане активно ведется работа по реформированию государственной службы, необходимость которого возникла с момента обретения государственной независимости. Сегодня мы можем отметить, что реформирование и модернизация государственной службы в Республике Казахстан обусловлены быстро меняющимися внешними факторами и трансформацией бизнес-процессов.

Административные реформы также стали происходить в Казахстане по причине того, что пришло время налаживания эффективной обратной связи с населением, справедливо требующим от власти получения качественных государственных услуг.

Многие государственные программы осуществляются неэффективно. Подтверждением моих слов может служить ежегодный аудиторский отчет, проводимый Счетным комитетом по контролю за исполнением бюджета. Отчеты из года в год показывают, что средства, предусмотр-

ренные на реализацию государственных программ, расходуются неэффективно. Более того, не предусмотрена ответственность за достижение или недостижение промежуточных и конечных целей.

Для решения указанных проблем в систему государственного управления была имплементирована одна из передовых технологий – проектный менеджмент. Причем внедрение данного метода также нужно рассматривать с точки зрения системности. А именно: внедрение методологической части подразумевает утверждение правил осуществления проектного управления [1] и принятие типового регламента проектного управления государственных органов [2]. Организационная часть состоит в работе Проектного офиса, технологическая поддержка – в единой информационной системе. Все эти элементы в купе составляют систему проектного менеджмента, внедренную в деятельность государственных органов Республики Казахстан.

В работе по проектному менеджменту используется методология аджайл (agile), что определяет собой ценности и принципы гибкой методологии управления.

В данной статье автор провел краткий обзор внедрения проектного менеджмента в Великобритании, Российской Федерации и более подробно остановился на опыте Малайзии.

Далее автором было проведено сравнение подходов стратегического и бюджетного планирования, содержащего принципы и элементы проектного менеджмента, взятые из Концепции развития государственного управления Республики Казахстан до 2030 года [3], с методологией управления проектами PEMANDU. Тем самым автор использовал не аналитический, а информационный подход исследования.

Основные положения

Подход к управлению проектами в Великобритании. В 2016 г. в Великобритании создан единый центр управления крупнейшими проектами с государственным участием – Департамент инфраструктуры и проектов (Infrastructure and Project Authority, IPA). Помимо координации и поддержки наиболее важных и масштабных проектов страны в функции данного органа вошли глубокая экспертиза финансирования и менеджмента [4]. IPA подотчетен непосредственно министру финансов Великобритании и Офису премьер-министра.

Таким образом, IPA выполняет функции Проектного офиса в масштабах Великобритании, где осуществляется руководство приоритетными проектами и программами во всех областях – от здравоохранения до военных инфраструктурных проектов. Все эти проекты и программы составляют государственный портфель крупных проектов (Government Major Projects Portfolio, GMPP) [5].

Согласно отчетам ключевыми отраслями на ближайшее десятилетие станут энергетическая и транспортная. Только в эти две отрасли планируется инвестировать 135,6 млрд фунтов стерлингов до 2021 г. Всего же государственный портфель крупных проектов включает в себя 133 проекта на общую сумму 423 млрд фунтов стерлингов [6]. Учитывая многомиллиардные инвестиции в национальные проекты, роль IPA в отслеживании состояния проектов и программ имеет первостепенное значение. Для эффективного управления и координации проектов и программ проводится всесторонняя оценка проектов.

Отраслевые министерства со своей стороны проводят ежеквартальную оценку состояния проектов и направляют отчетность в IPA, который сводит ее в целях формирования общей отчетности для вышестоящих органов. При этом IPA вовлечен во все жизненные циклы проекта – от инициации до контроля. Подобная организационная структура позволяет обеспечить эффективную систему мониторинга и персонафикацию ответственности.

Согласно отчетам IPA о реализации приоритетных правительственных проектов основная причина провальных проектов заключается в недостаточной проработанности на самых ранних этапах. Разработанная дорожная карта инициации проектов (Project Initiation Routemap, Routemap) помогает определять вызовы и риски на этапе инициации, тем самым увеличивая шансы на успешное завершение крупных проектов.

Эти вызовы и риски включают следующие пункты:

- ♦ недостаточный уровень взаимосвязи между проектом и стратегическими приоритетами организации;

- ♦ недостаточное взаимодействие с заинтересованными лицами;
- ♦ недостаточные навыки проектного управления и управления рисками и др.

Инструменты Routemap разработаны для оценивания возможностей заказчика, клиента, рынка вместе со средой проекта. Данный анализ позволяет идентифицировать зоны риска и выявить общие закономерности проекта.

В целом же дорожная карта Routemap показывает свою эффективность как среди государственных программ и проектов, так и среди частного сектора. Существующие модули в рамках Routemap не заменяют лучшие практики реализации проектов, они дополняют их, так как модули взяты и сформированы вследствие реализации реальных крупных и инфраструктурных проектов.

Модули основаны на следующих областях развития:

1. Рационализм – описывает ожидаемые выгоды от проекта.
2. Государственное управление – используя властные полномочия и подотчетность, вы можете принимать решения в течение всего проекта, взаимоувязывая цели проекта со стратегическими целями организации.
3. Стратегия реализации – определение процессов проекта для понимания выгод, выявление требований, придерживаясь нужд государства; управление рисками.
4. Организационная структура & развитие – улучшение организационной структуры для функционирования текущей ситуации и ориентира для будущих нужд.
5. Поставка – выход на рынок, распределение рисков между клиентом и цепочкой поставок.
6. Управление рисками – идентификация, оценивание и управление факторами, которые могут уменьшить или увеличить шансы достижения выгоды проекта.
7. Управление ценностями – акцент не только на краткосрочную выгоду от проекта, но и на долгосрочную.

Методология Routemap состоит из 10 последовательных шагов, которые применяются к проекту.

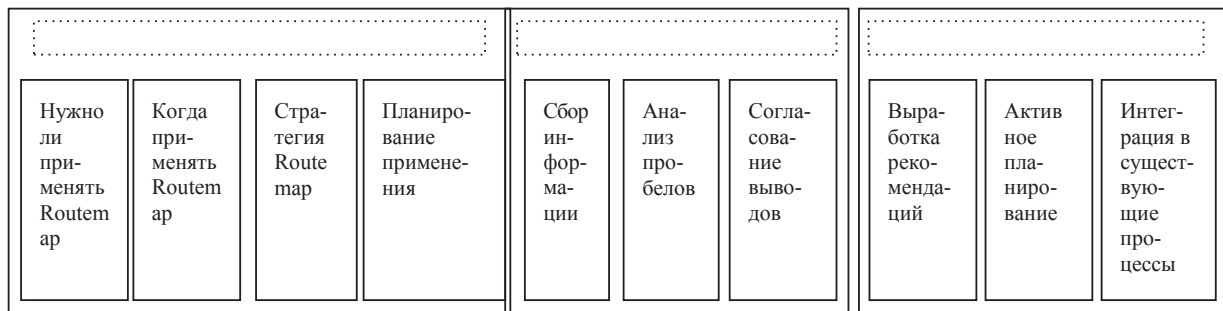

Рисунок 1 – 10-шаговый процесс методологии Routemap

Примечание – Составлено по источнику [7].

Для того чтобы наложить данную методологию на проект, необходимо проделать 10 этапов, которые разбиты на три группы процессов.

Первая группа процессов направлена на то, как лучше всего спланировать проект. Вторая группа процессов содержит работы, направленные на сбор информации по проекту с использованием инструментов оценивания. По итогам сбора информации идет согласование между всеми заинтересованными сторонами.

Третья группа процессов предусматривает планирование конкретных мероприятий в целях реализации проекта. Происходит анализ информации, как можно интегрировать план в существующие процессы проекта.

Внедрение проектного менеджмента в органы государственной власти Российской Федерации. В условиях ужесточения конкуренции на рынках, повышения требований потребителей к качеству получаемых услуг, потребности организаций в перестройке организационной структуры значение проектного менеджмента в Российской Федерации постоянно возрастает.

Особую актуальность в последние несколько лет приобретает вопрос внедрения системы проектного менеджмента в деятельность государственных органов Российской Федерации. Правительство страны позиционирует проектный менеджмент как инструмент достижения поставленных стратегических целей в необходимые сроки и с максимальной эффективностью.

Проектный подход в государственном секторе Российской Федерации стал формироваться в результате модернизации подходов и методов управления на уровне государства. Вначале произошел активный переход к понятию «государственный менеджмент», который включал в себя лучшие практики корпоративного управления. После этого наметилась тенденция к увеличению применения проектного менеджмента, под который была сформирована соответствующая нормативно-правовая база и выстроена организационная основа и методологическая составляющая.

В 2016 г. было принято решение о системном внедрении проектного менеджмента в органах государственной власти, которое вылилось в подписанный президентом Российской Федерации Указ №306. Данным указом президент создал Совет по стратегическому развитию и наиболее приоритетным проектам – специальный совещательный орган, основная цель которого – разработка решений важнейших задач по главным стратегическим направлениям страны.

В том же году в структуре аппарата Правительства Российской Федерации был создан Департамент проектной деятельности, который выполнял роль Федерального (централизованного) проектного офиса, организовывал проектную работу и формировал приоритетные проекты и программы, затем проводил мониторинг их исполнения.

Уже в октябре 2016 г. было подписано Постановление Правительства Российской Федерации об утверждении Положения об организации проектной деятельности в Правительстве Российской Федерации и организационной структуре системы проектного менеджмента [8].

Подход к управлению проектами в Малайзии. Интересный опыт внедрения и управления эффективностью государственных реформ провела Малайзия. За внедрение и развитие проектного менеджмента в этой стране отвечает институт PEMANDU (Project Management and Delivery Unit), который был создан при Правительстве Малайзии в 2009 г. для достижения статуса экономически развитой страны.

С поставленной задачей институт PEMANDU справился в полной мере, доведя ежегодный рост ВВП до 6% с созданием более 3 миллионов рабочих мест. Эти показатели были достигнуты в течение первых двух лет работы по методу PEMANDU.

В основе успеха лежат идея и принципы работы по методологии PEMANDU, которая во главу угла ставит прозрачность процессов при реализации проектов (программ, реформ). PEMANDU проводит мониторинг и работает над оптимизацией процессов в государственном секторе через использование информации о деятельности министерств. В целом же деятельность министров и, соответственно, министерств оценивается по ключевым показателям эффективности, которые изначально устанавливаются как реалистичные и достижимые. Достигнутые показатели министерств доступны общественности, что делает данный подход отличным от традиционных.

Также инновационным подходом является то, что деятельность государственных служащих привязана к стратегическим долгосрочным целям государства, которые были выработаны и сформулированы не только высшим руководством, но и самими исполнителями [9]. При таком подходе вполне возможно говорить о преемственности, ведь все реализуемые проекты, программы, проводимые реформы в стране направлены на достижение стратегических целей. Это и есть суть проектного менеджмента, где все взаимосвязанные проекты, входящие в программу, и сами программы входят в портфель проектов.

Одними из главных причин провальных реформ и программ, по словам малайзийских экспертов, назывались обобщенные стратегии без подробной, детализированной программы реа-

лизации и размытая подотчетность за результаты работы. PEMANDU использовал радикальный подход к проведению преобразований – методологию BFR (BigFastResults), состоящую из восьми последовательных шагов.

Первый шаг очень важен при написании стратегических документов страны, так как в них отражаются ключевые направления развития. В Малайзии премьер-министр страны, его заместители и все министры стали собираться на специальных выездных рабочих встречах, целью которых стало определение основных приоритетов и списка развития отраслей, вклад в которые принесет наибольшую потенциальную выгоду.

Второй шаг заключается в создании максимально описанных, детализированных программ с подробным планом действий. Важнейший этап в данном методе предполагает собрание наиболее компетентных специалистов из частного и государственного секторов в фасилитационных лабораториях. Результатом являются подробно описанные планы с определением персонафицированного ответственного исполнителя по каждому проекту.

Третий шаг является логическим продолжением предыдущего шага, где появляется необходимость обсудить расписанные программы с общественностью. Причем общественность состоит из представителей не только профессиональных сообществ, но и оппозиционных партий. То есть идет полное вовлечение заинтересованных сторон, что сказывается на объективном написании реформ. В проектном менеджменте работа с заинтересованными сторонами имеет первостепенное значение и выполняется на протяжении всего жизненного цикла проекта.

Четвертый шаг направлен на информирование общественности о подготовленных программах после тщательной их подготовки и обсуждения с широкой общественностью. Документ, состоящий из нескольких сот страниц, превращается в дорожную карту из нескольких десятков страниц, которая содержит наиболее важную информацию для населения.

Пятый шаг – это установка ключевых показателей эффективности в рамках дорожной карты. Данная мера нужна для контроля выполнения государственными служащими задач, заложенных в разработанных программах.

Шестой шаг – подведение итогов, подразумевающее ежемесячное собрание руководящего комитета, на котором обсуждаются достигнутые промежуточные результаты и дальнейшие действия. При этом каждый из членов руководящего комитета получает оценку своей работы.

Седьмой шаг характерен тем, что работе руководящего комитета давали не сфальсифицированную, а объективную оценку. Для этого создается международная комиссия, куда входят представители Всемирного банка, МВФ, и проводится аудит проделанной работы за отчетный год.

Восьмой шаг заключается в публикации годового отчета о баллах министров, что позволяет сделать выводы об эффективности работы каждого из членов руководящего комитета [10].

Итак, работа по методологии PEMANDU предполагает пошаговый алгоритм, который отвечает всем принципам проектного управления.

Таблица 1 – Сравнительная характеристика PEMANDU с группами процессов наиболее распространенных методологий проектного менеджмента

Группы процессов проектного управления	Методология PEMANDU
Инициация	Написание стратегического документа
Планирование	Детальное написание программ с привлечением наиболее компетентных экспертов
Реализация	Выполнение программ согласно заданным ключевым показателям эффективности
Контроль	Контроль общественности через достижение министрами ключевых показателей эффективности. Также проведение независимого аудита международной комиссией
Завершение	Публикация ежегодного отчета
Примечание – Составлено автором.	

Результаты и обсуждение

Для определения наиболее оптимальной методологии проектного управления в деятельность государственных органов Казахстана следует провести анализ концепции. Одной из задач концепции является совершенствование подходов к стратегическому и бюджетному планированию. В рамках этой задачи предусмотрен принципиально новый подход к реализации государственных проектов и программ.

Основные элементы и принципы данного подхода наиболее точно отражены в методологии института PEMANDU.

Таблица 2 – Сравнение подходов стратегического и бюджетного планирования с методологией института PEMANDU

Подход	Концепция развития государственного управления Республики Казахстан до 2030 г.	Методология управления проектами института PEMANDU
Стратегическое направление	Высший совет по реформам с участием президента и премьер-министра страны, где проводятся работы по эффективной реализации социально-экономических и институциональных реформ	Специальные выездные рабочие встречи с участием премьер-министра и его заместителей, где определяются основные приоритеты развития отраслей
Сценарное планирование	В основу новых подходов системы государственного планирования будет заложено сценарное планирование	Наиболее компетентные специалисты участвуют в разработке максимально описанных детализированных программ с подробным описанием плана действий
Формирование стратегических документов	Формирование стратегических документов, в том числе постановка целей, задач и определение индикаторов, будет основано на научном подходе, изучении текущих и перспективных запросов общества и бизнеса	Обсуждение расписанных программ с общественностью, куда входят представители не только профессиональных сообществ, но и оппозиционных партий
Дорожная карта	Будет определена компактная и гибкая архитектура документов государственного планирования с оптимальным набором целей, задач и индикаторов	Национальная программа, состоящая из нескольких сот страниц, превращается в дорожную карту из нескольких десятков страниц, которая содержит наиболее важную информацию для населения
Принцип «снизу вверх»	Функционирование государства должно быть выстроено на основе принципа «снизу вверх», подразумевающего проработку инициатив с вовлечением всех заинтересованных сторон	Полное вовлечение заинтересованных сторон, что сказывается на объективном написании реформ
Прозрачность	Транспарентность процессов принятия программных документов и дальнейшей их оценки посредством вовлечения независимых экспертов и представителей общественности	Контроль общественности через достижение министрами ключевых показателей эффективности. Также проведение независимого аудита международной комиссией
Ценность проекта	Главенство результата над процессом	Получение баллов за реализацию проекта на основе запроса общества
Управление изменениями	Учитывая высокую скорость изменений и степень неопределенности, порядок утверждения и внесения изменений в стратегические документы будет децентрализован	Подведение итогов, подразумевающее ежемесячное собрание руководящего комитета, на котором обсуждаются достигнутые промежуточные результаты и дальнейшие действия
Примечание – Составлено автором.		

Заключение

Из данной сравнительной характеристики можно сделать вывод о том, что основные подходы и принципы инициации и реализации государственных программ и проектов, изложенные в новой концепции, находят свое отражение в методологии управления проектами института PEMANDU.

Таким образом, автор предлагает использовать опыт Малайзии, в частности методологию PEMANDU, и включить ее основные принципы в типовой регламент проектного управления государственных органов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Об утверждении Правил осуществления проектного управления. – Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 мая 2021 года № 358. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000358>

2 Об утверждении Типового регламента проектного управления государственных органов. – Приказ Министра национальной экономики Республики Казахстан от 8 июня 2021 года № 57. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 14 июня 2021 года № 23023. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100023023>

3 Указ Президента Республики Казахстан от 26 февраля 2021 года № 522 «Об утверждении Концепции развития государственного управления Республики Казахстан до 2030 года». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000522>

4 Правительство Великобритании создает новый орган для управления крупными государственными проектами // Новость: Правительство Великобритании создает новый орган для управления крупными государственными проектами. URL: <https://www.pmservices.ru/project-management-news/pravitelstvo-velikobritanii-sozdayot-novyy-organ-dlya-upravleniya-krupnymi-gosudarstvennymi-proektami/>

5 Государственное проектное управление в Великобритании: Отчет IPA 2016 // Государственное проектное управление в Великобритании: Отчет IPA. URL: <https://www.pmservices.ru/project-management-news/gosudarstvennoe-proektnoe-upravlenie-v-velikobritanii-otchyot-ipa-2016/>

6 В Великобритании будет реализовано более 130 проектов в рамках Национального плана развития инфраструктуры // URL: <https://investinfra.ru/mezhdunarodnaya-praktika/v-velikobritanii-budet-realizovano-bolee-130-proektov-v-ramkah-nacionalnogo-plana-razvitiya-infrastruktury.html>

7 Project Development Routemap for Infrastructure Projects// URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/953076/PDR-Handbook.pdf

8 Атаманчук Г.В. Теория государственного управления. – М.: Омега-Л. – 2004.

9 Проектное управление и госсектор: есть ли совместимость // Проектное управление и госсектор: есть ли совместимость.

10 Обзор Национальной программы преобразования Малайзии // Обзор Национальной программы преобразования Малайзии.

REFERENCES

1 Ob utverzhdenii Pravil osushhestvleniya proektnogo upravleniya. – Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 31 maja 2021 goda No. 358. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000358>

2 Ob utverzhdenii Tipovogo reglamenta proektnogo upravleniya gosudarstvennyh organov. – Prikaz Ministra nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan ot 8 ijunja 2021 goda № 57. Zaregistririvan v Ministerstve justicii Respubliki Kazahstan 14 ijunja 2021 goda No. 23023. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100023023>

3 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 26 fevralja 2021 goda No. 522 «Ob utverzhdenii Konceptcii razvitija gosudarstvennogo upravleniya Respubliki Kazahstan do 2030 goda». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000522>

4 Pravitel'stvo Velikobritanii sozdaet novyy organ dlja upravleniya krupnymi gosudarstvennymi proektami // Novost': Pravitel'stvo Velikobritanii sozdaet novyy organ dlja upravleniya krupnymi gosudarstvennymi proektami. URL: <https://www.pmservices.ru/project-management-news/pravitelstvo-velikobritanii-sozdayot-novyy-organ-dlya-upravleniya-krupnymi-gosudarstvennymi-proektami/>

5 Gosudarstvennoe proektnoe upravlenie v Velikobritanii: Otchet IPA 2016 // Gosudarstvennoe proektnoe upravlenie v Velikobritanii: Otchet IPA. URL: <https://www.pmservices.ru/project-management-news/gosudarstvennoe-proektnoe-upravlenie-v-velikobritanii-otchyot-ipa-2016/>

6 V Velikobritanii budet realizovano bolee 130 proektov v ramkah Nacional'nogo plana razvitiya infrastruktury // URL: <https://investinfra.ru/mezhdunarodnaya-praktika/v-velikobritanii-budet-realizovano-bolee-130-proektov-v-ramkah-nacionalnogo-plana-razvitiya-infrastruktury.html>

7 Project Development Routemap for Infrastructure Projects// URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/953076/PDR-Handbook.pdf

8 Atamanchuk G.V. Teoriya gosudarstvennogo upravleniya. M.: Omega-L. 2004.

9 Proektnoe upravlenie i gossektor: est' li sovместimost' // Proektnoe upravlenie i gossektor: est' li sovместimost'.

10 Obzor Nacional'noj programmy preobrazovaniya Malajzii // Obzor Nacional'noj programmy preobrazovaniya Malajzii.

Ә.Е. ҚАРТОВ,*¹

докторант.

*e-mail: kartov_alish@mail.ru

¹Қазақстан Республика Президенті жанындағы
Мемлекеттік басқару Академиясы,
Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНЕ ЕНГІЗУ ҮШІН ЖОБАЛЫҚ БАСҚАРУДЫҢ ОЗЫҚ ТӘСІЛДЕРІ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – Ұлыбритания, Ресей Федерациясы және Малайзияда қолданылатын бағдарламалар мен жобаларды басқарудың негізгі тәсілдерін қарастыру. Бұл шолу Қазақстанның мемлекеттік басқару жүйесіне енгізуге ықтималды ең үздік тәжірибені анықтау мақсатында өткізілді. Мақала жазудың мақсаты – Қазақстанның мемлекеттік басқару жүйесіндегі ең оңтайлы жүйені анықтау үшін әлемнің бірқатар дамыған елдерінің бағдарламалар мен жобаларын басқару тәсілдеріне қысқаша шолу жасау болды. Бағдарламалар мен жобаларды іске асыру кезінде құрылымдық бөлімшелердің өзара ұйымдық әрекеттесуі тұрғысынан шолу жүргізіліп, ағымдағы процестердің ашықтығын, жобаға мүдделі тараптарды тарту тәсілдерін қамтамасыз етті. Сондай-ақ, қарастырылып отырған елдердегі жобаларды басқару стандарттарына қысқаша шолу жасалды. Мақала жазу кезінде жалпы ғылыми зерттеу әдісі, атап айтқанда, әлемнің бірқатар дамыған экономикасында жобаларды басқарудағы қарастырылып отырған тәсілдерінің салыстырмалы-салғастырмалы әдісі қолданылды. Мемлекеттік басқаруды дамытудың жаңа тұжырымдамасы тұрғысынан заңнамалық база талданды. Зерттеу нәтижесінде автор Малайзияның тәжірибесін анықтады. PEMANDU институты әзірлеген ұлттық реформалар мен жобаларды басқарудың тиімді тәсілі Қазақстан Республикасының мемлекеттік дамуының жаңа көзқарасында тұжырымдалған принциптерді барынша толық көрсетеді. Автор құқықтық актілерге түзетулер енгізуге қатысты нақты ұсыныс берді.

Тірек сөздер: жобалық менеджмент, мемлекеттік басқару, PEMANDU, Routemap, ұйымдастыру құрылымы, әдістемелік бөлім, ақпараттық қолдау.

A.E. KARTOV,*¹

Phd student.

*e-mail: kartov_alish@mail.ru

¹Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Kazakhstan,
Kazakhstan, Nur-Sultan

ADVANCED PROJECT MANAGEMENT APPROACHES FOR IMPLEMENTATION INTO THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article discusses the main approaches to program and project management that are used in the UK, Russia and Malaysia. This review was conducted to identify best practices for Kazakhstan. The purpose of this article was a brief overview of the approaches to managing programs and projects in a number of developed countries of the

world to determine the most optimal of them in the system of public administration in Kazakhstan. The review was conducted from the point of view of organizational interaction between structural units in the implementation of programs and projects, ensuring transparency of ongoing processes, and ways of involving stakeholders in the project. Also, a brief review of the project management standards in the countries under consideration was carried out. When writing the article, a general scientific research method was used, namely, the comparative-comparative method of the considered approaches to project management in a number of developed economies of the world. The legislative base in terms of the new concept of public administration development is analyzed. As a result of the research, the author identified the experience of Malaysia. The effective approach to the management of national reforms and projects, developed by the PEMANDU Institute, most fully reflects the principles laid down in the new vision of the state development of the Republic of Kazakhstan. The author has given a specific recommendation regarding amendments to legal acts.

Key words: project management, public administration, PEMANDU, Routemap organizational structure, methodological part, information support.

IRSTI 06.51.87
UDC 336.7

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-216-222>

Y.S. PATASHKOVA,*¹

PhD student, senior lecturer.

*e-mail: e.patashkova@turan-edu.kz

¹Turan University, Kazakhstan, Almaty

INSIGHTS INTO FINTECH DEVELOPMENT AND TENDENCIES

Abstract

This study examines directions and tendencies of financial technology in all countries. The purpose of the research is to identify and characterize financial technologies, to show the features of their development in modern conditions and revise the foreign experience of regtech, insurtech and blockchain in practical use. Financial future is forming nowadays based not only on facial recognition and blockchain, but also takes into account facial recognition as well as cloud hosting and artificial intelligence. The global financial crisis of 2008 was a turning point that separated the previous phases of the development of financial technologies (Fintech) and regulatory technologies (RegTech) from the current paradigm. Today Fintech has reached onrush condition in its extensive use, characterized by a vigorous startups' uptick and rapid appearance of the new members of financial markets like e-commerce and IT firms that have split the market of financial services. Absolutely new period proposes a conceptual solution to financial problem for regulators and emphasizes the importance of Regtech development along with Fintech propagation. Specifically, regulators should create rather safe new regulatory authority that strengthens market confidence and innovation. It also should be fueled by regulatory sandboxes regular usage. The rapid development of such financial technology as blockchain has the potential to transform the financial market during the pandemic period. Currently, e-wallet payment method is widely used in many countries, which gradually replaced cash as a payment method. Fintech companies today only serve e-wallets. Thus, the use of blockchain is forcing financial regulators to revise existing rules and assess their relevance on a global scale. The paper provides novel insights into development processes of these complex phenomena.

Key words: insurtech, financial technologies, digitalization, RegTech, fintech, bitcoin, blockchain.

Introduction

Financial technologies refer to the innovative use of modern technologies in order to improve the products provision and services delivery in banking, investment, insurance and other areas of financial sphere. These technologies are also found in any company using software, mobile devices, the Internet or the data cloud to create and provide financial services. Nowadays financial technology companies provide alternative financing and compete with banks in most areas of finance, offering their customers innovative financial products and solutions. Fintech is accurately traced to payments in digital form, no matter is it concerned e-commerce (online shopping operations prevalently) or mobile products and services POS-equipped (offline digital payments). Alternative financing as well could be noticed in other market fractions. These type of business provides crowdfunding in different forms for innovative projects and small businesses. Its main option is alternative lending like crowdlending commercially or P2P marketplace lending. Worthy of mention is personal finance, including the automatic distribution of private assets in the form of RoboAdvisors, as well as digital translations [1]. Financial technology outperforms traditional solutions. All banking operations can already be carried out online. In the coming years, banks will increase the share of digital services and there will be almost no traditional financial solutions. For example, crowdsourcing is a kind of innovation in financial technologies. Mobile payments and other services allow customers to access a wider range of financial services. Now it is becoming much cheaper not only to get financing for starting a business, but also for expanding it. Innovative financial technologies are changing the way financial services are provided. Many technologies and business prototypes are the reason for improvement.

Materials and methods

The work uses the general methods of scientific knowledge: observation, comparison and analysis. The systemic method is the main way to summarize the information received in this study. The research results provide a theoretical basis for fintech research.

In recent years, startups and entrepreneurs from the innovative financial technology industry have attracted nearly \$ 1 billion in investments, according to Innovate Finance data. Innovate Finance notes that the UK took second place in terms of Fintech transactions in 2020. The United States is the leader; China is on the third position. Globally in the history of the Fintech industry, the UK accounted for 12.5 billion investments in 860 deals.

According to MasterCard and Facebook inquiries, fintech arises the interest of people. For instance, more than 90% of people aged 18–25 in the United States begin to refuse from the bank traditional services and try to shift their financial needs to authentic financial services and technologies. Approximately 70% of survey informants suppose that traditional banks are absolutely inefficient concerning people's needs. Moreover, the existing financial system can't compare next normal. Half of the respondents are a few steps away from the traditional banking services refusal in the new fintech system favor [2].

Fintech projects could pose a threat to banks, gradually taking away their market share of the so-called risk-free transaction income. For example, a service of cheap money transfers in instant messengers could claim a share of the 1% commission that a bank charges for transfers between its customers.

Main provisions

To identify and characterize financial technologies, to show the features of their development in modern conditions and revise the foreign experience of regtech, insurtech and blockchain in practical use the main indicators are defined:

1. The essence and different types of innovative financial technologies
2. Areas of financial technologies application and their advantages
3. The experience of countries in the field of innovative financial technologies.
4. Directions of blockchain technology application.
5. Global private investment in insurtech

Results

In Figure 1 (218 p.), we have presented just a few of the areas outside of finance where startups operate using practical blockchain-based solutions. At the 2018 World Economic Forum, it was announced that governments intend to develop a blockchain-based global identity program for individuals, including travelers, that will someday allow passports to be abandoned. As part of this initiative, Brazil and Canada are also discussing national blockchain-based identity identification programs [3].

Cryptocurrencies are known to be virtual currencies that use blockchain technology to track transactions across a network of computers. They can be used as an alternative currency to buy goods and services, but many people buy them as investments in the hopes that their value will rise because others will want them in the future. In 2020, Bitcoin held 66 % of the total cryptocurrency market.

Bitcoins are traded on several independent exchanges around the world and prices may vary. The Bitcoin Price Index shows the average price on the world's leading exchanges. Virtual currency has a fickle trading history when it was incepted for the first time in 2009. It was in 2013 when the price increased firstly. In November 2013 one bitcoin traded at around USD 1,124. But in 2017 bitcoin experienced explosive growth and reached the maximum pricing being traded at roughly 20,000 USD per one bitcoin at the end of the year. However, in the following months, prices soon began to fall. In the third quarter of 2020, there were about 18.5 million bitcoins in hands in the world, and the capitalization of bitcoins markets was as much as about 210 billion USD [4].

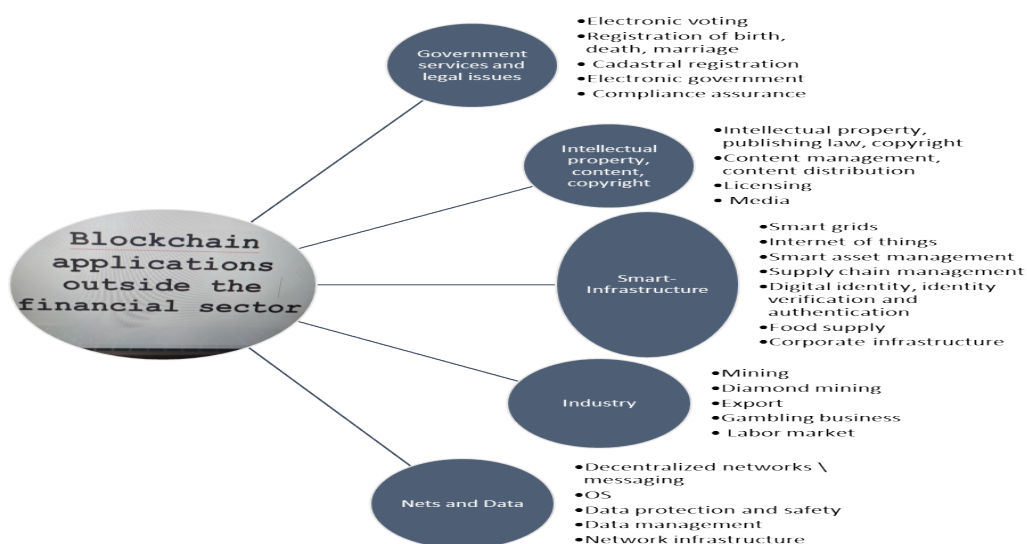

Figure 1 – Examples of blockchain technology application

Note – Developed by the authors.

Over the past eight years, the price of bitcoin has increased by 1400 times.

The number of bitcoin ATMs around the world has grown in a gradual mode since 2015, hitting an all-time high in early 2021. On February 1, 2021, it was counted almost 14,000 bitcoin ATMs worldwide. There are two main bitcoin ATMs in the world: basic, allowing users to buy only bitcoins, and complex, allowing users to sell as well as to buy virtual money. As for complex ATMs, the members of a specific ATM manufacturer only can use this ATM. On August 2020, the main Bitcoin ATM manufacturers were General Bytes and Genesis Coin with 30.4% and 34.7% market share, respectively. The largest number of Bitcoin ATMs were registered in the United States in September 2020. In total, about 83% of the world's ATMs were located in North America [5].

The transaction amount is expected to show an annual growth rate (CAGR 2021–2025) of 3.3%, leading to a projected total of USD 1201.1 million by 2025. The average funding for one campaign in the crowdfunding segment is 5,726 USD in 2021. In terms of a global comparison, it is shown that the highest transaction value is achieved in the United States (504 million USD in 2021).

In the crowdfunding segment, 174.7 thousand financing campaigns are expected by 2025 (Figure 2).

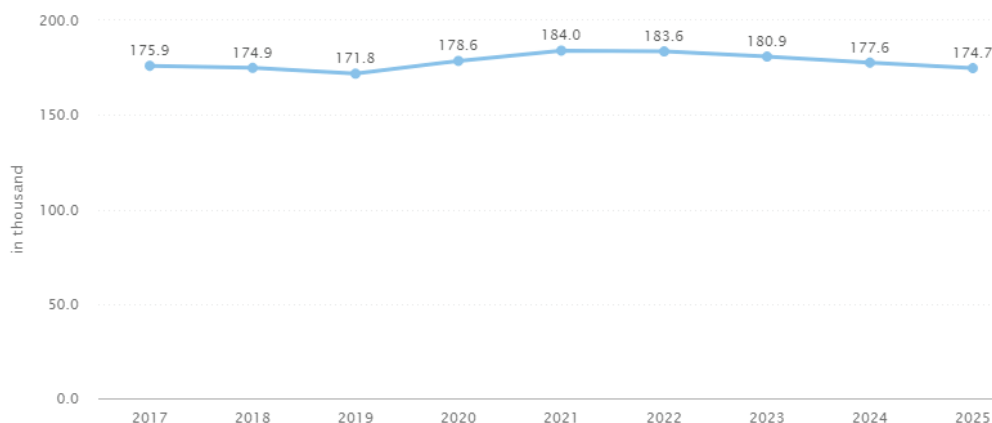

Figure 2 – Number of campaigns in thousands

Note – Developed by the authors based on <https://www.statista.com/outlook/335/100/crowdfunding/worldwide#market-users> [6].

Figure 2 displays the number of funding campaigns successfully completed (in the last 12 months) in the selected market and region.

Discussion

The experience of countries in the field of innovative financial technologies. Europe. Cryptocurrency and blockchain startups are trying to enter the UK market faster, and then begin further expansion to Europe:

- ◆ Coinsilium, an investment company in London, launched trading in its shares on the Derivatives Exchange;

- ◆ The American blockchain company itBit, which owns the Bitcoin exchange of the same name, has hired Jason Nabi, the head of the after-sales department at Societe Generale, in order to head his new office in London, through which the company plans to begin expansion in Europe, the Middle East and Africa

- ◆ in mid-January 2020, heading the blockchain startup Digital Asset Holding, announced the opening of a company office in London;

- ◆ At the end of November 2019, BitFury opened its office in the largest European technological and financial technology accelerator Level 39 in order to facilitate the access of European companies to their research and developments in blockchain technology.

Great Britain is a serious competitor for Silicon Valley on the issue of leadership for its role as the leading global Fintech center [7].

U.A.E. Speaking at the recent CIOMajlis (Chief Information Officer) meeting regarding Blockchain technology, CIOMajlis Chairman Ahmad Al Mulla stated that Dubai is a leader in the use of the latest technologies and has set itself the goal of being the first in the world to fully switch to all operations using blockchain technology by 2021. Government initiatives in this direction provide tremendous opportunities for private business in the UAE

According to information provided by Trade Arabia, Sheikh Hamdan bin Mohammed bin Rashid Al Maktoum, Crown Prince of Dubai and Chairman of the Dubai Executive Council has announced the launch of the Dubai Blockchain project. Thus, he seeks to launch a study of technologies that could further benefit the residents of the UAE. Den Frankel, a Dubai-based Blockchain City Consultant who has been named the Official Blockchain Technology Advisor of the City of Dubai, said that decentralized accounting technology could cut transaction costs by 15–20 billion USD per year by 2022 by eliminating manual processing costs, errors in processing and cyclical execution of the same tasks.

Wanting to back up words with deeds, the country began to work decisively. Already in June, the government of Dubai and Objectech (Blockchain startup) signed an agreement about digital passports that should be used in Dubai International Airport. Thus, they want to abandon passport control by creating the world's first "border without borders". This is not the only example: the banking giant Emirates NBD also intends to implement a distributed ledger in order to prevent falsification. The Dubai government is giving the green light to blockchain systems across all industries, which could well be the first blockchain nation [8].

Indonesia. In 2015, President Joko Widodo noted that by 2020, Indonesia should become the largest economic power in Southeast Asia. At that time, he led the Indonesian delegation to Silicon Valley in the United States of America. Together with the Minister of Communications and Information and the office, Tokopedia and four other technology startups in Indonesia participated. Specialists learn about the experience of the United States of America and learn from global technology companies in Silicon Valley. Two years later, three out of five Indonesian startups were transformed into unicorn, a company whose value exceeded 1 billion USD (14 trillion rupees). Tokopedia is the first company in Southeast Asia to receive \$ 100 million from Sequoia Capital and SoftBank. Sequoia Capital is the venture capitalist behind the successes of Google and Apple, when the business was still a garage-built business. SoftBank is the financier of Alibaba's success. This flow of global investor funds to Indonesia shows global confidence that a country is not just a market, but a country that can become a global technology player. Previously, they have always been focused on the allocation of capital to the United States, China and India. In the previous decade, Internet users in Indonesia had

to agree to use only foreign-made products. The policy is such that with the huge investment made by local entrepreneurs in recent years, Indonesia has been able to produce world-class high-quality Internet products such as Tokopedia, Go-jek and Traveloka. The domestic technological industry has become excellent. This stimulates the growth of human resources that are needed in the industrial revolution 4.0 [9].

Financial technologies help buy and sell transactions, and therefore payment systems become more performant and cost-effective. Take a look at the legal framework of the Indonesian financial technologies operation in the payment system, such as:

1. Bank of Indonesia regulations no. 18/40 / PBI / 2016 on the implementation of payment processing.

2. Bank of Indonesia Circular No. 18/22 / DKSP regarding the introduction of digital financial services.

3. Bank of Indonesia Regulations no. 18/17 / PBI / 2016 on electronic money [10].

For Indonesian consumers, the benefits of financial technology consist of receiving improved service, more choices and options, and a reduced price. For sellers of goods or services, financial technology provides a simplified transaction chain, reduced operational and capital costs, stop the flow of information.

For Indonesia, financial technology provides advantages: encouraging the transfer of economic policies, increasing the speed of money, thus increasing the economy of society; in Indonesia, support for financial technology consists of a developed National strategy of financial inclusion [11].

Financial technologies have changed the payment system in society and helped start-up companies reduce capital costs, high operating costs at the beginning.

Kazakhstan. Chocofamily Holding is one of the largest e-commerce companies in Kazakhstan. The holding includes seven companies: Chocolife.me collective purchase service, BeSmart collective purchase service, Chocotravel.com real-time train and airline ticket purchase service, Chocomart.kz, Lensmark.kz online stores, food ordering and delivery service Chocofood.kz, iDoctor.kz doctor search service, Rakhmet application.

Silkway Ventures Group. The company is one of the largest Internet projects in Kazakhstan. At present, Fintech holding includes six companies: the marketplace of the best offers of banks, MFIs and online lenders of Kazakhstan – Prodengi.kz, the online loan service Credit24, the digital agency Klikobilie, a retail lending company in the form of Micro MFIs, peer-to-peer online lending service in Vietnam MoneyBank, market place for microloans based on Lendex blockchain technology.

Thanks to the agreement, Kazakhstan became the first country from Central Asia to join the Mintos loan market. This will allow European citizens to invest directly in online loans in tenge using the “mutual lending” tool (peer-2-peer).

In March 2018, the National Bank of the Republic of Kazakhstan launched the Invest Online system, with its help you can invest funds in the notes of this bank in real time and work with securities of large Kazakh companies. Invest Online is based on such innovative solutions as blockchain technology, as well as electronic money issued by the National Bank of the Republic of Kazakhstan for settlements on securities transactions. The process of calculating income can be monitored by going to your personal account in the system.

In July 2018, the AIFC officially opened. The AIFC report which was published in 2020, highlighted Kazakhstan as the leader of Internet providing among all the CIS countries. According to its data, more than 75% of the Kazakhstani people go online at least once a week, as well as approximately 35% of residents constantly use mobile Internet.

However, along with the positive aspects, there are still a large number of certain factors that inhibit the development of fintech in Kazakhstan. Despite the fact that the state regulates the financial sector in the country, such a system lags significantly behind modern trends. Digital identification does not work 100 percent in Kazakh banks, therefore, some banking services cannot be provided remotely. The reason for this is the official status of such a system, which is not enshrined in the country's legislation. It should be emphasized that remote identification is a fairly popular trend in the global banking sector, especially during a pandemic. Taking this into account, we can say that in Kazakhstan

there is not a very favorable atmosphere for the development of fintech startups, which are needed and needed today.

Conclusions

The present paper has concentrated on the analysis of financial technologies and its collaborations. Having considered the available data, one can conclude that today's financial market is, in the first place, a market of fintech, start-ups, regtech and insurtech. The research interest in blockchain and cryptocurrency is constantly growing.

Despite all the difficulties of 2020, the coronavirus crisis also caused a revolutionary development in some industries. In particular, there has been an e-commerce boom all over the world and the active development of financial technologies.

2020 has changed the consumer culture – more and more people are choosing services and learning online. The pandemic has accelerated the transition to digital.

Serious revolutionary changes under the influence of the fintech segment begin change the nature of lending and payment practices, with the next wave such changes are already looming in the asset management and insurance sectors services. Our research has shown that this opinion is confirmed by representatives of these sectors. Almost half of insurers and asset managers and private capital consider their areas of activity to be those segments that in most affected by revolutionary changes.

Thus, financial technology has expanded to cover the full range of financial services. Reciprocally fintech is covered into such key spheres: user interfaces, investment, internal operations, finance, risk management, infrastructure and payments, monetization and data security. Financial technology involves integrating technology into financial transactions such as algorithmic trading and crowdfunding. For another thing, fintech is rather important for internal organizations and operations, as suggested by increased number of costs that worldwide financial institutions invest in expanding their IT capacity.

REFERENCES

- 1 Altamura C., Daunton M. Finance, financiers and financial centers: A special issue in honor of Youssef Cassis Introduction. – *Financial History Review*, 2020. 27(3). – P. 283–302. URL: <https://doi.org/10.1017/S0968565020000153>
- 2 Grennan J., Michaely R. Fintechs and the Market for Financial Analysis. – *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 1–31. 2020. URL: <https://doi.org/10.1017/S0022109020000721>
- 3 Popovic D., Avis C., Byrne M., Cheung C., Donovan M., Flynn Y., Shah J. Understanding blockchain for insurance use cases. – *British Actuarial Journal*, 2020. 25. E13. URL: <https://doi.org/10.1017/S1357321720000148>
- 4 Ranchordas S. Introduction to the Symposium on Blockchain Regulation and Governance. – *European Journal of Risk Regulation*, 2019. 10(2). – P. 243–244. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2017.01.090>
- 5 Rust K. Block-chain Reaction: Why Development of Blockchain is at the Heart of the Legal Technology of Tomorrow: Overall Winner, Justis International Writing Competition 2019 by Kimberley Rust of the University of Sheffield. – *Legal Information Management*, 2019. 19(1). P. 58–60. URL: <https://doi.org/10.1017/S1472669619000124>
- 6 Statista. The company behind www.statista.com one of the world's leading statistics portals. URL: <https://www.statista.com/statistics/638850/consumer-usage-of-financial-services-usa/>
- 7 Ringe W., Ruof C. Regulating Fintech in the EU: The Case for a Guided Sandbox. – *European Journal of Risk Regulation*, 2020. 11(3). P. 604–629. URL: <https://doi.org/10.1017/err.2020.8>
- 8 Bloomberg official website. URL: <https://www.bloomberg.com>
- 9 Indonesia. Internet media, information and research company in the field of economics and business. URL: <https://katadata.co.id>
- 10 Kharisma Dona. Urgency of financial technology (Fintech) laws in Indonesia. -*International Journal of Law and Management*. ahead-of-print, 2020. URL: <https://doi.org/10.1108/IJLMA-08-2020-0233>
- 11 Bank of Indonesia official website. URL: <https://www.bi.go.id>

Е.С. ПАТАШКОВА,*¹

докторант, ст. преподаватель.

*e-mail: e.patashkova@turan-edu.kz

¹ Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

К ВОПРОСУ О НАПРАВЛЕНИЯХ И ТЕНДЕНЦИЯХ РАЗВИТИЯ FINTECH

Аннотация

В этом исследовании рассматриваются направления и тенденции финансовых технологий во всех странах. Цель исследования – выявить и охарактеризовать финансовые технологии, показать особенности их развития в современных условиях и пересмотреть зарубежный опыт regtech, insurtech и blockchain в практическом использовании. От блокчейна до облачного хостинга, распознавания лиц и искусственного интеллекта будущее финансов формируется прямо сейчас. Мировой финансовый кризис 2008 г. стал поворотным моментом, отделившим предыдущие фазы развития финансовых технологий (Fintech) и технологий регулирования (RegTech) от нынешней парадигмы. Сегодня финтех вступил в фазу быстрого роста, отмеченного быстрым увеличением числа стартапов и других новых участников, таких как фирмы в области ИТ и электронной коммерции, которые фрагментировали рынок финансовых услуг. Новая эра ставит новые задачи перед регулирующими органами и подчеркивает, почему эволюция Fintech требует параллельного развития RegTech. В частности, регулирующие органы должны разработать прочную новую структуру, которая будет стимулировать инновации и доверие рынка, опираясь на использование регуляторных «песочниц». Некоторые разработки RegTech сегодня указывают путь к еще одному сдвигу парадигмы, который будет отмечен переосмыслением природы финансового регулирования. Быстрое развитие финансовых технологий, блокчейна может изменить финансовый рынок в период пандемии. В настоящее время во многих странах широко используется способ оплаты через электронный кошелек, который постепенно вытеснил наличные в качестве способа оплаты. Сегодня финтех-компании обслуживают только электронные кошельки. Таким образом, использование блокчейна вынуждает финансовые регуляторы пересматривать существующие правила и оценивать их актуальность в глобальном масштабе. В статье представлены новые взгляды на процессы развития этих сложных явлений.

Ключевые слова: insurtech, финансовые технологии, цифровизация, RegTech, финтех, биткойн, блокчейн.

Е.С. ПАТАШКОВА,*¹

докторант, аға оқытушы.

*e-mail: e.patashkova@turan-edu.kz

¹ «Туран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

FINTECH ДАМУЫНЫҢ БАҒЫТТАРЫ МЕН ҮРДІСТЕРІ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕЛЕР

Андапта

Бұл зерттеуде барлық елдердегі қаржылық технологиялардың бағыттары мен тенденциялары қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – қаржылық технологияларды анықтау және сипаттау, олардың қазіргі жағдайда даму ерекшеліктерін көрсету және regtech, insurtech және blockchain тәжірибесін іс жүзінде қолданудың шетелдік тәжірибесін қайта қарау. Блокчейннен бастап бұлтты хостингке, тұлғаны тануға және жасанды интеллектке дейін қаржы болашағы дәл қазір қалыптасуда. 2008 ж. дүниежүзілік қаржылық дағдарыс қаржылық технологияның (Fintech) және реттеуші технологияның (RegTech) алдыңғы кезеңдерін қазіргі парадигмадан бөліп қараған бетбұрысты кезең болды. Қаржы қызметтері нарығын бөлшектеген ИТ және электронды коммерциялық фирмалар сияқты стартаптардың және басқа да жаңа қатысушылардың жылдам өсуімен ерекшеленетін Fintech бүгінде қарқынды өсу кезеңіне аяқ басты. Бұл жаңа дәуір реттеушілер үшін жаңа қиындықтар туғызады және неге Fintech эволюциясы RegTech-тің қатар дамуын қажет етеді. Атап айтқанда, реттеуші органдар регуляторлық құм жәшіктерін пайдалану арқылы қозғалатын инновациялар мен нарықтық сенімділікті дамытатын берік жаңа құрылымды әзірлеуі керек. RegTech-тің бірнеше әзірлемелері қаржылық реттеудің табиғатын қайта қарастырумен сипатталатын тағы бір парадигмалық ілгерілеуге жол көрсетеді. Қаржы технологияларының қарқынды дамуы, блокчейн пандемия кезеңінде қаржы нарығын өзгерте алады. Қазіргі уақытта көптеген елдерде электрондық әмиян төлем әдісі кеңінен қолданылады, бұл төлем әдісі ретінде қолма-қол ақшаны біртіндеп алмастырды. Бүгінде финтех-компаниялар тек электрондық әмияндарға қызмет етеді. Осылайша, блокчейнді қолдану қаржылық реттеушілерді қолданыстағы ережелерді қайта қарауға және олардың өзектілігін жаһандық масштабта бағалауға мәжбүр етеді. Мақалада осы күрделі құбылыстардың даму процестеріне жаңа көзқарастар берілген.

Тірек сөздер: insurtech, қаржылық технология, цифрландыру, RegTech, финтех, биткойн, блокчейн.

МРНТИ 06.81.25; 06.81.30
УДК 330.341.42

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-223-228>

М.М. САРТБАЕВ,*¹

докторант.

*e-mail: medet.s@techgarden.kz

¹Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

ИНСТРУМЕНТЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ИНДУСТРИИ 4.0

Аннотация

Цель статьи – рассмотреть методы государственного стимулирования инвестиций в развитие НИОКР и инноваций. На базе исследований экспертов из «Большой четверки» и отчетов международных организаций сделан обзор современных тенденций в применении методов и мер государственной поддержки инвестиций в НИОКР и инновации в различных странах, в том числе с аналогичной Казахстану структурой экономики. В основе современных инновационных трендов большое значение для экономического роста имеют развитие элементов Индустрии 4.0 и цифровая трансформация промышленных предприятий. В условиях пандемии происходят кризисные изменения в экономике, в поведении субъектов бизнеса и сознании людей, предусматривающие проактивную роль государства в обеспечении стабильности и формировании устойчивого тренда развития в постпандемический период. Кризисы, как правило, кроме разрушительных последствий создают необходимость и возможности для внедрения инноваций и перехода на качественно новый технологический уровень развития. Одним из основных факторов успешных инвестиционных решений предприятий на современном этапе является скорость применения новых цифровых технологий, которые оказываются более эффективными в сравнении с инвестициями в создание новых производственных мощностей. В условиях неопределенности рентабельности инвестиций автор предлагает использовать принятые в международной практике фискальные меры стимулирования инвестиций в НИОКР, в том числе для развития Индустрии 4.0 в базовых отраслях промышленности Казахстана. Рассмотренная структура инвестиционных стимулов может быть использована для увеличения масштабов инвестиций со стороны крупных частных и национальных корпораций сектора ГМК и НГС, что позитивно влияет на финансовые потоки предприятий и доходы государственного бюджета в среднесрочной перспективе. Выводы автора могут представлять интерес для государственных уполномоченных органов и руководителей компаний при финансировании проектов цифровизации промышленных предприятий.

Ключевые слова: промышленная революция, Индустрия 4.0, инвестиционная политика, цифровая трансформация, финансирование, фискальные стимулы, платформы.

Введение

В течение последнего десятилетия в мировой экономике формируется явная тенденция к постепенному снижению роли первичных сырьевых секторов на фоне увеличения значимости отраслей, производящих знания и другие информационно-инновационные продукты. Пандемия COVID–19 послужила мощнейшим катализатором цифровизации производственных, социальных, сервисных и других секторов. Вместе с тем очевидно, что традиционные сырьевые сектора как основа материального производства любого общества сохраняют свое значение и будут являться важным геоэкономическим конкурентным преимуществом на мировых и региональных рынках. Перед Казахстаном, страной с развитой минерально-сырьевой базой и добывающей промышленностью, стоит приоритетная задача качественной модернизации горно-металлургического комплекса (ГМК) и нефтегазового сектора (НГС), создания отечественных компаний мирового уровня и укрепления экспортного потенциала.

Основные положения

Учитывая важную роль секторов ГМК и НГС в развитии экономики страны (по данным МИИР РК, ГМК формирует 6,7% ВВП и 25% промышленного производства; доля НГС и ГМК в объеме промышленного производства – 70%), указанные цели соответствуют задачам и поли-

тике государства, отраженным в Послании главы государства К.К. Токаева народу Казахстана, Стратегическом плане развития РК до 2025 года, в рамках Государственной программы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2020–2025 годы (ГПИИР) в части укрепления позиций базовых отраслей, создания и развития новых индустрий и перспективных отраслей экономики, углубления индустриализации и становления промышленности «цифровой эпохи» [1].

В связи с глобальными вызовами пандемии COVID–19 и четвертой промышленной революции необходимо обеспечить стабильность и конкурентоспособность основных экспортных промышленных предприятий с использованием инструментов стимулирования инвестиций в цифровую трансформацию (Индустрия 4.0). Возможное снижение спроса на экспортные биржевые товары Казахстана в результате замедления темпов роста мировой экономики может создать риски спада экспортного потенциала, доходов государственного бюджета, роста безработицы в базовых отраслях страны [2].

Кроме того, по мнению большинства экспертов, в секторе ГМК и НГС потребность в больших капиталовложениях на разведку новых месторождений в условиях постепенного истощения разведанных запасов создает избыточное давление на финансовую стабильность промышленных предприятий сырьевого сектора экономики [3].

Материалы и методы

Инвестиции в цифровые технологии будут иметь решающее значение для сохранения конкурентоспособности. Согласно опросам, проведенным китайским институтом Tencent, большинство компаний планируют увеличить свои цифровые инвестиции на 10–30% и будут сосредоточены, в частности, на Big Data, Интернете вещей, облачных вычислениях и 5G. В итоге к 2025 г. Китай планирует полностью построить материальную базу инфраструктуры для Индустрии 4.0 по определению Всемирного экономического форума.

По оценке Института машиностроения и автоматизации Общества Фраунхофера, 70% компаний, чьи бизнес-модели оцифрованы, являются более устойчивыми к последствиям COVID–19. Пандемия COVID–19 значительно ускорила цифровизацию и автоматизацию промышленного производства. За счет автоматизации предприятия обеспечили снижение затрат от 15 до 40% [4].

По масштабам инвестиций в научно-исследовательскую деятельность и инновации Казахстан все еще отстает от технологически развитых стран, несмотря на то, что в стране наблюдается рост объема внутренних затрат на научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы (НИОКР) в абсолютных значениях. Так, например, затраты на НИОКР выросли в 2008–2019 гг. в 2,4 раза (с 34,7 млрд тенге до 82,3 млрд тенге), в том числе затраты на инженерные разработки и технологии увеличились в 2,4 раза (с 17,6 млрд тенге до 41,8 млрд тенге). При этом доля затрат на НИОКР к ВВП сократилась в 1,8 раза – с 0,22% в 2001 г. до 0,12% в 2019 г. (средний показатель по ОЭСР – 2,4%). Объем инновационной продукции за 2010–2019 гг. повысился в 7,8 раза (с 142 млрд тенге до 1113 млрд тенге), а ее доля в ВВП выросла в 2,4 раза (с 0,65% до 1,6%) [5].

Результаты

Внедрение ИТ-решений на основе технологий Индустрии 4.0 в промышленных предприятиях с использованием единой цифровой технологической платформы для масштабирования успешных пилотных проектов способно решить задачи повышения конкурентоспособности экспортных предприятий и содействовать сбережению невозобновляемых минеральных ресурсов при сравнительно небольших капиталовложениях и высокой норме рентабельности инвестиций. Данная инвестиционная стратегия соответствует современным трендам научных исследований, опубликованных в отчете ЮНЕСКО о науке в 2021 г., включающим цифровизацию и сохранение окружающей среды [6].

Драйвером этого процесса в Казахстане должен стать корпоративный сектор с участием национальных и частных компаний сектора ГМК и НГС как основной заказчик инновационных

решений, в том числе с использованием инструмента обязательств недропользователей (1% СГД/ЗНД на инновации и НИОКР).

Обязательства по отчислению средств недропользователей на НИОКР являются признанной мировой практикой развития инноваций. Одними из лучших примеров служат модели Норвегии и Колумбии. В Норвегии в 1999 г. был создан Исследовательский инвестиционный фонд, обеспечивающий дополнительное финансирование науки и создание центров превосходства за счет нефтяных доходов.

В 2011 г. в Колумбии был принят закон, обязывающий направлять 10% роялти от нефти, угля, золота, платины и других минеральных ресурсов в фонд (система общих роялти), созданный для финансирования НИОКР.

В 2005 г. в Бразилии был принят закон, предусматривающий использование средств недропользователей в рамках 1% от их совокупного дохода на финансирование НИОКР.

Вместе с тем опыт развитых стран показывает, что основным источником финансирования НИОКР является частный сектор, в том числе недропользователи и инновационные компании. Так, крупные зарубежные компании (Rio Tinto, Австралия; AngloGold Ashanti, Великобритания; Vale, Бразилия и др.) направляют порядка 1–2% СГД на развитие инноваций.

Норма по 1% СГД/ЗНД служит одним из основных источников финансирования инвестиций в технологии Индустрии 4.0 в Казахстане. Из опыта деятельности автономного кластерного фонда «ПИТ» (АКФ) доля инвестиций на решение технологических задач недропользователей по данному направлению с 2018 г. составила порядка 31% от освоения средств 1% СГД/ЗНД и имеет тенденцию к росту. Реализация инновационных проектов за счет обязательств более 70 недропользователей за период с 2015 г. и 8 месяцев 2021 г. представлена следующими показателями: консолидировано обязательств в сумме около 20 млрд тенге, профинансировано 150 проектов по решению задач недропользователей на сумму 12,8 млрд тенге.

Вместе с тем потенциал масштабов инвестиций в технологии Индустрии 4.0 в Казахстане может быть намного больше при использовании фискальных мер стимулирования инвестиций в инновации, принятых в международной практике. Большинство инструментов налогового стимулирования инвестиций, которые используются в передовых странах в отношении инновационной деятельности, отсутствуют в Казахстане.

Развитие инновационной деятельности корпораций во многом зависит от активной роли государства в стимулировании НИОКР. Речь идет о разделении инвестиционных рисков между государством и частным корпоративным сектором, сбалансированном соотношении мер государственного стимулирования частных инвестиций в инновации и оптимальных пропорций выделения бюджетных средств, создании благоприятной среды для частных компаний с использованием доступных фискальных инструментов, формировании соответствующих регуляторных требований для банков и финансовых институтов развития.

Как показывает мировой опыт налогового стимулирования инновационной деятельности в топ-9 самых инновационных стран (Швейцария, США, Великобритания, Нидерланды, Канада, Китай, Франция, Израиль, Индия), к наиболее эффективным инструментам относятся:

- ♦ ускоренная амортизация активов, вовлеченных в инновационную деятельность: стандартная ставка амортизации 20%, и срок списания актива наступает через 5 лет. В рамках льготы ставка амортизации устанавливается на уровне 50% и срок списания актива – 2 года;

- ♦ налоговый кредит: государство дает налогоплательщику кредит в виде отсрочки налоговых платежей на длительный срок. При этом кредит необходимо погасить в бюджет с процентами (вознаграждением). Ставка такого кредита будет намного ниже ставки пени, предусмотренной за несвоевременную уплату налога. Так, например, в Канаде действует 20% налоговый кредит на НИОКР, во Франции ставка налогового кредита доходит до 40%;

- ♦ льготы по налогам, удерживаемым у источников выплаты: сотрудники, занятые инновационной деятельностью и имеющие научные степени, могут быть освобождены от обязательств по уплате социальных налогов, удерживаемых из заработной платы;

- ♦ пониженные налоговые ставки: стандартная ставка налогообложения доходов налогоплательщика – 20%. По доходам от запущенного результата инновационной деятельности ставка налогообложения может составить 10%;

- ♦ налоговые каникулы: государство предоставляет полное освобождение от уплаты некоторых налогов в бюджет на 2 года лицам, вовлеченным в инновационную деятельность;
- ♦ супервычеты для инвестиций в НИОКР: в Австралии разрешается ставить на вычеты 125% от фактически произведенных затрат на НИОКР, а в Китае и России можно отнести к супервычетам до 150% от фактических расходов на НИОКР [7].

Обсуждение

Администрирование налогового стимулирования инновационной деятельности – сложный многоэтапный процесс, связанный с необходимостью обработки больших нормализованных массивов данных. Дифференциация налоговых льгот может производиться в соответствии с отраслевыми, региональными и технологическими приоритетами, а также в зависимости от размеров компаний – МСБ, корпорации, национальные холдинги. В этой связи для администрирования дифференцированных мер фискального стимулирования инвестиций большое значение имеют платформенные решения.

Эффективность фискальных стимулов инвестиций в НИОКР сложно измерить на входе в инновационные проекты, поскольку им характерны высокие венчурные риски и результаты их реализации становятся ясными после их реализации. Правительства обычно ожидают рост конкурентоспособности промышленности и рассматривают фискальные стимулы как инструмент улучшения привлекательности своих стран как локации для инноваций. Популярность фискальных стимулов инноваций возросла за последние 10–15 лет. В 2011 г. 26 стран – членов ОЭСР обеспечивали фискальные стимулы для НИОКР и инноваций. В последнее десятилетие эти меры широко применяются во многих странах за пределами ОЭСР, таких как Бразилия, Китай, Индия, Россия, Беларусь, Сингапур, Южная Африка и Австралия. Налоговые стимулы являются косвенными средствами поддержки НИОКР и инноваций в отличие от прямого государственного субсидирования в форме грантов и заказов. Во многих странах, таких как Австралия, Австрия, Нидерланды, Бельгия, Канада, Дания, Франция, Ирландия, Япония, Южная Корея, косвенные формы поддержки инноваций и НИОКР через фискальные стимулы превышают объемы прямого финансирования [8].

В реалиях Казахстана очевидно, что применение фискальных стимулов для инноваций и НИОКР, несмотря на затратный характер для государственного бюджета, может стимулировать внедрение элементов Индустрии 4.0 в базовых отраслях промышленности, а значит, повышать производительность и доходность экспортных предприятий, увеличивать рабочие места для молодежи в зарождающейся ИТ-индустрии, повышать уровень компетенций действующих специалистов крупных компаний ГКМ и НГС.

Заключение

В целом совокупный эффект от применения фискальных методов стимулирования инвестиций в НИОКР и инновации будет способствовать устойчивому экономическому росту и развитию человеческого капитала, основанному на интеллектуальном квалифицированном труде, и выразаться в конечном счете в укреплении финансовой стабильности предприятий и государственного бюджета.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Указ Президента Республики Казахстан от 14 сентября 2020 года № 413 «О мерах по реализации Послания Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2020 года «Казахстан в новой реальности: время действий» // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2000000413>
- 2 Joseph E. Stiglitz. The Pandemic Economic Crisis, Precautionary Behavior, and Mobility Constraints: An Application of the Dynamic Disequilibrium Model with Randomness. National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper No. 27992. October 2020 // URL: <http://www.nber.org/papers/w27992>
- 3 Ларичкин Ф.Д., Алимбетов У.С., Краузе Н.В. Горно-металлургический комплекс Казахстана: современное состояние и перспективы развития. – Научный журнал «Вестник университета «Туран». – № 2(86) – 2020.

4 Шталекер Т., Блобнер К.и др. Индустрия 4.0 в Казахстане: потенциал, перспективы и роль политики. Исследования для KIDI – Казахстанского Института Развития Промышленности. Fraunhofer-Institute for Systems- and Innovation Research ISI. Fraunhofer-Institut für Fabrikbetrieb und -automatisierung IFF. – Карлсруэ, Магдебург 25. – Август, 2017.

5 Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Статистика науки // URL: stat.gov.kz/official/industry/24/statistic/7

6 UNESCO Science Report: The race against time for smarter development // URL: <https://www.unesco.org/reports/science/2021/en/download-the-report>

7 Ernst&Young Worldwide R&D Incentives Reference Guide. – July 1, 2021 // URL: https://www.ey.com/en_gl/tax-guides/worldwide-r-and-d-incentives-reference-guide

8 Köhler C., Laredo P., Rammer C. The Impact and Effectiveness of Fiscal Incentives for R&D. Nesta Working Paper No. 12/01. January 2012 // URL: https://media.nesta.org.uk/documents/the_impact_and_effectiveness_of_fiscal_incentives.pdf

REFERENCES

1 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 14 sentjabrja 2020 goda № 413 «O merah po realizacii Poslanija Glavy gosudarstva narodu Kazahstana ot 1 sentjabrja 2020 goda «Kazahstan v novoj real'nosti: vremja dejstvija» // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2000000413>

2 Joseph E. Stiglitz. The Pandemic Economic Crisis, Precautionary Behavior, and Mobility Constraints: An Application of the Dynamic Disequilibrium Model with Randomness. National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper No. 27992. October 2020 // URL: <http://www.nber.org/papers/w27992>

3 Larichkin F.D., Alimbetov U.S., Krauze N.V. (2020) Gorno-metallurgicheskij kompleks Kazahstana: sovremennoe sostojanie i perspektivy razvitija. – Nauchnyj zhurnal «Vestnik universiteta «Turan». No. 2(86).

4 Shtaleker T., Blobner K.i dr. (2017) Industrija 4.0 v Kazahstane: potencial, perspektivy i rol' politiki. Issledovanija dlja KIDI – Kazahstanskogo Instituta Razvitija Promyshlennosti. Fraunhofer-Institute for Systems- and Innovation Research ISI. Fraunhofer-Institut für Fabrikbetrieb und -automatisierung IFF. – Karlsruhe, Magdeburg 25. Avgust.

5 Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniju i reformam Respubliki Kazahstan. Statistika nauki // URL: stat.gov.kz/official/industry/24/statistic/7

6 UNESCO Science Report: The race against time for smarter development // URL: <https://www.unesco.org/reports/science/2021/en/download-the-report>

7 Ernst&Young Worldwide R&D Incentives Reference Guide. – July 1, 2021 // URL: https://www.ey.com/en_gl/tax-guides/worldwide-r-and-d-incentives-reference-guide

8 Köhler C., Laredo P., Rammer C. (2012) The Impact and Effectiveness of Fiscal Incentives for R&D. Nesta Working Paper No. 12/01. January // URL: https://media.nesta.org.uk/documents/the_impact_and_effectiveness_of_fiscal_incentives.pdf

М.М. САРТБАЕВ,*¹

докторант.

*e-mail: medet.s@techgarden.kz

¹«Тұран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

ИНДУСТРИЯ 4.0 ДАМУ ЖАҒДАЙЫНДА ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҒЫНТАЛАНДЫРУ ҚҰРАЛДАРЫ

Мақаланың мақсаты – ҒЗТҚЖ мен инновацияны дамытуға инвестицияларды мемлекеттік ғынталандыру әдістерін қарастыру. Үлкен төрттікнің сарапшыларының зерттеулері және халықаралық ұйымдардың есептері негізінде әртүрлі елдердегі, оның ішінде Қазақстанға ұқсас экономика құрылымы бар ҒЗТҚЖ мен инновацияларға инвестицияларды мемлекеттік қолдау әдістері мен шараларын қолданудағы қазіргі заманғы үрдістерге шолу жасалды. Индустрия 4.0 элементтерінің дамуы мен өнеркәсіптік кәсіпорындардың цифрлық трансформациясы қазіргі инновациялық үрдістердің негізінде экономикалық өсу үшін үлкен маңызға ие. Пандемия кезінде экономикада, кәсіпкерлік субъектілерінің мінез-құлқында және адамдардың санасында дағдарыстық өзгерістер орын алуда, бұл мемлекеттің тұрақтылықты қамтамасыз етудегі және пандемиядан кейінгі кезеңде тұрақты даму тенденциясын қалыптастырудағы жобалық рөлін қамтамасыз етеді. Дағдарыстар, әдетте, жойқын зардаптардан басқа, инновацияларды енгізу мен дамудың сапалы жаңа технологиялық деңгейіне өту қажеттілігі мен мүмкіндіктерін тудырады. Қазіргі кезеңдегі кәсіпорындардың

табысты инвестициялық шешімдерінің негізгі факторларының бірі – жаңа цифрлық технологияларды қолдану жылдамдығы болып табылады, олар жаңа өндіріс орындарын құруға инвестициялармен салыстырғанда әлдеқайда тиімді болып шығады. Инвестициялардың қайтарымы туралы белгісіздік жағдайында автор халықаралық тәжірибеде қабылданған фискалдық шараларды ҒЗТКЖ-ға инвестицияларды ынталандыру үшін, оның ішінде Қазақстанның базалық салаларында 4.0 индустриясын дамыту үшін қолдануды ұсынады. Инвестициялық ынталандырудың қарастырылған құрылымы орта мерзімді перспективада кәсіпорындардың қаржы ағындарына және мемлекеттік бюджеттің кірістеріне оң әсер ететін тау-кен металлургия және мұнай-газ секторындағы ірі жеке және ұлттық корпорациялардың инвестициялар көлемін ұлғайту үшін қолданылуы мүмкін. Автордың тұжырымдары өнеркәсіптік кәсіпорындардың цифрландыру жобаларын қаржыландыру кезінде мемлекеттік уәкілетті органдар мен компания басшыларын қызықтыруы мүмкін.

Тірек сөздер: өнеркәсіптік революция, Индустрия 4.0, инвестициялық саясат, цифрлық трансформация, қаржыландыру, фискалды ынталандыру, платформалар.

M.M. SARTBAYEV,*¹

PhD student.

*e-mail: medet.s@techgarden.kz

¹Turan University, Kazakhstan, Almaty

INSTRUMENTS OF STATE STIMULATION OF INVESTMENTS IN THE CONDITIONS OF INDUSTRY 4.0 DEVELOPMENT

Abstract

The article describes the methods of state stimulation of investments in the development of R&D and innovation. Based on the research of experts from the Big Four and reports of international organizations, an overview of current trends in the application of methods and measures of state support for investment in R & D and innovation in various countries, including those with a similar economic structure to Kazakhstan, is made. At the heart of modern innovative trends, the development of elements of Industry 4.0 and the digital transformation of industrial enterprises are of great importance for economic growth. In the context of a pandemic, there are crisis changes in the economy, in the behavior of business entities and people's consciousness, which provide for a proactive role of the state in ensuring stability and forming a sustainable development trend in the post-pandemic period. Crises, as a rule, in addition to destructive consequences, create the need and opportunities for the introduction of innovations and the transition to a qualitatively new technological level of development. One of the main factors of successful investment decisions of enterprises at the present stage is the speed of application of new digital technologies, which are more effective in comparison with investments in the creation of new production capacities. In the conditions of uncertainty of return on investment, the author suggests using the fiscal measures adopted in international practice to stimulate investment in R & D, including for the development of Industry 4.0 in the basic industries of Kazakhstan. The considered structure of investment incentives can be used to increase the scale of investments by large private and national corporations in the MMC and NGS sector, which positively affects the financial flows of enterprises and state budget revenues in the medium term. The author's conclusions may be of interest to state authorized bodies and company managers when financing digitalization projects of industrial enterprises.

Key words: industrial revolution, Industry 4.0, investment policy, digital transformation, financing, fiscal incentives, platforms.

МРНТИ 06.81.25; 06.81.30
УДК 330.341.42

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-229-234>

А.Б. СЕМБИН,*¹

докторант.

*e-mail: asembin@gmail.com

¹Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

УПРАВЛЕНИЕ ПРОЕКТАМИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Цель статьи – рассмотреть вопросы управления проектами в условиях цифровой трансформации Казахстана. Глобальный кризис подталкивает государство и промышленные компании избирательно подходить к приоритетам и поддерживать успешные проекты, уже показавшие реальные результаты. На основе исследований экспертов из Высшей школы экономики, ЮНЕСКО и Accenture отмечены важность построения системы управления цифровыми данными, глобальная актуальность исследований в области цифровизации, а также разрыв между промышленностью и наукой в переходе на передовые инновационные технологии. Казахстанские промышленные предприятия переживают переломный момент в области внедрения передовых инновационных технологий, в том числе в части использования результатов НИОКР. Внедрение инновационных проектов для предприятий аналогично НИОКР, поскольку: 1) требует проведения исследования применимости того или иного решения; 2) в большинстве случаев происходит впервые; 3) необходима доработка с учетом требований бизнеса, законодательства, охраны труда и пожарной безопасности, экологии и др. Для широкого масштабирования успешных проектов Автономным кластерным фондом создан новый инструмент – платформа SIMP. Платформа SIMP стала результатом 5-летнего успешного опыта работы с промышленными предприятиями. Сегодня деятельности Автономного кластерного фонда сфокусирована на развитии экосистемы Индустрии 4.0 через содействие промышленным предприятиям в их ускоренном переходе к Индустрии 4.0. Реализация комплекса мер по формированию экосистемы Индустрии 4.0 в РК на базе платформенного подхода позволит в среднесрочной перспективе развить новые точки роста национальной экономики, обеспечить встраивание казахстанских компаний в глобальные цепочки добавленной стоимости.

Ключевые слова: экономика, Индустрия 4.0, четвертая промышленная революция, проект, цифровая трансформация, технологии, цифровые платформы.

Введение

Современные тренды управления проектами характеризуются рядом факторов и особенностей. Циклические изменения в мировой экономике, связанные с внедрением новых технологий, ускоряются сопутствующим влиянием пандемии COVID–19. Существенная трансформация внешних и внутренних условий бизнес-моделей влияет на все уровни поведения субъектов экономической деятельности, требуя модернизации системы отношений государства и бизнеса с использованием высокотехнологичных платформенных решений [1]. В частности, для принятия сложных управленческих решений уже недостаточно использования вертикальных связей для анализа и обработки разрозненных данных из различных источников. Системные и оптимальные решения становятся возможными при организации одновременной коллаборации всех участников процесса управления и анализе массива больших унифицированных данных.

Изменения, происходившие в период пандемии в промышленном и потребительском секторах, а также в социальной сфере, продемонстрировали запрос на применение цифровых приложений и платформ, в том числе во взаимодействии с государством.

В целом кризис, связанный с COVID–19, подтолкнул государства и промышленные компании во всем мире к активизации внедрения инновационных технологий. Сегодня мировая технологическая повестка показывает, что большинство инноваций происходит в непосредственной взаимосвязи с цифровизацией (четвертая промышленная революция, Индустрия 4.0).

Основные положения

Происходящая четвертая промышленная революция бросает вызов традиционным отраслям, обуславливает необходимость их соответствия новым реалиям – цифровым, технологическим и экологическим требованиям и стандартам, требует поиска эффективных моделей управления в условиях глобальных изменений.

Согласно недавно опубликованному докладу ЮНЕСКО о науке [2] цифровизация на основе технологий четвертой промышленной революции и охрана окружающей среды стали определяющими трендами в научных исследованиях и инновациях.

Потенциал технологий четвертой промышленной революции, включая искусственный интеллект и Интернет вещей, предиктивный анализ на основе больших данных и распределенный реестр, робототехнику и аддитивные материалы, Казахстан может использовать в качестве технологического рывка во всех сферах – от государственных услуг, образования и здравоохранения до обеспечения бизнесом ценностей своих клиентов.

Материалы и методы

Сегодня Казахстан все еще остается малозаметным участником глобального рынка передовых технологий и рискует увеличить отставание от технологических лидеров. Такая картина складывается в том числе из-за недостаточного финансирования исследований и разработок (НИОКР). Так, например, доля внутренних затрат на НИОКР в структуре ВВП страны остается на низком уровне последние 6 лет и даже имеет тенденцию к сокращению (показатель снизился с 0,17% в 2015 г. до 0,13% в 2020 г.) [3]. При этом основным источником финансирования НИОКР традиционно является государство (доля государства в финансировании внутренних затрат на НИОКР за 5 лет незначительно сократилась – с 53,2% в 2016 г. до 48,6% в 2020 г.), что негативно влияет на процессы коммерциализации науки.

В результате Казахстан слабо позиционируется в рейтингах развития инновационной деятельности (например, в Global Innovation Index Казахстан занимает 77-е место среди 131 страны, в World Economic Forum – 5-е место среди 141 страны, в Economic Complexity Index – 93-е место среди 133 стран).

Интерес отечественного бизнеса к инновационным разработкам остается невысоким: с одной стороны, в силу высоких рисков, с другой – из-за неготовности исследователей объективно оценить потенциал проекта и возможности его реализации. Эксперты отмечают, что эффективность применения результатов НИОКР во многом также зависит от уровня развития инжиниринговых услуг, кадрового потенциала и других факторов. Согласно глобальному исследованию компании Accenture [4], проведенному в 2016 г., многие научно-исследовательские организации отстают от ожиданий своих заинтересованных сторон в переходе на передовые инновационные технологии.

Таким образом, для казахстанских промышленных предприятий стремительно возрастает значимость цифровой трансформации. Однако на пути к цифровой трансформации возникают две основные проблемы: необходимость создания 1) сети центров компетенций по Индустрии 4.0 и 2) системы управления потоками данных и, соответственно, доступа к этим данным как со стороны государства, так и со стороны бизнеса и науки.

Результаты

В этом контексте важное значение имеет развитие экосистемы, поддерживающей цифровизацию. Успешная цифровая экосистема, как правило, создается в рамках широкого партнерства предприятий, в том числе с участием международных компаний (ТНК). Такие цифровые партнерства эффективно развивать на основе платформенного подхода.

В Казахстане Автономным кластерным фондом совместно с международными ТНК создано пять центров технологического развития, которые локализуют передовые зарубежные технологии, проводят экспертизу проектов по цифровизации промышленных предприятий, внед-

ряют технологии Индустрии 4.0 на пилотных проектах с возможностью их последующего масштабирования, а также обеспечивают повышение квалификации кадров для промышленных предприятий и представителей ИТ-компаний. На основе указанных центров отечественные специалисты тестируют собственные прототипы ИТ-продуктов в кооперации с промышленными предприятиями, научно-исследовательскими институтами и вузами.

О необходимости перезапуска системы взаимоотношений между промышленностью и ИТ-отраслью в целях формирования цифровых технологических платформ по каждой отрасли было сказано в Общенациональном плане по реализации Послания главы государства народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действий» от 1.09.2020 г. [5].

Как известно, в развитии инноваций важен системный подход. Как раз формированием системного подхода в развитии Индустрии 4.0 в Казахстане занимается Автономный кластерный фонд.

Для организации эффективного взаимодействия государственных уполномоченных органов и промышленных предприятий, инновационных компаний и вузов Автономным кластерным фондом создана первая в Казахстане интеллектуальная платформа Smart Industry Management Platform (SIMP) [6].

Инфраструктура платформы SIMP основана на микросервисной архитектуре и позволяет добавлять и встраивать различные сервисные модули. Изменение или добавление новых модулей возможно в кратчайшие сроки в отличие от монолитных приложений и не влияет на эксплуатационные качества платформы. При этом могут быть использованы различные языки программирования и СУБД.

Такая особенность платформы SIMP открывает широкие возможности для ее участников – промышленных предприятий, государственных органов и ИТ-компаний – и позволяет вывести взаимоотношения между ними на новый, более эффективный уровень развития. Такое решение можно масштабировать в любом направлении, что позволяет позиционировать SIMP как страновую платформу для всех участников инновационного процесса с целью формирования новых точек роста и структурных изменений экономики на основе технологической трансформации действующих предприятий, роста экспорта, создания новых отраслей и цепочек добавленных стоимостей.

Эффекты от внедрения платформы SIMP:

- ◆ возможность масштабирования решений;
- ◆ снижение операционных и капитальных затрат;
- ◆ сбор и аналитика данных для оптимизации технологических процессов;
- ◆ переквалификация кадров;
- ◆ детализация данных предприятий на Интерактивной карте Индустрии 4.0;
- ◆ развитие прозрачной среды по отчислению 1% на НИОКР;
- ◆ поддержка инновационных решений казахстанских компаний.

В перспективе платформа SIMP имеет потенциал развития до международной краудсорсинговой платформы SIMPLE, где «L» – Learning (обучение), а «E» – Exchange (транзакции).

В 2020 г. Автономный кластерный фонд провел на платформе SIMP анкетирование более 100 промышленных предприятий Казахстана с целью анализа степени их готовности к цифровой трансформации.

Результаты анализа обеспечили возможность классификации критериев оценки цифровой зрелости казахстанских предприятий в зависимости от следующих ключевых факторов:

- 1) степень развития систем автоматизации (цифровизации);
- 2) наличие у предприятий стратегии цифровой трансформации;
- 3) организация повышения квалификации и обучения сотрудников.

Предприятия были сгруппированы по стадиям развития цифровой зрелости – основного показателя степени готовности к цифровой трансформации.

Стадия 1 (12 предприятий): отсутствие стратегии автоматизации (цифровизации); наличие технической документации и чертежей на бумажных носителях; отсутствие обновляемой информации о материальных запасах; отсутствие системы повышения квалификации сотрудников.

Стадия 1,5 (31 предприятие): отсутствие стратегии автоматизации (цифровизации); наличие неунифицированных систем автоматизации; обучение персонала первичным навыкам.

Стадия 2 (10 предприятий): стратегия цифровизации на этапе планирования; внедряются фрагментированные прикладные системы автоматизации без соответствующей комплексной информационной инфраструктуры; обучение персонала первичным навыкам.

Стадия 2,5 (34 предприятия): наличие стратегии цифровизации; внедрение ИТ-систем от различных вендоров, требующих дополнительных решений при интеграции; обучение персонала первичным навыкам.

Стадия 3 (10 предприятий): наличие стратегии цифровой трансформации; внедрение интегрированных ИТ-систем на основе платформ, обеспечивающих цифровизацию бизнес-процессов внутри и за пределами предприятия; непрерывное повышение квалификации специалистов для адаптации к более сложным системам управления.

Стадия 4 – Индустрия 4.0 (2 предприятия): высокий уровень цифровой трансформации предприятий; диверсификация бизнес-моделей и основной деятельности предприятия с использованием технологий Индустрии 4.0.

В Казахстане успешными примерами промышленного внедрения технологий четвертой промышленной революции являются АО «АК «Алтыналмас» (первое внедрение искусственного интеллекта на предприятии сектора ГМК) и АО «Каспий нефть» (Smart Field – «умное месторождение»). Проект АО «АК «Алтыналмас» «Оптимизация цикла измельчения» по итогам 2020 г. обеспечил совокупный годовой доход в сумме 1,3 млн долл. США при периоде окупаемости около одного года и экспоненциальных значениях доходности проекта. Результатом внедрения проекта Smart Field на месторождении Айранколь АО «Каспий нефть» стало увеличение добычи нефти на 10%, снижение нефтяного шлама на 70% и полное исключение незапланированных простоев во время пандемии.

Обсуждение

Указанные пилотные проекты на промышленных предприятиях, реализованные при участии Автономного кластерного фонда, доказали свою эффективность и позволяют приступить к масштабированию локализованных технологий и решений на других промышленных предприятиях горно-металлургического комплекса (ГМК) и нефтегазового сектора (НГС), включая портфельные компании национальных холдингов.

С целью информирования предприятий, презентации успешных пилотных проектов и для дальнейшего их масштабирования Автономным кластерным фондом проводятся «технологические марафоны», в которых уже в 2020–2021 гг. приняли участие 40 крупнейших промышленных предприятий Казахстана (КЕГОС, АО «НК «КазМунайГаз», АО «Алатау Жарык Компаниясы», «Самрук Энерго», АО «КазТрансГаз», АО «КазТрансОйл», «Тау-Кен Самрук», Группа компаний ERG и др.). Марафоны позволяют участникам поделиться опытом внедрения передовых решений в области цифровизации, получить ответы на актуальные вопросы по результатам реализации пилотных проектов и создать сеть полезных контактов (нетворкинг). Проведение «технологических марафонов» для предприятий ГМК и НГС – это уникальный продукт АКФ [7].

Заключение

Таким образом, накопленный Автономным кластерным фондом опыт позволяет сфокусироваться на следующей модели управления проектами в условиях цифровой трансформации – пилотировании казахстанских инновационных решений в области Индустрии 4.0 на промышленных предприятиях РК при поддержке центров технологического развития с международной партнерской сетью, опцией дальнейшего масштабирования успешных решений и компетенций. Данная модель позволяет отечественным компаниям повысить уровень производительности и конкурентоспособности, обеспечить финансовую и технологическую стабильность, оптимизировать потери и потребление невозобновляемых минеральных ресурсов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 «Черный лебедь» в белой маске. Аналитический доклад НИУ ВШЭ к годовщине пандемии COVID-19 / под ред. С.М. Плаксина, А.Б. Жулина, С.Ф. Фаризовой; Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики». — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2021. — 336 с.
- 2 UNESCO Science Report: The race against time for smarter development // URL: <https://www.unesco.org/reports/science/2021/en/download-the-report>.
- 3 Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Статистика науки // URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/24/statistic/7>
- 4 Преобразующая сила цифровых технологий в R&D // URL: https://www.accenture.com/_acnmedia/PDF-23/Accenture-Digital-Transformative-Power-Across-RD.pdf.
- 5 Указ Президента Республики Казахстан от 14 сентября 2020 года № 413 «О мерах по реализации Послания Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2020 года «Казахстан в новой реальности: время действий» // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2000000413>.
- 6 Smart Industry Management Platform: <https://techgarden.kz/simp>.
- 7 40 промышленных предприятий приняли участие в технологических марафонах Tech Graden // URL: <https://techgarden.kz/news/show/77>.

REFERENCES

- 1 «Chernyj lebed'» v beloј maske. Analiticheskiј doklad NIU VShJe k godovshhine pandemii COVID-19 / pod red. S.M. Plaksina, A.B. Zhulina, S.F. Farizovoj; Nacional'nyj issledovatel'skiј universitet «Vysshaja shkola jekonomiki». — M.: Izd. dom Vysshej shkoly jekonomiki, 2021. — 336 s.
- 2 UNESCO Science Report: The race against time for smarter development // URL: <https://www.unesco.org/reports/science/2021/en/download-the-report>.
- 3 Bјuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniju i reformam Respubliki Kazahstan. Statistika nauki // URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/24/statistic/7>
- 4 Preobrazujushhaja sila cifrovyh tehnologij v R&D // URL: https://www.accenture.com/_acnmedia/PDF-23/Accenture-Digital-Transformative-Power-Across-RD.pdf.
- 5 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 14 sentjabrja 2020 goda № 413 «O merah po realizacii Poslanija Glavy gosudarstva narodu Kazahstana ot 1 sentjabrja 2020 goda «Kazahstan v novoj real'nosti: vremja dejstvij» // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2000000413>.
- 6 Smart Industry Management Platform: <https://techgarden.kz/simp>.
- 7 40 promyshlennyh predpriјatij prinjali uchastie v tehnologicheskikh marafonah Tech Graden // URL: <https://techgarden.kz/news/show/77>.

А.Б. СЕМБИН,*¹

докторант.

*e-mail: asembin@gmail.com

¹«Туран» университеті, Казакстан, Алматы қ.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ ЖАҒДАЙЫНДА ЖОБАЛАРДЫ БАСҚАРУ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – Қазақстанның цифрлық трансформациясы жағдайында жобаларды басқару мәселелерін қарастыру. Жаһандық дағдарыс мемлекет пен өнеркәсіптік компанияларды басымдықтарға таңдамалы қарауға және нақты нәтижелер көрсеткен табысты жобаларды қолдауға итермелейді. Экономика жоғары мектебі, ЮНЕСКО және Accenture сарапшыларының зерттеулері негізінде цифрлық деректерді басқару жүйесін құрудың маңыздылығы, цифрландыру саласындағы зерттеулердің жаһандық өзектілігі, сондай-ақ алдыңғы қатарлы инновациялық технологияларға көшудегі өнеркәсіп пен ғылым арасындағы алшақтық атап өтілді. Қазақстандық өнеркәсіптік кәсіпорындар озық инновациялық технологияларды енгізу саласында, оның ішінде ҒЗТКЖ нәтижелерін пайдалану бөлігінде өзгеріс кезеңін бастан кешуде. Кәсіпорындар үшін инновациялық жобаларды енгізу ҒЗТКЖ-ға ұқсас, өйткені: 1) қандай да бір шешімнің қолданылуына зерттеу жүргізуді талап етеді; 2) көп жағдайда алғаш рет енгізіледі; 3) бизнес, заңнама, еңбекті қорғау және өрт қауіпсіздігі, экология және т.б. талаптарын ескере отырып пысықтау қажет. Табысты жобаларды кең ауқымды

ету үшін Дербес кластерлік қормен жаңа құрал – SIMP платформасы құрылды. SIMP платформасы өнеркәсіптік кәсіпорындармен 5-жылдық табысты жұмыс тәжірибесінің нәтижесі болды. Бүгінде Дербес кластерлік қор өнеркәсіптік кәсіпорындардың Индустрия 4.0-ке өтуін жеделдету арқылы Индустрия 4.0 экожүйесін дамытуға бағытталған. ҚР-да платформалық тәсіл негізінде Индустрия 4.0 экожүйесін қалыптастыру жөніндегі шаралар кешенін іске асыру орта мерзімді перспективада ұлттық экономика өсімінің жаңа нүктелерін дамытуды, қазақстандық компанияларды жаһандық құндылықтар тізбегіне енгізуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: экономика, Индустрия 4.0, төртінші өнеркәсіптік революция, жоба, цифрлық трансформация, технологиялар, цифрлық платформалар

A.B. SEMBIN,*¹

PhD student.

*e-mail: asemin@gmail.com

¹Turan University, Kazakhstan, Almaty

PROJECT MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF KAZAKHSTAN

Abstract

This article highlights project management issues in the context of Kazakhstan's digital transformation. The global crisis is forcing the government and industrial companies to be selective in defining priorities and support successful projects that have already shown results in practice. Based on research by experts from the Higher School of Economics, UNESCO and Accenture, following key areas have been identified for digital transformation: building a digital data management system, global relevance of research in digitalization, as well as the separation between industry and science in the transition to advanced innovative technologies. Kazakhstani industrial enterprises are experiencing a turning point in the implementation of advanced innovative technologies and R&D results. For industrial enterprises, the implementation of innovative projects is similar to R&D based on several factors: 1) the solution has to be assessed in terms of applicability; 2) it is usually implemented for the first time; 3) revision is necessary, taking into account the business needs, legislation, labor protection fire safety, ecology, etc. To scale up and leverage lessons learnt from successful projects, the Autonomous Cluster Fund has created a new tool – the Smart Industry Management Platform (SIMP). The SIMP platform is the result of 5 years of fruitful cooperation with industrial enterprises. Currently, one of the main priorities of the Autonomous Cluster Fund is to focus on developing the local Industry 4.0 ecosystem by helping industrial enterprises to accelerate their digital transformation. Using the platform approach in order to implement Industry 4.0 components in Kazakhstan will allow to develop new points of growth of the national economy, and ensure the integration of Kazakhstani companies into global value chains in the medium term.

Key words: economy, Industry 4.0, the fourth industrial revolution, project, digital transformation, technologies, digital platforms.

МРНТИ 06.75
УДК 338.242.4

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-235-242>

М.В. КРОММ,*¹

докторант.

*e-mail: v_marina86@mail.ru

¹Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ЦИФРОВЫХ УСЛУГ В МИРЕ

Аннотация

В статье проанализированы и рассмотрены основные тенденции развития рынка цифровых услуг за 2018–2021 гг. и приведены графики. Целью написания статьи является раскрытие актуальной на сегодняшний день проблемы антимонопольного регулирования и развития конкуренции на цифровых рынках, исследование динамики развития мирового состояния цифровой сферы. При проведении анализа современного состояния рынка цифровых услуг и развития антимонопольного регулирования как в Казахстане, так и в зарубежных странах применялись аналитические и экономико-статистические методы, а также методы сбора информации и абстрагирования для эффективного поиска, группировки, обработки и обобщения данных. Сейчас рынок цифровых услуг динамично развивается и наблюдается активный рост интернет-пользователей по всему миру. Также происходит постоянный рост онлайн-покупок, и пандемия коронавируса COVID–19 еще больше способствует этому росту. Для защиты прав и интересов потребителей, игроков цифровых рынков, «начинающих» и для обеспечения равных и добросовестных условий конкуренции появилась необходимость пересмотреть применяемые механизмы регулирования конкурентными органами многих стран. Происходит активное установление более жесткого регулирования цифровых платформ путем сосредоточения внимания на их специфических бизнес-моделях и регулирования их доступа к данным, чтобы новые участники могли на равных конкурировать с крупными современными конгломератами. Вносятся важные изменения в нормы о злоупотреблении доминирующим положением на цифровых рынках, связанные с поведением «посредников». То есть задача антимонопольных органов заключается в создании необходимых условий для развития и стимулирования конкуренции в данной отрасли.

Ключевые слова: экономика, рынок, антимонопольное регулирование, цифровая сфера, конкуренция, онлайн-платформы, статистика.

Введение

На современном этапе развития экономических отношений по всему миру большое значение имеет вопрос антимонопольного регулирования и стимулирования развития конкуренции как на товарных, так и на цифровых рынках. Сейчас на цифровых рынках оперирует огромное количество различных национальных и транснациональных цифровых компаний, поэтому процесс регулирования таких рынков с каждым годом приобретает все большее значение и является весьма актуальным. Особенно сильное развитие цифровых рынков и онлайн-площадок отмечается в период действия карантинных мер, которые были приняты в связи с мировой пандемией коронавируса COVID–19, когда вводятся ограничения по работе офлайн, т.е. в офисах. Да и в целом за последнее десятилетие можно наблюдать постоянный рост числа как интернет-пользователей, так и пользователей мобильных телефонов и социальных сетей. К началу 2021 г. Интернетом было охвачено практически больше половины мирового населения, такая тенденция сохраняется и сейчас.

Основные положения

Целью данного исследования являются проведение аналитической работы по рассмотрению динамики развития цифровых рынков и выявление тенденций антимонопольного регулирования в этой сфере. Во время исследования были проанализированы статистические данные по количеству интернет-пользователей, пользователей мобильных телефонов и социальных сетей. Рассмотрено развитие цифровой отрасли по всему миру за 2018–2021 гг., выявлена тенденция к

росту этих показателей. Сделаны выводы о необходимости постоянного контроля деятельности предприятий данной сферы в рамках антимонопольного регулирования, так как в данной отрасли присутствуют в основном крупные предприятия, являющиеся монополистами.

Методы исследования

Применялись аналитические, экономико-статистические методы, проведено исследование динамики развития цифровой отрасли с использованием методов сравнения, анализа и синтеза информации, также проведен анализ антимонопольного регулирования зарубежных стран, определены общие положения и сделаны выводы.

Результаты и обсуждения

Согласно обзору Всемирного банка «Доклад о мировом развитии – 2016: цифровые дивиденды» Интернет, мобильные телефоны и другие средства сбора, обработки, обмена, хранения и анализа информации в цифровой форме – в общем, все цифровые технологии распространяются очень быстрыми темпами. Количество пользователей Интернета за последние 16 лет возросло почти в 4 раза. Так, в 2005 г. оно составляло 1 млрд человек, а в январе 2021 г. равнялось 4,66 млрд.

Исходя из отчета креативного исследовательского агентства We Are Social и платформы для управления социальными сетями и продвижения профилей на разных интернет-площадках Hootsuite о состоянии цифровой сферы Global Digital – 2021, глобальное население мира на начало 2021 г. составляло 7,83 млрд человек, мобильными устройствами пользуются 5,22 млрд (66,6% мирового населения), Интернетом – 4,66 млрд (59,5%), а социальные сети используют 4,20 млрд (53,6%). Основные статистические данные по рынку цифровых услуг представлены на рисунках 1, 2, 3.

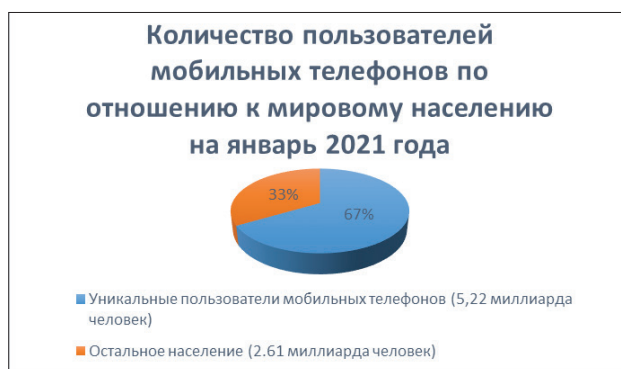

Рисунок 1 – Статистические данные по количеству пользователей мобильных телефонов на начало 2021 г.

Примечание – Составлено автором по данным [1].

Рисунок 2 – Статистические данные по количеству интернет-пользователей на начало 2021 г.

Примечание – Составлено автором по данным [1].

Рисунок 3 – Статистические данные по количеству активных пользователей социальных сетей на начало 2021 г.

Примечание – Составлено автором по данным [1].

Так, если сравнить эти статистические данные с данными 2020 и 2019 гг., то можно увидеть постоянную динамику роста как глобального населения, так и количества пользователей цифровых услуг. В 2020 г. глобальное население составляло 7,75 млрд человек, мобильными телефонами пользовались 5,19 млрд (67% мирового населения), интернет-пользователи составляли 4,54 млрд (59%) и количество активных пользователей социальных сетей составляло 3,80 млрд человек (49%) [2]. В 2019 г. эти показатели были следующими: мировое население – 7,676 млрд человек, пользователи мобильных телефонов – 5,112 млрд человек (67% мирового населения), интернет-пользователи – 4,388 млрд человек (57%), пользователи социальных сетей – 3,484 млрд человек (45%). В 2018 г. показатели использования цифровых услуг были такими: мировое население – 7,593 млрд человек, пользователи мобильных телефонов – 5,135 млрд (68% мирового населения – рост обусловлен недорогими, доступными смартфонами и недорогими тарифами на мобильный интернет), интернет-пользователи – 4,021 млрд (53%), пользователи социальных сетей – 3,196 млрд человек (42%) [3]. Динамика роста представлена на рисунке 4.

Рисунок 4 – Мировое состояние цифровой сферы за 2018–2021 гг.

Примечание – Составлено автором по данным [1], [3].

Цифра в 4,66 млрд интернет-пользователей в 2021 г. в 2,2 раза выше показателя 2012 г., равного 2,08 млрд человек. В среднем сегодня интернет-пользователи проводят 6,5–7 ч в день в Интернете со всех устройств, это почти весь рабочий день. Порядка 11 ч в день в интернете сидят филиппинцы, 10 ч в день – бразильцы, колумбийцы и южноафриканцы, россияне проводят в Интернете около 7 ч 52 мин. в сутки, японцы же, наоборот, проводят в сети около 4,5 ч в день [4]. Чаще всего пользователи посещают Google, YouTube, Facebook, WhatsApp, Instagram.

В Казахстане активно пользуются сетью Интернет 3,3 млн человек, это примерно пятая часть населения всей страны. По данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам, в Казахстане на конец 2020 г. проживают 18 879,6 тыс. человек [5]. По статистике потребления Интернета, опубликованной на деловом портале Forbes Kazakhstan, казахстанцы проводят в Интернете в среднем 4,25 ч в день [6]. Казахстанцы также активно заходят в социальных сетях: «ВКонтакте», Instagram, Facebook, пользуются WhatsApp и Viber, используют Google, YouTube.

Большинство казахстанцев постоянно используют приложение Zoom. И переход на дистанционную работу многих предприятий и учебных заведений в связи с мировой пандемией коронавируса COVID–19 способствовал увеличению пользователей Zoom втрое (число пользователей выросло на 1760). Также активно стало использоваться приложение Skype (около 68% новых пользователей, в основном население предпенсионного и пенсионного возраста, для которого Zoom оказался довольно сложным). Также выросло количество посещений развлекательного портала Netflix на 87%. На этом видеохостинге выложено более пяти тысяч фильмов и сериалов на любой вкус. Мессенджером Telegram люди стали пользоваться чаще на 23%. Использование WhatsApp тоже не теряет своих позиций. Трафик в этом мессенджере вырос на 13%. И YouTube казахстанцы стали смотреть на 7% больше [7].

Также по всему миру наблюдается динамичный рост количества интернет-покупок как среди молодежи, так и среди более взрослого населения. Пандемия коронавируса COVID–19 подтолкнула жителей всех стран совершать онлайн-покупки каждый месяц, примерно 77% пользователей Интернета со всего мира в возрасте от 16 до 64 лет.

Крупнейшей в мире компанией электронной коммерции является Amazon, основанная в 1994 г. в Сиэтле Джеффом Безосом как интернет-магазин книг. Затем компания расширила ассортимент продукции и сейчас имеет самый большой доход в мире. Второй крупнейшей компанией электронной коммерции в мире является китайская компания Jingdong, также известная как JD.com. Основана в 1998 г. и базируется в Пекине, занимается онлайн-торговлей и по доходу и количеству сотрудников опережает Alibaba. Alibaba – крупнейшая розничная компания электронной коммерции в мире, основана в 1999 г. в Китае. Компания eBay была создана в Сан-Хосе, Калифорния, в 1995 г., и ее отличительной особенностью стала возможность участия в онлайн-аукционах наряду с традиционным вариантом покупки. Находится на четвертом месте в списке крупнейших в мире компаний электронной коммерции [8].

В мае 2021 г. Amazon разрешила регистрацию продавцов с казахстанскими паспортами для торговли на своем маркетплейсе. Открывается доступ к потенциальным рынкам сбыта Северной Америки (более 370 млн человек), Европы (более 200 млн) и возможность вести международный бизнес из Казахстана. Перед казахстанскими продавцами открываются следующие возможности:

- ♦ доступ к глобальным рынкам, возможность вести торговлю в разных сегментах рынка и странах, хеджируя риски, связанные с проблемами в экономике и конкуренцией в отдельной стране или регионе, индустрии, товарной нише;
- ♦ масштабирование бизнеса, которое ограничено только размером инвестиций, конкуренцией и наличием спроса;
- ♦ «выращивание» бизнеса, генерирующего стабильный доход, для дальнейшей продажи фондам;
- ♦ удаленное ведение бизнеса, включая всю цепочку от производства товара в одной части планеты до его продажи и продвижения в другой.

Но наряду с возможностями есть и риски:

- ♦ крайне высокая конкуренция, вызванная доступностью для продавцов любого масштаба;
- ♦ сложно выдерживать требуемые метрики качества сервиса с высокой вероятностью потерять торговый аккаунт;

♦ доступность огромного массива данных ведет к очень быстрому копированию конкурентами [9].

Анализируя статистику по рынку цифровых услуг, мы видим, что почти две трети мирового населения постоянно взаимодействуют с цифровой сферой. Поэтому сейчас во всем мире очень остро встает вопрос о контроле деятельности крупнейших предприятий цифровой сферы.

Для защиты прав и интересов потребителей, игроков цифровых рынков, в первую очередь начинающих, а также для обеспечения равных и добросовестных условий конкуренции одним из ключевых приоритетов для конкурентных органов многих стран является необходимость пересмотреть применяемые механизмы регулирования.

К 2020 г. ряд стран уже ввели в свои антимонопольные законы изменения, связанные с особенностями функционирования цифровых рынков, например Германия и Австрия. Южная Корея и Япония учли специфику конкуренции в цифровую эпоху на уровне подзаконных актов и рекомендаций. Страны, которые еще не успели изменить свое антимонопольное законодательство, активно обсуждают необходимость совершенствования подходов, в частности Китай, Великобритания, Италия, Россия, Индия, Южная Африка, Бразилия.

В 2019 г. в Германии разработан новый законопроект, который предоставляет национальному антимонопольному органу – Федеральному ведомству по картелям Германии (далее – ФКВ) – правовую основу определения проблем в сфере конкуренции на цифровых рынках. Целью данного закона является установление более жесткого регулирования цифровых платформ путем сосредоточения внимания на их специфических бизнес-моделях и регулирования их доступа к данным, чтобы новые участники могли на равных конкурировать с крупными современными конгломератами. Законопроект вносит важные изменения в нормы о злоупотреблении доминирующим положением на цифровых рынках, связанные с поведением посредников. В соответствии с положениями законопроекта посредниками являются многосторонние цифровые платформы, бизнес-модель которых заключается в сборе, обобщении и оценке данных в целях согласования спроса и предложения между группами пользователей. Отказ другим компаниям в доступе к данным при определенных обстоятельствах будет рассматриваться как злоупотребление доминирующим положением посредника на цифровых платформах.

Также законопроектом предусматривается возможность ФКВ признавать доминирующее (главенствующее, первостепенное) значение предприятия для конкуренции. Такое положение позволяет запретить компании, например, выборочно относиться к собственным услугам или создавать барьеры для входа на рынок другим участникам, используя данные, собранные на рынке, на котором такая компания доминирует. Предлагается значительно увеличить пороговые значения оборота компаний при экономической концентрации (с 5 млн до 10 млн евро и порог *de minimis* с 15 млн до 20 млн евро) с намерением уменьшить количество уведомлений о слияниях примерно на 20%.

В начале января 2020 г. китайское антимонопольное ведомство Государственное управление по регулированию рынка (SAMR) начало публичное обсуждение своего законопроекта о внесении изменений в Антимонопольный закон Китая. Такие зарубежные сервисы, как Google, Facebook и др., не осуществляют деятельности на рынках Китая, и отсутствие конкуренции с зарубежными сервисами усугубило монополизацию рынка. Интернет-гиганты вроде Alibaba используют антиконкурентные практики на цифровых рынках (например, торговые войны между Tmall Alibaba и Pinduoduo, Tmall Alibaba и JD.com). В связи с этим представители антимонопольных ведомств предложили пересмотреть и усовершенствовать антимонопольное законодательство. В феврале 2021 г. антимонопольное ведомство Китая приняло Положение о регулировании платформенной экономики. Целями этого положения являются предотвращение и прекращение злоупотребления доминирующим положением в платформенной экономике, защита справедливой конкуренции на рынке, содействие упорядоченному, инновационному и здоровому развитию платформенной экономики, а также защита интересов потребителей. Даны определения терминам «платформа», «операторы платформы» и «бизнес-операторы платформы», приведены характеристики платформенной экономики, отражены особенности применения антимонопольного законодательства в условиях платформенной экономики.

Совершенствование антимонопольного (конкурентного) законодательства в связи с развитием цифровой экономики также проводится в Республике Казахстан. Агентством по защите и развитию конкуренции Республики Казахстан в настоящее время разрабатывается концепция проекта закона «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты по вопросам развития конкуренции».

В рамках концепции рассматриваются вопросы совершенствования антимонопольного регулирования в условиях цифровой экономики и ее глобализации. Необходимо законодательно определить: критерии, позволяющие отнести к доминирующим субъектам владельцам крупных инфраструктурных платформ, интернет-платформ, которые обладают рыночной властью; понятие «сетевой эффект»; порядок проведения анализа рынков цифровых услуг; механизм выявления и пресечения антиконкурентных действий со стороны участников рынков цифровых услуг [10].

Заключение

Таким образом, рынок цифровых услуг сейчас активно развивается. Поэтому законодательство в области развития конкуренции в цифровой сфере должно быть системным, способствующим развитию цифровой экономики и стимулирующим привлечение инвестиций в различные отрасли экономики. На пространстве Евразийского экономического союза надо разработать новые инструменты выявления, определения и доказательства антиконкурентной практики на «цифровых» рынках. Также важно разработать единые законы и нормативные правовые акты для защиты конкуренции и новые требования касательно антимонопольных регуляторов, которые бы действовали на территории стран – членов ЕАЭС. То есть такие требования, которые не давали бы крупным компаниям пользоваться доминирующим положением и препятствовать свободной торговле и конкуренции и в то же время не вводили бы необоснованные ограничения в деятельность таких цифровых платформ, а, наоборот, позволили иметь равные условия на рынке для всех компаний.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 «Вся статистика Интернета и соцсетей на 2021 год – цифры и тренды в мире и в России». Юлия Сергеева. 02.02.2021. URL: <https://www.web-canape.ru/business/vsya-statistika-interneta-i-socsetej-na-2021-god-cifry-i-trendy-v-mire-i-v-rossii/>
- 2 «Вся статистика Интернета на 2020 год – цифры и тренды в мире и в России». Юлия Сергеева. 03.02.2020. URL: <https://www.web-canape.ru/business/internet-2020-globalnaya-statistika-i-trendy/>
- 3 «Digital trends 2019: Every single stat you need to know about the internet» Simon Kemp: January 30, 2019. URL: <https://thenextweb.com/news/digital-trends-2019-every-single-stat-you-need-to-know-about-the-internet>
- 4 Отчет по использованию социальных сетей, Интернета в целом и e-commerce на начало 2021. URL: <https://сpa.rip/stati/digital-2021/>
- 5 Основные социально-экономические показатели Республики Казахстан 3.07.2021. URL: <https://stat.gov.kz/official/dynamic>
- 6 Сколько часов в день казахстанцы сидят в Интернете? 12.09.2019. URL: https://forbes.kz/news/2019/09/12/newsid_208028%20
- 7 На сколько чаще казахстанцы стали сидеть в Интернете с введением ЧП? 06.05.2020. Владислав Кожухарь. URL: <https://alma-ata.city/novosti-kazakhstan/16961/>
- 8 8 самых больших компаний онлайн-торговли в мире. 03.03.2021 URL: <https://geografishka.ru/8-samyh-bolshih-kompanij-onlajn-torgovli-v-mire/>
- 9 Казахстанцы могут торговать на Amazon. Что это даст стране? Дмитрий Галат 07.06.2021. URL: https://forbes.kz/blogs/blogsid_251461?utm_source=grf-eng&utm_medium=partner&utm_campaign=giraff.io
- 10 Обзор «Конкурентное (антимонопольное) регулирование на цифровых рынках» Евразийская экономическая комиссия – Проект – 2021. URL: <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/caa/cpol/konkurentpol/Documents/%D0%9E%D0%B1%D0%B7%D0%BE%D1%80.pdf>

REFERENCES

- 1 «Vsja statistika Interneta i socsetej na 2021 god – cifry i trendy v mire i v Rossii». Julija Sergeeva. 02.02.2021. URL: <https://www.web-canape.ru/business/vsya-statistika-interneta-i-socsetej-na-2021-god-cifry-i-trendy-v-mire-i-v-rossii/>
- 2 «Vsja statistika Interneta na 2020 god – cifry i trendy v mire i v Rossii». Julija Sergeeva. 03.02.2020. URL: <https://www.web-canape.ru/business/internet-2020-globalnaya-statistika-i-trendy/>
- 3 «Digital trends 2019: Every single stat you need to know about the internet» Simon Kemp: January 30, 2019. URL: <https://thenextweb.com/news/digital-trends-2019-every-single-stat-you-need-to-know-about-the-internet>
- 4 Otchet po ispol'zovaniju social'nyh setej, Interneta v celom i e-commerce na nachalo 2021. URL: <https://cpa.rip/stati/digital-2021/>
- 5 Osnovnye social'no-jekonomicheskie pokazateli Respubliki Kazahstan 3.07.2021. URL: <https://stat.gov.kz/official/dynamic>
- 6 Skol'ko chasov v den' kazahstancy sidjat v Internete? 12.09.2019. URL: https://forbes.kz/news/2019/09/12/newsid_208028%20
- 7 Na skol'ko chashhe kazahstancy stali sidet' v Internete s vvedeniem ChP? 06.05.2020. Vladislav Kozhuhar'. URL: <https://alma-ata.city/novosti-kazahstana/16961/>
- 8 8 samyh bol'shih kompanij onlajn-torgovli v mire. 03.03.2021 URL: <https://geografishka.ru/8-samyh-bolshih-kompanij-onlajn-torgovli-v-mire/>
- 9 Kazahstancy mogut torgovat' na Amazon. Chto jeto dast strane? Dmitrij Galat 07.06.2021. URL: https://forbes.kz/blogs/blogsid_251461?utm_source=grf-eng&utm_medium=partner&utm_campaign=giraff.io
- 10 Obzor «Konkurentnoe (antimonopol'noe) regulirovanie na cifrovyyh rynkah» Evrazijskaja jekonomicheskaja komissija – Proekt – 2021. URL: <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/caa/cpol/konkurentpol/Documents/%D0%9E%D0%B1%D0%B7%D0%BE%D1%80.pdf>

М.В. КРОММ,*¹

докторант.

*e-mail: v_marina86@mail.ru

¹«Тұран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

ӘЛЕМДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕР НАРЫҒЫН МОНОПОЛИЯҒА ҚАРСЫ РЕТТЕУДІҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҮРДІСТЕРІ

Андатпа

Мақалада 2018–2021 жж. цифрлық қызметтер нарығын дамытудың негізгі тенденциялары талданып, қарастырылды және көрнекі кестелер келтірілген. Мақаланың мақсаты – монополияға қарсы реттеу мен цифрлық нарықтағы бәсекелестікті дамытудың өзекті мәселесін ашу, цифрлық саланың әлемдік жай-күйінің даму қарқынын зерттеу болып табылады. Қазақстандағы, шет елдердегі цифрлық қызметтер нарығының қазіргі жай-күйіне және монополияға қарсы реттеуді дамытуға талдау жүргізу кезінде талдамалық және экономикалық-статистикалық әдістер, сондай-ақ деректерді тиімді іздеу, топтастыру, өңдеу және қорыту үшін ақпарат жинау және абстракциялау әдістері қолданылды. Қазір цифрлық қызметтер нарығы қарқынды дамуда және бүкіл әлемде интернет қолданушыларының белсенді өсуі байқалады. Онлайн-сатып алулар тұрақты түрде өсуде, ал COVID–19 коронавирусы пандемиясы оның одан әрі өсуіне ықпал етіп жатыр. Тұтынушылардың, цифрлық нарық ойыншыларының, «жаңадан бастаушылардың» құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін, бәсекелестіктің тең және адал жағдайларын қамтамасыз ету үшін көптеген елдердің бәсекелестік органдары қолданатын реттеу тетіктерін қайта қарау қажеттілігі туындады. Жаңа қатысушылар ірі заманауи конгломераттармен тең бәсекеге түсе алатындай етіп, олардың нақты бизнес-модельдеріне назар аудару және деректерге қол жеткізуді реттеу арқылы цифрлық платформаларды қатан реттеуді белсенді түрде орнату жүріп жатыр. «Делдалдардың» мінез-құлқына байланысты цифрлық нарықтардағы үстемдікті теріс пайдалану ережелеріне маңызды өзгерістер енгізілуде. Яғни, монополияға қарсы органдардың міндеті – осы саладағы бәсекелестікті дамыту және ынталандыру үшін қажетті жағдайлар жасау.

Тірек сөздер: экономика, нарық, монополияға қарсы реттеу, цифрлық сала, бәсекелестік, онлайн-платформалар, статистика.

M.V. KROMM,*¹

PhD student.

*e-mail: v_marina86@mail.ru

¹Turan University, Kazakhstan, Almaty

MODERN TRENDS OF ANTIMONOPOLY REGULATION OF DIGITAL SERVICES MARKET IN THE WORLD

Abstract

The article analyzes and considers the main trends in the development of the digital services market for 2018–2021 and illustrative graphs are shown. The purpose of this article is to disclose the current problem of antimonopoly regulation and the development of competition in digital markets and to study the dynamics of the development of the global state of the digital sphere. When analyzing the current state of the digital services market and the development of antimonopoly regulation both in Kazakhstan and in foreign countries, analytical and economic and statistical methods were used, as well as methods of collecting information and abstraction for effective search, grouping, processing and generalization of data. Now the digital services market is developing dynamically and there is an active growth of Internet users around the world. There is also a constant increase in online shopping and the COVID–19 coronavirus pandemic further contributes to this growth. To protect the rights and interests of consumers, digital market players, “beginners”, and to ensure equal and fair competition conditions, it became necessary to revise the regulatory mechanisms used by the competition authorities in many countries. There is an active establishment of tighter regulation of digital platforms by focusing on their specific business models and regulating their access to data so that new entrants can compete on an equal footing with today’s large conglomerates. Important changes are being made to the rules on abuse of dominance in digital markets related to the behavior of “middlemen” That is, the task of the antimonopoly authorities is to create the necessary conditions for the development and stimulation of competition in this industry.

Key words: economy, market, antimonopoly regulation, digital sphere, competition, online platforms, statistics.

МРНТИ 06.81.12
УДК 334.02

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-243-248>

Ч.Е. КАРИБДЖАНОВ,*¹

докторант.

*e-mail: karibdzhjanov@gmail.com

¹Алматы Менеджмент Университет,
Казахстан, г. Алматы

СТРАТЕГИЯ УПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИЯМИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ. МЕТОД PDRQ-9

Аннотация

Основным источником успешности клиентоориентированной организации является умение идентифицировать своих клиентов, выявлять их потребности и использовать полученные сведения для разработки стратегии, ориентированной на клиента. В этой связи наблюдаются повсеместные изменения отношений к построению менеджмента в организациях. Если раньше конкурентоспособность организации можно было оценить по финансовым показателям, то сейчас во главу угла ставится интеллектуальный потенциал организации. С активизацией роли пациента в системе здравоохранения важность участия пациентов стала привлекать все больше внимания и занимать центральное место в исследованиях по тематике здравоохранения. В этой связи в современных условиях фундаментом успешности в лечении и оказании профессиональной помощи в медицине в первую очередь является степень удовлетворенности пациентов. Пациентоориентированный сервис выступает как новая парадигма развития системы здравоохранения, которая характеризуется тем, что основной центр тяжести сдвигается на пациента. В этой связи в области здравоохранения отношения между пациентом и врачом в том виде, в каком они воспринимаются пациентом, являются одним из основных элементов методологии научных исследований. Целью настоящей статьи является обзор и анализ результатов исследования анкеты PDRQ-9, которая оценивает отношения между пациентом и врачом. PDRQ-9 предоставляет исследователям краткую оценку терапевтических аспектов взаимоотношений между пациентом и врачом в условиях оказания первичной медицинской помощи. Это ценный инструмент для научных и практических целей, включающий в себя мониторинг отношений между пациентом и врачом.

Ключевые слова: стратегия, управление, PDRQ-9, сервис-менеджмент, клиентоориентированность, здравоохранение, внутриорганизационные процессы.

Введение

С активизацией роли пациента в системе здравоохранения важность участия пациентов стала привлекать все больше внимания и занимать центральное место в исследованиях по тематике здравоохранения.

Важность вовлечения пациентов заключается в том, что пациенты имеют право быть равными партнерами в отношении собственного ухода и играют ключевую роль в достижении точного диагноза, принятии решений о лечении, самопомощи и мониторинге заболеваний [1].

Во многих научных публикациях в области здравоохранения упоминается важность отношений между пациентом и врачом. В этих исследованиях взаимоотношения пациент – врач рассматриваются с точки зрения эффекта от удовлетворенности и ожиданий пациентов от своего врача и оказанных медицинских услуг. Установлено, что при поиске практикующего врача первичной медико-санитарной помощи (далее – ПМСП) пациенты прежде всего находят соответствие собственному представлению об идеале врача и подтверждение выбора в динамично-коммуникативном процессе [2].

Удовлетворенность пациентов практикой оказания ПМСП, лечащим врачом или собственным уходом в целом оценивается количественными и качественными показателями, на основе которых было разработано достаточно много различных методик, одни из которых:

♦ шкала удовлетворенности пациентов, в которой основной акцент направлен на вовлечение пациентов в процесс принятия решений (Patient's Perceived Involvement in Care Scale, PICS) [3]. Здесь стоит отметить, что шкала удовлетворенности – полезный инструмент для оценки процессов принятия решений или консультаций, когда изучаются долгосрочные отношения пациента с практикой оказания медицинской помощи;

- ♦ анкета «Удовлетворенность консультациями» в первичной медицинской помощи, отражающая мультидисциплинарный характер ПМСП [4];
- ♦ анкета «Удовлетворенность пациентов» измеряет не только взаимодействие, но и техническую и физическую доступность услуг [5];
- ♦ один из наиболее широко используемых опросников об удовлетворенности пациентов «Исследование результатов медицинского обслуживания» (Medical Outcome Study, MOS-9) [6].

Основные положения

Дальнейшие исследования показали, что плодотворным направлением исследований в области здравоохранения стала разработка кратких анкет, нацеленных на количественную оценку ПМСП и системы здравоохранения в целом. Так, исследователями Л. Александром и Л. Люборским была разработана анкета Helping Alliance Questionnaire (HAQ), сосредоточенная на том, насколько хорошо пациент рассматривает своего основного лечащего врача как эффективного и полезного специалиста в области здравоохранения.

Позже исследователем Ван дер Линденом была представлена и утверждена голландская версия HAQ [7]. В свою очередь, на основе голландской версии HAQ была разработана короткая анкета отношений между пациентом и врачом (Patient-doctor relationship questionnaire, PDRQ).

Материалы и методы

Ниже представлена первая модель анкеты PDRQ с 15 пунктами, переведенная на русский язык (рисунок 1).

№	Элемент PDRQ	Совершенно не согласен	Не согласен	Нейтрально	Согласен	Совершенно согласен
1	Мой врач понимает меня.	1	2	3	4	5
2	Я доверяю моему врачу.	1	2	3	4	5
3	Мой врач призван помочь мне.	1	2	3	4	5
4	Я могу поговорить с моим врачом.	1	2	3	4	5
5	Я доволен лечением врача.	1	2	3	4	5
6	Я думаю, что мой врач считает, что со мной трудно иметь дело.	1	2	3	4	5
7	Мой врач помогает мне.	1	2	3	4	5
8	У моего врача достаточно времени для меня.	1	2	3	4	5
9	Я получаю выгоду от лечения.	1	2	3	4	5
10	Я и мой врач согласны с характером моих медицинских симптомов.	1	2	3	4	5
11	Я нахожу своего врача легкодоступным.	1	2	3	4	5
12	Благодаря врачу я чувствую себя лучше.	1	2	3	4	5
13	Благодаря врачу я получил новое понимание.	1	2	3	4	5
14	Теперь я могу справиться со своими медицинскими симптомами.	1	2	3	4	5
15	Мои медицинские симптомы, вероятно, исчезнут.	1	2	3	4	5

Рисунок 1 – Модель анкеты PDRQ-9 с 15 пунктами

Примечание – Источник: С.М. Ван дер Фельтц-Корнелис, Р. Ван Оппен, В. Джей. Ван Марвейк, Е. Де Берс, Р. Ван Дик. Анкета взаимоотношений между пациентом и врачом (PDRQ-9) в первичной медико-санитарной помощи: развитие и психометрическая оценка. General Hospital Psychiatry 26 (2004) 115–120.

В результате исследовательского анализа первоначальная анкета, состоящая из 15 пунктов, была сокращена до 9 пунктов. Анкета оказалась высоконадежной с точки зрения внутренней последовательности. На рисунке 2 представлена сокращенная до 9 пунктов модель анкеты PDRQ-9.

№	Элемент PDRQ	Совершенно не согласен	Не согласен	Нейтрально	Согласен	Совершенно согласен
1	Я верю, что мой врач помогает мне.	1	2	3	4	5
2	У моего врача достаточно времени для меня.	1	2	3	4	5
3	Я доверяю моему врачу.	1	2	3	4	5
4	У меня такое чувство, что мой врач меня понимает.	1	2	3	4	5
5	Мой врач очень заинтересован в том, чтобы помочь мне.	1	2	3	4	5
6	Мы с моим врачом согласны с причинами моих жалоб.	1	2	3	4	5
7	Я могу легко поговорить с моим врачом.	1	2	3	4	5
8	Я доволен лечением, которое я получаю от своего врача.	1	2	3	4	5
9	Я чувствую, что мой врач открыт и доступен.	1	2	3	4	5

Рисунок 2 – Модель анкеты PDRQ-9 с 9 пунктами

Примечание – Источник: С.М. Ван дер Фельтц-Корнелис, Р. Ван Оппен, В. Джей. Ван Марвейк, Е. Де Берс, Р. Ван Дик. Анкета взаимоотношений между пациентом и врачом (PDRQ-9) в первичной медико-санитарной помощи: развитие и психометрическая оценка. *General Hospital Psychiatry* 26 (2004) 115–120.

Различием между PDRQ–9 и опросником по удовлетворенности пациентов является выбор не фокусироваться на качестве обслуживания, технических деталях или коммуникационных моделях. Скорее он фокусируется на отношении врач – пациент. Будущие исследования с использованием PDRQ–9 должны также оценить, насколько он похож и отличается от стандартных опросных листов удовлетворенности пациентов.

Результаты

Как было уже сказано выше, анкета HAQ послужила основой для создания и выбора элементов в PDRQ. Однако при разработке анкеты PDRQ–9 были внесены некоторые изменения и корректировки. Так, например, в анкете HAQ вопросы касались детализированного понимания лечения («У меня появилось чувство, что теперь я могу понять себя и могу помочь себе»). В отношениях между пациентом и врачом это понимание отличается, т.к. пациента больше волнует согласие на лечение. Поэтому этот пункт был перефразирован в анкете PDRQ–9 на «Я доволен лечением, которое я получаю от своего врача».

Кроме того, в анкете HAQ содержатся высказывания, которые фокусируются на «проблемах» пациента. Основополагающее предположение заключается в том, что если пациент думает, что его «проблемы» исчезнут, это указывает на хорошо развитые психотерапевтические

отношения. Пункт «Проблемы» не может быть использован в анкете PDRQ–9, потому что пациенты обычно посещают своего основного лечащего врача для выявления медицинских симптомов. Поэтому вместо «проблем» был использован термин «медицинские симптомы».

Обсуждение

Анкета PDRQ–9 представляет собой краткую меру, разработанную для оценки опыта пациента в области аспектов, касающихся взаимоотношений между пациентом и врачом в организациях здравоохранения. О факторной структуре и первоначальной надежности и валидности PDRQ–9 сообщило исследование, которое показало, что элементы шкалы были внутренне последовательны и продемонстрировали достаточную надежность теста анкеты PDRQ–9 [8].

При этом стоит отметить, что проверка на надежность и анализ данных возможны при помощи специализированного программного обеспечения IBM SPSS, где нижняя граница проверки на надежность оценивает коэффициент α Кронбаха, а общий показатель надежности возможно рассчитать по Формеллу и Ларкеру и среднее извлечение дисперсии AVE.

Доказательства надежности PDRQ–9 многообещающие, но для подтверждения этого вывода потребуются дальнейшие валидационные исследования. Существуют меры по оценке отношений между пациентом и врачом с точки зрения врача. Одной из наиболее валидированных является анкета «Взаимоотношения между врачом и пациентом PDRQ–10», состоящая из 10 пунктов [9].

Второе исследование валидности, проведенное в Испании, по сути, подтвердило, что элементы PDRQ–9 были внутренне последовательны [10]. После проведения первоначальных валидационных исследований в Нидерландах и Испании в научных публикациях не сообщалось о каких-либо других валидационных исследованиях PDRQ–9.

Следует не только проверить результаты тестирования с помощью этой анкеты в других учреждениях и группах населения, но и выяснить, коррелирует ли она с клинически значимыми результатами. Например, имеют ли врачи, получившие более высокие баллы по этой анкете, более высокие показатели последующих действий? Имеет ли инструмент дискриминационные полномочия с точки зрения функционального состояния или психических расстройств у пациентов?

Полученные результаты поощряют дальнейшую валидацию анкеты PDRQ–9 и ее применение в исследованиях в области здравоохранения, а также в стратегиях по повышению пациентоориентированного сервиса.

Заключение

PDRQ–9 предоставляет исследователям возможность использовать краткую оценку отношений между врачом и пациентом с точки зрения пациента, которая была специально оценена в рамках первичной медико-санитарной помощи. Отношения пациент – врач могут отслеживаться с помощью вышеприведенной анкеты, что представляет собой ценный инструмент для научных и практических целей.

Стоит отметить, что несмотря на растущее признание важности пациентоориентированности, а также на доказательства ее эффективности в содействии достижению других целей, таких как полезность и действенность, система здравоохранения в целом пока не способна полностью удовлетворить данную стратегическую цель. Данные национальных и международных исследований показывают, что пациенты часто высоко оценивают больницы и поставщиков медицинских услуг, однако сообщают о серьезных проблемах, связанных с получением доступа к важнейшей информации, пониманием вариантов лечения, получением разъяснений в отношении лекарственных средств и получением обратной связи.

Более того, немаловажным фактором в реализации стратегии пациентоориентированного сервиса является достаточный уровень знаний пациента относительно состояния его здоровья и предпочитаемых методов лечения. В данном случае при определенном уровне знаний становится возможным как проявление уважения, так и следование предпочтительным способам лечения пациента. На основании этого становится очевидным тот факт, что сотрудничество врача и пациента является основным требованием к развитию пациентоориентированного сервиса.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Винсент К.А., Коултер А. Безопасность пациента: а как же пациент? // *Quality and Safety in healthcare*. – № 11(1). – 2002. – С. 76–80.
- 2 Гор Дж., Огден Дж. Развитие, проверка и укрепление отношений между врачами и пациентами: взгляд пациентов на динамичный процесс // *British Journal of General Practice*. – 1998. – 432:1391 – С. 4.
- 3 Лерман С., Броуди Д., Капуто Дж., Смит Дж., Лазаро С., Вольфсон Х. Воспринимаемая пациентами вовлеченность в Шкале CARE: отношение к заболеваниям и медицинскому обслуживанию // *The Journal of General Internal Medicine*. – 1990. – 5(1):29 – С. 33.
- 4 Бейкер Р. Разработка анкеты для оценки удовлетворенности пациентов консультациями в общей практике // *British Journal of General Practice*. – 1990. – 341:487 – С. 90.
- 5 Стивен И., Томас С., Экерман Е., Браунинг С., Дикенс Е. Опросник удовлетворенности пациентом общей практикой // *Australian Family Physician* – 1999. – 28(4):342 – С. 8.
- 6 Рубин Г., Гандек Б., Роджерс У., Косински М., МакХорни С., Варс Дж. Рейтинг амбулаторных посещений пациентов в различных условиях практики. Результаты the Medical Outcomes Study // *The Journal of the American Medical Association*. – 1993. – 270:835 – С. 40.
- 7 Ван дер Линден М. Отношения пациент – врач: эмпирическое исследование качества терапевтических отношений и эффекта в психодинамической психотерапии / Диссертация. Университет Амстердама. – 1994.
- 8 Ван дер Фельтц-Корнелис К., Ван Оппен П., Ван Марвик Х., Де Бирс Е., Ван Дайк Р. Анкета взаимоотношений пациент – врач (PDRQ-9) в первичной медико-санитарной помощи: разработка и психометрическая оценка // *General Hospital Psychiatry*. – 2004. – 26:115–120 – С. 118.
- 9 Мартин-Фернандес Х., дель Кура-Гонсалес М., Гомес-Гаскон Т., Фернандес-Лопес Е., Паярс-Карабахал Г. Удовлетворенность пациента отношениями между пациентом и врачом, измеренная с помощью анкеты PDRQ-9 // *Aten Primaria*. – 42:196 – С. 203.
- 10 Ханн С., Томпсон К., Уиллс Т., Штерн В., Буднер Н. Сложные отношения между врачом и пациентом: соматизация, личность и психопатология // *The Journal of Clinical Epidemiology*. – 1994. – 47(6):647. – С. 57.

REFERENCES

- 1 Vinsent K.A., Koulter A. (2002) Bezopasnost' pacienta: a kak zhe pacient? // *Quality and Safety in healthcare*. No. 11(1), pp. 76–80.
- 2 Gor Dzh., Ogden Dzh. (1998) Razvitie, proverka i ukreplenie otnoshenij mezhdru vrachami i pacientami: vzgljad pacientov na dinamichnyj process // *British Journal of General Practice*. 432:1391, pp. 4.
- 3 Lerman S., Broudi D., Kaputo Dzh., Smit Dzh., Lazaro S., Vol'fson H. (1990) Vosprinimaemaja pacientami vovlechnost' v Shkale CARE: otnoshenie k zabolevanijam i medicinskomu obsluzhivaniju // *The Journal of General Internal Medicine*. 5(1):29, pp. 33.
- 4 Bejker R. (1990) Razrabotka ankety dlja ocenki udovletvorennosti pacientov konsul'tacijami v obshej praktike // *British Journal of General Practice*. 341:487, pp. 90.
- 5 Stiven I., Tomas S., Jekerman E., Brauing S., Dikens E. (1999) Oprosnik udovletvorennosti pacientom obshej praktikoj // *Australian Family Physician*. 28(4):342, pp. 8.
- 6 Rubin G., Gandek B., Rodzhers U., Kosinski M., MakHorni S., Vare Dzh. (1993) Rejting ambulatornyh poseshhenij pacientov v razlichnyh uslovijah praktiki. Rezul'taty the Medical Outcomes Study // *The Journal of the American Medical Association*. 270:835, pp. 40.
- 7 Van der Linden M. Otnoshenija pacient – vrach: jempiricheskoe issledovanie kachestva terapevticheskikh otnoshenij i jeffekta v psihodinamicheskoj psihoterapii / Dissertacija. Universitet Amsterdama. – 1994.
- 8 Van der Fel'tc-Kornelis K., Van Oppen P., Van Marvik H., De Birs E., Van Dajk R. (2004) Anketa vzaimootnoshenij pacient – vrach (PDRQ-9) v pervichnoj mediko-sanitarnoj pomoshhi: razrabotka i psihometricheskaja ocenka // *General Hospital Psychiatry*. 26:115–120, pp. 118.
- 9 Martin-Fernandes H., del' Kura-Gonsales M., Gomes-Gaskon T., Fernandes-Lopes E., Pajars-Karabahal G. Udovletvorennost' pacienta otnoshenijami mezhdru pacientom i vrachom, izmerennaja s pomoshh'ju ankety PDRQ-9 // *Aten Primaria*. – 42:196, pp. 203.
- 10 Hann S., Tompson K., Uills T., Shtern V., Budner N. (1994.) Slozhnye otnoshenija mezhdru vrachom i pacientom: somatizacija, lichnost' i psihopatologija // *The Journal of Clinical Epidemiology*. 47(6):647, pp. 57.

Ч.Е. КАРИБДЖАНОВ,*¹

докторант.

*e-mail: karibdzhanov@gmail.com

¹Алматы Менеджмент Университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ҰЙЫМДАРЫН БАСҚАРУ СТРАТЕГИЯСЫ. PDRQ–9 ӘДІСІ

Андатпа

Клиентке бағдарланған ұйымның табысының негізгі көзі – бұл өз клиенттерін, олардың қажеттіліктерін анықтау және тұтынушыларға бағытталған стратегияны әзірлеу үшін ақпаратты қолдану. Осыған байланысты ұйымдарда менеджмент құруға қатысты барлық жерде өзгерістер байқалады. Егер бұрын ұйымның бәсекеге қабілеттілігін қаржылық көрсеткіштер бойынша бағалауға болатын болса, қазір ұйымның зияткерлік әлеуеті бірінші орынға қойылады. Емделушінің денсаулық сақтау жүйесіндегі рөлінің белсендірілуіне байланысты, емделушінің қатысуына көбірек назар аударылып, денсаулық сақтау тақырыбы бойынша зерттеулерде орталық орынға ие бола бастады. Осыған байланысты, бүгінгі жағдайда, бірінші кезекте, емделушілердің қанағаттану дәрежесі медицинада емдеу мен кәсіби көмек көрсетудегі табыстылықтың іргетасы болып табылады. Емделушіге бағдарланған қызмет денсаулық сақтау жүйесін дамытудың жаңа парадигмасы ретінде әрекет етеді, ол негізгі ауырлықтың пациентке ауысуымен сипатталады. Осыған байланысты, денсаулық сақтау саласында емделушінің қабылдауы түріндегі пациент пен дәрігер арасындағы қарым-қатынас – ғылыми зерттеу әдіснамасының негізгі элементтерінің бірі болып табылады. Бұл мақаланың мақсаты – емделуші мен дәрігер арасындағы қарым-қатынасты бағалайтын PDRQ–9 сауалнамасының зерттеу нәтижелерін шолу және талдау болып табылады. PDRQ–9 зерттеушілерге алғашқы медициналық көмек көрсету жағдайында пациент пен дәрігер арасындағы қарым-қатынастың терапевтикалық аспектілеріне қысқаша баға береді. Бұл емделуші пен дәрігер арасындағы қарым-қатынасты бақылауды қамтитын ғылыми және практикалық мақсаттар үшін құнды құрал.

Тірек сөздер: стратегия, басқару, PDRQ–9, сервис-менеджмент, клиентке бағдарлану, денсаулық сақтау, ұйымшілік процестер.

CH.E. KARIBDZHANOV,*¹

PhD student.

*e-mail: karibdzhanov@gmail.com

¹Almaty Management University,
Kazakhstan, Almaty

MANAGEMENT STRATEGY OF HEALTHCARE ORGANIZATIONS. PDRQ–9 METHOD

Abstract

The main source of success for a customer-centric organization is the ability to identify its customers, identify their needs, and use that information to develop a customer-centric strategy. In this regard, there is a widespread change in attitudes toward the construction of management in organizations. Whereas previously the competitiveness of an organization could be measured by its financial performance, now the intellectual potential of an organization is at the forefront. As the role of the patient in the health care system has intensified, the importance of patient participation has received increasing attention and has become central to health care research. In this regard, in today's environment, the foundation of success in the treatment and delivery of professional care in medicine is primarily the degree of patient satisfaction. Patient-centered care acts as a new paradigm for the development of the health care system, which is characterized by a shift in the center of gravity to the patient. In this regard, in the field of health care, the relationship between the patient and the doctor, as perceived by the patient, is one of the main elements of the methodology of scientific research. The purpose of this article is to review and analyze the results of the PDRQ–9, which assesses the patient-physician relationship. The PDRQ–9 provides researchers with a brief assessment of the therapeutic aspects of the patient-physician relationship in the primary care setting. It is a valuable tool for research and practice purposes that includes monitoring the patient-doctor relationship.

Key words: strategy, management, PDRQ-9, service management, customer focus, healthcare, internal organizational processes.

ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ: МЕТОДОЛОГИЯ, ТЕОРИЯ, ТЕХНОЛОГИЯ
БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ: ӘДІСТЕМЕ, ТЕОРИЯ, ТЕХНОЛОГИЯ
EDUCATION AND TRAINING: METHODOLOGY, THEORY, TECHNOLOGY

IRSTI 06.77.61
UDC 331.5

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-249-257>

S.A. KALIYEVA,¹

d.e.s., chief researcher.
e-mail: kalievas_@mail.ru

E.K. BUITEK,*²

Master of sciences, PhD student.
*e-mail: buitek.elvira@mail.ru

M.K. MELDAKHANOVA,¹

d.e.s., chief researcher.
e-mail: kalievas_@mail.ru

¹Institute of Economics of Science Committee
of the Ministry of Education and Science
of the Republic of Kazakhstan,
Kazakhstan, Almaty

²University of International Business,
Kazakhstan, Almaty

**PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE FIELD
OF VOCATIONAL EDUCATION**

Abstract

The article considers the possibility of the development of public-private partnership in the field of vocational education and substantiates its necessity for high-quality training and further employment of specialists in accordance with the requirements of the modern labor market. The aim of the study is to identify new trends in the training of competitive graduates of technical and vocational education (VET) and higher education institutions (HEI) in the conditions of modern economy using public-private partnership (PPP) mechanisms. The research methodology includes general scientific and theoretical research methods. Methods of tabular representation of data is used as statistical tool. Originality of the research is that it is relevant and necessary to develop new model of training young specialists, involving the implementation of educational, research, innovative and entrepreneurial, spiritual and moral activities that meet modern trends. The authors carried out the analysis of the level and quality of training of national personnel in terms of ensuring the future needs of the labor market of the Republic of Kazakhstan and identified the advantages of using public-private partnership mechanisms in improving the skills, employment, retraining of future specialists. The paper was prepared within the grant project of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan AP08957434 “Development of a system of evaluation and certification of professional competences of experts of PPP in Kazakhstan in accordance with international standards and advanced technologies”.

Key words: partnership, labor market, training, social responsibility, vocational education, university, employment of graduates.

Introduction

The new system of relations, public-private partnership, is becoming more relevant in the conditions of market relations. Public-private partnership is a system of relations between professional educational organizations, employers, state and local authorities, public organizations, small and

medium-sized businesses, employment services, based on mutually beneficial cooperation and aimed at realizing the interests of all participants in this process [1].

Through public-private partnerships at the High Educational Institutions, it is possible to get new opportunities: simplified access to information on the labor market, provided requirements of the employers for training of specialists, simplified procedure for the approval of training programs that meet the requirements of employers, wider opportunities for students' practices, increasing their employability and possibilities for the organization of short-term training for teachers. [2].

It is clear that the current challenges of the last technological transformation and other vital factors have an impact on the development of the labor market system, the training of qualified and competitive specialists with demanded skills, and the use of public-private partnership (PPP) mechanisms in this direction is becoming more relevant than ever.[3]

The aim of the study is to identify the modern trends in the training of in-demand specialist of technical and vocational education (TVE) and higher education institutions (HEI) in the conditions of modern challenges in economy using public-private partnership (PPP) mechanisms.

There is carried out the analysis of the level and quality of training of national personnel in terms of ensuring the needs of the labor market of the Republic of Kazakhstan for the nearest future and identified the advantages of using public-private partnership mechanisms in improving the skills, employment, retraining of future specialists.

Literature review

A characteristic feature of the modern mixed economy is the partnership of the state and the private sector in recent decades, explained by the term “public-private partnership” (PPP) – a special form of interaction between business and government in order to implement socially significant programs in various fields of activity [4]. According to V. L. Yeryomin, Public-private partnership in the field of education can be represented as the interaction of state educational institutions and business structures on the basis of mutual interests to achieve common goals. We can also say that this partnership is an alliance between the state and business in order to implement educational projects based on legislative acts and special agreements” [5]. It represents a special type of interaction between educational institutions and market institutions, state and local authorities, public organizations, various ministries and departments, with enterprises of various forms of ownership- with customers of personnel services, aimed at coordinating and implementing the interests of participants in professional training.

The development of PPP is both a trend and, at the same time, a chance to achieve, if not “advanced” education, then at least adequate education. We consider social partnership as a factor of ensuring the quality of vocational education and, as a result, a factor that ensures the employment of graduates.

There is an obvious need to develop partnership systems focused on long-term and strategic cooperation. This will allow us to coordinate the personnel order for specialists of a particular skill level, to take into account the changing qualification requirements of employers as the main customers of personnel to the quality of professional training in the regional network of vocational training institutions. In other words, public-private partnership makes it possible to increase the efficiency of personnel training considering the requirements of the regional labor market

Methodology

The research consists of the methodology of comparisons, generalizations and systematic analysis with using the data of the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, International Rating Agencies, the United Nations, etc., including:

- ◆ system-structural approach – studying changes in the professional and qualification structure of personnel training;

- ◆ integrative-developmental approach – studying the professional training of practice-oriented personnel;

- ◆ synergetic approach-justifying directions for improving the level of training and retraining of personnel, taking into account all factors and conditions;

- ◆ competence-based approach – determining the role of professional competence in the training of qualified specialists.

When analyzing the level and quality of employees' training in the conditions of ensuring the future needs of the labor market, the following methods are used: factorial, functional analysis and graphical methods.

Results and discussion

It is apparent that the main factor of human capital development and the main measurement of the global competitiveness of the economy is the high proportion of Knowledge workers engaged in cognitive non-routine work. Kazakhstan is not in the top development trajectory list of countries' ranking. In this regard, the formation of a single professional and educational space with the system of the public-private partnership becomes necessary to improve the quality of human capital and the competitiveness of national personnel.

As for Kazakhstani state on this issue, there are all the main levels of training presented in accordance with the International Standard Classification of Education (ISCED) (Table 1).

Table 1 – Graduation of students by level of education

Код	Name of the training level	2010		2015		2019	
		people	%	People	%	people	%
ISCED 2	Number of graduates of the main secondary school (9 classes)	281988	35,6	224674	32,8	235404	34,9
ISCED 3	Number of graduates of the general secondary school (11 classes)	151448	19,1	129406	18,9	143089	21,2
ISCED 3 ISCED 4	Graduates of TPPSE organizations (technical and professional, post-secondary education)	190469	24,0	165946	24,3	144080	21,4
ISCED 6	Graduates of higher educational institutions	161964	20,4	147184	21,5	130691	19,4
ISCED 7	Graduates of Master programs	6 843	0,9	15816	2,3	19233	2,9
ISCED 7	Graduation of residency trainees		0,0	603	0,1	1300	0,2
ISCED 8	Graduation of doctoral students	207	0,0	533	0,1	721	0,1
	Total	792919	100,0	684162	100,0	674518	100,0
Note – Source [6].							

From 2010 to 2019, the number of graduates at all levels of education decreased by 118.0 thousand people (among the main reasons we can note the decline in the birth rate in the second half of the 90s). The largest group of graduates in the organizations of the category of post – secondary education is the graduates of the TPPSE. The share of graduates of postgraduate education (undergraduates, residency and doctoral students) has increased and is about 3.2%. In other groups, there was a decrease in graduation, including the number of university graduates decreased by almost 30.0 thousand people.

Based on the study, the trend of slowing the growth of higher education coverage is associated with the high cost of education, the quality of education (the possibility of obtaining paid education abroad), insufficient efforts to develop higher education, the possibility of obtaining free vocational education within the framework of the TPPSE development program, etc.

Admission and training of personnel in Kazakhstan was carried out mainly through the educational services from the funds of the population and enterprises (70% of university students' study at the expense of their own funds and the funds of enterprises (1.2%) [6]. According to the data, enterprises have a passive influence on the structure of national personnel training.

Thus, 50% of university students in Kazakhstan are trained in the specialties 5B010000 – “Education” (28%) and 5B070000 – “Technical sciences and technologies” (22%). As for the technical sciences, 50% of students are trained in 7 specialties: – 5B070200 – “Automation and Control”; – 5B070300 – “Information Systems”; – 5B070400 – “Computer Engineering and Software”; –

5B070800 – “Oil and Gas Business”; – 5B071800 – “Electric Power Engineering”; – 5B071900 – “Radio Engineering, Electronics and Telecommunications”; – 5B072900 – “Construction”.

From the side of population (mainly due to the purchase of educational services), the least popular technical specialties are: – 5B070500 – “Mathematical and computer modeling”; – 5B071000 – “Materials Science and technology of new materials”; – 5B071500 – “Marine Engineering and Technology”; – 5B072200 – “Polygraphs”; – 5B072300 – “Technical Physics”; – 5B072500 – “Technology of woodworking and wood products”; – 5B073300 – “Technology and design of textile materials”; – 5B073800 – “Technology of materials processing”; – 5B074600 – “Space engineering and technologies”; – 5B075300 – “Chemical technology of refractory non-metallic and silicate materials”. Only 3% of students study in these specialties, including 366 people at the expense of the population and enterprises.

Vocational training of students of TPPSE is carried out in 15 enlarged groups of specialties, including 186 specialties under the state educational order and 161 specialties on a paid basis. 45% of TPPSE students are trained in three specialties: 0100000 – “Education”; 0300000 – “Medicine” and “Pharmacy”; 0500000 – “Service, Economics and Management” [7]. TPPSE specialists are trained mainly for the service economy – education, management, finance, accounting, and services.

There are 265.2 thousand people are trained on the state order basis, and 224.1 thousand people are trained on a paid basis. The first priority group of training specialists under the state order (the largest number) is formed in such specialties as: – 1200000 – “Production, installation, operation and repair (by industry), Transport Operation” (44.2 thousand people); – 0500000 – “Service, economics and Management” (33.2 thousand people); – 0100000 – “Education” (30.2 thousand people).

The second priority group of training specialists, for which 34% of the state order is allocated, is carried out in the following specialties: – 1500000- “Agriculture, veterinary medicine and ecology”; – 1300000 – “Communications, telecommunications and information technologies. Electronic equipment”; – 1100000 – “Transport”; – 1400000 – “Construction and public utilities”.

A small share is occupied by specialties related to mechanical engineering, maintenance, and the mining industry.

Improving the system of technical and vocational education, timely provision of the country’s economy with the necessary technical specialists and working professions should become a purposeful educational policy of Kazakhstan, including the introduction of public-private partnership to the expansion of dual training, the organization of training centers that are in demand in the labor market, on the basis of colleges with a guarantee of subsequent employment of graduates, the development of professional standards and legislative regulation of the process of professional qualifications.

The practice of professional development in Kazakhstan is based on the following scheme (Figure 1. 253 p.), according to which the specialists of the OECD Program for Improving the Competitiveness of Eurasian Countries, when updating professional standards, it is recommended:

- ◆ improvement of the institutional structure that contributes to the improvement of the level of qualifications, the qualitative updating of professional standards, the effectiveness of the system of vocational education and training;
- ◆ development of educational programs, assessment and certification systems based on the introduction of professional standards, formation of a base for the creation of training programs and assessment of qualifications;
 - ◆ development of assessment and certification tools using professional standards;
 - ◆ conducting trainings and seminars on an ongoing basis on the formation of the concept of professional standards, the study of methodology and functions;
- ◆ improvement of the examination procedure in the field of development and implementation of professional standards;
 - ◆ development of the PPP mechanism in the implementation of professional standards;
 - ◆ use of the forecast of labor market development in the creation of professional standards;
 - ◆ the accreditation of training programs and the establishment of an institutional framework for the implementation of professional standards during the preparation of the panel of national experts;
- ◆ develop a system for monitoring and controlling compliance and ensuring consistency between professional standards, training programs and evaluation procedures.

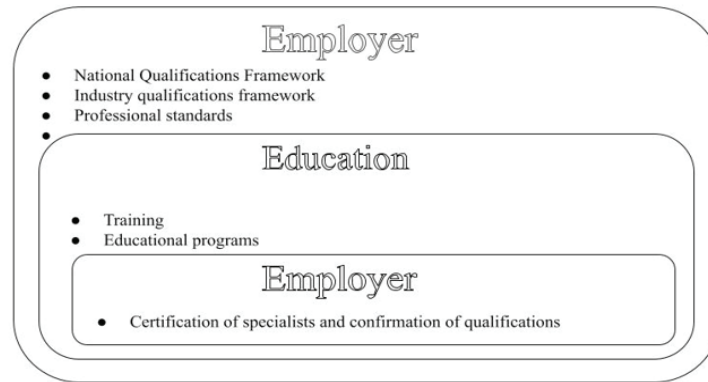

Figure 1 – Professional development of specialists

“The national qualifications framework” consists of three parts:

The first one includes the employer’s requirements for the applicant’s knowledge and skills, or “professional standards”.

The second one includes educational standards and programs adapted to professional standards (training of specialists in accordance with the requirements of business and economics).

The third part is on an independent assessment of education or certification. According to the experience of developed countries, after receiving a diploma, a specialist is sent to independent centers to confirm their qualifications and obtain a corresponding certificate. Such a system is being implemented in Kazakhstan.

According to the Labor Code of the Republic of Kazakhstan, since January 1, 2016, the National Chamber of Entrepreneurs of the Republic of Kazakhstan “Atameken” approves professional standards developed by industry associations of employers (Figure 2).

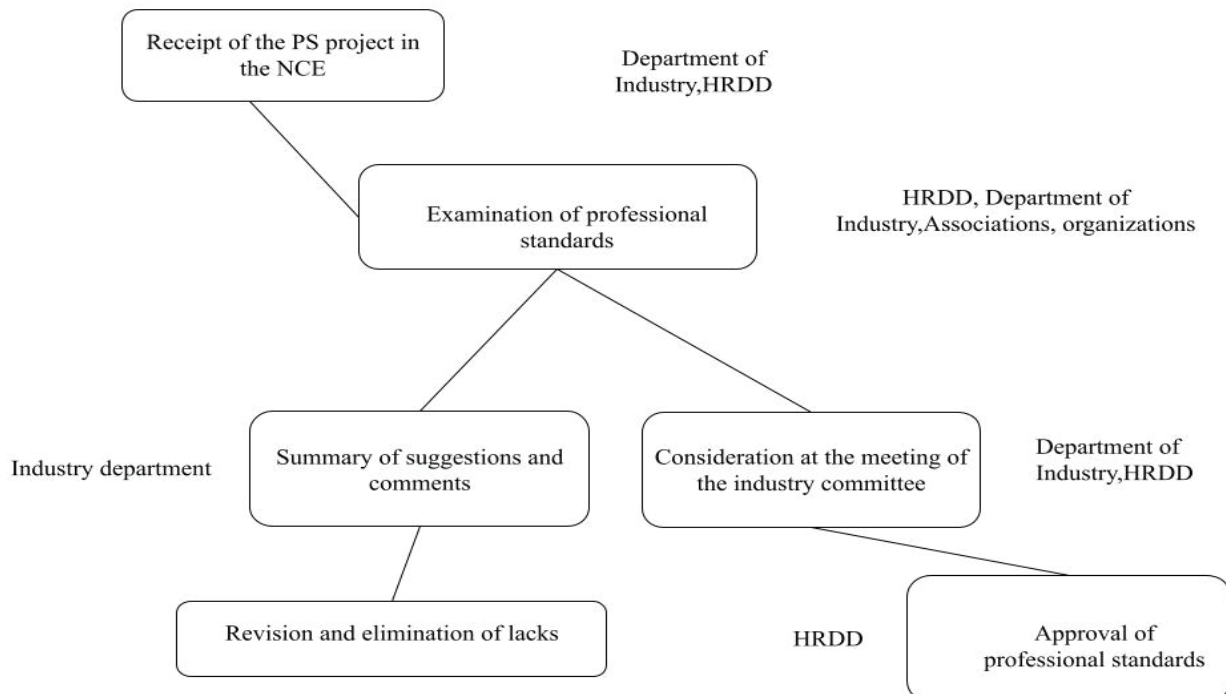

Figure 2 – The procedure for approving professional standards in the NCE “Atameken”

Work on the development of the National Qualification System of the Republic of Kazakhstan has been continuing since 2016 within the framework of the Partnership Agreement between the Government and the International Bank for Reconstruction and Development within the framework of the project “Development of labor skills and job promotion”, the implementation period of which is 5 years (2016–2020). There is planned to develop about 550 professional standards within the framework of sub-component 1.1. “Improvement of professional standards, including revision and harmonization processes”.

Professional standards can be developed at the initiative of employers’ associations by joint groups of experts from industrial enterprises, educational institutions and scientific institutions [8].

In addition to that, the developed professional standards can also be considered in the context of sectoral state bodies.

Thus, the Ministry of Industry and Infrastructure Development of the Republic of Kazakhstan is the leader in the sectoral framework of qualifications, while the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan (supervised by the Ministry of the PPP Center) and the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan do not have professional standards, while having the sectoral framework of qualifications. Taking into account that the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan is the sole shareholder of JSC “Kazakhstan Center for Public-Private Partnership” (hereinafter – the Center for PPP Development), established by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated July 17, 2008 No. 693 “On the creation of a specialized organization for concession issues” to provide services for research, training, consulting, expertise and evaluation of the implementation of investment projects, including PPP projects, we consider it appropriate to introduce professional standards and regulatory documents in the field of certification of PPP specialists and accreditation of legal entities in the field of PPP.

Nowadays, more than 1,300 different PPP projects totaling more than 3 trillion tenge are at the planning and implementation stages throughout Kazakhstan, requiring expert and analytical support and a team of professionals [9].

The labor market needs for qualified specialists in the field of PPP are constantly growing in the current economic situation and external challenges. In particular, the development of its scientific component: conducting scientific research, improving the skills of specialists and the level of teaching PPP disciplines.

The Center for PPP Development and the L. N. Gumilyov Eurasian National University have developed an innovative educational program of scientific and pedagogical direction for the preparation of masters of Economic Sciences in the specialty “7M04106-Economics of public-private partnership” with a two-year training period. In 2020, the first enrollment for the program was made in the number of 6 undergraduates.

The peculiarity of the educational program is the optimal ratio in the educational process of theoretical and practical training, a personality-oriented approach to the educational process and in the preparation of masters with in-depth knowledge in the field of national economy, PPP, state regulation and business, competitiveness in the labor market, which is adapted to various areas of analytical, expert and managerial activities [10].

The objects of professional activity of the graduate are: economic, financial, marketing, production and economic, planning and economic and analytical services of organizations and enterprises, regardless of their type of activity and form of ownership and the levels of state bodies, republican and local ones.

The PPP Center recommended a number of disciplines for including into the educational program as the main ones, such as: “Theoretical and methodological aspects of PPP”, “The legal framework of PPP in the Republic of Kazakhstan”, “Forms of PPP”, “Financial and economic model of the PPP project”, “Specifics of the PPP contract”, “Assessment and expertise of the implementation of PPP projects”, “Risks in PPP projects”, “Project Management”, etc.

The developed joint educational program has no analogues in higher educational institutions of Kazakhstan.

Conclusion

Thus, in order to train competitive young specialists that meet the long-term needs of a balanced labor market in the context of modern transformation of the economy, it is necessary to:

- ◆ create conditions for improving the quality of human capital by training future employees with high-quality and in-demand skills and competencies;
- ◆ reduce the disproportions in the demand of the new economy for personnel, create conditions for retraining and advanced training of employees;
- ◆ development of a national system for forecasting the needs of the new economy in professional personnel and improvement of the national system of qualifications;
- ◆ modernization of the education system, in particular: development of educational programs according to international standards and requirements of the new economy;
- ◆ improving the quality of training and motivation of teaching staff; partnership between the state and private business, aimed at training qualified personnel with technological and digital competencies;
- ◆ improving the mechanisms of interaction between students and potential employers, creating favorable conditions for the development of high-tech companies and start-ups for the training of qualified personnel in demand by the digital industry market;
- ◆ creating conditions for large-scale training of highly qualified specialists in the field of PPP and involving domestic higher educational institutions in the training process together with the Kazakhstan PPP Center;
- ◆ implementing educational programs will make up for the lack of qualified specialists in the field of PPP, and in the future will contribute to the development of PPP and increase of the number of high-quality PPP projects in Kazakhstan, which will undoubtedly have a positive effect on the socio-economic development of the country.

REFERENCES

- 1 Cedefop. Globalization opportunities for VET. How European and international initiatives help in renewing vocational education and training in European countries, 2018 – Luxembourg: Publications Office of the European Union. – 2018. – 144 p. //www.cedefop.europa.eu/ files/5571_en.pdf.
- 2 Cedefop. Briefing note. Less brawn more brain for tomorrow's workers. – 2018. – 4 p.
- 3 Deryabina M. A. Public-private partnership: theory and practice. Voprosy ekonomiki. – 2008. – No. 8.
- 4 Labor market competitiveness: the genesis of socio-economic content // Marketing in Russia and abroad. – 2006. – No. 2. //dis.ru/library/520/25896/. 27.05.2018
- 5 Yeryomin V.L. Public-Private Partnership in Education. Actual problems of socio-economic development of Russia. – 2010. – p. 23.
- 6 Committee of Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan. //stat.gov.kz 18.07.19.
- 7 How to update the HR strategy for the digital world. //digitalmarketinginstitute.com/the-insider/11-04-18-how-to-update-a-talent-strategy-for-a-digital-world. 15.10.2018.
- 8 Kazakhstan: monitoring the process of professional development through the introduction of professional standards, OECD Publishing, Paris. – 2019. URL: <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/central-asia/Kazakhstan-Monitoring-Skills-Development-through-Occupational-Standards-2019-RUS.pdf> (accessed: 23.11.2020)
- 9 Admission of students in the main areas of training //stat.gov.kz/official/industry/62/statistic/7. 18.07.19.
- 10 Technical and vocational, post-secondary education in the Republic of Kazakhstan. Statistical Bulletin. 22 series. Social sphere. – Nur-Sultan. – 2019. – 373 p.
- 11 Ozernikova T.G., Danilenko N.N., Kravtsevich S.V. Employee competitiveness: concept, research, management. Irkutsk: BSUEP Publishing House, 2007. – p. 195.

С.А. ҚАЛИЕВА,¹

э.ғ.д., бас ғылыми қызметкер.

e-mail: kalievas_@mail.ru

Э.К. БУЙТЕК,^{*2}

экономика ғылымдарының магистрі, докторант.

*e-mail: buitek.elvira@mail.ru

М.К. МЕЛЬДАХАНОВА,¹

э.ғ.д., бас ғылыми қызметкер.

e-mail: buitek.elvira@mail.ru

¹Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің ғылыми Комитетінің экономика Институты,

Қазақстан, Алматы қ.

²Халықаралық Бизнес Университеті,

Қазақстан, Алматы қ.

КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК-ЖЕКЕМЕНШІК СЕРІКТЕСТІК

Андатпа

Мақалада кәсіптік білім беру саласында мемлекеттік-жекеменшік серіктестікті дамыту мүмкіндігі талқыланады және оның мамандарды жоғары сапалы даярлау және еңбек нарығының сұранысына сәйкес одан әрі жұмысқа орналастыру қажеттілігі негізделеді. Зерттеудің мақсаты – мемлекеттік-жекеменшік серіктестіктің (МЖС) тетіктерін қолдана отырып, қазіргі заманғы экономика жағдайында техникалық және кәсіптік білімнің (ТжКБ), жоғары оқу орындарының (ЖОО) бәсекеге қабілетті түлектерін даярлаудағы жаңа үрдістерді айқындау. Зерттеу әдіснамасы жалпы ғылыми және теориялық зерттеу әдістерін қамтиды. Статистикалық құрал ретінде мәліметтерді кестелік ұсыну әдістері қолданылды. Зерттеудің бірегейлігі – қазіргі заманғы үрдістерге сәйкес келетін білім беру, ғылыми-зерттеу, инновациялық-кәсіпкерлік, рухани-адамгершілік қызметті жүзеге асыруды көздейтін жас мамандарды даярлаудың жаңа моделін әзірлеу қажеттілігінде. Авторлар Республиканың еңбек нарығының болашақ қажеттіліктерін қамтамасыз ету тұрғысынан ұлттық кадрларды даярлау деңгейі мен сапасына талдау жүргізді. Қазақстанда МЖС тетіктерінің артықшылықтары олардың біліктілігін арттыру, жұмысқа орналастыру және қайта оқытуда екені анықталды. Мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің «Халықаралық стандарттар мен озық технологияларға сәйкес Қазақстандағы МЖС сарапшыларының кәсіби құзыреттерін бағалау және сертификаттау жүйесін әзірлеу» АП08957434 гранттық жобасы шеңберінде әзірленді.

Тірек сөздер: серіктестік, еңбек нарығы, оқыту, әлеуметтік жауапкершілік, кәсіптік білім, жоо, түлектерді жұмысқа орналастыру.

С.А. ҚАЛИЕВА,¹

д.э.н., главный научный сотрудник.

e-mail: kalievas_@mail.ru

Э.К. БУЙТЕК,^{*2}

магистр экономических наук, докторант.

*e-mail: buitek.elvira@mail.ru

М.К. МЕЛЬДАХАНОВА,¹

д.э.н., главный научный сотрудник.

e-mail: kalievas_@mail.ru

¹Институт экономики Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан,

Казахстан, г. Алматы

²Университет Международного Бизнеса,

Казахстан, г. Алматы

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО В СФЕРЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается возможность развития государственно-частного партнерства в сфере профессионального образования и обосновывается его необходимость для качественной подготовки и дальнейшего трудоустройства специалистов в соответствии с запросами современного рынка труда. Целью исследования

является определение новых тенденций в подготовке конкурентоспособных выпускников технического и профессионального образования (ТиПО), высших учебных заведений (вуз) в условиях современной экономики с применением механизмов государственно-частного партнерства (ГЧП). Методология исследования включает общенаучные и теоретические методы исследования. В качестве статистического инструмента используются методы табличного представления данных. Оригинальность исследования заключается в необходимости разработки новой модели подготовки молодых специалистов, предполагающей осуществление образовательной, научно-исследовательской, инновационно-предпринимательской, духовно-нравственной деятельности, отвечающей современным тенденциям. Авторами проведен анализ уровня и качества подготовки национальных кадров с точки зрения обеспечения будущих потребностей рынка труда Республики Казахстан и выделены преимущества механизмов ГЧП в повышении их квалификации, трудоустройстве, переобучении. Статья подготовлена в рамках грантового проекта Министерства образования и науки Республики Казахстан АП08957434 «Разработка системы оценки и сертификации профессиональных компетенций экспертов ГЧП в Казахстане в соответствии с международными стандартами и передовыми технологиями».

Ключевые слова: партнерство, рынок труда, обучение, социальная ответственность, профессиональное образование, вуз, трудоустройство выпускников.

МРНТИ 06.77.59
УДК 331-54

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-258-263>

А.С. НУРКЕЕВ,*¹

докторант.

*e-mail: 18191676@turana-edu.kz

¹Университет «Туран»,
Казахстан, г. Алматы

ОЦЕНКА РЕЗУЛЬТАТОВ ПРОЕКТА GUESSS (ГЛОБАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО ДУХА СТУДЕНТОВ) В КОНТЕКСТЕ ВЛИЯНИЯ ПЕРВИЧНОГО КАРЬЕРНОГО ОПЫТА НА ВЫБОР ВЫПУСКНИКОВ (МЕЖДУНАРОДНЫЙ АСПЕКТ)

Аннотация

Цель статьи – оценка результатов проекта GUESSS в контексте построения карьерных планов студентов. Проект GUESSS исследует предпринимательский дух студентов в глобальном масштабе и охватывает 54 страны мира. Материалы проекта используются для выполнения научных работ и публикаций в ведущих изданиях мира. Предпринимательство стало важной частью процесса обучения. Очень большое значение на современном этапе имеет развитие предпринимательских навыков у студенчества. Страны ОЭСР принимают во внимание и развивают свои программы молодежного предпринимательства на основе проектов, подобных GUESSS. Современные тенденции на рынке труда разрушают утопические модели «хорошо оплачиваемых» рабочих мест в условиях глобальной конкуренции. Цифровизация, экономика умных городов, устойчивого развития и совместного потребления, новые тенденции в области здравоохранения, ретейла, массовых коммуникаций и туризма создают новые возможности для развития частного предпринимательства. В исследовании карьерных предпочтений студентов разных стран можно рассмотреть общие тенденции, характерные для современной молодежи. В статье оценены карьерные предпочтения пяти разных стран, сильно отличающихся по уровню ВВП, демографическим и социально-культурным характеристикам. Проведена оценка изменения карьерных предпочтений студентов сразу после окончания университета и через пять лет после получения карьерного опыта.

Ключевые слова: предпринимательский дух, проект GUESSS, карьера, международный аспект, цифровизация, рынок, молодежь.

Введение

Предпринимательская карьера становится все более привлекательной опцией для современных студентов. В первые десятилетия XXI века мы наблюдаем рост этой тенденции. Это происходит вследствие того, что улучшается предпринимательский климат и культура, растет количество учебных заведений, предоставляющих возможности для профессиональной карьеры предпринимателя. Средства массовой информации усиленно продвигают образ успешного предпринимателя, а возможности для строительства корпоративной карьеры снижаются. Широко развиваются онлайн-стартапы с низкими капитальными издержками. Проекты, подобные GUESSS, обеспечивают систематический анализ предпринимательских наклонностей студентов по всему миру и соответствующую роль предпринимательского образования и климата, предлагаемых учебными заведениями [1].

Предприниматели играют ведущую роль в создании рабочих мест. С 1980-х гг. малый и средний бизнес (МСБ) в развитых странах является основным фактором снижения уровня безработицы. Поощрение предпринимательства занимает центральное место в общественной политике стран ОЭСР. Остро стоит проблема предпринимательской активности молодежи. Обладатели профессиональных дипломов в области предпринимательства являются локомотивом экономического развития и создают предприятия в самых инновационных отраслях [2].

Основные положения

Проект GUESSS

В настоящее время предпринимательство является важной темой для всех категорий населения – от политиков и правительств до ученых и студентов. Международный проект Global University Entrepreneurial Spirit Student's Survey (GUESSS) анализирует предпринимательские намерения и склонность к ведению бизнеса студентов 54 стран мира. Проект GUESSS был основан в 2003 г. в Университете Санкт-Галлена, Швейцария. В данный момент GUESSS управляется в рамках сотрудничества между этим университетом и Университетом Берна, также находящимся в Швейцарии. На сегодня это один из крупнейших исследовательских проектов в области предпринимательства в мире. Было проведено 8 крупнейших студенческих опросов (2003, 2004, 2006, 2008, 2011, 2013/2014, 2016 и 2018 гг.). В опросе 2018 г. участвовали 208 000 студентов из 3000 университетов. Результаты опубликованы в ведущих журналах, таких как Journal of Business Venturing или Entrepreneurship Theory & Practice [3]. В Казахстане основным координатором проекта является университет «Туран». Казахстанский офис проекта GUESSS провел в 2018 г. опрос, охвативший 3425 обучающихся. Респонденты опроса представляли различные вузы РК. Анкеты для обучающихся разрабатывались швейцарскими университетами. В Швейцарии обрабатывались результаты анкетирования по странам [4].

Методология исследования

Проект GUESSS охватывал следующие группы вопросов отношения студентов к предпринимательству: карьерные планы обучающихся, влияние университета на предпринимательский дух, влияние семьи и общества, предпринимательский потенциал, характеристика среды стартапов, самооценка личности, характеристика бизнес-среды, семейный контекст в отношениях студентов к карьере предпринимателя и пр. [5].

Очень важным показателем, который полномасштабно осветил проект GUESSS, является изменение планов студентов после получения карьерного опыта. Для всех стран мира характерны изменения данного показателя в группе студентов, уже получивших пятилетний карьерный опыт по сравнению с только что окончившими университет.

Для оценки и анализа воздействия карьерного опыта были взяты данные из проекта GUESSS следующих стран: Казахстан, Венгрия, Португалия, Финляндия и Пакистан. Такой широкий разброс позволяет выявить общие тенденции в ответах студентов для стран из разных географических и политико-экономических групп. Казахстан и Пакистан являются развивающимися странами. Но имеют достаточно большие территориальные, демографические, экономические, климатические различия. Венгрия и Португалия представляют собой две страны второго «эшелона» ЕС. Венгрия представляет собой Восточную Европу, а Португалия – Европейский юг. Финляндия представляет собой типичную высокоразвитую страну ЕС скандинавского типа.

Результаты исследования

Основной вопрос «Какую карьеру вы предпочтете в будущем?» был задан учащимся сразу после окончания учебы и спустя пять лет после окончания учебы. В Казахстане ответы распределились следующим образом (таблица 1, стр. 260).

Как следует из таблицы, сразу после окончания учебы большинство студентов намереваются начать карьеру в роли наемного работника. Менее 20% учащихся намереваются стать предпринимателями и унаследовать компанию либо открыть собственное дело. Однако через пять лет «свободного плавания» количество желающих открыть свою фирму или унаследовать семейную компанию стремительно растет и составляет более 40% [6].

Таблица 1 – Карьерные планы обучающихся

GUESSS Kazakhstan-2018	Какую карьеру вы предпочтете в будущем?										Всего
	Работником в малой компании (1–49 сотрудников)	Работником в средней компании (50–249 сотрудников)	Работником в большой компании (250 и более сотрудников)	Работником в некоммерческом секторе	Работником в академии (вузе, университетской среде)	Работником в общественном секторе	Учредителем и работать в собственной фирме	Преимником в семейном деле	Преимником на фирме, которая в данный момент не принадлежит моей семье	Другое /Пока еще не знаю	
Сразу после окончания учебы (N)	308	374	755	51	432	100	397	64	131	813	3425
%	9,0	10,9	22	1,5	12,6	2,9	11,6	1,9	3,8	23,7	
Спустя 5 лет после окончания учебы (N)	86	138	514	36	323	71	1228	84	208	737	
%	2,5	4,0	15	1,1	9,4	2,1	35,9	2,5	6,1	21,5	

В Пакистане результаты опроса GUESSS-2018 показали, что после пяти лет обучения студенты были более склонны к открытию собственного дела, чем сразу после завершения обучения. Мы сможем обнаружить изменение намерений стать предпринимателем за этот период согласно данным отчета GUESSS. В Пакистане намерение стать предпринимателем после пяти лет обучения изъявили 37,3% студентов. В то время как лишь 15,6% студентов хотели стать предпринимателями сразу после окончания университета. Эти результаты свидетельствуют о растущей тенденции к предпринимательству среди студентов вузов [7].

В Венгрии многие студенты хотели найти работу в качестве наемных работников крупной, малой или средней компании сразу после окончания учебы. Государственный сектор тоже был достаточно серьезным и частым выбором. Около 84,9% студентов намеревались стать наемными работниками после окончания учебы.

Статус наемного работника понизился в глазах студентов через пять лет после окончания учебы. Многие студенты сделали выбор в пользу предпринимательской карьеры. Спустя пять лет после окончания университета число желающих стать предпринимателем выросло в 7 раз с порядка 500 до более 3500 опрошенных. Ответы показали, что студенты хотели сначала получить опыт работы в качестве сотрудников, а затем начать собственное дело [8].

В Португалии согласно прошедшим в 2018 г. исследованиям большинство участников опроса предпочли работу по найму в частном секторе, и только 4,9% респондентов намерены стать учредителем собственного бизнеса сразу после окончания университета. Через пять лет в намерениях относительно выбора карьеры произошли изменения: только 33,1% хотят работать в бизнесе и 26,6% хотят пополнить ряды предпринимателей, что в пять раз превышает количество потенциальных предпринимателей сразу после окончания университета. В целом результаты Португалии соответствуют результатам на международном уровне, хотя и с другими значениями [9].

Финляндия демонстрирует динамику исследований с 2006 г. Количество студентов, выбирающих работу в секторе среднего бизнеса (50–249 сотрудников) сразу после окончания университета, имеет тенденцию к падению год от года. В то время как число желающих поступить на работу в компании малого бизнеса (меньше 50 сотрудников) растет. Число желающих работать в крупных корпорациях остается стабильным. Те же тенденции повторяются в годовой динамике и в отношении студентов, опрошенных через пять лет после обучения. Но в каждом отдельно взятом году во время опросов только что закончивших университеты и тех, кто окончил учебу пять лет назад, наблюдается тенденция к росту числа желающих заниматься собственным бизнесом. Согласно опросам 2018 г. студенты, окончившие университет пять лет назад, в 5 раз больше стремятся к владению собственным бизнесом, чем те, кто только что окончил университет (31,5% против 6,1% соответственно) [10].

Заключение

Для демонстрации изменения студенческих настроений за пятилетний период с момента окончания учебы были взяты данные стран из самых различных регионов с большим разбросом по уровню ВВП и другим социально-экономическим параметрам.

Все страны продемонстрировали устойчивый рост предпринимательских настроений среди студентов, имеющих пятилетний опыт работы. Наиболее высокие показатели характерны для стран с более высоким уровнем ВВП и соответствующим (высоким) уровнем поддержки предпринимательства. Это Финляндия, Венгрия и Португалия.

Студенты Казахстана и Пакистана тоже демонстрируют изменение количества респондентов, желающих стать предпринимателями. Здесь тоже наблюдается рост числа потенциальных предпринимателей после пяти лет трудового стажа. Однако этот рост менее показателен, чем у стран с более высоким ВВП и отлаженной предпринимательской инфраструктурой.

Можно отметить, что рост предпринимательских настроений для всех стран – участниц опроса GUESSS связан еще и с наступившей глобализацией, повсеместным проникновением глобальных СМИ и социальных сетей, рекламирующих образ жизни предпринимателя, а также с усилившейся конкуренцией за качественные рабочие места.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Ruskovaara E., Pihkala T. Global university entrepreneurial spirit student's survey. National Report 2019 FINLAND. LUT University School of Engineering Science. – 2019. – P. 5.
- 2 Gubik Andrea S., Farkas Miskolc S. National Report. Entrepreneurship intentions and activities of students in Hungary. Global University Entrepreneurial Spirit Student's Survey 2018. – Budapest, 2019. – P. 3.
- 3 Cefage-UE R., Fragoso R., Novas J. Entrepreneurial Intentions and Activities of Students at Portuguese Universities – 2018. – 2020. – P. 4.
- 4 Таменова С.С., Судибор О.Л., Нургаева Д.К., Исакова А.Б., Герасимова Н.С., Кузнецова Г.Х., Нусупекова А.Б., Амангельдиева Н.С., Нуркеев А.С. Национальный отчет GUESSS Kazakhstan–2018. – Алматы: Университет «Туран», 2019. – С. 3–4.
- 5 Таменова С.С., Судибор О.Л., Нургаева Д.К., Исакова А.Б., Герасимова Н.С., Кузнецова Г.Х., Нусупекова А.Б., Амангельдиева Н.С., Нуркеев А.С. Национальный отчет GUESSS Kazakhstan–2018. – Алматы: Университет «Туран», 2019. – С. 6–54.
- 6 Таменова С.С., Судибор О.Л., Нургаева Д.К., Исакова А.Б., Герасимова Н.С., Кузнецова Г.Х., Нусупекова А.Б., Амангельдиева Н.С., Нуркеев А.С. Национальный отчет GUESSS Kazakhstan–2018. – Алматы: Университет «Туран», 2019. – С. 7.
- 7 Samo A.H., Inayat S. Global University Entrepreneurial Student Spirit Survey (GUESSS). – Country Report Pakistan. – 2019. – P. 13–14.
- 8 Gubik Andrea S., Farkas Miskolc S. National Report. Entrepreneurship intentions and activities of students in Hungary. Global University Entrepreneurial Spirit Student's Survey 2018. – Budapest, 2019 – P. 9.
- 9 Gubik Andrea S., Farkas Miskolc S. National Report. Entrepreneurship intentions and activities of students in Hungary. Global University Entrepreneurial Spirit Student's Survey 2018. – Budapest, 2019 – P. 29.
- 10 Ruskovaara E., Pihkala T. Global university entrepreneurial spirit student's survey. National Report 2019 FINLAND. LUT University School of Engineering Science. – 2019. – P. 10–11.

REFERENCES

- 1 Ruskovaara E., Pihkala T. (2019) Global university entrepreneurial spirit student's survey. National Report 2019 FINLAND. LUT University School of Engineering Science, pp. 5.
- 2 Gubik Andrea S., Farkas Miskolc S. National Report. (2019) Entrepreneurship intentions and activities of students in Hungary. Global University Entrepreneurial Spirit Student's Survey 2018. – Budapest, pp. 3.
- 3 Cefage-UE R., Fragoso R., Novas J. (2020) Entrepreneurial Intentions and Activities of Students at Portuguese Universities–2018, pp. 4.
- 4 Tamenova S.S., Sudibor O.L., Nurtaeva D.K., Iskakova A.B., Gerasimova N.S., Kuznecova G.H., Nusupekova A.B., Amangel'dieva N.S., Nurkeev A.S. (2019) Nacional'nyj otchet GUESSS Kazakhstan–2018. – Almaty: Universitet «Turan», pp. 3–4.
- 5 Tamenova S.S., Sudibor O.L., Nurtaeva D.K., Iskakova A.B., Gerasimova N.S., Kuznecova G.H., Nusupekova A.B., Amangel'dieva N.S., Nurkeev A.S. (2019) Nacional'nyj otchet GUESSS Kazakhstan–2018. – Almaty: Universitet «Turan», pp. 6–54.
- 6 Tamenova S.S., Sudibor O.L., Nurtaeva D.K., Iskakova A.B., Gerasimova N.S., Kuznecova G.H., Nusupekova A.B., Amangel'dieva N.S., Nurkeev A.S. (2019) Nacional'nyj otchet GUESSS Kazakhstan–2018. – Almaty: Universitet «Turan», pp. 7.
- 7 Samo A.H, Inayat S. (2019) Global University Entrepreneurial Student Spirit Survey (GUESSS). – Country Report Pakistan, pp. 13–14.
- 8 Gubik Andrea S., Farkas Miskolc S. National Report. (2019) Entrepreneurship intentions and activities of students in Hungary. Global University Entrepreneurial Spirit Student's Survey 2018. Budapest, pp. 9.
- 9 Gubik Andrea S., Farkas Miskolc S. National Report. (2019) Entrepreneurship intentions and activities of students in Hungary. Global University Entrepreneurial Spirit Student's Survey 2018. Budapest, pp. 29.
- 10 Ruskovaara E., Pihkala T. (2019) Global university entrepreneurial spirit student's survey. National Report 2019 FINLAND. LUT University School of Engineering Science, pp. 10–11.

A.C. НУРКЕЕВ,*¹

докторант.

*e-mail: 18191676@turan-edu.kz

¹«Тұран» университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

GUESSS (СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІПКЕРЛІК РУХЫН ЖАҒАНДЫҚ ЗЕРТТЕУ) ЖОБАСЫНЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІН ТҮЛЕКТЕРДІҢ ТАҢДАУЫНА БАСТАПҚЫ МАНСАПТЫҚ ТӘЖІРИБЕНІҢ ӘСЕРІ ТҮРҒЫСЫНАН БАҒАЛАУ (ХАЛЫҚАРАЛЫҚ АСПЕКТ)

Аңдатпа

Мақаланың мақсаты – GUESSS жобасының нәтижелерін студенттердің мансаптық жоспарларын құру тұрғысынан бағалау. GUESSS жобасы бүкіл әлемдегі студенттердің кәсіпкерлік рухын зерттейді және әлемнің 54 елін қамтиды. Жоба материалдары әлемдегі жетекші журналдарда ғылыми жұмыстар мен жарияланымдарды орындау үшін қолданылады. Кәсіпкерлік – оқу процесінің маңызды бөлігіне айналды. Студенттердің кәсіпкерлік қабілеттерін дамыту қазіргі кезеңде үлкен маңызға ие. ЭЫДҰ елдері GUESSS сияқты жобалар негізінде жастардың кәсіпкерлік бағдарламаларын ескереді және дамытады. Еңбек нарығының қазіргі тенденциялары жаһандық бәсекелестік ортада «жақсы төленетін» жұмыс орындарының утопиялық модельдерін жойып жатыр. Цифрландыру, ақылды қалалар экономикасы, тұрақты даму және ортақ тұтыну, денсаулық сақтау, бөлшек сауда, бұқаралық коммуникация және туризм саласындағы жаңа тенденциялар жеке кәсіпкерлікті дамытуға жаңа мүмкіндіктер туғызады. Әр түрлі елдердің студенттерінің мансаптық талғамдарын зерттеу барысында қазіргі жастарға тән жалпы тенденцияларды қарастыруға болады. Мақалада ЖІӨ, демографиялық және әлеуметтік-мәдени сипаттамалары жағынан өте ерекшеленетін бес түрлі елдің мансаптық талғамдары бағаланады. Университетті бітіргеннен кейін бірден және мансаптық тәжірибе алғаннан соң бес жылдан кейін студенттердің мансаптық қалауларының өзгеруіне бағалау жүргізілді.

Тірек сөздер: кәсіпкерлік рух, GUESSS жобасы, мансап, халықаралық аспект, цифрландыру, нарық, жастар.

A.S. NURKEYEV,*¹

PhD student.

*e-mail: 18191676@turana-edu.kz

¹Turan University,

Kazakhstan, Almaty

EVALUATION OF THE GUESS PROJECT RESULTS (GLOBAL STUDENT ENTREPRENEURSHIP SURVEY) IN THE CONTEXT OF THE INFLUENCE OF PRIMARY CAREER EXPERIENCE ON GRADUATE CHOICE (INTERNATIONAL ASPECT)

Abstract

The purpose of the article is to evaluate the results of the GUESS project in the context of building career plans for students. The GUESS project explores the entrepreneurial spirit of students globally and spans 54 countries around the world. The materials of the project are used to carry out scientific works and publications in the world's leading journals. Entrepreneurship has become an important part of the learning process. The development of students' entrepreneurial skills is of great importance at the present stage. OECD countries take into account and develop their youth entrepreneurship programs based on projects like GUESS. Current labor market trends are destroying utopian models of "well-paid" jobs in a global competitive environment. Digitalization, the economy of smart cities, sustainable development and shared consumption, new trends in healthcare, retail, mass communications and tourism create new opportunities for the development of private entrepreneurship. In the study of the career preferences of students from different countries, one can consider the general tendencies characteristic of modern youth. The article assesses the career preferences of five different countries that are very different in terms of GDP, demographic and socio-cultural characteristics. The assessment of changes in the career preferences of students immediately after graduation and five years after gaining career experience is carried out.

Key words: entrepreneurial spirit, GUESS project, career, international aspect, digitalization, labor, youth.

FTAXP 06.51.25
ӘОЖ 378.14.014.13:

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-264-271>

А.О. ОҢДАШ,*¹

PhD, доцент м.а.

*e-mail: ainurondash@gmail.com

Ж.М. НАКИПОВА,¹

магистрант.

e-mail: zzhaniyaa@mail.ru

¹Әл-Фараби атындағы қазақ

ұлттық университеті,

Қазақстан, Алматы қ.

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫ ДАМУДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа

Бұл зерттеудің мақсаты – білім беру саласындағы негізгі проблемаларды ашу және цифрландыру мүмкіндіктерін анықтау. Бүгінгі күнгі әлемдегі экономикалық даму кезеңі цифрлық экономика деп аталады. Негізінен, цифрландыру адам өмірінің барша салаларына өз әсерін тигізіп жатыр. Бұл мақалада қазіргі уақыттағы білім беру саласының цифрландыру үрдісіне бағытталуы зерттеледі. Зерттеудің өзектілігі постиндустриалды кезеңнің негіздері мен құндылықтарына бағытталған қазіргі қоғам өміріндегі білімнің ерекше маңыздылығымен анықталады. Білім беру жүйесінің жетістігі адам әлеуетінің деңгейіне, адамдардың табиғи және әлеуметтік мәселелерді шешуге дайындығына үлкен әсер етеді. Мемлекеттік білім беруді жақсарту барысында жыл сайын инновациялық технологиялық процестер маңызды рөл атқарады, оларды енгізу білім беруді жаңғырту мен дамытуға ықпал етеді, сонымен қатар болашақ мамандарды даярлау сапасын арттырады және білім беруді ғылыммен жақындастырады. Сонымен бірге, мұндай технологиялық процестер білім беру қызметіне қатысты қолданыстағы тәсілдерді қайта қарауға, сондай-ақ олардың қоғамға және жеке қоғамдық топтарға әсерін талдауға арналған. Осыған байланысты білім беруді цифрландыру міндеттерін және оның әлеуметтік нәтижелерін зерделеу – академиялық зерттеулердің өте маңызды бағыты болып табылады.

Тірек сөздер: цифрлық экономика, технологиялық революция, цифрландыру, технологиялар, адами капитал, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, білім беру.

Кіріспе

Қазіргі заманғы экономиканың даму үрдістеріне, көбіне экономикалық қызметтің жеке түрлерінің, әлеуметтік саланың, қоғамдық және жеке өмірдің, білім беру саласының рөлдерінің өзгерісіне цифрландыру әсер етеді. Бұл жағдайда адамның рөлі және оның білімінің үздіксіз жаңарып отыруы тұрақты түрде артып келеді. Қазіргі таңда адам өмірінде білімнің орны ерекше болып табылады. Қоғамның әлеуметтік жағдайы, адамдардың түрлі мәселелерге қарсы тұруға дайындығы көп жағдайларда білімнің рөліне байланысты болып келеді. Қазақстанның қазіргі даму кезеңінде болып жатқан барлық әлеуметтік және экономикалық жағдайлар мемлекеттік білім беру жүйесін жақсартудың қажеттілігін тудырды. Білім берудің сапасы болашақта елдің мамандармен жасақталуына әсерін тигізеді, сондықтан осы мәселеге ерекше назар аударған жөн. Бүгінгі таңда отандық білім беруді қалыптастырудағы соңғы «тренд» ретінде цифрландыруға баса назар аударылуда. Ол қоғамның барлық салаларын қамтумен бірге, жұмыс процестеріне, адамдардың қарым-қатынастарына, олардың бос уақыт өткізуіне өзгерістер енгізеді, адамдардың көзқарастары мен өмір салтын өзгертеді. Негізінен, білім беруді цифрландыру қарама-қайшылықтарға ие. Бір жағынан алғанда, сандық технологияларды дамыту – мақсаттар мен құндылықтарға негізделген ашық ғаламдық қоғамға прогрессивті қадам ретінде анықталады. Ал өзге жағынан, цифрландыру адамдардың жаппай еркіндіктерінен айырылуға, саналарының манипуляциялануына, жеке бас дағдарыстарының пайда болуына септігін тигізетін процес түрінде бағаланады.

Бүгінгі күні экономикада сандық немесе цифрлық сөздерінен құралған ұғымдар кеңінен қолданылып жатыр. Олардың көп бөлігі әлемдегі экономикалық ортаның күйін және даму бағыттарын сипаттауда қолданылады. Теоретиктер мен практиктер, экономист мамандар, инженерлер арасында «цифр» сөзінен құралған ұғымдар кеңінен таралған. Осы термин сөздің белгілі болуы оның түрлі халықаралық ұйымдардың зерттеулерінде қолданылуына әсер еткен болатын. Әлемдегі жаңа коронавирустық індеттің таралуы да цифрландырудың практикалық маңызын арттырды, себебі Covid–19 пандемиясының салдары қоғамда цифрлық технологиялардың пайдаланылуын жаңа деңгейге көтерді. «Цифрлы экономика» мәніне түрлі ғылым салаларына сәйкес келетін, сонымен қатар мазмұнды бірлікке ие болатын толық анықтама беру мүмкін емес. Алайда, анықтамалардың түрлі салалар арасында алмастырылып қалмауы және болашақ жоғары білімді мамандарды даярлау тәжірибесі үшін маңызды. Дегенмен, бүгінгі күні жалпы академиялық терминология, адамдардың белсенді өзгертін қажеттіліктері, коммуникациялардың жаңа конфигурацияларының пайда болуы, сандық технологиялардың енгізілуі, ашылған инновациялар, сондай-ақ білімнің тез таралуы жағдайында оған тән белгілерді ашатын экономика тұжырымдамалары анықталатын академиялық стиль әлі қалыптасқан жоқ. «Цифрлық экономика» тұжырымдамасы «білім экономикасы», «инновациялық экономика», «жаңа экономика» анықтамаларымен қатар, экономиканы қалыптастырудың қазіргі заманғы сатысының қасиеті мақсатында пайдаланылады.

Әлемдегі цифрлық экономиканың даму қарқыны өте жылдам, соның салдарынан бір-қатар кәсіптердің өмір сүру мерзімі қысқарады, ал еңбек мазмұнының өзгеруі жаңа кәсіп түрлерінің пайда болуына ықпал етеді. Оксфорд зерттеушілерінің бағалауы бойынша цифрлық технологиялардың дамуы алдағы 10–25 жыл ішінде кәсіптердің шамамен 50%-ы жойылып, бүгінгі мектеп оқушыларының 67%-ы қазіргі таңда әлі қалыптаспаған маман иелері болады деп болжайды [1]. Кадрларды даярлауға қойылатын талаптардың өзгеруі біршама мамандықтардың маңыздылығының жойылуымен немесе жаңа жағдайларда мүлдем жоғалып кетуімен ғана емес, сонымен бірге оқыту процесіндегі нақты білімдердің, дағдылардың сандық экономика форматымен, үйлесімділік дәрежесімен байланысты. Осыны негізге ала отырып, қазіргі заманғы технологиялармен жұмыс істеуге дағдыланған кадрларды даярлау қажеттігі туындап отыр. Білім мен жаңа технологиялардың қарқынды дамуы, сондай-ақ басқа да көптеген себептер аясында бұл үшін қажетті жағдайлар жасау бүкіл әлемдегі жоғары білім беру жүйелерінің айтарлықтай өзгеруіне ықпал етеді.

Әдістер

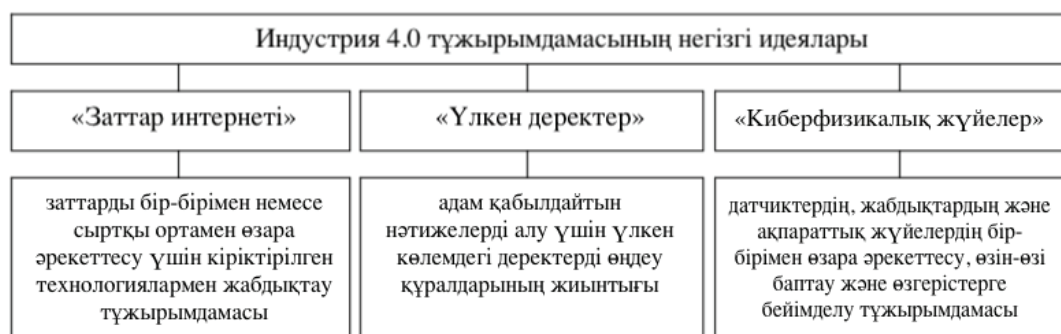
Мәселені зерттеу мақсатында шет елдердің ғылыми мақалалары және практикалық тәжірибесі зерттеліп талданды. Цифрлық экономиканы дамытуда білім беру мәселелерін талдау жүргізу кезінде келесі әдістер қолданылды: талдау және синтез, индукция және дедукция, салыстырмалы-аналитикалық, ғылыми жалпылау, отандық және халықаралық жұмыс әдіснамасын салыстыруға мүмкіндік беретін логикалық әдістер.

Талқылаулар

Шетелдік авторлардың зерттеулерін талдай отырып, тарихта қоғам өміріндегі технологиялық жаңалықтардың әсері туралы бірнеше рет сұрақтар көтерілгені анықталды. Мысалы, Э. Тоффлердің техно-элеуметтік өзгерістердің шамадан тыс болуымен сипатталатын қорқынышы, Э. Шмидт және Дж. Коэннің сандық мәдениетті қалыптастырудың элеуметтік салдары туралы, Дж. Капланның интеллектуалды жұмысының көңілсіз перспективалары туралы [2] және т.б. Алайда, мәселелердің ешқайсысы элеуметтік-мәдени эксперименттердің қарқынын төмендеткен жоқ. Жаңашыл идеяларды жүзеге асыру үшін ең қажетті алаңдардың бірі – білім беру жүйесі болды және солай болып қала береді. Жоғарыда аталып кеткен ғалымдар технологиялық жаңалықтардың адам мен қоғам өміріндегі орны мен ролін анықтау мәселесін қойып, мәдениетті технологиямен ығыстыру қаупі туралы мәселені өз еңбектерінде қозғаған болатын. Білім беру саласындағы цифрландыру XX ғасырдың 90-шы жылдарының аяғынан бастап әлемдік ғалымдардың назарын өзіне аударып бастады. Көптеген зерттеушілер

цифрландыру мен дамып келе жатқан цифрлық мәдениеттің басты сипаттамаларын анықтауға тырысып келеді. Сандық мәдениеттің әсер ету ерекшеліктері және оның дамуының әлеуметтік салдары, адамның табиғатын үйлестіру қажеттілігі және оның жеке қасиеттерін қалыптастырудың жаңа модельдері біздің зерттеуіміздің проблемасына жүйелі көзқарастың әдіснамалық принципіне сәйкес келеді. Білім беру жүйесінде заманауи экономиканың талаптарына сәйкес сандық технологияларды қолданудың артықшылықтары, әлеуметтік коммуникациялардың өзгеруінен туындайтын мәселелер де ерекшеленді.

Біз өзгермелі әлемде өмір сүріп жатырмыз және бұл өзгерістер үнемі өсіп отыратын жылдамдықпен жүреді. Цифрлық және ақпараттық технологиялардың кең таралуы қазіргі кезде үлкен немесе аз дәрежеде болсын барлық қызмет салаларына әсер етіп, цифрлық экономиканың қалыптасуына әкелетін цифрлық трансформацияға ықпал етеді. Индекстік әдіс негізінде рейтингтер құру арқылы әр түрлі елдердің экономикасын цифрландыру жағдайын жыл сайын бағалау жүзеге асырылады. Осы көрсеткіштерге: ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамыту индексі, электрондық үкіметті дамыту индексі, желілік қоғамға дайындық индексі, онлайн қызметтердің жергілікті индексі және кибер қауіпсіздіктің жаһандық индексі жатады. Таяудағы онжылдықта цифрлық технологиялардың болжамды қарқынды дамуы экономика құрылымының жаңаруымен ғана емес, сондай-ақ өзінің өзегі – ағымдағы революцияның көшбасшы елдерімен, сондай-ақ өз дамуында артта қалған елдер ұсынған технологиялық перифериямен жаңа экономикалық географияның қалыптасуымен сүйемелденетін болады.

Сурет 1 – Индустрия 4.0 тұжырымдамасының негізгі идеяларына сипаттама

Ескертпе – [3] дереккөзі негізінде автормен құрастырылған.

Материалдық өндіріс саласындағы цифрлық экономика неміс Индустрия 4.0 тұжырымдамасында анағұрлым толық көрсетілген (1-сурет). Аталған мәлімдемелерді жалпы тұжырымдама аясында біріктіру Индустрия 4.0 индустриялық өндірісті қалыптастыру мақсатында оны тұрақты негізге айналдырады, бұл оны «ақылды өндіріс» енгізу үшін негіз ретінде талдауға мүмкіндік береді. Сандық технологиялық процестер ғалымдар, әзірлеушілер, өндірушілер арасында, сондай-ақ сандық тауарларды сатып алушылар арасында ой алмасу жылдамдығын арттыруға ықпал ететін саланы дамытуға мүмкіндік беретіндігін атап өткен жөн, бұл оларды қалыптастыру процесіне қатысушылардың ауқымын арттыруға мүмкіндік береді және түзетулер енгізіп, өндірісті қалыптастырудың стратегиялық міндеттерін ескере отырып жақсартуды қамтиды.

Өндірістік процестерді және экономикалық объектілер арасындағы өзара іс-қимыл нысандарын өзгертетін желілік технологиялардың қарқынды дамуы-қызметтің әртүрлі салаларында жағымды өзгерістерге ықпал ететін болады. Қоғамның цифрлық трансформацияға дайындығы көп жағдайда жеткілікті адамдардың болуымен сипатталады. Әдетте, бұл цифрландыру процестері тез әрі қарқынды жүретін қатаң бәсекелестігі бар нарық салаларының өкілдері.

Сандық экономика үлкен көлемді деректермен жұмыс жасау, бұлтты есептеу, жасанды интеллект және т.б. сияқты технологияларға негізделген. Бұл технологияларды қолдану

белгілі бір артықшылықтар береді, олар көпшілікке қол жетімді болуы керек. Ақпараттық технологиялардың дамуы технологиялардың, өнімдердің, процестердің бірегейліктен әлеуметтік игілікке айналу қарқынына үлкен әсер етеді, ал бәсекеге қабілетті артықшылық салыстырмалы түрде қысқа мерзімге сақталады. Бұл бәсекеге қабілетті артықшылықтың білімге ие болуымен емес, осы ерекше білімді тез қалыптастыру мүмкіндігімен пайда болатындығына әкеледі. Осы уақыттағы даму тенденцияларына сүйенетін көптеген компаниялар жаңа технологиялық құрылымды енгізу қажеттілігін түсініп жатыр. Оның ең негізгі құрамдас бөлігі сауатты кадр саясаты болып саналады. Ұйымдардағы мамандар жаңа білімді игеруге және оқуға қабілетті, жаңа өзгерістерге тез икемдене алатын болуы тиіс. Бұл қабілеттер нақты белгіленген құзыреттерге қарағанда әлдеқайда маңызды, өйткені жұмыспен қамту құрылымындағы өзгерістер еңбек нарығын толықтай қайта құруды қажет етеді.

Нәтижелер

Қазіргі уақытта еңбек нарығындағы тұрақты өзгерістерге байланысты жұмыс берушілердің де жұмысшыларға деген талаптары өзгеруде. Кадрларды даярлаудың білім беру жүйесі цифрлық экономиканы дамытудың негізгі көздерінің бірі, өйткені осы мамандар жаңа технологияларды құрастырады, экономиканың әртүрлі салаларында цифрлық деректерді өңдеу алгоритмдерін жасайды әрі оларды қолданады, жоғары технологиялық тауарлар мен қызметтерді жасап, инновациялар енгізеді. Міне осыған байланысты білім берудің барлық деңгейлерінде базалық цифрлық сауаттылықты дамытуды көздей отырып, оқытуға жаңа тәсілдерді енгізген жөн.

Экономиканы цифрландыру адам өмірін өзгертеді, ол біріншіден жаңадан білім алу, жаңа дағдыларды дамыту және жаңа мансапты жалғастыру үшін пайда болатын көптеген мүмкіндіктерден көрініс табады. Екінші жағынан, цифрландырудың теріс әсері – технологиялық жұмыссыздықтың салдары болып табылады. Нәтижесінде орташа білікті жұмысшылар көп зардап шегеді, өйткені бұл олардың жұмыс орындарын толығымен автоматтандыруға тиімді. Сарапшылардың пікірінше, 2030 жылға қарай әлемдік экономикадағы экономикалық қызметтің түрлі салаларындағы операциялардың 50%-ға жуығы автоматтандырылады (сурет 2).

Сурет 2 – 2030 ж. жалпы әлемдегі экономикалық қызмет түрлерін автоматтандырудың болжамды деңгейі, %

Ескертпе – [4] дереккөзі.

Автоматтандыру экономикадағы жұмысшылар санын азайту ықтималдығы бар болса да, жоғалған әрбір жұмыс орнына цифрландыру нәтижесінде 3-ке жуық жаңа жұмыс орны құрылуы ықтимал. Осылайша, түбегейлі өзгерген экономикалық климаттың талаптарына сәйкес болу үшін, сандық дәуірдегі адам өзінің өмірін түбегейлі өзгертуге дайын болуы керек, өзінің ақпаратын үнемі жаңартып отыруы керек. Бұл цифрлық трансформацияның өндіріс саласына

әсері үшін ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік саладағы іргелі өзгерістерге жауап беру үшін де қажет. Нәтижесінде білім беру жүйесін жақсартудың маңыздылығы бүгінгі күні аса маңызды қоғамдық-қаржылық проблемаға айналып отыр. Қазіргі уақытта көптеген сарапшылар цифрлық сауаттылықты қалыптастыратын базалық цифрлық дағдыларды дамытудың маңыздылығын атап өтті, оны әртүрлі көздерден деректерді іріктеу, оның мазмұнын бағалау, әртүрлі негіздерге сәйкес жіктеу, сонымен қатар бейтаныс контекстегі қызметті қажет ететін мәселелерді реттеу мүмкіндігі ретінде қарастыруға болады [5]. Қазіргі уақытта ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы мамандарға ғана емес, белгілі бір кәсіби қызметте цифрлық технологияларды тиімді қолдануға мүмкіндік беретін базалық ақпараттық-коммуникациялық технологиялар дағдылары бар өзге салалардағы сарапшыларға деген қажеттілік артып келеді. Дегенмен, цифрлық сауаттылық саласындағы болашақ мамандарды олардың құзыреттерінің цифрлық экономика жағдайларына сәйкестігі шарты ретінде даярлау қажеттілігі туралы айта отырып, менің ойымша, қазіргі шындыққа сәйкес келетін экономикалық ойлауды дамытудың маңыздылығына назар аудару қажет. Тек техникалық қабілеттердің болуы, оның ішінде айтарлықтай деңгейде болуы болашақ кәсіпқойды қазіргі экономикалық шындықты қабылдауға дайындамайды, оның өзгеруі қазіргі уақытта әлемдегі қаржылық қатынастарды түбегейлі өзгертеді.

Осылайша, жоғарғы оқу орындарындағы білім беру бағдарламалары сандық экономиканың негіздерін тек қана техникалық тұрғыдан емес, әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан да зерттеуді қамтуы қажет. Бұл жас мамандардың жалпы дүниетанымын қалыптастырып қана қоймай, сонымен бірге олардың кәсіпкер, қызметкер, қоғамдағы жаңа мүмкіндіктерді пайдалануға қабілетті және цифрлық ортада болып жатқан тәуекелдерді ескере отырып шешім қабылдайтын мүшесі ретінде дайындау үшін қажет.

Қорытынды

2017 ж. қабылданған «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының статистикасы бойынша, бүгінгі күні біздің ел халқының цифрлық сауаттылық деңгейі 82,1% құрайды [6]. 2019 ж. бастап еліміздің жоғары оқу орындарында білім беруді цифрлық трансформациялауды арттыру үшін 91-ге жуық пәнаралық білім беру бағдарламасы іске қосылды. Соңғы 2 жылда 40 мыңға жуық IT маманы жоғарғы оқу орындарын бітірді. Бүгінгі таңда еліміздің үздік оқу орындары цифрлық экономика үшін кадрлар даярлау мақсатында әлемдік университеттермен ынтымақтаса жұмыс істеп жатыр. Еліміздің 1,2 млн халқы базалық цифрлық құзыретке ие және 1,9 млн халқы ЭҮП пайдалану дағдыларына оқытылды. Бұл көрсеткіштер жақсы болғанына қарамастан, халықтың әлеуметтік осал топтар мен зейнеткерлерді цифрлық сауаттылыққа үйрету қажет екенін ұмытпау керек. Себебі әлем үлкен жылдамдықпен өзгеріп жатыр және өмір сүру үшін осы өзгерістерге бейімделе білу маңызды.

Цифрлық сауаттылықты арттыру шеңберінде цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі жергілікті атқарушы органдармен бірлесіп цифрлық сауаттылық, электрондық үкіметті пайдалану, электрондық коммерция және ақпараттық қауіпсіздік курстарын өткізген болатын. Нәтижесінде, екі жыл ішінде цифрлық сауаттылық курстарында 1,2 млн-нан астам адам оқытылды, ал осы жылы 400 мыңнан астам азаматты оқыту жоспарланып жатыр. Бұдан басқа, кәсіби кадрлар арасында да цифрлық сауаттылықты арттыру бойынша ауқымды жұмыс жүргізілді. Соңғы екі жыл ішінде 1,2 млн-ға жуық маман оқытылды [6]. Жұмыстың негізгі мақсаты еңбек өнімділігін 50%-ға дейін арттыру және жұмыс сапасын жақсарту болып табылады.

Тиісті нәтижелерге қол жеткізу үшін цифрлық дағдылары бар кәсіби кадрларды даярлау және халық арасында цифрлық сауаттылықты арттыру жөніндегі жұмыс жалғастырылады. Бұл бағытта 2025 ж. дейін IT-дағдылары бар 1,8 млн қызметкер және 370 мың жоғары білікті маман даярланатын болады. 2025 ж. қарай цифрлық сауаттылық деңгейі 87%-ға жетеді деп күтілуде [6].

Қазіргі таңда халықтың цифрлық сауаттылығын артыру үшін, болашақ жақсы мамандарды тәрбиелеу үшін цифрлық экономиканың негіздерін зерттеу маңызды. ЖОО өз білім беру бағдарламаларына мына іс-шараларды енгізу арқылы, аталған мақсаттарға қол жеткізуге мүмкіндік алады:

Жаңа заманға сай келетін экономикалық ойлауды қалыптастыру, сандық экономика кезеңінде ақпаратты іздеу, сыни талдау және синтездеу тәсілдері туралы түсініктерді қалыптастыру шаралары.

Қазақстан Республикасындағы цифрлық экономиканы дамытудың үрдістері, артықшылықтары, тәуекелдері мен перспективалары туралы білім беру шаралары.

Мемлекеттік басқаруда, шаруашылық тәжірибеде, материалдық тауарлар мен қызметтерді бөлу мен тұтынуда цифрлық экономиканың дамуына байланысты ерекшеліктерді зерттеу шаралары.

Ең үздік әлемдік тәжірибелерге сәйкес цифрлық қоғамды қалыптастыру үшін білім беру жүйесін жаңарту шаралары.

Оқу барысында заманауи білім беру технологияларын қолдану арқылы креативті ойлау және креативті дамытуға ерекше назар аудару.

АКТ-ны ЖОО-дағы гуманитарлық мамандықтарға интеграциялау.

Бүгінде еліміздің жоғары оқу орындарында 51 мыңнан астам студент ІТ мамандығы бойынша білім алып жатыр. Мемлекеттік тапсырыс көлемінің жыл сайынғы өсуін ескере отырып, 326 кәсіби стандарт негізінде ІТ-бағыттар бойынша бағдарламалардың 95%-ға жуығы жаңартылды. 2019 ж. Адами даму индексі бойынша Қазақстан 189 елдің ішінде 50-орынға ие болды. Елімізде 1826 робототехника кабинеті, 447 STEM зертханасы, 1746 ІТ-сынып, 21 ІТ-орталық жұмыс істейді. «Зерде» холдингінің өкілдері жариялаған мәліметтерге сәйкес, өткен жылы 83 ЖОО ақпараттық-коммуникациялық технологиялық мамандықтар бойынша 15 мыңнан астам студент білім алған [7]. 2020 ж. «Цифрлық білім беру» жобасы аясында жаңа оқу жылынан бастап университеттерде үлкен деректерді талдау, киберқауіпсіздік, робототехника, жасанды интеллект (VR/AR) саласында 91 инновациялық бағдарлама енгізіледі деп жоспарлануда. Пәнаралық бағдарламалар бойынша мамандар үшін «цифрлық криминалистика», «медицинадағы аддитивті технологиялар», «жобалаудағы BIM-технологиялар», «дәлме-дәл егіншілік» сияқты пәндер енгізіледі. Қазіргі уақытта «Қазақстанның ашық университеті» онлайн-платформасы жұмыс істейді, онда тегін онлайн-курстар өткізіледі. Ағымдағы жылы бұл платформаға ҚР-ның 63 жоғары оқу орны қосылады. Ғылым саласында ІТ-технологиялар саласында 49 ғылыми жоба іске асырылуда.

Қорытындылай келе, цифрлық экономика қоғам дамуының болжанатын бағдары емес, объективті шындық болған қазіргі жағдайда өндірісте де, әлеуметтік салада да өзгерістер қажеттілігін елемеу мүмкін емес екенін атап өткім келеді. Сонымен қатар, білім беру жүйесіндегі консервативті тәсілді жеңу ерекше мәнге ие, өйткені кәсіби қызметте де, күнделікті деңгейде де құзыреттілікті сәтті жүзеге асырудың негізі болып табылатын – адам. Адамның шығармашылық қабілеті, интеллектісі, сыни ойлауы және сандық ортаның экономикалық шындығын ескере отырып шешім қабылдау қабілеті өте маңызды. Төртінші өнеркәсіптік революция кезеңінде елдің түрлі салаларда дамуы мен өсуі үшін аталып өткен қасиеттер мен адами капиталды дамыту өте маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Чинаева Т.И. Влияние цифровизации на процессы трансформации системы высшего образования // Статистика и экономика. – 2020. – № 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-tsifrovizatsii-na-protsessy-transformatsii-sistemy-vysshego-obrazovaniya> (дата обращения: 06.04.2021)

2 Строков А.А. Цифровизация образования: проблемы и перспективы // Вестник Мининского университета. – 2020. – № 2(31). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovizatsiya-obrazovaniya-problemy-i-perspektivy> (дата обращения: 06.04.2021)

3 Абдикеев Н.М. Технологии когнитивного менеджмента в цифровой экономике // Мир новой экономики. – 2017. – № 3. – С. 24–28. URL: <https://wne.fa.ru/jour/article/view/133/134>.

4 Борисова Е.С., Комаров А.В. Современный рынок труда в условиях становления и развития цифровой экономики // Наука. Общество. Оборона. – 2019. – № 3(20). URL: <https://www.noo-journal.ru/nauka-obshchestvo-oborona/2019-3-20/article-0197-1/>

5 Куприяновский В.П., Сухомлин В.А., Добрынин А.П., Райков А.Н., Шкуров Ф.В., Дрожжинов В.И., Федорова Н.О., Намиот Д.Е. Навыки в цифровой экономике и вызовы системы образования // International Journal of Open Information Technologies. – 2017. – № 1. – С. 19–25. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/navyki-v-tsifrovoy-ekonomike-i-vyzovy-sistemy-obrazovaniya>.

- 6 «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. URL: <https://digitalkz.kz/kz/o-programme/>
7 Profit.kz. IT-специалистов без ученой степени будут привлекать для преподавания в вузах. – 2020. URL: <https://profit.kz/news/58466/IT-specialistov-bez-uchenoj-stepeni-budut-privlekat-dlya-prepodavaniya-v-vuzah/>

REFERENCES

- 1 Chinaeva T.I. (2020.) Vliyanie cifrovizacii na processy transformacii sistemy vysshego obrazovaniya // Statistika i jekonomika. No. 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-tsifrovizatsii-na-protsessy-transformatsii-sistemy-vysshego-obrazovaniya> (data obrashhenija: 06.04.2021)
2 Stokov A.A. (2020) Cifrovizacija obrazovaniya: problemy i perspektivy // Vestnik Mininskogo universiteta. No. 2(31). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovizatsiya-obrazovaniya-prob-lemy-i-perspektivy> (data obrashhenija: 06.04.2021)
3 Abdikeev N.M. (2017) Tehnologii kognitivnogo menedzhmenta v cifrovoj jekonomike // Mir novoi jekonomiki. No. 3, pp. 24–28. URL: <https://wne.fa.ru/jour/article/view/133/134>.
4 Borisova E.S., Komarov A.V. (2019) Sovremennyi rynek truda v uslovijah stanovlenija i razvitija cifrovoj jekonomiki // Nauka. Obshhestvo. Oborona. No. 3(20). URL: <https://www.noo-journal.ru/nauka-obshhestvo-oborona/2019-3-20/article-0197-1/>
5 Kuprijanovskii V.P., Suhomlin V.A., Dobrynin A.P., Raikov A.N., Shkurov F.V., Drozhzhinov V.I., Fedorova N.O., Namiot D.E. (2017) Navyki v cifrovoj jekonomike i vyzovy sistemy obrazovaniya // International Journal of Open Information Technologies. No. 1, pp. 19–25. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/navyki-v-tsifrovoy-ekonomike-i-vyzovy-sistemy-obrazovaniya>.
6 «Cifrlıyq Qazaqstan» memlekettik bağdarlamasy. URL: <https://digitalkz.kz/kz/o-programme/>
7 Profit.kz. IT-specialistov bez uchenoj stepeni budut privlekat' dlja prepodavaniya v vuzah. – 2020. URL: <https://profit.kz/news/58466/IT-specialistov-bez-uchenoj-stepeni-budut-privlekat-dlya-prepodavaniya-v-vuzah/>

А.О. ОНДАШ,*¹

PhD, и.о. доцента.

*e-mail: ainurondash@gmail.com

Ж.М. НАКИПОВА,¹

магистрант.

e-mail: zzhaniyaa@mail.ru

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби,

Казахстан, г. Алматы

ПРОБЛЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИИ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация

Целью данного исследования является раскрытие основных проблем в сфере образования и выявление возможностей цифровизации. Период экономического развития в современном мире называется цифровой экономикой. В основном цифровизация затрагивает все сферы жизни человека. В данной статье исследуется направленность современной сферы образования на процесс цифровизации. Актуальность исследования определяется особой значимостью знаний в жизни современного общества, ориентированных на основы и ценности постиндустриального периода. На успех системы образования большое влияние оказывает уровень человеческого потенциала, готовность людей к решению природных и социальных проблем. В совершенствовании государственного образования ежегодно важную роль играют инновационные технологические процессы, внедрение которых способствует модернизации и развитию образования, а также повышает качество подготовки будущих специалистов и сближает образование с наукой. При этом такие технологические процессы призваны пересмотреть имеющиеся подходы к образовательной деятельности, а также проанализировать их влияние на общество и отдельные общественные группы. В связи с этим изучение задач цифровизации образования и его общественных результатов является очень важным направлением академических исследований.

Ключевые слова: цифровая экономика, технологическая революция, цифровизация, технологии, человеческий капитал, информационно-коммуникационные технологии, образование.

A.O. ONGASH,*¹

PhD, acting associate professor.

*e-mail: ainurondash@gmail.com

ZH.M. NAKITOVA,¹

Master student.

e-mail: zzhaniyaa@mail.ru

¹Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty

PROBLEMS OF EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY

Abstract

The purpose of this study is to reveal the main problems in the field of education and identify opportunities for digitalization. The period of economic development in the modern world is called the digital economy. Basically, digitalization affects all spheres of human life. This article examines the orientation of the modern sphere of education to the process of digitalization. The relevance of the research is determined by the special significance of knowledge in the life of modern society, focused on the foundations and values of the post-industrial period. The success of the education system is greatly influenced by the level of human potential, the readiness of people to solve natural and social problems. Innovative technological processes play an important role in improving public education every year, the introduction of which contributes to the modernization and development of education, as well as improves the quality of training of future specialists and brings education closer to science. At the same time, such technological processes are designed to review existing approaches to educational activities, as well as to analyze their impact on society and individual social groups. In this regard, the study of the problems of digitalization of education and its social results is a very important area of academic research.

Key words: digital economy, technological revolution, digitalization, technologies, human capital, information and communication technologies, education.

МРНТИ 14.35.07
УДК 378.004

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-272-277>

Р.О. БУГУБАЕВА,*¹

к.э.н., профессор.

*e-mail: prur@keu.kz

Р.С. БЕСПАЕВА,²

PhD, ст. преподаватель.

e-mail: bro@mail.ru

В.И. БЕРЕЗЮК,¹

д.э.н., доцент.

e-mail: valuha-hilo@mail.ru

М.С. ЕРЖАНОВ,³

д.э.н., профессор.

e-mail: academaudit2014@gmail.com

¹Карагандинский университет Казпотребсоюза,

Казахстан, г. Караганда

²Казахский агротехнический

университет им. С. Сейфуллина,

Казахстан, г. Нур-Султан

³Университет «Туран»,

Казахстан, г. Алматы

ТРАНСФОРМАЦИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАТИЗАЦИИ И ЦИФРОВИЗАЦИИ

Аннотация

Цель статьи – рассмотреть вопрос о трансформации высшего образования в условиях информатизации и цифровизации. Актуальность исследования обусловлена активным проникновением цифровых технологий во все сферы жизни современного общества. Деловые круги и правительства стран мира, включая Казахстан, осознали необходимость ускорения процессов цифровизации и цифровой трансформации экономики с целью достижения конкурентных позиций в формирующемся цифровом пространстве новой мировой экономики. Цифровая трансформация процессов и технологий в экономике, обществе и, конечно же, в образовании – факт, который произошел. Новая реальность неумолимо покоряет целые сферы жизни, делает приватность призраком прошлого, полностью разрушает статусы, границы и расстояния между людьми, «сжимает» время, делает доступной практически любую информацию для обучения, работы, отдыха. Цифровизация создает условия для доступа к образованию, оптимизации администрирования и управления, а также для улучшения образовательного контента. Более того, цифровизация все больше становится движущим фактором социально-экономического развития страны. Необходимые компетенции часто приобретаются вне стен учебных заведений, поскольку образовательные программы часто не успевают за динамикой технологий. Преподаватель превращается из носителя переведенных знаний и навыков в навигатора, который помогает ориентироваться в определенных базах знаний. Все это требует аналитического подхода к изучению подобного процесса, проведению научно-методического исследования реализации обозначенных изменений. В данном исследовании затронуты актуальные проблемы в связи с постоянным реформированием казахстанской системы высшего образования.

Ключевые слова: цифровизация, информатизация, высшее образование, инновации, трансформация, бизнес-среда, технологии.

Введение

Четвертая промышленная революция приносит и принесет в нашу жизнь много изменений. Компьютерные IT-технологии не решают проблемы голода, воды, климата, экологии, здоровья, безопасности. Но они определяют новые подходы к качеству общественной и частной жизни, открывая новые возможности и одновременно создавая новые проблемы. Повсеместная циф-

ровизация меняет бизнес и технологическую среду, предоставляя субъектам возможности и создавая проблемы, которые могут мотивировать или заставлять их меняться. Действительно, за последние два десятилетия мы стали свидетелями появления цифровых продуктов и услуг, которые открыты для использования субъектами, не являющимися их владельцами, и предназначены для различных бизнес-целей. Например, социальные сети, такие как Facebook и Twitter, все больше используются субъектами в качестве каналов для взаимодействия с клиентами различными способами. Организации все чаще предлагают услуги, используя приложения, разработанные для мобильных телефонов. Многие из них ищут способы поиска, анализа, действуя на основе цифровых данных, полученных в результате использования не только собственных продуктов и услуг, но и данных других субъектов.

Место «информационного общества» заменяется проектно-сетевым обществом, в котором сырая (естественная) и даже трудовая рента заменяется сетевой рентой из знаний, полученных кем-то, которые можно легко найти в открытом доступе. Навыки ориентации в этом море знаний, обработки данных, генерируемых другими, становятся все более важными. Речь идет не о компиляции, а о расширении самого приложения и использовании других приложений в разных предметных областях. Именно на этом, по нашему мнению, строится успех современных сетевых проектов. Например, Uber разработал эффективное управление миллионами автомобилей Airbnb. Alibaba создали сетевую платформу для управления огромным количеством сервисов. Метро имеет больше точек быстрого питания, чем McDonald's, с персоналом в 500 раз меньше. Lyft сделал совершенно ненужными знания сложной сети городских улиц, необходимые для водителей такси в Лондоне. Чем дальше вы идете, достигая успеха, тем больше имеете воображения, нестандартности, инициативы, тем шире горизонт видения, лидерства, то есть способностей, недоступных для полной алгоритмизации и роботизации. Имеющийся потенциал «креативного класса» и концентрация этой группы в городах и мегаполисах создают совершенно новую волну урбанизации принципиально иного плана. Эти примеры показывают, что когда меняется технологическая и бизнес-среда, меняются и базовые условия, которые субъекты используют для создания и оценки. Таким образом, когда среда становится динамичной и создает постоянно меняющиеся условия, субъекты могут использовать возможности и защищаться от угроз путем постоянной адаптации и активных изменений [1].

Обзор литературы

Исследованиями процессов цифровой трансформации системы образования и влияния на этот процесс университетов занимались российские ученые Э.В. Галажинский, О. Гаус, А.О. Грудзинский, А.В. Зайцев, Д.Д. Зилуа, А.В. Кочергин, Й. Крафт, А. Кузьмин, О.А. Латуха, Д.И. Семин, Г.В. Суловицкая, М. Шатток, Е.Н. Шереметьева, отечественные авторы Е.Б. Аймагамбетов, З.М. Мулдахметов, А.М. Газалиев, С.А. Абдыманапов, А.А. Кайгородцев, С.Б. Канапинов, А.А. Шарипбаев, А.С. Омарбекова и др. Однако, по нашему мнению, необходимо изучить изменения в деятельности университетов под воздействием цифровизации.

Цель и задачи исследования

Целью исследования является изучение бизнес-процессов университета и определение путей становления предпринимательских университетов в Республике Казахстан на основе анализа опыта управления изменениями в вузе.

Для достижения цели был проведен анализ Карагандинского университета Казпотребсоюза. Выявлены направления и пути трансформации университета по предпринимательскому типу.

Материалы и методы

В период мирового экономического кризиса обозначаются новые задачи, которые способствуют расширению участия государства в функционировании экономики благодаря ориентации государственной политики в части обеспечения социальной защиты граждан. Цифровая революция подталкивает Казахстан к необходимости включения цифровизации в качестве го-

сударственной политики в свои планы развития. Начало положила государственная программа «Цифровой Казахстан», утвержденная 12.12.2017 г., № 827 (с изменениями и дополнениями).

Внедрение цифровых технологий не обошло стороной и сферу образования. При этом важной задачей обозначено повышение цифровой грамотности в сфере среднего, технического и профессионального высшего образования. Цифровизация позволяет, на наш взгляд, создать новое общество, в котором будет активно развиваться человеческий капитал. Подобные изменения, на наш взгляд, вызваны внедрением в различные отрасли промышленности страны технологических инноваций. Методы осуществления производства радикально меняются, в связи с этим появляются и новые требования к системе образования.

В то же время «Цифровой Казахстан» начал свой путь в 90-е годы. Уже тогда была запущена программа ускоренного индустриально-инновационного развития, создана международная образовательная программа «Болашак», сформировано «Электронное правительство». В Казахстане на сегодняшний день также функционируют СЭЗ «ПИТ «Алатау», АОО «Назарбаев Университет» и запускается международный технологический парк «Астана-хаб» [2].

Сегодня много говорят о цифровизации учебных заведений. Есть прогнозы, что образовательная онлайн-платформа вытеснит университеты. На современном этапе университеты страны начали изучать новые форматы передачи знаний, прежде всего онлайн-курсы.

Цифровизация казахстанского образования продиктована, по нашему мнению, необходимостью адаптации системы профессионального образования и обучения к запросам цифровой экономики и цифрового общества, становление которых обозначено глобальными трендами современной эпохи.

Университет, предоставляя отдельным сотрудникам карт-бланш для внедрения новых цифровых технологий, может стать учебным заведением нового формата с учетом оптимизации внутренних процессов.

Улучшение IT-сервиса, по нашему мнению, должно осуществляться в контексте цифровой трансформации университета, а именно:

- ♦ изучения технологических инноваций, их возможного использования для достижения целей, поставленных перед университетом;
- ♦ усовершенствования политики, направленной на стимулирование применения в деятельности административного персонала университета, студентов, научных и педагогических работников инновационных цифровых технологий;
- ♦ обеспечения максимально открытого доступа к информационным системам (ресурсам) с целью обеспечения возможности использования определенных данных с помощью новых технологий;
- ♦ оптимизации облачных решений с целью стимулирования инновационных подходов и быстрого оборота новых цифровых функций, продуктов и систем;
- ♦ придания образовательным процессам важной роли для дальнейшего стимулирования инноваций при разработке новых методов, используя потенциал цифровых технологий [3].

Для оцифровки недостаточно перевести учебные материалы в электронную форму, то есть осуществить «оцифровку». Использование новых информационных и коммуникационных технологий является лишь начальным условием развития цифровой педагогики. Внедренная инновация, обеспечивающая качественное повышение эффективности учебных процессов, принесет, по нашему мнению, реальную пользу студентам [4].

Целью цифровизации образования обозначено обеспечение широкой доступности к информационно-цифровым ресурсам и использование цифровых технологий в образовательном процессе.

Сегодня не существует такого понятия, как «цифровой университет». Цифровизация высшего образования внесет, по нашему мнению, изменения в квалификационные требования для преподавателей и других сотрудников университета. Интеграция цифровых технологий в образование требует кропотливой координации между различными заинтересованными сторонами в университете. Основным фактором успешной цифровизации образования является, на наш взгляд, стратегия университета.

Цифровизация во многих высших учебных заведениях Казахстана начиналась с внедрения узкоспециализированных информационных систем. Чаще всего для реализации текущих потребностей использовались микрорешения. Однако по мере развития цифровых технологий

стал более предпочтителен системный подход. Системный подход к цифровизации образования позволяет вузам достичь академических целей, создать сплоченное мотивированное открытое сообщество всех участников образовательного процесса: преподавателей, студентов, родителей, сотрудников, работодателей и др.

В Карагандинском университете Казпотребсоюза в рамках перехода к Smart-университету студентам предлагается выбор индивидуальной траектории обучения. На базе цифровых технологий ведутся работы по созданию Smart-среды университета.

В университете широко распространена практика применения цифровых технологий в организации учебного процесса и обеспечения информационными ресурсами, средствами обучения и развития дистанционных технологий обучения посредством разработок собственных программных продуктов в данном направлении, подтвержденных авторскими правами. Особое внимание уделяется привлечению студентов и молодых ученых в проекты цифровизации вуза, применения IT-технологий, что подтверждается достижениями на республиканских и международных олимпиадах и соревнованиях.

В КЭУК создана надежная и современная инфраструктура беспроводного Интернета.

В университете используется виртуальная среда обучения TUS 2.0 как платформа электронного обучения. Все учебно-методические комплексы университета интегрированы в данную среду.

Все информационные системы университета приведены к сервисно ориентированной архитектуре. Считаем, что такой подход позволит осуществить поэтапную интеграцию всех имеющихся в университете информационных систем.

Одним из направлений реформирования системы образования в контексте цифровизации экономики является развитие дистанционного образования. КЭУК одним из первых в республике внедрил дистанционные технологии в учебный процесс. В соответствии с ключевыми направлениями реализации государственной программы «Цифровой Казахстан» образовательный цикл КЭУК находится в фазе активной трансформации с использованием современных технологий и инновационных решений. Дистанционное обучение в КЭУК построено на четырех платформах: LMS Moodle, Microsoft Teams, IS Campus и MOOK «Coursera».

Реализация онлайн-обучения в формате MOOK в КЭУК осуществляется на платформе EDX. Начата работа по реализации механизма учета и зачета кредитов, признанию результатов обучения, а также по альтернативной сертификации обучающихся через MOOK платформы.

Результаты

Все цифровые услуги университета адаптированы для студентов и преподавателей, то есть они дают возможность поддерживать постоянное сотрудничество, предоставляя доступ к цифровым материалам, отслеживая ход обучения студентов преподавателями, проверяющими органами и руководством университета.

На основании исследования можно сделать вывод, что управление изменениями в университете должно быть устойчивым и распространяться на все подразделения, вовлекая их в процессы принятия решений и несение ответственности за них. В вузе можно, по нашему мнению, выделить несколько направлений совершенствования процесса управления изменениями:

- ◆ формирование нелинейной системы управления вузом;
- ◆ вовлечение сотрудников в процессы принятия решений и их погружение в стратегические цели вуза через постоянное обновление знаний и повышение квалификации;
- ◆ мотивирующие единицы, которые готовы к изменениям и поощряют риск и предпринимательство;
- ◆ формирование соответствующих ценностей и предпринимательской культуры в подразделениях.

Заключение

Таким образом, данное исследование позволит по-новому взглянуть на деятельность университета в современных реалиях, а также систематизировать наблюдаемые изменения бизнес-процессов вузов и выявить области, требующие разработки мер по созданию условий для активизации образовательной деятельности, позволит выработать комплекс взаимосвязанных мер по преобразованию вуза в предпринимательский тип.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Skog D. The Dynamics of Digital Transformation: The Role of Digital Innovation, Ecosystems and Logics in Fundamental Organizational Change. URL: <https://www.researchgate.net/publication/330539207>
- 2 Государственная программа «Цифровой Казахстан». Утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827. Государственная программа с изменениями, внесенными постановлением Правительства РК от 20.12.2019 № 949. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=37168057#pos=1256;445
- 3 Сидоров Г. Цифровой университет: применение цифровых технологий в современных образовательных учреждениях. URL: <https://www.itweek.ru/idea/article/detail.php?ID=192831>
- 4 Сафуанов Р.М., Лехмус М.Ю., Колганов Е.А. Цифровизация системы образования // Вестник УГНТУ. Наука, образование, экономика. Серия «Экономика». – № 2(28). – 2019. – С. 116–121.

REFERENCES

- 1 Skog D. The Dynamics of Digital Transformation: The Role of Digital Innovation, Ecosystems and Logics in Fundamental Organizational Change. URL: <https://www.researchgate.net/publication/330539207>
- 2 Gosudarstvennaja programma «Cifrovoy Kazahstan». Utverzhdena postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 12 dekabrja 2017 goda № 827. Gosudarstvennaja programma s izmenenijami, vnesennymi postanovleniem Pravitel'stva RK ot 20.12.2019 № 949. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=37168057#pos=1256;445
- 3 Sidorov G. Cifrovoy universitet: primenenie cifrovyyh tehnologij v sovremennyh obrazovatel'nyh uchrezhdenijah. URL: <https://www.itweek.ru/idea/article/detail.php?ID=192831>
- 4 Safuanov R.M., Lehmus M.Ju., Kolganov E.A. (2019) Cifrovizacija sistemy obrazovanija // Vestnik UGNTU. Nauka, obrazovanie, jekonomika. Serija «Jekonomika». No. 2(28), pp. 116–121.

Р.О. БУГУБАЕВА,*¹

э.ғ.к., профессор.

*e-mail: prur@keu.kz

Р.С. БЕСПАЕВА,²

PhD, аға оқытушы.

e-mail: bro@mail.ru

В.И. БЕРЕЗЮК,¹

э.ғ.д., доцент.

e-mail: valuha-hilo@mail.ru

М.С. ЕРЖАНОВ,³

э.ғ.д., профессор.

e-mail: academaudit2014@gmail.com

¹Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,

Қазақстан, Қарағанды қ.

²С. Сейфуллин атындағы Қазақ

агротехникалық университеті,

Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

³«Тұран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

АҚПАРАТТАНДЫРУ ЖӘНЕ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДІ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ

Аңдатпа

Мақаланың мақсаты – ақпараттандыру мен цифрландыру жағдайында жоғары білім беруді трансформациялау мәселесін қарастыру. Зерттеудің өзектілігі қазіргі қоғам өмірінің барлық салаларына цифрлық технологиялардың белсенді енуімен байланысты. Искерлік орта және әлем елдерінің үкіметтері, соның ішінде Қазақстан, жаңа әлемдік экономиканың қалыптасып келе жатқан цифрлық кеңістігінде бәсекелестік позицияға қол жеткізу мақсатында цифрландыру және экономиканы цифрлық трансформациялау үдерістерін жеделдету қажеттігін түсінді. Экономикадағы, қоғамдағы және білім берудегі үдерістер мен технологиялардың цифрлық трансформациясы – бұл орын алған факт. Жаңа шындық өмірдің барлық салаларын сөзсіз қамтып жатыр, жеке құпиялықты өткеннің елесіне айналдыруда, адамдар арасындағы мәртебелерді, ше-

каралар мен қашықтықтарды толығымен бұзады, уақытты «қысады», оқуға, жұмысқа, демалысқа керек кез-келген ақпаратты қол жетімді етеді. Цифрландыру – білім алуға қолжетімділікке, әкімшілендіру мен басқаруды оңтайландыруға, білім беру мазмұнын жақсартуға жағдай жасайды. Оның үстіне, цифрландыру елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының қозғаушы факторына айналады. Қажетті құзыреттіліктер көбінесе білім беру мекемелерінің қабырғасынан тыс жерлерде алынады, өйткені білім беру бағдарламалары көбінесе технологияның қарқынына үлгере алмайды. Оқытушы білім мен дағдыларды тасымалдаушыдан, белгілі бір білім базаларында бейімделуге көмектесетін бағыттаушыға айналады. Мұның бәрі осындай үдерісті зерттеуге, көрсетілген өзгерістерді жүзеге асыруда ғылыми-әдістемелік зерттеулер жүргізуге талдамалы әдісті қажет етеді. Бұл зерттеуде қазақстандық жоғары білім беру жүйесін үнемі реформалаумен байланысты өзекті мәселелер қозғалады.

Тірек сөздер: цифрландыру, ақпараттандыру, жоғары білім, инновациялар, трансформация, бизнес-орта, технологиялар.

R.O. BUGUBAYEVA,*¹

c.e.s., professor.

*e-mail: prur@keu.kz

R.S. BESPAYEVA,²

PhD, senior lecturer.

e-mail: bro@mail.r

V.I. BEREZYUK,¹

d.e.s., associate professor.

e-mail: valuha-hilo@mail.ru

M.S. ERJANOV,³

d.e.s., associate professor.

e-mail: academaudit2014@gmail.com

¹Karaganda Economic

University of Kazpotrebsoyuz,

Kazakhstan, Karaganda

²S. Seifullin Kazakh

Agro-technical University,

Kazakhstan, Nur-Sultan

³Turan University,

Almaty, Kazakhstan

TRANSFORMATION OF HIGHER EDUCATION IN THE CONDITIONS OF INFORMATIZATION AND DIGITALIZATION

Abstract

The purpose of this article is to consider the transformation of higher education under the conditions of informatization and digitalization. The relevance of the study is due to the active penetration of digital technologies into all spheres of life in modern society. Businesses and governments of countries around the world, including Kazakhstan, have realized the need to accelerate the processes of digitalization and digital transformation of the economy in order to achieve competitive positions in the emerging digital space of the new global economy. The digital transformation of processes and technologies in the economy, society and, of course, in education is a fact that has happened. The new reality inexorably conquers entire spheres of life, makes privacy a ghost of the past, completely destroys statuses, boundaries and distances between people, “compresses” time, makes almost any information available for study, work, recreation. Digitalization creates conditions for access to education, optimization of administration and management, and improvement of educational content. Moreover, it is increasingly becoming a driving factor in the country’s socio-economic development. The necessary competencies are often acquired outside the walls of educational institutions, since educational programs often do not keep up with the dynamics of technology. The teacher turns from a carrier of translated knowledge and skills into a navigator that helps to navigate the knowledge bases. All this requires an analytical approach to the study of this process, a scientific and methodological study of the implementation of such changes. This study examines the problems that are especially relevant in connection with the reform of the Kazakh system of higher education, the changes that are taking place in education.

Key words: digitalization, informatization, higher education, innovation, transformation, business environment, technology.

ЗНАМЕНАТЕЛЬНЫЕ ДАТЫ И СОБЫТИЯ ЕСТЕЛІК ҚҰНДЕР МЕН ОҚИҒАЛАР FAMOUSE DATES AND EVENTS

НАШЕМУ МНОГОГРАННОМУ ДРУГУ И КОЛЛЕГЕ ВАСИЛИЮ ВЛАДИМИРОВИЧУ ЧЕКМАРЕВУ – 70!

ДА, ОН ПОИСТИНЕ МНОГОГРАНЕН: спортсмен (бывший), гитарист-певец, сочинитель (стихов), чтец (своих и чужих стихов), рассказчик (афоризмов и анекдотов), коммуникабелен (душа компании), бильярдист (приличный), турист (много путешествует по делам), собеседник (задушевный), полемист (по поводу серьезных и не совсем серьезных вещей), великодушен (к слабостям других), критик (тонкий и неагрессивный), одержим (новыми идеями), книголюб (имеет огромную универсальную библиотеку), плодовит (автор многочисленных трудов), основателен (в своих суждениях и утверждениях), эстет и коллекционер (не без огромного влияния любимой супруги Людмилы Григорьевны), гостеприимен (с неповторимой хлебосольной супругой), щедр (дарит книги), предан (своим друзьям), нежный сын (своих родителей), баловливый и где-то шаловливый муж (своей милосердной супруги), обожаемый отец (своих детей), любимый дед (своих внуков и внучек).

Он довольно поздно (в 35 лет) пришел в Большую Науку, при этом сделал головокружительную творческую карьеру за относительно короткий срок. Посудите сами: за какие-то двенадцать лет, стартовав от должности заведующего кабинетом кафедры политической экономии, попутно защитив досрочно (через 3 года) кандидатскую диссертацию, в 1998 году успешно завершил и защитил докторскую диссертацию по специальности 08.00.01 – Экономическая теория на тему «Экономическая эффективность производства образовательных услуг», и в этом же году ему присвоено ученое звание профессора. Василий Владимирович – заслуженный деятель науки РФ.

Да, он МУДР: у него особая евразийская МУДРОСТЬ!

Да, он чертовски УМЕН: у него особого рода УЧЕНОСТЬ!

Да, он великолепный ОРГАНИЗАТОР науки и образования, создатель научного журнала «Экономика образования» при Костромском государственном университете!

Да, он компетентный УПРАВЛЕНЕЦ в качестве проректора, руководителя кафедры, диссовета и СОВЕТНИКА!

Да, он любимый УЧИТЕЛЬ своих многочисленных благодарных учеников, молодых специалистов и даже современников!

Да, он настоящий ГРАЖДАНИН своего отечества – России!

Да, он подлинный СУБЪЕКТ интеллектуально-духовной сферы!

Василий Владимирович – наш искренний друг, неоднократно приезжал в университет «Туран-Астана», принимал активное участие в университетских форумах, выступал с лекциями в научных семинарах, является научным консультантом наших докторантов. Докторанты университета «Туран-Астана» в свое время проходили научную стажировку под руководством Василия Владимировича в Костромском государственном университете, где он работал.

И этому оригинальному человеку, нашему большому другу и коллеге Василию Владимировичу всего-то 70!

И сколько еще впереди – Дао-Путь дерзания, созидания, возвышения!

ДА ЗДРАВСТВУЕТ ВАСИЛИЙ ВЛАДИМИРОВИЧ ЧЕКМАРЕВ!

ДА БУДЕТ ТАК!

С искренними пожеланиями от Образовательной корпорации «Туран»

АЛИЕВ УРАК ЖОЛМУРЗАЕВИЧ,
д.э.н, профессор университета «Туран-Астана»

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ ЧИТАТЕЛЕЙ

Научный журнал «Вестник университета «Туран» – «Тұран» университетінің хабаршысы» включен в Перечень научных изданий, рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан для публикации основных результатов научной деятельности, отрасль «Экономика»

(приказ Комитета по контролю в сфере образования и науки МОН РК № 526 от **25.06.2021** г.
«О внесении дополнений в приказ № 52 от 28 января 2021 г. «Об утверждении Перечня научных изданий, рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан для публикации основных результатов научной деятельности»)

Научный журнал «Вестник университета «Туран» – «Тұран» университетінің хабаршысы» размещен в Научной электронной библиотеке (г. Москва, Российская Федерация) в открытом доступе для читателей и включен в аналитическую базу данных «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ) с целью предоставления возможности поиска, просмотра и использования материалов научного журнала в информационных, научных и учебных целях (договор № 361-06/2016 от 16.06.2016 г.)

Регистрация пользователя в Научной электронной библиотеке является необходимым условием для получения доступа к полным текстам публикаций, размещенных на платформе eLIBRARY.RU

**Научная электронная библиотека eLIBRARY.RU:
<http://elibrary.ru>**

ОҚЫРМАҢДАРҒА АРНАЛҒАН АҚПАРАТ

Тұран» университетінің хабаршысы» ғылыми журналы Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті ұсынатын ғылыми басылымдар тізбесіне енгізілді, «Экономика» саласы.

(«Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті ұсынатын ғылыми баспалар Тізбесін бекіту туралы» 2021 жылғы 28 қаңтардағы № 52 бұйрығына толықтырулар енгізу туралы» ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау комитетінің **25.06.2021 ж.** № 526 бұйрығы)

«Тұран» университетінің хабаршысы» ғылыми журналы оқырмандар ашық қол жеткізе алатын Ғылыми электронды кітапханаға (Мәскеу, Ресей Федерациясы) енгізілді және ғылыми журналдардың материалдарын ақпараттық, ғылыми және білім беру мақсаттарында іздеу, көру және пайдалану мүмкіндігін қамтамасыз ету үшін Ресейлік ғылыми дәйексөз алу индексі (РИНЦ) аналитикалық базасына енді (Келісімшарт № 361-06 / 2016 ж. 16.06.2016 ж.).

eLIBRARY.RU платформасында жарияланған жарияланымдардың толық мәтініне қол жеткізу үшін Ғылыми электронды кітапханаға пайдаланушының тіркелуі қажетті шарт болып табылады.

**Ғылыми электронды кітапхана eLIBRARY.RU:
<http://elibrary.ru>**

INFORMATION FOR READERS

The scientific journal “Bulletin of Turan University” is in the list of scientific publications recommended by the Committee for Control in the Field of Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for publishing main results of scientific activity, the branch “Economy”

(by the order of the Committee for Control in the Field of Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan №. 526 from **25.06.2021** “On Amendments to Order No. 52 from January 28, 2021” On Approval of the List of Scientific Publications Recommended by the Committee for Control in the Field of Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for publishing main results of scientific activity”)

The scientific journal “Bulletin of Turan University”, hosted in the Scientific electronic library (Moscow, Russian Federation), is free to readers and included in the analytical database “Russian science citation index” (RSCI) with the aim of providing search, view and use materials of scientific journal in for information, research and education (contract №.361-06/2016 from 16.06.2016)

User registration in the Scientific electronic library is **a necessary condition** to gain access to the full text publications hosted on the eLibrary platform.RU

Scientific Electronic Library eLIBRARY.RU:
<http://elibrary.ru>

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ, ПУБЛИКУЕМЫХ В ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК УНИВЕРСИТЕТА «ТУРАН»

Материалы принимаются на казахском, русском и английском языках через официальный сайт журнала (<https://vestnik.turan-edu.kz/>), в котором имеется подробная инструкция для авторов о процессе подачи статей, а также об оплате публикации.

Текст статьи должен быть набран в **WINWORD XP** или *. RTF (Reach text format). Шрифт **Times New Roman**, кегль **14**, текст должен быть набран через один интервал и не превышать **8** страниц.

В левой верхней части листа печатается **МРНТИ** и **УДК**.

Далее в правой верхней части листа печатаются на трех языках (казахском, русском и английском) фамилия и инициалы автора, место работы, ученая степень и звание, название страны и города, e-mail; если авторов несколько – указать основного автора статьи (знаком*). В середине листа прописными буквами печатаются **название** материала, далее – **ключевые слова** (7–8 слов, в том числе не более двух словосочетаний) на трех языках. Затем идет текст, который следует печатать **без переносов**, соблюдая следующие размеры полей: левое – 30 мм, правое – 10 мм, верхнее – 15 мм, нижнее – 20 мм. Абзацный отступ начинается с третьего знака. Формулы набирать только в приложении – **редактор формул (Microsoft Equation)**. **Таблицы, рисунки и схемы** печатаются без заливок.

В тексте в **квадратных скобках** даются ссылки на использованную литературу, **список литературы** печатается в конце статьи в количестве 10–15 наименований. Литература, представленная на кириллице, дается в двух вариантах – в оригинале и романизированным алфавитом (**транслитерация** – <http://www.translit.ru>).

После списка литературы должна быть **аннотация** (200–250 слов, 14 кегль) на трех языках, в котором указываются цель статьи и использованные методы исследования. Далее печатается **название статьи** также на трех языках.

Потенциальные авторы журнала должны в соответствии с заголовками придерживаться следующих правил по структуре статьи (**название, аннотация, ключевые слова, введение, основные положения, материалы и методы, результаты, обсуждение, заключение, информация о финансировании (при наличии), список литературы, транслитерированный список литературы**).

Заголовки структурных элементов статьи должны быть выделены жирным шрифтом.

Текст статьи должен быть оригинальным, ранее нигде не опубликованным.

Статья проходит «слепое» рецензирование, рецензенты назначаются редколлегией журнала.

В конце статьи просим указать Ф.И.О. полностью, обратный адрес, телефоны, факс, адрес электронной почты (e-mail).

Ответственность за содержание статьи несет автор (авторы). Мнение Научно-редакционного совета не всегда совпадает с мнением автора (авторов). Редакционный совет оставляет за собой право публикации или отклонения статей.

В целях выявления и предотвращения научного плагиата в соответствии с «Положением об организации деятельности по выявлению и предотвращению научного плагиата в университете «Туран» редакцией журнала проводится проверка на антиплагиат статей, представленных для публикации.

Ссылка на наше издание при перепечатке обязательна.

Наш адрес: **050013, г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А, университет «Туран».**

Телефон для справок: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Сайт: <https://vestnik.turan-edu.kz/>

Редакционная коллегия

«ТҰРАН» УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ» ЖУРНАЛЫНДА ЖАРИЯЛАНАТЫН МАҚАЛАЛАРДЫ РӘСІМДЕУГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Материалдар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде журналдың ресми сайты (<https://vestnik.turan-edu.kz/>) арқылы қабылданады, онда авторларға мақалаларды жіберу үдерісі, сондай-ақ ақы төлеу туралы толық нұсқаулық бар.

Мәтін **WINWORD XP** немесе*. **RTF (Reach text format)** форматында терілуі тиіс. **Times New Roman** шрифт, **14** кегль. Жазба мәтіні бір жол аралығы арқылы теріліп, **8 беттен** аспауы тиіс.

Парақтың үстінгі сол жақ бұрышында **ҒТАМИ** және **ӘОК** жазылады.

Одан әрі, парақтың оң жақ жоғары бөлігінде автордың тегі мен инициалдары, жұмыс орны, ғылыми дәрежесі мен атағы, ел мен қала атауы, e-mail үш тілде сөздер (қазақша, орысша және ағылшынша) жазылады, егер бірнеше автор болса – мақаланың негізгі авторын (* белгісімен) көрсетіңіз. Парақтың ортасына материалдың **атауы** бас әріптермен, одан әрі – **тірек сөздер** (7–8 сөз, екі сөз тіркесінен аспауы керек) үш тілде жазылады. Содан кейін мәтіннің келесі жиек мөлшерін сақтай отырып, **тасымалдаусыз** басу қажет: сол жақ – 30 мм, оң жақ – 10 мм, үстінгі – 15 мм, астыңғы – 20 мм сақтай отырып тасымалсыз жазылады. Азат жол үшінші белгіден басталады. Формулалар тек **формалар редакторы (Microsoft Equation)** қосымшасында терілу керек. **Кестелер, суреттер және схемалар** қосымша бояуларсыз жазылады.

Мәтінде **квадрат жақшалар** ішінде қолданылған әдебиеттерге сілтемелер, ал **қолданылған әдебиеттер** тізімі мақала соңына 10-15 атау көлемінде жазылады. Кириллицада ұсынылған әдебиеттер екі нұсқада - түпнұсқада және романизацияланған алфавитте (**транслитерация** - <http://www.translit.ru>) беріледі.

Қолданылған әдебиеттер тізімінен кейін мақаланың мақсаты мен қолданылған зерттеу әдістері көрсетілген **андатпа** (200–250 сөз, 14 кегль) үш тілде жазылады. Одан әрі, мақаланың **атауы** үш тілде жазылады.

Журналдың потенциалды авторлары тақырыптарына сәйкес мақаланың құрылымы бойынша келесі ережелерді ұстануы тиіс (**атауы, андатпа, тірек сөздер, кіріспе, негізгі ережелер, материалдар мен әдістер, нәтижелер, талқылаулар, қорытынды, қаржыландыру туралы ақпарат (бар болса), әдебиеттер тізімі, транслитерацияланған әдебиеттер тізімі**).

Мақаланың құрылымдық элементтерінің тақырыптары қалың қаріппен көрсетілуі керек.

Мақала мәтіні еш жерде жарияланбаған түпнұсқалық нұсқада болуы тиіс.

Мақала жасырын рецензиялаудан өтеді, рецензенттерді журналдың редколлегиясы тағайындайды.

Мақаланың соңында толық аты-жөнін, кері мекенжайын, телефондарын, факсін, электрондық пошта мекенжайын (e-mail) көрсетуіңізді сұраймыз.

Мақаланың мазмұнына автор (авторлар) жауапты. Ғылыми-редакциялық кеңестің пікірі әрдайым автордың (авторлардың) пікірімен сәйкес келе бермейді. Редакциялық кеңес мақалаларды жариялау немесе қабылдамау құқығын өзіне қалдырады.

Ғылыми плагиатты анықтау және оның алдын алу мақсатында «Тұран» университетінде ғылыми плагиатты анықтау және оның алдын алу жөніндегі қызметті ұйымдастыру туралы ережеге» сәйкес журнал редакциясы жариялауға ұсынылған мақалаларды антиплагиат бойынша тексерістен өткізеді.

Біздің басылымға қайта басылған кезде сілтеме міндетті.

Біздің мекен-жайымыз: **050013, Алматы қ., Сәтпаев көш., 16А, «Тұран» университеті.**

Анықтама телефоны: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Сайт: <https://vestnik.turan-edu.kz/>

Редакциялық алқа

REQUIREMENTS FOR THE DESIGN OF ARTICLES PUBLISHED IN THE JOURNAL “BULLETIN OF TURAN UNIVERSITY”

Manuscripts are accepted in Kazakh, Russian and English through the official website of the journal (<https://vestnik.turan-edu.kz/>), which provides with the detailed instructions for authors about the process of submitting articles, as well as publication fees.

The text of the article must be typed in **WINWORD XP** or *. RTF (Reach text format). **Times New Roman** font, size **14**, the text must be typed in one interval and not exceed 8 pages.

IRSTI and **UDC** are printed in the upper left part of the sheet.

Then, in the upper right part of the sheet, the author's surname and initials, place of work, academic degree and title, name of the country and city, and e-mail are printed in three languages (Kazakh, Russian, and English). If there are several authors, indicate the main author of the article (with the *sign). In the middle of the sheet, **the name of the manuscript** is printed in capital letters, followed by **keywords** (7-8 words, including no more than two phrases) in three languages. Then there is the text that should be printed without hyphenation, observing the following field sizes: left-30 mm, right-10 mm, top-15 mm, bottom-20 mm. The paragraph indent begins with the third character. Formulas must be given in the **formula editor** application (Microsoft Equation). **Tables, figures, and diagrams** are printed without fills.

In the text, references to the literature used are given in **square brackets**, the list of references is printed at the end of the article comprising 10-15 titles. The reference presented in the Cyrillic alphabet is given in two versions – in the original and in the Romanized alphabet (**transliteration** – <http://www.translit.ru>).

A short abstract (200-250 words, 14 size) should be given in three languages after the list of references, which indicates the purpose of the article and the research methods used. Then **the title of the article** is also printed in three languages.

Authors of the journal should adhere to the following requirements concerning the structure of the article in accordance with the headings (**title, abstract, keywords, introduction, main provisions, materials and methods, results, discussion, conclusion, information about funding (if available), list of references, transliterated list of references**).

The headings of the structural elements of the article should be given in bold.

The text of the article must be original, not previously published anywhere.

The article is subjected to “blind” review, the reviewers are appointed by the Editorial board of the journal.

At the end of the article, please indicate your full name, return address, phone numbers, fax, and e-mail address.

The author (s) is/are responsible for the content of the article. The opinion of the Scientific and Editorial Board does not always coincide with the opinion of the author (s). The Editorial Board reserves the right to publish or reject articles.

In order to identify and prevent scientific plagiarism, in accordance with the “Regulations on the organization of activities for the identification and prevention of scientific plagiarism at Turan University”, the Editorial board of the journal checks articles submitted for publication for anti-plagiarism.

A link to our publication is required when reprinting it.

Our address: **050013, Almaty, Satpaev ave. 16a, Turan University**

Phone: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Website: <https://vestnik.turan-edu.kz/>

Editorial board

УВАЖАЕМЫЕ ПОДПИСЧИКИ!

Наш индекс: **75665**

Стоимость подписки на 3 месяца – **460 тенге**

Учредитель: университет «Туран»

г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А.

Тел.: 260-40-18, 260-70-00

E-mail: maya60@list.ru;

m.zhuikova@turan-edu.kz;

vestnik@turan-edu.kz

Сайт: <https://vestnik.turan-edu.kz/>

ҚҰРМЕТТІ ЖАЗЫЛУШЫЛАР!

Біздің индекс: **75665**
Жазылу құны 3 айға – **460 теңге**

Негізін қалаушы: «Тұран» университеті

Алматы қ., Сәтпаев көш., 16А.

Тел: 260-40-18, 260-70-00

E-mail: maya60@list.ru;

m.zhuikova@turan-edu.kz;

vestnik@turan-edu.kz

Сайт: <https://vestnik.turan-edu.kz/>

DEAR READERS!

Our index: **75665**

Subscription cost for 3 months – **460 tg**

Founder: Turan University

16 A Satpaev ave., Almaty

Tel: 206-40-18, 260-70-00

E-mail: maya60@list.ru;

m.zhuikova@turan-edu.kz;

vestnik@turan-edu.kz

Website : <https://vestnik.turan-edu.kz/>

«ТҰРАН» УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ
Ғылыми журнал
№ 3 (91) 2021 ж.

ВЕСТНИК УНИВЕРСИТЕТА «ТУРАН»
Научный журнал
№ 3 (91) 2021 г.

Компьютерная верстка: Жуйкова М.А.
Корректор: Скуратова И.М.

Подписано в печать 22.09.2021 г.
Бумага офсетная № 1,62 x 84/16. Плотность 80 г/м².
Усл.печ.л. 36,0 Уч.изд.л. 37,4. Тираж 500 экз.
Заказ № 356

Адрес редакции:
г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А, университет «Туран».
Оригинал-макет подготовлен редакционно-издательским
отделом университета «Туран».
г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А.
Тел.: 260-40-18, 260-70-00.

Отпечатано в ТОО «Технология изображений».
г. Алматы, ул. Нурмакова, 30, офис 2
Тел.: 258-48-02, 250-96-69.